

**НАУЧНЫЙ
ИМПУЛЬС**

ЦЕНТР НАУЧНОЙ
ПОДДЕРЖКИ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ СОВРЕМЕННЫЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКИЙ ЖУРНАЛ

НАУЧНЫЙ ИМПУЛЬС

**Последние
новости**

**Последние
образование**

**Последние
исследование**

И НОВЫЕ НАУКИ

Международный современный научно-практический журнал

Научный импульс

№ 9 (100)
Апрель 2023 г.

Часть 3

Издается с августа 2022 года

Москва 2023

Председатель редколлегии:

Гуляева Елена Камаловна - Представитель технической поддержки

Редакционная коллегия:

Макаровский Руслан Сергеевич - Заведующий кафедрой организационного управления Института прикладного анализа поведения и психолого-социальных технологий, практикующий психолог, специалист в сфере управления образованием.

Арестова Инесса Юрьевна – канд. биол. наук, доц. кафедры биоэкологии и химии факультета естественнонаучного образования ФГБОУ ВО «Чувашский государственный педагогический университет им. И.Я. Яковлева», Россия, г. Чебоксары;

Ахмеднабиев Расул Магомедович – канд. техн. наук, доц. кафедры строительных материалов Полтавского инженерно-строительного института, Украина, г. Полтава;

Бахарева Ольга Александровна – канд. юрид. наук, доц. кафедры гражданского процесса ФГБОУ ВО «Саратовская государственная юридическая академия», Россия, г. Саратов;

Бектанова Айгуль Карибаевна – канд. полит. наук, доц. кафедры философии Кыргызско-Российского Славянского университета им. Б.Н. Ельцина, Кыргызская Республика, г. Бишкек ;

Волков Владимир Петрович – канд. мед. наук, рецензент АНС «СибАК»;

Елисеев Дмитрий Викторович – канд. техн. наук, доцент, начальник методологического отдела ООО "Лаборатория институционального проектного инжиниринга";

Комарова Оксана Викторовна – канд. экон. наук, доц. доц. кафедры политической экономики ФГБОУ ВО "Уральский государственный экономический университет", Россия, г. Екатеринбург;

Лебедева Надежда Анатольевна – д-р филос. наук, проф. Международной кадровой академии, чл. Евразийской Академии Телевидения и Радио, Украина, г. Киев;

Маршалов Олег Викторович – канд. техн. наук, начальник учебного отдела филиала ФГАОУ ВО "Южно-Уральский государственный университет" (НИУ), Россия, г. Златоуст;

Орехова Татьяна Федоровна – д-р пед. наук, проф. ВАК, зав. Кафедрой педагогики ФГБОУ ВО «Магнитогорский государственный технический университет им. Г.И. Носова», Россия, г. Магнитогорск; **Самойленко Ирина Сергеевна** – канд. экон. наук, доц. кафедры рекламы, связей с общественностью и дизайна Российского Экономического Университета им. Г.В. Плеханова, Россия, г. Москва ;

Сафонов Максим Анатольевич – д-р биол. наук, доц., зав. кафедрой общей биологии, экологии и методики обучения биологии ФГБОУ ВО "Оренбургский государственный педагогический университет", Россия, г. Оренбург;

Милютин Николай Даминович – Доктор юридических наук;

Сергеев Анатолин Викторович – Кандидат биологических наук.

Научный импульс: научный журнал. – № 9 (100). Часть 3, М., Изд. «МЦНО», 2023.

Журнал «Научный импульс» освещает сферу духовно-просветительского мышления человека, общественно-политическую жизнь человека, институты гражданского общества, глобальные проблемы, проблемы образования, новые технологии, производимые сегодня, реформирование системы образования и публикуются научные статьи, посвященные открытому научно-популярному анализу.

СОДЕРЖАНИЕ:

Название научной статьи, ФИО авторов	Номер страницы
STRUCTURES OF WRITING ESSAYS IN TEACHING IELTS Ibragimova Kamola Alisherovna Mamadjanova Nozima Adhamovna	12
IMPLEMENTATION OF THE SYSTEM OF INTERNATIONAL ANTI-MONEY- LAUNDERING OPERATIONS TO THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND ITS EFFECTIVENESS Kurbanov Khurshid Uralovich	17
“ОБНОВЛЕННЫЙ ПРОЕКТ КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН ОСНОВАН НА ГУМАНИСТИЧЕСКИХ ИДЕАЛАХ” Ёдгарова Муслима Улугбековна.	22
QADIMGI YUNON VA RIM MA’DANIYATI Yunusova Sohiba Umarova Durdon	26
ЎЗБЕКИСТОНДА АХБОРОТ ХАВФСИЗЛИГИ Хасанов Беҳзод Бахриддинбек ўғли Суюнов Шахзодбек Шовкатович	30
МАКТАБГАЧА ТА’ЛИМ TASHKIOTLARIDA ОТА- ONALARNI О’QUV TARBIYAVIY JARAYONDA FAOL QATNASHISHNI TASHKIL ETISH Do’lliyeva Xayrigul Abdumajitova Sayohat Abduqosimovna	35
I.M.VINOGRADOV TEOREMASIGA ASOSLANGAN KO’RSATKICHGA QARASHLI SINFLARNING MAVJUDLIGI VA ULARNING SONI Abdunabiyev Jamshid Olimjon o’g’li	39
ПЧЕЛИНАЯ ПЫЛЬЦА Чориева Дильнура Комиловна Таджиева Хосият Султановна	42
THE SPECIALITY OF PATHOGENETIC BASES AND PREVALENCE OF PARASITIC INFECTIONS IN CHILDREN: REVIEW Bakiyev B.R Ibrakhimova Kh.R	48
QISHLOQ XO’JALIGIDA ZAMONOVIIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH Mirzayev Abdusadiddin	56
KIYIMLARNI LOYIHALASH VA ULARNING TURLARI O’rinova Latifaxon Tursunaliyevna	61
MATEMATIKA TA’LIMI METODIK ISHINI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH Xolmirzayeva Gulbahor Mutalibovna	66
AVTOMOBIL OLD OYNAKLARINI VAKUUMLASH JARAYONIDA VAKUUMLASH TEXNOLOGIYASINING AHAMIYATI Asqarov Ilhomjon Olimjonovich	73

РАЗВИТИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ТУРИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ Гулмуродов Фаррух Эшмуродович Рахимов Улугбек Абдуллаевич Хамдамов Маъруфжон Сайфулла ўғли Оралов Мухриддин Номоз ўғли	78
DASTURLASH TILIDA MATEMATIKA MASALALARNI YECHISH Toshboyev Murodjon Xudoyqul o`g`li Qarshiyev Nazarbek Baxrom o`g`li	84
«MURAKKAB QORISHMALAR ASOSIDA DEVORBOP KERAMIK PLITKALAR ISHLAB CHIQRISH TEXNOLOGIYASI» Majidov Samariddin Rashid o`g`li Rajapov Ramazon Shuxratovich Abdumo`minov Odina Rashidovich	87
G`O`ZA, DON VA DUKKAKLI EKINLARNI YETISHTIRISHDA AGROKIMYONING O`RNI VA AHAMIYATI Ergasheva Xonoyim Abduqaxxorovna	91
SOLIQQA TORTISH TIZIMI TRANSFORMATSIYASI JARAYONIDA JISMONIY SHAXSLAR DAROMADLARINI TADQIQ QILISH Amanov Akram Mirzayevich Xaitova Fotima Amiral qizi	96
BEKOBOD TUMANI AHOLISINING YOSH-JINS TARKIBINING HUDUDIY TAHLILI Raxmonkulova Feruza Xudoyberdiyevna	101
ГЕОХИМИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КАРАТЮБИНСКОМ РУДНИ ПЛОЩАДИ С.Т.Содиков Н.Н.Шарифова	106
МАЪМУРИЙ СУДЛАРДА МАЪМУРИЙ ТАРТИБ-ТАОМИЛЛАР ТЎҒРИСИДАГИ ҚОНУНЧИЛИКНИ ҚЎЛЛАШ МАСАЛАЛАРИ Жуманиязов Адилбек Шоназарович	116
ДУХОВНЫЕ ЦЕННОСТИ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ИММУНИТЕТА Элёр Абдулвохидов Мехрибону Акрамхонова	121
EKOLOGIYA FANINI O`QITISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISHNING SAMARASI Djurayeva Dildora Umarjonovna	128
СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ КЕРАМИЧЕСКИХ МАСС САНИТАРНО-ТЕХНИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА Шарипов Фарҳоджон Фазлитдинович	134
БЎЛАЖАК МУТАХАССИСЛАРНИ “ҚУРИЛИШ ЭКОЛОГИЯСИ” ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ИНТЕРФАОЛ УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ АФЗАЛИКЛАРИ Ёқубжанова Ёқутхон Фуломжановна	141
PROTECTION OF POPULATION AND FACILITIES FROM EMERGENCIES Yuldoshev Shakhboz Khoshimjon Ikromova Mohira Bahromjon's	149

СИНТЕЗ БИОСТИМУЛЯТОРОВ НА ОСНОВЕ АРОМАТИЧЕСКИХ АМИНОСПИРТОВ ДЛЯ ВОДОСБЕРЕГАЮЩИХ КОМПОЗИТОВ С.С.Зокиров Зокиров С Д. Исабоева Х. Ахмаджонова	156
PEDAGOGIK - PSIXOLOGIK BILIMDONLIGI O'QITUVCHINING YUKSAK KASBIY FAZILATIDUR Achilova Munira Mansurovna	163
ABU ALI IBN SINONING "HAY IBN YAQZON" FALSAFIY QISSASINING YORITILISHI VA UNING FALSAFIY TAHLILI Ziyodullayev Maqsudjon Shokirjon o'g'li Axmedova S.D	167
KONДИТЕР МАHSULOTLARI VA BOSHQA TAOMLAR KALKULYATSIYASI Gulbahor G'aybullayeva Qumriniso Boltayeva	170
ИЗУЧЕНИЕ ВЛИЯНИЯ АНТИФРИКЦИОННЫХ СВОЙСТВ СМАЗОЧНЫХ МАТЕРИАЛОВ НА ПОТЕРИ ЭНЕРГИИ Алимова Зебо Хамидуллаевна Ахматжанов Равшанжон Неъматжонович Сидиков Фахриддин Шамситдинович	173
ИК-СПЕКТРОСКОПИЧЕСКИЕ И ЭЛЕКТРОННО-МИКРОСКОПИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЗАКРИСТАЛЛИЗОВАННЫХ СТЕКОЛ Ахунув Данияр Бахтиярович	177
ALIFBOGACHA VA ALIFBO DARSLARIDA CHIROYLI YOZUV DARSLARINI TASHKIL ETISH G'aybullayeva Nasiba	186
INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI O'XSHATISH ETALONLARI Po'latova Irodaxon Ilhomjon qizi Sotvaldiyeva Xilola Musinovna	190
INGLIZ TILSHUNOSLIGIDA MATN TADQIQI Turdaliyeva Dilfuza Soloxidinovna Shokirova Marxabo Sharifovna Hamidova Naziraxon Ne'matjon qizi	193
DERIVATIVE OF FUNCTIONS: METHOD OF LOGARITHMIC DIFFERENTIATION Bobomurod Rasulov	198
СВОЙСТВА ПРОСТЫХ И СОСТАВНЫХ ЧИСЕЛ Курбанова Бахор Хазраткуловна	201
MATBUOT TILINING USLUBIY XUSUSIYATLARI Barnoyeva Shahnoza Rahmonqul qizi	204
BOSHLANG'ICH SINFLARDA SO'Z MORFEMIK TARKIBINI O'RGATISH METODIKASI Otabayeva Zuhra	208
TA'LIM SIFATI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI Olimova Shaxnoza Avazbek qizi	210

Noraliyeva Xurmatoy Maribjonovna	
NEYRON TARMOQLAR YORDAMIDA VIDEONI QAYTA ISHLASH Beknazarova Saida Safibullayevna Olimjonov Muhammadqodir Normuratov Abbosbek Mustafaeva Madina Rustam qizi	214
VIDEO PROCESSING USING NEURAL NETWORKS Beknazarova Saida Safibullayevna Olimjonov Muhammadqodir Normuratov Abbosbek Mustafaeva Madina Rustam qizi	220
INGLIZ TILIDA “BAXT” KONSEPTINING NAZARIY ASOSLARI Sotvaldiyeva Xilola Musinovna Toshmirzayeva Dilshoda Odiljonovna	225
PAXTA TOLASI RANGINI ZAMONAVIY USULDA ANIQLASH Qodirjon Odiljonovich Toshmirzayev	228
KASBIY FAOLIYAT DAVOMIDA STRESSNING SALBIY OQIBATLARI Narmetova Yulduz Karimovna Ashurova Samodil Kamol qizi	232
ELEKTRON NAVBATLAR ORQALI SHIFOXONALARDA KONFLIKTLARNI BARTARAF ETISH Narmetova Yulduz Karimovna Abduraxmanov Shaxriyor Zafar o‘g‘li Xusanov Asliddin Salohiddin o‘g‘li	238
MODUL-KREDIT TIZIMIDA TALABALARNING SIFATLI TA’LIM OLISHIDA MUSTAQIL O‘QISH METODIKASI Axmedova Maloxat Ergashevna Salaeva Dilafuz Buranovna	243
TALABALARNING KASBIY KOMPETENTSIASINI VA TA’LIM TRAEKTORIYASINI MUSTAQIL RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI Axmedova Maloxat Ergashevna Nigora Haydar qizi	248
ZAMONAVIY DARS VA UNGA QO‘YILADIGAN PEDAGOGIK, METODIK TALABLAR Axmedova Maloxat Ergashevna Tursunpulatova Zaxro Zafarovna	253
ONA TILI FANLARINI O‘QITISHDA MUSTAQIL TA’LIM VA O‘QUV TOPSHIRIQLARINI TUZISH Axmedova Maloxat Ergashevna Rasulova Dildora Shuxratovna	258
OSHQOZON YARA KASALLIKLARI BILAN KASALLANGAN BEMORLARNING PSIXOLOGIK XUSUXIYATLARI Narmetova Yulduzxon Karimovna To‘xtamirzayev Abbas Hasanboy o‘g‘li Abdullayev Sherzod Mamatqul o'g'il	263
QANDLI DIABET BILAN KASALLANGAN BEMORLARNING EMOSIONAL	267

XUSUSIYATLARI Narmetova Yulduzxon Karimovna Boqiyev Jahongir Nodirjon o'g'li Po'latov Ulug'bek Marat o'g'li	
OIV INFEKSIYASI BILAN KASALLANGAN BEMORNING PSIXPLOGIYASI Narmetova Yulduzxon Karimovna Elmuradova Sevinch Yangiboy qizi	272
YURAK-QON TOMIR KASALLIKLARI KELIB CHIQISHI VA PSIXOSOMATIKASI Narmetova Yulduz Karimovna Shoberdiyev Elbek Abdurahmon o'g'li Niyozov Axror Otaqul o'g'li	275
O'T TOSH KASALLIKLARINING PSIXOSOMATIKASI Narmetova Yulduzxon Karimovna Sotiboldiyeva Odina Rahimqul qizi Akromova Nafosat Ulug'bek qizi	278
ONKOLOGIK KASALLIKLARDA AYOLLAR PSIXOLOGIYASI Narmetova Yulduzxon Karimovna Bo'ronov Husanjon Salimov Nuriddin	281
JIGAR SIRROZINING PSIXOSOMATIKASI Narmetova Yulduzxon Karimovna Abdusoliyeva Zuhra Toshtemir qizi	285
LEYKOZNING VA UNDA BO'LADIGAN PSIXOLOGIK O'ZGARISHLAR Narmetova Yulduzxon Karimovna Bobojonov Azizbek Isroil o'g'li Tursunqulova Sevinch Siddiqjon qizi	289
TERI-TANOSIL KASALLIKLARI BILAN KASALLANGAN BEMORLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI Narmetova Yulduzxon Karimovna Valiyeva Marjona Tuychiyevna Nabidjonova Durдона Davron qizi	293
O'QUVCHILARINING MANTIQIY FIKRLASHLARINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH YO'LLARI Umarova Sanobar Ummatkulovna	298
ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ДУНЁҚАРАШИНИ ИЖТИМОЙ ТАРМОҚЛАР ВОСИТАСИДА РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ Shokirova Oyxon Nodirovna	301
O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINI PUL-KREDIT SIYOSATI YORDAMIDA TARTIBGA SOLISH YO'NALISHLARI Mustafoyeva Zarnigor Azamat qizi	308
YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIALASHDA TARIXIY, MA'NAVIY VA MADANIY MEROSIMIZNING O'RNI VA ROLI Tuxtazarov Ilxom Ibragimjanovich Ubaydullayev Azamatjon Anvarjon o'g'li Olimjonov Dilshodjon Komiljon o'g'li Xudoynazarov Davlatjon Raxmatjon o'g'li	311
HARBIY VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIALASH-KASB ZARURATI	314

Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich Sulaymonov Abram Nuriddin o'g'li Sobirjonov Muhammad Sodiq Solijon o'g'li Nasriddinov Og'abek Sobir o'g'li	
YOSHLARNI HARBIY VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING USTUVOR VAZIFALARI Boltaboyev Abdug'ani Mamirovich Abdurahmonov Abrorjon Azimjon o'g'li Qayumov Yunusali Yigitali o'g'li Ubaydullayev Azamatjon Anvarjon o'g'li	318
YOSHLARDA HARBIY VATANPARVARLIK TUYG'USI SHAKLLANISHINING MILLIY-MA'NAVIY VA AXLOQIY ASOSLARI Mustayev Ruslan Damirovich Rahmonberdiyev Muzaffar Ravshanbek o'g'li Jamoliddinov Oxunjon Xomidjon o'g'li Karimov Abrorjon Alijon o'g'li	321
ЁШЛАРНИНГ СИЁСИЙ МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ЯНГИЛАНАЁТГАН КОНСТИТУЦИЯНИНГ ЎРНИ Ачилов Алишер Темирович Қурбонов Абдувоҳоб Шароф ўғли	325
ZAMONAVIY TARBIYACHINING PEDAGOGIK IMIJI To'rayeva Sadoqat Tursunova Durdona Normamatova Mavluda	330
BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANIDA AMALIY MASHG'ULOTLAR Abdurasulova Sanobar Ibragimovna	333
BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGINI O'QITISHDA OG'ZAKI VA YOZMA NUTQINI O'STIRISH Bo'riyeva Karima Qarshiyevna	335
TEXNOLOGIYA FANINI O'QITISHDA O'QUVCHILARNI KREATIV FIKRLASHGA O'RGATISH Isanqulova Oynabod Hakimaliyevna	338
SEMANTIC CLASSIFICATION OF THE SUPERSTITIONS Axmedova Sharofat Kuronbayevna	343
БИОЛОГИЧЕСКИЙ МЕТОД ЗАЩИТЫ РАСТЕНИЙ Юсупова Махпуза Нумановна Нўмонов Отабек Ўрмонжон ўғли	346
UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA ARALASH TA'LIM METODIKASIDAN FOYDALANISH Nilufar Xabibullayeva	351
САБЗАВОТ ЭКИНЛАРИГА БИОЛОГИК КУРАШ ҲАҚИДА МУЛОХАЗАЛАР Юсупова Махпуза Нумановна Нўмонов Отабек Ўрмонжон ўғли	355
SPECIAL TECHNIQUES OF IMPROVING WRITING SKILLS Adash Eshankulovna Rustamova Qayumova Shaxnoza Anvar qizi	360
DEVELOPMENT OF LISTENING AND SPEAKING SKILLS IN PRIMARY EDUCATION	363

BASED ON AUTHENTIC MATERIALS Adash Eshankulovna Rustamova Adashboyeva Makhliyo Olim qizi	
ЭФФЕКТИВНЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ Якубов Абдурасул Соатович	365
LEXICAL-MORPHOLOGICAL MEANS OF TEXT DERIVATION IN ENGLISH Qurbonov Jamol Bahodirovich Furkatova Maxliyo To'lqin qizi	371
«JISMONIY SIFATLARNI TARBIALASHDA HARAKATLI O'YINLARNI QO'LLASH USLUBIYATI» Xalimova Madinabonu Xusanboy qizi	375
ZAMONAVIY TA'LIMDAGI MUAMMOLAR Muhayyo Xolikulova Davlatjon Qizi Xolikulova Muhayyo D. Yuldasheva	381
МАКТАВ О'QITUVCHILARI ZAMONAVIY PROFESSIOGRAMMASIDA PEDAGOGIK IMIJ KOMPONENTLARINI TAKOMILLASHTIRISH TEXNOLOGIYASI Dilrabo Toshtemirov	387
ТЕХНИК YO'NALISHIDA TA'LIM OLAYOTGAN TALABALARNI KREDIT-MODUL TIZIMI SHARTLARI ASOSIDA O'QITISH Mashrapov Qaxramon Olimjonovich Djurayeva Dildora Umarjonovna	392
SUR TUSLI QO'NG'IR TUPROQLARNING AGROKIMYOVIY XUSUSIYATLARI Toxirova Zarnigor Raxmatullayevna	400
SHAXS PSIXOLOGIYASINING DOLZARB MUAMMOLARI Sharipova Kamola G'aybulla qizi	405
TAKRORIY EKIN YER UCHUN HAM, DEHQON UCHUN HAM FOYDALIDIR R. O. Sodiqov Yangiboyev Xursand Hamid o'g'li	410
ИСТОРИЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ ТУРЕЦКОГО ХАНСТВА С САСАНИДАМИ И ВИЗАНТИЙСКОЙ ИМПЕРИЕЙ Утаганов Бехруз Чори угли	414
ТЎРТ ҒИЛДИРАКЛИ УНИВЕРСАЛ-ЧОПИҚ ТРАКТОРЛАРИНИНГ МАНЕВРЧАНЛИГИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ Каримов Аброр Қаяумович Аширов Бойбури Шералиевич	419
РАЗРАБОТКА ТИПОЛОГИЧЕСКОГО РЯДА ПОЛНЫХ ФИГУР НА ОСНОВЕ ИССЛЕДОВАНИЯ АНТРОПОЛОГИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЖЕНЩИН Бабаджанова Мунира Абдукуддусовна Туланов Шамсидин Эркаевич Ибрагимова Умида Искандаровна	423
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ЭЛЕКТРОННЫХ УЧЕБНЫХ МАТЕРИАЛОВ ПО ФИЗИКЕ Каршибоев А	430

Хакимов П Абдуазимов В	
BUGUNGI KUNDA TA`LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA MEDIATA`LIMNING AHAMIYATI Sharaxbarova Dilorom	434
ELEKTRON HUKUMAT DOIRASIDA ELEKTRON XIZMATLARNI KO`RSATISHNING ASOSIY TAMOYILLARI TAHLILI Jumaniyazova Ulbosin Polatbay qizi	437
ELEKTRON HUKUMAT TIZIMIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING MUVAFFAQIYAT OMILLARI VA ULARNING TAHLILI Jumaniyazova Ulbosin Polatbay qizi	440
ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОСЛОВИЦ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НЕЯЗЫКОВЫХ ФАКУЛЬТЕТАХ Нажмидинов Нозим	443
KARBAMID-FORMALDEGID SMOLALARI: ISHLAB CHIQRISH, FOYDALANISH VA XOSSALARI S.M.Samatov F.B.Eshqurbonov	446
INTELLEKTUAL MULK HUQUQI Allayorova Muattar Choriyorovna Saitqulova O`g`iloy Zokir qizi	451
DAVLAT INTERAKTIV XIZMATLARINI TAKOMILLASHTIRISHDA BANK VA MOLIYA TIZIMI FUNKSIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH Rixsiev Izzatilla Raxmatulla o'g'li	456
AMIR TEMURNING DAVLAT BOSHQARUVI SOHASIDAGI ISLOHOTLARI Nasibjonov Nurillo Nasibjono'g'li	459

STRUCTURES OF WRITING ESSAYS IN TEACHING IELTS

Ibragimova Kamola Alisherovna

Mamadjanova Nozima Adhamovna

Master's student of UNIVERSITY OF BUSINESS AND SCIENCE

Abstract: *Writing is one of the fundamental components of language learning, thus instructors, students, and researchers should all take writing seriously. This essay examines challenges related to teaching and assessing nonnative speaker students' writing abilities with the intention of making a case for writing. It also looks at non-native writers' performance on writing competence tests and expectations for non-native writers' writing quality. Finally, it is making an effort to draw attention to a skill that has been overlooked despite the fact that learning a foreign language depends on it.*

Key words: *Writing skills, methods, approaches, strategies.*

INTRODUCTION

Writing presents the greatest difficulty to language teachers of all since children have less exposure to written expression. Students are beginners in the field of writing since they have been exposed to audio-visual materials all of their lives. Making writing a regular element of learning a foreign language from the very first day of class will help students succeed. The ultimate goal of learning a language is to master it, hence the purpose of language learning is to develop the learner's four skills of hearing, speaking, reading, and writing. When a skill is discussed, it is listed in the order that it occurs during the teaching-learning process. The skill of writing should only be properly mastered once the other three have been put to use. Despite this, it seems that because it is the last one in the series, most of the times it remains neglected.

MATERIALS AND METHODS

Enhancing EFL Learners' Writing Skills by Journal Writing is the title of a paper that Luu Trong Tuan published in 2010 after trying to examine 85 participants. This study looked into the learners' struggles with English-language journal writing and other types of writing. Writing diary entries, essays, and written tasks were used to gather data. To hone their writing abilities, the children were urged to keep journals on a regular basis. Their writing speed was used to gauge their writing fluency. Through observation and interviews, the students' success, motivation, and journal writing were documented. They were able to compose diaries because to the collaborative learning environment and student-teacher focused writing exercises. The study looked into the extensive benefits of journaling for improving pupils' writing abilities.

In 2014, Nieves Medina Pea and Dayra Piedad Ochoa Alpala looked into a study on A Virtual Room to Improve Writing Skills in the EFL Class with 32 Students. They employed

the action research methodology, and the research revealed that the online classroom helped students develop their writing abilities. To collect data, interviews, journals, and student artifacts were employed. According to the findings, using a virtual tool encouraged pupils to compose various sorts of content and complete online activities. The kids' learning process was enhanced and their vocabulary growth was assisted by the virtual classroom. Through the writing process, they were able to converse and interact with their classmates.

They go beyond the fundamental abilities that students learn in school. Each educated person's life includes writing, reading, listening, and speaking because these are all forms of communication. Another means by which people can communicate their thoughts and learn about others' is through written communication. Writing well will inevitably gain you respect.

Writing in a foreign language challenges can be disastrous to a student's education and self-esteem, much like all learning issues. A learner won't be able to write quickly and fluently enough to flourish as these demands rise if they don't master some fundamental skills. Tests and other assessments are typically the normative phases in the learning process. These tests include writing. Ironically, despite the fact that everyone appears to recognize the value of writing, as seen above, this talent is not one that is frequently taught, practiced, or improved. This weakness in the teaching methodology is made clear by tests and language exams. Students who study for them discover that they lack the knowledge needed to ace these tests. Not to mention what happens when they graduate and need to find work, making it unnecessary to take optional exams like the PET, CAE, BEC, or TOEFL. To address these issues with the teaching process, it can be very beneficial to study why students find writing to be a more complex ability to approach and why teachers find it to be a difficult lesson to teach.

Students have to know certain technical aspects of writing an essay, for example. They need a little bit of theory as input, somehow like a prefabricated recipe that they can adapt, improve, and feel free to employ whenever they are asked to write. The title of the paper should suggest not just the topic of the paper but also the thrust of the argument, if possible. An essay of longer than three pages should probably have a title, or covering, page. This should include, at a minimum, the title of the paper, student's name, the course name and number, teacher's name and date of submission. The Opening. A good paper should have an opening that is interesting to the reader. It has to be something intriguing that you can grab the reader's attention.

The Main Statement of the Essay A thesis statement should also be included in the opening as well; it briefly presents the main argument of the essay (this may be a how or why answer, a policy recommendation, or an opinion). Importantly, after the thesis statement, the paper should then tell the reader how the writer intends to demonstrate his argument or justify the opinion or recommendation asserted (an important aspect that

many authors forget). The Body. In the body of the paper, the student should support his thesis. It is important after each point to link back to the thesis and refresh the reader with what you have told him so far.

The conclusion should not bring any new information. Rather, the conclusion should re-state the main thesis and show the reader how it has been demonstrated.

There are some common problems students should be let known of. For instance, writing a paragraph is not a natural skill, but a learned skill. Students should simply follow a structure: paragraph usually containing a general idea in one sentence, and 4 - 5 supporting sentences which expand this idea by giving explanation, details, and examples to support the main idea. Paragraphs are used to separate main ideas. A new paragraph signals to the reader that a new idea is about to be discussed. Spelling becomes a widely spread reason why people dislike writing. However, it does not mean that we take it for granted and do nothing with language learners to improve the situation. Spelling, as any other language skill has to be given our thorough attention. Some people are naturally good spellers. Others worry about spelling but they have to realize that correct spelling is really only vital when we are writing final copies of assignments or other documents. The most important thing to remember about spelling is that it's a skill you learn by writing and seeing the words on the page. Proofreading is the key to a correct spelling.

Summarising and paraphrasing are difficult skills to acquire for our students at the beginning of the writing activity, since our education does not emphasise them properly. On the other hand, the after-writing steps are also extremely important for; consequently, students should be introduced to strategies such as revision, peer feedback, critical evaluation and group work gradually and the teachers should show the students the beneficial sides of these procedures, since our students seem neither familiar, nor inclined towards group work and critical evaluation.

DISCUSSION AND RESULTS

Naturally, learning to write in fluent English is significantly harder for many English language learners than learning to speak in fluent English. Written communication in English can sometimes go much more slowly than spoken communication, even for advanced learners. The following are the causes for this: Expectations are substantially greater for formal written English since written communication is more formal while oral communication allows for more "mistakes." Another reason why some people might find it difficult or impossible to write is that, depending on the purpose of the written word, written language can take on a wide variety of registers. These functions are frequently completely alien to spoken language and may therefore be viewed as "artificial" by the speaker. Because they are frequently exclusively utilized in written speech, these functions may seem even more esoteric to some people than the already challenging task of translating simple spoken language into an alphabet. The students can benefit from learning some fundamental writing strategies. Effective writing: contains supporting ideas

that are developed through the use of details, examples, vivid language, and mature word choice; is focused on the topic and does not contain unnecessary or tangential information; has an organizational pattern that enables the reader to follow the flow of ideas because it contains a beginning, middle, and end; and uses transitional devices.

As a result, the entire writing process needs to be rethought and arranged in ways that assist students in developing cohesive and coherent speech as they work toward being self-sponsors of their writing. Writing assignments should become demanding, engaging, and creative parts of the teaching-learning process rather than merely "compulsory" duties that teachers and students must complete. There are variations between a research paper, a memo, and a response on an essay exam, therefore it seems to reason that students may prefer some activities over others. However, they all have a few things in common: they all have a purpose, an argument, and a direction. It is the teacher's job to grab students' attention and pique their interest in writing.

Students need to be able to write all type of tasks; they have to be aware of the limits between formal and informal style, they have to develop the ability to recognize the audience expectations and requirements. In order to achieve all these, there are issues to be approached, and clarified and here is the moment and the time of the teacher. The learner has to be conducted so as to raise his awareness on the audience, to develop his/her academic writing skills (outlining, summarising, reporting and arguing, paraphrasing and synthesizing), he needs to be given some theoretical knowledge about writing from which he will later on benefit, he has to become aware of the issues such as the differences between written and spoken language, coherence, etc. Unfortunately, at almost all levels of the educational process, our system lacks all the above mentioned aspects. There is a kind of inexplicable reluctance and sometimes even fear of approaching writing. And it is maybe just because teachers themselves did not go through such kind of a training themselves. Academic writing is the ultimate goal and challenge of both teachers and learners.

CONCLUSION

The article offered some ideas for teachers to consider in order to assist their pupils write more effectively, creatively, and competently in the modern world, which is geared toward establishing tighter criteria for writing competency. Writing assignments must be set up in such a way that students can develop cohesive and coherent discourse as they work to improve as writers and readers of their own work. Finally, the major goal of writing exercises should not be to use the right words or phrases, but rather to increase the student's quality of communication as a whole.

REFERENCES:

1. Bloomfield, Louis, The Importance of Writing, Philadelphia Inquirer, 2004.
2. Byrne, D., Teaching Writing Skills, Longman, UK , 1988.
3. College Writing, <http://www.unc.edu/dept>, last visited 10 April 2010.
4. Kelly, Joe, The Importance of Writing: Past Present and Future, The RSCC Online Writing Lab, 1999.
5. Paige Johnson Tan, The Importance of Writing Well: A Justification and How-to Guide, <http://people.uncw.edu/tanp/writingwell.html>., last visited 16 April 2010.
6. The National Commission on Writing, press release, 2003, from http://www.writingcommission.org/pr/writing_for_employ.html, last visited 9 April 2010.
7. Tuan, L. T. (2010). Enhancing EFL Learners' Writing Skill via Journal Writing. English Language Teaching, 3(3). doi:10.5539/elt.v3n3p81
8. Saxton, Brian, The Importance of Writing, Aptos Junior High School, 2007.

IMPLEMENTATION OF THE SYSTEM OF INTERNATIONAL ANTI-MONEY-LAUNDERING OPERATIONS TO THE ECONOMY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND ITS EFFECTIVENESS

Kurbanov Khurshid Uralovich

*Two-year-student of Master's degree of
Tashkent State University of Economics*

Annotation: *The article explores international anti-money laundering trends and its successful implementation in Uzbekistan, existing problems in practice and their solutions and analytical data. At the same time, issues of introducing a system to combat international money laundering into the economy will be considered.*

Key words: *foreign economic activity, economy, anti-money-laundering, international trade, FATF, financial data.*

INTRODUCTION

At the same time, as world practice shows, the innovative model of economic development, the formation of favorable conditions for effective integration of any country into the world economy, changes in the scale, characters and forms of foreign economic activity are inextricably linked with the rational use of financial policy instruments. The legalization of criminal proceeds leads to the deformation of the economic foundations of the state, significantly undermines its financial security. The largest number of it is revealed in the financial market, which is due to the nature of criminal activity related to the turnover of funds and financial instruments, as well as shortcomings in the implementation of state control measures in this area.

As international trade develops, it causes a number of problems in the implementation of International Monetary Transactions. In particular, these include the legalization of illegal financial resources or international money laundering operations. Money laundering is the legal transfer of money or other property acquired as a result of a crime, that is, the transfer from the informal economy to the formal economy in order to be able to openly use property found in illegal ways. However, in some legal systems, the term "money laundering" is also used when referring to other types of financial crimes, such as the use of terrorism, non-payment of taxes and circumventing international sanctions.

The Basel index against money laundering (Basel Anti-Money launching Index) is a general index adopted to measure and assess the risks of countries related to money laundering and terrorism financing, published since 2012 by the Basel Institute for governance (Basel Institute on Governance), an independent Institute at the University of Basel, and operated under the auspices of the United Nations network of crime prevention

and criminal justice programs. Survey results are used by international, government, financial and commercial institutions as an independent means of assessing the country's risks.

LITERATURE REVIEW

A wide range of scientific research has been carried out internationally as well as nationally to combat international money laundering operations, as well as numerous literatures, manuals, recommendation standards have been developed which reflect the main source documents on anti-money laundering (AML) and combating the financing of terrorism (CFT). The materials range from international legal instruments, such as United Nations Conventions and Security Council resolutions, to standards and best practices developed by bodies such as the Financial Action Task Force and the Egmont Group of Financial Intelligence Units.

According to the “Methodology for Assessing Compliance with the FATF 40+9 Recommendations”, “*Risk of money laundering or terrorist financing - For each Recommendation and each essential criteria where financial institutions should be required to take certain actions, assessors should normally assess compliance on the basis that all financial institutions should have to meet all the specified requirements. However, an important consideration underlying the FATF Recommendations is the degree of risk of money laundering or terrorist financing for particular types of financial institutions or for particular types of customers, products or transactions. A country may therefore take risk into account and may decide to limit the application of certain FATF Recommendations provided that either of the following conditions are met:*

(a) When a financial activity referred to in the definition of —financial institution|| as defined in the Glossary is carried out on an occasional or very limited basis (having regard to quantitative and absolute criteria) such that there is little risk of money laundering or terrorist financing activity occurring.

(b) In other circumstances where there is a proven low risk of money laundering and terrorist financing, a country may decide not to apply some or all of the requirements in one or more Recommendations. However, this should only be done on a strictly limited and justified basis. For the purposes of this Methodology, assessors should be satisfied as to the adequacy of the process to determine low risk and the reasonableness of the conclusions”.

As well as, in Vienna Convention: UN Convention Against Illicit Traffic in Narcotic Drugs and Psychotropic Substances, December 19, 1988, Article 3.1 describing Money Laundering as: “*the conversion or transfer of property, knowing that such property is derived from any offense(s), for the purpose of concealing or disguising the illicit origin of the property or of assisting any person who is involved in such offense(s) to evade the legal consequences of his actions*”.

V.A.Grigorevich's scientific research shows that to identify such "suspicious" transactions, it is necessary to clearly understand that money laundering is often carried out when moving them (or material assets) abroad:

- a) at the expense of banking operations;
- b) due to export operations;
- c) in other ways.

The study of the investigative and judicial practice of the country's law enforcement agencies in 1991-2011 allows us to conditionally classify them as follows.

ANALYSIS AND DISCUSSION

The indicators used to calculate the ranking are grouped into the following five main categories:

1. The quality of the anti-money laundering and terrorist financing system (65%);
2. Risk of corruption and bribery (10%);
3. Financial transparency and standards (10%);
4. Public transparency and accountability (5%);
5. Political and legal risk (10%).

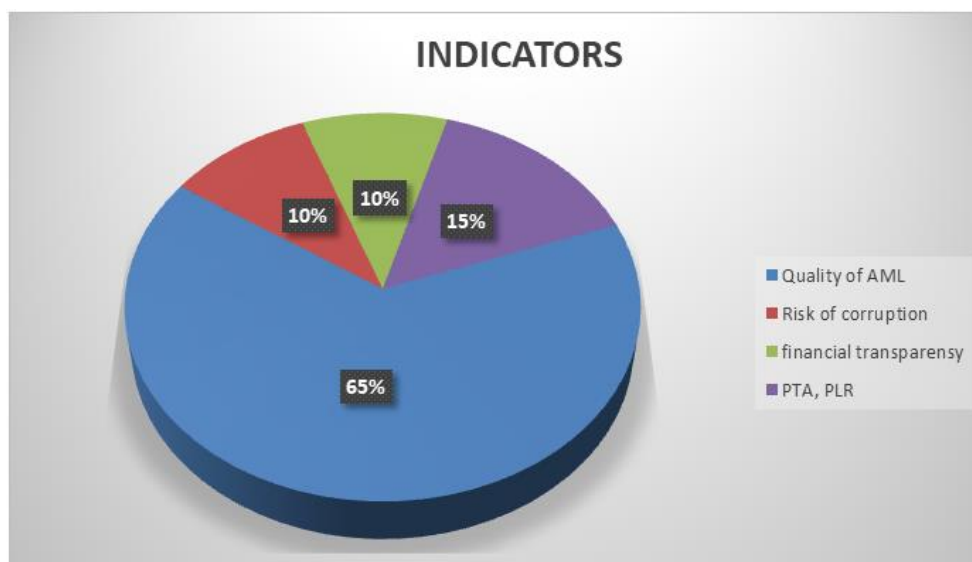

Diagram 1. Indicators of Basalt index

According to the index data published in 2020, the leading money laundering country within the CIS countries is Kyrgyzstan, which is ranked 27th in the world. In second place is another neighbor Tajikistan (32nd place in the world). The top three will be completed by Uzbekistan, who finished 43rd in the world. The ranking is Russia 52, Ukraine 67, Azerbaijan 66, Moldova 71, Kazakhstan 73, Armenia 79 and Georgia 103.

A detailed description of the methodology for forming the index and its sources of information is given according to the results of subsequent comparative studies of the ranking, which are held annually. The public edition of the index includes a list of countries with the most complete data for calculating reliable risk assessments. The complete results of the study for all countries are presented in the expert (Expert Edition) Edition, access to

which is available by subscription and free of charge to scientific, public, state and non-profit organizations.

In order to improve ranking in international indices, in accordance with the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 23, 2018 No. UP-5446 "On measures to radically improve the efficiency of the use of budget funds and improve mechanisms to combat economic crimes", as well as in order to further strengthen and improve the financial system of the Republic, to maintain compliance with the national system of countering the legalization of proceeds from criminal activity, financing of terrorism and financing the proliferation of weapons of mass destruction to generally accepted international norms and standards:

1. In order to successfully pass the second round of mutual assessments and in accordance with the recommendations of the Financial Action Task Force on Money Laundering (hereinafter — FATF), a national risk assessment is being conducted with the participation of ministries and departments involved in countering the legalization of proceeds from criminal activity, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction.

2. To accept the proposal of the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan on the formation of an Interdepartmental Commission on countering the legalization of proceeds from criminal activity, the financing of terrorism and the financing of the proliferation of weapons of mass destruction (hereinafter referred to as the Commission) in accordance with Annex 1.

3. To establish that the working body of the Commission is the Department for Combating Economic Crimes under the Prosecutor General's Office of the Republic of Uzbekistan.

In order to combat international money laundering operations in our country, the decree of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated May 14, 2020 "On measures to further improve the monitoring of foreign trade operations in the Republic of Uzbekistan" approved the regulation "On the procedure for monitoring and monitoring the implementation of foreign trade operations".

Moreover, the creation of a Unified Electronic Information System of Foreign Trade Operations helps prevent and combat international money laundering operations.

SUGGESTION AND CONCLUSION

Despite being highly illegal in the United States, money laundering remains a huge issue. In fact, there is tons of money laundering occurring in the U.S. and across the globe. According to our extensive research:

- Approximately \$300 billion is laundered through the United States each year;
- Worldwide, criminals launder between \$800 million and \$2 trillion each year;
- In 2020 alone, global banks were hit with \$10.4 billion in fines for money-laundering violations;

- Capital One was the largest American bank fined, ordered to pay out \$390 million for failing to report countless transactions;

- Money laundering schemes cost 2%-5% of the world's total GDP.

From the above figures, we can see that international money laundering operations harm the economy not only at the country's level, but also at the global level.

According to the results of my research, firstly, I propose to establish foreign trade relations using smart contracts by creating special digital programs with high cybersecurity and crypto control, strengthening international economic relations, in order to obtain gold and combat international money laundering operations.

Secondly, the use of high and modern data mining technology based on artificial intelligence will be desirable in controlling International Monetary Transactions and will help to establish effective financial control.

To conclude, in the prevention and fight against international money laundering operations in the Republic of Uzbekistan, the Banking, Tax and Customs authorities establish financial control through a single integrated system, and the introduction of smart contracts and a digital payment system using digital technologies will have a high effect.

REFERENCES:

1. UN Vienna Convention, 1988. Vienna. – URL: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=IND&mtdsg_no=VI-19&chapter=6

2. Money laundering in the framework of trade operations. Trends and changes, 2020.–FATF.: https://eurasiangroup.org/files/uploads/other_docs/FATF%20docs/Trade-Based-Money-Laundering-Trends-and-Developments_rus.pdf

3. Anti-money laundering reference guide, P.L.Chatain, 2009, http://web.worldbank.org/archive/website01075/WEB/IMAGES/2454_W-2.PDF

4. Financial mechanisms of legalization (laundering) of criminally obtained funds related to their transfer abroad, V.A.Grigorevich, Law of Bank, 2012. <https://mgimo.ru/upload/iblock/ec5/ec59ade81c72d73ac5c01b56193339d4.pdf>

5. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 23, 2018 No. UP-5446 "On measures to radically improve the efficiency of the use of budget funds and improve mechanisms to combat economic crimes", <https://lex.uz/ru/docs/3912609?twolang=true>

6. The decree of the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan dated May 14, 2020 "On measures to further improve the monitoring of foreign trade operations in the Republic of Uzbekistan", <https://factura.soliq.uz/page/tashqi-savdo-operatsiyalari-monitoringi>

“ОБНОВЛЕННЫЙ ПРОЕКТ КОНСТИТУЦИИ РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН ОСНОВАН НА ГУМАНИСТИЧЕСКИХ ИДЕАЛАХ”

Ташкентский Государственный Юридический Университет
Студентка 1 курса факультетов международного
права и международного права
Ёдгарова Муслима Улугбековна.

Аннотация: В статье освещается история конституций Республики Узбекистан до обретения страной независимости. В ней основное внимание уделяется разделам конституций, связанным с выборами, анализируются политические аспекты настоящей системы и периода, а также вопросы, связанные с избирательным процессом. Кроме этого, освещаются вопросы, связанные с информацией о классовых отношениях содержащейся в конституциях.

Ключевые слова: конституция, советская власть, курултай, совет народных назиров, выборы, лишение избирательных прав, голосование, лишения

Одной из важных особенностей утверждения демократических принципов в стране является наличие в обществе многопартийной системы. В нашей стране этот принцип в первую очередь закреплён в конституции. Сегодня от политических партий требуется принимать активное участие в развитии страны, используя свои конституционные права, вносить альтернативные предложения на основе своих программных идей для дальнейшего развития общества, более активно действовать в эффективной защите интересов общества. их электорат.. Это послужит обеспечению эффективности широкомасштабных реформ, осуществляемых на пути формирования нового демократического правового государства и становления гражданского общества.

Новая редакция Конституции Республики Узбекистан тесно связана с понятиями социальной справедливости, свободы и равенства, принципом, основанным на принципах приоритета прав человека и принципах взаимной политической и правовой ответственности государства и гражданина в определении правового статуса человека и государства является новой концепцией, на основании которой впервые на конституционном уровне была закреплена категория прав человека.

Здесь следует отметить, что наша страна добилась значительных достижений и признанных мировым сообществом вех на пути самостоятельного развития. Наша национальная экономика стабильно развивается, темпы ее роста стабильны, а благосостояние населения растет год от года. Словом, в основе повышения авторитета нашей страны в мировом сообществе лежит, прежде всего, вновь

пересмотренная Конституция и ее нормы, в полной мере воплощающие гуманистические идеи.

В нашу Конституцию вносились изменения и дополнения в соответствии с конкретными этапами развития Узбекистана. Главной целью этих реформ была дальнейшая демократизация общества. Слова Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева о нашей Конституции «Конституция должна стать реальной жизненной общностью, которая глубоко укоренится в сознании и сердце каждого гражданина и полностью гарантирует его права и свободы». реализовано сегодня.

Эти реформы, направленные на демократизацию государственного управления, реализацию конституционных прав граждан в этих процессах, в конечном итоге укрепляют гарантии прав и свобод наших граждан.

Новая редакция конституции откроет новую эру в развитии нового Узбекистана. По словам уважаемого Президента, если мы реализуем конституционную реформу через референдум, основанный на мнении и поддержке наших граждан, то это будет буквально выражение воли нашего народа - настоящая народная конституция. На самом деле нормы, определенные в Конституционном законе, важны, поскольку направлены на защиту наших прав и интересов.

В частности, в статье 54 нашей новой Конституции «Обеспечение прав и свобод человека является высшей целью государства. Видно, что идея человеческого достоинства воплощается в том, что государство обеспечивает права и свободы человека и гражданина, установленные в Конституции и законах.

Узбекистан – страна молодежи. Поэтому особое внимание уделяется воспитанию и развитию молодежи. В первую очередь совершенствуется правовая база организации работы в этой сфере. В статье 79 нашего Нового словаря говорится, что «Государство обеспечивает защиту личных, политических, экономических, социальных, культурных и экологических прав молодежи, поощряет ее активное участие в жизни общества и государства. Государство создает условия для формирования и развития молодежи в интеллектуальном, творческом, физическом и нравственном плане, для реализации ее прав на образование, охрану здоровья, жилище, труд, занятость и отдых». Мы уверены, что правовая и социальная защита молодых людей и поддержка их талантов – в основе этого утверждения.

Новая Конституция открывает новую эру в развитии Нового Узбекистана. "... Совет народных депутатов возглавляет председатель, избираемый из числа его депутатов в соответствии с законом. Лицо, занимающее должность губернатора области, района, города, не может одновременно занимать должность председателя Совета народных депутатов..." служит усилению парламентского и общественного контроля в обеспечении сбалансированности, реализации социально-экономических и политико- правовые реформы, обновление и модернизация страны.

В нашем обновленном Общем словаре права, свободы и обязанности человека и гражданина реализуются на основе равноправия и равноправия.

Участники данного международного круглого стола особо отметили, что поправки в Конституцию Узбекистана соответствуют целям повестки дня ООН в области устойчивого развития на период до 2030 года.

Генеральный секретарь Межпарламентского союза Мартин Чунгонг сообщил, что конституционные реформы в нашей стране получили положительную оценку и поддержку со стороны более 30 международных организаций, принявших участие в круглом столе, организованном в штаб-квартире ООН в Женеве (Швейцария).

М. Чунгунг обратил особое внимание на то, что одним из приоритетов конституционных реформ является дальнейшее развитие конституционно-правовой базы обеспечения эффективной защиты достоинства, прав, свобод и законных интересов женщин и девочек. Предлагаемые изменения и дополнения в нашу Конституцию подчеркивали полное соответствие нормам и принципам Конвенции ООН о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин, Пекинской декларации и Платформы действий.

Приняты итоговые документы по всем мероприятиям, проанализированы вопросы совершенствования нашей Конституции и законодательства, разработаны соответствующие предложения и рекомендации.

Впервые в истории независимого Узбекистана Верховный комиссар ООН по правам человека получил официальные комментарии и предложения по проекту конституционного закона.

Публичное обсуждение конституционного права рядом международных организаций и экспертов насыщено соответствующими рекомендациями ООН по конституционным реформам, соответствующими документами других международных и региональных организаций, приоритетными тенденциями современного конституционного развития в мире, а также а также принцип приоритета «Народ является единственным источником и автором законов».- При этом он подчеркивает целесообразность принятия данного конституционного закона на основе всенародного референдума.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Абдувалиев Н. Мамлакатимиз тараққиётининг ҳуқуқий ва қонуний асоси (Abduvaliev N. "Legal and legal basis for the development of our country" [Electronic resource] Access mode: https://parliament.gov.uz/uz/events/opinion/33013/?sphrase_id=7862922)).
2. Кукушкин Ю.С., Чистяков О.И. Очерк истории Советской Конституции. - М.: Политиздат, 1987 (Kukushkin Yu.S., Chistyakov O.I. Essay on the history of the Soviet Constitution. - М.: Politizdat, 1987. p.244).
3. Борисов О.В. Формирование избирательной системы Советского государство. (Borisov O.V. Formation of the electoral system of the Soviet state). [Electronic resource] Accessmode:<https://cyberleninka.ru/article/n/formirovanie-izbiratelnoy-sistemy-sovetskogo-gosudarstva>.
- 4.. Конституция (Основной Закон) Российской Социалистической Федеративной Советской Республики (1918). (Constitution (Basic Law) of the Russian Socialist Federative Soviet Republic (1918)).

QADIMGI YUNON VA RIM MA'DANIYATI

Yunusova Sohiba O'zDJTU o'qituvchisi

Umarova Durdona O'zDJTU talabasi

Annostatsiya: *Ushbu maqolada Qadimgi Yunon va Rim ma'daniyati haqida yoritilgan. Kishilik jamiyati taraqqiyotining ko'p asrlik tarixida antik davr alohida o'rin tutadi, bu asosan uning jahon madaniyatiga qo'shgan hissasi bilan bog'liq. Shu bilan birga, antik davr madaniyati (shuningdek, boshqa davrlar madaniyati) ko'pincha bir qator tadqiqotchilar tomonidan "sivilizatsiya" tushunchasi bilan aniqlanadi. Bu tushunchalarning aniqlanishi madaniyat mazmunini tushunishda noaniqlikka olib keladi.*

Kalit so'zlar: *Antik davr, Krit, Scipio Africanus, Sirakuzan, "attisizm" va "asiatizm", modellashtirish, dizayn va tahliliy funktsiyalar*

Annotation: *This article covers the ancient Greek and Roman culture. Antiquity occupies a special place in the centuries-old history of the development of human society, which is mainly due to its contribution to world culture. At the same time, the culture of antiquity (as well as the culture of other periods) is often defined by a number of researchers with the concept of "civilization". The definition of these concepts leads to uncertainty in the understanding of the content of culture.*

Key words: *Antiquity, Crete, Scipio Africanus, Syracusan, "Atticism" and "Asiaticism", modeling, design and analytical functions.*

Madaniyat ostida zamonaviy fan tabiatda insondan tashqari mavjud bo'lgan narsalardan farqli o'laroq, odamlar tomonidan yaratilgan hamma narsani, boshqacha aytganda, odamlarning barcha ijodiy faoliyatini o'zining xilma-xilligi, ko'p qirraliligi bilan tushunadi. Sivilizatsiya deganda biz madaniyat tarixining davrlaridan birini tushunamiz.

Bu ishda men antik davrdagi ilm-fan bilan bir qatorda madaniyat mavzusini ham ko'rib chiqaman. Bu mavzu qiziqarli va dolzarbdir, chunki qadimgi madaniyat insoniyatning eng buyuk ijodi hisoblanadi. Bu mavzuning ahamiyati shundan iboratki, Yevropa sivilizatsiyasining ildizlari antik davrga borib taqaladi va menimcha, har bir inson o'z sivilizatsiyasi tarixiga qiziqadi. Antik davrda me'morchilik va haykaltaroshlikning, epik she'riyat va dramaturgiyaning, tabiatshunoslik va falsafiy bilimlarning umuminsoniy ahamiyati ochib berildi.

Tarixiy tilda antik davr yunon-rim quldorlik jamiyatini qamrab olgan tarix davrini anglatadi. Boshqacha aytganda, antik davr sivilizatsiyasi Qadimgi Yunoniston va Qadimgi Rim chegaralarida kechgan madaniy taraqqiyot davrlaridan biridir.

Tadqiqot ob'ekti Qadimgi Yunon va Rim ma'daniyatini yaqindan o'rganish va taxlil olib borish

TADQIQOT USULLARI:

- nazariy va analitik (uslubiy adabiyotlar tahlili);
- umumiy didaktik (o'quv va uslubiy adabiyotlarni tahlil qilish).

Egey mintaqasida uchta madaniy jamoa mavjud bo'lgan va o'zaro aloqada bo'lgan. Ulardan eng qadimgisi Krit yoki Minoan, markazi Kritda (miloddan avvalgi 3000 - 1200 yillar); Orollarda gullab-yashnagan siklad; va Helladic - Gretsiyada tegishli. Miken madaniyati materik Gretsiyadagi Krit madaniyatining aksi bo'lgan: shubhasiz, uning shakllanishida g'olib axeylar tomonidan qul sifatida olib kelingan Kritdan rassomlar va hunarmandlar muhim rol o'ynagan.

Miloddan avvalgi 1700 yillar atrofida e. Yunonistonda miken madaniyati shakllanmoqda, bu esa o'z navbatida davrlarga bo'linadi: ilk miken (miloddan avvalgi 1550-yillargacha), o'rta miken (miloddan avvalgi 1550-1400 yillar) va kechki miken (miloddan avvalgi 1400-1200).

Miloddan avvalgi 1700 yillar atrofida e. Argolisda - Miken hukmdorlarining hokimiyat markazi - Kritdan kelgan Minoan madaniyatining ta'siri ayniqsa kuchli sezila boshladi. Ayollar negr ayollariga o'xshab kiyina boshladilar, Krit tipidagi ziyoratgohlar paydo bo'ldi, ularda Kritdan ma'budaga qurbonliklar keltirildi. Rivojlangan tsivilizatsiyaning ta'sirini boshdan kechirgan axeylar, shunga qaramay, shimoldan olib kelgan madaniyatning ko'plab xususiyatlarini saqlab qolishgan. Kritliklardan farqli o'laroq, ular mo'ylov va soqol qo'yishni davom ettirdilar, doimiy o'choqli megaronlarda yashadilar. Agar Krit aholisi dengizda hukmronlik qilgan bo'lsa va shuning uchun o'z oroliga bostirib kirishdan qo'rqmagan bo'lsa, axeylar shimoldan mumkin bo'lgan hujumlarga va ular bosib olgan aholining qo'zg'olonlariga qarshi kuchli mudofaa inshootlarini qurdilar.

Bularning barchasi monumental me'morchilikda ham, o'sha paytdagi materik Gretsiyadagi devor rasmlari mavzularida ham o'z aksini topdi, bu erda urush va ov mavzulari sevimli bo'lib qoldi. Mahalliy podshohlarning qudrati timsoli baland joylarda, kuchli devorlar bilan o'ralgan katta istehkomlar edi. Bu istehkomlarning dizayni Krit binolarinikidan farq qilardi.

Buni tushunish uchun Mikenada, bir-birining ustiga qo'yilgan ulkan tosh bloklar bilan o'ralgan ikkita sherlar tasvirlangan relyef bilan bezatilgan mashhur Arslon darvozasida turish kifoya. Yunonlar bu devorlarni Tsikloplar - bir ko'zli devlar o'rnatgan deb ishonishgan. Darhaqiqat, bu axeylar uzoqdagi harbiy yurishlarida qo'lga kiritgan minglab ozod va qullarning mehnati natijasi edi.

Qadimgi Rim madaniyati asosan boshqa mamlakatlarning aralash madaniyati edi. Masalan, Yunoniston va Sharq mamlakatlaridan ko'plab uy-ro'zg'or buyumlari bilan bir qatorda, moda va urf-odatlar ham qarzga olingan. Gannibalni zabt etgan Scipio Africanus, Sirakuzan palestrasida yunon kiyimi va poyabzalida ko'rindi. Uning rafiqasi sharqona tarzda omma oldiga faqat bir to'da kanizalar hamrohligida, xachirlar tortgan moda aravalarida

paydo bo'ldi. Miloddan avvalgi 272 yilda Tarentumning zabt etilishi e., nafaqat Rim siyosiy tarixida, balki uning adabiyoti tarixida ham muhim bosqich bo'ldi.

Keyin, boshqa ko'plab asirlar bilan birga, yunon Androniki Rimga keldi. O'zining xo'jayini Liviy Salinator tomonidan ozodlikka chiqarilib, u Titus Liviy Andronik ismini oldi. Andronik rim tiliga tarjima qilishni boshlaganini, keyin esa mashhur yunon tragediyalarini, asosan Sofokl va Evripidlarning tragediyalarini o'qiganligi bilan shug'ullanadi. U zamonaviy ellinistik she'riyat haqida kam ma'lumotga ega edi va uning ta'siri uning ijodiga hech qanday ta'sir ko'rsatmadi. Ellinistik davrning individualistik adabiyoti o'sha paytda birinchi marta qudratli Karfagenga qarshi chiqqan qattiqqo'l va yaqin rimliklarning javobini topishi dargumon.

Miloddan avvalgi 3-asrda Rimda terakota bezaklari bilan qadimiy me'morchilik butunlay hukmronlik qilgan. Miloddan avvalgi e. Va faqat keyingi asrda u tosh binolarga o'rnini bosa boshladi. Ammo ibodatxonalar 2-asrda Italiyada marmar bo'lganligi sababli yumshoq vulqon tufasidan qurilgan. Miloddan avvalgi e. "Lunskiy" (keyinchalik Karrara) marmar va "Tiburtin" qattiq ohaktosh - travertin Avgust davridayoq hamma joyda qo'llanila boshlandi. Qurilish materialining cheklangan tanlovi arxitekturaning o'zida o'z izini qoldirdi. Uni o'ymakorlik qilish mumkin emas edi. yumshoq tufadan uzun kuchli nurlar chiqardi, shuning uchun me'morlar kemerli tonozlarni yaratishga majbur bo'lishdi.

Madaniyatda antiklik tushunchasi Uyg'onish davrida paydo bo'lgan. Shunday qilib, italyan gumanistlari o'zlariga ma'lum bo'lgan eng qadimgi madaniyatni chaqirdilar. Bu nom u uchun bugungi kungacha klassik antik davrning tanish sinonimi sifatida saqlanib kelinmoqda, bu yunon-rim madaniyatini qadimgi Sharqning madaniy olamlaridan aniq ajratib turadi.

Antik madaniyat kosmologik bo'lib, ob'ektivlik tamoyiliga asoslanadi; umuman olganda, u dunyoni tushunishga oqilona (nazariy) yondashuv va shu bilan birga uni hissiy va estetik idrok etish, uyg'un mantiq va ijtimoiy-amaliy muammolarni hal qilishda individual o'ziga xoslik bilan tavsiflanadi. va nazariy muammolar.

Antik madaniyat - bu ma'naviy va moddiy faoliyatning barcha sohalarida umumiy madaniy qadriyatlarni beradigan noyob hodisa. Qadimgi Yunoniston madaniyat arboblarning faqat uch avlodi yuksak klassika san'atini yaratdilar, Evropa sivilizatsiyasining asoslarini yaratdilar va ko'p ming yillar davomida namuna bo'ldilar.

Yunonistonning qadimgi an'alarini asosan davom ettirgan Qadimgi Rim madaniyati diniy vazminlik, ichki jiddiylik va tashqi maqsadga muvofiqlik bilan ajralib turadi. Rimliklarning amaliyligi shaharsozlik, siyosat, huquqshunoslik va harbiy san'atda o'zining munosib ifodasini topdi. Qadimgi Rim madaniyati asosan G'arbiy Evropadagi keyingi davrlar madaniyatini belgilab berdi.

Imperator Rim kuch va hokimiyatni o'zida mujassam etgan butun badiiy tizimni yaratdi: freskalar va mozaikalar bilan bezatilgan bazilikalar, ibodatxonalar va saroylar, ulkan

haykallar, "uy" portretlari, otliq yodgorliklar, zafar arklari va haqiqiy tarixiy voqealar xotirasiga rel'efli ustunlar kuchli poydevor bo'ldi. keyingi davrlar madaniyati.

3-asrda Rim dunyosini qamrab olgan inqirozda. e., qo'zg'olonning boshlanishini aniqlash mumkin, buning natijasida O'rta asr G'arbi tug'ilgan. 5-asrdagi vahshiylar bosqinlarini o'zgarishlarni tezlashtirgan, unga yugurib chiqqan va bu dunyo qiyofasini tubdan o'zgartirgan voqealar sifatida ko'rish mumkin.

Men amalga oshirgan ishlardan kelib chiqadiki, madaniyat yoki tsivilizatsiya keng etnografik ma'noda inson tomonidan jamiyat a'zosi sifatida o'zlashtirilgan bilimlar, e'tiqodlar, san'at, axloq, qonunlar, urf-odatlar va boshqa ba'zi qobiliyat va odatlarning yaxlitligidan iborat.

Qadimgi (yunon-rum) madaniyati jahon madaniyati tarixidagi ikkinchi mustaqil bosqich bo'lib, ozodlikka erishgan inson ruhi kuchiga, hayot bilimi va haqiqatiga ishonishga asoslanadi. Ilk sivilizatsiya ta'sirida rivojlanib, antik davr madaniyati jahon madaniyati rivojiga ulkan hissa qo'shdi. Bizgacha yetib kelgan me'morchilik va haykaltaroshlik yodgorliklari, naqqoshlik va she'riyat durdonalari madaniyat yuksak darajada rivojlanganidan dalolatdir. Ular nafaqat badiiy asar sifatida, balki ijtimoiy va axloqiy ahamiyatga ega.

Endi esa ularda shakllantirilgan yaxshilik, yomonlik, nomus va nomus haqidagi fikrlar zamonaviydir.

Qadimgi madaniyat negizida ilk bor ilmiy tafakkur kategoriyalari paydo bo'ldi va rivojlana boshladi. Astronomiya va nazariy matematikaning rivojlanishiga antik davrning hissasi katta. SHuning uchun ham qadimgi ilm-fan hozirgi zamon ilm-fanining paydo bo'lishi va texnika taraqqiyotida shunday muhim rol o'ynagan. Umuman olganda, antik davr madaniyati jahon madaniyati va fanining yanada rivojlanishiga asos bo'lgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Dobrynina V.I. Madaniyat va tsivilizatsiya / V.I. Dobrynina, - M., 1994. - 106 p.
2. Kumanetskiy K.K. Qadimgi Yunoniston va Rim madaniyati tarixi. / K.K. Kumanetskiy, - M., Oliy maktab, 1990 y. - 452 b.
3. Nemirovskaya L.Z. Madaniyatshunoslik. Madaniyat tarixi va nazariyasi. / L.Z. Nemirovskaya, - M., 1992. - 297s.

ЎЗБЕКИСТОНДА АХБОРОТ ХАВФСИЗЛИГИ

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси

Тергов фаолияти мутахассислиги

3-босқич 320-гуруҳ курсанти

Хасанов Беҳзод Баҳриддинбек ўғли

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси

Тергов фаолияти кафедраси ўқитувчиси

Суюнов Шахзодбек Шовкатович

Аннотация: Ушбу мавзудаги мақоламнинг долзарблиги, ахборот технологияларини ривожлантириш борасидаги давлат сиёсати, ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятлар тушунчаси, асосий хусусиятлари, шунингдек кибермаконда содир бўлаётгани жиноятларни тартибга солувчи нормалар ва уларни қўллаш амалиётининг таҳлили ва шунингдек, ахборот технологиялари ва хавфсизлиги соҳасидаги жиноятларни тартибга солувчи нормаларни такомиллаштиришга доир бир қатор муаммо ва таклифлар келтириб ўтилган.

Калит сўзлар: ахборот, ахборот технологиялари, телекоммуникация тармоқлари, компьютер тизими, дастурий аппарат воситалари, кибермакон, кримналистик тактика.

Annotation : *The relevance of my article on this topic is the analysis of state policy in the field of information technology development, the concept and main characteristics of crimes in the field of information technology, as well as the rules and practice regulating crimes in cyberspace. do them. application, as well as a number of improvements, problems and proposals for the regulation of crimes in the field of information technology and security.*

Key words: *information, information technologies, telecommunication networks, computer system, software hardware, cyberspace, criminal tactics.*

Аннотация: Актуальностью моей статьи на данную тему является государственная политика в области развития информационных технологий, понятие и основные характеристики преступлений в сфере информационных технологий, а также анализ норм, регулирующих преступления в киберпространстве и практика их совершения. применения, а также ряд усовершенствований норм, регулирующих преступления в сфере информационных технологий и безопасности, представлены проблемы и предложения.

Ключевые слова: информация, информационные технологии, телекоммуникационные сети, компьютерная система, программные средства, киберпространство, преступная тактика.

Ўзбекистонда амалга оширилаётган демократик ислохотлар ижтимоий-сиёсий ва давлат ҳуқуқий ҳаётининг барча соҳаларини қамраб олди. Пировард мақсади ҳуқуқий давлатчиликни барпо этиш бўлган ушбу ислохотлар республиканинг ахборот хавфсизлигини таъминлашга оид соҳасида ҳам жадал суръатлар билан кечмоқда. Ушбу ислохотларни ўз вақтида ва изчилликда амалга оширишни бугунги даврнинг ўзи тақозо қилмоқда.

Замонавий телекоммуникация инфратузилмасининг барпо этилиши рақамли иқтисодиёт ривожланиши учун энг муҳим омиллардан бири бўлди. Бу борада яъни, ахборот технологиялари соҳасида юртимизда кенг кўламли ишлар амалга оширилиб келинмоқда. Яқин тарихдаги маълумотларга қарайдиган бўлсак, Ўзбекистон Республикасига интернет тармоғи биринчи марта 1996 йилда кириб келган. 2000 йилга келиб Ўзбекистонда интернет тармоғидан фойдаланувчилар ярим миллионни ташкил этган. Ҳозирги кунга келиб эса мамлакатимизда интернет тармоғидан фойдаланувчилар сони 22 миллиондан ошади. Агар Республикаимизда ҳозирги кунда 35,5 миллиондан ортиқ фуқаролар яшашини ҳисобга оладиган бўлсак, фуқароларимизнинг аксарият қисми интернет тармоғидан фойдаланади.¹ Бундан кўришиб турибдики мазкур соҳага бўлган эътиборни кучайтириш ҳозирги глобал ривожланаётган давр талабларидан бири ҳисобланади.

Ахборот технологияларининг тараққиёти саноат шпионажи, компьютер жиноятчилиги, конфеденциал маълумотларга рухсатсиз кириш, ўзгартириш, йўқотиш каби салбий ҳодисалар билан биргаликда кузатилмоқда. Шунинг учун ахборотни муҳофаза қилиш ҳар қандай мамлакатда муҳим давлат вазифаси ҳисобланади.²

Ўзбекистонда ахборот технологиялари соҳасидаги муносабатларни қонун ҳужжатлари билан тартибга солиш ва муҳофаза қилиш масаласи ўтган асрнинг 90-йиллари бошларида ҳал этила бошланган. 1994 йил 6 майда Ўзбекистон Республикаси “Электрон ҳисоблаш машиналари учун яратилган дастурлар ва маълумотлар базаларининг ҳуқуқий ҳимояси тўғрисида”ги қонун қабул қилинди. Унга кейинчалик Ўзбекистон Республикасининг 2002 йил 5 апрель кuni ва 8 августдаги қонунлари билан ўзгартириш ва қўшимчалар киритилди. Мазкур қонунда маъмурий ва жиноий жавобгарлик ҳақида сўз юритилган (15-модда) ва муаллифлик ҳуқуқларини бузганлик учун жавобгарлик назарда тутилган. Ўзбекистон Республикасининг “Телекоммуникациялар тўғрисида”ги 1999 йил 20 август, “Ахборот эркинлиги принциплари ва кафолатлари ўғрисида”ги 2002 йил 12 декабрь, “Ахборотлаштириш тўғрисида”ги 2003 йил 11 декабрь, “Шахсга доир маълумотлар тўғрисида”ги 2019 йил 2 июль ЎРҚ-547, Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлигида 2020 йил 30 июнда 3275-сон билан рўйхатга олинган Ўзбекистон Республикаси ахборот технологиялари ва коммуникацияларини ривожлантириш вазирининг 2020

¹ <https://www.mitc.uz/uz>

² “Ахборот хавфсизлиги асослари” маърузалар курси Тошкент-2013

йил 30 июндаги 208-мҳ-сон буйруғига, “Дастурий таъминот воситалари ишлаб чиқувчиларнинг миллий реестри тўғрисида”ги³ қўшма қарорларнинг қабул қилиниши ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятларга қарши кураш бўйича қонун ҳужжатларининг асосини ташкил этади. Уларга жиноятларни тўғри квалификация қилиш ва айбдор шахсларни жиноий жавобгарликка тортиш учун принципиал аҳамиятга эга бўлган кўплаб ҳуқуқий ва техникавий терминларга таърифлар берилган.⁴

Ахборот технологияларининг доимий ривожланиши билан "Ахборот технологиялари соҳасидаги жиноятлар" тушунчаси шаклланиб, ривожланиб борди. Мазкур турдаги жиноятларнинг асосий фарқи шундаки, уларнинг баъзилари компьютер ёрдамида (компьютер жиноятлари), бошқалари Интернет (кибержиноятлар) орқали содир этилади. Электрон жиноят шакллари кўп қиррали бўлиб, технологиялар ва Интернетнинг доимий ривожланиши билан тобора ортиб бормоқда, шунингдек, ушбу жиноятларни аниқлаш ва фош этишда бир қатор қийинчиликлар мавжуд бўлиб, улардан бири фуқароларнинг ўзига нисбатан содир этилган компьютер ҳуқуқбузарлиги тўғрисида ҳуқуқни муҳофаза қилувчи органларга хабар беришни истамасликлари ва компьютер жиноятларига дуч келганда ҳуқуқий билимлари етарли эмаслиги билан боғлиқлигини тақозо этмоқда.

Маълумотларга кўра, дунё бўйлаб ҳар йили 500 миллиондан ортиқ киберҳужумлар уюштирилади. Ҳар сонияда дунёдаги ҳар 12 нафар инсондан бири кибермаконда содир этилган ҳужумлар қурбонига айланмоқда. Хусусан, АҚШ, Франция, Англия, Бельгия, Германия, Люксембург каби давлатларда кибержиноятчилик кўрсаткичи умумий жиноятчиликнинг 60–65 фоизини ташкил этади.⁵

Ўзбекистонда ҳам сўнгги уч йилда кибержиноятлар 8,3 бараварга кўпайиб, умумий жиноятчиликнинг 5 фоизини ташкил этмоқда. Масалан, кибермаконда фирибгарлик билан боғлиқ ҳолатлар 13 бараварга, ўғрилик 20 бараварга, товламачилик, тўхмат ва ҳақорат қилиш билан боғлиқ жиноятлар эса 4,9 бараварга ортган.⁶

Сўнгги йилларда интернет глобал ахборот макони сифатида ахборотни оммавий тарқатиш воситасига айланди. Интернет тармоғидан фойдаланиш ривожланиш ва юксалишнинг кучли омили бўлиб қолди. Бошқа томондан олиб қарайдиган бўлсак, интернет тармоғидан фойдаланиш зарарли маълумотларни назоратсиз тарқатиш

³ Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2013 йил 26 декабрда рўйхатдан ўтказилган (рўйхат рақами 2541).

⁴ 2018_Закирова_А_Г_Виктимология Маърузалар курси_

⁵ <https://iiv.uz/oz/news/kiber-makonda-sodiretilayotgan-jinoyatlarga-qarshi-kurashish-muammolar-va-yechimlar>.

(Электрон манбага мурожаат қилинган сана 12.12.2022 йил)

⁶ <https://inlibrary.uz/index.php/digital-technologoffen-ses/article/download/7541/7847>. (Электрон манбага мурожаат қилинган сана 12.12.2022 йил)

имконияти, бошқарув тизимига кириб бориш, фуқароларнинг шахсий дахлсизлик ҳуқуқининг ва бошқа конституциявий ҳуқуқларининг бузилиши каби бир қатор муаммоларни вужудга келтирди. Бошқа давлатларда бўлгани каби Ўзбекистонда ҳам интернетнинг жадал суръатларда ривожланиши интернетдан фойдаланиш жараёнида вужудга келадиган муаммоларни тартибга солишга хизмат қиладиган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг яратилишидан олдинда кечмоқда. Сўнгги йилларда интернетнинг ривожланиши билан тармоқнинг муаммоларини ҳуқуқий тартибга солиш тобора долзарб масала бўлиб бормоқда.

Ҳозирги кунда ахборот технологияларининг жадал ривожланиши ва кишилиқ жамиятининг барча соҳаларида Интернетдан кенг фойдаланиш кундалиқ фаолиятнинг бир қисмини ташкил этиб, хизмат кўрсатиш, илм-фан, таълим, электрон тижорат, шунингдек замонавий инсоннинг фикрлаш тарзига ўзининг ижобий таъсири билан кириб келди. Ўзбекистонда ахборот хавфсизлиги соҳасидаги қонунчиликни тартибга солишни талаб қиладиган асосий муаммолар дунёнинг бошқа ривожланган мамлакатларидан деярли фарқ қилмайди:

1) интернетга бепул ўланишни таъминлаш ва тармоқдаги маълумотлар алмашинуви;

2) муаллифлик ҳуқуқи ва бошқа интеллектуал мулк объектларининг ҳуқуқий ҳимояси;

3) шахсий маълумотларни, хусусан, тармоқ операторлари фаолияти давомида тўпланадиган маълумотларни (“электрон тижорат” тизимидаги абонентлар ёки харидорларнинг манзиллари, телефон рақамлари ва бошқа шахсий маълумотлари) ҳимоя қилиш;

4) давлат органларини интернетга улаш ва фуқароларга ушбу органлар ҳақида маълумотлар бериш;

5) ҳақоратли ва беҳаё ахборотлар, миллий, ирқий, этник ва диний адоватни қўзғатишга қаратилган чақириқлар тарқалишининг олдини олиш;

6) “электрон ҳужжат”, “электрон рақамли имзо”, ахборот маҳсулотидagi маълумотларнинг ҳақиқийлигини тасдиқлаш, маълумотларни кўриш ва узатиш воситалари;

7) электрон тижорат;

8) ахборот хавфсизлиги: серверлар ва тармоқларга ҳакерлик ҳужуми, маълумотларни йўқ қилиш ва алмаштиришнинг олдини олиш;

9) крипто ҳимоя воситаларини қўллаш;

10) юрисдикция: тармоқда амалга ошириладиган ҳаракатларни тартибга солиш учун давлатнинг қонунчилигининг қўлланилиши.

Глобал тараққиёт шароитида ахборот технологиялари моҳиятини оширишнинг янада замонавий, инновацион усулларини излаб топиш, ахборотлаштириш жараёнига ҳар томонлама кўмаклашиш, уларни ҳаётга кенг жорий этиш давлат

фаолиятининг муҳим йўналишларидан бирига айланмоқда. Зеро, ахборотлаштириш тизимида давлат сиёсатини олиб бориш масаласи стратегик аҳамиятга эга вазифадир.

Хулоса қилиб айтганда, Ўзбекистон Республикасида ахборот хавфсизлигини таъминлашда фуқароларнинг ҳуқуқий маданияти ва саводхонлигини ошириш, уларга компьютер тизимидан, шунингдек, телекоммуникация тармоқларидан хавфсиз фойдаланиш усулларини ўргатиш, ахборотларни ҳар хил тажовузлардан ҳимоялайдиган дастурларни яратиш, компьютер тизимидан шунингдек, телекоммуникация тармоқларидан қонунга хилоф равишда фойдаланиш учун қўлланиладиган дастурий ва техник воситаларнинг яратилишига ҳамда Ўзбекистон Республикасига кириб келишига йўл қўймаслик, шунингдек, ахборот хавфсизлиги соҳасидаги қонунчиликни мукаммаллаштириш ва ҳаётга кенг татбиқ этиш муҳим аҳамият касб этади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. <https://iiv.uz/oz/news/kiber-makonda-sodiretilayotgan-jinoyatlarga-qarshi-kurashish-muammolar-va-yechimlar>. (Электрон манбага мурожаат қилинган сана 12.12.2022 йил)
2. <https://inlibrary.uz/index.php/digital-technologoffenses/article/download/7541/7847>. (Электрон манбага мурожаат қилинган сана 12.12.2022 йил)
3. <https://www.mitc.uz/uz>
4. "Ахборот хавфсизлиги асослари" маърузалар курси Тошкент-2013
5. Ўзбекистон Республикаси Адлия вазирлиги томонидан 2013 йил 26 декабрда рўйхатдан ўтказилган (рўйхат рақами 2541).
6. 2018_Закирова_А_Г_Виктимология Маърузалар курси_

MAKTABGACHA TA'LIM TASHKILOTLARIDA OTA- ONALARNI O'QUV TARBIYAVIY JARAYONDA FAOL QATNASHISHNI TASHKIL ETISH

Do'liiyeva Xayrigul

TerDPI maktabgacha ta'lim yo'nalishi 1-kurs talabasi

Abdumajitova Sayohat Abduqosimovna

TerDPI maktabgacha ta'lim metodikasi kafedrasasi o'qituvchisi

Annotatsiya: *Oilani maktabgacha ta'lim sohasiga jalb qilish, ushbu maqsadga erishish, maktabgacha ta'lim tashkiloti va ota-onalar faoliyatini muvofiqlashtirish, shuningdek, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ota-onalarni o'quv tarbiyaviy jarayonida faol qatnashishni tashkil etishning nazariy –amaliy asoslarini yaratish hamda ilmiy metodik tavsiyalar ishlab chiqish va amaliyotga tadbiiq etish. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ota-onalarni o'quv tarbiyaviy jarayonda faol qatnashishini ta'minlash mexanizmlarining asoslanganligi, ota-onalarni o'quv tarbiyaviy jarayonda faol qatnashishini ta'minlash xususiyatlari aniqlanganligi, ota-onalarni o'quv tarbiyaviy jarayonda faol qatnashishini ta'minlashning diagnostik mezonlari va ko'rsatkichlari aniqlashtirilganligi, ota-onalarni o'quv tarbiyaviy jarayonda faol qatnashishini ta'minlash bo'yicha ilmiy asoslangan metodik tavsiyalar ishlab chiqilganligi bilan belgilanadi.*

Kalit so'zlar: *Ta'lim, tarbiya, ota-ona, maktabgacha ta'lim tashkiloti, bolalar, hamkorlik, tarbiyachi, mashg'ulot, uslub, yondashuv, tamoyillar savodxonlik, madaniyat*

Jamiyatda amalga oshirilayotgan islohotlarning asosiy maqsadi siyosiy, iqtisodiy sohalar bilan bir qatorda ta'lim tizimini tubdan o'zgartirish, uni zamon talabi darajasiga ko'tarish uchun O'zbekiston Respublikasi —Ta'lim to'g'risidagi— qonunining 8-moddasida: —Maktabgacha ta'lim bola shaxsini sog'lom va yetuk, maktabda o'qishga tayyorlangan tarzda shakllantirish maqsadini ko'zlaydi. Bu ta'lim 6-7yoshgacha oila, bolalar MTTda va mulk shaklidan qa'tiy nazar boshqa ta'lim tashkilotlarida olib boriladi deyilgan.

Maktabgacha ta'lim tizimini yanada takomillashtirish, moddiy-texnik bazasini mustahkamlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlari tarmog'ini kengaytirish, malakali pedagog kadrlar bilan ta'minlash, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash darajasini tubdan yaxshilash, ta'lim-tarbiya jarayoniga zamonaviy ta'lim dasturlari va texnologiyalarni tatbiiq etish, bolalarni har tomonlama intellektual, axloqiy, estetik va jismoniy rivojlantirish uchun shart-sharoitlar yaratish maqsadida mamlakatimizda tub islohotlar amalga oshirilmoqda.

Maktabgacha ta'lim tizimini takomillashtirish, uni jahon ta'lim standartlari talablari darajasiga olib chiqish davlat siyosatining ustuvor vazifalaridan biri bo'lib kelmoqda.

Rivojlangan mamlakatlar tajribasidan ma'lumki, bolalari kamolga erishgan davlatlar taraqqiyotida bu omil o'ziga xos o'rin tutadi. O'zbekiston Respublikasida maktabgacha ta'lim Konsepsiyasi maktabgacha ta'limdagi muammolarni hal etish bilan shug'ullanadigan barcha tashkilotlarni ularning bir - biri bilan hamkorlik va muloqotni amalga oshirgan holda muvofiqlashtirishni ko'zda tutadi.

Bolalarni o'qitish va rivojlantirishda maktabgacha ta'lim tashkiloti va oilaning alohida xususiyatlarini hamkorlikda tatbiq etish jarayoniga o'ta onalarni jalb etish;

Maktabgacha va boshlang'ich ta'limning uzviyligi, jamoatchilik va oilaviy ta'limning o'zaro hamkorligi;

Hududiy xususiyatlarni hisobga olish;

Maktabgacha ta'lim tarbiyachisi faoliyati, uning kasbiy tayyorgalikni differentsiallashni tatbiq etish alohida o'rin egallaydi. Bu borada pedagogik kengash va oliy o'quv yurtlarining oldiga mutaxassis kadrlarni sifatli tayyorlash vazifasi yukla tiladi.

Konsepsiyada - ta'lim tashkilotida kirish jarayonida ularni kasbiy yaroqligini aniqlash jarayonini tashkil etish kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishdagi muhim vosita ekanligi uqtiriladi. Maktabgacha ta'lim tizimi uchun kadrlarni mukammal tayyorlashni turli -tumanligiga ularni malakasini oshirish va qayta tayyorlashni turliligini ochish imkoniyatini beradi.

Bolalarni ilk qo'llab -quvvatlash va psixologik - jismoniy rivojlanishidagi nuqsonlarning oldini olish vasiylik bo'limi tibbiy, maktabgacha, maktab, maktabdan tashqari, psixologik, ijtimoiy va yuridik xizmat tashkilotlari bilan hamkorlik va koordinatsiya ishlarini tashkil etish lozim.

Maktabgacha yoshdagi bolalar ta'lim- tarbiyasiga oid izlanishlar jahon pedagogikasi va psixologiyasi ilmida ko'plab o'rganilgan. Barkamol avlod tarbiyasi hamma davrlarda ham davlat va jamiyatning ustuvor masalalaridan biri bo'lib kelgan. Ushbu masala sharq mutafakkirlari, O'rta Osiyo allomalari va zamonaviy pedagog olimlarning ham asarlari da bosh g'oya hisoblanadi. Shaxs va jamiyat munosabatlari, ma'naviyat va axloqiy tarbiya masalalari, shaxsni shakllantirishda ijtimoiy munosabatlarning o'rnini Sharq mutafakkirlari Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Yusuf Xos Xojib, Husayn Voiz Koshifiy, Alisher Navoiy, Jaloliddin Davoniy, Jaloliddin Rumiy, Abdulla Avloniyning pedagogik g'oyalari va qarashlarida o'z aksini topgan.

Respublikamiz pedagog olimlarining mazkur sohada amalga oshirgan tadqiqotlari e'tiborga loyiqdir. P.Yusupova, F.R.Qodirova, R.M.Qodirova, D.Abdurahimova, X.B.Tulenova, D.R.Babayeva, G.X.Jumasheva, X.I.Kasimova, M.SH.Rasulova, M.A.Solihova, K.S.Shodiyeva, SH.A.Sodiqova A.Q.Munavvarov, M. I. Sanginov, O.Musurmonova, H.Uzoqov, O.To'rayeva va boshqalar tomonidan maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatining mazmuni, maktabgacha yoshdagi bolalarni ma'naviy-axloqiy, jismoniy va psixologik jihatdan tarbiyalash, ularda muomala madaniyati va nutq ko'nikmalarini hosil qilish, bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash muammolari tahlil etilgan.

Bugungi kunda yangi ta'lim tizimi faoliyatini takomillashtirish va barqarorlashtirish hamda fuqarolarning bilim olish huquqlarini ta'minlashda rivojlangan xorij davlatlarining tajribasi bilan bir vaqtda Sharqdagi mutafakkir ajdodlarimizning bebaho meroslaridan ham foydalanish taqozo etiladi.

Shaxsning qaror topishining eng muhim vazifasi bolada axloq talablariga javob beradigan e'tiqod va ideallar tarkib toptirishdir. Bola shaxsning shakllanishdagi bundan keyingi jarayon shundan iboratki, unda yuzaga kelgan ahloqiy e'tiqod va ideallar sistemasi ya'ni uning ma'naviy ong xukmronlik qiluvchi omildan uning ijtimoiy faolligini belgilab beruvchi omilga aylanadi. Biz o'rganayotgan mavzu bo'yicha turli soha vakillari o'z yo'nalishlari asosida izlanishlar olib borganlar. Ijtimoiy-tarixiy va ilmiy manbalarning guvohlik berishicha, o'zbek oilasining hayoti, undagi o'zaro munosabatlar, uning urfodatlari, an'analari va qadriyatlari, turmush tarzi, madaniyati, tarbiyaviy muhiti va mehnat shart-sharoitlari jiddiy ilmiy muammolar sifatida XX asrning 60-70 yillaridan e'tiboran o'rganila boshlangan. Respublikamiz pedagog olimlarining mazkur sohada amalga oshirgan tadqiqotlari e'tiborga loyiqdir. A.Q.Munavvarov, M. I. Sanginov, O.Musurmonova, H.Uzoqov, O.To'rayeva va boshqalar tadqiqotlarida o'zbek oilasining o'ziga xosligi, tarbiyaviy imkoniyatlari va shartsharoitlari, o'zaro munosabatlar shakllanishining ma'naviy asoslarini keng o'rganganlar. Bu sohada psixolog olimlardan G'.B.Shoumarov, Ye.A.Morshinina, E.G'oziev, V.M.Karimova, M.G.Davletshin, N.A.Sog'inov, S.A.Oxunjonova, A.Shojalilov va boshqalar ham o'z tadqiqotlarida oilada farzand tarbiyasi masalalriga alohida e'tibor berganlar. Respublikamizda ko'p yillar davomida ta'lim tashkilotlari va oila hamkorligi, xususan maktabgacha ta'lim tashkiloti va ota-onalar hamkorligi borasidagi hamkorlik ishlari qoniqarsiz darajaga kelib qolgan edi.

Respublikamizda ko'p yillar davomida ta'lim tashkilotlari va oila hamkorligi, xususan maktabgacha ta'lim tashkiloti va ota-onalar hamkorligi borasidagi hamkorlik ishlari qoniqarsiz darajaga kelib qolgan edi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev 2020 yil 28-yanvar kuni mamlakatimiz Parlamentiga murojaatnomasining —2020 yilgi ustuvor yo'nalishlar to'g'risida|| gi ma'ruzasida shunday ta'kidladi: Ular uchta – ilm, ma'rifat va raqamli iqtisodiyot. Bog'cha yoshidagi bolalarni maktabgacha ta'lim bilan qamrab olish darajasini 60% ga yetkazish rejalashtirilmoqda. Yangi maktablar, shu jumladan, xususi maktablarni qurish, mavjudlarini ta'mirlash davom ettiriladi.

Yuqorida bayon qilingan dolzarb muammolar haqiqatdan ham, Davlat talablarining bosh tamoyili bo'lgan — bolaning noyobligi, —bolaning huquqlarini himoya qilish va ta'minlashning muhimligi, —bola ta'limi va rivojlanishida kattalarning asosiy rolini anglagan holda, MTT, oila, tarbiyachi-pedagoglar hamda ota-onalarning bevosita, doimiy va samarali hamkorligini talab etadi.

Darhaqiqat, shaxs shakllanishida oilaning roli katta. Aqlan yetuk, axloqan pok, jismonan baquvvat farzandlar namunali oilalarda kamol topadilar.

Shuning uchun ham oilada sog'lom muhitni vujudga keltirish va uni mustahkamlash umumdavlat ahamiyatga molik masaladir.

Chunki, ijtimoiy hayotda yuz beradigan barcha o'zgarishlar, ya'ni undagi yetuk va kamchiliklar, murakkabliklar va ziddiyatlar oilada o'z aksini topadi.

Bugungi kunda maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlangan, jismonan sog'lom, aqlan yetuk va ma'naviy jihatdan shakllangan etib voyaga yetkazish dolzarb vazifalardan biri bo'lib kelmoqda. Bu kabi vazifalarni amalga oshirishda 2018-yil 18-iyunda —O'zbekiston Respublikasining ilk va maktabgacha yoshdagi bolalar rivojlanishiga qo'yiladigan davlat talablari||, 2019 yil 22 oktyabrda —O'zbekiston Respublikasining Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risidagi qonun , 2019-yil 8-may kuni PF-4312 «O'zbekiston Respublikasi maktabgacha ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-4312- son farmoni ilk va maktabgacha yoshdagi bolalarni har tomonlama rivojlantirish, ta'lim-tarbiya berish, maktab ta'limiga tayyorlash bo'yicha qator vazifalarni belgilaydi.

Yuqorida keltirilgan nazariy materiallardan kelib chiqib, maktabgacha ta'lim tashkilotining ota-onalar bilan hamkorlikdagi ishining mazmuni va usullarini nazariy jihatdan chuqur o'rgangan holda, maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ota-onalarni o'quv tarbiyaviy jarayonida faol qatnashishni tashkil etishning innovatsion metodikasini ishlab chiqish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. STEAM-ТЕХНОЛОГИЯ КАК ИННОВАЦИОННАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ ДОШКОЛЬНОЙ ОБРАЗОВАТЕЛЬНОЙ ОРГАНИЗАЦИИ С Абдумажитова - Innovations in Technology and Science Education, 2023
2. МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА STEAM ТЕХНОЛОГИЯСИ АСОСИДА О'QUV JARAYONINI ТАШКИЛ ETISH JARAYONI AS Abduqosimovna - INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 2023
3. ИГРА ДЛЯ ОЗНАКОМЛЕНИЯ ДОШКОЛЬНИКОВ С ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРОЙ ТЕХНОЛОГИЙ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ М Жовлиева, СА Абдумажитова - INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 2023
4. PEDAGOGICAL CONDITIONS OF EDUCATIONAL ACTIVITY IN ENGLISH LANGUAGE TEACHING AS Abdukasimovna - INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 2023
5. МЕТОДИКА ОБУЧЕНИЯ АНГЛИЙСКОМУ ЯЗЫКУ ДОШКОЛЬНИКОВ СА Абдумажитова - INNOVATION IN THE MODERN EDUCATION SYSTEM, 2023
6. STEAM-THE IMPORTANCE OF EDUCATING PRESCHOOL CHILDREN BASED ON EDUCATIONAL TECHNOLOGY SA Abdumajitova - Results of National Scientific Research International ..., 2022
7. PRIORITY OF THE PERSON-CENTERED EDUCATIONAL MODEL IN PRESCHOOL EDUCATION. SA Abdumajitova - ... Academic Research Journal Impact Factor 7.4, 2022

I.M.VINOGRADOV TEOREMASIGA ASOSLANGAN KO'RSATKICHGA QARASHLI SINFLARNING MAVJUDLIGI VA ULARNING SONI

Abdunabiyev Jamshid Olimjon o'g'li

TerDU matematika yo'nalishi

1-kurs magistranti

Biz Bundan ilgari har bir $(a,m)=1$ shartni qanoatlantiruvchi a sonining m moduli bo'yicha biror δ ($\delta/\varphi(m)$) ko'rsatkichga tegishli ekanligini ko'rdik. Buning teskarisi, ya'ni $\varphi(m)$ ning har bir bo'luvchisi m moduli bo'yicha biror sinfnig ko'rsatkichi bo'ladimi? Xususan $\varphi(m)$ soni hamma biror sinfnig m moduli bo'yicha ko'rsatkichi bo'ladimi? YA'ni ixtiyoriy m moduli bo'yicha boshlang'ich ildiz mavjudmi? Bu savolga faqat $m=p$ – tub son hamda m maxsus (ba'zi bir ko'rinishdagi butun sonlar uchun mavjud) bo'lishi mumkin.

Lemma.p-1 sonining bo'luvchisi δ moduli bo'yicha yoki birorta ham sinfnig ko'rsatkichi bo'lmaydi yoki $\varphi(\delta)$ ta sinfnig ko'rsatkichi bo'ladi.

(Bu lemmani boshqacha qilib quyidagicha aytish mumkin. Agar p moduli bo'yicha δ ko'rsatkichga tegishli biror sinf mavjud bo'lsa (Bu yerda $\delta / p-1$), U holda shunday sinflar soni $\varphi(\delta)$ bo'ladi).

Isboti: p moduli bo'yicha chegirmalarning keltirilgan sistemasidagi δ ko'rsatkichga qarashli chegirmalar sonini $\psi(\delta)$ bilan belgilaymiz.

U holda hozircha $\psi(\delta)=0$, $\psi(\delta) \geq 1$ deya olamiz. Agar $\psi(\delta)=0$ bo'lsa, lemma isbotlangan bo'ladi.

Faraz etaylik faqat birta a soni p moduli δ ko'rsatkichga tegishli bo'lsin. U holda $\psi(\delta)=1 \Leftrightarrow a^\delta \equiv 1 \pmod{p}$. Endi δ ko'rsatkichga tegishli barcha sonlarni topishga harakat qilamiz. Bu sonlar

$$x^\delta \equiv 1 \pmod{p} \quad (4)$$

taqqoslamani qanoatlantirishi kerak. (4) ni esa

$$a^0, a^1, a^2, \dots, a^{\delta-1} \quad (5)$$

dagi barcha chegirmalar qanoatlantiradi, chunki

$$(a^\kappa)^\delta \equiv (a^\delta)^\kappa \equiv 1 \pmod{p}, \quad \kappa = 0, 1, 2, \dots, \delta-1.$$

Bizga ma'lumki (5) dagi sonlar p moduli bo'yicha turli sinflarga tegishli. Endi (5) dagi sonlar orasidan δ ko'rsatkichga tegishlilarini ajratib olamiz. Ilgarigi temadagi 3- Natijaga ko'ra, agar $(\kappa, \delta)=1$ bo'lsa, a^κ soni δ ko'rsatkichga tegishli bo'lar edi. $\kappa = 0, 1, 2, \dots, \delta-1$ sonlari δ moduli bo'yicha chegirmalarning to'la sistemasini tashkil qilgani uchun bular orasida $(\kappa, \delta)=1$ shartni qanoatlantiruvchilari soni $\varphi(\delta)$ ta. Demak, $\psi(\delta) = \varphi(\delta)$.

Misol. 4 soni 19 moduli bo'yicha 9 ko'rsatkichiga tegishli $\varphi(19)=18$ ning bo'luvchilari 1,2,3,6,9,18. $4^1 \equiv 4$, $4^2 \equiv -3$, $4^3 \equiv 7$, $4^6 \equiv 49 \equiv 11$, $4^9 \equiv 77 \equiv 1 \pmod{19}$.

Shu 9 ko'rsatkichga mod 19 bo'yicha tegishli barcha sonlarni toping. Lemmaga ko'ra $\varphi(9)=6$ ta sinf.

$$4^1, 4^2, 4^3, 4^4, 4^5, 4^6, 4^7, 4^8$$

$(\kappa, 9) = 1$ larini ajratib olamiz. Bular $4^1, 4^2, 4^4, 4^5, 4^7, 4^8$ dir.

Chunki 1,2,4,5,7,8 lar $\delta = 9$ moduli bo'yicha chegirmalarning keltirgan sistemasini tashkil qiladi.

$$\text{Isbotlangan lemmani } \psi(\delta) = \begin{cases} 0 \\ \varphi(\delta) \neq 0 \end{cases} \quad (6)$$

ko'rinishda yozish mumkin. U agar δ ko'rsatkichga tegishli sonlar mavjud bo'lsa. (mod p bo'yicha) ularning soni $\varphi(\delta)$ ga tengligini bildiradi. Lekin berilgan δ uchun p modul bo'yicha shu ko'rsatkichga tegishli son mavjud yoki mavjud emasligiga javob bermaydi. Bunga ushbu teorema javob beradi.

Teorema. p tub modul bo'yicha $p-1$ ning har bir bo'luvchisi δ uchun shu δ ko'rsatkichga tegishli bo'lgan $\varphi(\delta)$ ta sinf mavjud. Xususan p moduli bo'yicha $\varphi(p-1)$ ta boshlang'ich ildiz mavjud.

Isboti. $\delta_1 = 1, \delta_2, \dots, \delta_k = p-1$ lar $p-1$ ning barcha bo'luvchilari bo'lsin. U holda p moduli bo'yicha chegirmalarning keltirilgan sistemasi $1, 2, 3, \dots, p-1$ sonlarini ular tegishli bo'lgan ko'rsatkichlar bo'yicha taqsimlasak, ya'ni shu sonlarning $\psi(\delta_1)$ tasi δ_1 ko'rsatkichga, $\psi(\delta_2)$ tasi δ_2 ko'rsatkichga va h.k. $\psi(\delta_k)$ tasi δ_k ko'rsatkichga tegishli bo'lsa,

$$\psi(\delta_1) + \psi(\delta_2) + \dots + \psi(\delta_k) = \delta - 1 \quad (7)$$

bo'ladi. Ikkinchi tomondan

$$\sum_{\delta_i | (p-1)} \varphi(\delta_i) = \varphi(\delta_1) + \varphi(\delta_2) + \dots + \varphi(\delta_k) = p - 1.$$

$$\text{Demak } \psi(\delta_1) + \psi(\delta_2) + \dots + \psi(\delta_k) = \varphi(\delta_1) + \varphi(\delta_2) + \dots + \varphi(\delta_k).$$

(1) dan $\psi(\delta_i) = \varphi(\delta_i)$. Teorema isbotlandi.

Misol. $p=13$ moduli bo'yicha chegirmalarning keltirilgan sistemasi 1,2,3,4,5,6,7,8,9,10,11,12 dagi sonlar tegishli bo'lgan ko'rsatkichlarni aniqlang. $\varphi(13) = 12$ ni bo'luvchilari 1,2,3,4,6,12. $1^1 \equiv 1$.

Demak, 1 soni 13 moduli bo'yicha 1 ko'rsatkichiga tegishli. Shuningdek $2^1 \equiv 2, 2^2 \equiv 4, 2^3 \equiv 8, 2^6 \equiv -1, 2^{12} \equiv 1$.

$$\begin{aligned} 3^1 &\equiv 3, & 3^2 &\equiv 9, & 3^3 &\equiv 1, & 4^1 &\equiv 4, & 4^2 &\equiv 3, & 4^3 &\equiv -1, & 4^6 &\equiv 1; & 5^1 &\equiv 5, & 5^2 &\equiv -1, & 5^4 &\equiv 1; \\ 6^1 &\equiv 6, & 6^2 &\equiv -3, & 6^3 &\equiv -5, & 6^6 &\equiv -1, & 6^{12} &\equiv 1, & 7^1 &\equiv 7, & 7^2 &\equiv -3, & 7^3 &\equiv 5, & 7^6 &\equiv -1, & 7^{12} &\equiv 1 \\ 8^1 &\equiv 8, & 8^2 &\equiv -1, & 8^4 &\equiv 1, & 9^1 &\equiv 9, & 9^2 &\equiv 3, & 9^3 &\equiv 1, & 10^1 &\equiv 10, & 10^2 &\equiv -4, & 10^3 &\equiv -1, & 10^6 &\equiv 1 \\ 11^1 &\equiv 11, & 11^2 &\equiv 4, & 11^3 &\equiv 5, & 11^4 &\equiv 3, & 11^6 &\equiv -1, & 11^{12} &\equiv 112^1 &\equiv -1, & 12^2 &\equiv 1 \pmod{13} \end{aligned}$$

Shunday qilib 13 moduli bo'yicha:

ko'rsatkichga	Tegishli	Sinflar soni
1	1	1 ta
2	12	1 ta
3	3, 9	2 ta
4	5, 8	2 ta
6	4, 10	2 ta
12	2, 6, 7, 11	4 ta

Jami $p-1=12$ ta son $\sum_{\delta|12} \varphi(\delta) = \varphi(1) + \varphi(2) + \varphi(3) + \varphi(4) + \varphi(6) + \varphi(12) = 12$

Biz yuqorida keltirgan Teoremaning Isboti Gaussga tegishlidir.

Umuman boshlang'ich ildizlar $m=2, 4, p^\alpha$ va $2p^\alpha$ modullari bo'yichagina mavjud. Bu yerda $p>2$ tub son va $\alpha \geq 1$.

I.M.Vinogradov p tub son bo'lsa, U holda $2^{2^k} \sqrt{p} \ln p$ dan katta bo'lmagan boshlang'ich ildiz mavjud ekanligini isbotlagan Bu yerda κ soni $p-1$ ning har xil bo'luvchilari sonidir. Boshlang'ich ildizni topishning effektiv usuli esa hozirgacha topilgan emas. Qarab chiqilganlardan agar

$g^{\frac{p-1}{\delta_1}} \neq 1, g^{\frac{p-1}{\delta_2}} \neq 1, \dots, g^{\frac{p-1}{\delta_k}} \neq 1$ bo'lsa, U holda g ning p moduli bo'yicha boshlang'ich ildiz bo'lishi kelib chiqadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A.Weil ,Proc.Nat.Acad.Sci.U.S.A.,34,№5,204(1948) .
2. D.A.Burges? , Proc.LondonMath.Soc ,13,№51,524(1963).
3. D.A.Burgess ,J.LondonMath., Soc ,39,№1,Ю3(1964).
4. Ю.В.Лини ик,Эргодические свойства алгебраических июлей,Л.,1966.

ПЧЕЛИНАЯ ПЫЛЬЦА

Чориева Дильнура Комиловна

Студентка педиатрического факультета

Ташкентская медицинская академия,

Узбекистан, г.Ташкент

Научный руководитель Таджикиева Хосият Султановна

доцент кафедры Медицинской и биологической химии

Ташкентская медицинская академия,

Узбекистан, г.Ташкент

Аннотация: *В статье изложены данные о химическом составе пчелиной пыльцы, о её пользе и противопоказаниях для здоровья, применении, а также о влиянии пчелиной пыльцы на уровень холестерина.*

Пчелиная пыльца - это цветочная пыльца, собранная медоносными пчёлами. Под воздействием особого секрета пчелиных желез она превращается в гранулы размером 1–3 мм. Эти гранулы пчёлы переносят в улей в специальных корзиночках на своих задних лапах, утрамбовывают в соты и заливают медом (так получается перга — пчелиный корм). Цвет и вкус пчелиной пыльцы зависят от растений, с которых пчёлы её собирали. Чаще всего пчелиная пыльца обладает сладким цветочным вкусом с легкой горчинкой. В последнее время пчелиная пыльца привлекает к себе все больше внимания благодаря своему впечатляющему составу — в ней больше питательных веществ, чем в меде. В целом пчелиная пыльца содержит более 250 биологически активных веществ, в том числе белки ($H_2N-CH(R)-COOH$), углеводы ($C_n(H_2O)_m$), липиды, жирные кислоты ($C_n H_{2n+1}COOH$), витамины, минералы, различные ферменты и антиоксиданты. Собирая пыльцу с цветков, пчелы увлажняют ее нектаром или медом, смешивают с биологически активными веществами (секретом своих желез) и в виде обножки приносят в улей, где складывают в ячейки, предварительно обработанные прополисом. Чтобы пыльца не портилась и не теряла своей питательной ценности, пчелы утрамбовывают ее головками, а перед запечатыванием ячейки воском заливают медом. При таком хранении в улье цветочная пыльца подвергается брожению и превращается в пергу. Цветочную пыльцу и пергу пчелы используют для кормления расплода. Потребление пыльцы взрослыми молодыми пчелами обеспечивает функционирование их желез, вырабатывающих маточное молочко, ферменты и воск. Семья, выкармливающая в среднем 160 – 180 тыс. пчел, расходует за сезон 15 – 25 кг пыльцы или перги. Ежегодно в огромных количествах пыльца продуцируется семенными растениями. Большая часть этого несметного богатства пропадает, падая на землю. Очень много

пыльцы дают деревья – дуб, сосна, береза и т. д. Основные собиратели пыльцы – пчелы. За тысячи веков у них сложилась своя технология ее заготовки. Они переносят пыльцу в так называемых корзиночках, расположенных на третьей паре задних ножек. Собранная в корзиночки пыльца обработана секретом челюстных желез пчелы. Благодаря этому она быстро теряет способность к прорастанию. За один раз рабочая пчела приносит в улей до 20 мг пыльцы. За день она делает в среднем 10 вылетов и приносит 200 мг пыльцы. (Чтобы собрать 1 кг обножки, пчела должна сделать не менее 50 тысяч вылетов. За день одна пчелиная семья заготавливает около 1 кг пыльцы, а за весь сезон – до 50 кг.) В улье пыльца перекалывается в восковые ячейки (в каждую из них помещается 140–180 мг пыльцы, ячейка заполняется примерно на 2/3). Затем пыльцу утрамбовывают молодые пчелы ударами головы. Другие пчелы заливают ее сверху медом. К ней прекращается доступ воздуха, и это предохраняет ее от порчи, однако состав пыльцы не остается без изменений. Под воздействием ферментов слюны пчел и меда в ней происходят химические реакции. Каждая ячейка уподобляется миниатюрной «силосной башне». Благодаря молочнокислому брожению образуется повышенное количество молочной кислоты. Происходит и ряд других изменений. Постепенно цветочная пыльца превращается в пергу, называемую также хлебной и пчелиным хлебом. Она является необходимым кормом для пчёл. Основная питательная ценность её заключается в том, что в состав перги входят незаменимые аминокислоты. Однако для пчёл пыльца источник не только белков, но и витаминов, и минеральных солей. При недостатке её пчелы-воскоделки выделяют меньше воска, а у пчел-кормилиц образуется меньше маточного молока. В результате в пчелиной семье меньше вскармливается личинок, они хуже развиваются, а пчелиная матка перестаёт откладывать яйца. О том, насколько необходима и незаменима пыльца в качестве пчелиного хлеба, свидетельствуют многие безуспешные попытки заменять её ржаной, кукурузной или какой-либо другой мукой или искусственной смесью. Всё это приводило к существенному снижению численности выкормленных пчелами личинок или к их гибели. Пыльцу можно отбирать у пчёл с помощью специального пыльцеуловителя, устанавливаемого перед летком улья. Он представляет собой пластинку из пластмассы с круглыми отверстиями. Пчела, возвращаясь с грузом пыльцы, протискивается через пыльцеотбирающую решётку и теряет при этом часть пыльцы из корзиночек. Она просыпается в подставленный ниже лоток, который ежедневно опоражнивают. Пользоваться пыльцеуловителем следует лишь в утренние часы, когда пчелы приносят много пыльцы. Подобным способом за один летний день можно собрать около 100 граммов пыльцы-обножки с одного улья, а в среднем за сезон получить 2 кг обножки. Довольно удобные пыльцеуловители выпускаются в Латвии. Каркас и лотки их сделаны из древесины, а донья лотков-пыльцесборников снабжены капроновой сеткой, способствующей более быстрому

подсыханию пыльцы-обножки и лучшей её сохранности. Пыльцеуловители следует отключать в период массового цветения ядовитых растений, а также при интенсивном сборе нектара, например, более 2 кг в день, так как за счёт незначительного сбора пыльцы может недобираться много мёда. С помощью пыльцеуловителей отбирается 35-60% пыльцы, приносимой пчёлами. Это посильная доля для семьи, не влияющая на её развитие и продуктивность. Более того, оказывается, что увеличение в определённых пределах отбора у пчёл пыльцы, как правило, сопровождается увеличением количества выращенного расплода и мёдопродуктивности семьи. Так, например, при условии сбора с каждой семьи 2 кг обножки пасека даёт дополнительную прибыль.

Химический состав пчелиной пыльцы чрезвычайно разнообразен – настолько, насколько разнообразен круг растений, посещаемый пчёлами для её сбора. Существует прямая корреляция между химическим составом пыльцы и степенью выраженности биологической активности. В среднем в пыльце содержится 24% белков, 25% минеральных веществ, 0,5% молочной кислоты ($C_3H_6O_3$), 3,3% жиров, 18% сахара. Кроме них в ней содержатся микро- и макроэлементы, заменимые и незаменимые аминокислоты, витамины, минеральные вещества, фенольные соединения, нуклеиновые кислоты, гормоны, стимуляторы роста, натуральные антибиотики и другие биологически активные вещества. Пчелиная пыльца богата такими витаминами как: витамин А ($C_{20}H_{30}O$), β -каротин ($C_{40}H_{56}$), витамин В1 ($C_{12}H_{17}N_4O_5$), витамин В2 ($C_{17}H_{20}N_4O_6$), витамин В5 ($C_9H_{17}NO_5$), витамин В6 ($C_8H_{11}NO_3$), витамин В9 ($C_{19}H_{19}N_7O_6$), витамин С ($C_6H_6O_8$), витамин D, витамин Е, витамин РР ($C_6H_5NO_2$), и минералами, как железо (Fe), кобальт (Co), марганец (Mn), медь (Cu), молибден (Mo), хром (Cr). Пыльца неоднородна по содержанию в ней белка. В ней обнаружены альбумины, глобулины, мукопротеиды, ферменты (амилазы, инвертаза, фосфатазы, пероксидаза и др.); из азотистых веществ – пептоны, а в свободном виде и в гидролизатах белков – 32 аминокислоты. Важнейших аминокислот в белках пыльцы в пересчете на безводный остаток содержится: валин 6,2%; глицин 5,0%; глутаминовая и аспарагиновая кислоты по 9%; изолейцин 5,3%; лейцин 6,9%; лизин 6,0%; метионин 6,2%; пролин 2,0 – 18%; треонин 4,1%; триптофан 1,2%; фенилаланин 3,7%. Кроме белка пыльца богата жирами и жироподобными веществами (фосфолипиды, фитостеарины). В составе жиров обнаружены лауриновая, миристиновая, пальмитиновая, стеариновая, арахидоновая, олеиновая, линоленовая и другие жирные кислоты, в том числе непредельные, обладающие антиоксидантными свойствами. В комплексе линолевая, линоленовая кислоты обладают F-витаминной активностью; выступая составной частью простагландинов, они выполняют в организме человека функции регуляторов гормональной активности, способствуют понижению концентрации холестерина в крови и выведению его из организма. Богата такими липидами пыльца ивы (козьей,

белой, ломкой), кипрея, одуванчика, яблони, вишни, малины, гречихи посевной, клевера лугового. В пыльце обнаружены различные фосфолипиды. Эти вещества входят в состав полупроницаемых мембран клеток организма человека, избирательно регулируют поступление ионов, принимая активное участие в обмене веществ. Пыльца характеризуется высоким содержанием 3-фитостерина, оказывающего противоатеросклеротическое действие и являющегося антагонистом холестерина в организме. Углеводы пыльцы (всего их 28) представлены моно-, олиго и полисахаридами. Причем простых сахаров найдено 8, олигосахаридов – 11, а из полисахаридов – крахмал, целлюлоза, пентозаны, полленин, глюканы и ряд других.

Польза употребления пчелиной пыльцы для организма человека огромна. Регулярное использование: улучшает работу сердечной мышцы, уменьшает проницаемость сосудов и увеличивает их эластичность, выводит плохой холестерин, способствует обменным процессам организма, нормализует работу органов желудочно-кишечного тракта, улучшает потенцию, повышает репродуктивные функции организма мужчин и женщин, нормализует кровоснабжение сосудов головного мозга, укрепляет местный и общий иммунитет, способствует ускорению ранозаживляющих процессов, замедляет рост и развитие некоторых видов раковых клеток, повышает физическую и умственную активность, снижает нервозность и уровень стресса, улучшает качество сна, снижает воздействие радиации и свободных радикалов, нормализует кровяное давление. В косметологии пчелиную пыльцу используют как средство для разглаживания мимических морщин, как средство уменьшения очагов воспаления и образования угрей и прыщей. Маски и кремы замедляют процесс фотостарения кожи лица.

Средства по уходу за волосами, содержащие этот компонент, ускоряют рост волос, улучшают их внешнее состояние, способствуют увеличению объема прически. Кроме того, маски нормализуют жировой баланс кожи головы и активизируют рост волосяных луковиц.

Пыльца противопоказана при диабете и аллергии на мёд. С осторожностью её стоит применять людям с нарушениями работы гормональной системы. В этом случае продукт может как улучшить состояние, так и усугубить его. Поэтому перед началом употребления пыльцы необходима консультация эндокринолога.

Лечебная доза цветочной пыльцы для взрослого человека составляет 32 г в сутки, а поддерживающая – 20 г в сутки. Суточную дозу лучше разделить на три приема. Для детей от 3 до 5 лет суточная доза 12 г, от 6 до 12 лет – 16 г, после 12 лет – 20 г. Курс лечения обычно 1 – 1,5 месяца, делая после каждого курса небольшой перерыв на 7 – 10 дней. Дозировать пыльцу удобно ложками: 1 чайная ложка содержит 5 г сухой неразмолотой пыльцы, десертная – 10 г, а столовая – 15 г. При приеме пыльцу можно запивать водой, подслащенной медом, сахаром, вареньем. Чтобы восстановить силы после чрезмерных нагрузок (спортивных или умственных),

пыльцу принимают по половине столовой ложки дважды в день – утром и вечером. Это взрослая доза. Детям дается половина чайной ложки, также два раза в день. При анемии следует принимать смесь из 10 г пыльцы, 50 мл меда, 100 мл молока по половине столовой ложки дважды в день. Заболевания желудочно-кишечного тракта и застой желчи лечится смесью из 20 г пыльцы, 70 мл сока алоэ, 500 мл меда. Дозировка всё та же – половинка столовой ложки, и также – дважды в сутки до еды. При аденоме простаты пыльцу употребляют в чистом виде по 20 г два раза в день. Сахарный диабет нуждается в меньших дозах. Достаточно рассасывать по 2,5 г пыльцы трижды в день за 30 минут до приёма пищи. Из пыльцы можно делать пасту и употреблять в чистом виде или намазывая на хлеб. Пыльцу можно принимать даже не с целью лечения какого-то конкретного заболевания, а для поднятия иммунитета и профилактики простудных и прочих болезней. Пасту можно сделать из 100 г масла, 50 мл меда и 25 г пыльцы.

В исследовании на животных было обнаружено, что экстракты пчелиной пыльцы обладают способностью снижать уровень холестерина (C27H46O) в крови. Сообщается, что в рационе пыльца нормализует уровень холестерина и триглицеридов в крови: при регулярном употреблении пчелиной пыльцы наблюдалось снижение холестерина и триглицеридов. Исследования учёных показывают, что увеличивается уровень липопротеинов высокой плотности и снижается количество липопротеинов низкой плотности, что позволяет предположить успешность проведения дальнейших исследований с пчелиной пыльцой, собранной пчёлами с цветов растений на территории Узбекистана.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Иванов, Ц., Шкендеров, С. Пчелиные продукты [Текст] пер. с болг. /Цеко Иванов, Стефан Шкендеров. – Земиздат, София, 2008.
2. Девятнин, В.А. Методы химического анализа в производстве витаминов [Текст] / В. А. Девятнин – М.: Медицина – 1964. – 182 с.
3. <http://paseka.pp.ru/pchela-i-zdorove-cheloveka/613-pylcza-i-perga.html> [энциклопедия пчеловодства].
4. Виноградова Т.В., Зайцев Г.П. Пчела и здоровье человека. – М.: Россельхозиздат, 1966. – 288с.
5. Евдина Т.В., Кулаков В.Н. Сезонные изменения химического состава пыльцы // Современные технологии в пчеловодстве. Материалы научно-практической конференции. – Рыбное, 2004. – С. 157-162.
6. Кулаков В.Н. Пыльцевая обножка: ботаническое происхождение, сохранение качества // Современные технологии в пчеловодстве. Материалы научно-практической конференции. – Рыбное, 2004. – С. 154-156.

7. Лизунова А.С., Рябков А.Н., Киселева В.А. Экспериментальная оценка эффекта различных образцов пыльцы к острой гипоксической гипоксии // От медоцелительства до научной терапии III тысячелетия. Материалы 1 Международной научно-практической конференции по пчеловодству и пчелотерапии «Белорусский мед – 2002»). – Минск, 2002. – С. 66-67.

8. Лизунова А.С., Хныкина И.В. Перспективы использования монофлерной пыльцевой обножки // Передовые технологии в пчеловодстве. Материалы научно-практической конференции. – Рыбное, 2003. – С. 132-135.

9. Рябков А.Н., Лизунова А.С., Киселева В.А. Антиоксидантные свойства пыльцы различного ботанического происхождения болезнью // Апитерапия сегодня. Материалы Международной научно-практической конференции. – Рязань, 2002. – С. 109-110.

10. Савилов К.В., Чугунова Л.Г. Использование пыльцы-обножки для оптимизации функционального состояния в условиях гипотиреоза // Апитерапия сегодня – с биологической аптекой в XXI век. Материалы II Международной научно-практической конференции. – Уфа, 2000. – С. 80-81. 11. Чугунова Л.Г., Хныкина И.В., Савилов К.В. Влияние пыльцы-обножки различного происхождения на состояние углеводного обмена при экспериментальном гипертиреозе // Апитерапия сегодня – с биологической аптекой в XXI век. Материалы II Международной научно-практической конференции. – Уфа, 2000. – С. 76-80.

12. Чудаков В.Г. Технология продуктов пчеловодства. – М.: Колос, 1979. – 160с. Kaminsky P., Klein M., Duc M. Control of muscular bioenergetics by the thyroid hormones // Press-Med. – 1993. – N. 16. – P. 774-778.

THE SPECIALITY OF PATHOGENETIC BASES AND PREVALENCE OF PARASITIC INFECTIONS IN CHILDREN: REVIEW

Bakiyev B.R

*Urgench branch of the Tashkent Medical Academy,
Medical prevention 451 group A student
Scientific advisor: Ibrakhimova Kh.R
Urgench branch of the Tashkent Medical Academy*

Resume: *The purpose of this study was to analyze the literature of recent years on the incidence, morbidity structure and pathogenetic bases of parasitic infections found in children. In addition, the peculiarities of detectability of nematodes, cestodoses and trematodoses in different countries of the world are given. The basics of the diagnosis and prevention of parasitic infections in children are described.*

Key words: *parasitic infections, helminthiasis, children, degree of occurrence, pathogenesis and prevention of parasitic infections.*

Currently, one of the factors determining the state of public health is socially caused diseases, including protozoa and helminthic infections, which account for 99% of all parasitic diseases [13, 29]. Parasitic diseases are group of diseases caused by worms and arthropods. A parasite is an organism that lives at the expense of another, which is called the “owner of the parasite”, and which coordinates its vital activity with its physiology.

Despite the existence of parasitic diseases from ancient times, they remain the most common diseases in the world. Currently, there are about 50 thousand species of organisms leading a parasitic lifestyle. Over 342 species of helminthes and 18 protozoa cause disease in humans, with the result that the invasiveness of the population reached 2 billion people. This is especially true of children; among the sick, they make up more than 80%. Schoolchildren and children of preschool age account for 90-95% of all patients with enterobiasis, 65.1% of patients with ascariasis. Today, the most widespread parasitic diseases include enterobiasis (725.83 per 100 thousand), ascariasis (158.03 per 100 thousand), and trichocephalosis (35.44 per 100 thousand of population). Annually, 200 million people are infected with giardiasis, and 500,000 people suffer from clinically severe forms [5, 7, 31]., The increase in the incidence of helminthes infections in different countries of the world is the result of high environmental pollution by helminthes eggs as a result of wastewater discharge, increased population migration, increased human contact with animals, a low socio-economic standard of living, weakening of the immune system of the population [25].

It has been established that children are the most vulnerable category of the population in relation to parasitic invasions. This is due, on the one hand, to a lower level

of compliance with sanitary and hygienic norms, and on the other hand, to more intensive growth and development processes, which decrease in conditions of parasitic infections. In childhood, parasites are often factors that contribute to the development of chronic eating disorders, gastrointestinal dysfunctions (GIT), intoxication, body sensitization, and weakening of the immune system. The migrating helminthic larvae can damage organs and tissues on their way: visceral membranes, eyes, nervous system. 5-7% of larval migrants enter the brain, the larvae of more than 30 types of parasites infect the lung tissue [7].

According to the international classification of diseases - ICD-10 (WHO, 2007), parasitic diseases belong to class 1. Helminthiasis ranks 4th in the degree of damage to the health of the world's population, after diarrhea, tuberculosis and coronary heart disease [32].

Depending on the source of the invasion, pathways of infection, and transmission factors, all human helminthic infections are divided into 3 main groups [14]: geohelminthiasis (ascariasis, trichocephalosis, ankylostomidosis, strongyloidosis); biohelminthoses (teniarinhoz, teniasis, opisthorchiasis, diphyllbothriasis, clonorchosis, fascioliasis, paragonimiasis, trichinosis, echinococcosis); contagious helminthiasis (hymenolepiasis, enterobiosis, in some cases strongyloidosis and cysticercosis).

Taking into account the biological characteristics of the causative agents of helminthiasis, they are divided into 3 main classes [14]: nematodes: ascariasis, enterobiosis, trichocephalosis, hookworm (ankylostomosis and necatoriosis), trichinosis, etc.; cestodiasis: teniarinhoz, teniasis, diphyllbotriasis, hymenolepiasis, echinococcosis, etc. ; trematodosy: opisthorchiasis, clonorchosis, fascioliasis, etc.

According to localization in the human body, helminthes are classified into intestinal and extraintestinal, including tissue helminthes infections.

In Russia, the frequency of infested helminthiasis on average reaches 140–200 cases per 100 thousand population, in the Far Eastern Federal District 330 cases per 100 thousand, in the Khabarovsk Territory 130.5–180.3 cases per 100 thousand population. During the parasitological examination of 1265 children aged from 6 months to 15 years living in different areas of the Khabarovsk Territory, 946 invasive children were found (86.6% of all the examined). The presence of 13 monoinvasions with different helminthes, 18 mixed invasions was established. The most frequent helminth infections in children were ascariasis, toxocarosis, clonorchosis, both in the form of monoinvasions and as associates [15].

Starostina O. Yu. et al. [22] presented an analysis of the incidence of helminthes infections and protozoa in the Omsk region of Russia. There was no tendency to a decrease in the incidence of opisthorchosis, an increase in serological indicators of toxocarosis, and the existence of a high risk of mixed parasites among the rural population.

The group of rare helminthes infections includes endemic in the local territory, the pathogens of which circulate in this territory, but due to biological barriers human

infection occurs rarely, as well as imported helminthes infections, the pathogens of which do not circulate due to the lack of climatic conditions [6] .

Materials on the serological diagnosis of trichinosis in the population of the Tyumen region of Russia indicate the high importance of this biohelminthiasis, with greater danger to the population of the northern territories due to the presence of active natural foci [19].

In Belarus, the complex of natural conditions and the species composition of natural hosts create favorable conditions for the existence of natural foci of trichinosis and determine the endemicity of the territory of the country according to this invasion. It has been established that in the structure of parasitic diseases, helminthes infections were 90.5-94.0%, and protozoa 6.0-8.5%. The total annual incidence rate of parasitic diseases in Belarus was 210.32 per 100 thousand population [8, 9, 28].

In patients with right hypochondriac syndrome of unspecified etiology, liver trematodes are rarely detected. A parasitological examination of 84 patients was carried out, of them 87% had opisthorchiasis, 3.5% had pseudomystomas, and 9.5% had a combination of opisthorchiasis and pseudomastoses. Instrumental examination methods help to identify indirect signs of damage to the organs of the hepatobiliary system [27].

Studies conducted in East African preschool children have demonstrated a strong, direct correlation between hookworm and anemia. In children in the coastal areas of Kenya, anemia was associated with ankylostoma invasion (> 200 eggs per gram) in all age groups, in both sexes, regardless of socio-economic factors. In Zanzibar, Tanzania, low concentrations of hemoglobin have been associated with hookworm in children aged 30-71 months. It is important that this study showed a link between the degree of ankylostoma invasion and iron deficiency indicators (serum ferritin and red blood cell protoporphyrin). Currently, a significant number of studies have been conducted that demonstrate how helminthiasis worsens the nutritional status of children [30].

Helminthiasis is one of the most common diseases in Uzbekistan, accounting for more than 90% of the total number of parasitic diseases. The level of perennial infestation of the population remains consistently high [23].

Every year in Uzbekistan, more than 200 thousand invasions are registered - out of 7580703 people examined for helminthiasis, 263167 invasions (3.5%) were detected. According to a study conducted in the Samarkand region, the invasion of children in separate institutions was more than 50%, the frequency of mixed invasions was 39.6% [17].

The prevalence of worms varies by region of Uzbekistan. Enterobiasis and hymenolepiasis are widespread, both in urban and in rural areas. Foci of ascariasis are registered in the mountain-foothill zones of the Fergana, Namangan and Surkhandarya regions, the center of teniarinhoz is the Khorezm region. Uzbekistan belongs to the regions endemic for echinococcosis. In separate kindergartens and secondary schools, the invasion of children *Enterobius vermicularis*, *Hymenolepis nana*, *Lambliia intestinalis* was 30-35%.

Analyzing the situation on the prevalence and clinical manifestations of parasitosis, we can note a certain role of helminthes infections and parasitoids in the formation of background conditions in children [17].

Given the absence of a tendency to reduce the incidence of parasitic diseases, the Cabinet of Ministers of the Republic of Uzbekistan on January 23, 2015 issued a decree on measures for the prevention and treatment of helminthiasis in children in Uzbekistan for 2015-2018. The document approved an action plan for the prevention and treatment of helminthes infections in the amount of 9.348 billion sums and \$ 30,000 (UNICEF funds).

For the first time in the Bukhara region of Uzbekistan, indicators of infestation with children under 14 years of age with helminthes infections have been studied. The infestation of helminthes infections in children under 14 years of age at the primary health care level was revealed, and a structural analysis of helminthic carcinoma among children in the region was carried out [16].

According to the researchers [13, 14, 18], the pathogenic effect of the worms on children's bodies is as follows: mechanical action on the mucous membranes, which leads to damage to the gastrointestinal tract; toxic-allergic effects of metabolic products and the release of worms, which leads to the development of allergic reactions; the use of nutrients of the human body by helminthes, which leads to a lag in physical, mental and mental development, the formation of asteno-vegetative syndrome; their migration into vital organs and tissues of the body disrupts the normal function of the body; they contribute to chronization, lengthening the duration of treatment of diseases with which they are combined; reduce the effectiveness of vaccinations, is not achieved a sufficient protective level of the immune response during vaccination and revaccination against tetanus, measles, diphtheria, whooping cough; helminthes infections are accompanied by non-specific clinical manifestations: weakness, fatigue, irritability, sleep disturbance, dyspeptic symptoms, growth retardation and weight gain, decreased immune system activity; the production of insulin-like growth factor and an increase in tumor necrosis factor- α , as well as a decrease in collagen synthesis, which reduces appetite, decreases the absorption processes in the intestine; chronic persistent micro blood loss, in particular from the intestines with ankylostomiasis and through the bile ducts with trematodoses of the liver, which also causes the loss of amino acids with bile.

The pathological effect of all parasites is due to the modulating effect on the human immune system. Eosinophilia, IgE overproduction, mast cell release of mediators, mucus hyper secretion, the synthesis of interleukins are a defensive reaction and manifestation of the mobilization of the body in the fight against parasites. On the one hand, research data demonstrate the inverse relationship between the presence of parasitic invasion and the activity of the inflammatory process in allergic diseases. On the other hand, parasites and their metabolic products are allergens, cause inflammatory changes, have a sensitizing effect, which initiates the development of chronic allergic diseases [21].

The evolutionary phenomenon of an allergic reaction was formed due to the molecular similarity of parasite antigens and antigens entering the body from the outside (dust, pollen, food), which determines the development of non-specific sensitization in parasites infested [13, 21].

The helminthes induced immune response is determined by their morphological and biological features. The authors believe that the acquired antiparasitic immunity is due both to increased polymorphism of the biological properties and antigenic composition of the pathogen and complex mechanisms of development of the immune system itself, constant adaptation of the pathogen to avoid the factors of the host's immunological protection [4].

Growth retardation in children with geohelminthiasis is associated with various mechanisms, including a decrease in nutrient intake due to impaired absorption and / or decreased appetite. The study, which was conducted among children of northeastern Brazil, showed that in the cohort of children aged 2-7 years old, provided that there was a helminthes invasion in early childhood, there was a growth deficit of 4-6 cm at the age of 7 years. It is established that a low level of serum vitamin A is associated with ascariasis and trichocephalosis. A study in Nepal showed that the prevalence of xerophthalmia is 3 times higher in children with ascariasis at the age of 6-120 months than in children inactivated by ascaris [14].

Giardiasis is one of the most common parasitic invasions. Parasitizing in the small intestine leads to recurrent or persistent clinical manifestations, combining pain, dyspeptic and asthenoneurotic symptoms. Clinical signs are similar to those in other variants of the pathology of the gastro duodenal zone, intestine, and biliary tract, which makes clinical diagnosis almost impossible [3, 24].

Was studied the dental incidence in children with nematodes. Ascariasis was detected in 38.3%, enterobiasis in 4.97%, giardiasis in 26.6% of cases. Combined parasitic lesions were diagnosed: ascariasis and giardiasis occurred in 22.1%, enterobiasis and giardiasis in 2.7%, ascariasis and enterobiasis in 2.2%, ascariasis, enterobiosis and giardiasis in 2.98% of cases. Among children under 3 years of age with nematodoses, the incidence of caries of temporary teeth was 27.1%. Desquamate glossitis was found in 8.5%, atopic cheilitis in 19.2%, acute herpetic stomatitis in 23.4% of cases. 25.5% complained about the unpleasant smell from the child's mouth, and 40.4% of the parents surveyed indicated night bruxism [10].

The wide spread of parasitic diseases among people and animals contributes to the intensive seeding of various environmental objects with helminthes eggs. Non-compliance with the rules of personal hygiene, lack of preventive measures among people and animals, contamination of environmental objects with eggs and larvae of parasites leads to an increase in the number of cases of parasitic morbidity [1].

Khalafli H.N. [26] believes that in addressing the problem of intestinal parasitosis and children's health is important - the rationalization of approaches for comprehensive examination of children for intestinal parasitosis; assessment of the incidence of intestinal parasitosis in children; assessment of the effect of intestinal parasitosis on the physical and mental development of children; identification of the epidemiological patterns of the incidence of intestinal parasitosis in children; evaluation of the effectiveness of combinations of essential antiparasitic agents in the treatment of children; development of methods for the rehabilitation of the health of children with intestinal parasitosis; approbation of regional epidemiologically based preventive measures to reduce the risk of infection of children with intestinal parasitosis.

Kozlovsky A.A. [11] allocates specific and nonspecific prevention of helminthes infections. Non-specific prophylaxis includes: a healthy lifestyle; observance of sanitary and hygienic skills in the family, children's institutions, medical and preventive institutions; proper culinary food processing; use only boiled, bottled, filtered water; prevention of faecal pollution; correct keeping of pets; early detection of patients, timely treatment. Specific prophylaxis includes: helminthes chemoprophylaxis for children at risk for infection, as well as for children with persistent eosinophilia in the general blood test (1-2 times a year, in spring and / or autumn). Some authors have determined the effectiveness of preventive work to reduce helminthes infections in children in kindergartens [2].

LITERATURE:

1. Alyokhina N.A., Sokolova Y.O., Ismailova Z.M., Martynova O.V., Kenembaeva A.S. Parasitic cleanliness of the environment of the Astrakhan region for 2014-2016. Electronic magazine "Concept". 2017; 396: 2711-2715.

2. Akhatova G.Kh., Nazarova U.Kh., Tursunova Kh.N. Improving the effectiveness of the use of preventive measures in children to reduce the incidence of helminthes infections. Young scientist. 2017; 16: 25-27.

3. Bekhtereva M.K., Luppova N.E., Kornienko E.A., Minin S.N. Working protocol for the diagnosis and treatment of giardiasis in children. Questions of children's nutrition. 2013; 6: 72-76.

4. Bodnya E.I., Bodnya I.P. Clinical and immunological aspects of parasitic diseases. Clinical immunology. Allergology. Infectology. 2007; 3 (8): 26-29.

5. Bodnya E.I. The problem of parasitic diseases in modern conditions. Related Infections. 2009; 1: 41-44.

6. Guzeeva M.V. The role and place of rare helminth infections in parasitic pathology in Russia. Author. Diss ... for the degree of Ph.D. - Moscow, 2009. - 21 p.

7. Ershova IB, Mochalova A.A., Lokmatova I.A., Monashova M.G., Petrenko O.V. Non-specific manifestations of helminthiasis in children. Child health. 2015; 8 (68): 45-50.

8. Zharnova V.V., Kuzyuta S.L., Nikitin V.F. Measures for the prevention of nematodoses. Russian parasitological journal. Moscow, 2016; 36: 2: 217-222.
9. Zharnova V.V., Zhmakin D.A., Nikitin V.F. Clinical and epidemiological picture of trichinosis in the Grodno region. Russian parasitological journal. Moscow, 2015; 4: 38-42.
10. Isaeva N.S. Dental morbidity in children with helminthiasis (nematodes). Bulletin of Medical Internet Conferences. 2013; 3: 9: 1080-1081.
11. Kozlovsky A.A. Helminthiasis in children of the Gomel region. Medical news. Minsk, 2015; 6: 19-25.
12. Kotlyarov P.M., Yegorova E.V. Differential diagnosis of parasitic lung diseases according to radiological methods. Pulmonology 2016; 26 (4): 453-458.
13. Lysenko A.Ya., Vladimova MG, Kondrashin AV, Majori J. Clinical Parasitology. Guide. Geneva, WHO, 2002; 752.
14. Marushko Yu.V., Gracheva M.G. The current state of the problem of helminthiasis in children. Issues of diagnosis and treatment. Modern pediatrics. Kiev, 2012; 3 (43): 1-5.
15. Miropolskaya N.Yu., Molochny V.P. Helminth infections of the Far East of Russia. Far Eastern Medical Journal. 2014; 2: 116-122.
16. Mukhitdinov S.T., Zhuraeva F.R. Problems of helminth infections in children under 14 years of age and organizational methods of dealing with them in primary care. International Journal of Internauka. 2017; 6 (28): 30-32.
17. Norkulova G.S. Helminthiasis in children: frequency and causes // European research: Innovation in science, education and technology XXVIII International scientific and practical conference // London. United Kingdom. 2017; 73-74.
18. Odintseva V.E. Modern features of the diagnosis and treatment of parasitic parasitic invasions in children. Diss ... for the degree of Ph.D. St. Petersburg, 2010; 128
19. Peklo G.N., Stepanova T.F., Panarina P.V. Serological monitoring of trichinosis in the Tyumen region. Epidemiology and Vaccination. 2010; 1 (50): 30-33.
20. Romanova MA, Mordyk A.V. Infectious and parasitic diseases in children with active tuberculosis. Medical Bulletin of the North Caucasus. 2018; 13 (2): 343-347.
21. Sannikova A.V. Comorbidity of allergic and parasitic diseases in children: clinical and diagnostic features: Diss ... for the degree of Ph.D. Yugra, 2016; 129.
22. Starostina O.Y., Panyushkina I.I., Yemtsova TB, Tishkova E.L. The spread of endemic helminthiasis and protozoa in the south of Western Siberia (Omsk region). Epidemiology and Vaccination. 2010; 1 (50): 33-36.
23. O'Imasov M.M. Epidemiological features of some helminthes infections and the organization of the fight against them in the Tashkent region. Diss. for the degree of Ph.D. Tashkent, 2007; 116.
24. Usenko D.V., Konanykhina S.Y. Modern aspects of diagnosis and treatment of giardiasis. Questions of modern pediatrics. 2015; 14 (1): 108-113.

25. Fayzullina R.A. Samorodnova E.A., Dobrokvashin V.M. Helminthiasis in childhood. Practical medicine. 2010; 3: 31-36.

26. Khalafi Kh.N. The effect of intestinal parasitosis on the health of children. Basic research. 2013; 9: 156-162.

27. Khamidullin A.R., Sayfutdinov R.G., Khaertynova I.M. Human helminthes: opisthorchiasis and psevdamphistomosis. Practical medicine. 2011; 3 (50): 35-37.

28. Chistenko G.N., Vedenkov A.L. Parasitic diseases in the Republic of Belarus // "Modern aspects of the pathogenesis, clinic, treatment and prevention of parasitic diseases". Proceedings of the VIII Republican scientific-practical conference with international participation. Vitebsk, VSMU, 2012: 197-200.

29. Baldursson S., Karanis P. Waterborne transmission of protozoan parasites: review of worldwide outbreaks - an update 2004-2010. Water Res. 2011; 15:45 (20): 6603-6614.

30. Bethony J., Brooker S., Albonico M. Soil-transmitted helminthes infections: ascariasis, trichuriasis, and hookworm. Lancet

QISHLOQ XO'JALIGIDA ZAMONOVIIY TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Mirzayev Abdusadriddin

Annotatsiya: *Ushbu maqolada qishloq xojaligida zamonaviy pedagogik texnologiyalardan foydalanish paxta terish mashinalarida komuter tanib olishi uchun qanday ishlar amlaga oshirish maqsadga muvofiqligi haqida ma'lumot beril o'tilgan.*

Kalit so'zlar: *yig'im - terim mashinalari, paxta terish mashinalari komputerashtirish, birlamchi datchiklar, modernizatsiya qilish.*

KIRISH

Hozirgi vaqtda yig'im - terim mashinalarini loyihalashda ularning mahsuldorligini oshirish muhim masala hisoblanadi. Uni hal qilish usullari har xil bo'lishi mumkin. Ular yangi ishlab chiqilgan mashinalarda tezlikni oshirish, ish kengligini oshirish va kombaynning ishonchliligi va o'rim - yig'im jarayonining barqarorligini oshirish orqali amalga oshiriladi.

Mashina tezligini oshirish orqali hosildorlikni oshirish ma'lum chegaralargacha mumkin. Hosildorlikni oshirishning boshqa ikkita usulini ishlab chiqishga, asosan, yig'im - terim mashinasining ishchi organlarining egiluvchan, ixcham va ishonchli haydovchisining yo'qligi to'sqinlik qilmoqda, bu erda yig'im - terim jarayonining ishonchliligi ko'p jihatdan dalaning dehqonchilik fonining holatiga bog'liq.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

O'rim -yig'im mashinalarining tezlik parametrlarini tartibga solish uchun mexanik, elektr va gidravlik tizimlarning turli xil variantlari ko'rib chiqilgan va ularni birtanov kopyuteriga birlamchi datchiklar signalini uzatish va PYTHON dasturiy taminotda qayta ishlash orqali

Strukturaviy elementlarning harakatlanuvchi bo'g'inlarini o'z vaqtida va ishonchli diagnostikasi, ish paytida tozalash jarayonining ishonchliligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadigan bosqichma -bosqich va to'satdan nosozliklarning oldini olish orqali uskunaning ishonchliligi va samaradorligini sezilarli darajada oshirishi mumkin.

№ Parametr nomlanishi O'zgarishi chegarasi (diapazoni) Parametrlarni rostdash va nazorat qilish turi Rostdash va nazorat qilish vazifalari Obyektdagi nazorat qilingan parametrlar so Ma'lumotni taqdim qilish shakli Qo'llanish kerak bo'lgan birlamchi O'O' (datchik) ni turi

UZLIKSI Z DISKRET

1 PTA ni egat qatori yuzasiga nisbatan joylashish balandligi, mm 0 dan 10 gacha Uzliksi z - Belgilangan chegarada PTA ni ushlab turish va haydovchini ogohliligi (xabardorligi) 1 Raqamli, svetodiodli, chiziqli joylashgan indikatorlar Optik, potensiometr

2 PTA ishchi tirqishi o'qini g'o'za qatori o'qidan og'ishi, mm 0 dan 30 gacha Uzliksi z - Belgilangan chegarada PTA ishchi tirqishi o'qini og'ishini rostdash va haydovchini ogohliligi (xabardorligi) 1 Raqamli, svetodiodli, chiziqli joylashgan indikatorlar Optik

3 PTA ishchi tirqishi kengligi, mm 22 dan 40 gacha Uzliksi z - Agrofon parametrlariga muvofiq PTA ishchi tirqishi kengligini rostdash va haydovchini ogohlighi (xabardorligi) 2 O'nlik kod ko'rinishidagi raqamli indikator Optik

4 PTA da hosil yo'qotilish Agar 4% bo'lsa - Diskret (0 yoki 1) Normadan yuqori hosil yo'qotilishi bo'yicha haydovchi xabardorligi va chora qabul qilish 2 Tovushli signal bilan birga svetodiodli indikatorlar Optik

1) Optik birlamchi (datchiklar) va fotoappar uskunalari bilan ishlaganda Vektorlar matritsasi yordamida Obyektlarni tanib olish Algoritm va modelini tahlil qilinadi;

2) Apparat qurilma uchun dasturiy vosita ishlab chiqildi;

3) Python sunniy intellekt dasturiy ta'minot orqali bir nechta obyektlar ichidan bir - birini ajratish va uni nimaligini tanib olish va aytib berishga erishildi;

4) Obyektlarni tanib olishda vektorli matritsa qo'llanilgan holda apparat -dasturiy vositalari yaratiladi [1]

Ko'chma juftlarning texnik holatini tashxislashning ko'plab usullaridan asarlar, bu juftliklarning qoldiq umrini keyinchalik baholab, vibroakustik xususiyatlarni tahlil qilishga asoslangan diagnostika usulini taklif qiladi.

Paxtachilikni texnik va texnologik modernizatsiya qilish strategiyasining maqsadi respublika aholisining jahon bozorida yuqori sifatli paxta bilan ta'minlanishi, mehnatga layoqatli aholini modernizatsiya asosida ish bilan ta'minlash uchun mahalliy paxtachilikni jadal rivojlantirishdir.

Paxtachilikni modernizatsiya qilishda muammolarni hal qilishning amaliy qiymati undagi ishlab chiqarish jarayonlarining asosiy ko'rsatkichlari bilan belgilanadi, xususan:

- paxtaning hosildorligi va uni etishtirish va yig'ish paytida mehnat unumdorligini 2-3 barobar yoki undan ko'p oshirish, paxtani bosqichma-bosqich modernizatsiya qilish sarmoyasi miqdoridan kam bo'lmagan daromad olish;

- yalpi paxta ishlab chiqarishni 4 barobar oshirish, buning uchun intensiv omillarga qo'shimcha ravishda, mavjud resurslardan foydalanish;

- paxta yetishtirishni dala ishlarining qizg'in sikllarida ish paytida mashina va traktor agregatlarining mavjudligi omili natijasida zavod ishonchligi va xizmat ko'rsatishning yuqori darajasiga ega bo'lgan yangi avlod mashinalari bilan texnik qayta jihozlash;

- muhandis -texnik ishchilarning mexanizator kadrlarining apparat va bo'lajak dasturdan samarali foydalanishini hamda yuqori mahsuldor mehnatini rag'batlantirishni ta'minlash [2].

Paxtachilikda resurslarni tejaydigan texnologiyalarning o'ziga xos xususiyati ishlab chiqarishda ishlab chiqarish jarayonini boshqarish usullarini ishlab chiqishdir. Paxta yetishtirishdagi bu jarayonga hali yetarlicha e'tibor berilmadi, bu esa paxta hosildorligini pasaytiradi.

Paxtachilikni modernizatsiyalashda texnik va moddiy resurslarning rolini kamaytirmasdan, biz uning samaradorligining asosiy omili paxta yetishtirishning

innovatsion texnologiyalari bilan belgilangan agrotexnik talablarga rioya qilishning to'liqligidir deb hisoblaymiz.

NATIJALAR VA MUHOKAMA

Qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishini tiklash bo'yicha hukumat tomonidan qabul qilingan chora -tadbirlar va qishloq xo'jaligi ishlab chiqarishida olimlar oldiga qo'yilgan vazifalar natijasida O'zbekiston Respublikasining yetakchi sanoatini modernizatsiya qilish strategiyasi ishlab chiqildi. Biroq, qo'yilgan vazifalarni hal qilish, o'simlikchilikni modernizatsiya qilish uchun moliyaviy sarmoyalar darajasini oqlash bo'yicha ilmiy bilimlarning yo'qligi qishloq xo'jaligining uzoq muddatli texnik va texnologik loyihalarini ishlab chiqishda iqtisodiy va matematik modellarni ishlab chiqishni taqozo etdi. Ular qishloq xo'jaligini bosqichma -bosqich modernizatsiya qilish parametrlarini asoslash uchun ilmiy asos bo'lishi kerak [7].

Shu bilan birga, yuqorida sanab o'tilgan ishlarda, amaliy ahamiyatini isbotlashdan tashqari, o'simlikchilikni bosqichma -bosqich modernizatsiya qilishni loyihalashtirish uchun ilmiy vazifalar qo'yishdan tashqari, kompleksli investitsiyalar miqdorini tahliliy asoslash usullari mavjud emas. qishloq xo'jaligini qayta jihozlash, hech qanday matematik modellar, moliyaviy investitsiyalar miqdori va qishloq xo'jaligi hosildorligi o'rtasidagi o'zgarish qonuniyatlari yo'q. Biroq, ko'pgina ilmiy ishlarda, qoida tariqasida, faqat mashina -traktor parkini optimallashtirishga e'tibor qaratiladi, lekin qishloq xo'jaligi korxonalarining ishlab chiqarish salohiyatining boshqa komponentlari: mehnat resurslari, ularning yashash va ishlashining ijtimoiy sharoitlari, texnologik yangiliklar va boshqalar.

O'simlikchilikning texnik jihozlanishini asoslash usullarining mazmuniga kelsak, biz ilgari tahlil qildik, shuni ta'kidlash kerakki, ular bir qator muhim kamchiliklarga ega va, albatta, ilmiy ahamiyatga ega.

Qishloq xo'jaligi korxonalari ishlab chiqarish salohiyatining barcha tarkibiy qismlarini bosqichma-bosqich kompleks modernizatsiya qilishni asoslash uchun analitik tavsifga ega bo'lish kerak, ya'ni o'simliklarning ishlab chiqarish jarayonlarining tabiiy ko'rsatkichlari o'rtasidagi munosabatlar va o'zgarishlarning matematik modellari. ya'ni texnik jihozlar parametrlari, mexanizatsiyalash vositalarining ishonchliligi, ishchi kuchi va texnologik jarayonlarni bajarilishining sifat ko'rsatkichlari o'rtasida, ya'ni ularni bajarilish muddati, qishloq xo'jaligi talablariga muvofiqligi, zamonaviy sharoitda nazarda tutilgan texnologik ta'sirlarning to'liqligi. o'simlik mahsulotlarini ishlab chiqarish texnologiyalari va xarajatlar ko'rsatkichlari: ishlab chiqarish xarajatlari va yetishmayotgan mahsulotlardan moliyaviy yo'qotishlar.

Ko'rsatilgan muammoli vaziyatni tahlil qilish asosida shuni aytish mumkinki, hozirgi vaqtda mamlakatning o'simlikchilikka bo'lgan ehtiyojining oshishi, uning texnik va texnologik jihozlanishining past darajasi va moliyaviy resurslarning nisbatan uzoq muddatli cheklanishi o'rtasida aniq ziddiyat mavjud. sanoatni modernizatsiya qilish jarayonini tezlashtirish. Bu ishlab chiqarish jarayonlarini bosqichma-bosqich texnologik

takomillashtirishni, ularning miqdoriy va sifatli texnik qayta jihozlanishini asoslash va o'simlikchilikda asosiy ishlab chiqarish va yordamchi jarayonlarni amalga oshirishning tashkiliy-iqtisodiy samaradorligini oshirish zarurligini aniq belgilab beradi.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, paxtachilikni texnik va texnologik modernizatsiya qilishning ishlab chiqilgan kontseptsiyasi uni qishloq xo'jaligi korxonalarining resurs salohiyatining ahvoli, uni qayta tiklash va agrotexnik talab qilinadigan ishlov berish va paxta terish sifatini ta'minlashning texnologik murakkabligini hisobga olgan holda 2016-2030 yillar davrida uni uch bosqichda amalga oshirish zarurligini oldindan belgilab beradi.

Paxta yetishtirishda keng ko'lamlı jarayonlarning tarqalishini aniqlagan, ishlab chiqarish jarayonining konservativizmini hisobga olgan holda, potentsial paxta hosildorligini tiklashning asosiy vazifasi - har bir davrda resurs potentsialining oqilona miqdoriy parametrlarini aniqlash, paxta ishlab chiqarishni texnik va texnologik qayta jihozlashni amalga oshirish. Bu muammoni hal qilishning analitik asosi paxtachilikning texnik va texnologik jihozlanishi koeffitsienti tarkibiy qismlarining o'zgarishi qonuniyatlarini, ularning texnologik jarayonlarni amalga oshirish ishonchliligining tabiiy ko'rsatkichlari bilan o'zaro bog'liqligini o'rnatishdan iborat.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абдазимов А. Д., Улжаев Э., Убайдуллаев У. М. Основы автоматизации контроля и управления технологическими параметрами хлопкоуборочных машин. - Ташкент, ТашГТУ, 2014,-164 с.

2. Абдазимов А. Д.,Раджабов С.С. Ускоренная компьютерная оценка агротехнических показателей на примере Хлопкоуборочных машин - 2019. - 64 с.

3. Андреев П. А., Драгойцев В. И., Буклегин Д. С. Тенденция развития и эффективность зарубежной сельскохозяйственной техники. М. : Информагро -тех, 1998. 96 с.

4. Ахмадов Б. Р. Техничко-технологические основы повышения эффективности возделывания сельскохозяйственных культур в повторных посевах. Душанбе : Ирфон, 2015. 216 с. Academic Research in Educational Sciences VOLUME 2 | ISSUE 10 | 2021 ISSN: 2181-1385 Scientific Journal Impact Factor (SJIF) 2021: 5.723 Directory Indexing of International Research Journals-CiteFactor 2020-21: 0.89 DOI: 10.24412/2181-1385-2021-10-298-305

5. Барисов Ю. При уменьшении номенклатуры вооружения на 3-6 % сэкономим 30 трлн рублей // Известия. 2015. № 12(1).

6. Бейлис В. М. Технологические системы и продолжительность поле - вых работ // Сельскохозяйственные машины и технологии. 2012. № 5. С. 14-17.

7. Бережная Е. В., Бережной В. И. Математические методы моделирования экономических систем. М. : Финансы и статистика, 2001. 367 с.

8. Валге А. М. Повышение эффективности работы сельскохозяйственной техники путем моделирования процессов на стадии исследования и разработки технологий и машин : автореф. дис. ... д-ра техн. наук. СПб. ; Пушкин : Б.и., 2000. 39 с.

9. Евграфов В. А. Методические указания к расчету планово-расчетных цен на выполнение ТО машин. Природоустройство. М. : МГУП, 2002. 28 с.

10. Ежевский А. А., Краснощеков Н. В. Потери сельского хозяйства и пути их устранения // Техника и оборудование для села. 2010. № 12. С. 8-12.

11. Кубышев В. А. Основные направления развития индустриальной уборки и обработки урожая зерновых культур: перспективы развития индустриальной уборки и обработки урожая зерновых культур // Научно-технический бюллетень ВАСХНИЛ. Новосибирск, 1977. Вып. 45. С. 3-12.

KIYIMLARNI LOYIHALASH VA ULARNING TURLARI

O'rinova Latifaxon Tursunaliyevna

Annotatsiya: *Ushbu maqolada kiyimlarini tasniflash va loyihalash to'g'risida so'z yuritilgan. Ishlab chiqarish kiyimi ishlab chiqarish turlari bo'yicha bolinadi va bazi hollarda maxsus himoya kiyimi (metallurgiya, kimyo va boshqa korxonalarda) kabi, boshqa hollarda esa belgili kiyim kabi (yol ishchilari uchun toq sariq rangdagi jaketlar) hal etiladi.*

Kalit so'zlar: *kiyimlar, mavsumiy kiyimlar, gazlamalar, kiyimlarni loyihalash.*

KIYIM TASNIFI

Zamonaviy kiyim juda xilma xil. Uning tasnifi jins, yosh belgisi, inson faoliyatining turli sohalarida qollanishi (maqsadiy vazifasi), mavsumiy va gazlama turiga qarab amalga oshiriladi.

Jins, yosh belgisiga kora kattalar uchun (erkaklar va ayollar) va bolalar uchun (ogillar va qizlar) kiyimiga bolinadi.

Inson turli faoliyat sohalarida foydalanilishiga kora kiyim maishiy, kundalik, uy, tantana, sport, ishlab chiqarish, forma kiyimlarga bolinadi. Maishiy kiyim oz ichiga turli maishiy va ijtimoiy sharoitlarda kiyiladigan kiyimlarni oladi. Bu ish va turli mashg'ulotlar uchun kostumlar, madaniy va tomosha joylariga borish uchun tantanali kostumlar, dam olish va uyda ishlash uchun kostumlardir.

Kundalik kiyimda insonga ishga tayyorgarlik xarakterini beruvchi ishbilarmonlik kostumi tipi oz ornini egallagan.

Uy kiyimi uyda dam olish, turli mashg'ulotlar va ishlarni bajarish uchun qulay bolib, oz egasining individualligini erkin namoyon bolishiga imkon beradi. Aniq yechimlar turli-tumanligi bilan tantanalar uchun kiyim farqlanadi.

Sport kiyimiga kasbiy va qiziquvchanlar sporti uchun kiyim kiradi. Kasbiy sport kiyimini aniq sport turining talablarini maksimal qondirish utilitar bolibgina qolmay, ushbu sport turi uchun xarakterli harakatlar bajarilishini osonlashtirishi kerak. Qiziquvchanlar sporti uchun kiyim utilitar funksiya bilan bir qatorda malum darajada estetik funksiyalarni ham bajaradi.

Ishlab chiqarish kiyimi ishlab chiqarish turlari bo'yicha bolinadi va bazi hollarda maxsus himoya kiyimi (metallurgiya, kimyo va boshqa korxonalarda) kabi, boshqa hollarda esa belgili kiyim kabi (yol ishchilari uchun toq sariq rangdagi jaketlar) hal etiladi.

Formali kiyim harbiy xizmatchilar, maxsus idora xizmatchilari, oquvchilar, sport jamiyatlari va jamoat tashkilotlari azolari uchun moljallangan. Harbiy xizmatchilar uchun kiyim qo'shin turlari bo'yicha bo'linadi, farqlar eng avvalo kiyim rangida va farqlashbelgilarida namoyon bo'ladi.

3). Kiyimlarning sinflanishi, ularga qo'yiladigan talablar.

Kiyimlar 6 sinfga bo'linadi:

- 1). Jinsga ko'ra (ayollar, erkaklar, bolalar kiyimi);
- 2). Mavsumga ko'ra (yozlik, qishliq, kuzlik, baxorlik);
- 3). Gazlamasiga ko'ra (junli, ipakli, sun'iy, sintetik tolali);
- 4). Yoshiga ko'ra (chaqaloqlar, yasli yoshidagi, bog'cha yoshidagi bolalar, o'smirlar, yoshlar, kattalar, qariyalar kiyimi);
- 5). Kiyilish o'riniga ko'ra (uylik, ko'chalik, ishlik, sport, bayram kiyimlari);
- 6). Kiyim turiga ko'ra (ustki kiyimlar, ichki kiyimlar, kostyum-ko'ylaklar, bosh kiyimlar, mayda kiyimlar).

Har qanday tikuv buyumlariga talablar qo'yiladi. Kiyimga 2 xil talab qo'yiladi. Is'temolchi va ishlab chiqarish talabi. Iste'molchining talabi o'z navbatida quyidagilarga bo'linadi.

Gigiyenik talab;

Ekspluatatsion talab;

Estetik talab.

Gigiyenik talab deganda shuni tushuniladiki, kiyimdan foydalanganda odam sog'lig'iga zarar yetkazmasligi kerak. Erkin harakatlanish vaqtida xalaqit bermasligi kerak. YA'ni yozda kiyiladigan kiyimlar yengil, xavo o'tkazuvchan bo'lishi, quyosh nurini qaytaruvchan bo'lishi, namni shimuvchan bo'lishi kerak. Bunda gazlama asosiy rol o'ynaydi. Kiyim tabiiy tolali gazlamalardan tikilishi talab qilinadi. Masalan: paxta tolali gazlamalar juda yaxshi, gigiyenik hisoblanadi.

Ekspluatatsion talab iste'molchining kiyim chidamliligiga qo'ygan talabidir. Kiyinish davrida kiyim turli mexanikaviy va biologik ta'sirlarga duch keladi, natijada buraladi. Kiyim ana shu ta'sirlarga chidamli bo'lishi kerak. Bunday ta'sirlarda kiyim sitiladigan, cho'ziladigan, rangini o'zgartiradigan yoki g'ijimlanadigan bo'lsa, u uzoqqa chidamaydi. Undan tashqari, kiyim yoqalar, yenglar, bortlar, cho'ntak og'izlari ko'p ishqalanadi. Bu yerlarga puxta texnik ishlov berish kerak. Aks holda kiyim o'z ko'rinishini yo'qotadi.

Estetik talab kiyim tashqi ko'rinishi jihatidan bichimi, gazlamasi, bezaklari, ularga ishlov berish, chiroyli bo'lishi, sifatli bo'lishi talab qilinadi. Kiyim bichimi va bezaklari zamonaviy modada bo'lishi darkor. Unda qo'llanadigan ranglar turli-tuman bo'lib, har bir odam gavdasiga, tashqi ko'rinishiga qarab did bilan tanlashga imkon bo'lsin. Bu kiyimga bo'lgan estetik talabdir.

Ishlab chiqarishning kiyim loyihalashga talabi quyidagilar javob berishi kerak:

- 1). Bir asos bo'yicha bir necha bir qancha modellarni tayyorlash mumkin bo'lsin;
- 2). Kiyimga ketadigshan matodan yuqori tejamkorlikda foydalanadigan bo'lsin.

Kiyimni loyihalashda ishlab chiqarish korxonasi o'zida bor mexanizatsiyadan va shart-sharoitlardan to'liq foydalana olsin. Ishlab chiqarish korxonasi kiyim loyihalashda shuni talab qiladiki, loyihalangan kiyim yuqori unumli maxsulot chiqarsin. Buning natijasida maxsulot narxi arzon, samaradorligi yuqori bo'ladi.

4). Standartlashtirish.

Standartlash. Aholi uchun ko'plab kiyim ishlab chiqarishda hammaning gavdasini o'lchash va har bir kishining razmerini aniqlashning iloji yo'q, albatta. Shunga ko'ra aholi o'rtasida qanday jussali odamlar koproq uchrasa, kiyimlar ana shunday kishilarga moljallab tikiladi. Standart jussalarning oqilona tuzilgan sistemasi razmerlar tasnifi (razmernaya tipologiya) deb ataladi. Razmerlar tasnifini oqilona tuzish vazifasi mumkin qadar kamroq jussalar tipini tanlab, kiyim razmerlarining aholini koproq qanoatlantirishiga erishishdan iborat.

Standart jussalarning optimal soni aholining qanoatlantiradigan bolishi lozim. Mavjud standartlarda bu masala koproq uchraydigan jussalarga qarab hal qilingan: ming kishi orasida kamida 0,1 prosentini tashkil etadigan jussalar tipi standartga kiritilgan.

Razmerlar tasnifini hamda razmerlar antropologik standartlarini tuzish vaqtida quyidagi vazifalar hal qilinadi:

- Yetakchi olchov belgilari tanlanadi;
- Har bir yetakchi belgi boyicha razmer olchovdagi farqsizlik intervali belgilanadi;
- Standart jussalarning optimas soni belgilanadi;
- Tobe olchov belgilarining qiymatlari hisoblab chiqiladi;
- Jussasi jihatidan tanlab olingan tipdagi kishilar aholi ichida qanchaligi aniqlanadi.

Masalan, erkaklar kiyimi razmerlarining tasnifini tuzish uchun quyidagi yetakchi o'lchov belgilari qabul qilingan R-rost (bo'y); O k –ko'krak aylanasi; O bel – bel aylanasi;ë

Razmerdan chetga chiqish chegarasi ya'ni razmerlardagi farqsizlik intervali quyidagilardan iborat: boy va bel aylanasi boyicha-6-sm ($\pm 3sm.$); kokrak aylanasi uchunchi boyicha - 4sm ($\pm 2sm.$).

Erkaklarning tipavoy jussalari. Kiyim loyihalash uchun olchov belgilari GOST 17521-72 dagi tavsiyalarga muvofiq erkalar uchun 360 ta standart jussa aniqlangan.

Xuddi shuningdek ayollar, bolalar, osmirlar, maktab oquvchilari uchun ham ana shunday standartlar mavjud.

Loyihalash-bu murakkab ijodiy jarayon bolib, unda har qanday buyumning, jumladan, kiyimning ham loyahasini ishlab chiqish kozda tutilgan.

Kiyimni loyihalashda-kiyimni tashkil etadigan detallar va materiallar kompleksi, shuningdek ularni ozaro ulab-tikib, muayyan olchovdagi va shakldagi yaxlit buyum holiga keltirish usullari, vositalari tushuniladi.

Kiyimning baza loyihasi. Kiyim konstruktsiyasining bazali asosi (BA) deb uch-to`rt yilda bir marta yaratiladigan, aholining zamonaviy razmer tipologiyasiga asoslangan to`kislik uchun qo`shimcha haqlarning optimal qiymatlarini moda yo`nalishi bilan mos keltirib qabul qilingan asosiy detallarning (orqa, old, eng) ratsional konstruktsiyasiga aytiladi.

BA asosiy shakl hosil qiluvchi elementlarning (choklar, vitochkalar) tipik joylanishini ko`rsatadi.

BA konstruktsiyalari kiyimning har bir turi bo'yicha siluetlarga, bichimlarga, yosh-jins va razmer-to'lalilik guruhlariga, materiallar turiga (gazlama, trikotaj va hokazo) qarab ishlab chiqariladi. Siluet va bichim kiyimning hajmiy-fazoviy shakli va konstruktiv tuzilishining umumiy xarakteristikalarini aniqlaydi.

Erkaklar pidjagi va ayollar paltosi bazali asoslari konstruktsiyalari TsNIISHP usuli bo'yicha [3] da batafsil berilgan. SHuning uchun, quyida erkaklar, ayollar va bolalar kiyimining BA TsNIISHP usuli bo'yicha konstruktsiyalashning faqat farqiy xususiyatlarini ko'rib chiqamiz. UIHKKYaU (EMKO SEV) va MDESTA (MGALP) usullarida esa batafsil to'xtaymiz.

Aytib o'tilgan usullarni qo'llash bilan barcha kiyim turlarini BA chizmasini qurishning asosiy xususiyati shundan iboratki, ular barchasi tipik tuzilgan figuralar razmer belgilariga asoslanganlar.

Ma'lumotni izohlashda quyidagi ketma-ketlikka rioya qilamiz: avval kiyim detallari yoyilmasini qurish uchun kerak bo'ladigan dastlabki ma'lumotlar tarkibini va xarakterini analiz qilamiz, keyinchalik BA ning asosiy konstruktiv kesmalarini hisoblash va chizmasini chizish xususiyatlarida to'xtaymiz.

BA ni konstruktsiyalashda dastlabki ma'lumot sifatida odam tanasi haqida ma'lumotlar, ya'ni uning razmer o'lchamlari qabul qilinadi. Kiyim silueti (shakli) kompozitsion qo'shimcha haqlar kompleksi bilan aniqlanadi va ularning qiymati kiyimning turi, materiali va siluetiga chambarchas bogliq.

QO'SHIMCHA ADABIYOTLAR VA BOSHQA MANBALAR:

1. Abdullayeva Q.M., Majidova D. Liboslar davr ruhini ifodalaydi //J. Pedagogik mahorat. T.: 2003. — №1. 92—93 b.

2. Abdullayeva Q.M., Nigmatova F.U., Gaipova N.S. Tikuvchilik buyumlarini loyihalash va texnologiya asoslari. Oliy o'quv yurtlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent, TDPU. 2007-yil, 240 b.

3. G.K.Hasanbayeva. „Kiyim modelini ishlash va loyihalashsini tayyorlash“. Toshkent. O'qituvchi. 1990-yil.

4. A.P.Rogova. „Erkaklar va bolalar ustki kiyimini loyihalash asoslari“. Toshkent. O'qituvchi. 1988 yil.

5. А.П.Шершнева. „Основы конструирования женской и детской одежды“. Москва. Легпромбытиздат. 1982 г.

ELEKTRON TA'LIM RESURSLARI:

1. [www. tdpu. uz](http://www.tdpu.uz)
2. [www. pedagog. uz](http://www.pedagog.uz)
3. [www. Ziyonet. Uz](http://www.Ziyonet.Uz)
4. [www. Kitob.uz](http://www.Kitob.uz)
5. www.yandex.uz
6. [www. edu. uz](http://www.edu.uz)
7. [tdpu-INTRANET. Ped](http://tdpu-INTRANET.Ped)
8. www.legprominfo.ru

MATEMATIKA TA'LIMI METODIK ISHINI INNOVATSION TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA TAKOMILLASHTIRISH

Xolmirzayeva Gulbahor Mutalibovna

Annotatsiya: *Ushbu maqolada matematika fanida innovatsion texnologiyalarning ahamiyati haqida ilmiy fikrlar bayon etiladi hamda matematika ta'lim metodik ishinitakomillashtirishdagi roli ochib beriladi. Zamonaviy pedagogik texnologiyalarga asoslangan matematik ta'limning interfaol strategiyalari ta'lim jarayonining yengillashuvini, aniqlashuvini, keng jamoani qamrab olishga m o'ljallanganligini.*

Kalit so'zlar: *matematika, fan, texnik vositalar mantiq, tur, jins, kompyuter, innovatsion texnologiya.*

KIRISH

Matematikaning chegarasiz mamlakat degan iborasini bir necha bor eshitganman. Uning taqiqlanganligiga qaramay, matematikaga oid iboraning juda yaxshi sabablari bor. Inson hayotida matematika alohida o'rin tutadi.

Mutaxassislarining ta'kidlashlaricha, matematikani yaxshi o'zlashtirgan o'quvchining tahliliy va mantiqiy fikrlash darajasi yuqori bo'ladi. U nafaqat misol va masalalar yechishda, balki hayotdagi turli vaziyatlarda ham tezkorlik bilan qaror qabul qilish, muhokama va muzokara olib borish, ishlarni bosqichma-bosqich bajarish qobiliyatlarini o'zida shakllantiradi. Shuningdek, matematiklarga xos fikrlash uni kelajakda amalga oshirmoqchi bo'lgan ishlar, tevarak-atrofdagi sodir bo'layotgan voqea-hodisalar rivojini bashorat qilish darajasiga olib chiqadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Matematika fani insonning intellektini, diqqatini rivojlantirishda, ko'zlangan maqsadga erishish uchun qat'iyat va irodani tarbiyalashda, algoritmik tarzda tartib intizomlilikni ta'minlashda va tafakkurini kengaytirishda katta o'rin tutadi.

Matematika olamni bilishning asosi bo'lib, tevarak-atrofdagi voqea va hodisalarning o'ziga xos qonuniyatlarini ochib berish, ishlab chiqarish, fan-texnika va texnologiyaning rivojlanishida muhim ahamiyatga ega. Shuning uchun matematik madaniyat - umuminsoniy madaniyatning tarkibiy qismi hisoblanadi. Matematika fanini nazariylashtirgan holda o'qitishga yondashishdan voz kechib, o'quvchining kundalik hayotida matematik bilimlarni tatbiq eta olish salohiyatini shakllantirish va rivojlantirishga erishish, o'quvchilarning mustaqil fikrlash ko'nikmalarini namoyon qilish va faollashtirishga e'tiborni kuchaytirish - davr talabi.

Matematik ta'limga kompetensiyaviy yondashuv o'quvchilarda kasbiy, shaxsiy va kundalik hayotda uchraydigan holatlarda samarali harakat qilishga imkon beradigan amaliy ko'nikmalarni shakllantirish va rivojlantirishni hamda matematik ta'limning amaliy, tatbiqiy

yo'nalishlarini kuchaytirishni nazarda tutadi. Mamlakatimizning dunyo hamjamiyatiga integratsiyalashuvi, fan-texnika va texnologiyalarning rivojlanishi yosh avlodning o'zgaruvchan dunyo mehnat bozorida raqobatbardosh bo'lishi, fanlarni mukammal egallashini taqozo etadi. Bu esa ta'lim tizimiga, jumladan, matematikani o'rgatishga ilg'or milliy va xalqaro tajribalar asosida standartlarni joriy etish orqali ta'minlanadi.

Matematikaning hayotimizda tutgan beqiyos o'rni inobatga olingan holda mazkur fan birinchi sinfdanoq maktab darsliklariga kiritilgan bo'lib, yurtimizda barcha aniq fanlar qatori matematika ta'limini zamon talablari asosida takomillashtirib borish, uni o'qitishda eng so'nggi pedagogik va innovatsion usullar, multimedia vositalari hamda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini joriy etishga katta e'tibor qaratilmoqda.

Ayniqsa, o'quv fanini akademik bilim berishdan ko'ra ko'proq hayot bilan bog'lash, amaliy misol va masalalarni yechish, o'quvchilarni mustaqil izlanish, o'qibo'rganishga jalb etishning ahamiyati beqiyos. Dars jarayonida o'quvchi o'zini majburan partaga mixlab qo'yilgandek his etmasligi, aksincha, mashg'ulotlarda katta ishtiyoq, kuchli xohish bilan qatnashishiga erilishi lozim.

Matematik bilimlar nafaqat baho olish uchun savol-javoblar yoki imtihonlarda, balki uyda, ish jarayonida, sport va san'at bilan shug'ullanishda, savdo-sotiq, oldiberdi - hayotning har bir lahzasida o'quvchiga naf berishini u chuqur anglab yetishi muhim. Buning uchun esa mazkur fan o'qituvchisi o'tayotgan mavzularini bevosita hayot bilan bog'lab, biror misol yoki masala, topshiriqlarni turmushdagi oddiy vaziyatlar yordamida yechishga o'rgatishi zarur.

Matematika fanlarini o'qitishga yangi texnik vositalar, shu jumladan, kompyuter va boshqa axborot texnologiyalarining jadal kirib kelayotgan hozirgi davrida fanlararo uzviylikni ta'minlash maqsadida informatika fani yutuqlaridan foydalanish dolzarb masalalardan biridir.

Pedagogik, kompyuter va axborot texnologiyalar ta'lim jarayonini tashkil etish, tayyorlash, ilmiy-metodik materiallar bilan ta'minlash, ta'lim jarayonini amalga oshirish, ta'lim natijalarining sifatini baholashdan iborat bo'lgan yaxlit tizimda o'z ifodasini topadi.

Kompyuter texnikalarini ta'lim muassasalariga tatbiq etish, o'qitish jarayonini optimallashtirishga keng yo'l ochib beradi. Keyingi o'n yillikda matematika fanini o'qitishda kompyuterlardan foydalanish bir necha asosiy yo'nalishlarda olib borildi. Bularga kompyuter yordamida bilimni baholash, turli tipdagi o'rgatuvchi dasturlarni ishlab chiqish va rivojlantirish, bilishga oid matematikaviy o'yinlarni ishlab chiqish va boshqalar kiradi.

NATIJA VA MUXOKAMA

Pedagogik texnologiya mohiyatini to'g'ri tushunish, har tomonlama tahlil qilgan holda ilmiy tarzda o'zlashtirish, tatbiq etish yo'llarini qidirish o'z ustida tinimsiz ishlashni talab etadi. Ta'lim axborot muhitining kun sayin kengayotganligi, o'quvchining o'zlashtirish darajalarining pastligi (ularni o'zgaruvchan sharoit, vaziyatlardan to'g'ri yo'l topish chiqq olishlari) kabi holatlar ta'lim - tarbiya jarayoniga davr talabi nuqtai nazaridan yangicha

qarashni, o'qitishning samarali yo'llarini izlashni talab etadi. Bu texnologiyani o'rganish, amalda qo'llash ta'lim - tarbiya sifatini oshirish talabidan kelib chiqqan.

Pedagogik texnologiyaning mohiyati - ta'lim jarayonini jadallashtirish, o'quvchilarning o'zlashtirish va uning natijalarini sur'atini tezlashtirish, natijalarini obyektiv, holisona baholay olish, ko'zlangan natijalarga erishishni kafolatlashga qaratilgan pedagogik jarayonni anglatadi. Boshqacha aytganda, o'qitish jarayonining barcha bosqichlarini aniq maqsad asosida kutilgan natijalarni beradigan tarzda tizimli loyihalash tushuniladi.

Ta'lim - tarbiya jarayonini loyihalash, loyihalangan pedagogik texnologiyani boshlang'ich sinflarda matematika fanini o'qitish jarayoniga tadbiq etish o'qituvchidan texnologik loyihalash qobiliyatini talab etadi.

Ushbu talablarga javob berish uchun quyidagi dastur asosida o'z ustidaishlash tavsiya etiladi:

1. Ta'limga texnologik yondashuvlar va shart - sharoitlar.

Ta'lim jarayoniga har xil qarashlar, o'qitish va texnologiyalashtirishga texnokratik yondashuvlar haqida tasavvurga ega bo'lish talab etiladi.

2. Ta'lim jarayonini texnologiyalashtirishning psixologik - pedagogik asoslari.

Ta'lim texnologiyalarida maqsad qo'yish, tashxislash, ta'lim texnologiyalarida ta'lim mazmunini texnologiyalashtirishni bilish talab etiladi.

3. Mualliflik ta'lim texnologiyalari.

Bunda individual o'qitish texnologiyasi, jamoa orqali o'qitish texnologiyasi, pedagogik mahoratlar texnologiyasini bilishi lozim.

4. Ta'lim jarayonini loyihalash texnologiyasi.

Zamonaviy o'qituvchining pedagogik faoliyati tuzilishi, o'quvchilarning mustaqil faoliyati, o'qitish ko'nikma va malakalari - ta'lim texnologiyalarini tatbiq etishning zarur sharti, o'quvchi bilish faoliyatini rag'batlantirib borish, didaktik tamoyillari haqida bilimga ega bo'lish zarur.

5. Ta'lim texnologiyalari - o'quv jarayonini qulaylashtirish vositasi.

Ta'lim texnologiyalarining o'quvchilar individual xususiyatlariga moslashishi, tanlash holatlari haqida yaxshi tushunchaga ega bo'lishi talab etiladi.

Bu talablarning amalga oshishi quyidagi shart - sharoitlarni taqozo etadi:

- maktablarda doimiy ravishda pedagogik texnologiyalarni o'rganish;
- umumlashtirish;
- amaliyotga tatbiq etish bo'yicha ilmiy - amaliy seminarlar tashkil etish;
- o'qituvchi o'z ustida doim ishlashi va yangi kitoblar bilan tanishibborishi.

Matematika o'qitish jarayonida yangi ta'lim texnologiyalaridan foydalanish shaxs kamolotini ta'minlashga xizmat qiluvchi mustaqil fikr yuritish, o'z ustida ishlash, faoliyatga nisbatan ijodiy yondashish kabi xislatlarning ham shakllanishigazamin yaratadi. Shu yerda bu boradagi ichki imkoniyatlarni ochib berish haqida so'z yuritamiz.

Boshlang'ich ta'lim o'zga ta'lim bosqichlaridan integrativ, o'yinga asoslangan ta'lim texnologiyalariga beriluvchanligi bilan ajralib turadi. Lekin bolaning bog'cha davridan maktab davriga o'tishi ancha murakkab ruhiy - hissiy ichki jarayonlar asosida amalga oshadi. Bu davrda aksariyat bolalarda chuqur psixologik qiyin holati kuzatiladi. Buni bola ichki dunyosini yaxshi his eta oladigan, tom ma'nodagi jonkuyar pedagog nuqtai nazari bilan yondoshuv, suyanchiq deyish mumkin. Ko'pincha o'quvchi o'qituvchi faoliyatini aynan takrorlaydi, ya'ni ta'lim mazmunini ongli emas, ongsiz ravishda qabul qiladi. Mazkur holatning oldini olish uchun, 1 - sinf o'quvchisini ongli o'quv faoliyatiga jalb etish uchun nima qilish kerak?

MUNOZARA O'TKAZILGANDA

1-4-sinflarda joriy etiladigan yangi texnologiya avvalo, fanlar orasidagi bog'liqlikni ta'minlash (integrativ), ortiqcha qiyinchilikni bartaraf etish, o'quvchi faoliyatini to'g'ri izga solish, vaqtdan unumli foydalanish, tashabbuskorlik va ijodkorlik muhitini yaratish kabi qator maqsadlarni amalga oshirish imkonini beradi. Dunyoda rivojlangan davlatlar erishayotgan yutuqlarga shu davlat ta'lim tizimi to'g'ri yo'lga qo'yilganligi, ta'lim tizimida ilg'or pedagogik texnologiyalar izchil o'zlashtirilganligi sababdir. Mamlakatimiz o'z mustaqilligiga erishgach, ta'lim davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylandi. Ta'lim to'g'risidagi qonuni asosida Kadrlar tayyorlash milliy dasturi ning qabul qilinishi ta'lim tizimini tubdan isloh etishni taqozo etuvchi muhim hujjat hisoblanadi. Dasturning negizida nazariy- metodologik konsepsiya yotadi. Shuning uchun uni o'rganish va amalga tatbiq etish shunchaki kechadigan jarayon emas. Milliy dastur o'ziga xos yondashuvni, yangicha metodikani va yangicha kasb mahoratini talab etadi.

Kadrlar tayyorlash miliy dasturi - bu zamonaviy pedagogik texnologiyaning o'zi. Ijodkor mutaxassis, ijodkor tarbiyachi va o'qituvchi o'zining soha yo'nalishi bo'yicha zamonaviy pedagogik texnologiyani ajrata olmog'i, hamda uni amalda tatbiq eta bilmog'i lozim.

Bugungi kun o'qituvchilarning faoliyatiga nazar solsak, aksariyat qismida hamon ikkilanish, ba'zan cho'chish, oxirigacha tushunib yetmaslik va tahlil yetishmayotganligini ko'rishimiz mumkin. Buning sababi bitta -izlanuvchanlik va ijodkorlikning yeyishmasligi!

Pedagogik texnologiya haqida gap yuritilganda zamonaviy, yangilangan so'zlarini qo'shib fikrimizni ifodalamoqdamiz. Chunki bir vaqtlar yangi hisoblangan pedagogik texnologiya bugungi kunda eskirgan bo'lishi mumkin. Yangilanayotgan ta'lim-tarbiya mazmuni o'z-o'zidan yangilangan usullarni, metodlarni, umuman olganda o'qitishning ilg'or pedagogik texnologiyalarni talab etmoqda. Bugungi kun o'quvchisining erkin, mustaqil, vatanparvar, bilimli qilib kamol toptirish bevosita biz pedagoglarga bog'liqdir.

To'g'ri yo'lga qo'yilgan ta'lim - tarbiya mazmuni o'qishga ongli munosabatni, insoniy kamolatni, shaxsning axloqiy, ma'naviy va jismoniy rivojlanishini hosil qilishning beqiyos omilidir.

Boshlang'ich sinflarning dars jarayonida yangicha usullarni qo'llash, ilg'or pedagogik texnologiyalardan foydalanish o'quvchilarning darsga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshiradi. Darsga to'g'ri metod tanlash bilan mavzuga ijodiy yondashish albatta o'z samarasini beradi. Bizning maqsadimiz o'z fikriga ega bo'lgan, bilimli o'quvchi shaxsni kamol toptirish ekan, endilikda darslarimizda zamonaviy metod va usullardan foydalanishimiz darkor. Ular yordamida o'quvchilar o'z fikrlarini erkin, mustaqil ifodalash, o'ziga bo'lgan ishonchni orttirish imkoniyatlariga ega bo'ladilar.

Ilg'or pedagogik texnologiyalardan biri Aqliy hujum metodi hisoblanadi. Dars jarayonida bu metoddan maqsadli foydalanish ijodiy, nostandart tafakkurlashni rivojlantirish garovi hisoblanadi.

Aqliy hujumni uyushtirish bir muncha sodda bo'lib, undan ta'lim mazmunini o'zgartirish jarayonida foydalanish mumkin. Dastlab o'quvchilar guruhlariga bo'linadi va ular oldiga biror muammo yoki savol qo'yiladi. Uning javobi to'g'risida guruh ishtirokchilari o'z fikrlarini bildiradilar. Aytilgan barcha fikrlar yozuv taxtasiga qayd qilib boriladi, qizig'i shundaki, bu yerda sen noto'g'ri aytding, bu xato degan fikr o'qituvchi tomonidan aytilmaydi. Jamlangan fikrlarning to'g'ri yoki noto'g'ri ekanligini o'quvchi dars davomida berilgan darslikdagi mavzudan bilib oladi.

XULOSA

Aqliy hujum metodining vazifasi qiyin vaziyatlardan qutilish choralari topishga va keng doirada tafakkurlashga imkon beradi. Eng asosiysi, dars jarayonida ijodiy hamkorlik kayfiyatiga o'tiladi va guruh yanada jiplashadi.

O'qituvchining ish faoliyatida ko'pgina dars turlari o'z ifodasini topadi. Shulardan biri bosqichma - bosqich dars jarayonini tashkil etish. Bu bosqichlar quyidagilar:

- Tashkiliy ishlar;
- Chaqiruv bosqichi;
- Anglash bosqichi;
- Fikrlash bosqichi;
- Darsni yakunlash;

Bunday uyushtirilgan darslarda o'qituvchi ko'pgina maqsadlarga erisha oladi.

Bosqichma - bosqich dars o'tish jarayoni keng doirada ishlash, fikrlash, bilimlarni to'la - to'kis egallash imkoniyatini beradi.

TASHKILIY ISHLAR

Bu bosqichda o'qituvchi sinfnig darsga tayyorgarligini tekshirib, davomatni aniqlaydi.

I- bosqich - Chaqiruv bosqichi.

Bu bosqichda o'quvchilar faoliyatining xilma-xil usullari amalga oshiriladi. Birinchidan, o'quvchilar mazkur bosqichda o'zlarininig biror yangimavzu yo'nalishidagi dastlabki bilimlarini namoyish etadilar va bu jarayon o'quvchini o'z bilimlarini tahlil qilishga, yangi mavzu bo'yicha fikr yuritishga, xotirasini charxlashga o'rgatadi.

Ikkinchidan, o'quvchilar faolligi, darsga bo'lgan qiziqishi dars boshidayoqortadi va bu o'z samarasini beradi.

Uchinchidan, yangi mavzu bo'yicha o'quvchilar bor imkoniyatlarini ishgasoladilar va shu mavzu bo'yicha o'z bilimlarini aniqlaydilar.

Chaqiruv bosqichida o'qituvchining maqsadi o'quvchilarning darsga qiziqishlarini oshirishdir.

II - bosqich - Anglash bosqichi.

O'quvchilar chaqiruv bosqichida o'zlarining mavzu yuzasidan dastlabki bilimlarini namoyish qilgan bo'lsalar, bu bosqichda esa yangi bilim va axborotlar oladilar.

O'qituvchi - o'quvchilar mavzu yuzasidan qanday bilimga egaliklarini aniqlab olib, shunga ko'ra yangilik berishi kerak. Mana shu maqsadga erishish anglash bosqichida amalga oshadi. Bu bosqichda yangi mavzu bo'yicha matn, masala bilan ishlash, ko'rgazmalardan foydalanish, testlar tarqatish kabi usullardan foydalanish mumkin.

Anglash bosqichining maqsadi o'quvchilarning faolligini oshirish, yangi mavzuga qiziqishlarini kuchaytirish, o'quvchilarning mustaqil fikrlab, o'z fikrlarini va tushunchalarini aniq bayon qilib berishdan iborat.

III - bosqich - Fikrlash bosqichi.

Fikrlash bosqichida o'quvchilar yangi bilim va ko'nikmalarini mustahkamlaydilar va o'z tushunchalarini, fikrlarini bayon qiladilar. Egallagan bilimlarini amalda qo'llab, o'quvchilar bir-birlari bilan fikr almashadilar. Bahs - munozara uyushtirish o'quvchilarning olgan bilimlarini yanada mustahkamlaydi.

- Darsni yakunlash.

Har dars o'qituvchining xulosasi bilan yakunlanadi. Darsda faol ishtirok etgan o'quvchilar rag'batlantiriladi va baholanadilar. Uyga vazifa beriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. А.Р.Жураев, Д.А. Сайфуллаева, Ш.Бахронова Замонавий таълим технологиялар асосида ташкил қилинадиган шахсга йуналтирилган таълим жараёни // Science and Education. № 2020.Б.169-176

2. Dilafruz Ahmadovna Sayfullayeva. "Methodology of using innovative technologies in technical institutions". PSYCHOLOGY AND EDUCATION. Scopus International Journal.(2021) 58(1)

3. Sayfullayeva D.A Innovative and Individual Approach in Professional and Vocational Training of Young People with Disabilities. Eastern European Scientific Journal. Ausgabe 6-2017 Part I.- P.154-157

4. Sayfullayeva D.A., Juraev A.R., Toshev Yu.N. Innovative project of preparation of students for professional activity // Научно-методический журнал вестник науки и образования № 19 (97). Часть 2. 2020.С.48

5. Уринов, Жамол Рашидович, ЭркинТохилович Рустамов, and УмидХалиловичРавшанов. "Исследования неавтоклавных ячеистых бетонов и конструкций из них для применения в сейсмостойких зданиях." Вестник науки и образования 10-1 (64) (2019).

6. Rustamov, ErkinToxirovich, and NozimQayumovichIdiyev. "CHIZMA VAJARISHDA O'QUVCHILAR YO'L QOYADIGAN TIPIK XATOLAR." Интернаука 20-2 (2018): 58-60.

7. Рустамов, ЭркинТохилович, and Джамал Рашидович Уринов. "НАХОЖДЕНИЕ ТЕНИ МНОГОГРАННИКОВ В ОРТОГОНАЛЬНЫХ ПРОЕКЦИЯХ." COVID-19 и современное общество: социально-экономические последствия и новые вызовы. 2020. [290]

AVTOMOBIL OLD OYNAKLARINI VAKUURLASH JARAYONIDA VAKUURLASH TEXNOLOGIYASINING AHAMIYATI

Asqarov Ilhomjon Olimjonovich

Annotatsiya: Hozirgi kunda O'zbekiston mashinasozlik sanoatida ishlab chiqarish bozor talablari asosida tashkil etilmoqda. Mashinasozlikda shisha materiallaridan tayyorlangan buyumlar, shu jumladan, avtomobil oynalari ishlab chiqarishning ham o'z o'rniga ega. Oyna kristal jism bo'lsa ham uning struktura tuzilishi turlicha bo'lib, kristal panjaralar ko'rinishi har xil va hajmi ham turlicha kattalikda, shuningdek og'irligi ham turlicha bo'ladi. Bundan tashqari oyna juda mo'rt material bo'lib, bir joyidagi nuqson sababli butun bir detal yaroqsiz holatga kelib qoladi. Kesib mexanik ishlov berish imkoni deyarli yo'q. Shu xossalarini hisobga olgan holda har qanday zamonaviy va takomillashgan ishlab chiqarish sharoitida ham avtomobil oynalarini transportirovka qilish jarayonida ishlatiluvchi vakuum xalqalari tez yemirilib ishdan chiqadi va konstruksiyalarini tadqiq etish zarurati paydo boladi. Avtomobil oynalarini qayta ta'mirlash imkoni yo'q bo'lganligi sababli bozor iqtisodiyoti sharoitini hisobga olgan holda konstruksiyalarini tadqiq qilish va loyixasini ishlab chiqish, ishlash muddatini oshirish mashinasozlikda dolzarb masala hisoblanadi.

Kalitso'zlar: Silikon, vakuumli halqalar, laminatsiya, PVB, EVA, TPU

KIRISH

Mashinasozlikda shisha materiallaridan tayyorlangan buyumlar, shu jumladan, avtomobil oynalari ishlab chiqarishning ham o'z o'rniga ega. Oyna kristal jism bo'lsa ham uning struktura tuzilishi turlicha bo'lib, kristal panjaralar ko'rinishi har xil va hajmi ham turlicha kattalikda, shuningdek og'irligi ham turlicha bo'ladi. Bundan tashqari oyna juda mo'rt material bo'lib, bir joyidagi nuqson sababli butun bir detal yaroqsiz holatga kelib qoladi. Kesib mexanik ishlov berish imkoni deyarli yo'q. Shu xossalarini hisobga olgan holda har qanday zamonaviy va takomillashgan ishlab chiqarish sharoitida ham avtomobil oynalarini transportirovka qilish jarayonida ishlatiluvchi vakuum xalqalari tez yemirilib tez ishdan chiqadi va konstruksiyalarini tadqiq etish zarurati paydo boladi. Avtomobil oynalarini qayta tamirlash imkoni yo'q bo'lganligi sababli bozor iqtisodiyoti sharoitini hisobga olgan holda konstruksiyalarini tadqiq qilish va loyixasini ishlab chiqish, ishlash muddatini oshirish mashinasozlikda dolzarb masala hisoblanadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Adabiyotlardan foydalanish mobaynida avtomobil oynaklarini vakuumlash jarayoni, vakuumlash liniyalari, vakuum xalqalar uchun materiallarni va shunga o'xshash ma'lumotlarni topib o'rgandim.

Rochow, E. G. Silicon and Silicones, Abdelrahman Mohamed Elshamy-Process Assessment in AMAN Windshield Factory Method for vacuum laminating publication Classification, Douglas M. Canfield-glass without the use of preconditioned interlayer material or an autoclave, Donald J. Santeler, Donald W. Jones, David H. Holkeboer, and Frank Pagano, "Vacuum Technology and Space Simulation", Parker Seals, "Parker Xalqa Handbook", M. Andriot, J.V. DeGroot and others-Silicones in Industrial Applications, Pooria Khalili, Thomas Boulanger and Brina J. Blinzler-Elastomer Characterization Method for Trapped Rubber Processing, Fernlund, G.; Rahman, N.; Courdji, R.; Bresslauer, M.; Poursartip, A.; Willden, K.; Nelson, K. Experimental and numerical study of the effect of cure cycle, tool surface, geometry, and lay-up on the dimensional fidelity of autoclave-processed composite parts. Sánchez-Hidalgo, R.; Blanco, C.; Menendez, R.; Verdejo, R.; López-Manchado, M.A. Multifunctional Silicone Rubber Nanocomposites by controlling the Structure and Morphology of Graphene Material. Avtomobil oynaklarini vakuumlash jarayonlarini takomillashtirish, vacuum xalqalar konstruksiyasini tadqiq qilish oynaklarni ishlab chiqarish masalalarini hal qilishga o'zlarining salmoqli xissalarini qo'shganlar.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Laminatsiyalangan shisha odatda odam ta'sir qilishi mumkin bo'lgan yoki shisha parchalanib ketgan taqdirda tushishi mumkin bo'lgan joylarda va shuningdek me'moriy qo'llanmalar uchun ishlatiladi. Yoritgich oynasi va avtomashinalarning old oynalari odatda laminat shishadan foydalanadi. Bo'ronga chidamli qurilishni talab qiladigan geografik hududlarda laminatlangan shisha ko'pincha tashqi vitrinalarda, parda devorlari va derazalarida ishlatiladi.

Laminatsiyalangan(vakuumlangan) shisha-bu parchalanib ketganda ushlab turadigan xavfsizlik oynasining bir turi. Buzilgan taqdirda, u odatda polivinil butiral(PVB), etilen-vinil asetat (EVA) yoki termoplastik poliuretandan iborat bo'lgan interlayer tomonidan ushlab turiladi. (TPU), uning ikki yoki undan ortiq shisha qatlamlari orasida. Interlayer shisha qatlamlarini singan bo'lsa ham bir-biriga bog'lab turadi va uning yuqori kuchliligi shishaning katta o'tkir bo'laklarga bo'linishiga yo'l qo'ymaydi. Bu zarb oynani to'liq teshish uchun etarli bo'lmaganda xarakterli "o'rgimchak to'ri" yorilish naqshini hosil qiladi. EVA holatida EVA termoseti shisha, polikarbonat, PET yoki boshqa turdagi mahsulotlar bo'ladimi, material bilan to'liq chegarani (o'zaro bog'lanish) taklif qiladi. TPU o'qqa chidamli shisha (BRG) va E-shisha (aqlli shisha) deb nomlangan eng yaxshi tanlovdur .

Laminatsiyalangan oynalar, shuningdek, derazaning ovoz pasaytirish darajasini oshirish uchun ishlatiladi, bu erda bir xil qalinlikdagi monolitik shisha oynalar bilan taqqoslaganda tovush susayishi sezilarli darajada yaxshilanadi. Buning uchun qatlam uchun maxsus "akustik PVB" birikmasi ishlatiladi. EVA materialida qo'shimcha akustik material talab qilinmaydi, chunki EVA ovoz yalitimini beradi. TPU elastik materialdir, shuning uchun ovozli absorsiya uning tabiatiga xosdir. Derazalar uchun laminat shishaning qo'shimcha xususiyati shundaki, etarli TPU, PVB yoki EVA interlayeri deyarli barcha ultrabinafsha

nurlanishlarini to'sib qo'yishi mumkin. Masalan, EVA termosetkasi barcha UV nurlarining 99,9% gacha to'sib qo'yishi mumkin.

Vakuum xalqalari ishlab chiqarishni tashkil qilinishiga ko'ra avtomatlashtirilgan liniya uchun va potok liniyalar(inson mehnati ishlatiluvchi) uchun tayyorlanadi.

Avtomatik liniyalarda vakuumlaganda ishlab chiqariladigan old oynaklar to'liq avtomatlashtirilgan va robotlashtirilgan bo'lib, barcha ishlar robot qo'llar yordamida bajariladi. Bunda inson tomonidan maxsulot sifatini nazorat qilish liniya oralarida amalga oshiriladi.

Potok liniyalarda ishlab chiqarilgan old oynaklar bevosita inson tomonidan bajarilib, har bir, operatsiyada old oynak sifati tekshirib boriladi va soatiga 70-90ta sifatli old oynak ishlab chiqarish imkonini beradi. Potokli liniya uchun vakuum xalqa Bundan tashqari ikkala ishlab chiqarish usulida ham bir qancha nuqsonlar uchrab turadi. Ularga tirnalishlar-37%, changlar-21%, vakuumlashdagi nuqsonlar-11%, turli xil chiqindilar yopishishi-11% va boshqa nuqsonlar-20% uchrab turadi.

Vakuumlashda havoni yaxshi so'rilmagandagi hosil bo'lgan nuqsonlar Bu nuqsonlar orasida vakuumlashda nuqsonlar vakuum xalqalari konstruksiyasi noto'g'ri tanlanishi, vakuumlash temperaturasi 135-145°C dan yuqori bo'lsa PVB material rangi o'zgarib qoladi, agar temperatura pastga tushib ketsa PVB materialiy oynaklarni yaxshi yopishtirmaydi va tez ajralib ketadi. Shuning uchun ham vakuumlash mashinalari 24 soat yoniq holda bir xil temperaturada yoniq turadi. Vakuum xalqasi materialiy yemirilishi va ishlash muddatini to'g'ri hisoblanmasligi sabab bo'ladi. Ishlash muddati deganda har bir vakuum xalqa o'rtacha 2500-3200 marta old oynakni sifatli vakuumlash imkoniyatiga ega va soatiga 70-90ta old oynak ishlab chiqarilishini hisobga olsak, har biri 35.7-45.7 soat ishlashi kerak bo'ladi. Bizning tadqiqot ishimiz ham ana shu kamchiliklarni miqdorlarini kamaytirish, qolaversa, vakuum xalqasini ishlash muddatini oshirish, talab qilingan temperaturada ishlash imkoniyatiga ega silikon birikmalarni mahalliyashtirishdan iborat.

Silikon maxsulotlari ilk bor 1901 yilda F.S. Kipping tomonidan ilm fanga polidifenilsiloksanni formulasi va keton benzofenonning formulasini ajratish uchun silicon atamasini qo'shib yozish orqali kremniy asosli rezina-kauchuk materialiga silikon deb nom berilgan. Silikonlar-bu kremniy(Si), uglerod(C), vodorod(H), kislrorod(O) va boshqa turdagi element atomlarni o'z ichiga olgan va boshqacha fizik va kimyoviy xususiyatlarga ega bo'lgan birikmalar bo'lib, ular kam issiqlik o'tkazuvchanligi, kam kimyoviy reaktivlik, -100-250°C oralig'ida ishlash qobiliyatiga va yuqori va juda past Sanoat rivojlanib borgani sari silikon-kauchuk materiallari ham turli maqsadlarda qo'llash uchun o'zgarib bordi. Ular insoniyatning juda ko'p extiyojlarini qondirish maqsadida katta miqdorda turli xil elektr (masalan, izolyatsiya), elektronika (masalan, qoplamalar), maishiy (masalan, plastik va idish-tovoq idishlari), avtomobil (masalan, qistirmalar), ofis mashinalari (masalan, klaviatura yostiqchalari), tibbiyot va stomatologiya (masalan, tishlarga ta'sir o'tkazadigan qoliplar)larda va boshqa sohalarda qo'llaniladi.

Silikonlar namlanishning kritik sirt tarangligiga ega (24 mN / m), bu nisbatan yuqori o'zlarining sirt tarangligi. Bu shuni anglatadiki, silikonlar o'zlarini namlashga va yaxshi plyonka shakllanishiga yoki yaxshi sirt qoplamasiga yordam beradigan xususiyatga ega.

-Uglevodorodlar bilan taqqoslaganda bo'shliq miqdori yuqori ekanligini tushuntiradi silikonlarga gazning eruvchanligi va yuqori diffuziya koeffitsienti yuqori. Silikonlarning yuqori darajasi bor kislorod, azot va suv bug'lariga o'tkazuvchanlik, hatto bu holda suyuq suv bo'lmasa ham silikon sirtini namlashga qodir. Kutilganidek, silikonlarning siqilishi ham yuqori.

- Silikonda yopishqoq harakatga faollik energiyasi juda past va yopishqoqlik uglevodorod polimerlariga nisbatan haroratga kam bog'liq. Silikonlarning organik polimerlarga nisbatan yuqori yoki past haroratlarda ishlashi termogravimetrik tahlil (TGA) kabi termal tahlil usullaridan foydalanilganda tekshiriladi.

Ushbu jadvaldagi silikon-kauchuk materiallari vakuum xalqalar tayyorlash uchun kimyoviy tarkibi va mexanik ko'rsatkichlariga qarab tanlanadi. Vakuum xalqalarni konstruksiyasini loyihalashda asosiy parametr bu avtomobil oynasining perimetri bo'lib, bunda vakuum xalqa perimetri avtomobil oynasi perimetrini 90% qismini tashkil etadi. Ya'ni

Bu erda: Pv-vakuum xalqa perimetri; PA-avtomobil oynasi perimetri. Bundan tashqari loyihalash jarayonida vakuum xalqalari ($-0.8-1$)MPa bosimga chidamli bo'lishini talab qiladi, hamda $100-240^{\circ}\text{C}$ haroratda ishlashi, qayta ishlatishga (800-1200 marta) yaroqli bo'lishi kerak.

Hozirgi kunda oyna transport vositasining ajralmas qismidir. Dizayniga va joylashishiga qarab, old shisha turli xil yuklarga duch keladi: shamol yuki, avtomobil tanasining elastik deformatsiyasi tufayli yuk, shuningdek yo'l bo'yidagi toshlarning zarba yuki. Natijada, ko'rinishga va xavfsizlikka salbiy ta'sir ko'rsatadigan shisha oynalari va yoriqlar paydo bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

:

1. Tojiboyev, R. K., & Muxtorov, A. M. O. G. L. (2021). AVTOOYNA ISHLAB CHIQRISHDA OYNAKLARNI VAKUUMLASH TURLARI VA ULARDA ISHLATILUVCHI VAKUUM XALQALAR KONSTRUKSIYASI. Scientific progress, 2(1), 681-686.

2. Muxtorov, A. M. O. G. L., & Turg, A. M. O. G. L. (2021). VAKUUM XALQALARI UCHUN SILIKON MATERIALLARNI TURLARI VA ULARNING TAHLILI. Scientific progress, 2(6), 1503-1508.

3. Thomas Gnau, Staff Writer. "Fuyao employees reject UAW bid by wide margin". daytondailynews. Retrieved 2020-04-12..

4. "INTERNATIONAL TECHNOLOGIES CONSULTANTS INC V PILKINGTON PLC, Case No. 94-17143". United States Court of Appeals for the Ninth Circuit. 6 March 1998. Archived from the original on 16 July 2012. Retrieved 30 March 2012.

6. "Magna CEO Don Walker to retire at end of 2020, Seetarama Kotagiri named as next CEO". CTVNews. October 20, 2020. Retrieved January 7, 2021 <https://www.business-standard.com/company/asahi-india-glas-1024/information/company-history>

7. Homas Gnau, Staff Writer. "Fuyao employees reject UAW bid by wide margin".daytondailynews. Retrieved 2020-04-12..

РАЗВИТИЕ И ПЕРСПЕКТИВЫ ТУРИЗМА В УЗБЕКИСТАНЕ

Гулмуродов Фаррух Эшмуродович

Доктор (PhD) Самаркандского государственного архитектурно-строительного университета имени Мирзо Улугбека.

Рахимов Улугбек Абдуллаевич

Старший преподаватель Самаркандского государственного архитектурно-строительного университета имени Мирзо Улугбека.

Хамдамов Маъруфжон Сайфулла ўғли

Докторант Самаркандского государственного архитектурно-строительного университета имени Мирзо Улугбека.

Оралов Мухриддин Номоз ўғли

Студент Самаркандского государственного архитектурно-строительного университета имени Мирзо Улугбека.

Аннотация: Известно, что сфера туризма является одной из наиболее динамично развивающихся отраслей экономики страны, поэтому многие страны в настоящее время стараются увеличить доходы от туризма как части национальной экономики. Хотя многие страны расположены в благоприятном географическом районе, развитие рекреационного туризма идет медленно. На это есть ряд причин, прежде всего инвестиции в эту сферу, благоприятная географическая зона, уровень удобства путешествий, инфраструктура и кадровые проблемы так или иначе влияют на развитие туризма в странах.

Ключевые слова: туризм, путешествия, Чимён, Чарвок, культура, наследие.

Вы можете найти множество ресурсов, описывающих экскурсии по территории Узбекистана. То есть наши древние предки жили как кочевники во время своей общественной жизни. Будучи семьей и родом, они помещали все свое имущество на различные транспортные средства (верблюды, лошадь, осел, каров, овец и т. д.) и расселяли на пастбищах, пустынях и горных местностях тех, кто ходит пешком. Такое поведение, безусловно, давалось им нелегко. Но они вкусили неповторимые удовольствия выращивания скота в естественных условиях, жизни на пастбищах, питья из чистых вод, нежиться на солнышке, есть молоко и кефир, мясо и фрукты.

Географическая структура нашей страны очень разнообразна. То есть на востоке предгорья Тянь-Шаня (продолжение), Туркестан на юге, Гиссарские горы посередине, а посередине Зарафшан и Нуратинские горы население проживает больше в водной и зеленой местности. По этой причине здесь построено множество мест отдыха, оздоровления, оздоровления. Хотя западная и северная стороны республики граничат с пустынями, они окружены невысокими, плоскими горами,

водохранилищами типа Чимкурган, Арнасой, Каттакурган, большими и малыми. Влажный воздух искусственных озер сохраняет естественный экологический баланс. Постепенно решаются и проблемы Аральского моря.

Развитие туризма в Узбекистане осуществляется на основе указаний сверху. Сейчас, в соответствии с требованиями времени, большое внимание уделяется организации экскурсий по историческим городам. Таким образом, был накоплен большой опыт приема и оказания культурных услуг туристам, приезжающим из-за рубежа в такие города, как Ташкент, Самарканд, Бухара, Хива.

В истории развития республиканского туризма есть особенности самаркандских организаторов путешествий. Как старейший город, Самарканд всемирно известен своими богатыми историческими памятниками. По этой причине, хотя Александр Македонский, пришедший на это место в 327 г. до н.э. с целью нашествия, занимался грабежами, русские захватчики в 1865-1870 гг. высокие башни. Самарканд – это слава нашей страны своими древними архитектурными сооружениями и историко-культурными памятниками. По этой причине в прошедший период экскурсионно-пешеходный туризм, организуемый в учебных заведениях и на производственных предприятиях, по своему содержанию и сути заслуживал внимания.

Развитие туризма в Самарканде восходит к 1960-1970-м годам. Опыт Педагогического университета физкультуры и многочисленные мероприятия по популяризации туризма привели к популяризации туризма в женском педагогическом университете (Р. Абдумаликов), Пищетехникуме (Дж. Фахритдинов), Швейной фабрике (Р. П. Сухарева) и другие сообщества в городе. По этой причине в составе областного спортивного общества «Спартак» была создана туристическая секция (заведующая), которую возглавил А.П. Аванесов. В развитии Самаркандского туризма важное место занимает деятельность Женского педагогического института. В 1955-1960 годах под руководством учителей физкультуры А. Сирожова, В. Синтоева и учителя рисования С. С. Хегая для расширения знаний о школьницы служили. Им даже удалось организовать поездку в Коликалон (Таджикистан).

Сегодня туризм стал популярен во многих странах мира. Обычно он организуется по туристическим маршрутам через туристические организации. Существует множество видов и форм туризма (внутренний, международный, самодеятельный туризм, организованный туризм, местные путешествия, дальние путешествия, познавательный туризм, альпинизм, водный туризм, автотуризм, пеший туризм, спортивный туризм и др.).

Национальная компания по управлению туризмом в Узбекистане «Узбектуризм» была создана 27 июля 1992 года. Основной задачей компании является развитие туристической инфраструктуры, строительство современных туристических комплексов за счет привлечения иностранных инвестиций, развитие новых туристических направлений, расширение спектра услуг и т.д.

Национальная компания «Узбектуризм» разработала следующие туристические маршруты в зависимости от вида путешествия:

классический маршрут (Ташкент, Самарканд, Бухара, Хива, Ташкент; Ташкент, Самарканд, Бухара-Шахрисабз, Ташкент). Связанные с посещением памятников и других историко-культурных памятников;

направление экологического туризма (Чимён, Чарвокская база отдыха и лечения, Зоминский заповедник, заповедники в Бухарской области). Этот маршрут связан с посещением особо охраняемых природных территорий и мест, считающихся экологически полезными для туристов;

направление археологического туризма (по территории Каракалпакстана, Сурхандарьинской области, Самарканда). Этот маршрут является местом, где проводятся древнейшие находки и археологические раскопки в Узбекистане.

Согласно статистике, в 2019 году Узбекистан посетило 6 748 500 туристов, а в 2018 году это число составило 5 346 200 человек. Поток туристов увеличился на 26,2% по сравнению с отчетным периодом.

Наибольшее количество туристов прибыло из Центрально-Азиатского региона, их количество достигло 5 764 500 человек. Количество приехавших из стран СНГ составило 495,6 тыс. человек. Количество посетителей из дальнего зарубежья составило 488 400 тысяч человек.

Больше всего туристов приехало из Казахстана, Таджикистана, Кыргызстана, Туркменистана, Российской Федерации, Турции, Афганистана, Китая, Республики Корея, Индии.

Среди посетивших Узбекистан количество приехавших повидаться с близкими родственниками и друзьями составило 81,8%, при этом приехавших с целью отдыха – 15,5%, а количество иностранцев, приехавших по другим причинам, т.е. для лечения, шоппинга, деловые встречи и образование – 2,7% (рис. 1).

Рисунок-1

В январе-сентябре 2022 года в Узбекистан с туристической целью прибыло 3,6 млн иностранных граждан. Этот показатель увеличился на 2,5 млн человек или в 3,2 раза по сравнению с аналогичным периодом прошлого года. Наибольшее количество

туристов прибыло из Казахстана (1,076 млн), Кыргызстана (952,1 тыс.), Таджикистана (950,3 тыс.) и России (395,1 тыс.). Кроме того, достопримечательности Узбекистана посетили Турция (53,3 тыс.), Южная Корея (13,3 тыс.), Германия (13,5 тыс.), США (9,8 тыс.), Индия - 9,3 тыс. и Франция (8,3 тыс.) граждан. Правительство Узбекистана планирует в следующем году привлечь 7 миллионов иностранных и 12 миллионов местных туристов, увеличить экспорт туризма до 2 миллиардов долларов (Рисунок 2).

Принимая во внимание значение различных культурно-зрелищных мероприятий в привлечении туристов в Узбекистан, с прошлого года организуются различные массовые мероприятия, исходя из уникальности каждого региона.

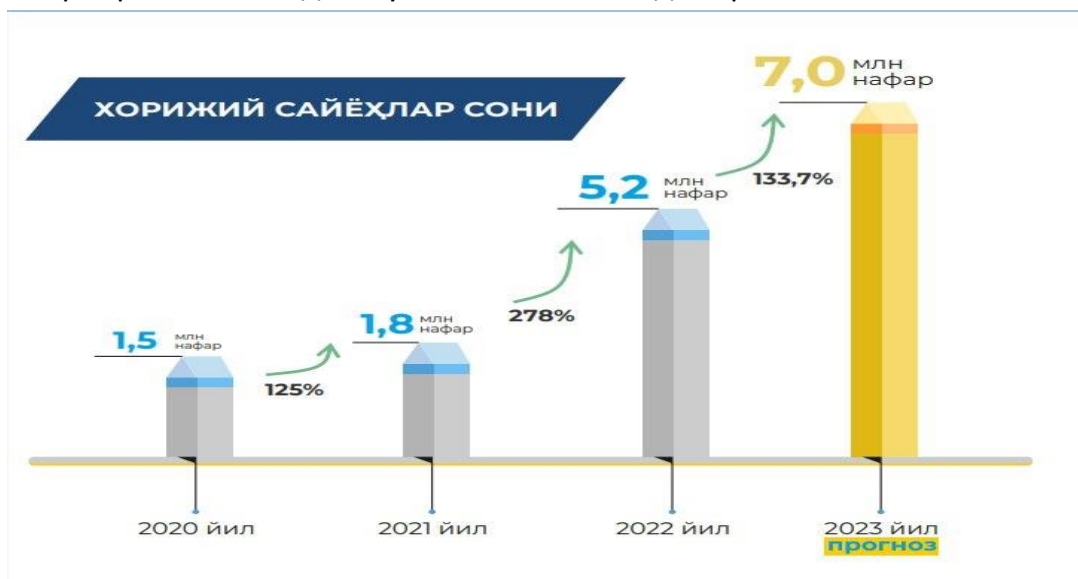

Рисунок-2

В настоящее время на туристических объектах республики установлено 3652 точки доступа Wi-Fi. Установлен 1901 дорожный знак, создано 132 информационных центра. Изучено 440 новых объектов туризма, 250 из которых включены в туристические маршруты. Кроме того, из республиканского бюджета выделено 1 трлн сумов на благоустройство земель вокруг объектов туризма, водной и дорожной инфраструктуры.

Развитие международного туризма в Узбекистане, рациональное использование туристского потенциала положительно влияет на развитие внешнеэкономической деятельности страны, рост валютных поступлений, улучшение и диверсификацию структуры экспорта.

СПИСОК ИСПОЛЬЗУЕМЫХ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Umarov, N. S. (2020). LAND USE AND LAND CADASTER IN THE COMMUNITY. In *НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ: СОХРАНЯЯ ПРОШЛОЕ, СОЗДАЁМ БУДУЩЕЕ* (pp. 235-237).
2. Umarov, N. S. (2021). Methodology of monitoring agricultural land of Bulungur district and creation of electronic digital cards for cadastre objectives. *ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal*, 11(10), 1582-1590.
3. Gulmurodov, F. E., Umarov, N. S., & Khamidova, P. J. (2021). 3D models development of tourism facilities. *Asian Journal of Multidimensional Research*, 10(12), 572-578.
4. ESHMURODOVICH, G. F. Problems of Systematic Mapping of Tourism in Uzbekistan. *International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology*, 7(05), 146-149.
5. Raximov, U. A., Tojidinova, F. M., & Po'latov, S. S. (2023). ISSUES OF FORMATION OF STATE CADASTRE DATA OF HIGHWAYS USING GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEM. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 2(7), 156-160.
6. Raximov, U. A., Ortiqov, J. U., Ilmurodova, L. A., & Tadjidinova, F. M. (2023). SAMARQAND VILOYATINI MADANIY ME'ROS OBYEKTлари XARITALARINI GAT TECHNOLOGIYASIDAN FOYDALANIB YARATISH MASALALARI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(8), 255-257.
7. Raximov, U. A., Ortiqov, J. U., & O'rozaliyev, B. B. (2023). Existing Class I Height in the Area of Samarkand Current Status of Points. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, 2(3), 205-208.
8. Рахимов, У. А., & Хамдамов, М. С. (2023). ГЕОПОРТАЛ СИСТЕМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО КАДАСТРА И ИХ ИНТЕГРАЦИЯ МЕЖДУ АГЕНТСТВАМИ. *Innovative Society: Problems, Analysis and Development Prospects*, 32-36.
9. Рахимов, У. А., Тождинова, Ф. М., & Рахимов, Б. А. (2023). СПУТНИКОВЫЙ МОНИТОРИНГ ДЛЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ КАДАСТРОВЫХ РАБОТ. *IJODKOR O'QITUVCHI*, 3(28), 97-104.
10. Abdullayevich, R. U. B. (2022, June). MODDIY MADANIY MEROS OBYEKTлари DAVLAT KADASTRI BO'YICHA TEMATIK QATLAMLARINING ATRIBUTIV MA'LUMOTLARINI YARATISH. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (pp. 8-12).
11. Abdullayevich, R. U. B. (2022, June). CREATION OF ATTRIBUTIVE DATA OF THEMATIC STRUCTURES OF THE STATE CADASTRE OF MATERIAL CULTURAL HERITAGE OBJECTS. In " *ONLINE-CONFERENCES*" PLATFORM (pp. 1-5).

12. Раимов, У. А., & Тухтаев, Ш. Х. (2021, October). Геодезический Мониторинг Деформаций Ансамбля Регистан. In " *ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM* (pp. 96-100).
13. Рахимов, У. А. (2022, September). МАДАНИЙ МЕРОС ОБЪЕКТЛАРИНИ ЖОЙЛАШГАН ЎРНИНИ GNSS ТЕХНОЛОГИЯЛАРИДАН ФОЙДАЛАНИБ АНИҚЛАШ. In " *ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM* (pp. 168-173).
14. Ibragimov, L. T., Raximov, U. A., Yarkulov, Z. R., & Ortiqov, J. U. (2022). Improvement of the State Water Cadastre's Management System. *INTERNATIONAL JOURNAL ON HUMAN COMPUTING STUDIES*.
15. Мирмахмудов, Э. Р., Ниязов, В. Р., & Аралов, М. М. (2021). АНАЛИЗ ТОЧНОСТИ ГЕОДЕЗИЧЕСКИХ ПУНКТОВ ТОПОГРАФИЧЕСКИХ КАРТ ВБЛИЗИ ПРОМЫШЛЕННЫХ ОБЪЕКТОВ. *Universum: технические науки*, (2-2 (83)), 6-10.
16. Мирмахмудов, Э. Р., Ниязов, В. Р., Тошонов, Б. Ш. У., & Махаматова, В. У. К. (2021). Анализ метода трилатерации для локальных изменений координат пунктов на геодинимическом полигоне "Таваксай". *Universum: технические науки*, (6-1 (87)), 28-31.
17. Мирмахмудов, Э. Р., Ковалев, Н. В., Ниязов, В. Р., & Рахимова, М. Х. (2021). НЕКОТОРЫЕ ТРЕБОВАНИЯ ПО ПРОЕКТИРОВАНИЮ ОПОРНОЙ ГЕОДЕЗИЧЕСКОЙ СЕТИ СГУЩЕНИЯ ВБЛИЗИ КАРЬЕРА. *Инновационные научные исследования*.
18. Shermatovich, U. N., & Ramonovich, Y. Z. (2021). THE USE OF GIS TECHNOLOGY IN RECORDING AND CREATING A DATABASE OF AGRICULTURAL LAND IN BULUNGUR DISTRICT. *Innovative Technologica: Methodical Research Journal*, 2(11), 30-39.
19. Ibragimov, L. T., Tojidinova, F. M., & Raximov, B. A. (2022). Introduction to GIS Application in the Land Cadastre. *INTERNATIONAL JOURNAL ON HUMAN COMPUTING STUDIES*, 4(12), 5-9.
20. Ochilovich, J. D., Toshpulat o'g'li, I. L., & Sunnatillo o'g'li, H. S. (2021). Systematization and Accounting of Buildings and Structures. *International Journal of Human Computing Studies*, 3(1), 87-97.
21. Jurakulov, D. O., & Yarkulov, Z. R. (2023). AHOLI PUNKTI HUDUDIDAGI YER RESURSLARINING HISOBI (BALANSI) NI YURITISHNI RAQAMLASHTIRISH. *RESEARCH AND EDUCATION*, 2(4), 4-18.

DASTURLASH TILIDA MATEMATIKA MASALALARNI YECHISH

Toshboyev Murodjon Xudoyqul o'g'li

Qarshiyev Nazarbek Baxrom o'g'li

Termiz Davlat Universiteti magistrantlari

Annotatsiya: Sodda amaliy misollarda real hodisalarni tadqiq etishda matematik tushunchalarning qo'llanilishini namoyish etish mumkin, masalan, hosila tushunchasini material nuqtaning harakati tezligini, sterjenning chiziqli zichligi vositasida, integralni – ish kuchi, differensial masalalarni tuzishda – radiaktiv parchalanish tenglamalarini chiqarish va hokazolar. Albatta, bu bilan amaliy masalalarni yechishda matematika sohasidagi mutaxassislarni jalb qilish maqsadga muvofiq emas degan tushunchani qo'llash noo'rin. Matematika sohasidagi mutaxassislardan amaliy masalalarni yechishda foydalanish zarur va foydali.

Kalit so'zlar: amaliy matematika, toza matematika, amaliy masalalar, ob'ekt, model.

Abstract: In simple practical examples, it is possible to demonstrate the application of mathematical concepts in the study of real phenomena, for example, the concept of the derivative is the speed of movement of a material point, the linear density of a star is used to derive the integral - work force, differential problems - deriving equations of radioactive decay, etc. Of course, with this, it is inappropriate to apply the concept that it is not appropriate to involve experts in the field of mathematics in solving practical problems. It is necessary and useful to use experts in the field of mathematics in solving practical problems.

Key words: applied mathematics, pure mathematics, practical problems, object, model.

KIRISH

Matematika yaxlit fan bo'lib hisoblanadi. Matematika fanini toza va amaliy matematikaga qat'iy bo'lib bo'lmaydi, toza va amaliy matematika matematika deb ataluvchi fanning ajratib bo'lmaydigan bo'limlaridir, bu bo'limlarni bir-biridan qat'iy ajratib bo'lmaydi. Amaliy matematikaning masalalari yechimi esa masalaga mos model orqali yechiladi. Bu modeldan qo'l hisobda natija olingach, dasturlash tiliga algoritm va blok sxema bilan tizimli kiritilib natija olinadi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Real ob'ektlarni o'rganish avvalo, ularni matematik modellashtirishdan boshlanadi, ya'ni ob'ektlarni tavsiflashda ilgaridan ma'lum bo'lgan yoki qaralayotgan hol uchun maxsus yaratilgan matematik modellarni tavsiflashdan boshlanadi. Ushbu modellarni o'rganish jarayonida qo'shimcha boshqa matematik modellar paydo bo'ladi, ularni o'z navbatida o'rganish talab etiladi va shunday qilib, amaliy matematika yangi matematik modellarning kuchli manbai bo'lib hisoblanadi. Amaliy matematika sohasidagi tadqiqotlar qo'shimcha

yirik yangi ilmiy yo'nalishlarning yaratilishiga olib keladi. Ana shu ma'noda matematikaning yangi yo'nalishlari axborotlar nazariyasi, operatsiyalar nazariyasi, tasodifiy jarayonlar nazariyasi, optimal boshqarish nazariyasi, iqtisodiy matematika va boshqalar paydo bo'ldi. Amaliy matematika masalalarining yechimigacha yetib borish judayam mushkul ish desak adashmaymiz. Masalaga tanlab olingan model ichida yana boshqa modelni qo'llashga to'g'ri kelish ehtimoli katta. Shu sababli masalaning yechimiga yetish mushkul deyiladi. Amaliy matematikaning modellari zalvorli modellar. Biridan ikkinchisiga o'tish, unchalik ham oson ish emas. Buning uchun mos parametrlar kiritilishi va kerak bo'lsa o'ylab topish kerak. Topilganlar va kiritilganlar esa masalaning mazmunini o'zgartirmasligiga ishonch qat'iy bo'lishi kerak. Matematik jihatdan modellar qo'yilib bo'lgach, olingan yechim bizni qanoatlantirsa, biz keyingi bosqichga o'tamiz.

NATIJARLAR

Berilgan masalaning matematik jarayonda chiqqan yechimi va bu yechimni chiqarish natijasida erishilgan tajriba, xulosa, bilimlarni birlashtirib, masalaga mos dasturlash tili tanlanadi. Ushbu masalaga qo'llanilgan modellardan kelib chiqib algoritm tuziladi. Ushbu algoritm asosida kompyuterga dasturlash tili orqali kodlar yozib chiqiladi. Olingan natija, qo'l hisobida olingan natijaga mos kelishi tekshirilgach, asosiy masalaga yechim topishga kirishiladi. Asosiy masalaga yechim qo'lda chiqishi judayam mushkul va bu jarayon uzoq vaqt davom etishi mumkin. Dasturlash tillari esa bizga bu jarayonni tezlashtirish, yechimni esa judayam kichik miqdorda yaqindan bilish imkonini beradi va bu biz uchun juda muhim.

Amaliy matematikaga esa matematikaning shunday qismi kiradiki, unda u yoki bu real hodisani modellovchi matematik modellar o'rganiladi. Real ob'ektlarni o'rganish avvalo, ularni matematik modellashtirishdan boshlanadi, ya'ni ob'ektlarni tavsiflashda ilgari ma'lum bo'lgan yoki qaralayotgan hol uchun maxsus yaratilgan matematik modellarni tavsiflashdan boshlanadi. Ushbu modellarni o'rganish jarayonida qo'shimcha boshqa matematik modellar paydo bo'ladi, ularni o'z navbatida o'rganish talab etiladi va shunday qilib, amaliy matematika yangi matematik modellarning kuchli manbai bo'lib hisoblanadi. Amaliy matematika sohasidagi tadqiqotlar qo'shimcha yirik yangi ilmiy yo'nalishlarning yaratilishiga olib keladi. Ana shu ma'noda matematikaning yangi yo'nalishlari axborotlar nazariyasi, operatsiyalar nazariyasi, tasodifiy jarayonlar nazariyasi, optimal boshqarish nazariyasi, iqtisodiy matematika va boshqalar paydo bo'ldi.

MUHOKAMA

Amaliy matematikada matematik modellarni o'rganishdan maqsad, mos aniq real hodisani tadqiq etishga qaratilgan bo'ladi. Shu sababli, amaliy matematikada umumiy metodlarni o'rganish bilan bir qatorda, berilgan real ob'ekt bilan bog'langan o'ta xususiy maxsus metodlarni o'rganish muhim o'rin egallaydi. Albatta, qaralayotgan hodisani modellashtiruvchi matematik modelni izlashda, ushbu modelni o'rganishda mavjud bo'lgan matematik resurslar yetarli bo'lmasdan qoladi. Hattoki, kerakli matematik modelni o'rganish uchun metodlar mavjud bo'lganda ham, ushbu metodlar talab qilingan natijalarni

olish uchun moslanmagan bo'ldi. Bunday hollarda qo'yilgan masalani yechish uchun yangi maxsus metodlar ishlab chiqishga to'g'ri keladi, ular matematikada yangi umumiy metodlar manbai bo'lib hisoblanadi.

O'ylab topilgan metodlarni dasturda ishlatish muommosi, yoki matematikada imkoni bor-u, dasturlash tilida bu ishni bajarib berish imkoni yo'q bo'lib qoladigan birmuncha muhokamali holatlar ham uchrab turadi. Lekin vaziyatdan kelib chiqib kerak bo'lsa boshqa dasturlash tiliga murojat qilib bo'lsada yechimgacha boriladi.

XULOSA

Aniq hodisa, jarayon, hodisa va boshqalarni matematik tavsiflash u yoki bu sonli xarakteristikalar asosida olinadi. Shu sababli, amaliy matematikada masalalarni yechishning sonli metodlari katta ahamiyatga ega bo'ldi. Ana shu sababli, aniq bir masalani yoki keng doiradagi masalalarni (masalan, konkret ob'ektga bog'lansdan Laplas tenglamasini sonli yechish) yechishga mo'ljallangan metodlarni ishlab chiqish amaliy matematika va axborot texnologiyalari yo'nalishidagi asosiy masalalardan hisoblanadi.

ADABIYOTLAR:

1. C. E. Froberg, Introduction to Numerical Analysis (Addison-wesley, Ma, 1965).
2. C. P. Murphy, Numerical methods for solving ordinary and partial differential equations, Ph. D. Thesis (Loughborough University, Loughborough, 194).
3. D. J. Evans and C. P. Murphy, An automatic procedure for the solution of fourth order differential equations by Chebyshev polynomials, comput. Matn. Appl. 6(197), in press.
4. Orszag S. A. numerical simulation of incompressible flows within simple boundaries I. Galerkin (spectral) representations //stud. Appl. Math. -1971.-№ 4(50).- p.293-327.

**«MURAKKAB QORISHMALAR ASOSIDA DEVORBOP KERAMIK PLITKALAR ISHLAB
CHIQRISH TEXNOLOGIYASI»**

*ФИО авторов: PhD., dots. Majidov Samariddin Rashid o'g'li
TerDU katta o'qituvchisi Abdumo'minov Odina Rashidovich
magistrant Rajapov Ramazon Shuxratovich
(Toshkent arxitektura-qurilish universiteti)*

Annotatsiya: *Ushbu dissertatsiya mavzusining dolzarbligi hozirgi zamon ishlab chiqarish sanoati xom-ashyo va energiya resurslaridan unumli foydalanish, mahalliy hom ashyolardan sifatli qurilish materiallari olish kabi masalalarni yechish zaruriyati mavjudligidan iboratdir..Ushbu maqolada murakkab qorishmalar asosida devorbop keramik plitkalar ishlab chiqarish texnologiyasi keramik buyumlar xossalari, shakli, xomashyo turi va texnologiyasidan qat'iy nazar ularni ishlab chiqarish quyidagi asosiy jarayonlardan iborat: xomashyoni qazib olish, xomashyo massasini tayyorlash, buyumni qoliplash, ulami quritish va pishirish bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *murakkab qorishmalar, keramik plitkalar, fasadbop keramikplitalar, fayans plitkalari, mayolika.*

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 8 noyabrdagi PQ-3379-sonli "Energiya resurslaridan oqilona foydalanishni ta'minlashchora- tadbirlari to'g'risida"gi qarorida bino va inshootlarni qurishda, rekonstruksiya qilishda energiya tejoychi materiallar va texnologiyalardan foydalanish ishlariga yetarlicha e'tibor berilmagani ta'kidlangan edi. Bugungi kunda mavjud bo'lgan ko'pgina qurilish materiallarini yangilash va takomillashtirish masalasi juda dolzarb. Zamonaviy qurilish to'g'ridan-to'g'ri qurilish ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, texnologik jarayonlarning tannarxi va mehnat sarfinii pasaytirish, moddiy va energetik resurslardan tejimli foydalanish va yangi progressiv materiallardan foydalanish vazifalari bilan bevosita bog'liqdir.

Binolar fasadiga qoplanadigan buyumlar sifaida pardozlangan g'isht va toshlar, yirik o'lchamli plitalar, fasad plitalari va gilamnusxa keramika ishlatiladi. Pardoz g'isht va toshlar - binolami bezashdan tashqari, yuk ko'tarish maqsadida oddiy g'isht bilan qo'shib teriladi. Pardoz g'isht va toshlar oddiydaridan rangining tozaligi bilan farqlanadi. Ularning rangi o'q qizildan to och sariq ranggacha bo'ladi. Pardoz g'isht va toshlar to'liq va kovakli, har xil faktura yuzali bo'ladi. Fakturali g'isht va tosh yuzasini angoblash, glazurlash, rangli minerallami sepish usulida olinadi. G'isht va toshlami pishirishdan avval, maxsus metall moslamalar vositasida timab relyefli yuza hosil qiladi. Ular fasadlaming tashqi qatorlariga, vestibullar, yo'laklar va boshqa xonalaming ichki devorlariga terish uchun ishlatiladi. Binolami bunday usulda pardozlash mehnat sarfini kamaytiradi. Yirik fasadbop keramik plitalar - rangli va rangsiz, tekis va g'adirbudur yoki riflangan, glazurlangan va sirlanmagan

turlarda ishlab chiqariladi. Uzunligi 490, 990, 1190, eni 490 va 990 va qalinligi 9-10 mm. tayyorlanadi. Plitalaming suv shimuvchanligi 1 foiz kam, sovuqqa chidamliligi F 50 yuqori bo'lishi kerak.

Fasadbop keramikplitalar plastik va yarim quruq presslash usullarida tayyorlanadi. Fasad plitalari glazurlangan va sirlanmagan, silliq va relyef yuzali holda 26 tipda 292x192x9 mm. dan 21x21x4 mm. gacha va boshqa o'lchamlarda ishlab chiqariladi. Plitalaming suv shimuvchanligi 5 va 7-10 foiz, sovuqqa chidamliligi F 35 va F 50. Plitalar g'ishtli binolarni, temirbeton panellami, sokollaming tashqi tomonini, yer osti yo'laklarini bezashda ishlatiladi.

Gilam nusxa keramika - turli rangli, glazurlangan va sirlanmagan kichik o'lchamli plitkalar bo'lib, gilam nusxasida kraft qog'ozga o'ng yuza bilan yelimlanadi. Qorishma bilan yaxshi yopishishi uchun yuzasi taram-taram holda tayyorlanadi. Gilam nusxa koshinkor plitkalar o'lchamlari 48x48 va 22x22 mm. qalinligi 4 mm. ulardan tayyorlangan gilamlar o'lchami 724x46 va 672x424 mm holda zavodda tayyorlanadi. Plitkalaming suv shimuvchanligi 12 foizgacha, sovuqqa chidamliligi esa F 25 kam bo'lmasligi kerak. Plitkalar uysozlik temirbeton panellaming tashqi yuzalarini, transport va sport inshootlari, savdo markazlari kabi binolami bezashda ishlatiladi. Ichki devorlarga qoplanadigan plitkalar - mayolika va fayans turlariga bo'linadi. Fayans plitkalari kaolin, dala shpati va kvars qumi aralashmasi, mayolika esa qizil gillardan press avtomatlarda yarim quruq presslash usullarida tayyorlanadi.

Plitkalar sirlangan va sirlanmagan, gulli va gulsiz, relyef-ornamentli, shaffof, yaltiroq va yaltiramaydigan, bir xil rangli va turli rangli bo'lishi mumkin. Plitkalar shakli ya ishlatish joyiga qarab kvadrat, to'g'ri to'rtburchak, fasqn shaklli bo'ladi. Ichki bezak plitkalari 150x150, 150*100, 150x75 va qalinligi 4-6 mm va boshqa o'lchamlarda ishlab chiqariladi. Ichki devor plitkalarining suv shimuvchanligi 16 foizgacha, egilishdagi mustahkamlik chegarasi 12MPabo'lishi, 125±5°C dan 15-20°Cgacha harorato'zgarishida darzlar hosil bo'lmasligi kerak. Gilam nusxa-koshinkor plitkalar quyma usulda tayyorlanadi. Ular 20 tur o'lchamlarda ishlab chiqariladi: chekkalari 25, 35, 50, 75, 100 va 125 mm. kvadrat, 25*100 mm. to'rtburchak shaklida va boshqa o'lchamlarda bo'ladi. Plitkalaming qalinligi 2,5 mm. tashqi yuzasi turli rangli va fakturali bo'ladi. Ichki devorlarning bezak plitalari turar joy, jamoat va sanoat binolarining sanitariya-gigiyena xonalarini bezashda, konstruksiyalami namdan va vaqtincha alangadan saqlash maqsadida qoplanadi.

Keramik buyumlar xossalari, shakli, xomashyo turi va texnologiyasidan qat'iy nazar ularni ishlab chiqarish quyidagi asosiy jarayonlardan iborat: xomashyoni qazib olish, xomashyo massasini tayyorlash, buyumni qoliplash, ulami quritish va pishirish. Gil xomashyo karyeridan ekskavatorlar yordamida ochiq usulda qazib olinadi va temir yo'l, avtomobil yoki boshqa transportda keramik buyumlar zavodiga tashiladi. Xomashyoni qazib olishda karyer gil zaxirasi, qalinligi, joylashish xarakteri aniqlanadi. Buyumlar tabiiy va sun'iy usulda quritiladi. Buyumlar tabiiy usulda 10-15 kun bostirmalarda quritiladi va

quritish jarayoni havoning nisbiy namligi va haroratiga bog'liq bo'ladi. Pishirish keram ik buyumlar ishlab chiqarishning oxirgi va hal qiluvchi jarayonidir. Mazkur jarayon shartli ravishda uch bosqichga bo'linadi: buyumni qizdirish, kuydirish va sovitish. Buyum 100 - 120 °C qizdirilganda undan fizik bog'langan suv chiqib ketadi. Harorat 450 - 750 °C ko'tarilganda, kinyoviy bogiangan suv chiqadi va organik aralashmalar yonib ketadi, gilli mineral buzilib, amorf holatga o'tadi. Harorat 800 - 900 °C yetganda oson eriydigan birikmalar eriydi va komponentlar zarrachalari yuzalari chegarasida qattiq fazalarda kimyoviy jarayonlar davom etadi. Buyum 1000 - 1200 °C haroratgacha qizdirilganda zichlashadi va massa kirishadi. Bu kirishish gilning turiga qarab 2-8 foizni tashkil etadi. Buyum asta-sekin sovitiladi. Sovitilgan keramik buyumlar toshsimon holatga o'tadi va mustahkam, suvga va sovuqqa chidamli bo'ladi. Keramik buyumlar halqasimon, tunnel, tirqishli, rolikli va boshqa xjjmdonlarda pishiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1.Ильясов А.Т. О производстве эффективных стеновых керамических материалов в Узбекистане. /Ильясов А.Т., Ж.Х.Кумаков // Вестник ТашИИТ, Ташкент-2016
2. N.A.Samigov. Qurilish materiallari va buyumlari. Darslik. Toshkent: Mehnat. 2013.
3. F.F. Karimova, U.J.Turgunbaev. Qurilish materiallari. Uslubiy qo'llanma. Toshkent: ToshTYMI. 2019.
4. Asatov N., Tillayev M., Raxmonov N. Parameters of heat treatment increased concrete strength at its watertightness //E3S Web of Conferences. – EDP Sciences, 2019. – Т. 97. – С. 02021.
- 5 F.F. Karimova, U.J.Turgunbaev. Qurilish materiallari, buyumlari va metallar texnologiyasi fani bo'yicha laboratoriya ishlarini bajarish bo'yichao'quv-uslubiy qo'llanma. Toshkent: ToshTYMI. 2011.
6. Konstrukti^n materiakstheur nature and behavior 4 th tdition. Peter Domone and John Illston. 2010
7. Eco-efficient Constraction and Building Materials Fernando Pasheco Torgal Said Jalali. Springer-Verlag London Limited 2011.
- 8 N.A.Samigov. Bino va inshootlarni ta mirlash materialshunosligi. Darslik. Toshkent. Ozbtkiston faylasuflari milliy jamiyati nashriyoti. 2011.
- 9.Tursunova N.N. First and measures organization. International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology (IJERT). Volume 7 – Issue 4, April 2020.
- 10.Tursunova N.N. Quruvchilar uchun ekologik ta'limning ahamiyati. «Texnik jihatdan tartibga solishda metrologik ta'minot» mavzusidagi Respublika ilmiy-amaliy anjumanining materiallar to'plami, 20-21 may 2022 yil.
- 11.Канд. техн. наук Э.С. Абдрахимова, канд. хим. наук И.Ю. Рощупкина, д-ртехн. наук В.З. Абдрахимов, М.В. Репин. Исследование муллитизатсии стеклофазы в

композитсионных кислотоупорных керамических материалах. Журнал «Огнеупоры и техническая керамика». 2009. №4.

12. Захаров А. И. Основы технологии керамики: Учебное пособие / РХТУ им. Д. И. Менделеева; М., 2001.

13. А.Е.Одилхожаев, F.F. Karimova, U.J.Turgunbaev. Qurilish materiallari. Darslik. Toshkent. Adabiyot uchqunlari. 2018

14. Семенов А.А. Состояния российского рынка керамических стеновых материалов/ Строительные материалы. – 2014.

15. А.Е. Odilxo'jayev "QURILISH MATERIALLARI" «O'zbekiston xalqaro islom akademiyasi» nashriyot-matbaa birlashmasi Toshkent – 2020

G'O'ZA, DON VA DUKKAKLI EKINLARNI YETISHTIRISHDA AGROKIMYONING O'RNI VA AHAMIYATI

Ergasheva Xonoyim Abduqaxxorovna

Toshkent davlat agrar universiteti

O`simliklar karantini va himoyasi kafedrasida assistenti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada So'nggi yillarda dunyoda iste'molchilar talablarining o'zgarishi sababli ekologik toza va organik to'qimachilik ishlab chiqarish tendensiyasi kuzatilmoqda. To'qimachilik sanoatida paxta tolalariga kimyoviy ishlov berish katta miqdorda suv, energiya, kimyoviy va boshqa tegishli resurslardan foydalanishni talab qilayotganligi, Butun dunyo ekologik sof organik to'qimachilik mahsulotlari tomon harakatlanar ekan, tabiiy rangdagi paxta tolasi to'qimachilik sanoatida navbatdagi innovatsion yutuqqa aylanayotganligi haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *paxta, bug'doy, biotexnologiya, bug'doy, agrotexnologiya, genetika, atrof-muhit, tuproq, kungaboqar, zig'ir, o'simlik, dala ekinlari, yetishtirish, no'xat, ekologiya.*

Аннотация: *В данной статье в последние годы в связи с изменением запросов потребителей прослеживается тенденция производства экологически чистого и органического текстиля. О том, что химическая обработка хлопкового волокна в текстильной промышленности требует использования большого количества воды, энергии, химикатов и других сопутствующих ресурсов. По мере того, как весь мир движется к экологически чистой органической текстильной продукции, хлопковое волокно натурального цвета становится все более популярным. очередной инновационный прорыв в текстильной промышленности.*

Ключевые слова: *хлопчатник, пшеница, биотехнология, пшеница, агротехнология, генетика, окружающая среда, почва, подсолнечник, лен, растение, полевые культуры, возделывание, горох, экология.*

Abstract: *In this article, in recent years, due to changes in consumer demands, the trend of environmentally friendly and organic textile production has been observed. About the fact that the chemical treatment of cotton fibers in the textile industry requires the use of large amounts of water, energy, chemicals and other related resources. As the whole world moves towards ecologically pure organic textile products, natural color cotton fiber is becoming the next innovative breakthrough in the textile industry. the word goes.*

Key words: *cotton, wheat, biotechnology, wheat, agrotechnology, genetics, environment, soil, sunflower, flax, plant, field crops, cultivation, peas, ecology.*

O'zbekiston Respublikasi Qishloq xo'jaligi vazirligi huzuridagi Paxta seleksiyasi, urug'chiligi va yetishtirish agrotexnologiyalari ilmiy-tadqiqot institutining "G'o'za

biotexnologiyasi” laboratoriyasi tajriba maydonida olimlar tomonidan molekulyar genetika, fiziologiya, biokimyo va seleksiyaning zamonaviy uslublarini qoʻllagan holda yuqori tola sifatiga ega navlarni yaratish ustida ilmiy izlanishlar olib borilmoqda.⁷

Maʼlumki, tabiatda oppoq paxtadan tashqari yana turli rangdagi gʻoʻza ekinlari ham mavjud. Laboratoriya xodimlari aynan ushbu gʻoʻza navlari ustida tadqiqotlar olib borib, tolasi och qoʻngʻir, toʻq qoʻngʻir, qizgʻish, sargʻish, och yashil, toʻq yashil va boshqa rangdagi gʻoʻza namunalarining qimmatli xoʻjalik belgilari sifatini oshirishmoqda.⁸ Kelgusida yana boshqa ranglarga ega gʻozalar ustida ishlashni maqsad qilib qoʻyishgan. Sababi respublikada ushbu yoʻnalishni rivojlantirish nafaqat qishloq xoʻjaligi iqtisodiy samaradorligini, balki eksport salohiyatini ham oshirishga xizmat qiladi.

20-asrning 50-60-yillarida tabiiy rangli (turli ranglardagi) tolali gʻoʻza navlarini madaniylashtirish ustida keng tadqiqotlar olib borildi. Lekin kimyo sanoati rivojlanishi natijasida turli yuqori sifatli boʻyoqlar yaratilib, bu turdagi paxtalarga boʻlgan talab yoʻqoldi.

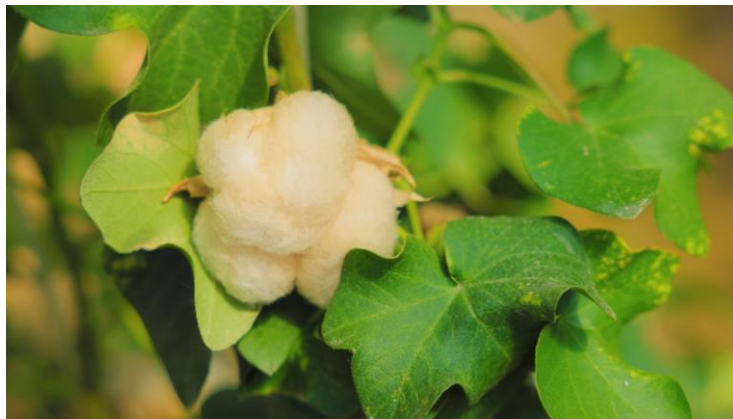
Ekinlarni ekish — hosil olish uchun oʻsimlik urugʻini tuproqning yuqori qatlamiga joylash; asosiy agrotexnika tadbirlaridan biri. Ekinlarni ekish usullari ekinlarning oziqlanish maydoniga, yorugʻlik va namga boʻlgan talabini, ekin parvarishini, birinchi navbatda, qator oralarini mexanizatsiya yordamida ishlashni hisobga olgan holda tanlanadi. Sochib ekish — eng oddiy usul; bunda qoʻl bilan sepilgan urugʻ tuproq ustiga tushib, borona yoki mola yordamida turli chuqurlikka joylanadi. Qatorlab ekish (qator oratari 10—25 sm, koʻpincha 15 sm) — asosan, donli ekinlar yetishtirishda qoʻllaniladi. Qatorlab ekuvchi seyalka urugʻni egat tubiga tashlab, yumshoq tuproq bilan koʻmib ketadi, urugʻ bir tekis unib chiqadi. Tor qatorlab ekish (qator oralari 7—8 sm) — donli ekinlar, beda, zigʻir va boshqalar oʻsimliklarni ekishda qatorlab ekishga nisbatan koʻproq qoʻllaniladi. Bunda urugʻlar maydonda bir meʼyorda joylashadi. Keng qatorlab ekish (qator oralari 45 sm dan ortiq) — chopiq qilinadigan ekinlar (makkajoʻxori, qand lavlagi, kungaboqar, marjumak, ildizmevalilar va boshqalar)ni ekishda qoʻllaniladi. Lenta (tasma) shaklida ekishda lentalar orasidagi keng qatorlar tor qatorlar bilan almashinadi (sabzi, rediska va boshqalar shunday ekiladi). Uyalab ekishda har bir uyaga bir necha dona urugʻ tashlanadi. Nuqtalab ekish usulida urugʻ donalab bir-biridan maʼlum oraliqda ekiladi. Qattiq sovuq va qor kam boʻladigan mintaqalarda kuzgi ekinlar uchun egatga ekish usuli qoʻllaniladi; urugʻ egat tubiga ekiladi, egatga toʻplangan qor unib chiqqan nihollarni muzlashdan saqlaydi. Ekinlarni ekish asosan. seyalkalar, baʼzan samolyotlar bilan (mas, saksovul urugʻlari) amalga oshiriladi.

Soʻnggi yillarda dunyoda isteʼmolchilar talablarining oʻzgarishi sababli ekologik toza va organik toʻqimachilik ishlab chiqarish tendensiyasi kuzatilmoqda. Toʻqimachilik sanoatida paxta tolalariga kimyoviy ishlov berish katta miqdorda suv, energiya, kimyoviy va boshqa

1. ⁷ [OʻzME](#). Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil

⁸ a [Oʻzbekiston milliy ensiklopediyasi \(2000-2005\)](#)

tegishli resurslardan foydalanishni talab qiladi. Matolarni bo'yash jarayonlari turli kanserogen kimyoviy bo'yoqlar va yordamchi mahsulotlardan foydalanish tufayli atrof-muhitning ifloslanishiga olib keladi. Bugungi kunda matolarni bo'yash jarayonida hosil bo'ladigan turli kimyoviy chiqindilarni va buning oqibatida yuzaga keladigan ekologik xavfni kamaytirish bo'yicha muhim harakatlar amalga oshirilmoqda. Ushbu istiqbolli yondashuvlardan biri, bu tabiiy rangli paxta tolasidan foydalanish va uni ishlab chiqarishni rivojlantirishdir. Butun dunyo ekologik sof organik to'qimachilik mahsulotlari tomon harakatlanar ekan, tabiiy rangdagi paxta tolasi to'qimachilik sanoatida navbatdagi innovatsion yutuqqa aylanmoqda.

Inson faoliyati natijasida o'zgartirilmagan tabiiy fitotsenozlar hamisha ko'p turdagi o'simliklardan iborat. Fitotsenozda turlar tarkibining shakllanishida hal qiluvchi omillarni turlar o'rtasidagi raqobat, bir turning boshqa turga bog'liqligi, komplementar turlarning mavjudligi tashkil qiladi. Tabiiy, barqaror o'simliklar jamoasi – bu turlarning «to'yingan» kombinatsiyasi bo'lib, ular bir-biri va muhit bilan ekologik muvozanatda bo'ladi.

O'simlikshunoslik - bu madaniy o'simliklar va ulami yetishtirish to'g'risidagi ta'limot. Qishloq xo'jaligida o'simlikshunoslik - bu texnik tomonidan takomillashgan va iqtisodiy samarali muntazam oshib borayotgan qishloq xo'jalik ekinlar hosildorligi va yuqori sifatli mahsulot yetishtirish to'g'risidagi ta'limot. O'simlikshunoslikning agrobiologik asoslari: - madaniy o'simliklar va ulami yashash sharoitiga bo'lgan talablarini bilish; - tashqi muhit sharoitini o'rganish va ulami boshqarish uslubini topish; - o'simliklarning irsiy belgilarini bilish, yangi turlarni va navlarni yaratish va yetishtirish texnologiyasini ishlab chiqish va takomillashtirish. Dala ekinlari o'simlikshunoslikning obyektlari bo'lib hisoblanadi. O'simlikshunoslikning asosiy vazifasi - dala ekinlaridan yuqori hosilni, sifatli va arzon mahsulotni ta'minlaydigan ilmiy asoslangan yetishtirish texnologiyasini, hosil shakllanish qonuniyatlarini o'rganish va mavjud manbalarni aniqlash hamda ulardan foydalanish uslublarini ishlab chiqishdan iborat.

O'simliklar talabini va tabiatini boshqarib, seleksiya va agrotexnikadan foydalanib, olimlar o'simliklarning mahsuldorligi va sifatini oshiradi. O'simliklarning o'sish sharoiti bu tuproq-iqlim sharoiti bo'lib, uni inson o'zgartirib turadi: tuproqqa har xil ishlov beradi, o'g'it soladi, ekish va parvarishlash texnologiyasini takomillashtiradi, boshqa texnologik tadbirlarni o'zgartirib, yuqori hosil olishni o'rganadi. Bu sharoitdan mahrum bo'lgan

o'simliklarning hosildorligi va sifati pasayadi va oqibatda nobud bo'ladi. Madaniy o'simliklarning tarixi insoniyat tarixi bilan uzviy bog'liqlikda rivojlanib kelmoqda. Madaniy o'simliklarning kelib chiqishi, takomillashi insoniyat madaniyati bilan bog'langan. Dehqonchilik tizimini, yetishtirish texnologiyasini, o'simlik o'sish sharoitini o'zgarishi o'simliklarda yangi belgilar, xususiyatlarining kelib chiqishiga sabab bo'lgan. o'sish sharoitini o'zgarishi (yuqori hosil olish yo'lida amal qilingan) o'simliklarda inson uchun ma'qul bo'ladigan o'zgarishlar kelib chiqqan: qand lavlagining ildizmevasi yiriklashgan, qandlilik darajasi oshgan; kartoshka tuganakmevasining shakli, kattaligi o'zgarib-kraxmalliligi; donli ekinlarda - donning kattaligi hamda boshqning donga to'laligi; g'o'za ekinida esa chanoqning yirikligi va tola sifati oshgan.

Tabiatda fitosenozlar ko'p turlardan iborat. Qimmatbaho xo'jalik xususiyatlariga ega o'simliklar (bug'doy, g'o'za, vika) bilan birgalikda zararli va hatto zaharli o'simliklar ham o'sadi. Dehqonchilikning yuzaga kelishi bilan odamlar o'zlari uchun zarur, foydali o'simliklar urug'larini yig'ib, ularni alohida sof holda ekishni boshlashgan. ekinzorni begona o'tlar va boshqa o'simliklardan tozalab, boshqa turdagi o'simliklarning foydali o'simliklar bilan raqobat qilishiga yo'l qo'yishmagan va yuqori hamda mo'l hosil yetishtirishgan. SHunday qilib, bir turdagi o'simliklar assosiasiyasi yuzaga kelgan. SHunday jarayonda non yopish uchun toza bug'doy donini yoki toza arpa, sulii, javdar donini yetishtirishgan. Bug'doy va javdarni qo'shib yetishtirish non sifatini pasaytiradi. Ayrim ekinlardan yuqori sifatli mahsulot yetishtirish faqat sof bir turdagi ekinzorda mumkin. Sof bir turga kiruvchi ekinzorlarni yaratish yetishtirishda qo'llaniladigan mexanizmlar va kombaynlarning ham o'zgarishiga olib keldi. Sifatli va mo'l hosil yetishtirish texnologiyalarida selektiv gerbisidlar, pestisidlar qo'llanila boshlandi. Bunday gerbisid va pestisidlarni har xil turlar ekilgan ekinzorlarda qo'llab bo'lmaydi. Masalan, treflanni soyada qo'llash yaxshi natija beradi, ammo uni soya va makkajo'xori qo'shib ekilgan ekinzorda qo'llab bo'lmaydi. Sababi u makkajo'xorini nobud qiladi. Sof ekinzorning afzalligi shundaki, bunday ekinzorlarda yuksak texnologiyalarni qo'llab, mo'l va sifatli hosil olish mumkin. Kamchiligiga ekin maydonidan to'liq foydalanmaslik, ayniqsa keng qatorlab ekiladigan ekinlarda va ayrim oziqa ekinlari sifatining past bo'lishidir.

Morfologik mutanosiblikda dukkakli va qo'ng'irboshsimon o'simliklarning tashqi tuzilish xususiyatlari hisobga olinadi. Masalan, vika, ko'k no'xat poyalari yotib qolishga moyil, shuning uchun ularga aralashtirib ekiladigan o'simlik poyasi tik turadigan (sulii, arpa) bo'lishi kerak. Ko'k no'xat, vika o'simliklari jingalaklari bilan arpa yoki sulii poyasiga yopishib o'zini tik holatini saqlaydi. Dukkakli don ekinlarining ham ko'pchiligi tik o'sadi, yotib qolmaydi, ammo ularni yotib qoladigan dukkakli o'simliklar bilan qo'shib ekishning zaruriyati yo'q, sababi oziqa tarkibida oqsilni ko'paytirish uchun qo'shib ekiladi.

Hozirgi vaqtda g'o'za asosan an'anaviy usulda, ya'ni egatlar orqali sug'oriladi. Bu usulda sug'orish suvi o'qariqlarda bug'lanishi va tuproqning pastki qatlamlariga shimilib ketishi natijasida behuda sarflanadi. G'o'za vegetatsiya davrida mavjud agrotexnologiyalar

asosida sug'orilganda suvning bug'lanishi natijasida gektariga 2- 2,5 ming m³ suv bekorga sarf bo'ladi. Bundan tashqari har bir suvdan keyin qator oralariga kultivatorlar bilan ishlov beriladi, ya'ni nam saqlash uchun tuproq yumshatiladi va sug'orishdan oldin esa egatlar ochiladi. Demak, paxta yetishtirishning mavjud agrotexnologiyasida bir tomondan suv isrof bo'ladi, ikkinchidan, qator oralariga ishlov berish uchun qo'shimcha energiya sarflanadi. G'o'za qator orasiga polietilen plyonka to'shab sug'orish texnologiyasi sug'orish suviga bo'lgan talabni va energiya xarajatlarini kamaytiradigan hamda tuproq unumdorligini oshirish imkonini beradigan real texnologik va texnik yechimdir.⁹

ADABIYOTLAR RO`YHATI:

1. Ergashev R. X., Fayziyeva S. S., Xamrayeva S. N. Qishloq xo'jaligi iqtisodiyoti //Toshkent" Iqtisod moliya.-2018. – 2018.
2. Maxmud O'g'li B. S. TUPROQQA ZAMONAVIY ISHLOV BERISH USULLARI //Новости образования: исследование в XXI веке. – 2022. – Т. 1. – №. 3. – С. 1014-1016.
3. Tolib o'g'li X. et al. ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALARINING QISHLOQ XOJALIGIDA TUTGAN ORNI //Conferencea. – 2022. – С. 396

⁹ Paxta sifa-tini yaxshilash omillari, T., 1977.

SOLIQA TORTISH TIZIMI TRANSFORMATSIYASI JARAYONIDA JISMONIY SHAXSLAR DAROMADLARINI TADQIQ QILISH

Amanov Akram Mirzayevich

*TMI "Soliqlar va soliqqa tortish"
kafedrası prof.v.b.*

Xaitova Fotima Amiral qizi

TMI magistranti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish tizimida olib borilayotgan islohotlar, ularning samaradorligi tahlil qilingan. Amaldagi me'yoriy hujjatlar o'rganilib, jismoniy shaxslarning moddiy manfaatlarini oshirishga qaratilgan taklif va tavsiyalar keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Jismoniy shaxslar, soliqqa tortish tizimi, jami daromad tarkibi, soliq imtiyozlari, daromadlardan chegirmalar, mehnatga haq to'lash tizimi, zayomlar, deklaratsiya.*

Аннотация: *В данной статье анализируются реформы, проведенные в системе налогообложения доходов физических лиц, и их эффективность. Изучаются действующие нормативные документы, даются предложения и рекомендации, направленные на повышение материальной заинтересованности физических лиц.*

Ключевые слова: *Физические лица, система налогообложения, состав совокупного дохода, налоговые льготы, отчисления от дохода, система оплаты труда, облигации, декларация.*

Xalqimiz, davlatimiz Yangi O'zbekiston poydevorini jadallik bilan bunyod etmoqda. Barcha soha va tarmoqlar Prezidentimiz ilgari surgan "Inson qadri uchun" tamoyili asosida tubdan isloh qilinmoqda.

Yangi O'zbekiston, eng avvalo, yangicha iqtisodiy munosabatlar, yangicha iqtisodiy dunyoqarash demakdir. Shu bois mamlakatimiz iqtisodiy tizimi to'liq qayta qurilmoqda hamda ijtimoiy bozor mexanizmlari tizimli tadbiriq etilmoqda. Xususan, keyingi yillarda respublikamiz soliq tizimiga raqamlashtirish jarayonining izchillik bilan joriy qilinishi soliq siyosatining samarali transformatsiyalashuviga xizmat qilmoqda.

Mamlakatimizda jismoniy shaxslarni soliqqa tortish tizimida olib borilayotgan islohotlarda soliqlarning barqaror tushumini ta'minlash, soliq yukini izchil kamaytirish negizida aholi real daromadlarini oshirish orqali iqtisodiy o'sishga ijobiy ta'sir etuvchi o'zaro uyg'unlashgan soliq tizimini shakllantirish asosiy maqsadlardan biri sifatida qo'yilgan.

Davlat soliq siyosatining transformatsiyalashuvi jarayonida jismoniy shaxslarning real daromadlarini tadqiq qilish va soliq undirish uchun raqamlashgan samarali soliq tizimini

yaratish muhim masalalardan biri hisoblanadi. Chunki aholining faravonlik darajasi ularning daromadlari bilan chambarchas bog'liq. Aholining daromadlaridan undiriladigan soliqlarning ahamiyatini ko'plab iqtisodchilar o'zlarining ilmiy qarashlarida bayon etib o'tilgan.

Jumladan, O.Abduraxmanov jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar mohiyatini ochishda unga quyidagicha ta'rif bergan: "Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar, bu fuqarolarning har qanday qonuniy faoliyati manbalari asosida oladigan shaxsiy daromadlaridan davlat foydasiga ekvivalentsiz majburiy to'lovlardir".¹⁰ Ushbu ta'rifdan shuni xulosa qilishimiz mumkinki, jismoniy shaxslarning daromadlari davlat byudjetiga tushuvchi majburiy to'lov, bu yerda soliqning majburiylik tamoyilida namoyon bo'lgan.

Shuningdek, A.Adizov jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlarga umumlashtirilgan holda quyidagicha "Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar-davlat va jamiyat tomonidan majburiyat sifatida ko'rsatiladigan xizmatlar haqi bo'lib, ularni mablag' bilan ta'minlash maqsadida qonun tomonidan belgilab qo'yilgan hajm va ko'rsatilgan muddatlarda davlat ixtiyoriga majburiy ravishda undiriladigan to'lovdir" deb ta'rif bergan.¹¹ Ushbu ta'rifdan ko'rinib turibdiki, bu yerda nafaqat aholi shu jumladan davlatning ham o'z zimmasiga majburiyatlarni yuklashi ham ko'zda tutilgan hamda mazkur majburiyatlar yig'ilgan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar orqali moliyalashtirilishi ta'kidlangan.

Keltirilgan ta'riflarni tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ularning aksariyatida soliqlar fuqarolarning shaxsiy daromadlaridan davlat byudjetiga tushadigan majburiy to'lovlar sifatida e'tirof etilgan.

Iqtisodiy qarashlardagi asosiy farq qiluvchi jihat shundan iboratki, ba'zi mualliflar soliqlarning muntazamligini ta'kidlashsa, boshqalari ularning ekvivalentsiz to'lov ekanligini qayd etishgan. Jismoniy shaxslarning daromad solig'iga ta'rif berishda soliq solinadigan daromad tushunchasidan foydalanish maqsadga muvofiq. Shuningdek, bu yerda jismoniy shaxslarning daromadlari soliqqa tortilishi kerak bo'lib, jismoniy shaxslarga taqdim etilgan soliq imtiyozlarini ham inobatga olish zarur.

Hozirda aholining yanada to'liq va samarali bandligini ta'minlash, daromadlarini yanada oshirish, mulki va aktivlari qiymatining muttasil oshib borishini kafolatlash ahamiyatining o'sganligi jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish amaliyotini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi. "Xalqimizning hayot darajasini yuksaltirish uchun mehnatga munosib haq to'lash tizimini shakllantirish va aholi real daromadlarini oshirishimiz zarur. Eng kam oylik ish haqi miqdorini belgilash tartibini qayta ko'rib chiqish, soliq va boshqa to'lovlarning eng kam ish haqi miqdori bilan bog'liq bo'lishiga barham berish kerak".¹² Bu masalalarni hal qilish uchun respublikamizda soliq yukini aholining

¹⁰ Abduraxmonov O. Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar tizimi va uni takomillashtirish masalalari./ Iqtisod fanlari doktori ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya. Toshkent, 2005. B. - 52-53

¹¹ Adizov A. Jismoniy shaxslardan olinadigan soliqlar tizimini takomillashtirish. i.f.n. ilmiy darajasini olish uchun yozilgan dissertatsiya avtoreferati. -T.: DJQA, 2004. -21 b.

¹² Mirziyoyev SH.M. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T: "O'zbekiston" NMIU, 2019.

ijtimoiy qatlamlari o'rtasida tekis taqsimlash, mavjud imtiyozlarning samaradorligini baholash va optimallashtirish, aholining real daromadlarini oshirishda soliq tizimining muhim elementi hisoblangan jismoniy shaxslarni soliqqa tortish mexanizmini takomillashtirishni taqozo etadi.

Aholining yanada to'liq va samarali bandligini ta'minlash, daromadlarini yanada oshirish, mulki va aktivlari qiymatining muttasil oshib borishini kafolatlash ahamiyatining o'sganligi jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish amaliyotini takomillashtirish zarurligini ko'rsatadi. Iqtisodiyoti taraqqiy etgan mamlakatlar tajribasidan ma'lumki, jismoniy shaxslar daromadlari ko'payishi davlat tomonidan amalga oshirilayotgan soliq siyosatiga bevosita bog'liqdir, ya'ni jismoniy shaxslarning daromadlarini oshirish maqsadida soliq imtiyozlarini taqdim etishda davlat va fuqarolarning manfaatlari inobatga olinadi hamda ularning maqbul holatini belgilash bo'yicha soliq islohotlarining olib borilishi hozirda dolzarb masala hisoblanadi.

Bizga ma'lumki, dunyo miqyosida jismoniy shaxslar daromadlarini soliqqa tortish mexanizmining nazariy va metodologik asoslarini yanada takomillashtirish bo'yicha quyidagi, ya'ni fiskal instrumentlarning soliqlar va soliqqa tortish usullari orqali jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliq mexanizmlarini takomillashtirish, jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliq intizomiga rioya etilishi holatini baholovchi ko'rsatkichlarni tizimlashtirish va uslubiyotini unifikatsiyalash, jismoniy shaxslar daromadlaridan olinadigan soliqni byudjetga undirish va byudjetdan qarzdorlik darajasini kamaytirishga oid metodologiyasini xalqaro reyting va indekslar talablari asosida takomillashtirishning ustuvor yo'nalishlarida tadqiqotlar olib borilmoqda.

Iqtisodiyoti jadal rivojlangan mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, jismoniy shaxslar daromadlarining ko'payishi bevosita davlat tomonidan olib borilayotgan soliq siyosati bilan uzviy bog'langan. Jismoniy shaxslar daromadlarini oshirish yo'llaridan biri soliq imtiyozlari va daromadlardan chegirmalarni taqdim etish hisoblanib, bunda davlat va jismoniy shaxslarning manfaatlari inobatga olinadi hamda ularning eng maqbul me'yorlari belgilanib, soliq islohotlarini olib borishda ta'sirchan vosita sifatida foydalanish yo'lga qo'yilgan.

Iqtisodiyotdagi islohotlarni izchil davom ettirish maqsadida "Harakatlar strategiyasidan - Taraqqiyot strategiyasi sari" tamoyiliga asosan ishlab chiqilgan hamda Harakatlar strategiyasining mantiqiy davomi sifatida 2022 - 2026 yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi qabul qilindi.

Harakatlar strategiyasidan farqli o'laroq, Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasini muhokama qilish jarayonida aholining katta qismi faol ishtirok etdi. Bu esa, Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasining yanada xalqchil bo'lishini ta'minlaydi.

Taraqqiyot strategiyasi mamlakatimizda keyingi besh yil davomida amalga oshiriladigan islohotlar uchun dasturilamal vazifasini bajarib beradi. Unda mamlakatimizda adolat va qonun ustuvorligi tamoyillarini taraqqiyotning eng asosiy va zarur shartiga

aylantirish eng ustuvor yo'nalishlardan biri sifatida belgilangan. Buning uchun bir nechta zarur maqsadlar nazarda tutilgan, ya'ni 21-maqsad: Iqtisodiyot tarmoqlarida barqaror yuqori o'sish sur'atlarini ta'minlash orqali kelgusi besh yilda aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulotni - 1,6 baravar va 2030 yilga borib aholi jon boshiga to'g'ri keladigan daromadni 4 ming AQSh dollaridan oshirish hamda "daromadi o'rtachadan yuqori bo'lgan davlatlar" qatoriga kirish uchun zamin yaratish.¹³

Aholi turmush farovonligini ta'minlashning fiskal mexanizmi, daromadlarning chegaraviy nafiligi asosidagi soliq yukini aholining ijtimoiy qatlamlari o'rtasida optimal taqsimlash muammolari, virtual makonga asoslangan biznesdan olinadigan daromadlarni soliqqa tortish tizimining tashkiliy asoslari, yalpi iste'mol talabini soliq mexanizmi orqali rag'batlantirish, jamg'armalar va ularni investitsiyalarga transformatsiyalashga soliq tizimining ta'sirini takomillashtirish, kapitalarning transmilliy harakatlanishini daromad solig'i mexanizmi orqali tartibga solish bilan bog'liq muammolar hamda ularni bartaraf etish dolzarb masalalardan hisoblanadi.

Fuqarolarning ijtimoiy himoyasini kuchaytirish va kambag'allikni qisqartirish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishi sifatida belgilanib, aholini yangi ish o'rinlari va kafolatli daromad manbai, malakali tibbiy va ta'lim xizmatlari, munosib yashash sharoitlari bilan ta'minlash sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarildi.

So'nggi besh yillik islohotlarning natijasida mamlakatimizda Yangi O'zbekistonni barpo etishning zarur siyosiy-huquqiy, ijtimoiy-iqtisodiy va ilmiy-ma'rifiy asoslari yaratildi.

Jahon miqyosidagi murakkab jarayonlarni va mamlakatimiz bosib o'tgan taraqqiyot natijalarini chuqur tahlil qilgan holda keyingi yillarda «Inson qadri uchun» tamoyili asosida xalqimizning farovonligini yanada oshirish, iqtisodiyot tarmoqlarini transformatsiya qilish va tadbirkorlikni jadal rivojlantirish, inson huquqlari va manfaatlarini so'zsiz ta'minlash hamda faol fuqarolik jamiyatini shakllantirishga qaratilgan ustuvor yo'nalishlar belgilab olindi.

Jismoniy shaxslarning daromadlarini soliqqa tortish tizimidagi islohotlarning samaradorligini ta'minlash maqsadida quyidagi takliflarni taqdim qilamiz:

1) Jismoniy shaxslarning soliqqa tortiladigan daromadlaridan aholining ayrim toifasiga (masalan, qishloq xo'jaligi korxonalarida ishchi xizmatchilariga, oilasini moddiy jihatdan yolg'iz ta'minlayotgan erkak yoki ayollarga) "Inson qadri uchun" tamoyili amaliyotda ishlashi uchun imtiyozli chegirmalar ishlab chiqish kerak. Bu jarayon ayrim toifadagi aholini ijtimoiy nuqtai-nazardan to'liq himoyalaydi deb hisoblaymiz;

2) Soliq kodeksining 377-moddasi birinchi qismi 10-bandining to'rtinchi va beshinchi xatboshilarida ko'rsatilgan, ya'ni bola tug'ilishi, xodim yoki uning farzandlari nikohdan o'tishi munosabati bilan ko'rsatiladigan hamda qishloq xo'jaligi mahsulotlarini berish yoki ularni sotib olish uchun mablag'lar berish tarzida ko'rsatiladigan moddiy yordam

¹³ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022 yil 28 yanvardagi «Yangi O'zbekistonning 2022-2026 yillardagi taraqqiyot strategiyasi to'g'risida»gi PF-60-sonli Farmonidan olingan.

summalarini foyda solig'i bo'yicha soliq bazasini aniqlashda soliq kodeksining 317-moddasida keltirilgan chegirib tashlanmaydigan xarajatlar tarkibidan chiqarish lozim. Bu holat yuridik shaxslarning o'z xodimlarini yanada rag'batlantirishga turtki beradi;

3) Deklaratsiya topshiruvchi jismoniy shaxslarni rag'batlantirish maqsadida amaldagi soliq 12 foizli stavka o'rniga imtiyozli soliqqa tortish stavkasi joriy qilinsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Bizning fikrimizcha, asosiy ish joyidan tashqari boshqa joydan olgan daromadlariga, mulkiy daromadlariga 10 foiz miqdorida soliq joriy qilinishi lozim;

4) Amaldagi soliq kodeksida yuridik shaxslar tomonidan jismoniy shaxslarga maqsadli ishlatish tarzida pul mablag'lari ko'rinishida zayomlar berish to'g'risidagi qoidalar belgilanmagan. Yuridik shaxs tomonidan taqdim etiladigan hamda jismoniy shaxslarning moddiy manfaatdorligiga xizmat qiladigan pul mablag'lari ko'rinishidagi zayomlarni berish qoidalarini soliq kodeksiga kiritish zarur.

Jismoniy shaxslarning daromadlarini soliqqa tortish tizimidagi mavjud muammolar va ularni bartaraf etish yo'llari bo'yicha berilgan tavsiya va takliflar soliqqa tortish jarayonini takomillashtirish hamda soliq siyosati samaradorligini oshirish uchun xizmat qiladi.

BEKOBOD TUMANI AHOLISINING YOSH-JINS TARKIBINING HUDUDIY TAHLILI

Raxmonkulova Feruza Xudoyberdiyevna

Chirchiq davlat pedagogika universiteti magistranti

Аннотация: *Maqolada aholi yosh va jinsiy tarkibining mehnat resurslari shullanishidagi ahamiyati yoritib berilgan. Bekobod tumani misolida yosh tarkibi 3 qismga bo'lib o'rganilgan, uning tadrijiy o'zgarishlari ilmiy tahlil qilingan. Yosh – jins tarkibining mehnat resurslari shakllanishidagi ahamiyati bo'yicha taklif va mulohazalar keltirib o'tilgan.*

Таянч сўзлар: *Toshkent viloyati, Bekobod tumani, demografik jarayonlar, yosh tarkibi, milliy tarkib, erkaklar, ayollar.*

Resume: *The article highlights the importance of population age and sex structure in the labor resource shortage. On the example of Bekobod district, the age structure was studied in 3 parts, and its gradual changes were scientifically analyzed. Proposals and comments on the importance of the age-sex composition in the formation of labor resources are given.*

Key words: *Tashkent region, Bekobod district, demographic processes, age structure, national structure, men, women.*

Hududlar miqsida aholining yoshi va jinsiy tarkibini o'rganish ilmiy va amaliy jihatdan o'rganish muhim ahamiyat kasb etadi. Bu borada ayniqsa, tumanlar, viloyatlar doirasida tadqiq etish o'sha hududlar mexnat resurslari yoki mexnatga layoqatli aholi qatlamini aniqlashda muhim o'rin tutdai. Bu esa hududlar, kelajak dasturlarini ishlab chiqishda, hozirda to'g'ri qarorlar qabul qilishda o'ta zarurdir.

Ma'lumki, Toshkent viloyati respublikamizda demografik, ijtimoiy-iqtisodiy salohiyatiga ko'ra oldingi o'rinlarni egallaydi. Bunda uning tarkibida joylashgan tumanlar aholisi, soni, dinamikasi, demografik tarkibi kabi demografik ko'rsatkichlari va ijtimoiy - iqtisodiy ko'rsatkichlarining munosib hissasi mavjud. Jumladan, viloyatning Bekobod tumani geografik joylashgan o'rniga ko'ra, ixtisoslashuvi hamda demografik rivojlanishi jihatdan boshqa tumanlardan ajralib turadi.

Bekobod tumani ijtimoiy iqtisodiy rivojlanishida uning demografik salohiyati, xususan mexnat yoshidagi aholisi va mexnat resurslarining soni va tarkibi muhim ahamiyat kasb etadi. Shu boisdan, tuman mehnat resurslari va mehnatga layoqatli aholi sonini aniqlashda avvalo ushbu hududdagi aholining yosh va jins tarkibini tadqiq etish dolzarb vazifalardandir.

Bekobod tumani aholisining yosh va jinsiy tarkibini aniq bilish mehnat resurslarini hisoblab chiqishga va kelajakda mehnat resurslari soni qancha miqdorga yetishini bilib olishga yordam beradi.

1 - jadval

Doimiy aholi sonining yosh guruhlari bo'yicha taqsimlanishi

(yil boshiga; kishi)

Yoshlar bo'yicha	2020-yil		2021-yil		2022-yil	
	soni	ulushi, %	soni	ulushi, %	soni	ulushi, %
Jami aholi soni	157323	100,0	159525	100,0	160359	100,0
0-2	10073	6,4	10524	6,6	11053	6,9
3-6	12777	8,1	12812	8,0	12838	8,0
7-13	21127	13,4	21687	13,6	21844	13,6
14-17	9420	6,0	9571	6,0	10005	6,2
18-24	16482	10,5	15920	10,0	15298	9,5
25-30	16137	10,3	15966	10,0	15456	9,6
31-40	25395	16,1	25894	16,2	25989	16,2
41-50	17586	11,2	18139	11,4	18471	11,5
51-60	14571	9,3	14475	9,1	14439	9,0
61-70	9610	6,1	10300	6,5	10393	6,5
71 yosh va kattalar	4143	2,6	4237	2,6	4573	3,0

Manba: Toshkent viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari

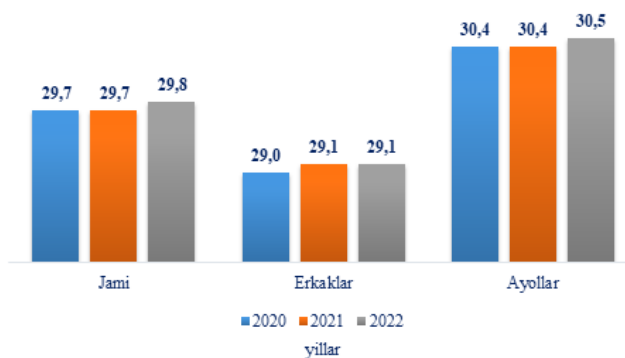
Mehnat resurslarining shakllanishi nuqtai nazaridan aholining yosh tarkibi tahlil etilayotganda uning yashash davri va umumiy xususiyatlarini hisobga olib uchta guruhga bo'lib o'rganiladi (1-jadval):

Birinchi guruh. Mehnatga layoqatli yoshgacha bo'lgan aholi (0-16 yoshgacha bo'lgan bolalar va o'smirlar);

Ikkinchi guruh. Mehnatga layoqatli yoshdagi aholi (16-59 yoshdagi erkaklar va 16-54 yoshdagi ayollar);

Uchinchi guruh. Mehnatga layoqatli yoshdan o'tgan aholi (60 va undan yuqori yoshdagi erkaklar, 55 va undan yuqori yoshdagi ayollar [3]).

Bekobod tumanida 2022 yil 1 yanvar holatiga ko'ra, mehnatga la'qatli e'shgacha b'ulganlar, ya'ni 16 yoshgacha bo'lgan bolalar va o'smirlar 10400,6 ming kishiga yetdi. Demak, ularning umumiy aholiga nisbatan ulushi 30,7 foizga teng эканлиги республика, вилоят кўрсаткичларидан алоҳида ажралиб турмаслигидан далолат беради. (1-rasm).

1 - rasm. Aholining o'rtacha yoshi (yil boshiga; yosh)

Manba: Toshkent viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari.

Шу ўринда таъкидлаш керакки, тумандаги болалар, яъни меҳнат ёшигача бўлган аҳоли қатламининг hisyasi 2014-2015 yillarda 29,9 foizdan iborat bo'lgan. Bulardan ko'rinadiki, mamlakat miqyosida bolalar va o'smirlar salmog'i 2000-2010 yillar holatiga qaytmoqda. Яна қизиғи айнан ушбу ёшдагиларда қизлар улушининг ўғил болаларга нисбатан кўплиги ажабланарлидир. Сабаби, бу ёшда одатда ўғил болалар улуши катта бўлиши лозим эди.

Mamlakat aholisining eng ko'pchiligini ikkinchi guruh vakillari tashkil etadi. Ularning soni 19951,6 ming kishiga teng bo'lgan holda 58,8 foizni tashkil etdi. Tahlillarga ko'ra, aholining yosh guruhlar bo'yicha ikkinchi guruh garchi mutlaq yetakchilik qilsa-da, lekin ularning hisyasi nisbatan pasayib borayotganini kuzatish mumkin. Masalan, 2013-2014 yillarda ularning hisyasi 61,7 foizga teng bo'lgan.

Uchinchi guruh, ya'ni mehnatga layoqatli yoshdan o'tgan aholi (keksalar) 3553,0 ming kishi (10,5 foiz)ni tashkil etdi. Shu o'rinda mazkur yosh guruhining hisyasi yildan-yilga ortib borayotganini ham ta'kidlab o'tish lozim. Agarda ularning hisyasi 2012 yilda 7,9 foizga teng bo'lgan bo'lsa, 2020 yilga kelib 10,5 foizga yetdi yoki bu davr orasida 2,6 foizga o'sdi. O'rtacha umr 68 ko'rish davrining uzayishi mehnatga layoqatli yoshdan o'tgan aholi soni va hissasining ortishiga olib kelmoqda. Bu esa respublika aholisi yosh tarkibi jihatidan "demografik yoshlik" bosqichida turganligidan dalolat beradi (2-jadval).

2 - jadval

Bekobod tumanida erkaklar va ayollar kesimida doimiy aholi soni (kishi)

Shaharchalar	2021-yil			2022-yil		
	Jami	shu jumladan:		Jami	shu jumladan:	
		erkaklar	ayollar		erkaklar	ayollar
Jami	159525	80685	78840	160359	81126	79233
Zafar shaharcha	8391	4201	4190	6490	3179	3311
Bobur shaharcha	3955	2131	1824	3931	2131	1800
Ko'rkam Tepa shaharcha	2766	1232	1534	2760	1231	1529
Xos shaharcha	6517	3283	3234	6515	3278	3237
Gulzor shaharcha	7398	3901	3497	7347	3875	3472
Qishloq joylarda	130498	65937	64561	133316	67432	65884

Manba: Toshkent viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari.

BMT xalqaro statistikasida ishlab chiqilgan mezonlarga ko'ra, 65 yosh va undan yuqori yoshdagilar aholining qarish darajasi deb baholanadi.

Z.N.Tojiyeva fikriga ko'ra, mazkur mezon asosida hisoblanganda O'zbekiston aholisi "quyidan qarish" bosqichiga qadam qo'ydi[184; 57-b.]. Negaki, optimal demografik tarkibga ko'ra, mehnatga layoqatli yoshdan o'tgan aholi hissasi 15 foiz, bolalar va o'smirlar hissasi 20 foizgacha, mehnatga layoqatli aholi 65 foizgacha bo'lishi zarur. 2020 yil aprel oyi holatiga ko'ra mamlakatimizda mazkur yosh guruhidagilar umumiy aholining 4,7 foiz, 15 yoshgacha bo'lgan guruhdagilar 26,5 foiz va 15-65 yosh guruhidagilar 38,8 foizni tashkil etdi.

Aholi o'rtacha yoshi 2022- yil boshida 29,8 yoshni tashkil etgan hamda bunda ayollar erkaklarga nisbatan uzoqroq umr ko'rayotganligi sababli ularning o'rtacha yoshi 30,5 yoshni (erkaklar o'rtacha yoshi 29,1 yoshni) tashkil etgan.

Aholining yoshi va jinsiy tarkibi eng muhim demografik va iqtisodiy ko'rsatkichlardan biridir. Chunki, tabiiy ko'payish jarayonida mavjud ishlab chiqarish usuli va ishlab chiqarish munosabatlari asosiy hal qiluvchi omillardan hisoblansada, aholining jinsi va yoshiga oid ko'rsatkichlar inson zurriyotini barpo qilishda, mehnat resurslarining shakllanish sur'ati va xarakterini belgilashda, jamiyatning ehtiyoj va imkoniyatlarini hisobga olishda katta rol o'ynaydi. Aholining yosh tarkibi tahlili shuni ko'rsatadiki:

– aholining yosh tarkibida 16 yoshgacha bo'lgan aholi jami aholiga nisbatan 30,7 foizni tashkil etib, uning ulushi biroz qisqarib bormoqda;

– aholining eng katta ulushi mehnatga layoqatli yoshdagi (16-59) aholiga to'g'ri keladi (58,8 foiz);

– mehnatga layoqatli yoshdan o'tgan aholi, ya'ni keksalar va nafaqaxo'rlarning ulushi bir oz past (10,5 foiz).

Shunday qilib, yosh avlod salmog'ining yuqoriligi sababli vodiy viloyatlarida aholining takror barpo bo'lishi va uning asosida mehnat resurslarining shakllanishi ortib boradi.

Mehnat resurslarining shakllanishi jarayonida aholining jinsiy tarkibi ham katta o'rin tutadi. Odatda qizlarga nisbatan o'g'il bolalar ko'proq tug'iladi, ya'ni har ming tug'ilgan chaqaloqqa 510-520 o'g'il bola, 480-490 qizlar to'g'ri keladi. Jinsiy tarkib mehnat resurslarining shakllanishiga ikki xil ta'sir ko'rsatadi:

1. Jinslar o'rtasidagi tabiiy muvozanat, ya'ni tenglik;
2. Jinsiga qarab mehnat resurslarini ish bilan ta'minlash asosida.

Jinslar o'rtasidagi o'zaro tenglik bo'lar ekan, u yerda nikohlanish va tug'ilish darajasi yuqori bo'lib, mehnat resurslari soni ortadi. Jinslar o'rtasida katta farqlar bo'lsa, yuqoridagi fikrning aksi bo'ladi.

Tahlillar shuni ko'rsatadiki, Bekobod tumanida aholining jinsiy tarkibi viloyat ko'rsatkichidan bir oz farq qiladi. Erkaklar ayollarga nisbatan ustunlikka ega.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tojiyeva Z.N. O'zbekiston aholisi: o'sishi va joylanishi. — T.: Fan va texnologiya. 2010. 42 b.
2. Toshkent viloyati statistika boshqarmasi ma'lumotlari (<http://www.toshvilstat.uz/uz/rasmiy-statistika/demography-2>), 2010 – 2021 yy.
3. Bekobod tumani statistika bo'limi ma'lumotlari, 2021

ГЕОХИМИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ КАРАТЮБИНСКОМ РУДНИ ПЛОЩАДИ

Научный руководитель **С.Т.Содиков**

Исполняющий **Н.Н.Шарифова**

Калитсўзлар: ореоллар, серицит-хлорит-кварц-полевошпатлар, кларклар-концентрацияси, вольфрам, молибден, геокимёвий, метасоматитлар, коэффициентлар, известняклар, грухлар.

Annotatsiya: Мақолада Каратюбе маъданли майдони вольфрам-молибдин маъданлашувида геокимёвий текширувлар натижасида вольфрам-молибдин маъданлашуви ореолларида кларк-концентрацияси кўрсаткичларини юқори эканлиги аниқланган. Ёзилган тахлиллар ва маълумотларга асоаланиб Жомсой майдонида геокимёвий меъзон вольфрам-молибден хосил бўлиш жараёнида асос бўлиб хисобланади.

Ключивые слова: ореолы, серицит-хлорит-кварц-полевошпатовых, кларков-концентрации, вольфрам, молибден, геохимически, метасоматиты, коэффициенты, группа, известняки.

Аннотация: В статье рассматриваются геохимические исследование на Каратюбенской рудной площади уровень оруденения, характеризующейся высокими концентрациями вольфрама и молибдена. На основании анализа имеющихся данных и их обобщения в пределах Жамской площади геохимическим факторам благоприятных для локализации вольфрамо-молибденового оруденения.

Геохимическое поле площади отстроено по результатам бороздового и литохимического опробования канав, относительно равномерно распределенных и имеет отчетливую редкометальную специализацию. Основными ореолообразующими элементами являются W, Mo, Sn, V, Cu, Cr.

Результаты геохимических построения показаны на графических приложениях 5,6,7,8.

Вольфрам образует два относительно крупных ореола сложной конфигурации и ряд локальных ореолов удлинено-линзообразной и лентообразной формы.

Наиболее крупный ореол фиксируется в центральной части площади. Морфология ореола предположительно отражает линейно-узловой характер распределения рудной минерализации. Протяженность ореола 700 м, при ширине 50 м в северо-западной части и 150-180 м в юго-восточной. Внешний контур ореола, отстроенного по изоконцентрации $3 \cdot 10^{-3} \%$, содержит ряд локальных ореолов лентообразной формы более высоких концентраций ($10-30 \cdot 10^{-3} \%$), с эпицентрами в виде цепочки линз протяженностью от 80 до 170 м, при ширине 20-30 м с концентрацией $30-100 \cdot 10^{-3} \%$.

Ореольные ленты эпицентры отражают положение в пределах рудоконтролирующей тектонически-ослабленной зоны северо-западного простираения зон минерализации и рудных тел.

Ореол в северо-западной части имеет амёбообразную конфигурацию с тремя концентриками с концентрацией вольфрама $30-100 \cdot 10^{-3} \%$ размером $50-100 \times 20-30$ м.

Локальные ореолы образуют цепочку в северной и юго-восточной частях площади. Наиболее протяженные из них имеют лентообразную форму (при протяженности $300-400$ м и ширине $30-40$ м), с отчетливо выраженными эпицентрами высоких концентраций вольфрама ($30-100 \cdot 10^{-3} \%$).

Молибден по изоконцентрации $0,6-1 \cdot 10^{-3} \%$ образует протяженные узкие лентообразные ореолы, группирующиеся в 3 прерывистые зоны: южную, северную и «джаспероидную». Ореолами молибдена наиболее четко выражена южная зона, объединяющая отдельные ореолы, наиболее крупный из которых имеет протяженность 900 м при ширине $50-100$ м. Локальные ореолы более высокого порядка ($1,5-5 \cdot 10^{-3} \%$) повторяют линейную конфигурацию общего ореола.

Северная зона объединяет 3 ореола, наиболее крупный из которых фиксируется в центральной части площади и имеет размеры $850 \times 50-100$ м с двумя кулисообразно смещенными друг относительно друга концентриками с содержаниями молибдена $1,5-5 \cdot 10^{-3} \%$. Смещение предположительно контролируется зоной повышенной трещиноватости северо-восточного направления.

Ореолы молибдена в «джаспероидной» зоне имеют отчетливо зональный характер с эпицентрами линейной (лентообразной) формы, повторяющей общую конфигурацию ореола (с концентрацией $6-20 \cdot 10^{-3} \%$). Ореол представлен двумя фрагментами, расположенными на расстоянии $1,1$ км между ними, не оконтуренными ни с северо-запада, ни с юго-востока.

Ореолы олова, также как и ореолы молибдена имеют лентообразную форму, удлиненную в северо-западном направлении и в виде цепочки группируются в северную зону (7 ореолов размером от $150 \times 30-40$ м до $750 \times 50-120$ м) и южную зону (4 ореола протяженностью от 450 м до 750 м при ширине от 20 м до 60 м). Содержания по первой изолинии $1,5-5 \cdot 10^{-3} \%$, в эпицентрах $6-20 \cdot 10^{-3} \%$.

Эпицентры ореолов олова в южной зоне пространственно совпадают с ореолами молибдена.

Ванадий, медь и хром образуют конформные ореолы в «джаспероидной» зоне, с относительно высокими содержаниями элементов в их эпицентрах (ванадий – $0,05-0,15 \%$, медь $0,06-0,15 \%$, хром $0,015-0,05 \%$) и группу разрозненных ореолов преимущественно лентовидной формы.

Для ванадия выделяется 3 зональных ореола в северо-западной части (протяженность 650 м, ширина $50-70$ м), в центральной части (протяженность 350 м, ширина $35-40$) м и в юго-восточной части площади (протяженность 400 м, ширина $35-$

50 м). Эпицентры указанных ореолов имеют узкую линзовидную форму при длине 200-400 м ширина составляет 10-15 м.

Для меди и хрома разрозненные ореолы неконтрастные, отстроены в основном по внешней изолии (для меди $20\cdot 60\cdot 10^{-3}\%$, для хрома $15\cdot 50\cdot 10^{-3}\%$).

При группировке моноэлементных ореолов на Каратюбинском площади отчетливо выделяется 5 комплексных геохимических аномалий, которые, с известной долей условности, можно разделить на две группы: «вольфрамовую» (аномалии № 1 и № 2 с элементным составом W+Mo+Sn и аномалия № 5 с элементным составом W+Sn) и «ванадиевую» (аномалии № 3 и № 4 с элементным составом V-Cu+Cr+Mo+Zn).

Выделенные аномалии группируются в два узла: северо-западный (аномалии №№ 3-5) и юго-восточный (аномалии №№ 1,2), пространственное положение которых предположительно определяется пересечением наиболее тектонически проработанных шовных частей продольной (северо-западной) рудоконтролирующей структуры с зонами повышенной трещиноватости северо-восточного простирания.

Аномалия №1 имеет удлиненно-овальную форму, занимает площадь $0,07\text{ км}^2$ и охватывает максимально рудонасыщенный узел с оконтуренными линейными и трубообразными вольфрамоворудными телами. В контуре аномалии обнажены с поверхности и прослежены на глубину колонковыми скважинами все основные, выделенные на Каратюбинском площади, рудоносные метасоматиты (скарноиды и скарнированные известняки, метасоматически измененные известняки, биотит-кварц-альбитовые и серицит-хлорит-кварц-полевошпатовые метасоматиты), для которых характерна наложенная колчеданная (пирит, марказит, мельниковит, пирротин), висмутовая (висмутин, висмут самородный, сульфосоли Pb-Bi состава) и оловянная (касситерит, станнин) минерализация. Появление в контуре единой аномалии W и Mo при относительно низком (0,295) коэффициенте их парной корреляции, возможно объясняется «примесным» характером Mo, не образующего собственных минералов, а заключенном в минералах-хозяинах, в первую очередь в шеелите.

В виде локальных ореолов в контуре аномалии № 1 фиксируются Pb и Zn, свидетельствующие о четко проявленном, для описуемого узла телескопировании парагенетических минеральных ассоциаций.

Аномалия № 2 располагается с кулисным смещением вблизи аномалии № 1, имеет удлиненно-линзовидную форму и площадь $0,03\text{ км}^2$. Аномалия изучена только с поверхности канавами (к-15, 27, 143, 144), охватывает зону сближенных тектонических швов с брекчированием и лимонитизацией метатерригенных пород, с интенсивным развитием метасоматического окварцевания и альбитизации и появлением обильного серицита и хлорита. Линейные зоны

поликомпонентных метасоматитов сопровождаются прожилковыми окварцеванием, с основной системой прожилков ориентированных вдоль северо-западных разрывных нарушений. Породы в контуре аномалии интенсивно лимонитизированы, что свидетельствует о существенных концентрациях сульфидов на уровне первичных руд.

Положение в пространстве аномалий № 1 и № 2 предположительно указывает на наличие рудных кулиси возможность выявления в зоне юго-восточного продолжения рудоконтролирующей позиции дополнительных рудных узлов (на пересечении северо-западной и северо-восточной структур).

Аномалия № 5 имеет близко-изометричную конфигурацию площадью 0,04 км² и охватывает узловую позицию с широким распространением северо-западных, субмеридиональных и северо-восточных трещин, часто выполненных прожилками кварца мощностью от нитевидных до 3-4 см. Кварцевый штокверк сопровождается околорудно-измененными породами березитового профиля (метасоматическое окварцевание, альбитизация, серицитизация, хлоритизация, лимонитизация по пириту). Аномалия изучена только с поверхности (канавы №№ 51, 85, 90, 91, 119, 127).

Аномалия № 3 представлена двумя фрагментами и не оконтурена ни с северо-запада, ни с юго-востока. Предположительно аномалия линейная и приурочена к тектонической зоне, развитой в аллохтонной части регионального надвига. Аномалиеобразующая структура представлена серией зон брекчирования и милонитизации, проявленных в пачке переслаивающихся кремнистых и карбонатных пород. В юго-восточной части аномалии существенно преобладают кремнистые сланцы, в северо-западной – соотношение кремнистых сланцев и известняков примерно равное. В контуре аномалии кремнистые породы превращены в микрокварциты с тонкопрожилковым и метасоматическим окварцеванием, с обильным хлоритом и серицитом по плоскостям сланцеватости, а известняки метасоматически окварцованы до образования джаспероидов.

По данным химического анализа содержания основных элементов: ванадия (V_2O_5 -0,11-0,27 %), молибдена ($5-6 \cdot 10^{-3}$ %), хрома (Cr_2O_3 -0,02-0,047 %), никеля (0,028-0,096 %).

Аномалия № 4 имеет четко удлиненную конфигурацию с ориентировкой вдоль рудоконтролирующей северо-западной структуры. Площадь аномалии (0,025 км²) охватывает зону сближенных тектонических швов (катаклиз, брекчирование, милонитизация) мощностью 3-5 м каждый, сопровождаемых метасоматическим и прожилковым окварцеванием, альбитизацией, серицитизацией, хлоритизацией и на отдельных участках турмалинизацией, развитых по метатерригенным породам маргузорской свиты.

Поведение рудогенных и сопутствующих элементов было изучено сотрудниками ИМРа (В.Д.Цой и др.), в основном, в центральной части Каратюбинском площади, в контуре геохимической аномалии № 1, где на различные виды анализов (полуколичественный спектральный, атомно-абсорбционный и частично рентгеноспектральный локальный) были переданы метасоматически измененные известняки (6 проб), поликомпонентные скарноиды (12 проб), биотит - полевошпат – кварцевые метасоматиты (24 пробы), серицит-хлорит-кварц-полевошпатовые метасоматиты (9 проб), кварц-полевошпатовые карбонатизированные брекчии (7 проб), жильный кварц (4 пробы), кварцитовидные породы (2 пробы).

Вольфрам установлен в вышекларковых концентрациях во всех проанализированных типах пород, руд и жильных образований. Единственной минеральной формой его проявления является шеелит.

Вольфрам характеризуется значительной дисперсией содержаний (от 0,001 до 17%), сповышением концентраций от метапсаммитовых кварцитовидных разностей (0,001-0,01%), кварц-полевошпатовых брекчий (0,005-0,2%) и жильного кварца (0,005-0,2%) до рудоносных метасоматитов (в метасоматически измененных известняках 0,02-0,85%, в скарноидах 0,015-2,2%, в биотит-полевошпат-кварцевых метасоматитах 0,001-2,5%).

Максимальные концентрации вольфрама (до 17%) установлены в серицит-хлорит-кварц-полевошпатовых метасоматитах с обилием дисульфидного железа (содержания $W > 0,1\%$ при 100% встречаемости).

Молибден. Минеральная форма проявлений не выявлена.

Распределение во всех изученных типах пород, крайне неравномерное (от субкларковых концентраций до 150 кларков - концентрации). Повышенные содержания носят точечный характер (в метасоматически измененных известняках до 0,007%, в скарноидах до 0,015%, в биотит- полевошпат-кварцевых метасоматитах до 0,005%, в серицит-хлорит-кварц – полевошпатовых метасоматитах до $10-15 \cdot 10^{-3} \%$).

На пределе чувствительности микрозонда Мо отмечается в шеелите (0,18%).

Олово. Минеральная форма проявления – касситерит и станин. Распределение крайне неравномерное – от 2 до 500 кларков-концентраций. Распределение содержаний по метасоматитам и жильным образованиям: в метасоматически измененных известняках от <1 до $3-50 \cdot 10^{-3} \%$ (67% встречаемости); в скарноидах от <1 до $1,0-30 \cdot 10^{-3} \%$ (36% встречаемости); в биотит-полевошпат-кварцевых метасоматитах от <1 до $10-150 \cdot 10^{-3} \%$ (38% встречаемости); в серицит-хлорит-кварц- полевошпатовых метасоматитах от 7 до $10-150 \cdot 10^{-3} \%$ (67% встречаемости); в жильном кварце содержание олова варьируют от <1 до $10 \cdot 10^{-3} \%$.

Максимально высокие содержания олова ($> 1\%$) установлены в гнездах интенсивной карбонатизации и лимонитизации в брекчии кварц-полевошпатового состава.

Медь. Минеральная форма проявления – халькопирит, ковеллин, халькозин, медь самородная, станин, в виде примеси медь входит в сульфосоли Bi-Pb состава.

Широко распространенный элемент как по площади, так и по литотипам околорудно – измененных пород, со стабильно-высокими (0,1-0,5%) содержаниями в серицит-хлорит-кварц-полевошпатовых метасоматитах с наложенной карбонатизацией и густовкрапленной до силовской сульфидной минерализацией.

Дисперсия содержания меди в других типах метасоматитов более высокая: в скарноидах от 1,5 до $10-150 \cdot 10^{-3}$ % (82% встречаемости); в метасоматически измененных известняках от <1 до $50-70 \cdot 10^{-3}$ % (50% встречаемости); в биотит-полевошпат-кварцевых метасоматитах от <1 до $10-30 \cdot 10^{-3}$ % (71% встречаемости). В кварц-полевошпатовых брекчиях содержания меди варьируют от <1 до $100-10 \cdot 10^{-3}$ %; в жильном кварце от <1 до $15-10 \cdot 10^{-3}$ %.

Висмут. Минеральная форма проявления – висмутин, висмут самородный, сульфосоли Bi-Pb с примесью Ag. В скарноидах и серицит-хлорит-кварц-полевошпатовых метасоматитах содержания висмута на 4-5 порядков превышают кларковые (до $10-30 \cdot 10^{-3}$ % - 36% встречаемости и до $10-150 \cdot 10^{-3}$ - 100% встречаемости соответственно); в метасоматически измененных известняках и биотит-полевошпат-кварцевых метасоматитах на 2-4 порядка выше кларка (до $2-15 \cdot 10^{-3}$ % - 67% встречаемости и до $1-30 \cdot 10^{-3}$ - 71% встречаемости соответственно). В жильном кварце и кварц-полевошпатовой брекчии наряду с низкими содержаниями ($0,3 \cdot 10^{-3}$ %) отмечаются значения $30 \cdot 10^{-3}$ % (в брекчии) и $> 50 \cdot 10^{-3}$ % (в кварце).

Цинк. Минеральная форма проявления – сфалерит. Широко распространенный элемент во всех типах метасоматитов, с падением кларков-концентрации от серицит-хлорит-кварц-полевошпатовых метасоматитов (200-300 кларков-концентрации) к скарноидам (10-30 кларков-концентрации) и далее к биотит-полевошпат-кварцевым метасоматитам (5-15 кларков-концентрации).

В серицит-хлорит-кварц-полевошпатовых метасоматитах содержания цинка варьируют 0,1 до 0,5 % (89% встречаемости), в скарноидах от <6 до $30-200 \cdot 10^{-3}$ % (64% встречаемости), в биотит-полевошпат-кварцевых метасоматитах от <6 до $10-30 \cdot 10^{-3}$ % (83% встречаемости, в единичной пробе 0,1%). В кварц-полевошпатовых брекчиях и жильном кварце содержания цинка в основном ниже порога чувствительности полуколичественного спектрального анализа ($6 \cdot 10^{-3}$ %).

Серебро отмечается в основном в виде примеси в галените (до 0,5-0,7%) и в Bi-Pb сульфосолях (6-8%).

Отмечается контрастным поведением по различным типам метасоматитов. Максимальные концентрации серебра отмечаются в серицит-хлорит-кварц-полевошпатовых метасоматитах от 0,05 до $0,7-2 \cdot 10^{-3}$ % (45 % встречаемости - 200-330 кларков-концентрации); в скарноидах - <0,01 до $0,03-0,1 \cdot 10^{-3}$ % (5-20 кларков-концентрации); в биотит-полевошпат-кварцевых метасоматитах $0,01-0,05 \cdot 10^{-3}$ % (67%

встречаемости – 2-10 кларков-концентрации). Повышенные содержания серебра в метасоматически измененных известняках ($0,02 \cdot 10^{-3}\%$), в кварц-полевошпатовых брекчиях ($0,15 \cdot 10^{-3}\%$) и жильном кварце ($0,07 \cdot 10^{-3}\%$) носят точечный характер и отмечаются в единичных пробах.

Свинец в основном представлен сульфосолями Bi-Pb состава и микровыделениями галенита. Содержания свинца во всех типах метасоматитов субкларковые.

Сурьма. Минеральная форма проявления не известна – вероятно, микровключения блеклой руды и в виде примеси в висмутине. Характеризуется контрастным поведением и близкими значениями концентраций во всех типах метасоматитов. В метасоматически измененных известняках от <2 до $2-7 \cdot 10^{-3}\%$ (50% встречаемости – 200 кларков-концентрации), в скарноидах от <2 до $3 \cdot 10^{-3}\%$ (18% встречаемости – 100 кларков-концентрации), в биотит-полевошпат-кварцевых метасоматитах от <2 до $2-5 \cdot 10^{-3}\%$ (30% встречаемости – 40-100 кларков-концентрации), в серицит-хлорит-кварц-полевошпатовых метасоматитах от <2 до $2-7 \cdot 10^{-3}\%$ (33% встречаемости 50-140 кларков-концентрации).

Никель и кобальт во всех типах пород характеризуются низкими (субкларковыми) содержаниями, связанными с тем, что, видимо, эти элементы входят в виде примеси в состав пирита и пирротина.

Ванадий и хром имеют существенно подобный характер распределения в изученных типах метасоматитов с повышением содержаний в скарноидах (V- $15-50 \cdot 10^{-3}\%$ – 91% встречаемости, Cr – $15-30 \cdot 10^{-3}\%$ – 100% встречаемости); и в биотит-полевошпат-кварцевых метасоматитах (V- $10-110 \cdot 10^{-3}\%$ – 96% встречаемости, Cr – $10-50 \cdot 10^{-3}\%$ – 96% встречаемости) и понижением – в метасоматически измененных известняках (V- $1,5-7 \cdot 10^{-3}\%$ – 67% встречаемости, Cr – $2-7 \cdot 10^{-3}\%$ – 67% встречаемости) и в серицит-хлорит-кварц-полевошпатовых метасоматитах (V- $3-7 \cdot 10^{-3}\%$ – 67% встречаемости, Cr – $< 1-7 \cdot 10^{-3}\%$ – 67% встречаемости).

Минеральные формы проявления ванадия и хрома неизвестны.

Мышьяк во всех типах метасоматитов и жильных образованиях характеризуется стабильными содержаниями ниже порога чувствительности полуколичественного спектрального анализа ($10 \cdot 10^{-3}\%$).

Золото. Данных по анализам высокочувствительным на этот элемент недостаточно для характеристики его поведения и по площади, и по отдельным типам метасоматитов. Проведенный пробирный анализ позволяет лишь отметить наличие участков обогащения золотом в серицит-хлорит-кварц-полевошпатовых метасоматитах с густо вкрапленными и колчеданными скоплениями пирита, марказита и включениями медной и висмутовой минерализации (содержания от 0,25 до 3,9 г/т и в скарноидах с вкрапленностью сульфидов (от 0,11 до 2,9 г/т).

Отсутствие системного анализа проб на золото по канавам и скважинам не позволяет дать характеристику его эндогенным ореолам, но как возможную тенденцию наметить значительное его распространение по площади при концентрациях 0,006-0,05 г/т и точечный характер повышенных содержаний (0,1-1,0 г/т).

Проявленные на Каратюбинском площади основные парагенетические минеральные ассоциации определяют корреляционные связи основных рудогенных элементов.

Для расчета корреляции элементов были сформированы две выборки по аномалиям: 1) «вольфрамового спектра» и 2) «молибденового спектра». Полученные результаты представлены на рисунках 3 и 4.

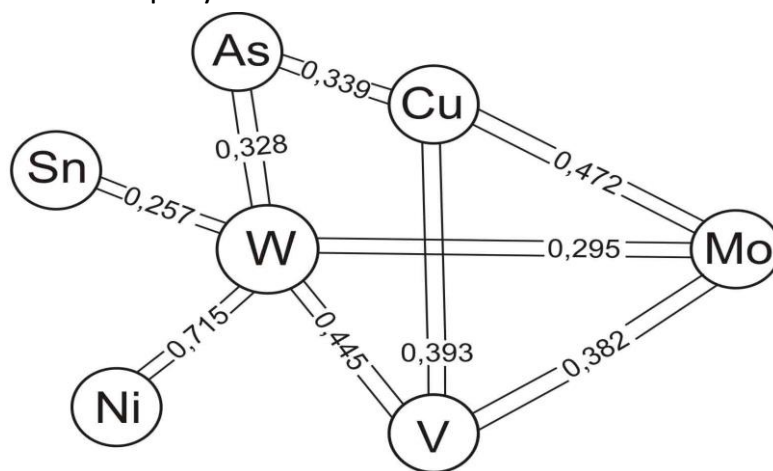

Рис. 1

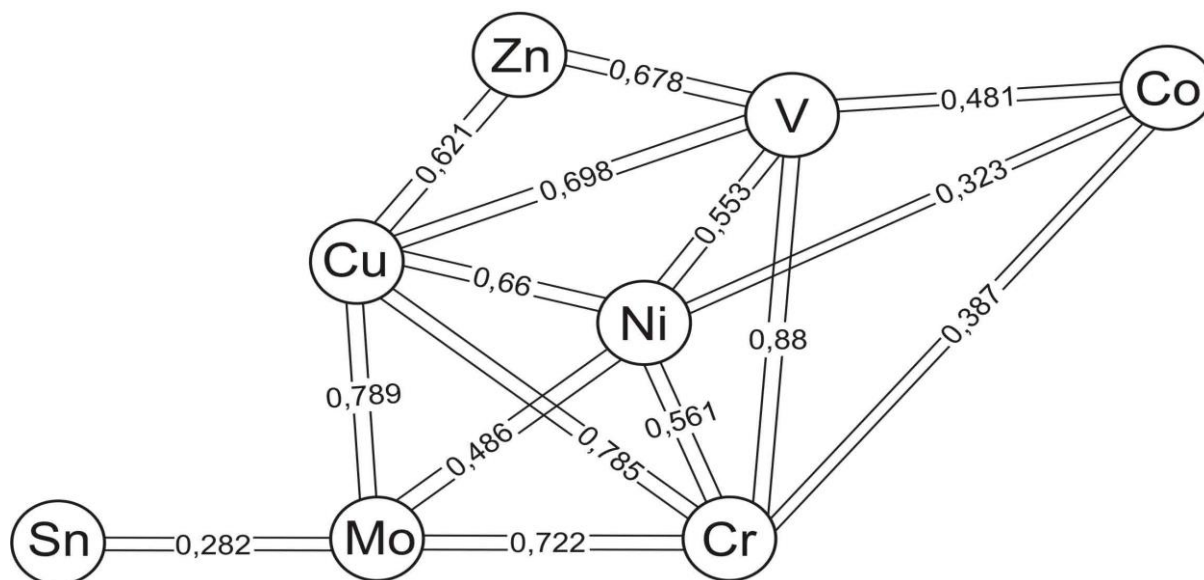

Рис. 2

— 0,472 — коэффициент корреляции с критическими значениями при уровне значимости 0,05=0,22; при 0,1=0,20.

Разделение объектов изучения корреляционных связей на две группы с вольфрамовой и молибденовой доминантами позволило наметить общие

закономерности и особенности поведения геохимических ассоциаций в геохимическом поле Каратюбинском площади.

Общим для обеих доминантных групп является групповая форма корреляционной матрицы с W-Cu-Mo-V ассоциацией (для вольфрамовой группы) и Mo-V-Cu-Cr-Ni ассоциацией (для молибденовой), а отличием – состав боковых ветвей матрицы «косыночного» типа (W-Cu-As для первой и V-Cr-Co, V-Cu-Zn для второй) и проявленные корреляционные связи в парах элементов (W-Sn, W-Ni и Mo-Sn, Vo-W соответственно).

Исследования особых форм внутренних структур пространственно-корреляционных групповых матриц распределения элементов, а также пространственная разобщенность ореолов отдельных рудогенных элементов, может свидетельствовать о двух группах геохимических ассоциаций (W-Cu-V-Mo и Mo-V-Cu-Cr-Ni), а наличие надежных корреляционных связей в парах W-Cu, Mo-Cu, W-Mo о возможности их телескопирования.

Особо надо остановиться на корреляционных связях с рудогенными элементами золота и висмута. В сформированных выборках для расчёта корреляционной матрицы лишь 40% проб прошли спектрозолотометрический анализ. Коэффициенты парной корреляции по «усеченной» выборке следующие: Au-W – 0,793; Au-Cu – 0,735; Au-Sn – 0,519; Au-Cr – 0,501; Au-V – 0,490; Au-Mo – 0,431; Au-Ni – 0,430; Au-As – 0,398 (при отсутствии значимых корреляционных связей со Pb, Zn и Ag). Обширный круг геохимических элементов, с которыми для золота установлена значимая парная корреляция, при достоверности полученных результатов, может свидетельствовать о рассеянном характере привнесённого (либо переотложенного седиментогенного) золота.

Основные содержания висмута по отобраным бороздовым и литохимическим пробам ниже порога чувствительности спектрального анализа методом «просыпки» ($0,6 \cdot 10^{-3}\%$), что не позволило включить этот элемент в выборки. В тоже время, вольфрамоворудные тела, сформированные по скарноидам и серицит-хлорит-кварц-полевошпатовым метасоматитам с наложенной сульфидной минерализацией, характеризуются стабильно высокими содержаниями висмута (от 0,01 до $>0,05\%$). Коэффициенты парной корреляции, рассчитанные для выборки по скарноидам и серицит-хлорит-кварц-полевошпатовым метасоматитам (результаты по 20 штуфным пробам) : Bi-W – 0,842; Bi-Cu – 0,811; Bi-Sn – 0,544; Bi-Ag – 0,412; Bi-Mo – 0,327.

Предварительные выводы по результатам анализа геохимического поля Каратюбинском площади:

1. Ореолы основных рудогенных элементов (W, Mo, Sn, V, Cu) имеют линейную форму и четко трассируют основное северо-западное направление рудоконтролирующей структуры; пространственное положение комплексных

аномалий (W-No-Sn, W-Sn, V-Cu-Mo-Cr-Zn) фиксирует узловые позиции пересечения северо-западных и северо-восточных разрывных зон.

2. Выявленные эндогенные ореолы группируются в две геохимические ассоциации (W-Cu-Mo-V и V-Cu-Mo-Cr-Ni), по –видимому, представляющие самостоятельные типы руденения (вольфрамоносных метасоматитов поликомпонентного состава и ванадиевого руденения неясного генезиса).

3. Наиболее изучена (с поверхности канавами и на глубину до 150м колонковыми скважинами) аномалия № 1 (W-Mo-Sn), в контуре которой выявлены рудные тела линейной и трубообразной формы с промышленными содержаниями WO₃. Для дальнейшего изучения рекомендуются аномалии: №2 (W-Mo-Sn), № 5 (W-Sn) № 3 и № 4 (V-Cu-Mo-Cr-Zn).

4. Обособление в геохимическом поле аномалий № 1 и № 2 предположительно указывает на кулисное строение минерализованных зон и возможность выявления в зоне юго-восточного продолжения рудоконтролирующей позиции рудных узлов на пересечении северо-западных и северо-восточных структур.

5. Приуроченность аномалии № 3 к тектонической зоне, секущей кремнисто-карбонатные породы аллохтона регионального надвига, позволяет определить возраст ванадиевой и сопутствующей минерализации как постколлизийный. Наличие комплексной геохимической аномалии аналогичного элементного состава в тектонической зоне, развитой по метатерригенным породам автохтона в единой цепи с аномалиями вольфрамового «спектра», позволяет предполагать постгранитоидный (постколлизийный) возраст и вольфрамового руденения.

ЛИТЕРАТУРА:

1. ЕЕ. Серго. Дробление, измельчение и грохочение полезных ископаемых. — М., «Недра», 1985.
2. В.Л. Егоров. Обогащение полезных ископаемых. — М., «Недра», 1986.
3. В.В. Зверев, В.П. Перов. Основы обогащения полезных ископаемых. - М., «Недра», 1971.
4. В.М. Моршинин. Основы обогащения полезных ископаемых. - М., «Недра», 1983.
5. С.Е. Андреев, В.А. Перов. Дробление, измельчение и грохочение полезных ископаемых. — М., «Недра», 1991.
6. А. С. Донченко, В.А. Донченко. Справочник механика рудообогатительной фабрики. - М., «Недра», 1995.
7. Корниенко, И.М. Костин, В.М. Вайсберг. — «Обогащение руд», 1997, №1, стр. 18-22.
8. Справочник по обогащению руд. Подготовительные процессы. - М., «Недра», 1992.

**МАЪМУРИЙ СУДЛАРДА МАЪМУРИЙ ТАРТИБ-ТАОМИЛЛАР ТЎҒРИСИДАГИ
ҚОНУНЧИЛИКНИ ҚЎЛЛАШ МАСАЛАЛАРИ**

**ISSUES OF APPLICATION OF LEGISLATION ON ADMINISTRATIVE PROCEDURES IN
ADMINISTRATIVE COURTS**

**ВОПРОСЫ ПРИМЕНЕНИЯ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА ОБ АДМИНИСТРАТИВНЫХ
ПРОЦЕДУРАХ В АДМИНИСТРАТИВНЫХ СУДАХ**

Жуманиязов Адилбек Шоназарович

Аннотация: Ушбу мақолада маъмурий тартиб-таомилларнинг давлат бошқарувида, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишда тутган ўрни очиб берилган. Мақолада маъмурий ҳужжатни қабул қилишга доир маъмурий тартиб-таомилларнинг асосий қоидалари ва унинг юридик табиати илмий-назарий жиҳатдан тадқиқ этилиб, миллий қонунчилигимизни янада такомиллаштириш, судлар томонидан маъмурий тартиб-таомилларга оид қонунчиликни қўллаш юзасидан илмий-амалий таклиф ва тавсиялар берилган.

Калит сўзлар: маъмурий судлар, маъмурий тартиб-таомиллар, маъмурий органлар, маъмурий ҳужжат.

Annotation: This article reveals the role of administrative procedures in state management, in the implementation of the rights and freedoms of citizens. In the article, the main rules of administrative procedures for the adoption of an administrative document and its legal nature are researched from a scientific and theoretical point of view, and scientific and practical proposals and recommendations are given for the further improvement of our national legislation, and the application of the legislation on administrative procedures by the trial.

Keywords: administrative courts, administrative procedures, administrative bodies, administrative document.

Аннотация: В данной статье раскрывается роль административных процедур в государственном управлении, в реализации прав и свобод граждан. В статье с научно-теоретической точки зрения исследуются основные правила административного производства по принятию административного документа и его правовая природа, даются научно-практические предложения и рекомендации по дальнейшему совершенствованию нашего национального законодательства, применение судами законодательства об административных процедурах.

Ключевые слова: административные суды, административные процедуры, административные органы, административный документы.

Мамлакатимизда сўнги йилларда амалга оширилаётган маъмурий ислохотлар давомида сезиларли ўзгаришлар рўй бермоқда. Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 8 сентябрдаги ПФ-5185-сонли Фармонида асосан дастлабки Маъмурий ислохотлар концепцияси тасдиқланди. Концепцияда Маъмурий ислохотларни самарали амалга оширишнинг пировард натижасида “Халқ давлат идораларига эмас, давлат идоралари халқимизга хизмат қилиши керак” деган ғоя ҳаётга тўлиқ татбиқ этилиши лозимлиги белгиланди¹⁴. Шунингдек, Ўзбекистон Республикасида Маъмурий ислохотлар концепциясини самарали амалга ошириш бўйича “Йўл харитаси” тасдиқланди. “Йўл харитаси”га асосан ижро этувчи ҳокимият органлари фаолиятининг шаффофлиги ва очиқлигини таъминлаш, жисмоний ва юридик шахсларга ахборот тақдим этишнинг замонавий шакллари жорий қилиш, жамият ва бизнес билан ўзаро ҳамкорлик қилишда ортиқча маъмурий сарф-харажатларга барҳам бериш мақсадида 2018 йил 8 январда “Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисида”ги Ўзбекистон Республикасининг Қонуни қабул қилинди. Мазкур қонунни кўп йиллардан бери қабул қилиш мунозарали масала бўлиб келди. Хорижий мутахассислар, хусусан Япония ва Германия мутахассисларининг кўмагида ишлаб чиқилган қонун лойиҳасини қабул қилиш вазифаси ниҳоят Маъмурий ислохотлар концепциясининг самарали амалга оширилиши бўйича йўл харитасида назарда тутилган профессионал давлат хизматининг самарали тизимини шакллантириш, ижро этувчи ҳокимият органлари тизимида коррупцияга қарши курашишнинг таъсирчан механизмларини жорий этиш йўналиши бўйича белгиланди. Қонун расмий эълон қилинган кундан бошлаб бир йилдан кейин кучга кирди.

Маъмурий ислохотлар концепциясининг узвий давоми сифатида Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 21 декабрдаги ПФ-269-сон Фармонида асосан Янги Ўзбекистон маъмурий ислохотлари доирасида амалга ошириладиган биринчи навбатдаги чора-тадбирлар бўйича “Йўл харитаси” тасдиқланди. Фармон билан вазирлик, қўмита, агентлик ва инспекцияларни ўз ичига оладиган республика ижро этувчи ҳокимият органларининг ягона тизими белгиланди¹⁵.

Маъмурий тартиб-таомиллар атамаси юридик адабиётларда маъмурий процедуралар деб юритилиб келинган. Шунингдек, дастлабки ишлаб чиқилган қонун лойиҳаси ҳам “Маъмурий процедуралар тўғрисида”ги Қонун деб номланган. Айрим ҳуқуқшунос олимлар ўзбек тилида “процедура” тушунчасини “тартиб-таомил” деб қўллашни мунозарали масала деб ҳисоблаб, замонавий оммавий маъмурчилик (public administration) асосидаги бошқарувда маъмурий процедуралар қоидаларига шунчаки “тартиб-таомил” сифатида эмас, балки иштирок этиш, шаффофлик, яхши бошқарув қарорларига эришиш йўли, маъмурий қарорлар самарадорлигини ошириш

¹⁴ Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 й., 37-сон, 979-модда.

¹⁵ Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2022 йил 21 декабрдаги “Янги Ўзбекистон маъмурий ислохотларининг амалга ошириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги ПФ-269-сонли Фармони// <https://lex.uz/uz/>

тизими, давлат бошқарув органларининг халқ олдида ҳисобдор бўлиши, маълум бир қоидаларга бўйсунуш орқали ўз ваколатларини суистеъмол қилишдан сақланишни таъминлаш, маъмурий органлар томонидан маъмурий процедуралар легитимлиги орқали адресат ва бошқа манфаатдор шахслар билан биргаликда, ҳамкорликда аниқ иш юзасидан маъмурий тартиб-таомиллар воситасида маълум бир ечимга келиш, маъмурий тартиб-таомилларнинг барча иштирокчилари биргаликда ўзлари учун аниқ ҳолат бўйича позитив характердаги маъмурий тартибга солишни аниқлаб олишига қаратилган адолатли жараён сифатида қаралаётганлини таъкидлаб ўтадилар¹⁶.

Маъмурий тартиб-таомиллар ва уларнинг ҳуқуқий тартибга солиниши фуқаро ва ташкилотлар томонидан ўзларининг ҳуқуқ ва эркинликларини амалга оширишда бевосита таъсирга эга. Маъмурий тартиб-таомиллар жисмоний ва юридик шахслар билан ўзаро муносабатга киришаётганда амалга ошириладиган давлат функцияларининг тартиби, умумий тамойиллари ва қоидаларини тартибга солади.

Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги Қонунини қабул қилишда чет эл тажрибаси асосидаги, халқаро стандартларга жавоб берадиган, кўпгина ривожланган давлатлар томонидан қабул қилинган илғор қонунчилик тажрибаларини инобатга олган ҳолда ва Ўзбекистондаги миллий ҳуқуқнинг ўзига хос жиҳатлари асосидаги қонун қабул қилишга эришилди¹⁷.

Қонуннинг асосий вазифалари маъмурий органлар билан муносабатларда қонун устуворлигини, жисмоний ва юридик шахсларнинг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини таъминлашдан иборат эканлиги ўрнатиб қўйилган. Қонун умумий характерга эга бўлиб, маъмурий тартиб-таомилларни амалга оширишга доир у ёки бу муносабатлар махсус маъмурий тартиб-таомилларни белгиловчи қонун ҳужжатлари билан тартибга солинмаган ҳолларда ушбу Қонун нормалари қўлланилиши белгиланган.

Ушбу Қонун маъмурий органларнинг манфаатдор шахсларга нисбатан маъмурий-ҳуқуқий фаолиятига, шу жумладан лицензия, рўхсат бериш, рўйхатдан ўтказиш тартиб-таомилларига, давлат хизматларини кўрсатиш билан боғлиқ бошқа тартиб-таомилларга, шунингдек қонун ҳужжатларига мувофиқ бошқа маъмурий-ҳуқуқий фаолиятга нисбатан татбиқ этилади.

Қонун норматив-ҳуқуқий ҳужжатларни тайёрлаш ва қабул қилиш, солиқлар ва бошқа мажбурий тўловларни ундириш, давлат хизматини ўташ, референдумлар, сайловлар ўтказиш, мудофаа, жамоаат хавфсизлиги ва ҳуқуқ-тартибот соҳасида, шунингдек, тезкор-қидирув фаолияти, суриштирув, дастлабки тергов, жиноий мажбурлов чораларини қўллаш билан боғлиқ бўлган бошқа фаолият, суд ишини юритиш, маъмурий ҳуқуқбузарликлар тўғрисидаги ишларни юритиш соҳасида юзага

¹⁶ Нематов Ж.Н. Ўзбекистон Республикасида маъмурий процедуралар институтини такомиллаштириш (қийсий-ҳуқуқий таҳлил). Монография. – Тошкент, 2018. - Б.65.

¹⁷ Ф.Исаева. Ўзбекистон Республикасида маъмурий процедуравий қонунчиликни такомиллаштиришнинг айрим жиҳатлари.//Юридик фанлар ахборотномаси. -2019. -№ 4. -Б 14-19.

келадиган муносабатларга нисбатан татбиқ этилмайди. Жисмоний ва юридик шахсларнинг муносабатлари тўғрисидаги қонун ҳужжатлари ушбу Қонуннинг қўлланилиш соҳасига кирувчи муносабатларга нисбатан татбиқ этилмайди.

Хорижий давлатлар тажрибаси таҳлилидан кўриниб турибдики маъмурий процедуралар тўғрисидаги қонунчиликнинг асосий мақсади маъмурий органлар томонидан жисмоний ва юридик шахсларга нисбатан амалга ошириладиган турли маъмурий процедураларда адолатни ва шаффофликни таъминлаш, хусусий шахслар томонидан ўз ҳуқуқ, эркинликлари ва қонуний манфаатларини рўёбга чиқаришда ёрдам бериш, кўмаклашишдан иборат бўлади¹⁸.

Ўзбекистон Республикасининг Маъмурий тартиб-таомиллар тўғрисидаги Қонунида эса Қонуннинг асосий мақсади сифатида “маъмурий тартиб-таомилларни амалга ошириш соҳасидаги муносабатларни тартибга солиш” келтирилган бўлсада Қонуннинг умумий мазмунидан келиб чиқиб унинг асосий мақсади жисмоний ва юридик шахсларнинг маъмурий органлар билан бўлган муносабатларида уларнинг ҳуқуқ, эркинликлари ва қонуний манфаатларини рўёбга чиқаришда ёрдам бериш, кўмаклашиш, маъмурий процедураларнинг шаффофлиги ҳамда адолат бўлиши, қарор қабул қилишда жисмоний ва юридик шахслар фикрининг ҳам инобатга олинишини таъминлашдан иборат эканлигини келтириб чиқариш мумкин¹⁹.

Маъмурий тартиб-таомилларнинг мақсади маъмурий органларнинг хусусий шахслар билан бўладиган муносабатларида адолатни ва шаффофликни таъминлашга қаратилганлиги билан ҳам ажралиб туради²⁰.

Маъмурий тартиб-таомиллар қонунийлик, мутаносиблик, ишончлилик, тингланиш имкониятининг мавжудлиги, маъмурий тартиб-таомилларнинг очиқлиги, шаффофлиги ва тушунарлилиги, манфаатдор шахслар ҳуқуқларининг устунлиги, бюрократик расмиятчиликка йўл қўйилмаслиги, мазмунан қамраб олиш, маъмурий иш юритишнинг “бир дарча” орқали амалга оширилиши, тенг ҳуқуқлилиги, ишончнинг ҳимоя қилиниши, маъмурий ихтиёрийликнинг (дискрецион ваколатнинг) қонунийлиги, текшириш каби принципларга асосланади.

Маъмурий судларда аксарият ҳолатларда мазкур принципларнинг бузилиши билан боғлиқ низолар кўриб чиқилади. Мисол тариқасида, мутаносиблик принципини олиб кўрадиган бўлсак, Қонунга биноан маъмурий иш юритиш жараёнида жисмоний ва юридик шахсларга кўрсатиладиган таъсир чоралари маъмурий орган томонидан кўзланган қонуний мақсадга эришиш учун мос ва етарли

¹⁸ Мисол учун, Япония “Маъмурий процедуралар тўғрисида”ги қонун 1-моддаси/

¹⁹ Маъмурий актни қабул қилишда қонуннинг мақсадига риоя қилиш муҳим масала бўлиб саналиб келган. Бу ҳақда даврининг йирик ҳуқуқшунос олими А.И.Елистратов ҳам таъкидлаб ўтган эди. Мисол учун қаранг: Российское полицейское (административное) право: Конец XIX-XXв: Хрестоматия/Сист.и.вступит. Ст.Ю.Н.Старилова-Воронеж: 1999.-С.550.

²⁰ Нематов Ж.Н. Ўзбекистон Республикасида маъмурий процедуралар институтини такомиллаштириш (қиёсий-ҳуқуқий таҳлил). Монография. – Тошкент, 2018. - Б.173

бўлиши ҳамда манфаатдор шахсларга имкон қадар қийинчилик туғдирмаслиги керак²¹.

Бошқа бир принципни олиб кўрадиган бўлсак, маъмурий иш юритиш давомида юзага келадиган, қонун ҳужжатларининг бартараф этиб бўлмайдиган барча қарама-қаршиликлари ва ноаниқликлари манфаатдор шахслар ўртасида келишмовчиликлар мавжуд бўлмаган тақдирда, ушбу манфаатдор шахслар фойдасига талқин қилинади.

Яна бир принципга биноан виждонан ҳаракат қилувчи манфаатдор шахсларнинг маъмурий ҳужжатга бўлган ишончи қонун билан қўриқланади. Маъмурий органлар манфаатдор шахсларнинг юзага келган маъмурий амалиёт билан боғлиқ қонуний кутилган натижаларини ҳурмат қилиши шарт. Юзага келган маъмурий амалиётнинг ўзгартирилиши жамоат манфаатлари билан оқланган бўлиши, умумий хусусиятга эга ва барқарор бўлиши керак.

Маъмурий ҳужжатлар ва маъмурий ҳаракатлар маъмурий тартиб-таомилларнинг принципларига мувофиқ бўлиши керак. Маъмурий тартиб-таомиллар принципларига номувофиқлик маъмурий ҳужжатларнинг ва маъмурий ҳаракатларнинг бекор қилинишига ёки қайта кўриб чиқилишига олиб келади.

Мухтасар қилиб айтганда, мамлакатимизда инсон ҳуқуқ ва эркинликларини амалга ошириш, тадбиркорлик субъектлари қонуний манфаатларини таъминлаш, бюрократик тўсиқлар ва сансалорликларга барҳам бериш учун зарур бўлган керакли ҳуқуқий асос яратилган.

²¹ Э.Хожиев, Ш.Шайзаков. Ўзбекистонда маъмурий суд ишларини юритишда прокурор иштирокининг ташкилий-ҳуқуқий асослари. Ўқув қўлланма. – Тошкент, Ўзбекистон Республикаси Бош прокуратураси Академияси, 2019 й., 35-бет.

ДУХОВНЫЕ ЦЕННОСТИ КАК ПЕДАГОГИЧЕСКИЙ ИНСТРУМЕНТ ФОРМИРОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННОГО ИММУНИТЕТА

Элёр Абдулвохидов

доктор философии по педагогическим наукам (PchD)

Мехрибону Акрамхонова

студентка Наманганского государственного университета

Аннотация: В этой статье рассматривается о том, что информационный иммунитет формируется благодаря наращиванию духовного мира личности посредством чтения и познания национальных и общечеловеческих ценностей, своей ответственности перед природой.

Ключевые слова: Информационный инструмент, Чингиз Айтматов, Кыргызская Республика Султан Раевой, концепты, духовные ценности, педагогическая проблема, Л.Новиченко, глобализация.

Annotation: This article discusses that information immunity is formed by building up the spiritual world of the individual through reading and knowing national and universal values, their responsibility to nature. Information tool, Chingiz Aitmatov, Kyrgyz Republic Sultan Raeva, concepts, spiritual values, pelagic problem, L. Novichenko, globalization.

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborot immuniteti insonning ruhiy dunyosini milliy va umuminsoniy qadriyatlarni, ularning tabiat oldidagi javobgarligini o'qish va bilish orqali shakllantirish orqali shakllantirilishi haqida gap boradi.

Kalit so'zlar: Axborot vositasi, Chingiz Aitmatov, Qirg'iziston Sulton Raeva, tushunchalar, ma'naviy qadriyatlar, pelagik muammo, L. Novichenko, globallashuv.

В век информационных технологий трудно сориентироваться в глобальном потоке спойлеров. Искажение или же многозначная трактовка различных фактов в социальных сетях с целью привлечения внимания широких масс стало одним из злободневных педагогических проблем, что и побудило нас употребить именно это слово-синоним «информации», поскольку в переводе от английского языка spoiler – «помеха», а точнее от глагола to spoil – «портить, мешать». В одночасье распространяется множество вариантов одного и того же сообщения, и информируемому, особенно молодежи, не всегда удаётся прийти к общему знаменателю по той или иной теме. Как же решить данную педагогическую проблему, какие средства являются более эффективными?

Продолжая утверждать, что художественная литература и публицистика великих писателей несет в себе огромный педагогический потенциал, отметим, что этим вопросом задавался и великий классик Чингиз Айтматов. В ряде ранних публицистических выступлений он отводит главную роль в воспитании гармоничной

личности именно литературе и чтению. В статье «Главная книга» писатель называет педагогику одним из самых трудоёмких задач, за решение которой ответственны и писатели: «наша кровная обязанность... громадная ответственность... величайшее и труднейшее дело воспитания» [1; с. 79]. Автор статьи подчеркивает, насколько высоко значение книги, его содержания в воспитании и образовании молодого поколения. Тут мы должны с удовлетворением заметить, что эта значимая мысль является составным элементом молодежной политики Президента Узбекистана Шавката Мирзиёева: именно благодаря личной инициативе главы государства по нашей стране широко развернулось движение «Юный книголюб».

Начиная с 70-х годов XX века Чингиз Айтматов, будучи писателем с мировым именем, в своих интервью, беседах, встречах больше рассуждает о будущем через призму настоящего. Умудренный великим жизненным опытом, наделенный даром предвидения, он больше и с тревогой рассуждает о судьбах молодого, подрастающего поколения. Он постоянно подчеркивал, утверждал, что новая эпоха требует от каждого более активной жизненной позиции. Его статьи, в частности «Духовная опора», насыщены жизненными примерами, свидетельствующими о необходимости этого в век информации, вызывающими опасения за будущее человечества. В то же время, наблюдательный писатель отмечает, что нарастающая тревога за своё будущее, вызывает в человеке стремление к сознанию своего места в жизни, стихийное чувство единения.

«Теперешние средства информации, средства связи и транспортные возможности позволяют людям, я бы даже сказал, заставляют людей разных стран и континентов... сознавать себя членами единого... хоть и сложного, богатого контрастами и столкновениями человеческого общества – Земли Людей» [1; с. 340]. Глобализация, проявляющая себя во всех сферах общественной жизни, в частности, в усилении идеологической борьбы, оказывает огромное давление на сознание людей, особенно молодежи. Подрастающее поколение как никогда раньше нуждается в духовной опоре: «Нужен некий внутренний «сепаратор», что ли, который должен отделять необходимое от ненужного» [1; с. 340].

На современном этапе развития общества злободневной становится неумение отделять нужное от ненужного, полезное от бесполезного. Это перерастает в современном мире в беспомощность перед лицом всеобъемлющего зла массовой культуры и сказывается в воспитании и образовании молодежи. Ч. Айтматов видит причину этого «педагогического упущения» в том, что с интенсивным развитием цивилизации появляются совершенно новые подходы решения различных проблем. В силу роста ассортимента методов, к которому обращается молодежь в различных жизненных ситуациях, она постепенно перестает обращаться к своим корням, а старшее поколение – передавать богатый духовный опыт, сформировавшийся испокон веков. Или, по крайней мере, в деле воспитания редко ссылаются на уже

проверенный многовековым опытом багаж: «А думали ли вы о том, почему теперь народ, любой народ, не сочиняет сказок? Сказки не появляются потому, что сейчас совсем иная жизнь» [1; с. 343].

Человечество зациклилось в материальных целях, в том, что приносит прибыль, независимо от того, какие побочные последствия оно бы не несло в себе. А обращение к своим корням постепенно отводится на второй план. Однако необходимо заметить, что опираться на духовное наследие предков вовсе не означает жить прошлым. Если время не стоит на месте, то и человек движется вперед. А значит, на основе богатого опыта прошлых лет, он должен создавать своё. Есть история, со всеми достижениями и ошибками, что даёт человечеству возможность пользоваться именно положительными моментами и на их основе создавать своё.

«Древние мифы и легенды помогают нам увидеть современными глазами наших далеких предшественников, и это мы должны использовать, должны «приспособить» к современному мироощущению» [1; с. 343], замечает Ч. Айтматов. Иначе говоря, человек, человечество должно всегда опираться на опыт прошлого, что дерево питается от корней. Хотя эта часть дерева находится под землей, не видно ее, но мы знаем о ней, поливаем именно корни, чтобы наземная часть дерева плодоносила. Мы поливаем корни дерева, чтобы питались листья. В этом связь прошлого с настоящим и будущим. В этом важнейшая закономерность жизни. Такое видение мироустройства – это основа народной педагогики, стержень педагогической концепции Ч. Айтматова. Идея об определяющей роли родной земли не нова. Она жила, проявлялась всегда и у всех народов, их писателей. Слова же Ч.Айтматова пробуждают в нас, педагогах, ещё одну мысль: мы все, педагоги, в первую очередь, должны своевременно заботиться о том, что у детей впечатления детства были прекрасными. Отсюда концепт: необходимо раскрывать всё то, чем можно и нужно гордиться в истории, современности нашей земли, природы, чтобы будущий гражданин страны полюбил и оберегал эти ценности, которые служат ещё и духовной опорой. И в самое сложное время, в эпоху глобализации эта идея приобретает ещё более актуальное значение.

«Возникают такие жизненные проблемы, о которых мы и не подозревали, с которыми просто не сталкивались в жизни тогда, когда боролись за сохранение самой жизни» [1; с. 345]. Мы видим, что Ч. Айтматов обращает своё внимание на противоречия в развитии человечества. Такой вот парадокс: глобализация порождает куда больше проблем духовного плана, чем в военное время, когда людей сближало горе, единая цель достижения мира на земле. Поэтому с раннего детства нужно формировать в ребенке иммунитет, который способен дать ему возможность отличать правду и ложь. Нужно обогащать свои духовные сбережения, накапливая жизненные наблюдения путем чтения книг и сопоставляя их с собственными

переживаниями и впечатления. Да, с этой идеей мы встречались и в ранних публицистических выступлениях писателя, но теперь она обрела более четкие очертания. Сегодня возрастает тяга к чтению в силу технического прогресса. «По этому поводу я вряд ли скажу что-либо новое, неожиданное... Без книг нашу жизнь трудно представить» [1; с. 359]. Автор статьи отмечает роль литературы в назначении участвовать в созидании человека будущего, влиять на его нравственное совершенствование.

Здесь автор выделяет ещё и другую мысль о том, что читать нужно с детства, и эту привычку должны поощрять взрослые, которые больше всех заинтересованы в духовном росте ребенка, что чрезвычайно важно в современных условиях. Как бы ни развивался мир, каких бы технических прогрессов ни достигало человечество, книга остаётся важным, незаменимым средством в этом деле. Это, как мы думаем, является важным аспектом педагогической концепции Ч. Айтматова.

В статье «Точка присоединения» писатель поднимает ещё одну очень важную на сегодня тему, перерастающую во влияние роста уровня жизни на нравственность молодежи: «Если человек относится к материальным благам как цели существования, если он не защищен от вещей, это вызывает деградацию. Человек теряет свою суть» [1; с. 319]. Эта проблема, нужно отметить, не утратила своей злободневности и по сей день. Более того, она становится актуальней. В ней явно проглядываются упущения в воспитании молодежи. Общечеловеческие ценности, когда духовные подвиги и личностные качества значат больше, чем материальные блага, отходят на второй план. И это ведет к нравственному упадку личности. «В человеке прекрасно именно то, насколько он человек» [1; с. 319]. Это айтматовское мерило достоинства личности стал одним из важных концептов писателя. Значение этой мысли для самого писателя, ее ведущее место на всем его творческом пути он обосновывает следующим высказыванием: «Я пытаюсь в человеке показать резерв тех человеческих сил, которые борются со злом» [1; с. 319]. Под понятием зла автор подразумевает любые проявления жестокости, бесчеловечности, бесхарактерности, безнравственности.

Проблема в том, что и межличностные отношения претерпели деформацию в силу давления глобализации. Здесь следует остановиться и на вопросе отношений учителя и ученика, который затронут в статье «Слово об учителе» (переиздано в 2016 году). В ней автор рассуждает об образе педагога «как основной фигуры в обществе, связующей поколения и формирующей облик юных граждан» [4], необходимых условиях для плодотворного осуществления своих педагогических обязанностей. Развитие общества, рост материального благосостояния и уровня жизни ослабляют позиции педагога. «На пути этого ползучего потока, несущего с собой смещение истинно человеческих и нравственных ценностей, оказался школьный учитель,

который в силу того, что ничего не может «достать» из дефицита и потому мало что значит в глазах обывателя, чувствует себя не совсем уютно.

Учитель первым принимает на себя этот удар бездуховности» [3]. Здесь общественность должна сыграть свою роль в поднятии престижа этой жизненно важной профессии. Без труда учителя, который должен нести в себе лучшие духовно-нравственные качества и разъяснять суть многовековых ценностей молодому поколению, нельзя обеспечить светлое будущее. Автор утверждает, что в эпоху глобализации особенно остро стоит вопрос о всесторонней поддержке и стимулированию труда педагога. Это от него зависит, каким будет общество, от него подрастающее поколение перенимает опыт былых времен, богатое наследие предков. Данную социальную проблему можно определить фразой, часто применяемой в педагогической науке – «Личность педагога и отношение к учителю» или проще: «отношение к учителю». Однако, исходя из высказываний Ч.Айтматова, точнее будет: «Поднять престиж учительского труда». И это еще один концепт педагогической концепции писателя.

В беседе с народным писателем Кыргызской Республики Султаном Раевым, Ч.Айтматов отметил: «Только тогда, когда мы научимся хранить духовные ценности, человечность в человеке, глобализация не будет бросать будущему человеческой жизни загадочные призывы и сама порождать вопросы. На мой взгляд, обязанности сегодняшних творческих, духовных интеллектуалов заключены в сохранении духовных истоков в природе человека».

«Научиться самому и научить детей ценить и хранить духовные ценности, человечность в человеке» — вот еще один концепт от Ч.Айтматова. Он отмечает, что необходимо вооружиться опытом и наследием прошлого и на этой основе продвигать некие духовно-нравственные проекты, направленные на воспитание и образование нынешней молодежи. Как бы не развивался мир, какой бы многогранности ни достигала глобализация, нельзя теряться в поиске смысла именно в этой неоднородности, а чаще обращаться к родному, народному. И к природе.

Ч.Айтматов почти во всех выступлениях призывает человечество задуматься над охраной окружающей среды, искать пути наращивания технического потенциала без ущерба природе. Со всех трибун писатель пытается донести до каждого мысль о сохранении естественной среды обитания, природы, как для человечества, так и для флоры и фауны. В последующем эта мысль превращается в одну из ведущих и в педагогической концепции Айтматова. В своих художественных произведениях киргизский писатель не раз демонстрировал, что любовь к природе необходимо воспитывать с малых лет. И это не только воспитание, но и образование.

Разрушительное вмешательство человека в естественную среду приводит к отрицательным последствиям, что нужно разъяснять молодому поколению, потому что именно молодежи жить в будущем, создаваемом уже сегодня. Эту проблему

нельзя решить без достижения нравственного совершенства молодежи, не дав ей конкретных знаний в этой области. «Эта задача выдвигает перед нами для всех нас общую проблему, которую я условно называю проблемой выработки современного мышления... Мы живем в экологии стремительных перемен... Мы изменяем мир, мир изменяет нас» [1; с. 62]. В пронизательности данной мысли человечество убедилось в период пандемии коронавируса. Изменения, которые мы производим, будут иметь последствия, которые самым непосредственным образом коснутся нас самих, само человечество, вот почему и требуется выработка современного мышления, призванного служить процветанию, созиданию, а не хладнокровному уничтожению уже созданного. Об этом говорил и В. Распутин, и В. Астафьев, и К. Паустовский, но в масштабах определенной страны – русской деревни. Айтматов не измеряет проблему географической мерой, охват его мыслей по поводу экологического воспитания безграничен.

Эти же мысли составили основу статьи «Неизбежность гармонии», построенной в виде диалога Л. Новиченко и Ч. Айтматова. Здесь писатель пытается предугадать нашу современность, надеется, что все-таки люди возьмутся за решение экологических проблем, отодвинув все остальное на второй план: «Если человек будет с детства, с самого истока своего воспитан в кровном родстве с природой, только тогда у меня будет уверенность, что в нем сработают нужные тормоза, и он не поддастся искушению равнодушного производственника. Человек где-то, когда-то, в чем-то должен смиренно почувствовать себя сыном природы и преклониться перед ней» [1; с. 62]. Пока это не удаётся, хотя время от времени международные экологические организации бьют тревогу о природных катаклизмах, вызванных необдуманной деятельностью человека и связанных с промышленным бумом.

При тщательном исследовании публицистики Ч. Айтматова на вопрос педагогических механизмов формирования информационного иммунитета выявлены следующие концепты, которые мы приводим в редакции самого писателя:

1. «Средства информации, средства связи и транспортные возможности позволяют людям сознавать себя членами единого общества – Земли Людей».

2. «Нужен некий внутренний «сепаратор», что ли, который должен отделять необходимое от ненужного».

3. «Древние мифы и легенды помогают нам увидеть современными глазами наших далеких предшественников, и это мы должны использовать, должны «приспособить» к современному мироощущению».

4. «В человеке прекрасно именно то, насколько он человек»;

5. «Чтобы учитель был учителем, его должны уважать окружающие люди... Ему положено быть высоким авторитетом, наставником, примером, носителем лучших качеств культурного человека»;

6. «Научиться самому и научить детей ценить и хранить духовные ценности, человечность в человеке»;

7. «Человек где-то, когда-то, в чем-то должен смиренно почувствовать себя сыном природы и преклониться перед ней».

Отсюда вывод о том, что информационный иммунитет формируется благодаря наращиванию духовного мира личности посредством чтения и познания национальных и общечеловеческих ценностей, своей ответственности перед природой.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Айтматов Ч. В соавторстве с землей и водою...– Фрунзе: «Кыргызстан», 1979.
2. Айтматов Ч. Очерки, статьи и рецензии о творчестве писателя,– Ф.: «Кыргызстан», 1975.
3. Айтматов Ч. Повести и рассказы.– Фрунзе: Кыргызстан, 1974.
4. Айтматов Ч. Собр.соч. в трех томах, т. 1. – М.: «Молодая гвардия», 1982.
5. Айтматов Ч. Собр.соч. в трех томах, т. 2. – М.: «Молодая гвардия», 1983.
6. Айтматов Ч. Собр.соч. в трех томах, т. 3. – М.: «Молодая гвардия», 1984.
7. Ангелова М.М. "Концепт" в современной лингвокультурологии / М.М.Ангелова // Актуальные проблемы английской лингвистики и лингводидактики. Сборник научных трудов. Выпуск 3. – М., 2004.
8. Невзоров М.Н. Теоретические основы проектирования антропоориентированного педагогического процесса: Дис. д-ра пед.наук. – Хабаровск, 1999.

EKOLOGIYA FANINI O'QITISHDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISHNING SAMARASI

Djurayeva Dildora Umarjonovna

Namangan muhandislik-qurilish institute

Annotatsiya: *Bugungi kunda erkin va mustaqil fikrlovchi, ijtimoiy-siyosiy hayotda ongli ravishda faol ishtirok etishga qodir yosh avlodni shakllantirish, ularga atrof-muhitni muhofaza qilish, energiya va resurs tejamkorlik, ekologik muammolarning sabablari va ularni bartaraf etish yo'llarini bilish, ekologik jarayonining atrof-muhitga taosiri, bino va inshootlar qurilishida energiya va resurs tejamkorlik, umumiy ekologiya yo'nalishidagi muammolarni hal qilishda talabalarni zarur bo'lgan bilim va ko'nikmalariga ega bo'lib, mazkur maqolada ekologiya fanini o'qitishda interfaol usullaridan foydalanish imkoniyatlari haqida ma'lumotlar keltirilgan*

Kalit so'zlar: *ta'lim sohasi, axborot kommunikatsiya tizimi, pedagogik faoliyat, ta'lim texnologiyasi, yangi pedagogik texnologiyalar, atmosfera, chang, is gazi, ekologik vaziyat.*

Bugungi kunda oliy ta'lim muassasalari oldida turgan muhim vazifalardan biri erkin va ijodiy fikrlovchi, o'z-o'zini rivojlantirish va o'z-o'zini takomillashtirishga qodir mutaxassisni tayyorlashdan iborat. Mamlakatda ekologik xavfsizlikni ta'minlash, ekologik vaziyatni yaxshilash, qulay ekologik holatni barqaror saqlash, ekologiya va atrof-muhitni muhofaza qilish sohasida davlat boshqaruvi samaradorligini ta'minlash hamda sohada sodir etilayotgan huquqbuzarliklarning oldini olish bo'yicha ustuvor vazifalari belgilab qo'yilgan. Mazkur vazifalarning samarali hal etilishi o'z navbatida innovatsion ta'lim muhitini tashkil etish va ta'lim-tarbiya jarayonida yangi zamonaviy texnologiyalarni ishlab chiqish va amalda joriy qilish orqali mavjud dolzarb muammo va kamchiliklarni bartaraf etishni taqozo etadi. SHuningdek, zamonaviy talablar ta'lim jarayonini yaxlit tizimi sifatida modernizatsiyalash hamda ta'limda innovatsion faoliyatni tashkil etish zaruriyatini ko'rsatmoqda. SHu bilan birgalikda ta'limni rivojlantirishning asosiy tendentsiyalaridan biri bu axborotlashtirish va kompyuterlashtirish bo'lib, o'quv jarayoniga yangi innovatsion, axborot texnologiyalarini joriy etishni, auditoriyadagi darslarni interfaol usullarda o'tilishini ta'minlashdan iboratdir.

Ta'lim jarayonida interfaol usullarni ko'llash ularni integratsiyalash, uning metodik asoslarini o'rganish, shakl va metodlarini tanlash va ishlab chiqish, davlat ta'lim standarti va uzluksiz ta'lim tizimi bilan bog'liq dolzarb masalalardan biridir. Bugungi yangi ijtimoiy-iqtisodiy sharoitda amalga oshirilayotgan ta'lim tizimining integratsiyasi bozor iqtisodiyoti o'zgarishlariga va talablariga mos kelishi, o'quv jarayonining moddiy-texnik va axborot bazasi bilan yetarlicha ta'minlanishi, ta'lim jarayoniga yuqori malakali pedagogik kadrlarni

jalb qilish, sifatli o'quv-metodik ishlanmalarni tayyorlash, ta'lim tizimi va ishlab chiqarish o'rtasida o'zaro integratsiyani yo'lga qo'yish muhim masalalardan biri bo'lib kelmoqda.

Olimlarimiz tomonidan XI - asr axborot texnologiyalar asri deb tan olinganligi pedagogik va axborot texnologiyalari kun sayin barcha sohalarda rivojlanayotgani, jumladan, ta'lim sohasida ham yangi axborot texnologiyalaridan keng foydalanishda noan'anaviy o'qitishni yuqori natijalarga olib kelmoqda.

Pedagogik texnologiya tushunchasi dastlab XX asrning o'rtalarida AQSHda paydo bo'lib, 1940-50 yillar o'rtasigacha «Ta'lim texnologiyasi» deb yuritilib kelgan va bu ibora texnika vositalaridan foydalanib o'qitishga nisbatan qo'llanilgan. 1950-60 yillarda programmalashtirilgan ta'lim nazarda tutilgan, 1970-yillarda «pedagogik texnologiya» iborasi qo'llanilib u avvaldan loyihalashtirilgan va aniq belgilangan maqsadlarga erishishni kafolatlovchi o'quv jarayonini bildirgan. 1979 yilda AQSHning pedagogik kommunikatsiyalar va texnologiyalar assotsiatsiyasi tomonidan pedagogik texnologiyani kompleks, integrativ jarayon deb asoslangan va 1980-yillarning boshidan esa pedagogik texnologiya deb ta'limning kompyuterli va axborot texnologiyalarini yaratishga aytilgan. Hozirda bu tushunchaga quyidagicha turli ta'riflar berilgan: Texnologiya – biror ishda, sanoatda, mahoratda qo'llaniladigan usullar, yo'llar yig'indisi .

Hozirgi vaqtda mamlakatimiz va boshqa davlatlarda qilinayotgan bunyodkorlik ishlari hamda ularni barpo etish jarayonida atmosferaga chiqayotgan chang va is gazlari miqdori kundan-kunga oshib bormoqda. Fan-texnikaning rivojlanishi, shuningdek qurilish sohasining jadal rivojlanib borayotganligi jamiyatga misli ko'rilmagan yutuqlar keltirishi bilan bir qatorda, jamiyat bilan tabiat o'rtasidagi munosabatlarning keskinlashishiga, ekologik holatning yomonlashishiga, tabiiy resurslarning isrof bo'lishiga, suv, havo, tuproqning ifloslanishiga, zaharlanishiga, o'simlik va hayvonlarning kamayib ketishiga, katta-kichik ekotizimlarning buzilishiga olib keldi. Hozirgi zamon ekologiya muammolarini fan-texnika yutuqlari asosida hal qilish jarayonida qurilish ekologiyasi fani, uning yo'nalishini, jamiyat va tabiat o'rtasidagi ziddiyatlarni hal qilishdagi imkoniyatlari muhim omil hisoblanadi. Ekologik tanglik va halokatlarning oldini olishda, jamiyat va tabiat o'rtasidagi ekologik ziddiyatlarni hal etishda qurilish ekologiyasi fani qoidalarini amaliyotda qo'llash katta ahamiyatga ega .

Hozirgi davrda ekologiya fani oldida turgan amaliy vazifalar quyidagilardan iborat:

- 1) Aholini optimal ekologik muhit bilan ta'minlash;
- 2) Ekologik xavfsiz binolar qurilishini ta'minlash;
- 3) Tabiiy boyliklardan oqilona foydalanish bilan bir qatorda chiqindisiz texnologiyalarni ishlab chiqarish;
- 4) Sun'iy ekotizimlarning (qishloq xo'jaligi) doimiy va yuqori hosildorligini ta'minlash;
- 5) Aholining turli tabaqalariga ekologik ta'lim va tarbiya berish yo'li bilan tabiat muhofazasini amalga oshirish [4].

Ekologiya fanini o'tishda yangi ta'lim texnologiyalari o'qituvchiga qo'yidagilarda yordam beradi:

1. Talabaga yo'naltirilganligi;

2. Talabaning zamonaviy ta'limda o'qishga tayyorligining turli darajalarini hisobga olgan holda rivojlanayotgan ta'lim texnologiyalarini o'zlashtirishi kerakligi;

3. Talaba shaxsini shakllantirish va rivojlantirish yangi ma'lumotlarni "kashf etishga" yoki «Ixtirochilikka» qaratilgan o'z faoliyati jarayonida amalga oshirilish..

So'nggi yillarda o'qituvchilar talabalarga yo'naltirilgan, insoniy-shaxsiy ta'limni joriy qilib, o'zlarini talabaga qaratishga harakat qilmoqdalar. Ammo talabaga hamma ma'lumotlarni o'rgatish, unga tom ma'noda hamma ma'lumotlar haqida tayyor g'oyalar va bilimlarni berish to'g'ri kelmasligi. Lekin uni mustaqil ravishda bilim olishga, vaziyatni tahlil qilishga, talabani yo'naltirishga, unga yangi ma'lumotlarni o'zlashtirishda yordam berishga, xulosa chiqarishga, hal qilmagan vazifa yoki muammoning yechimini topishga yo'naltirish mumkin. Bu esa ta'lim va tarbiya ishlari sifati va samaradorligini oshirishga qaratilgan saiy-harakatlarni jamlash imkonini beradi .

Ekologiya fanida talabalarni o'qitishni samarali tashkil etish, pedagogik texnologiyalarning mazmuni, shakl va vositalari, ta'lim berishda pedagogik texnologiyalardan to'g'ri tanlash va umumli foydalanish uslublari, kafolatlangan natijaga erishish uchun olib borilayotgan ta'lim sohasidagi yangiliklarni o'rganish, amaliyotda foydalanish ishning amaliy ahamiyatini belgilaydi. Ta'lim jarayoni murakkab jarayon bo'lganligi uchun ta'lim samaradorligi pedagog va talabaning faolliligiga, ta'lim vositalarining mavjudligiga, ta'lim jarayonining tashkiliy, ilmiy, metodik mukammalligiga bog'liq.

FOYDANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Бахриддинов, Н. С., Мамадалиев, Ш. М., & Джүраева, Д. У. (2022). Современный Метод Защиты Озонового Слоя. Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 3(3), 1-4.

2. Baxriddinov, N., Mamadaliev, S., & Djuraeva, D. (2022). ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЭКОЛОГИЯДАН ЎҚУВ МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ. Science and innovation, 1(B8), 10-15.

3. Atamirzaeva, S. T., & Juraeva, D. U. (2022). INTERFAOL IN THE ORGANIZATION OF THE SCIENCE OF ECOLOGY USING METHODS. Экономика и социум, (3-2 (94)), 55-57.

4. Umarjonovna, D. D., & Gulomjonovna, Y. Y. (2022). CHALLENGES OF FOOD SECURITY. Conferencea, 505-507.

5. Отамирзаев, С. О. У., & Джүраева, Д. У. (2022). АНАЛИЗ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ ЛАБОРАТОРНЫХ РАБОТ ПО ХИМИИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(7), 760-765.

6. Mashrapov, Q., Yoqubjanova, Y., Djurayeva, D., & Xasanboyev, I. (2022). THE ROLE OF CREDIT-MODULE SYSTEM IN DEVELOPMENT OF STUDENTS'SPECIALTIES IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(6), 332-336.

7. Джуряева, Д. У., & Мамадалиев, Ш. (2022). ЗАЩИТА ОЗОНОВОГО СЛОЯ-ЗАДАЧА КАЖДОГО ЧЕЛОВЕКА. Conferencea, 29-31.

8. Уктамов, Д. А., & Джуряева, Д. У. (2020). ПОЛУЧЕНИЕ МИКРОЭЛЕМЕНТСОДЕРЖАЩЕГО НИТРОФОСА НА ОСНОВЕ ТЕРМОКОНЦЕНТРАТА И ВТОРИЧНОГО СЫРЬЯ ГИДРОМЕТАЛЛУРГИИ. Universum: технические науки, (12-4 (81)), 82-85.

9. Djurayeva, D., & Ikromova, M. (2022). KIMYO LABORATORIYALARIDA DARSLARNI TASHKIL QILISHDA INNOVATION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(4), 52-55.

10. Джуряева, Д., & Эргашходжаев, Ш. К. О. (2022). РОЛЬ ЗЕЛЕННЫХ РАСТЕНИЙ В ЗАЩИТЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ. Conferencea, 62-63.

11. Каххаров, А., & Джуряева, Д. (2022). ЗНАЧЕНИЕ ХИМИИ В ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ В ОБЛАСТИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(6), 88-91.

12. Djurayeva, D. (2022). EKOLOGIYA VA ATROF MUHIT MUHOFAZASI YO'NALISHIDA TAHSIL OLUVCHI TALABALARGA EKOLOGIYA FANINING O'RNI VA AHAMIYATI. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(7), 124-128.

13. Джуряева, Д. У., & Собиров, М. М. (2022, December). ТЕХНОЛОГИЯ ПОЛУЧЕНИЯ СУСПЕНДИРОВАННЫХ СЛОЖНЫХ УДОБРЕНИЙ С ИНСЕКТИЦИДНОЙ АКТИВНОСТЬЮ. In Proceedings of International Educators Conference (Vol. 3, pp. 175-190).

14. Джуряева, Д. У., & Собиров, М. М. (2022, December). ТЕХНОЛОГИЯ ПОЛУЧЕНИЯ СУСПЕНДИРОВАННЫХ СЛОЖНЫХ УДОБРЕНИЙ С ИНСЕКТИЦИДНОЙ АКТИВНОСТЬЮ. In Proceedings of International Educators Conference (Vol. 3, pp. 175-190).

15. Djuraeva, D. (2010). ADDING THE CRIME OF INTERNATIONAL TERRORISM INTO THE STATUTE OF INTERNATIONAL CRIMINAL COURT: DEFINITION, BENEFITS TO JUSTICE AND OBSTACLES: дис. Central European University.

16. Umarjonovna, D. D. (2023). Noorganik Kimyo Fanini O'qitishda Pedagogik Texnologiyalar Va Fan Yangiliklaridan Samarali Foydalanishning Ahamiyati. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(1), 86-90.

17. Umarjonovna, D. D. (2023). Elekt Energetikasi Yo'nalishida Tahsil Oluvchi Talabalarga Ekologiya Fanining O'rni Va Ahamiyati. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(1), 77-81.

18. Umarjonovna, D. D., & Akbaraliyeva, Y. M. (2023). Global Environmental Problems and Their Solution. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(3), 326-330.
19. Umarjonovna, D. D. (2023). The Role of Green Plants in Protecting the Environment. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(3), 303-306.
20. Umarjonovna, D. D. (2023). Interactive Methodology of Teaching the Science of Environmental Protection to School in Educational Institutions. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(3), 295-302.
21. Bakhriddinov, N. S., & Djuraeva, D. U. (2023). Efficiency of Using Apatite in Obtaining Epa. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(3), 291-297.
22. Djurayeva, D., & Fayzullayeva, S. (2023). KIMYO FANINI O'QITISHDA KREDIT MODUL ASOSIDA MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL QILISH. Наука и технология в современном мире, 2(12), 9-11.
23. Djurayeva, D. (2023). MODERN ENVIRONMENTAL PROBLEMS. Наука и технология в современном мире, 2(12), 5-8.
24. Umarjonovna, D. D., & Olimjon o'g'li, O. S. (2022). O'QUV MAQSADLARI IERARXIYASI TARTIBIDAGI DARSNING TA'LIM SAMARADORLIGIGA TA'SIRI.
25. Djurayeva, D. (2023). KIMYO FANIDAN VIRTUAL LABORATORIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH USULLARINI YARATISH. Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 2(4), 27-29
26. Djurayeva, D. (2023). MODERN ENVIRONMENTAL PROBLEMS AND SOLUTIONS. Инновационные исследования в современном мире: теория и практика, 2(12), 13-17.
27. ATAMIRZAEVA, S., & JURAEVA, D. INTERFAOL IN THE ORGANIZATION OF THE SCIENCE OF ECOLOGY USING METHODS. ЭКОНОМИКА, 55-57.
28. Turgunovna, A. S., Sadriddinovich, B. N., & Mahammadjanovich, S. M. (2021, April). Kinetics of Decomposition of Washed Roasted Phosphoconcentrate in Hydrochloric Acid. In E-Conference Globe (pp. 194-197).
29. Атаханов, Ш. Н., Дадамирзаев, М. Х., Атамирзаева, С. Т., & Акрамбоев, Р. А. (2017). Использование порошка-полуфабриката из соковых выжимок топинамбура для получения мучных национальных изделий. Хранение и переработка сельхозсырья, (8), 5-7.
30. Рахимов, У. Ю., Атаханов, Ш. Н., Атамирзаева, С. Т., Хожиев, Р. М., & Дадамирзаев, М. Х. (2014). Использование порошка-полуфабриката, полученного из вторичного сырья соковых производств, в приготовлении мучных национальных изделий Узбекистана. Молодой ученый, (6), 226-229.
31. Атамирзаева, С. Т. (2022). СУМАЛАК–ОСНОВА ВИТАМИНОВ И ПИТАТЕЛЬНЫХ ВЕЩЕСТВ. Eurasian Journal of Academic Research, 2(2), 112-116.

32. Джуроева, Д. У. (2022). АНАЛИЗ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ ЛАБОРАТОРНЫХ РАБОТ ПО ХИМИИ Отамирзаев Самаджон Олимжон угли.

33. Джуроева, Д. (2023). ОБУЧЕНИЕ МЕТОДАМ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВИРТУАЛЬНЫХ ЛАБОРАТОРИЙ В ХИМИИ. Инновационные исследования в современном мире: теория и практика, 2(15), 16-19.

34. Bakhridinov, N. S., & Djuraeva, D. U. (2023). Efficiency of Using Apatite in Obtaining Epa. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(3), 291-297.

СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ КЕРАМИЧЕСКИХ МАСС САНИТАРНО-ТЕХНИЧЕСКИЕ СРЕДСТВА

Шарипов Фарходжон Фазлитдинович

Наманганский инженерно-строительный институт

Аннотация: *В настоящее время потребность народного хозяйства и населения в фарфорофаянсовых изделиях считается недостаточно обеспеченной. Кроме того, до сих пор остается низким их качество, эстетических вид, а технология производства является наиболее трудно-, топливо- и энергоемким процессом. Весьма высокие требования, предъявляемые к качеству изделий, послужили основанием для создания новых видов изделий, усовершенствования технологии производства, снижения температуры обжига, разработке топливо- и энергосберегающей технологии.*

Ключевые слова: *фаянса, разжижающую, метод, кремнезем, состав*

В последнее время основной задачей санстройфаянсовой промышленности республики является улучшение качества выпускаемых изделий. В связи с переходом фарфорофаянсовой промышленности на местное сырье резко ухудшилось качество выпускаемых изделий.

Известно, что многие научно-исследовательские работы посвящены созданию физико-химических основ улучшения качества фарфорофаянсовых изделий.

Как известно, также качественные показатели фаянса, как механическая прочность, термостойкость, белизна, плотность и др., определяются его фазовым составом и структурой. Увеличение в фаянсе содержания кристаллических фаз (муллита, корунда, циркона и кварца), обладающих высокими упругими свойствами, способствует существенному повышению его механической прочности. Более высокая прочность таких материалов объясняется одновременным снижением в них количества стекловидных фаз, обладающих более низкими прочностными характеристиками, а также различием в упругих свойствах стекловидных и кристаллических фаз. Подобные изменения в фазовом составе фарфора также отражаются и на его других свойствах.

Основным сырьем при производстве санстройфаянсовых изделий, входящим в состав шликеров и существенно влияющим на их технологические свойства, в том числе на фильтрацию, являются глины и каолины. Одна из серьезных проблем керамической промышленности -отсутствие высококачественного сырья. В настоящее время, когда практически все высококачественные пластичные материалы (каолин и беложгущиеся глины) оказались за пределами России, особо значимой становится роль российского глинистого сырья. Даже высококачественное глинистое сырье,

поступающее на предприятия, обладает определенными колебаниями свойств, которые не могут не отразиться на стабильности технологического процесса и качестве керамических изделий.

Для обеспечения высокотехнологичного производства часто используют направленную модификацию свойств сырья - от естественной обработки до интенсивных способов воздействия.

Наличие в составе глин и каолинов водорастворимых солей (1 - 2,5%), особенно сульфатов кальция, магния или железа, а также хлоридов уменьшают разжижающую способность электролитов, понижают огнеупорность глин, уменьшают интервал спекания и увеличивают усадку, повышают пористость обожженных изделий, понижают прочность и морозостойкость изделий.

Весьма важной характеристикой при определении качества шликера является его гранулометрический состав, зависящий от гранулометрического состава глин и каолинов, которые также не отличаются стабильностью.

А.А. Исмаатовым и др., методами рентгенографии, инфракрасной спектроскопии исследована фарфоровая масса, имеющая в составе обогащенные химическими компонентами вторичные каолины Ангрэнского месторождения. Имеется сходимость с показателями фарфоровых масс Ташкентского фарфорового завода, однако возникает необходимость более подробных исследований вторичного каолина для улучшения белизны фарфоровых образцов.

Авторы работ разработали способ изготовления фарфора, имеющего низкий КТЛР. Фарфор получали формованием из смеси состава, мас. %: 70-90 муллитоподобного кордиерита (МК), 10-30 $TiO_2 \cdot Al_2O_3$ и 10-15 MgO .

Смешивали 80% каолина, 13% талька и 7% $Mg(OH)_2$ и обжигали смесь 5 часов при 1200°C для получения геля алюмомагнезиевого титаната с последовательным обжигом при 1300-1450°C. Состав МК, мас. %: 50-55 SiO_2 ; 35 Al_2O_3 ; 10-15 MgO . К полученному МК добавляли 20 мас. % $TiO_2 \cdot Al_2O_3$, полиэтилен-гликоль альгинат Na и HCl до получения суспензии СФН-3. Суспензию заливали в гипсовую форму. Полуфабрикат обжигали в электропечи при 1570 К.

В работе предлагается способ получения термо-химически стойкого фарфора для изготовления лабораторных тиглей, домашней посуды, труб для гальванических ванн. Для этого изготавливают сырьевую смесь, содержащую, мас. %: 70-90 каолина, 18-28 калиевого полевого шпата, 0-10 Al_2O_3 , 0-15 огнеупорной глины, 0-4 талька, 4-0 доломита. При помоле смеси добавляют 3,5-4% свинцово-борной фритты, содержащей 40-65% PbO , B_2O_3 в фритте составляет от 1:1,7 до 1:2,5. Например, в шаровой мельнице приготовили мокрым помолом сырьевую смесь, содержащую, мас. %: 14,8 полевого шпата, 0,2 каолина, 10 глины, 2 талька, 2 доломита, причем каолин предварительно обжигали при температуре 1173-1273°C.

В процессе совместного помола в сырьевую смесь добавили предварительно приготовленную в сухой массе сырьевую смесь. Фритту готовили из шихты, включающей, мас. % 28,7 кварцевого песка, 4,6 оксида алюминия, 52,6 свинцового сурика и 14,5 борной кислоты; варили фритту при температуре 1473-1543 К и размалывали до остатка 0-0,5 % на сите 0,06 мм.

В работе Л.И. Беляева, на основании проведенных исследований, сделан вывод, что допустимым содержанием TiO_2 в марках кварцполевошпатового и полевошпатового сырья для фарфорофаянсовой промышленности следует считать 0,06 % при суммарном содержании оксидов ($Fe_2O_3 + TiO_2$) не выше 0,7 %.

Развитие способа ускоренного обжига фарфора относится к началу 70-х годов. Для достижения постоянства качества продукции состав фарфора должен согласовываться с режимом ускоренного обжига. В специальных фазовых массах с добавками щелочноземельных оксидов жидкая фаза образуется раньше, при более низких температурах.

В последнее время многие исследования посвящены совершенствованию технологии изготовления фарфоровых изделий, применению в технологических схемах новых и современных методов и приемов измельчения сырья, приготовления массы, формования изделий, сушки, обжига и декорирования.

В классическом фарфоре кристаллическая фаза представлена муллитом и кварцем. Многочисленными исследованиями установлено, что повышение прочности фарфора связано с увеличением содержания муллита, образующего прочный кристаллический каркас. Муллит обладает высокой прочностью, низким КТЛР, высоким модулем упругости и др. В работах Рике указывается на то, что массы с высоким содержанием глинистой составляющей обладают большей механической прочностью по сравнению с массами на основе кварца. Автор связывает это с тем, что черепок с тонкодисперсным муллитом, вследствие незначительной разницы между КТЛР муллита и кварцевого стекла, свободен от структурных напряжений.

В работе исследовано влияние аморфного кремнезема на свойства фарфорофаянсовых масс. Кремнезем вводился взамен кварцевого песка с целью повышения белизны изделия. Установлено, что кремнезем повышает плотность и вязкость керамического шликера и уменьшает его склонность к тиксотропии. С помощью дифференциально-термического анализа изучено поведение фарфоровых масс при нагревании, влияние кремнезема на протекание процесса дегидратации глинистых веществ и выделение кристаллической фазы в температурном интервале 500-1100°C.

Проектирование оптимальной кривой обжига фарфора и скорости обжига ограничены не только кинетикой термической реакции, но и конструктивными особенностями печи: описан упрощенный метод оптимизации режима обжига фарфора или фаянсовой керамики, содержащей стекловидную связку. Весь процесс

обжига может быть подразделен на 3 стадии. В процессе нагревания полуфабрикат непрочен и хрупок. Выше 900оС появляется стеклофаза, количество которой увеличивается с увеличением температуры, а вязкость снижается при температуре спекания. На третьей стадии материал становится прочной, упругой и хрупкой керамикой.

Тепловой удар опасен при нагревании, когда мала прочность материала, а при охлаждении – когда имеет место модификационного превращения кварца при температуре 573оС. Содержание стекла в различных фарфоровых образцах составляет 50-80%, объемное изменение, происходящее за счет перехода кварца из одной модификации в другую, может вызвать рост пескования фарфора даже при размере частиц кварца около 1 мкм. Кривые ДТА, ИТР, НТР позволяют определить критические точки обжига. При нагревании это, прежде всего, 550-600оС, при охлаждении 550оС. Охлаждение до 800оС может идти в режиме закалки со скоростью 380оС/час. При 600оС скорость охлаждения снижается до 67 оС/час. В тех случаях, когда обжиг необходимо спроектировать заново, целесообразно обжечь в лабораторной печи несколько толстостенных изделий, разместив термпары в толще черепка. Таким образом, выявляют перепад температуры, вызывающей растрескивание образцов.

Так, авторами работы предложен способ изготовления дешевых изделий, имеющих низкий ТКЛР, низкую диэлектрическую проницаемость, диэлектрические потери и высокое удельное электрическое сопротивление компонентов. Фарфоровая масса состоит, мас. %: 30-70 муллита, 10-50 SiO₂ и 5-30 двух сортов оксидов щелочеземельных металлов, например, BaO и SrO в соотношении 3/2. Смесь подвергают термообработке, затем измельчают, порошок смешивают со связующим и получают массу, из которой формуют заготовки листов, которые затем прокатывают и спекают.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Шарипов, Ф. Ф., & Мамаджанов, А. Б. ОБ ЭФФЕКТИВНОСТИ ПРИ ВНЕДРЕНИИ АВТОМАТИЗИРОВАННОЙ СИСТЕМЫ КОНТРОЛЯ И УЧЕТА ЭЛЕКТРОЭНЕРГИИ (АСКУЭ) В СИСТЕМЕ ЭЛЕКТРОСНАБЖЕНИЯ.
2. Fazliddinovich, S. F., & Odiljon o'g'li, Z. S. (2021). GAS TURBINE UNITS HYDRAULIC POWER STATIONS. *Academicia Globe: Inderscience Research*, 2(7), 1-5.
3. Fazliddinovich, S. F. (2021). ISSUES OF FAMILY BUSINESS DEVELOPMENT USING ALTERNATIVE ENERGY SOURCES. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(06), 402-404.
4. Fazliddinovich, S. F., & Odiljon o'g'li, Z. S. (2021). USE OF ELECTRICITY IN THE NATIONAL ECONOMY. *ResearchJet Journal of Analysis and Inventions*, 2(07), 1-5.
5. Tillanazarovich, S. F. F. K. M. (2023). DEVELOPMENT OF EFFECTIVE COMPOSITIONS OF COMPOSITE MASSES FOR THE MANUFACTURE OF SANITARY WARE CONSTRUCTION

PRODUCTS WITH HIGH PHYSICAL AND MECHANICAL PROPERTIES. Conferencea, 11(11), 22-32.

6. Tillanazarovich, S. F. F. K. M. (2023). INVESTIGATION OF THE STRUCTURE, COMPOSITION AND PHYSICO-CHEMICAL PROPERTIES OF NAVOI BENTONITE. Conferencea, 11(11), 14-21.

7. Sharipov, F. (2022). PEDAGOGIK YONDASHUVLAR INTEGRATSIYASI VA ULARNI TA'LIM JARAYONIDA QO'LLASH. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(6), 78-81.

8. Sharipov, F., & Omonboyev, R. (2023). ENERGY EFFICIENCY IS AN IMPORTANT FACTOR OF SUSTAINABLE ENERGY SUPPLY. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 2(2), 211-215.

9. Sharipov, F., & Omonboyev, R. (2023). GIDROENERGETIKA SOHASIDA ELEKTR ENERGIYASI OLISSHNING AFZALLIKLARI. Академические исследования в современной науке, 2(3), 38-44.

10. Мамаджанов, А. Б., & Шарипов, Ф. Ф. (2016). EFFICIENCY IN THE INTRODUCTION OF AUTOMATED SYSTEM OF CONTROL AND ACCOUNTING OF ELECTRIC POWER SUPPLY SYSTEMS. Міжнародний науковий журнал, (1-1), 76-79.

11. Мамаджанов, А. Б., & Шарипов, Ф. Ф. (2016). Электр таъминоти тизимига энергия назорати ва хисоблашнинг автоматлаштирилган тизимларини жорий этишнинг самарадорлиги хақида. International scientific journal, (1 (1)), 76-79.

12. Даминов, А. А., Атмирзаев, Т. У., Махмудов, Н. М., & Шарипов, Ф. Ф. (2017). Перспективные направления автоматизированного управления процесса производства, передачи и потребления электроэнергии. Актуальные проблемы гуманитарных и естественных наук, (2-3), 59-62.

13. Даминов, А. А., Махмудов, Н. М., & Шарипов, Ф. Ф. (2016). Применение бесконтактных аппаратов и логических элементов в схемах управления электроприводами. Science Time, (11 (35)), 143-147.

14. Отамирзаев, О. У., & Шарипов, Ф. Ф. (2017). Методика проведения лабораторных занятий с интерактивными методами. Science Time, (2 (38)), 270-273.

15. Бахриддинов, Н. С., Мамадалиев, Ш. М., & Джуроева, Д. У. (2022). Современный Метод Защиты Озонового Слоя. Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 3(3), 1-4.

16. Baxriddinov, N., Mamadaliev, S., & Djuraeva, D. (2022). ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЭКОЛОГИЯДАН ЎҚУВ МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ. Science and innovation, 1(B8), 10-15.

17. Atamirzaeva, S. T., & Juraeva, D. U. (2022). INTERFAOL IN THE ORGANIZATION OF THE SCIENCE OF ECOLOGY USING METHODS. Экономика и социум, (3-2 (94)), 55-57.

18. Umarjonovna, D. D., & Gulomjonovna, Y. Y. (2022). CHALLENGES OF FOOD SECURITY. Conferencea, 505-507.

19. Отамирзаев, С. О. У., & Джураева, Д. У. (2022). АНАЛИЗ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ ЛАБОРАТОРНЫХ РАБОТ ПО ХИМИИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(7), 760-765.
20. Mashrapov, Q., Yoqubjanova, Y., Djurayeva, D., & Xasanboyev, I. (2022). THE ROLE OF CREDIT-MODULE SYSTEM IN DEVELOPMENT OF STUDENTS'SPECIALTIES IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 1(6), 332-336.
21. Джураева, Д. У., & Мамадалиев, Ш. (2022). ЗАЩИТА ОЗОНОВОГО СЛОЯ-ЗАДАЧА КАЖДОГО ЧЕЛОВЕКА. *Conferencea*, 29-31.
22. Уктамов, Д. А., & Джураева, Д. У. (2020). ПОЛУЧЕНИЕ МИКРОЭЛЕМЕНТСОДЕРЖАЩЕГО НИТРОФОСА НА ОСНОВЕ ТЕРМОКОНЦЕНТРАТА И ВТОРИЧНОГО СЫРЬЯ ГИДРОМЕТАЛЛУРГИИ. *Universum: технические науки*, (12-4 (81)), 82-85.
23. Djurayeva, D., & Ikromova, M. (2022). KIMYO LABORATORIYALARIDA DARSLARNI TASHKIL QILISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 1(4), 52-55.
24. Джураева, Д., & Эргашходжаев, Ш. К. О. (2022). РОЛЬ ЗЕЛЕННЫХ РАСТЕНИЙ В ЗАЩИТЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ. *Conferencea*, 62-63.
25. Каххаров, А., & Джураева, Д. (2022). ЗНАЧЕНИЕ ХИМИИ В ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ В ОБЛАСТИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 1(6), 88-91.
26. Djurayeva, D. (2022). EKOLOGIYA VA ATROF MUHIT MUHOFAZASI YO'NALISHIDA TANSIL OLUVCHI TALABALARGA EKOLOGIYA FANINING O'RNI VA AHAMIYATI. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 1(7), 124-128.
27. Джураева, Д. У., & Собиров, М. М. (2022, December). ТЕХНОЛОГИЯ ПОЛУЧЕНИЯ СУСПЕНДИРОВАННЫХ СЛОЖНЫХ УДОБРЕНИЙ С ИНСЕКТИЦИДНОЙ АКТИВНОСТЬЮ. In *Proceedings of International Educators Conference (Vol. 3, pp. 175-190)*.
28. Джураева, Д. У., & Собиров, М. М. (2022, December). ТЕХНОЛОГИЯ ПОЛУЧЕНИЯ СУСПЕНДИРОВАННЫХ СЛОЖНЫХ УДОБРЕНИЙ С ИНСЕКТИЦИДНОЙ АКТИВНОСТЬЮ. In *Proceedings of International Educators Conference (Vol. 3, pp. 175-190)*.
29. Djuraeva, D. (2010). ADDING THE CRIME OF INTERNATIONAL TERRORISM INTO THE STATUTE OF INTERNATIONAL CRIMINAL COURT: DEFINITION, BENEFITS TO JUSTICE AND OBSTACLES: дис. Central European University.
30. Umarjonovna, D. D. (2023). Noorganik Kimyo Fanini O'qitishda Pedagogik Texnologiyalar Va Fan Yangiliklaridan Samarali Foydalanishning Ahamiyati. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, 2(1), 86-90.

31. Umarjonovna, D. D. (2023). Elekt Energetikasi Yo'nalishida Tahsil Oluvchi Talabalarga Ekologiya Fanining O'rni Va Ahamiyati. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(1), 77-81.
32. Umarjonovna, D. D., & Akbaralievna, Y. M. (2023). Global Environmental Problems and Their Solution. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(3), 326-330.
33. Umarjonovna, D. D. (2023). The Role of Green Plants in Protecting the Environment. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(3), 303-306.
34. Umarjonovna, D. D. (2023). Interactive Methodology of Teaching the Science of Environmental Protection to School in Educational Institutions. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(3), 295-302.
35. Bakhridinov, N. S., & Djuraeva, D. U. (2023). Efficiency of Using Apatite in Obtaining Epa. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(3), 291-297.
36. Djurayeva, D., & Fayzullayeva, S. (2023). KIMYO FANINI O'QITISHDA KREDIT MODUL ASOSIDA MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL QILISH. Наука и технология в современном мире, 2(12), 9-11.
37. Djurayeva, D. (2023). MODERN ENVIRONMENTAL PROBLEMS. Наука и технология в современном мире, 2(12), 5-8.
38. Umarjonovna, D. D., & Olimjon o'g'li, O. S. (2022). O'QUV MAQSADLARI IERARXIYASI TARTIBIDAGI DARSNING TA'LIM SAMARADORLIGIGA TA'SIRI.
39. Djurayeva, D. (2023). KIMYO FANIDAN VIRTUAL LABORATORIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH USULLARINI YARATISH. Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 2(4), 27-29
40. Djurayeva, D. (2023). MODERN ENVIRONMENTAL PROBLEMS AND SOLUTIONS. Инновационные исследования в современном мире: теория и практика, 2(12), 13-17.
41. ATAMIRZAEVA, S., & JURAEVA, D. INTERFAOL IN THE ORGANIZATION OF THE SCIENCE OF ECOLOGY USING METHODS. ЭКОНОМИКА, 55-57.
42. Джуряева, Д. У. (2022). АНАЛИЗ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ ЛАБОРАТОРНЫХ РАБОТ ПО ХИМИИ Отамирзаев Самаджон Олимжон угли.
43. Джуряева, Д. (2023). ОБУЧЕНИЕ МЕТОДАМ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВИРТУАЛЬНЫХ ЛАБОРАТОРИЙ В ХИМИИ. Инновационные исследования в современном мире: теория и практика, 2(15), 16-19.
44. Bakhridinov, N. S., & Djuraeva, D. U. (2023). Efficiency of Using Apatite in Obtaining Epa. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(3), 291-297.

БЎЛАЖАК МУТАХАССИСЛАРНИ “ҚУРИЛИШ ЭКОЛОГИЯСИ” ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ИНТЕРФАОЛ УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ АФЗАЛИКЛАРИ

Ёқубжанова Ёқутхон Ғуломжановна

НамМҚИ, Меҳнат муҳофазаси ва экология кафедраси катта ўқитувчи

Аннотация: Бугунги кунда эркин ва мустақил фикрловчи, ижтимоий-сиёсий ҳаётда онгли равишда фаол иштирок этишга қодир ёш авлодни шакллантириш, уларга атроф-муҳитни муҳофаза қилиш, энергия ва ресурс тежамкорлик, экологик муаммоларнинг сабаблари ва уларни бартараф этиш йўлларини билиш, қурилиш жараёнининг атроф-муҳитга таосири, бино ва иншоотлар қурилишида энергия ва ресурс тежамкорлик, қурилиш материаллари экологияси йўналишидаги муаммоларни ҳал қилишда талабаларни зарур бўлган билим ва кўникмаларига эга бўлиб, мазкур мақолада қурилиш экологияси фанини ўқитишда интерфаол усулларидан фойдаланиш имкониятлари ҳақида маълумотлар келтирилган

Калит сўзлар: таълим соҳаси, ахборот коммуникация тизими, педогогик фаолият, таълим технологияси, янги педогогик технологиялар, атмосфера, чанг, ис гази, экологик вазият.

ПРЕИМУЩЕСТВА ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ В ОБУЧЕНИИ БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ “ЭКОЛОГИИ В СТРОИТЕЛЬСТВЕ”

Ёқубжанова Ёқутхон Ғуламжановна

НаМИСИ, Старший преподаватель кафедры “Охрана труда и экология”

Аннотация: Формировать свободное и самостоятельно мыслящее молодое поколение, способное к сознательному активному участию в общественной и политической жизни сегодняшнего дня, учить их вопросам охраны окружающей среды, энерго - и ресурсосбережения, причинам экологических проблем и путям их устранения, влиянию экологических факторов на окружающую среду. влияния строительного процесса, энерго- и ресурсосбережения при возведении зданий и сооружений, студенты обладают необходимыми знаниями и навыками решения задач по направлению экология строительных материалов.

Ключевые слова: образовательная среда, информационно-коммуникационная система, педагогическая деятельность, образовательная технология, новые педагогические технологии, атмосфера, пыль, углекислый газ, экологическая атмосфера.

КИРИШ

Бугунги кунда олий таълим муассасалари олдида турган муҳим вазифалардан бири эркин ва ижодий фикрловчи, ўз-ўзини ривожлантириш ва ўз-ўзини такомиллаштиришга қодир мутахассисни тайёрлашдан иборат. Мамлакатда экологик хавфсизликни таъминлаш, экологик вазиятни яхшилаш, қулай экологик ҳолатни барқарор сақлаш, экология ва атроф-муҳитни муҳофаза қилиш соҳасида давлат бошқаруви самарадорлигини таъминлаш ҳамда соҳада содир этилаётган ҳуқуқбузарликларнинг олдини олиш бўйича устувор вазифалари белгилаб қўйилган. Мазкур вазифаларнинг самарали ҳал этилиши ўз навбатида инновацион таълим муҳитини ташкил этиш ва таълим-тарбия жараёнида янги замонавий технологияларни ишлаб чиқиш ва амалда жорий қилиш орқали мавжуд долзарб муаммо ва камчиликларни бартараф этишни тақозо этади. Шуннингдек, замонавий талаблар таълим жараёнини яхлит тизими сифатида модернизациялаш ҳамда таълимда инновацион фаолиятни ташкил этиш заруриятини кўрсатмоқда. Шу билан биргаликда таълимни ривожлантиришнинг асосий тенденцияларидан бири бу ахборотлаштириш ва компьютерлаштириш бўлиб, ўқув жараёнига янги инновацион, ахборот технологияларини жорий этишни, аудиториядаги дарсларни итерфаол усулларда ўтилишини таъминлашдан иборатдир.

Таълим жараёнида интерфаол усулларни қўллаш уларни интеграциялаш, унинг методик асосларини ўрганиш, шакл ва методларини танлаш ва ишлаб чиқиш, давлат таълим стандарти ва узлуксиз таълим тизими билан боғлиқ долзарб масалалардан биридир. Бугунги янги ижтимоий-иқтисодий шароитда амалга оширилаётган таълим тизимининг интеграцияси бозор иқтисодиёти ўзгаришларига ва талабларига мос келиши, ўқув жараёнининг моддий-техник ва ахборот базаси билан етарлича таъминланиши, таълим жараёнига юқори малакали педагогик кадрларни жалб қилиш, сифатли ўқув-методик ишланмаларни тайёрлаш, таълим тизими ва ишлаб чиқариш ўртасида ўзаро интеграцияни йўлга қўйиш муҳим масалалардан бири бўлиб келмоқда.

АДАБИЁТЛАР ТАҲЛИЛИ

Олимларимиз томонидан XI - аср ахборот технологиялар асри деб тан олинганлиги педагогик ва ахборот технологиялари кун сайин барча соҳаларда ривожланаётгани, жумладан, таълим соҳасида ҳам янги ахборот технологияларидан кенг фойдаланишда ноанъанавий ўқитишни юқори натижаларга олиб келмоқда.

Педагогик технология тушунчаси дастлаб XX асрнинг ўрталарида АҚШда пайдо бўлиб, 1940-50 йиллар ўртасигача «Таълим технологияси» деб юритилиб келган ва бу ибора техника воситаларидан фойдаланиб ўқитишга нисбатан қўлланилган. 1950-60 йилларда программалаштирилган таълим назарда тутилган, 1970-йилларда «педагогик технология» ибораси қўлланилиб у аввалдан лойиҳалаштирилган ва аниқ белгиланган мақсадларга эришишни кафолатловчи ўқув жараёнини билдирган. 1979

йилда АҚШнинг педагогик коммуникациялар ва технологиялар ассоциацияси томонидан педагогик технологияни комплекс, интегратив жараён деб асосланган ва 1980-йилларнинг бошидан эса педагогик технология деб таълимнинг компьютерли ва ахборот технологияларини яратишга айтилган. Ҳозирда бу тушунчага қуйидагича турли таърифлар берилган: Технология – бирор ишда, саноатда, маҳоратда қўлланиладиган усуллар, йўллар йиғиндиси [2,6].

ТАДҚИҚОТ МЕТОДОЛОГИЯСИ

Ҳозирги вақтда мамлакатимиз ва бошқа давлатларда қилинаётган бунёдкорлик ишлари ҳамда уларни барпо этиш жараёнида атмосферага чиқаётган чанг ва ис газлари миқдори кундан-кунга ошиб бормоқда. Фан-техниканинг ривожланиши, шунингдек қурилиш соҳасининг жадал ривожланиб бораётганлиги жамиятга мисли кўрилмаган ютуқлар келтириши билан бир қаторда, жамият билан табиат ўртасидаги муносабатларнинг кескинлашишига, экологик ҳолатнинг ёмонлашишига, табиий ресурсларнинг исроф бўлишига, сув, ҳаво, тупроқнинг ифлосланишига, захарланишига, ўсимлик ва ҳайвонларнинг камайиб кетишига, катта-кичик экотизимларнинг бузилишига олиб келди. Ҳозирги замон экология муаммоларини фан-техника ютуқлари асосида ҳал қилиш жараёнида қурилиш экологияси фани, унинг йўналишини, жамият ва табиат ўртасидаги зиддиятларни ҳал қилишдаги имкониятлари муҳим омил ҳисобланади. Экологик танглик ва ҳалокатларнинг олдини олишда, жамият ва табиат ўртасидаги экологик зиддиятларни ҳал этишда қурилиш экологияси фани қоидаларини амалиётда қўллаш катта аҳамиятга эга [4,5].

Ҳозирги даврда қурилиш экологияси фани олдида турган амалий вазифалар қуйидагилардан иборат:

- 1) Аҳолини оптимал экологик муҳит билан таъминлаш;
- 2) Экологик хавфсиз бинолар қурилишини таъминлаш;
- 3) Табиий бойликлардан оқилона фойдаланиш билан бир қаторда чиқиндисиз технологияларни ишлаб чиқариш;
- 4) Сунъий экотизимларнинг (қишлоқ хўжалиги) доимий ва юқори ҳосилдорлигини таъминлаш;
- 5) Аҳолининг турли табақаларига экологик таълим ва тарбия бериш йўли билан табиат муҳофазасини амалга ошириш [4].

Қурилиш экологияси фанини ўтишда янги таълим технологиялари ўқитувчига қўйидагиларда ёрдам беради:

- 1.Талабага йўналтирилганлиги;
- 2.Талабанинг замонавий таълимда ўқишга тайёрлигининг турли даражаларини ҳисобга олган ҳолда ривожланаётган таълим технологияларини ўзлаштириши кераклиги;
- 3.Талаба шахсини шакллантириш ва ривожлантириш янги маълумотларни "кашф этишга" ёки «Ихтирочиликка» қаратилган ўз фаолияти жараёнида амалга оширилиш..

Сўнги йилларда ўқитувчилар талабаларга йўналтирилган, инсоний-шахсий таълимни жорий қилиб, ўзларини талабага қаратишга ҳаракат қилмоқдалар. Аммо талабага ҳамма маълумотларни ўргатиш, унга том маънода ҳамма маълумотлар ҳақида тайёр ғоялар ва билимларни бериш тўғри келмаслиги. Лекин уни мустақил равишда билим олишга, вазиятни таҳлил қилишга, талабани йўналтиришга, унга янги маълумотларни ўзлаштиришда ёрдам беришга, хулоса чиқаришга, ҳал қилмаган вазифа ёки муаммонинг ечимини топишга йўналтириш мумкин. Бу эса таълим ва тарбия ишлари сифати ва самарадорлигини оширишга қаратилган сайй-ҳаракатларни жамлаш имконини беради [5].

ХУЛОСА

Қурилиш экологияси фанида талабаларни ўқитишни самарали ташкил этиш, педагогик технологияларнинг мазмуни, шакл ва воситалари, таълим беришда педагогик технологиялардан тўғри танлаш ва унумли фойдаланиш услублари, кафолатланган натижага эришиш учун олиб борилаётган таълим соҳасидаги янгиликларни ўрганиш, амалиётда фойдаланиш ишнинг амалий аҳамиятини белгилайди. Таълим жараёни мураккаб жараён бўлганлиги учун таълим самарадорлиги педагог ва талабанинг фаоллигига, таълим воситаларининг мавжудлигига, таълим жараёнининг ташкилий, илмий, методик мукамаллигига боғлиқ.

ФОЙДАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РУЙХАТИ:

1. Azizxo'jaeva N. Pedagogik texnologiyalar va pedagogik mahorat.T.: 2006 y
2. Sattorov Z.M. Qurilish ekologiyasi. – T. Sano-standart, 2017. - 364 b.OTM uchun darslik.
3. Ergashev A. Umumiy ekologiya. - T.: 2003, 462 b.
4. Yormatova D. Sanoat ekologiyasi. - T.: 2007, 256 b.
5. Бахриддинов, Н. С., Мамадалиев, Ш. М., & Ёқубжанова, Ё. (2022). ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ОРГАНИЗАЦИИ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО ОБРАЗОВАНИЯ В ДОШКОЛЬНОМ УЧРЕЖДЕНИИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(5), 443-448.
6. Umarjonovna, D. D., & Gulomjonovna, Y. Y. (2022). CHALLENGES OF FOOD SECURITY. *Conferencea*, 505-507.
7. Tukhtamirzaevich, M. A., & Gulomjonovna, Y. Y. (2022, December). USE OF NEW PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN TEACHING THE SUBJECTS OF INDUSTRIAL SANITATION AND LABOR HYGIENE. In *Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies (Vol. 1, No. 3, pp. 378-386)*.

8. Ёкубжанова, Ё. Г. (2022). Использование Инновационных Технологий При Организации Занятий По Промышленной Санитарии И Гигиене. *Central Asian Journal of Literature, Philosophy and Culture*, 3(10), 25-27.
9. Gulomjonovna, Y. Y. (2022, December). QURILISH EKOLOGIYASI FANINI O'QITISHDA ILGOR PEDAGOGIK TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH. In *Proceedings of International Educators Conference* (Vol. 3, pp. 191-199).
10. Yaqubjanova, Y., Sariboyeva, D., & Halimjonova, U. (2022). SECONDARY RAW MATERIALS OF DAIRY PRODUCTS AND THEIR PHYSIOLOGICAL EFFECTS ON THE HUMAN ORGANISM. *Models and methods in modern science*, 1(18), 67-72.
11. Yoqutxon, Y., & Go'zalbonu, R. (2022). A Change of Ecosystem, Education, Technology and Lifestyle. *International Journal of Formal Education*, 1(9), 84-89.
12. Mashrapov, Q., Yoqubjanova, Y., Djurayeva, D., & Xasanboyev, I. (2022). THE ROLE OF CREDIT-MODULE SYSTEM IN DEVELOPMENT OF STUDENTS'SPECIALTIES IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 1(6), 332-336.
13. Sadriddinovich, B. N., Akhmadjanovich, T. A., & Gulomjonovna, Y. Y. (2022, December). Technology of obtaining magnesium and sulfate ion superphosphate from effluent concentration waste. In *International scientific-practical conference on "Modern education: problems and solutions"* (Vol. 1, No. 5).
14. Ёкубжанова, Ё. (2023). РАЗРАБОТКА ТЕХНОЛОГИИ ПРИГОТОВЛЕНИЯ НАПИТКОВ НА ОСНОВЕ СЫВОРОТКИ С ФУНКЦИОНАЛЬНЫМИ СВОЙСТВАМИ. *Gospodarka i Innowacje*, 33, 170-177.
15. Бахриддинов, Н. С., Мамадалиев, Ш. М., & Джураева, Д. У. (2022). Современный Метод Защиты Озонового Слоя. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, 3(3), 1-4.
16. Vaxriddinov, N., Mamadaliev, S., & Djuraeva, D. (2022). ОЛИЙ ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА ЭКОЛОГИЯДАН ЎҚУВ МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ. *Science and innovation*, 1(B8), 10-15.
17. Atamirzaeva, S. T., & Juraeva, D. U. (2022). INTERFAOL IN THE ORGANIZATION OF THE SCIENCE OF ECOLOGY USING METHODS. *Экономика и социум*, (3-2 (94)), 55-57.
18. Umarjonovna, D. D., & Gulomjonovna, Y. Y. (2022). CHALLENGES OF FOOD SECURITY. *Conferencea*, 505-507.
19. Отамирзаев, С. О. У., & Джураева, Д. У. (2022). АНАЛИЗ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ ЛАБОРАТОРНЫХ РАБОТ ПО ХИМИИ. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, 2(7), 760-765.
20. Mashrapov, Q., Yoqubjanova, Y., Djurayeva, D., & Xasanboyev, I. (2022). THE ROLE OF CREDIT-MODULE SYSTEM IN DEVELOPMENT OF STUDENTS'SPECIALTIES IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. *Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences*, 1(6), 332-336.

21. Джураева, Д. У., & Мамадалиев, Ш. (2022). ЗАЩИТА ОЗОНОВОГО СЛОЯ-ЗАДАЧА КАЖДОГО ЧЕЛОВЕКА. Conferencea, 29-31.
22. Уктамов, Д. А., & Джураева, Д. У. (2020). ПОЛУЧЕНИЕ МИКРОЭЛЕМЕНТСОДЕРЖАЩЕГО НИТРОФОСА НА ОСНОВЕ ТЕРМОКОНЦЕНТРАТА И ВТОРИЧНОГО СЫРЬЯ ГИДРОМЕТАЛЛУРГИИ. Universum: технические науки, (12-4 (81)), 82-85.
23. Djurayeva, D., & Ikromova, M. (2022). KIMYO LABORATORIYALARIDA DARSLARNI TASHKIL QILISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(4), 52-55.
24. Джураева, Д., & Эргашходжаев, Ш. К. О. (2022). РОЛЬ ЗЕЛЕННЫХ РАСТЕНИЙ В ЗАЩИТЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ. Conferencea, 62-63.
25. Каххаров, А., & Джураева, Д. (2022). ЗНАЧЕНИЕ ХИМИИ В ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ В ОБЛАСТИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(6), 88-91.
26. Djurayeva, D. (2022). EKOLOGIYA VA ATROF MUHIT MUHOFAZASI YO'NALISHIDA TAHSIL OLUVCHI TALABALARGA EKOLOGIYA FANINING O'RNI VA AHAMIYATI. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(7), 124-128.
27. Джураева, Д. У., & Собиров, М. М. (2022, December). ТЕХНОЛОГИЯ ПОЛУЧЕНИЯ СУСПЕНДИРОВАННЫХ СЛОЖНЫХ УДОБРЕНИЙ С ИНСЕКТИЦИДНОЙ АКТИВНОСТЬЮ. In Proceedings of International Educators Conference (Vol. 3, pp. 175-190).
28. Джураева, Д. У., & Собиров, М. М. (2022, December). ТЕХНОЛОГИЯ ПОЛУЧЕНИЯ СУСПЕНДИРОВАННЫХ СЛОЖНЫХ УДОБРЕНИЙ С ИНСЕКТИЦИДНОЙ АКТИВНОСТЬЮ. In Proceedings of International Educators Conference (Vol. 3, pp. 175-190).
29. Djuraeva, D. (2010). ADDING THE CRIME OF INTERNATIONAL TERRORISM INTO THE STATUTE OF INTERNATIONAL CRIMINAL COURT: DEFINITION, BENEFITS TO JUSTICE AND OBSTACLES: дис. Central European University.
30. Umarjonovna, D. D. (2023). Noorganik Kimyo Fanini O'qitishda Pedagogik Texnologiyalar Va Fan Yangiliklaridan Samarali Foydalanishning Ahamiyati. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(1), 86-90.
31. Umarjonovna, D. D. (2023). Elekt Energetikasi Yo'nalishida Tahsil Oluvchi Talabalarga Ekologiya Fanining O'rni Va Ahamiyati. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(1), 77-81.
32. Umarjonovna, D. D., & Akbaraliyeva, Y. M. (2023). Global Environmental Problems and Their Solution. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(3), 326-330.
33. Umarjonovna, D. D. (2023). The Role of Green Plants in Protecting the Environment. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(3), 303-306.

34. Umarjonovna, D. D. (2023). Interactive Methodology of Teaching the Science of Environmental Protection to School in Educational Institutions. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, 2(3), 295-302.
35. Bakhridinov, N. S., & Djuraeva, D. U. (2023). Efficiency of Using Apatite in Obtaining Epa. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal*, 2(3), 291-297.
36. Djurayeva, D., & Fayzullayeva, S. (2023). KIMYO FANINI O'QITISHDA KREDIT MODUL ASOSIDA MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL QILISH. *Наука и технология в современном мире*, 2(12), 9-11.
37. Djurayeva, D. (2023). MODERN ENVIRONMENTAL PROBLEMS. *Наука и технология в современном мире*, 2(12), 5-8.
38. Umarjonovna, D. D., & Olimjon o'g'li, O. S. (2022). O'QUV MAQSADLARI IERARXIYASI TARTIBIDAGI DARSNING TA'LIM SAMARADORLIGIGA TA'SIRI.
39. Djurayeva, D. (2023). KIMYO FANIDAN VIRTUAL LABORATORIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH USULLARINI YARATISH. *Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования*, 2(4), 27-29
40. Djurayeva, D. (2023). MODERN ENVIRONMENTAL PROBLEMS AND SOLUTIONS. *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика*, 2(12), 13-17.
41. ATAMIRZAEVA, S., & JURAEVA, D. INTERFAOL IN THE ORGANIZATION OF THE SCIENCE OF ECOLOGY USING METHODS. *ЭКОНОМИКА*, 55-57.
42. Джуряева, Д. У. (2022). АНАЛИЗ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ ЛАБОРАТОРНЫХ РАБОТ ПО ХИМИИ Отамирзаев Самаджон Олимжон угли.
43. Джуряева, Д. (2023). ОБУЧЕНИЕ МЕТОДАМ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВИРТУАЛЬНЫХ ЛАБОРАТОРИЙ В ХИМИИ. *Инновационные исследования в современном мире: теория и практика*, 2(15), 16-19.
44. Valijonovich, R. S., Axmadjanovich, T. A., & Khoshimjon, Y. S. (2021). Causes and Consequences of Floods and Floods in The Safety of Life, Measures to Protect the Population and The Territory. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 25(1), 83-86.
45. Valijanovich, R. S., & Ahmadjanovich, T. A. (2021). CURRENT STATUS OF GROWING AND HARVESTING CORN AND CRUSHING COTTON. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 1002-1006.
46. Turgunov, A. A., Yakubzhanova, Y. G., Yuldoshev Sh, K., & Mirzaliyev, Z. S. (2022). MAIZE, MAINTENANCE AND DEVELOPMENT OF WAYS TO OVERCOME DEFICIENCIES IN GROWTH FROM THE SUBSYSTE. *PEDAGOG.–2022*, 4, 953-959.
47. Yakutkhan, Y. Khoshimjon o'gli, YS (2022). Educate the Population on the Types and Causes of Emergencies. *Journal of Ethics and Diversity in International Communication*, 2(5), 22-26.

48. Khoshimjon, Y. S., & Mavludakhon, M. (2022). THE AMOUNT OF GRAIN LEAVING FROM THE CORE AND SHELL HOLE AND ITS REDUCTION. *Scientific Impulse*, 1(4), 371-374.

49. Gulomjonovna, Y. Y. Khoshimjon o'glu, YS (2021). CAUSES OF FLOOD AND FLOOD DAMAGE ALSO PREPARE TO DO THE RIGHT ACTION IN THIS EMERGENCY SITUATION. *International Journal of Development and Public Policy*, 1(5), 158-161.

50. G'ulomjonovna, Y. Y. Xoshimjon o'gli, YS (2022). Influence of the Shape of the Working Surface of the Screed on the Grain Quality Mixture on the Performance of the Shell. *International Journal of Development and Public Policy*, 2(2), 43-47.

51. Ahmadjanovich, T. A., Gulomzhanovna, Y. Y., Khoshimjon, Y. S., & Saidulla, M. Z. (2022). MAIZE, MAINTENANCE AND DEVELOPMENT OF WAYS TO OVERCOME DEFICIENCIES IN GROWTH FROM THE SUBSYSTEM. *PEDAGOG*, 1(4), 939-946.

PROTECTION OF POPULATION AND FACILITIES FROM EMERGENCIES

Namanagan Institute Engineering Construction

Yuldoshev Shakhboz Khoshimjon

NamMQI student:

Ikromova Mohira Bahromjon's

Annotation: *One of the main tasks of civil protection. Protective measures are carried out in peacetime. The size and character of the protective equipment is determined taking into account the specific characteristics of the area where the emergency occurred or the object of the public economy. When choosing protection methods, it is necessary to pay attention to the type of emergency (natural disasters, major production accidents, etc.)*

Key words: *Civil protection, population, shelters, toxic substances*

Methods of protecting the population in emergency situations, warning about emergency situations, anti-radiation measures, protective structures, shelters, radiation protection shelters, ordinary shelters, evacuation, filtering gas masks, insulating gas masks, respirators, fabric masks, light protective suits, personal protection box, personal package, protecting food and water from damage, protecting crops and animals from damage.

Methods and measures to protect the population in emergency situations

It is important to use comprehensive measures and effective use of all protection methods and means to protect the population from such situations. There are basic and basic ways to protect the population from emergency situations.

Primary methods of population protection include:

- training the population to protect themselves from emergency situations before they occur (in peacetime);
- educating the population to take measures to protect food products, water, fodder, livestock, and crops from their effects when radioactive substances and bacteriological agents are used;
- teaching the population to work with dosimetric devices for detecting radiation, chemical and bacteriological agents;
- training the population to implement measures against fire;
- carrying out sanitary-hygiene measures against epidemics together with the population;
- consists of training in practical application of methods of decontamination of people, areas, facilities, equipment, clothes, shoes and food contaminated by radioactive, chemical and bacteriological means. The main methods of protecting the population from emergency situations include:

- to explain to the population the basics of action in case of emergency situations and to warn them about such dangers;
- teaching the population to hide in protective structures;
- relocation and resettlement of the population in emergency situations;
- includes methods such as estimating the population with personal protective equipment.

Notifying citizens of an emergency. Measures against radiation and chemical effects One of the most effective ways to protect citizens in emergency situations is timely warning of citizens. The warning is carried out by means of radio and television. It is also warned by siren, production horn, vehicle signals and other similar signals. these warning signs mean "CAUTION EVERYONE".

Picture-1.1. The main signals of civil protection.

Every citizen who heard these messages should turn on the radio and television. In the case of any disaster, warning texts are drawn up taking into account the specifics of their impact on citizens and the national economy. It is appropriate if the texts are composed of short, concise and simple words.

For example: a) Residents are warned about an accident at a nuclear power plant in the following manner: "ATTENTION, Citizens, we are speaking from the headquarters of Civil Protection!" An accident occurred at the nuclear power plant. Radioactive dust is expected to fall on the "UzBAT" enterprise, the Hamza communication transmission network, the newly constructed metro station, the Tashkent mineral water bottling plant, and houses and neighborhoods located around this NPP.

All citizens living in this area should increase the hermeticity of their houses, take pets to shelters, protect food and water from radioactive dust, and take iodine supplements. Wait for the instructions of the civil protection headquarters about further actions."

b) The population is warned about the accident at the chemical plant in the following order:

"Attention! We are speaking from the headquarters of Civil Protection, Citizens! An accident occurred at the Chirchik chemical plant due to the spillage of ammonia, a highly toxic chemical (KTZM). Poisoned air is spreading towards the city of Tashkent. The zone of chemical poisoning includes the surrounding enterprises and residential areas (enterprise, neighborhood, street, etc.). Employees working in production enterprises close to the chemical enterprise, residents living in the neighborhoods should leave their homes and workplaces in a safe state (turning off gas, water and electricity) and prepare for evacuation to Tashkent city. Enterprises far from the chemical enterprise, residents of neighborhoods (names will be indicated) should maintain additional hermeticity in their workplaces and homes. Tell your neighbors what you have heard!"

v) Warn the population when there is a possibility of an earthquake:

"Attention! We are speaking from the headquarters of civil protection. Citizens! There is a possibility of an earthquake! Turn off gas, water, electricity and other sources that may cause fire in the house or office where you live, leave the house in a safe state, and take the necessary clothes, documents, water with you. and take food and stay away from tall buildings!" Share the information you heard with your neighbors!

If you are inside a building when the ground shakes, immediately stand near the door and under the main support pillars. Keep order and peace! Pay attention to the instructions given by the civil protection headquarters!

.Measures against radiation and chemical effects mean complex measures - measures aimed at reducing the impact of ionizing rays, toxic chemicals and substances that have a strong impact on people.

To carry out these activities, it is desirable to perform the following tasks:

- determination and evaluation of radiation and chemical condition;
- organization and conduct of dosimetric and chemical control;
- development of radiation protection regimes;
- assessment of the population with methodical instructions that describe methods and measures for protecting citizens from radioactive and chemical damage (indicates the places where gas masks, special clothing and other tools are kept, stored and distributed);
- implementation of measures to eliminate the consequences of radioactive and chemical damage (special sanitary - processing, decontamination of living and working places, buildings and structures, etc.).

Evaluation of the radiation-chemical condition is the basis of measures against radiation and chemical effects. The intended purpose of conducting it is to assess the working abilities of citizens under radiation or chemical influence and the work activities of employees, to determine how many people need to be provided with medical assistance, and to carry out sanitary processing. is to determine the number of citizens. It also includes

deactivation and degassing of equipment, vehicles, personal protective equipment, clothing, workplaces, and recycling of water, fodder, food, etc. remaining in radiation-chemically affected areas.

Assessment of the dosimetric and chemical situation is carried out by the civil protection headquarters of the facility, its systems, including intelligence departments.

The degree of contamination of food, water and fodder is determined in radiometric and chemical laboratories. In the dosimetric assessment, it is determined whether people and objects were irradiated with radiation rays, and the radiation doses received by people in the affected areas. ID-1 and DKP-50A type dosimeters are used for this purpose. Such dosimeters are distributed one for every 10-12 people. In addition, each person will have one ID-11 personal dosimeter. With the help of these two dosimeters, the radiation doses received by people in workshops, groups, and systems are determined and recorded in a special journal.

The degree of contamination of people, equipment, equipment and clothing with radioactive dust is determined using the DP-5 device and is measured in mR/hour. The degree of contamination of food, water and fodder from radioactive dust is determined by radiometric method and is measured in Ki/kg or Ki/l. Poisoning of personal protective equipment, equipment, food, water, places of residence and objects with toxic substances, strongly influencing substances is evaluated chemically. Depending on the results of the assessment of the chemical condition, it is determined whether people can walk without personal protective equipment, the level of degassing of equipment and facilities, the level of decontamination of food, water and other means. Chemical control is carried out using VPXR and PXR-MV type chemical intelligence equipment.

The main rules for protecting the population in radioactively affected areas are as follows:

- warning the population about radioactive damage;
- keeping the population in special protective shelters;
- prediction with personal protective equipment;
- use of SHD-2 radiation protection drugs;
- protection from contaminated water and food;
- observance of regimes of keeping citizens in damaged areas;
- evacuation of citizens from damaged areas;
- do not allow people from abroad into the affected areas;
- sanitary processing of citizens, deactivation of clothes, equipment, facilities.

Depending on the radiation condition, people affected by radioactive substances should not leave the storage areas for several hours to several days. In heavily affected areas, citizens can stay in protective structures for up to three days without going anywhere, and only on the fourth day they can move to normal structures. In such

enterprises, all food products should be kept in hermetic containers, and only clean water should be used for food preparation.

The main methods of protection of citizens in chemical enterprises are as follows:

- warning the population about the danger of chemical damage;
- keeping the population in special protective shelters;
- prediction with personal protective equipment;
- the use of antidote and SHKP-8, which protect against chemical damage;
- compliance with the movement regime in chemically damaged places;
- evacuation of people from damaged areas;
- sanitization of citizens, degassing of clothes, facilities, transport and equipment.

First of all, chemical reconnaissance works are carried out in the chemically affected area. The exact boundary of the place where the accident occurred, the type of harmful substance used, the level of damage to the area, the distance and proximity of people from the damaged furnace, the strength and direction of the wind and other indicators are determined.

Chemically injured citizens are given first aid and admitted to medical institutions. Damaged food and water contents are checked, degassed or destroyed. It is forbidden to smoke, drink and walk without protective equipment in the affected areas. Personal protective equipment, clothing and themselves of those who left the affected area will be thoroughly sanitized, protective equipment and clothing will be replaced.

Anticipation of citizens and civil protection systems with means against radiation and chemical effects.

The staff of civil protection of each facility and its service departments organize the preparation of workers in the facility with personal and medical protective equipment and their constant readiness. Storage of personal protective equipment is organized in workplaces. During periods of peace, these tools are periodically inspected by the laboratory and checked for readiness for use.

First of all, personal and medical protective equipment was given to citizens who were engaged in the elimination of its consequences in emergency situations. In addition to these, citizens entering civil protection systems are also provided with respirators. Citizens who do not work are estimated with simple means of protecting the respiratory organs - masks with cotton gauze and fabric masks that protect against dust. Only the employees of the civil protection systems serving in the damaged furnaces are expected to use protective equipment to protect the skin. In the case of emergency situations, citizens working in enterprises and organizations receive personal protective equipment from their workplaces, and citizens who are not engaged in work receive personal protective equipment from residential areas.

REFERENCES:

- 1.O.Qudratov. Favqulodda vaziyatlar va fuqaro muhofazasi. – T.: «Yangi asr avlodi», 2005y.
- 2.M.Tojiev va boshq. «Favqulodda vaziyatlar va fuqaro muhofazasi». - T.: «Ta’lim manbai», 2002 y.
- 3.A.K.Norxo’jaev va boshq. «Favqulodda vaziyatlar va fuqaro muhofaza tadbirlari». –T.:2003y
- 4.R.Ramzanova. Favqulodda vaziyatlar uchun tibbiy hamshiralar tayyorlash. . – T.: «Yangi asr avlodi», 2006y.
- 5.Grajdanskaya zao’ita i chrezvqchaynaya sitiatsiya v Res’ublike Uzbekistan. T.: «Yangi asr avlodi», 2003y.
6. N.Azizxo’jaeva. ‘edagogik texnologiyalar va ‘edagogik mahorat. O’quv qo’llanma. – T.: 2003 y.
- 7.B.Farberman. Ilg’or ‘edagogik texnologiyalar. O’quv qo’llanma. – T.: FAN, 2001y. – 146 b.
8. Gulomjonovna, Y. Y., & Khoshimjon o'glu, Y. S. (2021). CAUSES OF FLOOD AND FLOOD DAMAGE ALSO PREPARE TO DO THE RIGHT ACTION IN THIS EMERGENCY SITUATION. *International Journal of Development and Public Policy*, 1(5), 158-161
- 9.Valijonovich, R. S., Axmadjanovich, T. A., & Khoshimjon, Y. S. (2021). Causes and Consequences of Floods and Floods in The Safety of Life, Measures to Protect the Population and The Territory. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 25(1), 83-86.
- 10.G’ulomjonovna, Y. Y., & Xoshimjon o’gli, Y. S. (2022). Influence of the Shape of the Working Surface of the Screed on the Grain Quality Mixture on the Performance of the Shell. *International Journal of Development and Public Policy*, 2(2), 43-47.
- 11.Valijanovich, R. S., & Ahmadjanovich, T. A. (2021). CURRENT STATUS OF GROWING AND HARVESTING CORN AND CRUSHING COTTON. *Galaxy International Interdisciplinary Research Journal*, 9(12), 1002-1006.
12. Khoshimjon, Y. S., & Mavludakhon, M. (2022). THE AMOUNT OF GRAIN LEAVING FROM THE CORE AND SHELL HOLE AND ITS REDUCTION. *Scientific Impulse*, 1(4), 371-374.
13. Ahmadjanovich, T. A., Gulomzhanovna, Y. Y., Khoshimjon, Y. S., & Saidulla, M. Z. (2022). MAIZE, MAINTENANCE AND DEVELOPMENT OF WAYS TO OVERCOME DEFICIENCIES IN GROWTH FROM THE SUBSYSTEM. *PEDAGOG*, 1(4), 939-946.
- 14.Valijonovich, R. S., Axmadjanovich, T. A., & Khoshimjon, Y. S. (2021). Causes and Consequences of Floods and Floods in The Safety of Life, Measures to Protect the Population and The Territory. *International Journal of Progressive Sciences and Technologies*, 25(1), 83-86.

15. Yakutkhan, Y., & Khoshimjon o'gli, Y. S. (2022). Educate the Population on the Types and Causes of Emergencies. *Journal of Ethics and Diversity in International Communication*, 2(5), 22-26.

16. Khoshimjon, Y. S., Olimjonovich, M. K., & Ibrahim, H. (2022). ASSESSMENT OF THE SEISMIC RESISTANCE OF BUILDINGS AND STRUCTURES AND METHODS OF CREATING ELECTRONIC TECHNICAL PASSPORTS. *Scientific Impulse*, 1(5), 163-166.

17. Khoshimjon, Y. S., & Olimkhan, I. I. (2022, December). GEOLOGICAL HAZARD EVENTS, EARTHQUAKES AND THEIR CONSEQUENCES. In *Proceedings of International Educators Conference (Vol. 3, pp. 546-557)*.

18. Khoshimjon, Y. S., Djurayeva, D., & Fayzullayeva, S. (2023). KIMYO FANINI O'QITISHDA KREDIT MODUL ASOSIDA MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL QILISH. *Наука и технология в современном мире*, 2(12), 9-11.

19. Khoshimjon, Y. S., & Nurmira, M. M. (2023). EFFECTS OF HARMFUL AND TOXIC FACTORS OF PRODUCTION ON THE HUMAN BODY. *PEDAGOG*, 6(4), 476-483.

20. Rakhmanov, S. V., & Turgunov, A. A. (2022). THE USE OF BIOLOGICAL RESOURCES IS A GUARANTEE OF ECONOMIC STABILITY. *ASIA PACIFIC JOURNAL OF MARKETING & MANAGEMENT REVIEW* ISSN: 2319-2836 Impact Factor: 7.603, 11(03), 4-8.

21. Soliev, R., Avaxxon, T., & Sharifjon, R. (2021). Production Of Heat-Resistant And Frost-Resistant Composite Hermetic Mastics For Filling Cracks In Asphalt Concrete Roads And Defensive Joints Of Roads With Concrete Pavement. *NVEO-NATURAL VOLATILES & ESSENTIAL OILS Journal | NVEO*, 2677-2685.

22. Sobirov, M. M., Raxmonov, S. V., Urozov, T. S., & Aslanov, A. (2020). Studying the kinetics of the decomposition of sulfur-containing phosphorites by nitric acid. *Scientific Journal of Samarkand University*, 2019(3), 77-80.

23. Rakhmanov, S. V., Sobirov, M. M., Nazirova, R. M., & Hoshimov, A. A. (2020). Study of the kinetics of decomposition of sulfur-containing phosphoric nitric acid. *Scientific-technical journal*, 24(4), 65-68.

24. Мамадалиев, Ш. М., & Рахманов, Ш. В. (2019). Совершенствование системы обучения безопасности жизнедеятельности. *Вопросы науки и образования*, (17 (64)), 81-84.

25. Абдуллаев, М., Хайитов, Б., Пулатов, А., Рахмонов, Ш., & Усмонжонова, К. (2017). Применение электрохимически активированной воды в производстве биологических материалов для отраслей сельского хозяйства. *Московский экономический журнал*, (3), 18-18.

26. Рахманов, Ш. В., & Рахимов, Х. М. (2020). Система методов обучения безопасности жизнедеятельности. *Вестник науки и образования*, (2-2 (80)), 67-69.

УДК 66.091

**СИНТЕЗ БИОСТИМУЛЯТОРОВ НА ОСНОВЕ АРОМАТИЧЕСКИХ АМИНОСПИРТОВ
ДЛЯ ВОДОСБЕРЕГАЮЩИХ КОМПОЗИТОВ**

С.С.Зокиров

Зокиров С

Д. Исабоева

Х. Ахмаджонова

Наманганский инженерно-технологический институт

Республика Узбекистан, город Наманган

Научный сотрудник Наманганского инженерно-строительного института.

Республика Узбекистан, город Наманган

2Студент 9ву-20 Наманганского инженерно-технологического института.

Республика Узбекистан, город Наманган

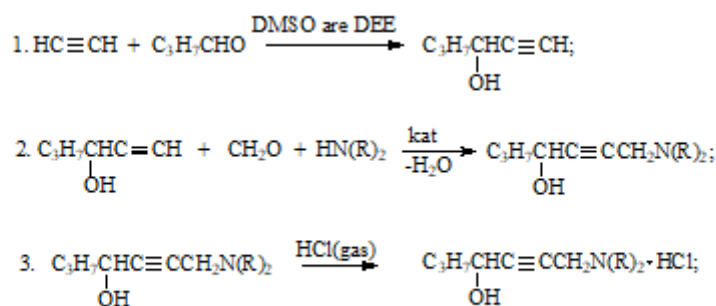
Аннотация: В статье приведены результаты изучения ацетиленовых аминспиртов синтезированных аминотетилированием 1-гексин-3-ола, с вторичными аминами по реакции Манниха, в присутствии катализатора солей меди. Изучено влияние различных факторов (температура, давление и время, а также природа органических растворителей) на процесс синтеза. Путем гидрогалогенирования получены гидрохлориды. Все они хорошо растворяются в низкомолекулярных спиртах и хлороформе. Строение синтезированных веществ установлено методами ИК и МПР ¹H спектроскопии. Частота определена снятием ГЖХ на хроматографе ЛХМ-72-МД с пламенно-ионизационным детектором. Продукты реакции отделяли колоночной хроматографией на силикагеле элюированном гексаном. Определены физико-химические, рострегулирующие свойства синтезированных аминсоединений. Полученные результаты по испытанию на рострегулирующую активность показали, что они при сравнительно высоких концентрациях (0,2%-ный водный раствор) обладают ингибирующим действием, а в относительно низких концентрациях проявляют стимулирующие свойства. Исследование по рост регулирующей активности синтезированных аминсоединений выполнены в институте Генетики и экспериментальной биологии растений АН РУз.

Ключевые слова: Ацетиленовые спирты, ароматические аминспирты, реакция Фаворского, реакция Манниха, галогенирование, гидрогалогенирование, рострегулирующая активность, оксиамины.

ВВЕДЕНИЕ

Многие соединения, синтезированные на основе ароматических ацетиленовых аминоспиртов, обладают физиологической активностью [1,5,15-19] и они нашли широкое применение в различных отраслях народного хозяйства в качестве гербицидов, фунгицидов, дефолиантов, рост регулирующих и лекарственных препаратов, ингибиторов коррозии металлов и т.д. В связи с этим в данной работе исследована возможность синтеза некоторых ранее не известных аминосоединений из вторичного ацетиленового спирта (1-гексин-3-ола).

При этом конденсацией *n*-масляного альдегида [4-6] с ацетиленом были получены соответствующие ацетиленовые спирты. Изучено влияние различных факторов (температура, давления и время, природа органических растворителей) на процесс синтеза. В дальнейшем синтезированные спирты по реакции Манниха были превращены в соответствующие аминоспирты аминометилированием смесью параформальдегид + дибензил и дифениламино, по следующей схеме:

Где: $(\text{R})_2 = \text{-дифениламино-дибензиламино}$

Аналогичные схемы предложены и в работе [6] при осуществлении реакций аминометилирования ряда третичных ацетиленовых спиртов (АС).

Реакцию проводили в среде диоксана с участием катализаторов – хлористой меди(I), ацетата меди(I), бромистой или йодистой меди(I) в интервале температур 70-100°C и при продолжительности 5-7 часов.

В результате проведённых опытов было получено 2 новых ацетиленовых аминоспиртов (ААС), ранее не описанных в литературе. Они хорошо растворяются в низкомолекулярных спиртах и хлороформе. Их выходы, элементный состав и некоторые физико-химические константы приведены в табл.1

Следует отметить, что выходы синтезированных ААС почти не зависят от природы использованных катализаторов. Такое их незначительное влияние, несмотря на отличие анионов этих солей, что указывает на поляризацию $\text{C}\equiv\text{C}$ связи исходного АС, в основном, под действием ионов меди(I). Исходя из этого в дальнейших опытах по синтезу ААС в качестве катализатора использовали Cu_2Cl_2 , являющегося одним из наиболее широко доступных соединений меди(I).

На выход ААС существенное влияние оказывает также природа исходных аминов. Так при использовании дифениламина в условиях конденсации в наибольшем количестве образуется соответствующий ААС (выход до 40 %)

В то же время, если в реакции применять его гидрохлорид (ГХ), то образование ААС повышается до 76,2 – 80,0 %, причиной чего, очевидно, является возрастание растворимости исходного амина и вследствие чего создание благоприятных условий, способствующих увеличению подвижности атома водорода, связанного со вторичным азотом.

Кинетические особенности аминометилирования 1-гексин-3-ола ароматическими аминами исследованы на примере синтеза 1-добензиламино-2-гептин-4-ола, который проводили в интервале температур 70-100°C в течение 7 часов в присутствии хлористой меди(I).

Полученные данные показали, что с повышением температуры и продолжительности реакции выход ААС увеличивается. В этих условиях изменение скорости процесса также прямо пропорционально температуре. Однако, скорость реакции при одной и той же температуре с ростом времени равномерно снижается, что, по всей вероятности, обусловлено уменьшением концентрации исходных реагентов и разбавлением реакционной среды, образующимся ААС.

При этом ход реакции имеет равномерный характер, а зависимость ее скорости и выхода ААС от температуры и продолжительности эксперимента аналогична с образованием других аминоспиртов.

На основе вышеприведенных кинетических данных из зависимости от скорости процесса и от обратной температуры в Аррениусовских координатах рассчитаны значения энергии образования (E) 1-добензиламино-2-гептин-4-ола, который соответственно равны 2,44 кДж/моль (10,21 ккал/моль). Такая величина E изученной реакции является характерными для большинства нуклеофильных взаимодействий.

Следует отметить, что во всех экспериментах по синтезу ААС количество использованного Cu_2Cl_2 было в пределах 1,0-2,5% от общей массы исходных компонентов. При этом также выяснилось, что недостаток (или отсутствие) катализатора в системе невозможно компенсировать повышением температуры.

Кроме того, для всех изученных реакций зависимость $\lg W$ от $1/T$ имеет прямолинейный характер, а найденные значения E относительно небольшие, что, вероятно, указывает на высокую эффективность использованного катализатора и нуклеофильный характер процесса образования полученных ААС. Также получены четвертичные соли синтезированных ацетиленовых оксиаминов по методике описанных в литературе [8]. Их выходы, элементный состав и физико-химические константы приведены в таблице 1.

Как уже отмечалось, в ИК-спектрах исходных ААС поглощение аминогруппы, внутримолекулярной водородной связи гидроксильной группы с не поделенной парой электронов атома азота, валентных колебаний метильных и метиленовых групп ярко выражено. Вместе тем полосы для $\text{C}\equiv\text{C}$ связи в спектрах почти не

проявляются. Это подтверждает легкость введения в кислых средах электрофильных агентов с противоположной стороны заслоненной части молекулы.

Рострегулирующие и гербицидные свойства ацетиленовых аминоспиртов синтезированные по методике [4-7] изучены по общепринятым методикам.

Экспериментальная часть. ИК–спектры синтезированных соединений сняты на приборе UR-20 в тонком слое в растворе, а твердых в виде таблеток с бромидом калия или хлоридом натрия. ПМР–спектры ^1H синтезированных соединений сняты на приборе Varian XL-400. ГЖХ сняты на хроматографе ЛХМ–72 МД с пламенно–ионизационным детектором. Продукты реакции отделяли колоночной хроматографией на силикагеле элюированием гексаном.

Необходимо отметить, что в спектрах, всех полученных аминоспиртов отсутствуют полосы поглощения, в области 3250-3230 см^{-1} характерные для валентных колебаний $\equiv\text{C}-\text{H}$ связи, что подтверждает образования целевых продуктов.

Структура молекул синтезированных аминосиртов изучена методами ИК-, ПМР-, ^1H спектроскопией.

В ИК- спектрах ароматических ААС, например 1-добензиламиногептин-2-ола-4, имеется интенсивная полоса при 1490 см^{-1} , соответствующая валентным колебаниям двойной связи, которая в сочетании с полосами при 1595-1580 см^{-1} является характерной для ароматического кольца. В области 3090-3000 см^{-1} интенсивное поглощение, относящиеся валентным колебаниям водорода, находящегося у sp^2 гибридных углеродистых атомов в бензольном ядре. Кроме того, в области 1960-1780 см^{-1} видны характерные колебания замещенных бензолов. Далее, в спектре для такого бензольного кольца наблюдается деформационные колебания при 730 и 695 см^{-1} .

В ПМР-спектре 1- добензиламиногептин-2-ола-4 триплет протонов метильной группы при δ 0,6-0,8 м.д. (3H), метиленовых δ 1,1- 1,4 м.д. (4H), уверенный сигнал протона гидроксила с δ 1,8 м.д., протонов метиленовой группы при тройной связи с δ 2,5- 2,6 м.д. (2H), метиленовый групп между атомами азота и бензольных ядер с δ 2,8- 2,9 м.д. (4H), метильной группы при гидроксиле с δ 3,4- 3,6 м.д. (1H) и, наконец, интенсивной сигнал при δ 5,6-5.9 м.д. (5H), характерны для протонов монозамещенных бензольных ядер.

Синтез ацетиленовых аминоспиртов. ААС синтезировали по известной реакции Манниха. В качестве аминометилирующих агентов использованы порошкообразный параформальдегид, также широкодоступные амины такие как дифенил-, добензиламин-. Для проведения реакций в трехгорлой колбе, снабженной мешалкой, обратным холодильником и термометром, в определенных соотношениях готовили смеси 1-гексин-3-ола, параформальдегида, соответствующего амина, сухого диоксана и безводного катализатора – ацетата-, хлорида- или бромида меди (I). Далее полученную реакционную смесь интенсивно перемешивали при нагревании на

масляной бане (при температуре 95-100°C) в течение 4-6 часов. Затем смесь разбавляли 10% ным раствором карбоната калия, отделяли органический слой, а водный слой экстрагировали хлороформом. Органическую часть и хлороформные вытяжки объединяли, высушивали над карбонатом калия и отгоняли растворители. Остаток (густая жидкость темного цвета) подвергали вакуумной перегонке.

Таблица 1.

Данные по выходам и некоторым физико-химическим константам синтезированных ароматических аминоспиртов

№	Ароматические аминоспирты	Выход (%)	Температура плавления (°C)	Элементный состав (%)								
				Вычислено				Брутто-формула	Найдено			
				С	Н	Н	Галоген		С	Н	Н	Галоген
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
I	$C_3H_7-CHC \equiv CCH_2N(C_6H_5)_2$ OH	40,0	90	81,07	7,52	5,01		$C_{19}H_{21}ON$	81,10	7,40	5,10	
II	$C_3H_7-CHC \equiv CCH_2N(CH_2C_6H_5)_2$ OH	54,0	61	82,08	8,14	4,56		$C_{21}H_{25}ON$	82,20	8,10	4,45	
III	$C_3H_7-CHC \equiv CCH_2N(CH_2C_6H_5)_2 \cdot HCl$ OH	76,2	207-208	72,26	6,97	4,43	11,25	$C_{19}H_{22}ONCl$	72,30	6,90	4,50	11,30
VI	$C_3H_7-CHC \equiv CCH_2N(CH_2C_6H_5)_2 \cdot HCl$ OH	80,0	216-218	73,36	7,57	4,07	10,33	$C_{21}H_{25}ONCl$	73,40	7,60	4,00	10,30

Синтез 1-дифениламиногептин-2-ола-4. Смесь 9,8 г (0,1 моль) гексин-1-ола-3, 16,9 г (0,1 моль) дифениламина и 3,8 г (0,13 моль) параформальдегида нагревали в течение 6 часов в присутствии 0,25 г ацетата меди(I) в 250 мл диоксана. При этом получено 12,4 г (44,3%) продукта реакции с $T_{пл}$ 90-91°C.

Исследования рострегулирующих свойств синтезированных ацетиленовых аминосоединений. В настоящее время одной из актуальных задач химической науки является создание высокоэффективных, рострегулирующих и дефолирующих препаратов, необходимых для сельского хозяйства [5-2,8-10]. Следует отметить, что большинство ныне используемых таких веществ, являются труднодоступными и дорогими, ядовитыми и нерастворимыми в воде, что в значительной степени ограничивает области их применения. Исходя из этого, подробно исследовались и рострегулирующие свойства выше описанных соединений [15-19].

Полученные результаты по испытанию на рострегулирующую активность (I-XII) выбранных препаратов показали, что они при сравнительно высоких концентрациях (0,2% ный водный раствор) обладают ингибирующим действием, а в относительно низких концентрациях проявляют стимулирующие свойства. Особенно в случае использования 0,0002% ного раствора препаратов III, IV, VI-VIII средний рост корешков фасоли и нута возрастает и составляет соответственно 125 и выше 150% по сравнению контролем (табл.1). Необходимо отметить, что при этом с увеличением роста корешков фасоли и нута симбатно развиваются и его надземной части.

Таблица 2

Влияние полученных аминосоединений на рост и развитие пшеницы и кукурузы
(температура 25-26⁰)

Соеди-нения	Прирост главного стебля фасоли и нута, % к контролю				
	Концентрация препарата, % (мас)				
	0,2	0,02	0,002	0,0002	0,00002
I.	-	-	+	+++	++
II.	-	+	+	+++	++
III.	-	-	++	++++	+++
IV.	-	-	++	++++	+++
V.	-	-	+	+++	-
VI.	-	-	+	++++	-
VII.	-	+	++	++	+++
VIII.	-	-	++	++++	++

* (-) – в указанных условиях не проявляет стимулирующую активность (+) – минимальное стимулирование– 100 %, (++) – прирост стебля до 125%, (+++) - прирост до 150% (++++) прирост вкше 150%

Заключение. По реакции Манниха синтезировано 4 ароматических аминоспиртов и их четвертичные соли. Установлены их структуры и некоторые физико-химические константы. Определены оптимальные условия образования этих веществ в каждом отдельном случае. Подробно исследованы рост регулирующие свойства полученных соединений. Полученные соединения применяются при производстве композитов, которые используются в сельском хозяйстве. Данные композиты обогащенные биостимуляторами благоприятно влияют на рост и развитие растений, а также обладают водосберегающими свойствами. При проведении исследований было установлено, что данный композит позволяет сократить объем поливной воды до 40%.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Ракитин Ю.В., Регуляторы роста растений и гербициды. – М.: Наука, 1978.360.с.
2. Азербает И.Н., Сарбаев Т.Т. Химия регулирует рост растений. –Алма-Ата: Наука, 1968. –с.8
3. Атавин А.Т., Дмитриева З.Т., Трофимов Б.А. Биологические активные соединения. –Л.: Наука,1968. -С.113
4. Химия ацетилена. Отв. Ред. М.Ф. Шостаковский. М.: Изд-во Наука, 1968. -528 с.
5. Zokirov S. S. Juraboev F. M. Turgunov E. Research Of Synthesis Of Acetylene Amino Alcohols And Study Of Their Properties . International Journal of Disaster Recovery

and Business Continuity SSN: 2005-4289 IJDRBC Copyright@2020 SERSC Vol.11, No. 3, (2020), pp. 2850-2857

6. Либман Н.М., Кузнецов С.Г. Аминоспирты ацетиленового ряда. 1. Получение 1,1-дизамещенных-4-диалкиламинобутин-2-олов-1. // Журн. Орг. Химии. -1960. -Т.30. –с.1197

7. Zokirov S., Mamazhanov M. M., Kadirova G. A., Robilddinova M. S. Research Of 3-Methyl-1-Butyne-3-0l Halogenation Processes And Study Of Their Antimicrobial Properties. International Journal of Disaster Recovery and Business Continuity SSN: 2005-4289 IJDRBC Copyright@2020 SERSC Vol.11, No. 3, (2020), pp. 2677-2685

8. Курбанов А.И., Сирлибаев Т.С., Култаев К.К. Галоидирование и гидрогалоидирование некоторых ацетиленовых аминоспиртов // Журн. прикл. химии. -1985. -№11 –с. 2583-2586

9. Тургунов Э., Юлдашев А., Садиков М.К. Четвертичные аммониевые соли ацетиленовых аминов // Доклады АН РУз. -2010. -№2. -с.64-67.

10. Тургунов Э. и др. Синтез галогенсодержащих соединений на основе пропаргиламинов. // Журн. орг. химии. -1999. -т.35. -Вып. 8. –с.1161-1164.

11. Котляревский И.Л., Шварцберг М.С., Фишер Л.Б. Реакции ацетиленовых соединений. –Новосибирск.: Наука,1967. -354с.

12. Бабаян А.Т., Григорян А.А. Исследование в области четвертичных аммониевых соединений // Журн. орг. химии. -1956. -т.26. -№7. -с.1945

13. Rose J.D., Gale R.A. Acetylene reactions. Part V. Reactions of phenylacetylene with secondary amines. J. Chem. Soc., Perhin L. 1949. №1. P.792

14. Тургунов Э., Холмурадова Л.Э., Джумагулов Ш.Х. Каталитическое галогенирование ацетиленовых моно- и диаминов // Журн. UNIVERSUM. №4. с.- 2018

15. А.С. №1624941 2-хлор-3-окси-1-гексенилацетат в качестве гербицида против щиряцы и курунного просо. А.И. Курбанов, С. Зокиров, Т.С. Сирлибаев, Р.К. Коблов, С.Тарииков, В.Г. Колядин. от 1.10.1990г

16. А.С. №1617689. 1-Диметиламиногептин-2-ол-4 как гербицид против щиряцы и мышей сизий. С. Зокиров, А.И.Курбонов, Т.С. Сирлибаев, Р.К. Коблов, С.Тарииков, Ф.С. Фатхуддинов. от 1.09.1990 г.

17. А.С.№1640837.Диэтиламиноэтиловый эфир пропилэтинилкарбинола проявляющий гербицидную активность против щиряцы и ростстимулирующую активность в отношении хлопчатника. С. Зокиров и другие. от 1.12.1990 г.

18. Зокиров С.С., Зокиров С., Жўрабоев Ф., Ахмедов Б., Охундадаев А., Хайдаров О. Синтез ацетиленовых спиртов и изучение их влияния на рост, развитие и урожайность хлопчатника. // Развитие науки и технологий. НТЖ. -2018-№5 –с.25-31.

**PEDAGOGIK - PSIXOLOGIK BILIMDONLIGI O'QITUVCHINING YUKSAK KASBIY
FAZILATIDUR**

Achilova Munira Mansurovna

Doktorant, Qarshi davlat uniuersiteti

Abstract: *As a result of the introduction of 21st century science and technology development into the educational process and the application of new pedagogical technologies, the demands placed on teachers are increasing by themselves. This situation, in turn, requires teachers to acquire the highest knowledge, scientific achievements, and modern techniques, as well as acquire psycho-pedagogical tact and style, and have a psycho-pedagogical portrait corresponding to the requirements of the time.*

Key words: *Psychological portrait, still, knowledge, professional portrait, components, moral, spiritual, social, professional, individual images.*

XXI asr fan- texnika taraqqiyoti ta'lim jarayoniga kirib kelishi, yangidan yangi pedagogik texnologiyalarining tadbiiq qilishni natijasida o'qituvchilarga qo'yiladigan talablar ham o'z o'zidan ortib bormoqda. Bu holat o'z navbatida o'qituvchilardan eng yuksak bilimlar, fan yutiqlari, zamonaviy texnikalarni egallash bilan bir qatorda, psixo - pedagogik fakt va stilni egallashlari hamda davr talabiga mos keladigan psixo - pedagogik portretga ega bo'lishlarini talab etadi.

O'qituvchining kasbiy portreti o'z ichiga bir necha turdagi komponentlarni qamrab oladi. Biz esa shulardan ayrimlarini keltirib o'tamiz: axloqiy - ma'naviy, ijtimoiy, kasbiy, individual-psixologik qiyofa.

O'qituvchi o'zida shakillantirishi kerak lozim bo'lgan bir qator xususiyatlarni sanab o'tamiz. O'qituvchi nutqi ravon, til boyligi, ifoda usuli ta'sir vositalarini adabiy til uslub va me'yorlarini to'la egallagan bo'lishi zarur.

O'qituvchilik xos bo'lgan bunday fazilatlar undagi pedagogik odobni shakillantiradi. Pedagogik odob o'qituvchining yuksak kasbiy fazilatidir. U o'qituvchining sabotli bo'lishi, hissiyatini idora qila olishi, o'qituvchilarga psixologik ta'sir o'tkazish vositasi va me'yorlarini belgilashi aniqlashiga yordam beradigan fazilat hisoblanadi. Yuksak pedagogik odobga ega bo'lgan o'qituvchigina guruhda mo'tadil psixologik muhitni o'rnata oladi, o'qituvchilar qalbiga tez yo'l topa oladi. Bu esa ta'limni sifat va samaradorligiga ijobiy ta'sir o'tkazadi.

“Ta'lim jarayonini olib borish va o'quv mashg'ulotlarini o'tkazishning sifat va samaradorligini oshirish uchun” o'qituvchi o'zida quyidagi qobiliyatlarni shakillantirgan bo'lishi kerak.

1. Bilish qobiliyati
2. Tushuntirish qobiliyati

3. Kuzatuvchanlik qobiliyati
4. Nutq qobiliyati
5. Tashkilotchilik qobiliyati
6. To'g'ri muomala qila olish qobiliyati
7. Kelajakni ko'ra olish qobiliyati
8. Diqqatni taqsimlay olish qobiliyati.

O'z xizmati xususiyatiga ko'ra o'qituvchi tashkilotchilik fazilatiga ham ega bo'lmog'i lozim. Buning uchun o'qituvchi tashabbuskorlik va tashkilotchilik qobiliyatiga ega bo'lib har doim tetik, g'ayratli, o'z kuchi va imkoniyatiga, ishongan bo'lmog'i zarur. Tashabbuskor va g'ayratli o'qituvchi o'quvchilarni o'z orqalaridan ergashtira oladi va o'quvchilar unga ergashadi.

Ta'lim jarayonida o'qituvchining vazifasi -dars jarayonida tafakkur va faoliyatning eng samarali usullarini uyg'unlashtirishi lozim. Binobarin, bunday uyg'unlik dars samaradorligini oshirishning muhim omilidir.

O'qituvchi dars mashg'ulotlariga to'g'ri yondashishi uchun ta'lim jarayonining asosiy komponentlarini bilishi, ularning o'zaro bog'liqligiga bir-biriga ta'sirini tushunishi lozim. Obektiv mavjudlikning mohiyatini bilishi ta'limning maqsadlaridan biridir.

Ta'lim jarayonlarini olib borish va o'quv mashg'ulotlarini o'tkazishda o'qituvchi darsiga quyidagi talablarni qo'yishi maqsadga muvofiq.

Har bir dars malum bir maqsadni amalga oshirishga qaratilgan va puxta rejalashtirilgan bo'lmog'i lozim. Buning uchun:

- Dars o'quvchilarning barkamol shaxs ruhida tarbiyalashning umumiy maqsad va vazifalarini amalga oshirishga qaratilgan bo'lishi;

- Darsning maqsadi albatta, o'quvchilarga bilim berishni nazarda tutgan bo'lishi;

- Belgilangan vaqtga mo'ljallangan mavzu dastur materialining bir qismi sifatida ifodalanishi va bu materiallar o'zaro ichki mantiqiy bog'lanishga ega bo'lishi;

- O'tilishi kerak bo'lgan materialning xarakteriga ko'ra qanday dars tipi, o'qitish metodidan foydalanish nazarda tutilishi;

Har bir dars mustahkam g'oyaviy -siyosiy jihatdan tarbiyaviy yo'nalishga ega bo'lmog'i lozim;

- Darsning mazmuni o'tilayotgan mavzuning mohiyatiga bog'liq holda o'qituvchilarni g'oyaviy-siyosiy jihatdan tarbiyalashga xizmat qiladigan materiallar bilan boyitilishi;

- Dars o'tilayotgan mavzuning mazmunidan kelib chiqadigan tabiat, jamiyat va kishi tafakkuri taraqqiyoti haqidagi ilmiy bilimlar o'quvchilarning ilmiy dunyoqarashi va etiqotlarining shakllanishiga qaratilgan bo'lishi lozim;

- Har bir dars turli metod va vositalardan keng hamda unimli foydalangan holda olib borilishi lozim;

- Darsga ajratilgan vaqtni tejab, undan samarali foydalanish lozim;

Har bir o'qituvchi va o'quvchining faoliyati birgalashsagina qo'yilgan maqsadga erishish mumkin. Buning uchun

- O'qituvchi darsga puxta tayyorlanishi;

- Shu dars davomida ishlatilgan ko'rgazmali o'quv materiallarini to'g'ri tanlash va ishlatishi;

- Sinf faolligini oshirishga qaratilgan tadbirlarni to'g'ri belgilashi, ayniqsa o'quvchilarning mustaqil fikr yuritishlarini, ularning diqqatini jalb qilish va ma'lum bir topshiriqlarni kitob bilan ishlash,

Bizga ma'lumki, hozirgi ta'lim maskanlarida o'qitishning noan'anaviy usullaridan ya'ni pedagogic texnologiyalardan foydalanib dars o'tish jarayoni samarali natijalar beryapti. Bo'lajak o'qituvchilarning pedagogik qobiliyatlarini rivojlantirishda yangi pedagogik texnologiyalar muhim ahamiyat kasb etadi. Insonni har tomonlama tarbiyalash insoniyatning azaliy orzusi bo'lib, ajdodlarimiz ma'rifat va madaniyatini qanday qilib yosh avlodaga o'rgatish ularni komillikka etaklash yo'llari, qonun qoidalarini izlaganlar. Insonlarni ma'rifatli va ma'naviy komil bo'lishi – pedagogika va psixologiya fanining rivojlanishida ham o'z aksini topmoqda. Tarixiy taraqqiyotni hamma davrlarida ham o'qituvchi jamiyat hayotida markaziy o'rinni egallagan. Chunki kishilar dunyoqarashi ham, etiqodi, fazilatlarining tarkib topishi ham- hammasi o'qituvchining ma'naviyatiga, dunyoqarashiga, saviyasiga bog'liqdur. Bugina emas, o'qituvchilik uning shaxsiy ishi emas, xalq, davlat oldidagi ijtimoiy burchidur.

O'qituvchi davlat va o'qituvchilar o'rtasida vositachidur, u davlat davr siyosatini o'quvchilarga keng ommaga targ'ib etuvchi tashkilotchi hamdur. Zero bu haqida buyuk pedagog A.Avloniy "Fikr tarbiyasi eng kerakli, ko'p zamonlardan beri taqdir qilib kelingan, muallimlarning diqqatiga suyangan, vijdonlariga yuklangan muqaddas bir vazifadur"- deydi.

REFERENCES:

1. Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim sifatini oshirish va ularni mamlakatda amalga oshirilayotgan keng qamrovli islohotlarda faol ishtirokini ta'minlash bo'yicha qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining PQ- 3775-son qarori. 2018 yil 5 iyun.

2. Bo'ronova D. Yoshlar – davlatning rivojlanish strategiyasida // Sharqshunoslik. – Toshkent, 2006. – № 2. – B. 144-149.

3. Vorobev N.E., Suxanseva V.K., Ivanova T.V. O pedagogicheskoy culture budущego uchitelya // Pedagogika. 1992. – № 1-2. – S. 667-70.

4. Ismailova, N., & Grahova, S. Mythological stories about house-spirit: Themes, structure, psychological particularities.

5. Ismailova, N., Panfilov, A., Ljdokova, G., & Farhatovich, K. Gender aspects of confounding factors in the preparation of powerlifters.
6. Ismailova, N., & Grahova, S. Bylichkas in folklore for children: Psychology of being.
7. Gaifullina, N., Ismailova, N., Makarova, O., Panfilov, A., & Ljdokova, G. Individual psychological singularities of persons with disabling diseases.
8. Ismailova, N., Tsagarelli, Y., & Shumikhin, S. (2017). Computerised system to rate junior athletes' psycho-emotional stability in team and individual sport disciplines. SCOPUS00403601-2017-8-SID85039420339.

ABU ALI IBN SINONING “HAY IBN YAQZON” FALSAFIY QISSASINING YORITILISHI VA UNING FALSAFIY TAHLILI

Ziyodullayev Maqsudjon Shokirjon o'g'li

*Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti, Sharq falsafasi va madaniyati yo'nalishi,
2-bosqich magistratura talabasi.*

Ilmiy rahbar: Toshkent Davlat Sharqshunoslik Universiteti o'qituvchisi f.f.n.

Axmedova S.D.

Annotatsiya: *Ibn Sino “Hay Ibn-Yaq'zon” qissasining falsafiy yoritilishi va falsafiy tahlilini qilib unda inson fe'l-atvoridagi qiziqqonlik, munofiqlik, ta'magirlik, zulmkorlikka, o'g'rilik va aldamchilikka moyillik, o'zining hoyu-havaslarini qondirish istagi, ehtirolarga berilish, hayvoniy hirslar – bularning barchasini Ibn Sino buzuvchi niyatli “do'stlar” deb atagan.*

Kalit so'zlar: *Ibn Tufayl, Hay Ibn-Yaq'zon, organik dunyo, qiziqqonlik, munofiqlik, zulmkorlik, moyillik, Aristotel.*

Ma'lumki, yoshlar intellektual salohiyat va ilg'or texnologiyalarni egallash bilan birga milliy va umumbashariy qadriyatlar uyg'unligining zaruratini chuqur anglab yetishlari zarur. Bu zaruriyat nima bilan izohlanadi? Ma'lumki, intellektual salohiyat va ilg'or texnologiyalar avvalo, jamiyatning moddiy asoslarini, iqtisodiy taraqqiyotini, harbiy qudratini mustahkamlash uchun xizmat qiladi. Shu bilan birgalikda muayyan darajada jamiyat a'zolarining moddiy farovonligini ta'minlashga ham ta'sir ko'rsatadi. Bu xizmat va ta'sirning jamiyat uchun, jamiyat a'zolari uchun qay darajada manfaatli bo'lishi intellektual salohiyat va ilg'or texnologiyalardan qanday maqsadlarni amalga oshirish uchun foydalanishga bog'lik. Shu sabab asosiy urg'u aynan milliy va umumbashariy qadriyatlarning uyg'unligini teran anglashga, ya'ni tafakkurlash madaniyatini shakllantirishga qaratilgandir.

“Hay ibn Yaqzon” qissasini Ibn Sino 1023-yili Hamadonga yaqin bo'lgan Faradjon qal'asi qamoqxonasida yozgan degan ma'lumotlar tarixiy manbalarda uchraydi. Qissa arab tilida yozilgan.Ivrit (qadimgi yahudiy) tiliga qissaning she'riy tarjimasini Ibn Erza (117-yilda vafot etgan), nasriy tarjimasini 1886-yilda P.D.Kaufman amalga oshirgan. Insonning tabiatiga xos bo'lgan ijobiy va salbiy jihatlarning ta'rifiga katta o'rin berilgan, qissaning o'zi esa, umuman insonning ma'naviy qiyofasiga, intizomiga, uni noma'qul qilmishlarga ergashishdan qaytarishga bag'ishlangan. Qissadagi barcha qahramonlar ma'lum ramziy siymolarni gavdalantiradi: yosh yigit bilan birga G'arbdan sharqqa sayohat qilayotgan qariya siymosi – faoliyat ko'rsatayotgan ong ramzidir. G'arb deganda moddiy olam, ya'ni inson tanasi, sharq deganda – insonning ruhiy olami, ya'ni inson idroki tushuniladi. Idrok

insonni yaramas kirdikorlardan ogohlikka chaqiradi, mantiq ilmini o'rganishga undaydi. Qissada mantiqni – farosat (ya'ni fiziognomika) deb yuritilgan.²²

Inson fe'l-atvoridagi qiziqqonlik, munofiqlik, ta'magirlik, zulmkorlikka, o'g'rilik va aldamchilikka moyillik, o'zining hayu-havaslarini qondirish istagi, ehtiroslarga berilish, hayvoniy hirslar – bularning barchasini Ibn Sino buzuq niyatli “do'stlar” deb atagan. Ibn Sino inson o'zining “jilovini” mana shunday “do'stlar”ning qo'liga topshirib qo'ymasligi kerakligi haqida ogohlantiradi. Inson doimo ulardan yuqoriroq turishi, doimo aql-idroki doirasida odimlashi lozim – shundagina u o'z do'stlarini to'g'ri yo'ldan boshlab boradi. Ular seni o'zlariga bo'ysundirib olmaslaridan avvalroq, — deydi Ibn Sino, — sen ularni o'zingga bo'ysundirishing lozim.²³

Ibn Sino bu asarida ilm-ma'rifatni o'rganishga kirishgani tufayli ko'zi ochilgani, natijada Aql (Hayy ibn Yaqzon) ko'ziga ko'ringani va ilm unga o'z jamolini namoyon etganini hikoya qilar ekan, ilm-aqlni o'lim bilmaydigan uyg'oq, qarimaydigan yosh, beli bukilmaydigan – barvasta, nuroniy sifatida tasvirilaydi. Tafakkur qilib zarur bo'lgan va bilishi mumkin bo'lgan narsalarni o'qishga kirishgani, bu yo'lda aqlni ishga solib, farosatli bo'lib, o'zini yomonliklardan chetlashtiradigan turli xususiyatlarini bilib olganligini qayd etadi. Demak, “Xayy ibn Yaqzon” mantiq ilmiga bag'ishlangani bilan ham aqliy tarbiyada katta ahamiyatga ega. Risola insondagi yomon illatlarni bartaraf etishda ilmu fan, ziyoning ahamiyati, insondagi aql-tafakkur quvvatining yomon illatlardan qutulishi, o'zligini anglash vositasi ekanligi bilan adabiy-falsafiy asargina bo'lib qolmay, tarbiyaviy asar sifatida ham qimmatlidir. Shuning uchun ham u odamlarga qarata shunday xitob qiladi: “Ey birodarlar! Bir –biringiz bilan samimiy do'st bo'lib, haqiqatni ochinglar. Har bir kishi o'z birodari uchun ko'nglidagi samimiylikdan (to'sqinlik) pardasini ochib tashlasin. Shunday qilinglarki, birodarlaringiz sizlardan (o'zi bilmagan) ba'zi narsalarni o'rgansin va yana boshqalari (bo'lsa) ba'zi narsalarni o'rganib, o'zini kamolotga etkazsin”. Modomiki, inson aloqaga muhtoj ekan, boshqa birov bilan qo'shinchilik qilish uchun uning uyi yoniga uy soladi, o'zining ehtiyojini qondirish uchun esa ishlab chiqarish mahsulotlarini almashtiradi, dushmanlardan saqlanish uchun o'zгалar bilan birlashadi. Mana shu tariqa jipslashishi va hamkorlik hissi, boshqalarga nisbatan sevgi-muhabbat va umumiy axloqiy negizlar ishlab chiqiladi.²⁴

Ibn Sino bu asari bilan ma'lum bir tabaqa kishilarni tarbiyalashga uringanligi sezilib turibdi. Salomonning xotini obrazi feodal saroy muhitiga xarakterli bo'lgan tiplardan biri ekanligi ana shundan dalolat berib turibdi.

Asar oxirida kitobxon ko'z o'ngida yetuk, puxta va ancha quyuqlashgan, tuyg'ularga mutlaqo bo'ysunmaydigan obraz gavdalandi. Ikkinchidan, xotinning butun qilmishlari, ishlatgan hiyla-nayanglari barbod bo'ladi, egrilikning to'g'rilik ustidan hukmron bo'la olmasligi oydinlashadi.

²² Irisov A “ Ibn Sino – ma'rifatparvar adib ” T.: O'zbekiston 1980 32-b

²³ Baratov M. “ Abu Ali Ibn Sino – buyuk mutafakkir ” T.: Fan 1980 22-b

²⁴ Irisov A Falsafiy qissalar T.: O'zSSR Davlat badiiy adabiyot nashriyoti – 1963 32-b

Umuman aytganda, Ibn Sinoning bu qissasi oʻrta asr adabiyotining ajoyib namunasi hisoblanadi. Uning oʻzi ham bu asarga alohida ahamiyat beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik Oʻzbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: Oʻzbekiston, 2016.
2. Falsafa (Ahmedova M. umumiy tahriri ostida), “Oʻzbekiston faylasuflari milliy jamiyati”, –Toshkent. 2006. – 495 b.
3. Пўлатова Д., Қодиров М., Аҳмедова М., Абдуҳалимов А., Шозамонов Ш. Шарқ фалсафаси. – Тошкент: жахон принт, 2011. – 185 б.
4. Ибн Сина. Трактат о Хайе сыне Якзана. В кн.: Сагадеев А.В. Ибн Сина.- М., Мысль, 1980.
5. Игнатенко А.А. В поисках счастья / Общественно-политические воззрения арабо-исламских философов средневековья. - М., Мысль, 1989.

KONДИТЕР MAHSULOTLARI VA BOSHQA TAOMLAR KALKULYATSIYASI

Buxoro shahar kasb-hunar maktabi o'qituvchilari:

Gulbahor G'aybullayeva

Qumriniso Boltayeva

Annotatsiya: *Qandolatchilik sexlarida mahsulotlar oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish korxonalarini retsepturalari bo'yicha ishlab chiqariladi. Bunda xom-ashyoning narxi chakana narxlar bilan belgilanadi.*

Kalit so'zlar: *Umumiy ovqatlanish korxonalarini, xom-ashyo, chakana narxlar, naryad-buyurtma, hisob-kitob, ustamalar, chegirmalar, yukxat, konditer mahsulotlari, tushuntirish xati, moddiy javobgar shaxs, yo'qlama dalolatnomalari.*

Qandolatchilik sexlari alohida yuridik shaxs sifatida yoki umumiy ovqatlanish korxonalarining bo'linmasi sifatida shakllanadi.

Mahsulotlar hisobi moddiy javobgar shaxslar, mahsulot nomi, navi, hajmi, narxi va jami summasiga qarab olib boriladi.

Qandolatchilik sexlarida mahsulotlar oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish korxonalarini retsepturalari bo'yicha ishlab chiqariladi. Bunda xom-ashyoning narxi chakana narxlar bilan belgilanadi.

Konditer mahsulotlarining barchasiga sotuv narxlari bilan birgalikda chakana narxlar belgilanadi. Qandolatchilik sexlarida mahsulot ishlab chiqarish naryad-buyurtma asosida ishlab chiqariladi. Naryad-buyurtmada qandolatchilik sexi mudiri iste'molchilar talablariga asosan ishlab chiqarilishi kerak bo'lgan mahsulotlarning nomini va hajmini ko'rsatadi. Naryad-buyurtma uch nusxada tuziladi va korxonani rahbari tomonidan tasdiqlanadi. Naryad-buyurtmaning birinchi nusxasi topshiriqni bajarish uchun sexga, ikkinchisi nazorat uchun buxgalteriya bo'limiga, uchinchisi ish haqini hisoblash uchun olib qo'yiladi.

Tasdiqlangan naryad-buyurtma asosida buxgalteriya bo'limi shu varaqaning o'zida kerakli xom-ashyo hajmini aniqlaydi.

Unga bo'lgan talab hisob-kitob qilinganda uning namlik darajasi hisobga olinadi. Bu ko'rsatkich uning xarajat me'yorini belgilaydi.

Shu munosabatda taomlar to'plamida ko'rsatilgan normalarga ustamalar yoki chegirmalar qo'llaniladi.

Misol. Naryad-buyurtma asosida konditer sexiga 100 kg un berish kerak.

1kg unning narxi 260 so'm. Standart asosida uning namlilik darajasi 14,5%, haqiqatda esa 15% , farqi— 0,5% . Uning namligi baland, shuning uchun u ko'proq chiqarilishi kerak, ya'ni 0,5 kg ga ortiqcha chiqarilishi kerak $(100 \cdot 0,5/100)$. Mahsulotning boshlang'ich narxi 130 so'mga ko'payadi: $0,5 \cdot 260 = 130$ s.

Ba'zi bir xom-ashyo mahsulotlari bo'lmay qolgan taqdirda ularning o'rnini ruxsat berilgan boshqa mahsulot bilan o'zgartirish mumkin. Naryad-buyurtmaning orqa tomonida bunday hol ta'kidlanib, o'rindosh mahsulotning nomi va hisob-kitobi ko'rsatiladi. Naryad-buyurtma asosida ombordan xom-ashyo chiqarishga ruxsat beruvchi yukxat yoziladi.

Ziravorlar, rang beruvchi vositalar va boshqa qo'shimcha mahsulotlar vaqt-vaqti bilan ombordan alohida yukxat bilan olib turiladi.

Retsepturada ko'rsatilgan barcha masalliqalar sexga ombordan hujjatlarda ko'rsatilgan miqdorda chiqarilishi kerak. Rahbariyat va buxgalteriya bo'limiga bildirmasdan turib, naryad-buyurtmaga hech qanday o'zgartishlar kiritib bo'lmaydi.

Tayyor konditer mahsulotlari omborga yoki vaqtincha saqlash uchun kundalik tanlash varaqalari yoki yukxatlar asosida topshiriladi. Konditer mahsulotlarini qabul qilish va chiqarish hujjatlarida mahsulotlarning to'liq va aniq nomi, donali mahsulotlarda ularning vazni ham ko'rsatiladi.

Moddiy javobgar shaxs har kuni tayyor mahsulotlar harakati haqida hisobot tayyorlaydi va boshqa tegishli hujjatlar bilan hisobotni buxgalteriya bo'limiga topshiradi. Tayyorlanishi tugallanmagan mahsulotlar keyingi kunda tayyorlanishi tugatilib, omborga yoki vaqtincha saqlash joylariga alohida yukxat bilan birinchi o'rinda jo'natiladi.

Qandolatchilik mahsulotlari ishlab chiqarish uchun ishlatiladigan xom-ashyo sex mudiri hisobidan o'rnatilgan normalar me'yorida chiqarib tashlanadi.

Xom-ashyoning haqiqiy sarfi ishlab chiqarishda mahsulotlar harakati hisobotida ko'rsatiladi. Bu hujjatda hisobot davri kelib tushgan mahsulotlar hajmi, hisobot davrining boshi va oxiridagi mahsulot qoldiqlari yo'qlama dalolatnomalari va qoldiq mahsulotlarini qaytib topshirish hujjatlari asosida ko'rsatiladi. Buning uchun hisobot davri boshidagi mahsulot qoldig'iga butun davr ichidagi kelib tushgan mahsulot qo'shiladi. Bu ko'rsatkichdan hisobot davrining oxiridagi qoldiq ajratib olinadi. Shundan so'ng xom-ashyoning haqiqiy sarfi va me'yoriy hujjatlarda ko'rsatilgan sarf solishtiriladi va farq aniqlanadi. Barcha xom-ashyo farqi bo'yicha moddiy javobgar shaxs yozma tushuntirish xati yozadi va ko'rib chiqish uchun korxonaga rahbariga yuboradi.

Qandolatchilik sexida boyliklarning umumiy qoldig'i hisobotlarda ko'rsatilgan tayyor mahsulotlar qoldig'i summasiga to'g'ri kelishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. A.N.Yershova, Z.N.Sosnina. «Sbornik retseptov, blyud i kulinarnix izdeliy, dlya predpriyatiy obhepita». Moskva. Ekonomika. 1983g. 720 str. Min. Torg. Moskva.
2. N.A.Anfimova. «Kulinariya». Uchebnik dlya professionalnix texnicheskix uchilish. Moskva. Ekonomika. 2001g. 295 str.
3. N.G.Buteykis. «Prigotovlenie muchnix konditerskix izdeliy». Uchebnik dlya professionalnix texnicheskix uchilish. Moskva. Ekonomika. 1988g. 239 str.

4. Sh.Ataxanov «Nonvoychilik texnologiyasi». Kasb-hunar kolleji o'quvchilari uchun o'quv qo'llanma. «ARNAPRINT» MChJ bosmaxonasida bosildi. Toshkent 2005 yil. 127 bet.

5. Buteyskis N.G., «Undan qandolat mahsulotlarini tayyorlash texnologiyasi». Kasb-hunar kollejlari uchun darslik. Toshkent 2003 yil. 311 bet.

6. N.A.Anfimova, L.L.Tatarskaya «Pazandachilik» Kasb-hunar kollejlari uchun darslik. Fan. Toshkent 2003 yil. 336 bet. Kasb-hunar kollejlari uchun o'quv qo'llanma. Toshkent 2005 yil.

7. R U Asatov.D.T Gaffarova , S U Najmiddinov , S V Pshenichnikova “Umumiy ovqatlanish korxonalarida hisob kitob va kalkulyatsiya” .,“Sharq” nashriyot –matbaa aksiyadorlik kompaniyasi bosh tahririyati Toshkent -2007 yil

INTERNET SAYTLAR:

1.<http://www.ziyonet.uz>

2.<http://www.referat.uz>

3.<http://www.bilim.uz/>

УДК: 622/276(075)

ИЗУЧЕНИЕ ВЛИЯНИЯ АНТИФРИКЦИОННЫХ СВОЙСТВ СМАЗОЧНЫХ МАТЕРИАЛОВ НА ПОТЕРИ ЭНЕРГИИ

Алимова Зебо Хамидуллаевна (к.т.н, профессор);

Ахматжанов Равшанжон Неъматжонович (PhD, доцент);

Сидиков Фахриддин Шамситдинович (старший преподаватель)

Ташкентский Государственный Транспортный Университет, Узбекистан

Аннотация: В данной работе рассмотрены антифрикционные свойства смазочных материалов и влияние их на потери энергии. Под антифрикционными свойствами масел понимают их способность снижать затраты механической энергии на внешнее трение. Потеря энергии на трение в современном поршневом двигателе от индикаторной мощности составляет в цилиндропоршневой группе 6–8 %, а в подшипниках 1–2 %.

Ключевые слова: трение, вязкость, мощность, износ, механическая энергия, антифрикционные свойства.

Под антифрикционными свойствами масел понимают их способность снижать затраты механической энергии на внешнее трение. Внешнее трение возникает в местах соприкосновения твердых тел. Оно заключается в механическом взаимодействии этих тел, препятствующим их относительному перемещению в направлении, лежащим в плоскости соприкосновения.

Различают трение покоя (между неподвижными телами) и кинематическое (между движущимися телами). В зависимости от вида движения одного тела по поверхности другого кинематическое трение делится на трение скольжения и трение качения. Внешнее трение обусловлено процессами, протекающими в приповерхностных слоях на границе раздела тел в зонах фактического контакта.

Сила трения зависит от физико-химических свойств поверхностных слоев, расположенных в глубине материала, объясняется несимметричностью сил связи атомов на поверхности, где частицы не могут занять положение, которое соответствует минимальному значению энергии, характерному для частиц, находящихся в объеме вещества.

На строение поверхностных слоев также влияет механическая обработка поверхности, деформирование ее в процессе трения и в результате изменения температуры.

Силовое поле, создаваемое атомами поверхностного слоя, обладает высокой адсорбционной способностью, поэтому ионы молекулы окружающей среды активно адсорбируются на поверхности твердых тел и химически взаимодействуют с

ними (явление хемосорбции). В результате этого поверхность, как правило, покрыта пленками химических соединений (обычно оксидов). На пленках в присутствии атмосферного воздуха адсорбируются пары воды и газов. В конечном счете, твердые тела даже в отсутствии смазки взаимодействуют между собой при трении посредством пленок, покрывающих их поверхность, а величина сил трения зависит от механических свойств твердых тел, степени обработки соприкасающихся поверхностей и от наличия на них оксидных пленок.

Между трущимися деталями коэффициент трения без смазки составляет $0,1 \div 0,5$. Этот коэффициент уменьшается с повышением твердости тела и чистоты обработки поверхностей при возникновении оксидных пленок и возрастает с увеличением продолжительности контакта, достигая максимального значения при трении покоя.

При применении смазочного материала, когда исключается непосредственный контакт твердых тел (жидкостное трение),

коэффициент трения скольжения равен: $-0,001 \div 0,1$,

коэффициент трения качения равен: $-0,005 \div 0,1$.

В присутствии смазки коэффициент трения подшипников качения составляет: шарикового – $0,0015$; роликового упорного – $0,005 \div 0,008$; игольчатого – $0,01$.

В технике внешнее трение играет двойную роль: с одной стороны, оно создает возможность движения всех коленных и гусеничных устройств, а также для передачи усилий посредством фрикционных муфт, ременных передач и т. п. С другой стороны – кинематическое трение вызывает износ и

нагревание трущихся частей механизма. Смазочные масла используют в этой связи для уменьшения затрат энергии при трении скольжения, снижения скорости изнашивания и нагрева деталей.

Потеря энергии на трение в современном поршневом двигателе от индикаторной мощности составляет в цилиндропоршневой группе $6-8\%$, а в подшипниках $1-2\%$.

В целом потери распределяются следующим образом: детали кривошипно-шатунного механизма – 60% , механизма газораспределения – 10% , привод водяного, масляного и топливного насосов – 20% , создание масляного тумана в картере двигателя – 10% .

Антифрикционные свойства смазочных масел в основном характеризуется вязкостью. Вязкостью называют свойство жидкости оказывать сопротивление взаимному перемещению ее слоев под действием внешней силы, в том числе и силы тяжести. При выборе масла требуемой вязкости наряду с необходимостью обеспечения минимальной затраты энергии на трение и несущей способности масляного слоя учитывают прокачиваемость, охлаждение деталей, необходимость

уплотнения узлов трения, а также очистку деталей от загрязнений. Вязкость масла, зависящая от изменения работоспособности систем двигателя, режимов его работы, качества эксплуатационных материалов, а также уровня технического обслуживания позволяет объективно оценить состояние сопряжений, узлов и агрегатов автомобиля.

С повышением вязкости масла гидравлическое сопротивление увеличивается, в результате чего возрастают затраты мощности на привод масляного насоса, снижается подача и масло плохо поступает к узлам трения, смазываемым под давлением.

Особенно большое значение количество смазочного масла имеет в период пуска двигателя и начала движения, чем выше вязкость моторного масла, тем надежнее уплотнение цилиндропоршневой группы, именно по этой причине для изношенного двигателя рекомендуются масла повышенной вязкости. Чем выше вязкость масла, тем меньше его расход. Однако масло меньшей вязкости лучше отводит тепло и выносит из зоны трения продукты загрязнения и износа.

При выборе смазочного масла и его применении знание величины вязкости при определенной температуре еще недостаточно, необходимо знать насколько изменяется вязкость масла от температуры, так как от этого будет зависеть фактический режим смазки при различных температурах.

Удельные давления в узлах трения оказывают значительное влияние на антифрикционные свойства масел, так как при повышенных давлениях происходит изменение вязкости масла и изменяется гидродинамический режим смазки.

Влияние давления наиболее сильно сказывается при низких температурах и в высоковязких маслах. Заметное увеличение вязкости масла наблюдается уже при 5 МПа, а при давлениях 200÷300 МПа возрастает в сотни раз. При еще более высоких давлениях масло теряет свойства жидкости и превращается в пластичное, а затем и твердое тело. Минимальное давление, при котором происходит затвердевание масла, зависит от природы масла и температуры.

Таким образом, эксплуатационное значение вязкости смазочного масла не однозначно: для обеспечения несущей способности масляного слоя, уплотнения деталей, уменьшения расхода требуется масло повышенной вязкости, в остальном предпочтительнее масло меньшей вязкости.

Поэтому для смазки двигателей и механизмов машин выбирают масло по возможности меньшей вязкости, чтобы оно надежно обеспечивало в главных узлах жидкостное трение. Прочность граничной пленки возрастает с увеличением вязкости или молекулярной массы углеводородов.

ИСПОЛЬЗОВАННЫЕ ИСТОЧНИКИ:

1. Джерихов В. Б. Автомобильные эксплуатационные материалы: учебное пособие. Санкт-Петербург: СПГАСУ, 2009. –256 с.
2. М.А. Григорьев и др. Качество моторного масла и надёжность двигателей . – М. : Изд-во стандартов, 2009. – 232 с.
3. Алимова, З. (2020). Пути улучшения свойств смазочных материалов применяемых в транспортных средствах. Монография, Vneshinvestprom.
4. Алимова, З., Ниязова, Г., & Сабирова, Д. (2022). Исследование срабатывания присадок моторных масел в процессе эксплуатации двигателя. Академические исследования в современной науке, 1(18), 269-275.
5. Алимова, З. Х., Собирова, Д. К., & Шамансуров, Б. (2022). УДК: 622/276 (075) Влияние изменения вязкостных показателей моторных масел на работу деталей двигателя. Scientific Impulse, 1(3), 24-27.
6. Алимова, З., Усмонов, З., & Абдуразаков, А. (2023). Влияние свойств моторных масел на процессы в смазочных системах поршневых двигателей. Евразийский журнал академических исследований, 3(2 Part 3), 37-41.
7. Khamidullaevna, A. Z. (2022). Investigation of changes in the quality of motor oils when operating engines. Innovative Technologica: Methodical Research Journal, 3(06), 119-122.
8. Alimova, Z., Akhmatjanov, R., Kholikova, N., & Karimova, K. (2021). Ways to improve the anticorrosive properties of motor oils used in vehicles. In E3S Web of Conferences (Vol. 264, p. 05004). EDP Sciences.
9. Khamidullaevna, A. Z., & Faxriddin, S. (2022). The aging process of motor oils during operation. European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies, 2(06), 166-169.
10. Hamidullayevna, A. Z., Parpiyevna, N. G., & Kabulovna, S. D. (2022). Causes of Contamination of Lubricants Used in Diesel Engines. Texas Journal of Engineering and Technology, 13, 44-46.
11. Khamidullaevna, A. Z., Parpiena, N. G., & Kabulovna, S. D. (2022). Study of the Work of the Boundary Layers of Lubricants Materials. Academicia Globe: Inderscience Research, 3(12), 119-122.
12. Hamidullayevna, A. Z., Kabulovna, S. D., & Parpiyevna, N. G. (2022). Operability of the boundary layers of lubricants during operation.
13. Zebo, A., & Bakhtiyor, S. (2022). Oxidation of motor oils during operation engines in military equipment. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(8), 97-103.
14. Hamidullayevna, A. Z., & Ismailovich, I. K. (2023). Causes of changes in the properties of motor oils in the high temperature zone of the engine. American Journal of Applied Science and Technology, 3(01), 1-5.

ИК-СПЕКТРОСКОПИЧЕСКИЕ И ЭЛЕКТРОННО-МИКРОСКОПИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ЗАКРИСТАЛЛИЗОВАННЫХ СТЕКОЛ

Ахунов Данияр Бахтиярович

*Доцент Наманганский инженерно-строительный института
160103, Республика Узбекистан, г. Наманган, ул. И. Каримов, 12*

Аннотация: В данной статье представлен ИК-спектроскопический анализ стекол, полученных на основе базальтов рудника Кутчи. Широкие диапазоны поглощения $800-1100\text{ см}^{-1}$, максимальные интервалы $900-1100\text{ см}^{-1}$ в ИК - спектроскопический анализ полученных стекол представляет собой связи O-Si-O, причем слабые $700-850$. Объясняется, что линии поглощения см^{-1} соответствуют колебаниям тетраэдров каркасов диоксида кремния.

Ключевые слова: ИК спектроскопический анализ, горных пород, стеклокристаллических материалов, широкой полосы поглощения, электронной микроскопии, слабые полосы поглощения.

Для экономического и социального развития Узбекистана требуется экономное расходование природных ресурсов, а также широкое использования вторичного сырья, отходов различных отраслей экономики и материалов попутной добычи.

Динамичное развитие химической, металлургической, строительной, автомобильной, космической и других отраслей промышленности в республике требует большого количества износостойчивых, жаропрочных и кислотоупорных материалов. Отсутствие собственной минерально-сырьевой базы черных металлов ставит перед необходимостью импорта металлов и изделий, а также широкого использования вторсырья. Ситалловые изделия из дешевого сырья - горных пород группы базальта и отходов промышленности могут в определенной степени заменять металлические материалы и должны найти самое широкое применение в национальной экономике. Естественно возникает вопрос о расширении сырьевой базы перечисленных местных видов сырья - базальтов и диабазов для производства стекол и стеклокристаллических материалов.

Среди горных пород особое место по запасам, распространенности и значимости занимают базальты. Они являются сырьем для получения строительных материалов, обладающих высокими прочностными, тепло- и звукоизоляционными свойствами.

С целью удешевления производства и комплексного использования для изготовления стекол и стеклокристаллических материалов нами были привлечены горные породы базальты и на их основе приготовлены шихты.

Приготовленные шихты варили в корунтовых тиглях в электрической печи с силлитовыми нагревателями при температуре 1400-1450°C. Выдержка составляла 1 ч. Затем стекла сливали на стальную плиту в виде штабиков и дисков. Отжиг стекол не проводили во избежание наведения кристаллизации.

Полученные стекла были однородными, прозрачными и имели различные оттенки, в зависимости от содержания красящихся оксидов FeO, Fe₂O₃, MnO и TiO₂: черную окраску.

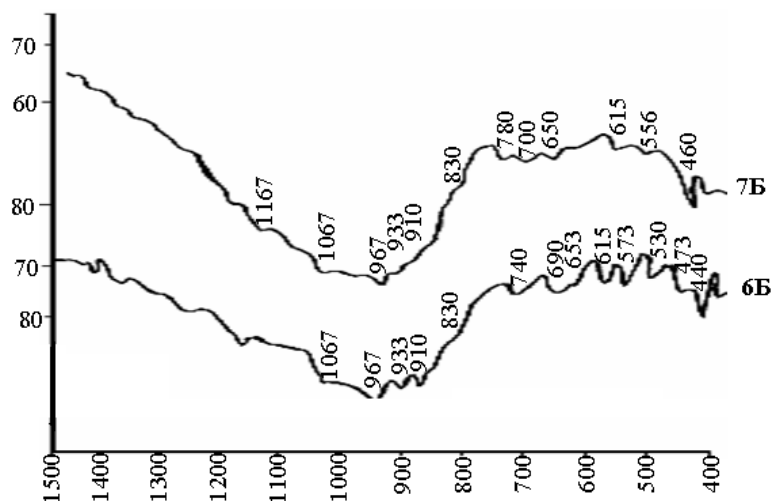

Рис-1. ИК спектроскопический анализ полученных стекол на основе базальтов Кутчинского месторождения

ИК спектроскопический анализ (рис.1) полученных стекол показал наличие широкой полосы поглощения 800-1100см⁻¹ с максимумами 900-1100 см⁻¹. Широкие полосы поглощения отражают наличие связи O–Si–O и слабые полосы поглощения 700–850 см⁻¹ Si–O–Si отвечают колебаниям тетраэдров кремникислородного каркаса. Полоса в области 700–850 см⁻¹ обусловлена Si–O–Si колебаниями колец SiO₄–тетраэдров. Полосы поглощения в низкочастотной области при 400–550 см⁻¹ относятся к антисимметричным деформационным колебаниям связи Si–O в тетраэдрах [SiO₄].

Слабые полосы поглощения в области 700–850 см⁻¹ соответствуют колебаниям связи Al – O в тетраэдре AlO₄, наблюдаются также в области около 720–780 см⁻¹

Результаты ИК-спектроскопических исследований (рис.2) подтверждают данные, полученные при помощи рентгеновского анализа, что

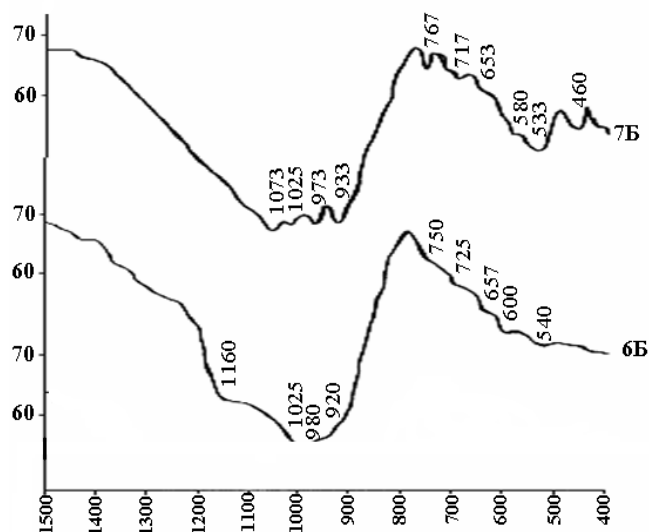

Рис-2. ИК спектроскопические снимки полученных стекло-кристаллических материалов на основе базальтов Кутчинского месторождения

при высоких температурах в полученных стеклах образуются, в основном синтетические минералы анортита. ИК спектроскопические данные составов 7Б и 6Б согласуются с данными приведенными в литературе.

Таким образом, обычная степень увеличения в 6000 раз в электронной микроскопии позволила воспроизвести топографию исследуемой поверхности закристаллизованных стекол, т.е. зафиксировать структуру ситаллов в целом, которые в рассматриваемом конкретном случае для состава № 7 являются однородными и тонкокристаллическими.

СПИСОК ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Bakhtiyarovich, A. D. (2023). INITIAL MATERIALS AND METHODS FOR INVESTIGATION OF BASALT ROCKS OF THE KUTCHI DEPOSIT. *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAMLILI ONLAYN ILMIY JURNALI*, 3(3), 71-75.
2. Ахунов, Д. Б., & Жураев, Х. А. (2017). Стеклокристаллические материалы на основе базальтов Кутчинского месторождения. *Современные научные исследования и разработки*, (3), 14-17.
3. Ахунов, Д. Б., Жураев, Ш., Ахатов, Д., & Жураев, Х. (2023). ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА ПОЛУЧЕННЫХ СИТАЛЛОВ НА ОСНОВЕ БАЗАЛЬТОВ МЕСТОРОЖДЕНИЯ КУТЧИ. *SCHOLAR*, 1(1), 110-118
4. Ахунов, Д. Б., & Карабаева, М. У. (2017). ЗАЩИТА ЗДАНИЙ ОТ ВИБРАЦИЙ, ВОЗНИКАЮЩИХ ОТ ТОННЕЛЕЙ МЕТРОПОЛИТЕНА КРУГЛОГО СЕЧЕНИЯ С ПОМОЩЬЮ ЭКРАНОВ. In *Современные концепции развития науки* (pp. 34-36).
5. Axunov, D. B., & Muxtoraliyeva, M. A. (2022). OQOVA SUVLARNI TOZALASH TECHNOLOGIYASINI TAKOMILLASHTIRISHGA TAVSIYALAR BERISH. *Экономика и социум*, (2-1 (93)), 40-46.

6. Ахунов, Д. Б. (2008). *Стекла и ситаллы на основе базальтов Кутчинского месторождения* (Doctoral dissertation, –технология силикатных и тугоплавких неметаллических материалов. Ташкент, 2008.–143 с).

7. Ахунов, Д. Б., & Мухторалиева, М. (2022). Oqova suvlarni tozalash texnologiyasini takomillashtirishga tavsiyalar berish. *Экономика и социум*, 2(93)

8. Шамшидинов, И., Мамаджанов, З., Мамадалиев, А., & Ахунов, Д. (2014). Ангрэн каолинларига термик ишлов бериш жараёнини саноат шароитида ўзлаштириш. *ФарПИ илмий-техник журнали.–Фарғона*, 4, 78-80.

9. Ахунов Д.Б., Машрапов Б.О., Мустапов А.А., Бўрихўжаев А.Н. Разработка локальных систем очистки бытовых сточных вод малой мощности в Узбекистане. *Архитектура қурилиш ва дизайн илмий-амалий журнали*. 2020 й,3-сон.348-354

10. Ikramov, N., Majidov, T., Kan, E., & Akhunov, D. (2021). The height of the pumping unit suction pipe inlet relative to the riverbed bottom. In *IOP Conference Series: Materials Science and Engineering* (Vol. 1030, No. 1, p. 012125). IOP Publishing.

11. Ахунов, Д. В., & Машрапов, Б. О. (2021). Разработка локальных систем очистки бытовых сточных вод малой мощности в Узбекистане. *Молодой ученый*, (2), 32-37.

12. Д.Ахунов, М.Мухторалиева. Оқава сувларни тозалаш усуллари ва самарадорлигини ошириш технологияси. “Машинасозликда инновациялар, нергиятежамкор технологиялар ва ресурслардан фойдаланиш самарадорлигини ошириш” мавзусидаги Халқаро миқёсдаги илмий-амалий конференция материаллари тўплами. НамМҚИ. 2021й. 2-қисм. 401-404 бетлар.

13. Алиев, Б. М. М., & Ахунов, Д. Пестицидларнинг охирги авлодларини оқово сувлар таркибидан тозалашнинг мукамаллашган усуллари таҳлили. *Agro ilm-O'zbekiston qishloq va suv xo'jaligi jurnali*, 70-72.

14. Исмаатов, А. А., Шарипов, Д. Ш., & Ахунов, Д. Б. (2008). Жуманиёзов ҲП Пути улучшения свойств керамических строительных материалов. In *Международная научно-практическая конференция «Инновация-2008»/Сборник научных статей-Ташкент* (pp. 113-114).

15. Ахунов, Д. Б., & Ахатов, Д. Н. (2023). Исследование кристаллизацию расплавленных шихт на основе базальтов. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI*, 3(3), 384-389.

16. Bakhtiyarovich, A. D., Olimzhanovich, M. B., & Bahadirkhan ogli, D. F. (2023). Problems in Sewage Drainage Systems of Industrial Enterprises in the Republic of Uzbekistan. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education*, 2(3), 196

17. AXUNOV, D., & MUXTORALIYEVA, M. ЭКОНОМИКА И СОЦИУМ. ЭКОНОМИКА, 40-46.

18. Исмаатов, А. А., & Ахунов, Д. Б. (2008). Ситаллы на основе базальтокаолиновых композиции. *Композиционные материалы*, 1, 57-61.

19. Bakhridinov, N. S., & Akhunov, D. B. (2023). Hazards depending on properties of dusts.

20. Абидов, А. М., Ахунув, Д. Б., & Исмаатов, А. А. (2008). Новые материалы на основе каолинов Ангреновского месторождения. *Актуальные вопросы в области технических и социально-экономических наук/Респ. межвузовский сборник.– Ташкент, ТГТУ, 173*

21. Исмаатов, А. А., Ахунув, Д. Б., & Абидов, А. М. (2008). Базальты и каолины как ингредиенты для ситалловых композиционных материалов. In *Композиционные материалы-структура, свойства и применение: Материалы Респ. науч. техн. конф* (pp. 109-110).

22. Исмаатов, А. А., Ходжаев, Н. Т., Ахунув, Д. Б., & Муминов, А. У. (2006). Базальтовые породы Узбекистана – ценное сырьё для получения ситаллов. In *Международная научно-практическая конференция «Инновация-2006»/Сборник научных статей* (pp. 100-101).

23. Ахунув, Д. Б., & Машрапов, Б. О. (2023). ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИДА САНОАТ КОРХОНАЛАРИНИНГ ОҚОВА СУВЛАРИНИ ОҚИЗИШ ТИЗИМЛАРИДАГИ МУАММОЛАР. *Scientific Impulse, 1(8), 329-337.*

24. Ахунув, Д. Б. (2023). КУТЧИ КОНИ БАЗАЛЪТ ЖИНСЛАРИНИ ЎРГАНИШНИНГ ДАСТЛАБКИ МАТЕРИАЛЛАРИ ВА УСУЛЛАРИ. *PEDAGOG, 6(4), 382-390.*

25. Ахунув, Д. Б. (2023, March). ИСХОДНЫЕ МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ БАЗАЛЪТОВЫХ ПОРОД МЕСТОРОЖДЕНИЯ КУТЧИ. In *E Conference Zone* (pp. 1-6).

26. Ахунув, Д. Б., & Машрапов, Б. О. (2023). ПРОБЛЕМЫ В СИСТЕМАХ ОТВОДА СТОЧНЫХ ВОД ПРОМЫШЛЕННЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ НАШЕЙ РЕСПУБЛИКИ. *Новости образования: исследование в XXI веке, 1(9), 876-884.*

27. Мамадалиев, А. Т., & Ахунув, Д. Б. (2023). ДЕЙСТВИЕ НАСЕЛЕНИЯ ПРИ НАВОДНЕНИИ. *PEDAGOG, 6(3), 147-157.*

28. Мамадалиев, А. Т., & Ахунув, Д. Б. (2023). МИНЕРАЛОГИЯ, КРИСТАЛЛОГРАФИЯ ВА КРИСТАЛЛОКИМЁ ФАНИ МАВЗУСИНИ ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ АСОСИДА ЎҚИТИШ. *PEDAGOG, 6(3),*

29. Исмаатов, А. А., Ахунув, Д. Б., & Ходжаев, Н. Т. (2006). в *Int. Sci. Pract. Conf." High Technol. Prospect. Integr. Educ. Sci. Prod, 310-312.*

30. Ахунув, Д. Б., Исмаатов, А. А., Арипова, М., Мкртчян, Р. В., & Ходжаев, Н. Т. (2007). Исследование базальтовых пород Кутчинского месторождения для получения стекол и ситаллов. *Kimyo va kimyo texnologiyasi, (3), 22.*

31. Д. Б. Ахунув, А. А. Исмаатов, М. Х. Арипова, Р. В. Мкртчян, Н. Л. Ходжаев, Чем. Хим. Технология. 1, 28 (2008)

32. Sadriddinovich, B. N., & Bakhtiyarovich, A. D. (2023). HAZARDS DEPENDING ON PROPERTIES OF DUSTS. *PEDAGOG, 6(3), 544-552.*

33. Исмаатов А.А., Ахунов Д.Б., Ходжаев Н.Т. Новые проявления базальтов – сырьё для производства стеклокристаллических изделий // Высокие технологии и перспективы интеграции образования, науки и производства: Труды международной науч. техн. конф. Т.1. – Ташкент, 2006. – С. 310-312.

34. Ахунов, Д. Б. Синтез стекол на основе базальтов Кутчинского месторождения. In *Международная конференция по химической технологии: Тез. докл* (Vol.5, pp.63-66).

35. Вафакулов, В. Б., & Мамадалиев, А. Т. (2023). ТРЕБОВАНИЯ К СНЕГОЗАЩИТНЫМ БАРЬЕРАМ НА ГОРНЫХ ДОРОГАХ. *Universum: технические науки*, (2-1 (107)), 25-28.

36. Мамадалиев, А. Т. (2023). ФАВҚУЛОДДА ВАЗИЯТЛАР ВА ФУҚАРО МУҲОФАЗАСИ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА ИНТЕРФАОЛ УСУЛЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ ИМКОНИАТЛАРИ. *Экономика и социум*, (1-2 (104)), 365-372.

37. Мамадалиев, А. Т. (2023). МИНЕРАЛЛАРНИНГ ФИЗИК КИМЁВИЙ ХУСУСИЯТЛАРИ МАВЗУСИНИ ИНТЕРФАОЛ ТАЪЛИМ МЕТОДЛАРИ АСОСИДА ЎҚИТИШ. *STUDIES IN ECONOMICS AND EDUCATION IN THE MODERN WORLD*, 2(4).

38. Бахриддинов, Н. С., & Мамадалиев, А. Т. (2023). КОМПЬЮТЕР ХОНАЛАРИ УЧУН ЁРИТИШ ВА ШАМОЛЛАТИШНИ ХИСОБЛАШ. *Scientific Impulse*, 1(8), 995-1003.

39. Мамадалиев, А. Т., & Мухитдинов, М. Б. Доцент Наманганский инженерно-строительный института Республика Узбекистан, г. Наманган. *НАУЧНЫЙ ЭЛЕКТРОННЫЙ ЖУРНАЛ «МАТРИЦА НАУЧНОГО ПОЗНАНИЯ*, 27.

40. Tukhtamirzaevich, M. A. (2022, December). RESULTS OF LABORATORY-FIELD TESTING OF Hairy SEEDS COATED WITH MINERAL FERTILIZERS. In *Proceedings of International Educators Conference* (Vol. 1, No. 3, pp. 528-536).

41. Bakhtiyarovich, A. D. (2023). STUDY OF CRYSTALLIZATION OF MELTED CHARGES BASED ON BASALT. *Scientific Impulse*, 1(8), 989-994.

42. Mamadaliyev A. T. The movement of the population when a flood happens // *Scientific Impulse*. – 2022. – Т. 1. – №. 5.

36. Mamadaliyev, A. T. (2022). Naturally occurring carbonate minerals and their uses. *Scientific Impulse*, 1(5).

37. Mamadaliyev, A. T., & Bakhriddinov, N. S. (2022). Teaching the subject of engineering geology on the basis of new pedagogical technology. *Scientific Impulse*, 1(5).

38. Tukhtamirzaevich, M. A. (2022). NATURALLY OCCURRING CARBONATE MINERALS AND THEIR USES. *Scientific Impulse*, 1(5), 1851-1858.

39. Мамадалиев, А. Т., & Бакиева, Х. А. СУЮҚ ЎҒИТ-АММИАКАТЛАР ОЛИШ ВА УЛАРНИ ИШЛАТИШ УСУЛЛАРИ Мамаджанов Зокиржон Нематжонович. *PhD, доцент*.

40. Исмаатов А.А., Арипова М.Х., Мкртчян Р.В., Ходжаев Н.Т., Ахунов Д.Б. Электронно-микроскопическое исследование стеклокристаллических материалов на

основе базальта Кутчинского месторождения. // Умидли кимегарлар-2008: Труды науч. техн. конф.-Ташкент, 2008. – С.68-70.

41. Umarov, I. I., Mukhtoraliyeva, M. A., & Mamadaliyev, A. T. (2022). Principles of training for specialties in the field of construction. *Jurnal. Актуальные научные исследования в современном мире. UKRAINA.–2022.*

42. Mamadjanov, Z., Mamadaliev, A., Bakieva, X., & Sayfiddinov, O. (2022). СУЮҚ ЎФИТАММИАКАТЛАР ОЛИШ ВА УЛАРНИ ИШЛАТИШ УСУЛЛАРИ. *Science and innovation, 1(A7)*, 309-315.

43. Tukhtamirzaevich, M. A. (2023). PLANTING SEEDS WITH NITROGEN PHOSPHORUS FERTILIZERS. *PRINCIPAL ISSUES OF SCIENTIFIC RESEARCH AND MODERN EDUCATION, 2(1)*.

44. Tukhtamirzaevich, M. A. (2023). Occurrence of Oxide Minerals in Nature and Importance for the National Economy. *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(3)*, 189-195.

45. Мамадалиев, А. Т., & Мамаджанов, З. Н. Фавқулудда вазиятлар ва аҳоли муҳофазаси. *Дарслик. Тошкент.2.*

46. Tukhtamirzaevich, M. A. (2022, December). DIMENSIONS AND JUSTIFICATION OF OPERATING MODES FOR PANING DEVICE OF HAired COTTON SEEDS WITH MACRO AND MICRO FERTILIZERS. In *International scientific-practical conference on" Modern education: problems and solutions"* (Vol. 1, No. 5).

47. Бахриддинов, Н. С., & Мамадалиев, А. Т. (2022). Преимущество отделения осадков, образующихся при концентрировании экстрагируемых фосфорных кислот. *Scientific Impulse, 1(5)*, 1083-1092.

48. Мамадалиев, А. Т. (2022, December). ИНЖЕНЕРЛИК ГЕОЛОГИЯСИ ФАНИ МАВЗУСИНИ ЯНГИ ПЕДАГОГИК ТЕХНОЛОГИЯ АСОСИДА ЎҚИТИШ. In *Proceedings of International Educators Conference* (Vol. 1, No. 3, pp. 494-504).

49. Мамадалиев, А. Т. (2022). Карбонатли минераллар ва уларнинг халқ хўжалигидаги аҳамияти. *PRINCIPAL ISSUES OF SCIENTIFIC RESEARCH AND MODERN EDUCATION, 1(10)*.

50. Tuxtamirzaevich, M. A., & Axmadjanovich, T. A. (2023). SUV TOSHQINI SODIR BOLGANDA AHOLINING HARAKATI. *PRINCIPAL ISSUES OF SCIENTIFIC RESEARCH AND MODERN EDUCATION, 2(1)*.

51. Tukhtamirzaevich, M. A. (2022). FLOODING IN THE TERRITORY OF THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND THE MOVEMENT OF THE POPULATION THEREIN. *Scientific Impulse, 1(5)*, 2285-2291.

52. Тўхтақўзиев А, Р. А., Мамадалиев, А. Тукли чигитларни қобиқлаш барабанининг параметрларини назарий асослаш. ФарПИ илмий-техник журнали. *Фарғона, 2012йм (2)*, 34-36.

53. Тухтақўзиев, А., Росабоев, А., Мамадалиев, А., & Имомқулов, У. (2014). Тукли чигитларни минерал ўғитлар билан қобиқловчи қурилманинг конуссимон ёйгичи параметрларини асослаш. *ФарПИ илмий-техник журнали.–Фарғона, 2*, 46-49.

54. Тўхтақўзиев, А., Росабоев, А., & Мамадалиев, А. Тукли чигитларни қобиқлаш барабанининг параметрларини назарий асослаш. *ФарПИ илмий-техник журнали. Фарғона, 2012 йм (2)*, 34-36.

55. Arislanov, A., Abdullaev, M., Mamadaliev, A., Mamadjonov, Z., & Isomiddinov, O. (2022). Пахта ҳосилдорлигини оширишда уруғлик чигитларни минерал ўғитлар билан қобиқлаш ва электрокимёвий фаоллашган сув билан ивитиб экиш. *Science and innovation, 1(D5)*, 171-179

56. Ризаев, Б. Ш., Мамадалиев, А. Т., Мухитдинов, М. Б., & Одилжанов, А. З. (2022). Анализ эффективности использования пористых заполнителей для лёгких бетонов. *Экономика и социум, (2-1 (93))*, 461-467.

57. Гафуров, К., Мамадалиев, А. Т., Мамаджанов, З. Н., & Арисланов, А. С. Комплекс минерал озукаларни хўжаликлар шароитида тайёрлаш ва қишлоқ хўжалиги уруғларини макро ва микро ўғитлар билан қобиқлаш. Copyright 2022 Монография. Dodo Books Indian Ocean Ltd. and Omniscribtum S.

58. Мамадалиев, А. Т. (2023). ПРЕПОДАВАНИЕ ТЕМЫ “ФИЗИКО-ХИМИЧЕСКИЕ СВОЙСТВА МИНЕРАЛОВ” НА ОСНОВЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ МЕТОДОВ. *Экономика и социум, (2 (105))*, 789-794.

59. Ризаев, Б. Ш., Мамадалиев, А. Т., Мухторалиева, М. А., & Назирова, М. Х. (2022). Эффективные легкие бетоны на их основе пористых заполнителей. In *Современные тенденции развития науки и мирового сообщества в эпоху цифровизации* (pp.121-12).

60. Tukhtamirzaevich, M. A. (2023). Interactive educational methods in teaching the subject of physicochemical properties of minerals. *Scientific Impulse, 1(6)*, 1718

61. Tukhtamirzaevich, M. A. (2023). Possibilities of Using New Pedagogical Technologies in Teaching the Subjects of Emergency Situations and Civil Protection. *Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(2)*, 451-457.

62. Бахриддинов, Н. С., Мамадалиев, Ш. М., & Мамадалиев, А. Т. (2023). ЭКОЛОГИЯ ФАНИНИ ЎҚИТИШНИНГ ЯНГИ ТИЗИМИ. *PEDAGOG, 6(4)*, 391-399.

63. Ахунов, Д. Б., Исматов, А. А., & Ходжаев, Н. Т. Технология получения ситаллов из пород группы базальта ряда проявлений Джизакской области. In *Актуальные проблемы геологии и геофизики: Материалы научной конференции, посвященной* (pp. 112-114).

64. Мамадалиев, А. Т. (2023). ОКСИДЛИ МИНЕРАЛЛАРНИНГ ТАБИАТДА УЧРАШИ ВА ХАЛҚ ХЎЖАЛИГИ УЧУН АҲАМИЯТИ. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI, 2(18)*, 470-478.

65. Исмаилов А.А., Ахундов Д.Б. Кристаллизационные способности стекол, полученных на основе базальтов Кутчинского месторождения // Актуальные проблемы создания и использования высоких технологий переработки минерально-сырьевых ресурсов Узбекистана / Сборник материалов Респ. науч. техн. конф.– Ташкент; 2007.– С. 78-80.

66. Ахундов, Д. Б. (2023). РЕСПУБЛИКАМИЗ ХУДУДИДА ЖОЙЛАШГАН БАЗАЛЬТЛАРНИ КИМЁВИЙ ВА МИНЕРАЛОГИК ТАРКИБЛАРИНИ ЎРГАНИШ. *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI*, 2(18), 479-487.

67. Ахундов, Д. Б. Машрапов Баходир Олимжанович. *Проблемы в системах отвода сточных вод промышленных предприятий нашей Республики.. PEDAGOG*, 6(4).

**ALIFBOGACHA VA ALIFBO DARSLARIDA CHIROYLI YOZUV DARSLARINI TASHKIL
ETISH**

G'aybullayeva Nasiba

JDPU Boshlang'ich ta'lim fakulteti 1-bosqich talabasi

Annotasiya: *Ushbu maqolada alifbogacha va alifbo darslarida chiroyli yozuv darslarini tashkil etish bo'yicha metodik tavsiyalarga amal qilgan holda dars samaradorligini oshirish bo'yicha ma'lumot berilgan.*

Аннотация: *В данной статье представлена информация по повышению эффективности урока за счет выполнения методических рекомендаций по организации красивых тетрадей на предазбукowych и алфавитных занятиях.*

Abstract: *This article provides information on improving the effectiveness of the lesson by following methodological recommendations for organizing beautiful notebooks in pre-alphabet and alphabet classes*

Kalit so'zlar: *Dars, metod, metodika, savod o'rgatish, alifbo darslari, chiroyli yozuv, nutq o'stirish, intonatsiya, orfografiya analitik -sintetik metod.*

Key words: *Lesson, method, methodology, teaching literacy, alphabet lessons, beautiful writing, speech development, intonation, orthography, analytical-synthetic method.*

Ключевые слова: *Урок, метод, методика, обучение грамоте, уроки алфавита, красивое письмо, развитие речи, интонация, орфография, аналитико-синтетический метод.*

Ma'lumki, bugungi kunda mamlakatimizda ta'lim tizimini tubdan isloh qilish va takomillashtirishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Jumladan, xalq ta'lim tizimiga ham alohida urg'u berilmoqda. Bu borada esa eng birinchi navbatda boshlang'ich ta'lim tizimining ahamiyati katta Chunki ta'limning aynan ushbu bosqichi ta'lim bosqichlarida fundamental ahamiyatga ega. Bugungi kunda Respublikamizda ta'lim sohasiga katta ahamiyat berilmoqda, xususan, xalq ta'lim tizimiga oid ko'pgina ishlohotlar amalga oshirilmoqda. O'zbekistonning yangi taraqqiyot davrida ta'lim-tarbiya va ilm-fan sohalarini rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risidagi O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning PQ-6108-sonli farmoni va Ta'lim tizimini nazorat qilish tizimini takomillashtirish chora - tadbirlari to'g'risida PQ-2955-sonli qarori hamda shu asosda qabul qilingan xalq ta'limi vazirligi tomonidan qabul qilingan qarorlar ayni ta'lim sohasida amalga oshirilayotgan ishlarga yaqqol misol bo'la oladi. Hozirgi vaqtda boshlang'ich ta'lim sohasini tubdan isloh qilishga alohida ahamiyat berilmoqda. Boshlang'ich sinflarda savod o'rgatish jarayoni quyidagi ikki bosqichga bo'linadi:

A) alifbogacha tayyorgarlik davri.

B) alifbo davri.

Alifbogacha tayyorgarlik davri 1hafta davom etadi, Alifbo davri esa 31-dekabrgacha olib boriladi. Savod o'rgatish jarayonida o'quvchilar o'qishga o'rganish bilan parallel ravishda yozuvdan ham elementar malaka hosil qiladilar. Savod o'rgatish uchun mo'ljallangan dasturga ko'ra o'quvchilar yozuv o'rganish jarayonida quyidagi malakalarga ega bo'lishlari kerak:

1. Partada to'g'ri o'tirish, daftarni to'g'ri qo'yish, chiziqlarni chamalash, yozish vaqtida ruchkadan to'g'ri foydalanish va yozuv shartlariga rioya qilish;

2. Ish daftari yoki alifbo asosida o'zbek alifbosidagi barcha katta va kichik harflarni yozish, shuningdek, harflarni so'zda bir -biriga bog'lab yoza olish; bosma matnni yozma matnga aylantirib yozish.

Yozuvga o'rgatishning tashkiliy va gigenik shartlari:maktabda asosiy yozuv quroli ruchka bo'lib, xattaxtaga yozishda bo'rdan foydalaniladi.

Savod o'rgatish davrida bolalarni yozuvga o'rgatish uchun turli vaqtlarda turli xil chiziqli daftarlardan foydalanilgan: dastlab chiziqsiz silliq qog'oz ishlatiladi, keyinchalik, quyuq yotiq chiziqlar bilan kesilgan uch chiziqli daftarlardan foydalanilgan.

O'qish va yozish murakkab faoliyat jarayonidir. Bu faoliyat kichik yoshdagi maktab o'quvchilaridan iroda, aql, hatto jismoniy harakat ham talab qiladi. Kichik yoshdagi maktab o'quvchisini o'qish va yozishga o'rgatishda quyidagilar kuzatiladi: bola bu davrda bir harfni ko'radi, uni bilish uchun oldingi harf yoki rasmalarni ko'z oldiga keltiradi, eslaydi. Esga tushirgach, uni aytishga va yozishga oshiqadi, biroq ikkinchi harfni eslab qolguncha birinchisini unutadi, shu sababli ham o'qitish jarayonida bunday holatlarga yo'l qo'yilmaydi.

Alifbogacha davrning asosiy vazifasi o'quvchilarni maktab, sinf, tartib -intizom qoidalari va o'quv qurollari bilan tanishtirish, nutq o'stirishga oid mashqlar o'tkazish va fonematik eshitishni o'stirishdan iborat.

Bu bosqichda o'quvchilarga og'zaki va yozma nutq haqida, gap, so'z, bo'g'in va tovushlar haqida, nutqning gaplardan, gaplarning esa so'zlardan tuzilishi va bo'g'inga bo'linishi, ular ham o'z navbatida, unli va undosh tovushlarga ajratilishi o'rganiladi, shuningdek, ulardan amaliy foydalanish ko'nikmasi hosil qilinadi.

Bu jarayonda maxsus nusxalar asosida o'quvchilarning bog'lanishli nutqi ustida ishlanadi.Ularga "Alifbo"da keltirilgan rasmlar asosida dastlab kichik hikoyalar tuzdirish, bundan tashqari, o'zlari bilgan she'r, maqol, topishmoq, xalq ashulalari, qo'shiq va latifalar ham aytiladi.

O'QISH VA YOZUV DARSLARINING TURLARI:

Savod o'rgatish jarayonidagi darslar quyidagi belgilariga ko'ra farqlanadi: ta'limning predmetiga ko'ra: "Alifbo" darsligi asosidagi o'qish darslari.

Ta'limning davri va bosqichlariga ko'ra: "yozuv daftari" asosidagi yozuv darslari.

Darslar tizimi deyilganda, o'quv vaqtini mavzularga nazariy va amaliy jihatdan rejali taqsimlangan, darslarning mantiqiyligi va istiqbollari bir -biri bilan bog'langan,dars turlari

va unda o'qituvchi va o'quvchilar foydalanadigan asosiy metodik vositalar xilma-xil bo'lgan izchillik nazarda tutiladi.

Savod o'rgatish davridagi darslarda interfaol usullar qo'llaniladigan darslardan foydalanish katta ahamiyatga ega.

Darsda yangi mavzu o'tilishi va o'tilmasligiga ko'ra:

- A) Yangi tovush -harf o'rganiladigan o'qish darslari;
- B) Yangi harfni yozish darslari;
- C) Yangi tovush -harf o'rganilmaydigan darslar.

O'qish va yozish darslariga qo'yiladigan talablar: dars ta'limning asosiy shakli hisoblanadi, Analitik-sintetik tovush metodi asosida o'rgatish darslari xilma-xil bo'lishi, o'quvchilarni zeriktirmasligi va charchatib qo'ymasligi lozim.

Savod o'rgatish jarayonida yozuvga o'rgatish: grafik malaka, birinchidan, qo'l harakat malakasidir. Shuni ta'kidlash joizki, savod o'rgatish davrida bola harflarni yozishdan oldin uni qanday shakllantirishni ko'z oldiga keltirib fikrlab oladi, ba'zan harf shaklini havoda chizadi, harf namunasini ko'chiradi, tarkibini tahlil qiladi, uni qanday yozishni o'zicha sekin gapira boshlaydi. O'qituvchi o'quvchi yoniga o'tirib, ruchkani to'g'ri ushatadi va uning qo'li orqali yozishni ko'rsatadi yoki o'zi yozib tushuntiradi. Bundan tashqari, bola yozuvning texnik tomoniga katta jismoniy kuch sarflaydi. Savod o'rgatish davri oxirida bir darsda yigirmatagacha so'zni yoza olishlari lozim.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, alifbo davrining oxirida o'quvchilar quyidagi bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlari zarur:

- ☒Hamma tovushlarni tanishi va har qanday holatda to'g'ri talaffuz qilishi;
- ☒So'zning bo'g'in -tovush, tovush -harf tahlilini bilishi,so'zdagi tovushlarning izchil tartibini aniqlay olishi, kerakli tovushni so'z va bo'g'inlarga ajrata olishi;
- ☒Harf va bo'g'inlardan so'z tuza olishi va o'qishi;
- ☒2-3-4 bo'g'inli so'zlarni yaxlit, adabiy-orfoepik talaffuz bilan o'qishi;
- ☒To'g'ri va chiroyli yozuv malakasini shakllantirishi;
- ☒

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

- 1.O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Farmonlari
- 2.A.Zunnunov "Adabiyot o'qitish metodikasi.T.:O'qituvchi,1992
3. A.Rafiyev. Lotin yozuviga asoslangan o'zbek alifbosi va imlosi.T.:2003
- 4..B.Maqulova ,T.Adashbayev .1-sinf uchun sinfdan tashqari o'qish kitobi. T.: O'qituvchi,1999
5. M. Gulomov Chiroyli yozuv malakalarini shakllantirish. Toshkent. 2007 y.

6. Abduraxmonova, D. (2020). BO'LAJAK BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARI KASBIY KOMPETENTLIGINING TASHKILY TUZILMAVIY SHAKLI HAQIDA MULOHAZALAR. Журнал начального образования.
7. Abduraxmonova, D. (2020). Миллий урф-одатларнинг тарбиявий аҳамияти. Архив Научных Публикаций JSPI.
8. Abduraxmonova, D. (2020). Ўзбек халқ достонларида сафар олқишлари. Архив Научных Публикаций JSPI.
9. Abduraxmonova, D. (2020). МАҚОЛЛАР-ЎҚУВЧИ МАЪНАВИЙ ТАРБИЯСИНИГ ДИДАКТИК АСОСИ СИФАТИДА. Архив Научных Публикаций JSPI.
10. Abduraxmonova, D. (2020). Xalq ma'qollari-ma'naviy barkamollik sari. Архив Научных Публикаций JSPI.
11. Abduraxmonova, D. (2020). Malaka oshirish tizimida masofaviy ta'limning ahamiyati. Архив Научных Публикаций JSPI.
12. Abduraxmonova, D. (2020). "O'QISH KITOB" DARSLIGIDA XALQ OG'ZAKI IJODI NAMUNALARI: Examples of folklore in a textbook. Архив Научных Публикаций JSPI.
13. Shukurova, H. (2020). Og'zaki va yozma nutqning o'zaro bog'liqligi. Журнал начального образования.
14. Abduraxmonova, D., & Abdualimova, Z. (2021). Бошланғич синф ўқувчиларини маънавиятини шакллантириш асослари. Журнал инновации в начальном образовании, 2(1).
15. Abduraxmonova, D. (2020). Malaka oshirish tizimida masofaviy ta'limning ahamiyati. Архив Научных Публикаций JSPI.
16. Abduraxmonova, D. (2021). Boshlang'ich sinf o'quvchilarini PIRLS dasturiga tayyorlash. Журнал инновации в начальном образовании, 1(Архив№ 2).
17. Abduraxmonova, D. (2021). OLIY TA'LIMDA KREDIT MODUL TIZIMI. Журнал инновации в начальном образовании, 1(1).
18. Abduraxmonova, D. (2021). O'qish darslarida qayta hikoyalashning muhim jihatlari. Журнал инновации в начальном образовании, 1(1).
19. Abduraxmonova, D. (2021). BOSHLANG'ICH SINIF O'QISH DARSLIGIDAGI ONA HAQIDAGI ASARLARNI O'RGANISH. Журнал инновации в начальном образовании, 1(1).
20. Abduraxmonova, D. (2021). EXAMPLES OF FOLKLORE IN THE TEXTBOOK" O'QISH KITOB" OF UZBEK PRIMARY SCHOOLS. Журнал инновации в начальном образовании, (Архив№ 1).
21. Abduraxmonova, D. (2020). "O'QISH KITOB" DARSLIGIDA XALQ OG'ZAKI IJODI NAMUNALARI: Examples of folklore in a textbook. Архив Научных Публикаций JSPI.
22. Abduraxmonova, D. (2022). SINFDA O'QUVCHILARNING ISH JOYINI TASHKIL ETISH: SINFDA O'QUVCHILARNING ISH JOYINI TASHKIL ETISH. Boshlang'ich ta'limda innovatsiyalar, (1).

INGLIZ VA O'ZBEK TILLARIDAGI O'XSHATISH ETALONLARI

Po'latova Irodaxon Ilhomjon qizi

FarDu 2-kurs magistranti

Sotvaldiyeva Xilola Musinovna

FarDu chet tillari kafedrası mudiri

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'xshatish etalonlarining ingliz va o'zbek tilidagi xususiyatlari haqida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: *O'xshatish, birikmalar, tushuncha, simvollar, metafora*

KLASSIK ADABIYOTDAGI O'XSHATISHLAR

• Adabiyotda o'xshatishning eng yaxshi usullari mavjud. Virjiniya Vulfdan tortib, Shekspirgacha, har bir taniqli yozuvchi va shoir o'z adabiyotini aks ettirish uchun o'xshatishlardan foydalangan. Keling, klassik adabiyotdagi o'xshatishning eng yaxshi namunalarini ko'rib chiqaylik:

• "Sevgi nozik narsami? Bu juda qo'pol, juda qo'pol, juda shov-shuvli va tikan kabi tikilgan." Shekspirning Romeo va Juletta

• "Qadimgi Marli eshik mixi kabi o'lik edi." Charlz Dikkensning Rojdestvo karoli

• "Suv mushukchalarning chayqalayotganiga o'xshaydi." - Yillik, Marjori Kinnan Rolings

• "Oftobda mayiz kabi quriydimi?"

• Yoki yaraga o'xshab yiringlashdi - Va keyin yuguring? - Harlem, Langston Xyuz

O'xshatish va metafora o'rtasidagi farq

Berilgan gapning o'xshatish yoki metafora ekanligini aniqlash kerak bo'lgan savollar eng qiyin. Shunday qilib, o'xshatish misollarini tushunish yoki ko'rib chiqishda o'xshatish va metafora o'rtasidagi farqni tushunish muhimdir.

Taqqoslash jumla o'xshatishga tegishli bo'lgan "o'xshash" yoki "kabi" kabi bog'lovchi so'zlar yordamida amalga oshiriladi. Holbuki, har doim ikki narsa o'rtasida to'g'ridan-to'g'ri munosabat o'rnatilsa, jumla tabiatan metaforadir.

MASALAN

• Men u bilan oxirgi marta uchrashganimda, u quyosh kabi yorqin ko'rindi.

• U oilaning o'g'li va quyoshi.

Birinchi jumla o'xshatishdan foydalanishni tasvirlaydi, ikkinchisi esa metaforadir.

Metaforalar kuchliroq hisoblanadi, chunki ular o'xshashligini ko'rsatishdan ko'ra, ular o'rtasidagi taqqoslashni to'g'ridan-to'g'ri keltiradi. Boshqa tomondan, o'xshatishlar asosan taqqoslash uchun ishlatiladi.

Giperbola yoki mubolag'a o'xshatishda tez-tez ishlatiladi. Misol:

• Asaldek shirinsan.

• Siz farishtadek raqsga tushasiz

O'xshatishlar taqqoslashning bitta komponentiga e'tibor qaratadi, bu esa giperbolik izohlarni bo'rttirib ko'rishini oldini oladi. Quyidagi jummalarni ko'rib chiqing:

- Lora — o'rtamiyona ilon.
- Lora xuddi ilondek yomon.

Birinchi versiya metafora, lekin u shunchalik soddaki, u bema'ni yoki go'dak kabi ko'rinadi. Ikkinchi versiya, o'xshatish, Loraning ilonga o'xshash xususiyatini, ya'ni shafqatsizligini ta'kidlaydi. Majoziy til - bu intriga va tasvirlarni qo'shish orqali yozishingizni yaxshilash uchun ajoyib yondashuv.

O'xshatishlarni tilda qanday ishlatamiz?

Oldin bilib olganimizdek, o'xshatishlar ikki element o'rtasidagi o'xshashlikni ta'kidlaydigan va ular o'rtasida taqqoslanadigan, har doim "o'xshash" yoki "kabi" atamalaridan foydalangan holda taqqoslanadigan iboralardir. Endi biz yozma ishda, xususan, ijodiy janrlarda o'xshatishdan qanday foydalanishni va ular qanday maqsadlarda qimmatli ekanligini bilmoqchimiz.

Yozuvimizda o'xshatishlardan foydalanishning asosiy maqsadi ajoyib tasvirlarni yaxshilash va yaratishdir. O'qituvchilar va ota-onalar o'quvchilarga turli xil sodda va samarali usullardan foydalangan holda o'xshatishdan qanday foydalanishni o'rgatishlari mumkin.

Sinfda o'xshatishdan foydalanish uchun ba'zi ko'rsatmalar:

- Boshlang'ich sinf o'quvchilari she'r orqali o'xshatish haqida bilib olishlari mumkin. Bu odamlarni o'z ishlarida o'xshatishdan foydalanishga undashning samarali usuli.
- O'quvchilaringizga hikoyadan sahna ko'rsating. Taqqoslash orqali tasvirlashlari mumkin bo'lgan tasvirdagi xususiyatni ko'rsatishni so'rang. Agar yosh bola o'zining rasmini tanlasa, masalan, "Oy yuzga, valyutaga yoki plastinkaga o'xshaydi" kabi o'xshatishlardan foydalanishi mumkin.
- Ushbu adabiy shakllar bo'yicha darslar uchun "Saralash ish varag'i" yoki "Sirli o'xshatish hayvonlari" kabi mashqdan foydalaning.
- She'riyatdagi kamida 1300 yillik Kenning majoziy tilini o'rganish yoki ba'zi taniqli o'xshatish she'rlarini ko'rib chiqish sizga qiziqarli bo'lishi mumkin. Shekspirning sonetlari, Robert Bernsning "Qizil, qizil atirgul" va Emili Dikkinsonning "Umid" - patli jonotning barchasi bir nechta o'xshatish va metaforalarni o'z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1.Usmonov F.O'xshatishlarda milliy ruhning aks etishi, "O'zbek tilshunosligining dolzarb muammolari" mavzusidagi respublika ilmiy – amaliy anjumani materiallari.Andijon,2014.

2.Usmonov F. Turg'un o'xshatishlar .O'zbek tili va adabiyoti ///.-Toshkent,2019.

3.Sotvaldieva, H. M. (2021). Using proverbs as A lead-In activity in teaching english as A Foreign Language. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(11), 159-163.

4.Sotvaldieva, H. M. (2020). ENGLISH PROVERBSAS A MEANS OF EXPRESSING PEOPLE'S WISDOM, SPIRIT AND NATIONAL MENTALITY. Theoretical & Applied Science, (2), 601-604.

5.X.Musinovna, S. H., & Tadjibaevn, M. A. (2021). STRUCTURAL AND SEMANTIC CHARACTERISTICS OF PROVERBS. Евразийский Союз Ученых, (1-4 (82)), 22-25.

6.Sotvoldiyeva, H. M. (2019). STRUCTURAL AND SEMANTIC CHARACTERISTICS OF PROVERBS. Мировая наука, (9), 53-56.

7.Сотвалдиева, Х. М. (2016). ДОСТИЖЕНИЕ ЛИНГВОДИДАКТИЧЕСКОЙ ЦЕЛИ ИГРОВЫМИ МЕТОДАМИ В ФОРМИРОВАНИИ ЛЕКСИЧЕСКОЙ КОМПЕТЕНЦИИ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА СТУДЕНТОВ ВУЗА. Учёный XXI века, (4-1 (17)), 60-63.

INGLIZ TILSHUNOSLIGIDA MATN TADQIQI

Turdaliyeva Dilfuza Soloxidinovna

PhD, Qo'qon Davlat pedagogika instituti doktoranti

Shokirova Marxabo Sharifovna

*Farg'ona davlat universiteti, Ingliz tili va adabiyoti fakulteti, Amaliy ingliz tili
kafedrası o'qituvchisi*

Hamidova Naziraxon Ne'matjon qizi

Farg'ona davlat universiteti 2-kurs magistranti

Annotatsiya: *Ushbu maqolada ingliz tilshunosligidagi matn tadqiqining taraqqiyot bosqichlari va bir nechta tilshunos olimlar tomonidan matn to'g'risidagi muhokamalar keltirilgan. Shuningdek, maqolada matn matnning yettita standarti (tamoyil)ga javob beradigan kommunikativ hodisa sifatida e'tirof etilgan hamda mana shu standart (tamoyil)lar atroflicha yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *matn, kontekst, gap, diskurs, mantiqiy bog'liqlik, maqsadlilik, maqbullik, informativlik, izchillik, kontekstuallik, intertekstuallik, kommunikativ hodisa, pragmatika, sotsiolingvistika.*

Annotation: *This article presents the development of textual studies in English linguistics and the discussions of text by several linguists. Also, in the article, the text is recognized as a communicative phenomenon that meets the seven standards (principles) of the text, and these standards (principles) are explained in detail.*

Key words: *text, context, sentence, discourse, logical connection, purposefulness, acceptability, informativeness, consistency, contextuality, intertextuality, communicative phenomenon, pragmatics, sociolinguistics.*

Анотация: *В данной статье представлены этапы развития текстологии в английской лингвистике и обсуждение текста несколькими лингвистами. Также в статье текст признается коммуникативным явлением, отвечающим семи нормам (принцип) ы текста, и эти нормы подробно объясняются.*

Ключевые слова: *текст, контекст, дискурс, разговаривать, логическая связь, целеустремленность, приемлемость, информативность, последовательность, контекстуальность, интерконтекстуальность, коммуникативное явление, прагматика, социолингвистика.*

Ushbu asrda lingvistik nazariyaning rivojlanishiga qarab shuni aytish mumkinki, olimlar gapni (Xomskiy va uning izdoshlari tomonidan rivojlantirilgan) tadqiq qilishdan ko'ra, matn tahlili nazariyasiga (Van Dijk, De Beaugrande va Dressler, Tannen) ko'proq e'tibor qarata boshladilar.

Ushbu o'zgarishning asosiy sabablaridan biri gapni tahlil qilishdagi cheklovlar bo'lib, ularni Jivon quyidagicha ta'riflaydi: Jivon: "ko'p sonli tilshunoslarga shu ma'lum bo'ldiki, o'zining kontekstidan maqsadsiz ajratib olingan gaplarning sintaksisini o'rganish metodi o'z samaradorligini yo'qotdi."²⁵ Verlich ham bir izohida "jumla grammatikalari o'quvchiga (chet tilini) til orqali muloqot qilish haqidagi butun voqeani aytmaydi"²⁶ degan fikrni qo'llab-quvvatlagan.

Matn hosil qilingan kontekstni hisobga olish zarur hisoblanadi, masalan, Gari tomonidan ifodalangan: "biz sintaktik yoki semantik jihatdan ularni nutq kontekstiga nisbatan tekshirmasdan tushunolmaydigan ayrim gap turlari ham bor".²⁷ Demak, sentensial nuqtai nazardan to'g'ri o'rganib bo'lmaydigan ba'zi hodisalar (deixis, anafora, aniqlik va noaniqlik, modallik va hokazo)ni tushuntirish uchun matnli tadqiqning ishlab chiqilganligi mantiqiy ko'rinadi. Braun va Yul keyinchalik quyidagilarni ilova qilishadi: "... so'nggi yillarda lingvistik satr (gap) kontekstni hisobga olmagan holda to'liq tahlil qilinishi mumkin degan fikr jiddiy so'roq qilinmoqda. Agar gap-grammatika haqida da'vo qilishni xohlasa, uning grammatikasi tomonidan ishlab chiqarilgan satrlarning tilning to'g'ri jumalari ekanligini ya'ni jumlaning "maqbulligi"ni aniqlashda, yana bilvosita kontekstga murojaat qilinadi. Axir, bizdan ma'lum bir satr "maqbul" yoki yo'qligini so'rashganda nima qilamiz? Biz zudlik bilan va tabiiy ravishda jim bo'lib, jumla maqbul ishlatilishi mumkin bo'lgan ba'zi holatlarni (ya'ni "kontekst") qurishga kirishmaymizmi?"²⁸

Matn tilshunosligi yo'nalishiga tilshunoslikni o'rganishda, ayniqsa tilda mavjud bo'lgan turli xil matnlarni o'rganishda muhim soha sifatida qaraladi.

Matnlarni lingvistik nuqtai nazardan o'rganishga turli xil yondashuvlar ilgari surildi-masalan. matn grammatikasi²⁹ va matn tilshunosligi³⁰ va diskurs tahlili³¹ va bu matnlarni o'rganishda faqat bitta yondashuvdan foydalanish qiyin degan tushunchani keltirib chiqardi. Shu munosabat bilan ushbu atamalarni farqlash muhimdir:

- Matn grammatikasi³² matnlarning grammatik tuzilmalarini tasvirlash mumkin bo'lgan modelni yaratishni maqsad qilgan (Xomskiyning transformatsion yondashuviga juda o'xshash).

- Kontrastli matn tilshunosligi³³ "matnlarning qanday yaratilishi va tushunilishini tasvirlashga bag'ishlangan bo'lim"³⁴ va Kristalga ko'ra esa: "... matnlarning xususiyatlarini aniqlash-ularning matnliligi yoki tuzilishini tashkil etadigan narsa..."³⁵

²⁵ Carstens, W.A.M. 1997. Afrikaanse tekslinguistiek. 'n Inleiding. (Afrikaans text linguistics. An Introduction.) Pretoria: JL van Schaik Akademies

²⁶ Werlich, E. 1976. A Text Grammar of English. Heidelberg: Quelle & Meyer, p 14.

²⁷ Gary, N. 1976. A Discourse Analysis of certain Root Transformations in English. Reproduced by the Indiana University Linguistics Club: Bloomington, Indiana.

²⁸ Brown, G. & G. Yule. 1983. Discourse Analysis. Cambridge: Cambridge University Press

²⁹ Van Dijk, T.A. 1972. Some Aspects of Text Grammars: A Study in Theoretical Linguistics and Poetics. The Hague: Mouton

³⁰ De Beaugrande, R.A. & W.U. Dressler 1981. Introduction to Text Linguistics. London: Longman.

³¹ Brown, G. & G. Yule. 1983. Discourse Analysis. Cambridge: Cambridge University Press.

³² Van Dijk, T.A. 1972. Some Aspects of Text Grammars: A Study in Theoretical Linguistics and Poetics. The Hague: Mouton

³³ De Beaugrande, R.A. & W.U. Dressler 1981. Introduction to Text Linguistics. London: Longman. Carstens, W.A.M. 1997.

Afrikaanse tekslinguistiek. 'n Inleiding. (Afrikaans text linguistics. An Introduction.) Pretoria: JL van Schaik Akademies.

³⁴ Donnelly, C. 1994. Linguistics for writers. Buffalo: SUNY Press.

-Diskurs tahlili³⁶ an'anaviy ravishda asosan yozma matnlarni tahlil qilishga sabab bo'ladi – ya'ni "... so'zlarni ijtimoiy o'zaro ta'sir sifatida tahlil qilish"³⁷ Biroq, "nutq" ni aniq aniqlash juda qiyin bo'lib tuyuladi - masalan, Shiffrin nutq tahliliga quyidagicha ta'rif beradi: "... tilshunoslikning eng keng, ammo eng kam aniqlangan sohalaridan biridir".³⁸

Umuman olganda, bu de Beaugrande va Dressler tomonidan ilgari surilgan yondashuv (ularning "Matn tilshunosligiga kirish" (1981) kitobida) matn tilshunosligi deb da'vo qilinganda ko'plab tilshunoslar ma'qullangan. Ushbu mualliflarga ko'ra, matn "... matnning yettita standartiga javob beradigan kommunikativ hodisa sifatida aniqlanadi".³⁹ Yetti standart (1995 yilda De Beaugrande tomonidan "principles" deb o'zgartirilgan) mantiqiy bog'liqlik, izchillik, maqsadlilik, maqbullik, informativlik, kontekstuallik va intertekstuallik deb ataladi.⁴⁰

Bu tamoyillarni quyidagicha ta'riflash mumkin:

-mantiqiy bog'liqlik: mantiqiy bog'liqlik matn jumllarining tarkibiy qismlari, ya'ni biz aslida eshitadigan va ishlatadigan so'zlarning o'zaro bog'liqligini (grammatik va leksik) tavsiflaydi. Halliday va Hasanga binoan, mantiqiy bog'liqlik "diskursdagi har qanday narsaning talqini nutqdagi boshqa narsalarga murojaat qilishni talab qilganda mavjud bo'ladi".⁴¹

De Beaugrande va Dressler bu borada quyidagicha sharh berishadi: "yuzaki komponentlar grammatik shakllar va konventsiyalarga ko'ra bir-biriga bog'liq bo'lib, birdamlik grammatik bog'liqliklarga bog'liq".⁴²

Izchillik, ehtimol, matnni o'rganishning har qanday shaklining asosiy tarkibiy qismidir, chunki agar matn to'liq tushunilmagan bo'lsa, "yaxshi" matn ishlab chiqarilmagan hisoblanadi. Matn tilshunosligi tadqiqotining maqsadi va vazifasi nima bitta matnni "maqbul", boshqasini 'nomaqbul' qilishini aniqlashga harakat qilishdir. Matnni nima aniq "izchil" qilishini aniqlash juda qiyin. Biroq, Nyubert va Shriv tomonidan ilgari surilgan tavsif juda foydali: "izchil matn o'quvchini matn orqali boshqarish uchun harakat qiladigan asosiy mantiqiy tuzilishga ega",⁴³ shuning uchun "u birlik hosil qila oladi"⁴⁴ va "matn bir-biriga bog'langanligini, uning mantiqiy ekanligini va shunchaki chalkash jumllar emasligini yuzaga chiqaradi."⁴⁵

Maqsadlilik va maqbullik odatda juft prinsiplar sifatida qaraladi. Har qanday matnda retseptorga ovozli ma'lumot berish niyatida bo'lgan produser mavjud. Retseptor, o'z navbatida, taklif qilingan matnni kommunikativ matn sifatida qabul qilishga tayyor bo'lishi

³⁵ Crystal, D. 1992. An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages. Oxford: Basil Blackwell.

³⁶ Renkema, J. 1993. Discourse studies. An introductory textbook. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

³⁷ Schiffrin, D. 1994. Approaches to Discourse. Oxford: Basil Blackwell, p 419

³⁸ Schiffrin, D. 1994. Approaches to Discourse. Oxford: Basil Blackwell

³⁹ De Beaugrande, R.A. & W.U. Dressler 1981. Introduction to Text Linguistics. London: Longman, p 3.

⁴⁰ De Beaugrande, R.A. 1995. Text linguistics. In: Verschueren, J. e.a. (eds.) 1995. Handbook of Pragmatics, Manual. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. pp. 536-544.

⁴¹ Halliday, M.A.K. & R. Hasan 1976. Cohesion in English. London: Longman, p 11.

⁴² De Beaugrande, R.A. & W.U. Dressler 1981. Introduction to Text Linguistics. London: Longman, p 74.

⁴³ Neubert, A. & G. Shreve 1992. Translation as Text. Kent, OH: Kent State University Press, p 94.

⁴⁴ Hatch, E. 1992. Discourse and Language Education. Cambridge/New York: Cambridge University Press, p 209.

⁴⁵ McCarthy, M. 1991. Discourse Analysis for Language Teachers. Cambridge: Cambridge University Press, p 26.

kerak. Buni amalga oshirish uchun ham produser, ham adresat pragmatik kooperativ prinsipiga rioya qilishlari kerak, unda mo'ljallangan muloqotning muvaffaqiyatli bo'lishiga imkon berish uchun maksimal harakat qilish kerak. Shuning uchun pragmatik prinsiplarni bilish matnning ushbu jihatini "ishlatadi" yoki yo'q qiladi.

Informativlik keng ma'noda matn qismlarining kommunikativ qiymatga ega bo'lishi bilan bog'liq. Masalan: oltin qurolli odam kabi aniq ibora u yoki sen kabi olmoshlarga qaraganda ko'proq kommunikativ ahamiyatga ega. Bu yerda informativlik tizimlarini bilish ("kommunikativ dinamizm" tushunchasi), shuningdek sintaktik iboralarning informativlik qiymatini bilish juda muhimdir.

Kontekstuallik nutqning har qanday turida kontekst bajaradigan vazifaga e'tiborini qaratadi. Trask bu borada "har bir aytilgan yoki yozilgan matnning o'ziga xos xususiyatlari ba'zi bir kontekstda foydalanganda ochiladi".⁴⁶ Bu amalda shuni anglatadiki, til ishlatilgan har qanday vaziyatda nutq sifati va ta'siri ishtirokchilar tomonidan baham ko'rilgan kontekstual bilimlar bilan belgilanadi. Tildan foydalanishning bu jihati pragmatika va sotsiolingvistika fanlarida o'rganiladi. Pragmatika nutq ishtirokchilari tilni ishlatish orqali nimani amalga oshirishni niyat qilganiga (ma'lum bir sharoitda qanday nutq akti amalga oshiriladi) va sotsiolingvistika ishtirokchilarning (inson sifatida va ular faoliyat ko'rsatadigan muhitda) rolini bilishni aniqlashga qaratilgan.

Intertekstuallik-bu tekstuallikning barcha tamoyillarining eng kam darajadagi lingvistik prinsipi. Ushbu tamoyil odatda adabiyotni o'rganish bilan bog'liq va bu tom ma'noda bitta matnning shakllanishi va tushunilishiga unga o'xshash boshqa matnning tuzilishi ta'sir qilishini anglatadi.

Yuqoridagilardan shuni xulosa qilib aytish mumkinki, til murakkab qurilishli ijtimoiy hodisa bo'lib, kishilarga fikrlash, fikrlashuv quroli sifatida xizmat qiladi.

REFERENCES:

1. Brown, G. & G. Yule. 1983. *Discourse Analysis*. Cambridge: Cambridge University Press
2. Carstens, W.A.M. 1997. *Afrikaanse tekslinguistiek. 'n Inleiding*. (Afrikaans text linguistics. An Introduction.) Pretoria: JL van Schaik Akademies
3. Crystal, D. 1992. *An Encyclopedic Dictionary of Language and Languages*. Oxford: Basil Blackwell.
4. De Beaugrande, R.A. & W.U. Dressler 1981. *Introduction to Text Linguistics*. London: Longman, p 74.
5. De Beaugrande, R.A. 1995. *Text linguistics*. In: Verschueren, J. e.a. (eds.) 1995. *Handbook of Pragmatics, Manual*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins. pp. 536-544.
6. Donnelly, C. 1994. *Linguistics for writers*. Buffalo: SUNY Press.

⁴⁶ Trask, R.L. 1995. *Language: The Basics*. London/New York: Routledge, p 68.

7. Gary, N. 1976. A Discourse Analysis of certain Root Transformations in English. Reproduced by the Indiana University Linguistics Club: Bloomington, Indiana.
8. Halliday, M.A.K. & R. Hasan 1976. Cohesion in English. London: Longman, p 11.
9. Hatch, E. 1992. Discourse and Language Education. Cambridge/New York: Cambridge University Press, p 209.
10. McCarthy, M. 1991. Discourse Analysis for Language Teachers. Cambridge: Cambridge University Press, p 26.
11. Neubert, A. & G. Shreve 1992. Translation as Text. Kent, OH: Kent State University Press, p 94
12. Renkema, J. 1993. Discourse studies. An introductory textbook. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
13. Schiffrin, D. 1994. Approaches to Discourse. Oxford: Basil Blackwell, p 419
14. Schiffrin, D. 1994. Approaches to Discourse. Oxford: Basil Blackwell
15. Trask, R.L. 1995. Language: The Basics. London/New York: Routledge, p 68.
16. Van Dijk, T.A. 1972. Some Aspects of Text Grammars: A Study in Theoretical Linguistics and Poetics. The Hague: Mouton
17. Werlich, E. 1976. A Text Grammar of English. Heidelberg: Quelle & Meyer, p 14.

DERIVATIVE OF FUNCTIONS: METHOD OF LOGARITHMIC DIFFERENTIATION

Bobomurod Rasulov

School no. 6, Olot district, Bukhara region

Abstract. *This article introduces the concept of the derivative of function and describes the logarithmic derivative method. The advantages of the described method are explained in detail with the help of examples.*

Key words: *derivative, method of logarithmic differentiation,*

Mathematics is a broad knowledge that we begin to learn from a young age. For this reason, it is not for nothing that it is taught as a lesson from the first grade. The foundation stone of the science of mathematics was laid by our great grandfathers such as Al-Khorazmi, Ahmed Farghani, Abu Rayhan Beruni, and it is in our blood, but the level of knowledge in mathematics has decreased in the last twenty years. Today, our goal in the development of this science is to create a competitive environment in mathematics, to train mature personnel in the fields of industry and engineering. In this paper we discuss the logarithmic derivative method for the functions.

Suppose that there is $y=f(x)$ on the interval $[a;b]$. We increment Δx to the argument x ; then the function obtains the following increment

$$y + \Delta y = f(x + \Delta x), \quad \Delta y = f(x + \Delta x) - y.$$

Consider the following ratio limit:

$$\lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta y}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{f(x + \Delta x) - f(x)}{\Delta x}.$$

Definition. The ratio limit of a function increment to an argument increment, where the latter tends to zero, is called a derivative of function [1].

Notation:

$$f'(x) = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{\Delta y}{\Delta x} = \lim_{\Delta x \rightarrow 0} \frac{f(x + \Delta x) - f(x)}{\Delta x}.$$

The notations in the form of $f'(x)$, y' or y'_x are the Lagrange notations, and the notations of the form $\frac{df(x)}{dx}$ or $\frac{dy}{dx}$ are the Leibniz notations.

This definition can be generalized to the definition of the partial derivative in the case of two or more variables.

The conception of the method of logarithmic differentiation is the following: beforehand, we obtain the logarithm of the assigned function, and only then differentiate the result.

In applications more often we encounter with two cases with the logarithmic

differentiation.

1. Find the derivative of the product of several functions

$$y = u_1(x) \cdot u_2(x) \cdot u_3(x) \cdot \dots \cdot u_n(x).$$

Let us obtain the logarithm of both parts, using the property of the logarithm of product

$$\ln y = \ln u_1 + \ln u_2 + \ln u_3 + \dots + \ln u_n.$$

Differentiate both parts, the left one - as the implicit function

$$\frac{1}{y} \cdot y'_x = \frac{u'_1}{u_1} + \frac{u'_2}{u_2} + \dots + \frac{u'_n}{u_n}.$$

Multiplying both parts by y and substituting it by the function itself, we obtain

$$y'_x = y \left[\frac{u'_1}{u_1} + \frac{u'_2}{u_2} + \dots + \frac{u'_n}{u_n} \right] = u_1(x) \cdot u_2(x) \cdot \dots \cdot u_n(x) \cdot \left[\frac{u'_1}{u_1} + \frac{u'_2}{u_2} + \dots + \frac{u'_n}{u_n} \right].$$

Example. Find the variable

$$y = \frac{e^{x^2} \sqrt{1+x^2} \cdot \sin^3 x}{x^2 \sqrt{x^2-1}}.$$

Find the logarithm of both parts

$$\ln y = x^2 + \frac{1}{2} \ln(1+x^2) + 3 \ln \sin x - 2 \ln x - \frac{1}{2} \ln(x^2-1).$$

Differentiate both parts

$$\frac{1}{y} y' = 2x + \frac{2x}{2(1+x^2)} + 3 \frac{\cos x}{\sin x} - \frac{2}{x} - \frac{1 \cdot 2x}{2(x^2-1)}.$$

Then, we obtain the required derivative

$$\frac{1}{y} y' = 2x + \frac{2x}{2(1+x^2)} + 3 \frac{\cos x}{\sin x} - \frac{2}{x} - \frac{1 \cdot 2x}{2(x^2-1)}.$$

Then out of this, we obtain the required derivative

$$y' = \frac{e^{x^2} \sqrt{1+x^2} \cdot \sin^3 x}{x^2 \sqrt{x^2-1}} \left[2x + \frac{x}{1+x^2} + 3 \operatorname{ctg} x - \frac{2}{x} + \frac{x}{1-x^2} \right].$$

2. Consider the function $y = u(x)^{v(x)}$, here the base $u(x)$ and $v(x)$ the power are functions; thus, the function is called a **power-exponential function**. Obtain the derivative of this function. By the analogy with the first case, obtain the logarithm and use the property of the logarithm of power

$$\ln y = v(x) \cdot \ln u(x).$$

Differentiate both parts

$$\frac{1}{y} \cdot y'_x = v' \cdot \ln u + \frac{1}{u} \cdot u' \cdot v,$$

multiplying both parts by y and substituting by the power-exponential function; thus, we obtain the derivative

$$y'_x = u^v \left[v' \cdot \ln u + \frac{v}{u} \cdot u' \right].$$

Remark. Generally saying, there is no need in memorizing these derived formulas; but it is sufficient to know the sequence of operations (to obtain the logarithm and then to differentiate).

Example. Find the derivative

$$y=x^x, \quad \ln y = x \ln x, \quad \frac{y'_x}{y} = \ln x + \frac{1}{x} \cdot x.$$

Thus, the required derivative is $y'_x = x^x(1 + \ln x)$.

The second method of differentiation of the power-exponential function. As the function is both the power and the exponential functions, then, nominally, we can differentiate it as the power function and the exponential function $(u^k)' = k u^{k-1} \cdot u'$ in turn. Instead of k , we have the function $v(x)$; $(a^v)' = a^v \ln a \cdot v'$; instead of basis a , we have the function $u(x)$.

Thus, we obtain $y'_x = v \cdot u^{v-1} \cdot u' + u^v \cdot v' \ln u$.

Thus, the derivative of the power-exponential function equals the sum of the derivatives of the exponential function and of the power function respectively.

Example. Find the derivative $y = (\tan x)^{x^2}$.

$$\ln y = x^2 \ln \tan x; \quad \frac{1}{y} y' = 2x \cdot \ln \tan x + x^2 \cdot \frac{1}{\tan x} \cdot \frac{1}{\cos^2 x},$$

$$y' = (\tan x)^{x^2} \left[2x \ln \tan x + \frac{x^2}{\tan x \cos^2 x} \right].$$

The second method: $y' = (\tan x)^{x^2} 2x \ln \tan x + x^2 (\tan x)^{x^2-1} \cdot \frac{1}{\cos^2 x}$.

In **conclusion**, it can be said that many problems can be solved using the method of the logarithmic derivative of a function.

REFERENCE:

1. M.A.Mirzaahmedov. Matematika. 11-sinf. II-qism. Darslik. 2018.

СВОЙСТВА ПРОСТЫХ И СОСТАВНЫХ ЧИСЕЛ

Курбанова Бахор Хазраткуловна

Школа №20, Джамбайский район, Самаркандская область

Абстракт: В настоящей статье изучены основные свойства простых и составных чисел. Приводятся различные примеры. Описано решето Эратосфена. Приведен алгоритм проверки числа на простоту и некоторые признаки делимости натуральных чисел.

Ключевые слова: простые числа, составные числа, решето Эратосфена.

Наш соотечественник ал-Хорезми в своем трактате «Об индийском счете» подробно разъяснил сущность десятичной позиционной системы счисления и правила сложения, вычитания, умножения и деления. Это произведение в начале XII в. было переведено на латинский язык и в течение многих лет использовалось как основной учебник в университетах Европы. Таким путем в Европу пришла десятичная система счисления. Имя ал-Хорезми транскрибировали как «Алгоризми», «Алгоритми», «Алгоритмус». В частности, повсеместно используемый в нашем языке слово «алгоритм» происходит от имени ал-Хорезми. Термин алгоритм означает последовательность действий или правило для выполнения некоторой работы.

Числа, применяемые для подсчета вещей, называются натуральными числами. Натуральные числа записываются с помощью десяти цифр: 1,2,3,4,5,6,7,8,9,0. Отметим, что 1 – наименьшее натуральное число в ряду натуральных чисел. Ряд натуральных чисел бесконечен. 0 не является натуральным числом.

Сейчас в мире широко используют арабские цифры, но пришедшие к нам из глубины веков десять цифр 1,2,3,4,5,6,7,8,9,0, были придуманы не на арабском Востоке, а в древней Индии. В 1120 году британский философ Аделяр перевел с арабского языка на латынь трактат нашего великого ученого Мухаммада ал-Хорезми «Об индийском счете». В Европе ученые оценили простоту и удобство новых обозначений, стали широко использовать их и называть их арабскими цифрами. Примерно с 1600 года эти цифры были распространены во многих странах мира.

Определение. Натуральные числа, имеющие ровно два различных делителя (единицу и само это число), называются простыми.

Примеры простых чисел: 2, 3, 5, 7, 11, 13 и так далее. Они делятся только сами на себя и на 1.

Простых чисел бесконечно много, ведь натуральный ряд бесконечный.

Число 2 является наименьшим и единственным чётным простым числом.

Определение. Натуральные числа, которые можно разложить в произведение двух множителей, больших единицы, называются составными.

Составные числа имеют больше двух делителей. Таким образом, любое натуральное число является либо простым, либо составным, либо единицей.

Составные числа: 8, 21, 100. То есть числа можно разложить на 2 и 4, а 21 на 3 и 7, т.е. его делители будут 1, 3, 7, 21. Заметим, что понятие простых чисел и взаимно простых чисел – разные понятия.

Конечно, определить, является ли число простым, не всегда легко, так как нужно проверить много делителей. Для того, чтобы однозначно и быстро понять, простое число или нет, можно свериться с таблицей простых чисел.

Простые числа учёные пытались найти ещё в Древней Греции. Так, во II веке до н.э. Эратосфен составил алгоритм нахождения простых чисел до некоторого целого числа. Этот алгоритм называли «решето Эратосфена». Суть заключается в том, что путём отсеивания составных чисел определяются простые. Опишем этот алгоритм нахождения простых от 1 до 100.

Решето Эратосфена. Для того чтобы найти все простые числа, не превосходящие некоторого натурального, можно воспользоваться следующим алгоритмом. Выписать подряд все целые числа от 2 до. Обвести двойку и вычеркнуть все остальные числа, делящиеся на 2 (4, 6, 8, ...). Затем обвести первое невычеркнутое число и вычеркнуть все остальные числа, делящиеся на него. И продолжать эту процедуру, пока не будет достигнут конец списка. Теперь все невычеркнутые числа в списке — простые.

НАПРИМЕР

Например:

	2	3	4	5	6	7	8	9	10
11	12	13	14	15	16	17	18	19	20
21	22	23	24	25	26	27	28	29	30
31	32	33	34	35	36	37	38	39	40
41	42	43	44	45	46	47	48	49	50
51	52	53	54	55	56	57	58	59	60
61	62	63	64	65	66	67	68	69	70
71	72	73	74	75	76	77	78	79	80
81	82	83	84	85	86	87	88	89	90
91	92	93	94	95	96	97	98	99	100

Таблица простых чисел до 1000.

2	3	5	7	11	13	17	19	23	29	31	37
41	43	47	53	59	61	67	71	73	79	83	89
97	101	103	107	109	113	127	131	137	139	149	151
157	163	167	173	179	181	191	193	197	199	211	223
227	229	233	239	241	251	257	263	269	271	277	281
283	293	307	311	313	317	331	337	347	349	352	359
367	373	379	383	389	397	401	409	419	421	431	433
439	443	449	547	461	463	467	459	487	491	499	503
509	521	523	541	547	557	563	569	571	577	587	593
599	601	607	613	617	619	631	641	643	647	653	659
661	673	677	683	691	701	709	719	727	733	739	743
751	757	761	769	773	787	797	809	811	821	823	827
829	839	853	857	859	863	877	881	883	887	907	911
919	929	937	941	947	953	967	971	977	983	991	997

одно число меньше его. Достаточно проверить, что число не делится ни на одно из простых чисел, квадрат которых не превосходит рассматриваемое число.

Теорема. Простых чисел бесконечно много.

Заметим, что у чисел может быть разное количество делителей. Например, у числа только один делитель - единица. А вот у числа два делителя: единица и двойка.

НЕКОТОРЫЕ ПРИЗНАКИ ДЕЛИМОСТИ НАТУРАЛЬНЫХ ЧИСЕЛ

Число делится на 2, если его последняя цифра есть число четное или нуль.

Число делится на 4, если две его последние цифры - нули или образуют число, делящееся на 4.

Число делится на 8, если три последние его цифры - нули или образуют число, делящееся на 8.

Число делится на 3, если сумма цифр числа делится на 3.

Число делится на 9, если сумма его цифр делится на 9.

Число делится на 5, если оно оканчивается либо на нуль, либо на 5.

Число делится на 25, если его последние две цифры - нули либо образуют число, делящееся на 25.

Число делится на 11, если у него сумма цифр, занимающих четные места, либо равна сумме цифр, занимающих нечетные места, либо отличается от нее на число, делящееся на 11.

Формула связи наибольшего общего делителя (m, n) двух натуральных чисел m и n и их наименьшего общего кратного $\{m, n\}$:

$$m \cdot n = (m, n) \cdot \{m, n\}.$$

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Б.Х.Хайдаров. Математика. Учебник для 5-ого класса. Издание третье, часть 1. Ташкент, 2020.

MATBUOT TILINING USLUBIY XUSUSIYATLARI

Barnoyeva Shahnoza Rahmonqul qizi

Navoiy Davlat Pedagogika Instituti

Xorijiy tillar fakulteti, ingliz tili va adabiyoti yo'nalishi, 2-kurs magistri.

Annotatsiya: *Maqolada ommaviy axborot vositalari tilining uslubiy xususiyatlari tahlil qilinadi. Ommaviy axborot vositalari tilini o'rganishning asosiy bosqichlari tavsiflanadi, uning xususiyatlari va o'ziga xos xususiyatlari, shuningdek, ommaviy ongga pragmatik e'tibor aniqlanadi. Zamonaviy tilshunoslikning yangi yo'nalishi - medialingvistikaning asosiy tushunchalari sifatida ommaviy axborot vositalari, media-matn, media-diskurs tilini o'rganishga turli xil ilmiy yondashuvlar taqdim etilgan.*

Kalit so'zlar: *ommaviy axborot vositalari tili, media matn, media-madaniyat, medialingvistika, media-diskurs, o'zbek, ingliz.*

Antropotsentrik paradigmaning ustunligi 20-asrning ikkinchi yarmida olimlarning ommaviy axborot vositalari tilini o'rganishga qiziqishining namoyon bo'lishiga olib keldi. OAV matnlari o'z mohiyatiga ko'ra jurnalist yoki matbuot hodimlari tomonidan o'quvchi/tinglovchi/tomoshabin uchun tayyorlanadigan matnlar bo'lib, sodir bo'layotgan til jarayonlarini eng tez aks ettiradigan til qatlamidir. Ommaviy axborot vositalarining rivojlanishining o'ziga xos xususiyati "har qanday ommaviy axborot vositalarining madaniyatda ijtimoiy rol o'ynash qobiliyatidan dalolat beradi, auditoriyaga ta'sir qiladi" va shunga ko'ra, nafaqat ma'lumot berish, balki jamiyatni manipulyatsiya qilish ham mumkin.

21-asrning boshlarida ommaviy axborot vositalari ommaviy ongga ta'sir qilishning eng kuchli vositasiga aylandi: ishontirish funksiyasi qolgan til funksiyalarini o'rnini bosa boshlaydi va ommaviy axborot vositalari ommaviy ta'sir vositalariga aylanadi. Ma'lumki, so'nggi vaqtlar davomida matbuotda e'lon qilinayotgan ma'lumotlar orqali insonlarning ongini boshqarish, ularning psixologik va emotsional holatlariga ta'siri sezilib turibdi.

Zamonaviy ommaviy axborot vositalari tilining xususiyatlarini medialingvistikaning asosiy obyekti sifatida ko'rib chiqish bo'lib, u quyidagi vazifalarni belgilab berdi: ommaviy axborot vositalari tilini o'rganish masalasining tarixshunosligini, uning asosiy xususiyatlarini va media matnlarining pragmalingvistik xususiyatlarini ko'rib chiqamiz.

Tadqiqotchilarning turli xil fikrlarini inobatga olgan holda, biz media matn ommaviy aloqa nutqida ishlaydigan, informatsion va pragmatik yo'nalishga ega bo'lgan, ijtimoiy, madaniy, milliy, siyosiy va boshqa vakolatlariga murojaat qiladigan dialogik shakldagi matnning maxsus turi deb hisoblaymiz. Zamonaviy media matnlarning asosiy xususiyatlari orasida ochiqlik, uslub va janr sinkretligi, ekspressivlik, intertekstual aloqalar, polikodlik, ijodkorlik, potentsial polisemantizm, pretsedentlikka murojaat qilish kiradi.

Shuni ta'kidlash kerakki, so'nggi o'n yillikda Internet asosiy media maydoniga aylandi, uning makonida til yangilanadi va media matnlarining yangi turlari rivojlana boshladi. Deyarli barcha yetakchi nashrlar o'zlarining Internet-versiyalariga ega va global telekanallar va radio kompaniyalarning eshittirishlari onlayn rejimda parallel ravishda amalga oshiriladi. Samaradorlik, multimediya, interaktivlik, doimiy fikr-mulohazalar kabi xususiyatlar olimlarga Internet-ommaviy axborot vositalarini ommaviy axborot vositalari tizimidagi alohida ommaviy axborot vositalariga ajratish imkoniyatini beradi. Ushbu omillar zamonaviy tilshunoslarning Internet matnlarining lingvistik xususiyatlarini o'rganishga qiziqishini belgilaydi. N. B. Mechkovskaya ta'kidlaganidek, 21-asrda televizor dominant axborot vositasi bo'lishni to'xtatadi: uning o'rnini har bir inson mavjudligining axborot muhitiga aylanadigan Internetning interaktiv multimediyasi egallaydi.

T. G. Dobrosklonskayaning fikricha, Internet tili barcha an'anaviy ommaviy axborot vositalarining yutuqlarini o'z ichiga olgan murakkab ko'p darajali multimedia tizimidir. Internet aloqalarida media til aks ettirishning kuchayishi o'yinning tarqalishiga va muloqotning til to'qimalariga - grafika, imlo, so'zlarga eksperimental munosabatning tarqalishiga ta'sir qiladi.

Agar 20-asrning oxirida olimlar asosan ommaviy axborot vositalari tilining stilistik xususiyatlarini o'rgangan bo'lsalar, bugungi kunda faol jarayonlar tilning deyarli barcha darajalarida sodir bo'lmoqda. Shu bilan birga, media matnlarining lingvistik xususiyatlari diskursiv-kognitiv xususiyatlarni hisobga olgan holda o'rganiladi. Bizning fikrimizcha, zamonaviy tilshunoslikning yangi yo'nalishlari (psixolingvistika, kognitiv tilshunoslik, pragmalolingvistika, lingvokulturologiya va boshqalar) singari, medialingvistika ham faol rivojlanmoqda, uning doirasida ommaviy axborot vositalari tilini kompleks o'rganish amalga oshiriladi. O'zining maxsus tadqiqot ob'ekti (media-matn / media-diskurs), vazifalari, rivojlanayotgan terminologik apparati, maxsus metodologiyasi, medialingvistika antropotsentrizm doirasida zamonaviy tilni o'rganishning dolzarb yo'nalishlaridan biriga aylanadi. T. G. Dobrosklonskayaning fikri bilan o'rtoqlashar ekanmiz, biz medialingvistika mavzusi ommaviy aloqa sohasida tilning ishlashini o'rganish va uning asosiy nazariy tarkibiy qismi media matnining maxsus kontseptsiyasi va media-diskurs deb hisoblaymiz.

Xususan, publisistik uslubda matbuot tilining o'ziga xos o'zni va xususiyatlari bor. Matbuot tiliga xos belgilar sifatida K.Yusupov, A.Boboyeva, A.Abduaidov quyidagilarni korsatishgan:

- Matbuot tili yozma adabiy tildir. U o'ziga xos lingvistik belgilarga ega.
- Matbuotda barcha vazifaviy uslublarga oid materiallar bosiladi. Ayrim materiallarda ular qarishiq holda keladi. Bu Matbuot tilining o'ziga xos usuliyatlaridan hisoblanadi. Boshqa vazifaviy uslublarga doir materiallar (masalan: she'r, hikoya, badiiy asardan parchalar, farmon, qaror kabilar), agar Matbuot materiallariga singdirilmagan bo'lsa, o'z uslublari doirasida o'rganilishi lozim, ya'ni u Matbuot tiliga aloqador bolmaydi.

• Matbuot materiallari uslubi va ifodasi jihatidan farqlanadi. Xabar, bosh maqola, korrespondensiya, hisobot, sharh kabilar sof adabiy tilda yozilsa, lavha, ocherk, ochiq xat, reportaj, tanqidiy maqola, felyeton kabilarda badiiy uslubga xos elementlardan keng foydalaniladi. Bu janrlarda baʼzan oʻz oʻrni bilan sheva elementlari ham ishlatiladi.

• Matbuot tili badiiy, soʻzlashuv uslublari tiliga yaqin turadi, ilmiy, rasmiy uslublar tilidan farq qiladi.

• Matbuot tili uchun standart (andoza) va shtamp (qolip)lardan foydalanish xarakterlidir.

• Matbuot tilining oʻziga xos xususiyati uning informativlik (axborot berish), tashkilotchilik, targibot va taʼsirchanlik kabi vazifalaridan kelib chiqadi. Til vositalaridan foydalanishda Matbuot tiliga xos ana shu xususiyatlar hisobga olinadi.

• Matbuot tilida ekspressivlik oʻziga xos tarzda ifodalanadi. Taʼsirchanlikni taʼminlashda ommaviylik, obrazlilik, emotsionallik va ekspressivlik, aniqlik va konkretlik, ixchamlik, munozaralilik kabilar alohida eʼtiborga olinadi.

• Matbuot janrlarida tilning imkoniyatlaridan foydalanish holati bir-biridan farq qiladi. Axborot, tahliliy va badiiy-publisistik janrlarda lugaviy, frazeologik, grammatik vositalarning ekspressiv-uslubiy imkoniyatlaridan foydalanish oʻxshash va farqli tomonlarga ega. Til vositalarining uslubiy xususiyatlaridan foydalanishda turli usullar ishlatiladi.

• Matbuot tilida adabiy tilning imloviy, lugaviy, grammatik, punktuasion va uslubiy normalariga qatʼiy amal qilinadi. Adabiy normadan chetga chiqishlar (maʼlum uslubiy maqsad uchun) lavha, ocherk, tanqidiy maqola, felyetonlar tilida uchraydi. Badiiy uslubda umumiy normaga rioya qilinsa, Matbuot tilida adabiy norma doirasida ish koriladi.

• Matbuot tili adabiy tilning, xususan uning leksikasining boyishiga hissa qoshadi. Ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy, maʼnaviy-maishiy turmush bilan bogliq ozgarishlar dastlab Matbuotda aks etadi. Natijada yangi paydo bolgan yoki boshqa tillardan kirib kelgan sozlar Matbuot orqali keng isteʼmolga kiradi. Matbuot lugaviy birliklar, ayniqsa, terminlarni ishlatishda «ijodiy laboratoriya» vazifasini oʻtaydi.

Oʻzbek tilshunosligida badiiy uslubni nasriy, nazmiy va dramatik asarlar, xalq oʻgʻzaki ijodi namunalari misolida, qolaversa, har bir adabiy janr korinishida organish sohasida muhim tadqiqotlar yaratilgan. Badiiy uslub oʻzbek tili vazifaviy uslublari orasida oʻziga xos mavqyega ega bolib, ayni paytda, oʻzining alohida maʼyorlariga ham ega. Til materialini qamrab olish imkoniyatining kengligi, umumxalq tilida mavjud bolgan barcha lingvistik birliklarning, shu bilan birga, boshqa vazifaviy uslublarga xos bolgan elementlarning ham ishlatilaverishi va ularning muhim bir vazifaga – badiiy-estetik vazifani bajarishga xizmat qilishi badiiy uslubning asosiy xususiyati hisoblanadi. Tabiiyki, bunday imkoniyatlar boshqa vazifaviy uslublarda chegaralangan.

Til vositalarini qoʻllashda keng qamrovlilik bolishi bilan birga bu uslub doirasida ularni ishlatishda maʼlum meʼyorlarga ham amal qilinishi, fonetik, grammatik, leksik va frazeologik xususiyatlar doirasida oʻziga xosliklar boshqa uslublarga qaraganda aniqroq

namoyon bo`ladi. Gumanitar fanlarda antropotsentrizmning ustunligi, shuningdek, ommaviy axborot vositalarining jadal rivojlanishi va tarqalishi tilshunoslarning ommaviy axborot vositalarini inson faoliyati mahsuli sifatida o'rganishga qiziqishining namoyon bo'lishini aniqladi. Bu, shuningdek, 20 - asr oxiri va 21-asr boshlarida media-diskurs dunyo bilimlarining yetakchi tarjimoniga, dunyoning asosiy muhitiga aylanganligi bilan bog'liq edi.

Zamonaviy ommaviy axborot vositalari yangi til normalarini shakllantirishning asosiy manbai, jamiyatning til madaniyatining ko'rsatkichi bo'lib qolmoqda. Olimlar tomonidan aniqlangan ommaviy axborot vositalari tilining turli xil xususiyatlari zamonaviy tilshunoslikning yangi yo'nalishi - medialingvistikaning paydo bo'lishiga yordam berdi, uning doirasida bugungi kunda ommaviy axborot vositalarining xususiyatlari va uning alohida tarkibiy qismlari: matbuot tili, televideniye, radio, reklama, PR faoliyati, Internet aloqasi.

Xulosa. Zamonaviy ommaviy axborot vositalarining tili jamiyat hayotiga eng tez javob beradi, uning so'z boyligi, uslubi va grammatikasida ommaviy auditoriya apriori to'g'ri deb qabul qiladigan turli xil mualliflik lingvistik o'zgarishlarini aks ettiradi va jamlaydi. Ommaviy axborot vositalari tilining doimiy rivojlanishini zamonaviy jamiyatning hozirgi dunyoqarashi bilan izohlash mumkin, bu doimiy ravishda "yangi", "o'zgartirilgan", tilni talab qiladi, til bilan o'ynashni va ushbu o'yinlarga jalb qilishni talab qiladi. Shunday qilib, media-diskursda paydo bo'ladigan til jarayonlari nafaqat medialingvistik, balki sotsiolingvistik, psixolingvistik va madaniy tadqiqot usullaridan foydalangan holda batafsilroq o'rganishni talab qiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Annenkova I. V. Media discourse of the XXI century. Linguo-philosophical aspect of the language of mass media - Moscow: MSU, 2011. - 392 p.
2. Yo'ldoshev B., Qurbonov T. Badiiy asar tili va uslubi masalalari. Ixtisos kursi (tanlanma fan). O'quv-uslubiy qo'llanma.- Samarqand: SamDU nashri, 2006, 88 bet.
3. Antonova L. V. Media texts in modern mass communication: St. Petersburg State University, 2012. - pp. 74-80.
4. Umurov. H. Adabiyot qoidalari. Toshkent: O'qituvchi. 2002. B. 5-8
5. Media text as a polyintentional system:[ed. by L. R. Duskaeva, N. S. Tsvetova] - St. Petersburg State University, 2012. - 250 p.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA SO'Z MORFEMIK TARKIBINI O'RGATISH METODIKASI

Otabayeva Zuhra

UrDU Pedagogika fakulteti 3-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilariga so'z morfemik tarkibini o'rgatish bo'yicha metodikalar yoritilib berilgan.*

Kirish so'z: *Innovatsion texnologiya, morfemik tarkib, so'z tarkibi,*

Boshlang'ich sinf o'quvchilariga ona tili va o'qish savodxonligi darslarini tashkil qilish murakkab jarayondir. Sababi boshlang'ich sinf o'quvchilari bir xillikdan zerikib qolishadi. Bunda o'qituvchi pedagogik mahoratini ishga solgan holda darsni noan'anaviy shaklda olib borsa maqsadga muvofiq bo'ladi. Darslarda ko'proq ularni qiziqtirish uchun innovatsion texnologiyalardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa, hamkorlikka asoslangan o'quvchilarning faolligini oshirishga mo'ljallangan o'quvchilarni boshqarish fikrini eshitish, tushunish, hurmat qilish, o'zgarlar manfaati bilan hisoblashish, ularga o'rgatish, ta'sir qila olish, o'zining va boshqalarning "men"nini sezish, his qilish, o'zini boshqarish fikrini aniq, lo'nda va puxta bayon eta olishga o'rgatishdan iboratdir. O'quv dasturlariga ko'ra, boshlang'ich sinf o'quvchilari so'zning tarkibi bilan dastlab 2-sinf daligidayoq tanishadilar, ular o'zakdosh so'zlarning umumiy qismini topishga o'rganadilar. 3-sinfda esa o'zak so'z yasovchi va so'z o'zgartiruvchi qo'shimchalarini o'rganadilar va shu mavzular bo'yicha mashqlarni bajaradilar. 4-sinfda esa o'quvchilarning 2-3 sinflarda so'z tarkibi yuzasidan olgan bilimlari, malaka va ko'nikmalari amaliy mashqlar jarayonida mustahkamlab, kengaytiriladi va chuqurlashtiriladi. Bu mavzuni takrorlashga jami 5 soatgina vaqt ajratilgan, xolos. 48-mashqdan to 60-mashqgacha o'quvchilar iloji boricha ko'proq o'zakdosh so'zlar, so'z yasovchi va so'z o'zgartiruvchi qo'shimchalarini topishlariga e'tibor beriladi. So'z tarkibini tahlil qilishda esa o'quvchilar o'zak va qo'shimchalarni topish va ularni ko'rsatibgina qolmay, balki ulardan shu so'zni to'g'ri eshita olish, to'g'ri talaffuz qilish va to'g'ri yoza olishlariga erishish talab etiladi. Buning uchun esa so'z tarkibini aniqlashga oid mashq og'zaki yoki yozma ravishda o'tkazib boriladi. So'z tarkibi yuzasidan olib boriladigan mashqlar o'quvchilarda so'z va uning yozilishiga ongli ravishda qarashni tarbiyalaydi. O'quvchilar so'zning morfemik tarkibini va so'z yasalishini o'rganishlariga qarab, so'zni morfemalarga ajratishdan ongli foydalana boshlaydilar.

So'zda morfemaning ahamiyatini anglash, shuningdek, qo'shimchalarning semantik ma'nosini bilish o'quvchilarda nutqning aniq shakllanishiga ta'sir etadi. O'qituvchining vazifasi o'quvchilarning so'zning leksik ma'nosini tushunibgina qolmay, kontekstda aniq qo'shimchali so'zlardan ongli foydalanishlarini ham o'rgatish hisoblanadi. So'zning

morfemik tarkibini o'rganish imloviy malakalarni shakllantirishda ham katta ahamiyatga ega.

Boshlang'ich sinf ona tili darslarida o'quvchilarga so'z tarkibi va yasalishini o'rgatishda quyidagi metodikadan foydalanish maqsadga muvofiq. Boshlang'ich sinflar ona tili dasturiga muvofiq so'zning morfemik tarkibi III sinfda o'rganiladi. IV sinfda so'z turkumlarini o'rganish bilan bog'liq holda so'zning tarkibi haqidagi bilimlarni takomillashtirish ko'zda tutiladi. Avvalo, til materialini o'rganish tizimi nimaligini aniqlab olish zarur. Til materialini o'rganish tizimi deganda aniq, ilmiy asoslangan izchillikdagi va o'zaro bog'lanishdagi bilimlar yig'indisini o'zlashtirishni ta'minlaydigan maqsadga qaratilgan jarayon, shuningdek, shu asosda amaliy ko'nikmalarni shakllantirish tushuniladi. So'zning morfemik tarkibiga tatbiq qilganda, tizim so'z yasalishiga oid va grammatik bilimlarni o'zlashtirish: a) dastur materialini o'rganish tizimida so'zning morfemik tarkibini o'rganishning o'rni bilan; 2) "o'zak", "o'zakdosh so'z", "so'z yasovchi qo'shimcha", "shakl yasovchi qo'shimcha" tushunchalari ustida ishlashdagi izchillik bilan; 3) so'zning morfemik tarkibi va so'z yasalishining o'zaro bir-biriga ta'sir qilishi bilan; 4) morfemalarni to'g'ri yozish malakasini shakllantirish ustida ishlash bilan bog'liqligini belgilab beradi. O'quvchilarni so'z yasalish xususiyatlarini tushunishga tayyorlash uchun o'qituvchi ularga muayyan bir yangi so'z qaysi so'zdan va qaysi morfema yordamida yasalganini aniqlashga qaratilgan topshiriq beradi. Masalan, o'qituvchi chegara otini aytadi va chegarani qo'riqlaydigan kishini bildiradigan o'zakdosh ot tanlashni topshiradi (chegarachi). Vazifani boshqacharoq berish ham mumkin: o'qituvchi so'zni va so'z yasovchi morfemani beradi. O'quvchining vazifasi yangi so'zni to'g'ri yasash va leksik ma'nosini tushuntirish hisoblanadi. Masalan, baliq so'zidan -chi qo'shimchasi yordamida yangi so'z yasash (baliqchi), uning leksik ma'nosini tushuntirish, qaysi so'z turkumi ekanini aytish topshiriladi. Ikkala topshiriqda ham o'quvchilar so'zni morfemik tahlil qiladilar. Bunda o'qituvchi o'quvchilar e'tiborini hosil bo'lgan so'z qaysi morfema yordamida, qaysi so'z turkumidan yasalganiga, qanday ma'no anglatishi va qaysi so'z turkumi ekaniga qaratadi. Bunday mashqlarda tilda mavjud bo'lgan so'zlarning leksik ma'nosi bilan morfemik tarkibining o'zaro bog'liqligiga va biror so'z turkumiga xarakterli bo'lgan so'z yasalishi usuliga asoslaniladi.

Xulosa qilib aytganda, innovatsion texnologiyalardan foydalanib, o'tilgan darsda o'quvchilar o'z qobiliyati va imkoniyatlarini namoyish qilishga erishadilar, jamoa bilan ishlash malakasiga ega bo'ladilar, o'z g'alar fikrini hurmat qilishni o'rganadilar. Bu esa, darsning samaradorligini oshirib, ta'lim sifatini kafolatlashga xizmat qiladi .

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Karima Qosimova , Safo Matchonov va boshqalar. Ona tili o'qitish metodikasi . "Toshkent " .2009
2. Maktab darsliklari

TA'LIM SIFATI VA SAMARADORLIGINI OSHIRISH YO'LLARI

Olimova Shaxnoza Avazbek qizi

Andijon tumani 48-maktab o'qituvchisi

Noraliyeva Xurmatoy Maribjonovna

Andijon tumani 48-maktab o'qituvchisi

Kalit so'zlar: *Ta'lim, Ma'muriyat, Samaradorlik, Sifat, Strategiyalar, O'qituvchilar*

O'zbekiston Respublikasida ta'lim sohasida o'tkazilayotgan tub islohotlarning mazmuni bugungi kunda ta'lim jarayonini loyihalashga yangicha yondashuv bilan boyib bormoqda. Ta'limga zamonaviy yondashuv ta'lim jarayonini aniq vositalar yordamida samarali boshqarish va qo'yilgan o'quv maqsadlariga muvaffaqiyatli erishish natijalarini kafolatlaydi. Ta'lim tizimidagi sifat degan tushunchaga ma'lum vaqt oralig'ida tez sur'atlar bilan rivojlanib boruvchi tushuncha deyiladi. Ta'lim sifati, birinchi navbatda, o'quvchilarning ta'lim yutuqlariga, an'anaviy o'quv dasturlari va standartlarida islohotlarni amalga oshirishga qaratilgan. Sifatning yana bir jihati shundaki, u o'rgatilgan va o'rganilgan narsalarning dolzarbligi bilan bog'liq. Tizim shaxslarning ehtiyojlari va talablariga mos kelishi kerak. Maktablar, o'quv markazlari va oliy o'quv yurtlarida olib borilayotgan ta'lim talabalarga ularning hayotini boyitishda foydali va mazmunli bo'lgan bilim va ma'lumotlar bilan ta'minlanishi kerak.

"Samaralilik" atamasining ma'nosi kompetentsiya, samaradorlik, samaradorlik va malakadir. Nafaqat ta'lim sohasida, balki har bir sohada shaxs o'z oldiga qo'yilgan vazifa va tadbirlarni amalga oshirishda samarali bo'lishni maqsad qiladi. Agar biror kishi o'z mehnat vazifalarini samarali bajarsa, u holda odamlar istalgan natijalarga erisha oladilar, institutsional maqsad va vazifalarga munosib tarzda erishadilar. Ta'lim sohasida ishlaydigan shaxslar o'zlarining ish faoliyati davomida xabardorlikni shakllantirishlari va turli jihatlarni o'rganishlari kerak. Shu sababli, kerakli ma'lumotlarni olish vazifalar va faoliyat samaradorligini oshirishning eng muhim jihatlaridan biridir. Samarali bo'lish va samarali natijalarga erishish uchun odamlar turli omillarni hisobga olishlari kerak. Bular ma'lumot olish, xabardorlikni shakllantirish, mehnatsevarlik, topqirlik va vijdonlilik fazilatlarini singdirish, vaqtni samarali boshqarish ko'nikmalarini amalga oshirish, stress ostida ishlash, muammo va qiyinchiliklarni yengish qobiliyatiga ega bo'lishdir.

Ta'lim sifati va samaradorligini oshirish uchun o'qituvchilar tomonidan amalga oshiriladigan strategiyalar

O'qituvchilar ta'lim tizimida sifat va samaradorlikni oshirishga katta hissa qo'shmoqda. Ular o'quvchilarga ilmiy tushunchalar bo'yicha bilim va ma'lumot beribgina qolmay, ular o'rtasida odob-axloq, odob-axloq, rostgo'ylik, rostgo'ylik kabi fazilatlarini singdiruvchi shaxslardir. Akademik bilim va ma'lumotlarga ega bo'lishdan tashqari, bu

xususiyatlar odamlarga o'zlarining yashash sharoitlarini munosib tarzda ta'minlash uchun zarurdir. O'qituvchilar tomonidan sifatni oshirish bo'yicha amalga oshiriladigan strategiyalar quyidagilardan iborat:

Sifat haqida xabardorlik - o'qituvchilarning sifatni bilish qobiliyatini oshirish ularning ta'lim usullariga e'tibor qaratishdir. O'qituvchilarning asosiy vazifasi ularning o'qitish va o'qitish usullarini qoniqarli tarzda ishga tushirishlarini ta'minlashdir. Bu talabalarga tushunchalarni samarali tushunishga yordam beradi. O'qituvchilardan qo'llaniladigan usullarni tahlil qilish va muqobil usullarni qo'llash talab qilinadi. O'qituvchilarning sifatli xabardorligini oshirish va ularning o'qitish metodikasi va malakasini oshirishga yordam berish uchun o'z-o'zini baholash usullarini amaliyotga tatbiq etish juda muhimdir. O'qituvchi o'z ta'lim usullarini o'z-o'zini baholashi kerak. Bu ularga kamchiliklar va nomuvofiqliklarni aniqlashga yordam beradi. Tez-tez ishlatiladigan tushunchalardan biri bu maktabga asoslangan baholashdir. Bu ta'lim sifatini yaxshilash uchun o'qituvchilar o'z maktablarini professionallar guruhi sifatida muhokama qiladigan jarayondir .

Kasbiy erkinlik - o'qituvchining kasbiy erkinligi ta'lim sifatini oshirishda muhim ahamiyatga ega deb hisoblanadi. Kasbiy erkinlik, birinchi navbatda, optimal o'quv vaziyatini yaratish uchun ishlatiladigan usullar bo'yicha qaror qabul. Bundan tashqari, o'qituvchilarga har qanday siyosiy, iqtisodiy, mafkuraviy mustaqil bo'lgan o'qitish usullarini amalga oshirish imkoniyatini berishda muhim ahamiyatga ega.

Kasbiy etika - O'qituvchilar o'z ta'lim jarayonida bir qator muammolar va qiyinchiliklarni yengishlari kerak. Barcha darajadagi ta'lim muassasalarida ular barcha talabalar uchun teng huquq va imkoniyatlarni ta'minlashni ta'minlashi kerak. Ular zamonaviy va innovatsion usullar va strategiyalar nuqtai nazaridan yangilanib turishlari talab etiladi. Buning uchun ular muntazam ravishda tadqiqot olib borishlari va boshqa shaxslar bilan muloqot qilish shartlarini o'rnatishlari kerak. Muhim jihatlardan biri shundaki, o'qituvchilar o'quvchilarga hurmat va odob bilan munosabatda bo'lishini ta'minlashi kerak. Ular har qanday qo'pol muomaladan qochishlari va o'quvchilarga mehr va e'tibor bilan munosabatda bo'lishlari kerak.

Talabalarning ta'lim imkoniyatlarini tashkil qilish - o'qituvchilar talabalarning o'rganish imkoniyatlarini tashkil qilishlari kerak. Bular talabalarning o'rganishini kuchaytiradigan imkoniyatlarga ishora qilinadi. Talabalarni faoliyat va funktsiyalarda ishtirok etishga rag'batlantirish kerak va ular faqat sinf ma'ruzalarini tinglash orqali bilim olishlari kerak emas. Talabalarning turli xil ta'lim imkoniyatlari - ularning faoliyatdagi ishtiroki, vazifalari va boshqa funktsiyalari. Masalan, ta'lim muassasalarida seminar va amaliy mashg'ulotlar tashkil etilganda, talabalar turli mavzularda taqdimot yoki nutq so'zlashlari rag'batlantiriladi. Shunday qilib, bu ularga nafaqat akademik bilimlarni oshirish, balki samarali muloqot ko'nikmalarini rivojlantirish imkonini beradi.

Jamoalarda ishlash - ta'lim muassasalarida akademik maqsad va vazifalarga erishish uchun boshqalar bilan hamkorlikda va integratsiyada ishlash kerak. Samarali atamalar va

boshqalar bilan munosabatlarni rivojlantirish o'z vazifalarini yaxshi tashkil etilgan tarzda bajarish va ta'lim maqsadlariga erishish uchun eng muhim hisoblanadi. Jamoada ishlash strategiyasi nafaqat o'qituvchilarga, balki talabalarga ham tegishli. Maktabgacha ta'lim muassasalaridan tortib oliy o'quv yurtlarigacha bo'lgan barcha ta'lim bosqichlarida o'qituvchilar o'quvchilarni samarali muloqot qilish ko'nikmalarini shakllantirishga va jamoada ishlashga undaydi. Ular guruh loyihalari ustida ishlayotganlarida, ular bir-birlari bilan hamkorlik qilishlari kerak. O'qituvchilar jamoa bo'lib ishlaganlarida, odatda, ular o'zlarining ish talablari va ularni malakali tarzda amalga oshirish bo'yicha fikr va istiqbollarni almashadilar.

Kundalik faoliyatda yangi texnologiyalardan foydalanish - ta'lim sifatini oshirish uchun zamonaviy va innovatsion usullarni amaliyotga tatbiq etish muhimdir. Texnologiya nafaqat ta'lim sohasida, balki boshqa sohalarda ham eng muhim deb hisoblanadi. Texnologiyalarning bir qator afzalliklari bor va ulardan operativ foydalanish orqali shaxslar vazifalar va faoliyatlarni boshqariladigan va kamroq vaqt talab qiladigan tarzda bajarishlari mumkin. Internetdan foydalanish orqali odamlar bilim olishlari va turli sohalar, mavzular va tushunchalar bo'yicha tushunchalarini oshirishlari mumkin. Ba'zi hollarda o'qituvchilar texnologiyalardan foydalanish bilan yaxshi ta'minlanmagan. Shunday qilib, o'z tushunchalarini oshirish uchun ular o'quv markazlariga yozilishadi. Dastlabki bosqichda odamlar ba'zi hollarda texnologiyalardan foydalanishda o'zlarini qulay his qilmaydilar. Ammo sinchkovlik bilan mashq qilish va ulardan kundalik foydalanish bilan ular malakaga ega bo'lishlari mumkin. Nafaqat ta'lim-tarbiya usullarini, balki ma'muriy, boshqaruv va ish yuritish funksiyalarini ham joriy etishda texnologiyalardan foydalanish ta'lim sifati va samaradorligini oshirishga katta hissa qo'shadi.

Ta'lim tizimining sifati va samaradorligini oshirishning qo'shimcha yo'llari

Ta'lim tizimining sifati va samaradorligini oshirishning qo'shimcha usullari mavjud bo'lib, ular quyidagilardan iborat:

Komponentlar sifatini oshirish - ta'lim tizimining sifati va samaradorligini oshirish uchun uning tarkibiy qismlari sifatini yaxshilash kerak. Asosiy tarkibiy qismlarga o'quv rejasi va o'quv tizimlari, dasturlar, siyosat, baholash tartiblari, o'quv adabiyotlari, darsdan tashqari mashg'ulotlar, o'qitish usullari, kutubxona jihozlari, texnologiya, zamonaviy va innovatsion usullar, faoliyatni tashkil etish va boshqalar kiradi. Maktab ma'muriyati va o'qituvchilari ushbu komponentlar amalga oshirilganda, ular o'qituvchilar va talabalar uchun foydali bo'lishini ta'minlashi kerak.

Standartlar va o'quv dasturlari sifatini oshirish - Standartlar va o'quv dasturlari odatda o'qitiladigan fanlar va tushunchalar asosida amalga oshiriladi. Bundan tashqari, o'quvchilarning o'rganish qobiliyati va yosh guruhlari ham hisobga olinadi. O'qituvchilar talabalarga ingliz tili, fan yoki ijtimoiy fanlar bo'yicha dars rejalari bo'yicha ko'rsatmalar berayotganda, ular tushunchalar bo'yicha yetarli tushuntirishlar berishlarini va eslatmalarni ta'minlashlari kerak. Holbuki, matematika kabi fanlarda o'quvchilar sonli masalalarni

yechishlari kerak bo'lganda, o'qituvchilar qora taxtaga yozib, o'quvchilarga tushuntirish berishlari shart. Ammo o'quvchilar uchun darsda yetarlicha e'tibor berish juda muhimdir.

O'quv adabiyotlari sifatini oshirish – O'quv adabiyotlarini yozishda duch keladigan asosiy cheklov darsliklar va ijodiy ishlarni yaratuvchi yagona mualliflar guruhining yo'qligi hisoblanadi. Turli xil standartlarga mansub talabalar bir xil fanni turli shaxslar tomonidan yozilgan darsliklar bilan o'rgansalar, ko'p hollarda ular tushunchalar haqida samarali tushunchaga ega bo'lolmaydilar. Shu sababli, o'quv adabiyotlari sifatini oshirish uchun talabalar texnologiyadan foydalanishlari kerak. Hozirgi vaqtda o'quvchilarni o'rganishga bo'lgan motivatsiyasini rivojlantiruvchi o'quv dasturlari joriy etilgan.

Maktab xodimlarining kasbiy mahoratini oshirish - barcha darajadagi ta'lim muassasalarida ishga joylashish imkoniyatini topadigan ko'plab shaxslar mavjud. Ular ta'lim darajasi, malakasi va qobiliyatidan kelib chiqib, turli lavozimlarga ishga qabul qilinadi. Bularga direktorlar, o'qituvchilar, ma'muriy xodimlar, boshqaruv, texnik va ish yuritish vazifalarini bajarishda ishtirok etadigan shaxslar, ofis xodimlari va boshqalar kiradi. Bu shaxslar o'zlarining mehnat vazifalarini to'g'ri tashkil etilgan tarzda bajarish uchun zarur bo'lgan muhim ko'nikmalar va qobiliyatlarga ega bo'lishlari kerak. Ko'nikma va malakalardan tashqari, ular samarali muloqot ko'nikmalariga ega bo'lishlari, xislatlar va axloqiy va axloqiy fazilatlarini singdirishlari, topshiriq va faoliyatni amalga oshirishda samaradorlik va vijdonlilikni tasvirlashlari, o'z xatti-harakatlarida professionallikni tasvirlashlari kerak.

Moddiy-texnika bazasi sifatini oshirish – turli vazifa va funksiyalarni amalga oshirish uchun shaxslar ko'nikma va ko'nikmalarga ega bo'lishdan tashqari, moddiy-texnika bazasi sifatidan samarali foydalanishlari kerak. Materiallar, asbob-uskunalar, resurslar, texnika va texnologiyalar vazifalar va tadbirlarni yaxshi tashkil etilgan tarzda amalga oshirishga yordam beradigan ajralmas jihatlar sifatida qaraladi. Ba'zi hollarda, agar o'qituvchilar va ta'lim muassasalarining boshqa a'zolari texnologiya yoki boshqa materiallardan foydalanish bilan yaxshi jihozlanmagan bo'lsa, ular odatda texnologiyalar, jihozlar va mexanizmlar bo'yicha xabardorlikni shakllantirish uchun o'quv markazlariga yoziladi. Seminarlarda qatnashish orqali odamlar ma'lumotni yaxshilashga qodir va o'zlarining ish talablariga qoniqarli javob bera oladilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Tolipov O. Umumiy pedagogika Toshkent: 2007-y.
2. Yo'ldashev O. Pedagogika Toshkent: 2008-y.
3. Xasanboeva O. Oila pedagogikasi. Toshkent: 2007-y.
4. Daminov T, Adambekova T. O'yin mashg'ulotlari. Toshkent: 1993-y/

NEYRON TARMOQLAR YORDAMIDA VIDEONI QAYTA ISHLASH

Ilmiy rahbar :Beknazarova Saida Safibullayevna TATU professor

Olimjonov Muhammadqodir TATU TTF talabasi

Normuratov Abbosbek TATU TTF talabasi

Mustafaeva Madina Rustam qizi TATU magistranti

Videoni qayta ishlash so'nggi yillarda videokuzatuvdan tortib tibbiy tasvirga qadar bo'lgan ilovalar bilan tobora muhim sohaga aylandi. Chuqur o'rganish usullari, xususan, neyron tarmoqlar, videolarni qayta ishlash vazifalarini avtomatlashtirish va takomillashtirishda va'da berdi. Ushbu dissertatsiya videoni qayta ishlash uchun neyron tarmoqlardan foydalanishni o'rganadi va ularning murakkab video tahlil vazifalarini avtomatlashtirish imkoniyatlarini namoyish etadi.

Birinchi bob tadqiqot mavzusi bilan tanishtiradi, asosiy ma'lumotlarni taqdim etadi va tadqiqot savoli va maqsadlarini belgilaydi. Ikkinchi bobda videoni qayta ishlash va chuqur o'rganish texnikasi bo'yicha adabiyotlar ko'rib chiqiladi, asosiy e'tibor neyron tarmoqlarga qaratilgan. Uchinchi bobda tadqiqot uchun foydalanilgan metodologiya, jumladan ma'lumotlar manbalari, foydalanilgan neyron tarmoq arxitekturalari va baholash ko'rsatkichlari tavsiflanadi.

To'rtinchi bobda ma'lumotlarni tasvirlash uchun jadvallar, grafiklar va rasmlardan foydalangan holda tadqiqot natijalari keltirilgan. Natijalar shuni ko'rsatadiki, neyron tarmoqlar, xususan, 3D, fazoviy-vaqtincha va takroriy neyron tarmoqlar videoni qayta ishlashning bir qator vazifalari, jumladan, video tasnifi, ob'ektlarni aniqlash va kuzatish, video segmentatsiyasi va boshqalar bo'yicha ta'sirchan ishlashga erishgan.

Beshinchi bobda natijalar izohlanadi, ularning ahamiyati tushuntiriladi va oldingi tadqiqotlar bilan taqqoslanadi. Shuningdek, u tadqiqotning cheklovlarini ko'rib chiqadi va kelajakdagi tadqiqotlar uchun yo'nalishlarni taklif qiladi. Yakuniy bob tadqiqotning asosiy natijalarini umumlashtiradi, tadqiqot savolini qayta ko'rib chiqadi va tadqiqot natijalarini tushuntiradi. Shuningdek, u kelajakdagi tadqiqot yoki amaliyot uchun tavsiyalar beradi.

Umuman olganda, ushbu tezis neyron tarmoqlarning videoni qayta ishlash sohasida inqilob qilish va avtomatlashtirilgan video tahlili va tushunish uchun yangi imkoniyatlarni ochish imkoniyatlarini namoyish etadi. Bu shuni ko'rsatadiki, tadqiqot va ishlanmalar davom etar ekan, kelgusi yillarda biz ushbu sohada yanada hayajonli yutuqlarni ko'rishimiz mumkin.

KIRISH

Neyron tarmoqlardan foydalangan holda videoni qayta ishlash video ma'lumotlardan foydali ma'lumotlarni olish qobiliyati tufayli so'nggi yillarda juda mashhur bo'ldi. Ijtimoiy tarmoqlar va video almashish platformalarining o'sishi bilan onlayn tarzda yaratilgan va

almashiladigan video ma'lumotlar miqdori sezilarli darajada oshdi. Bu video ma'lumotlardan foydali tushunchalarni avtomatik ravishda tahlil qilish va olish mumkin bo'lgan ilg'or video ishlov berish texnikasiga ehtiyoj tug'dirdi.

Ushbu maqola javob berishga qaratilgan tadqiqot savoliga: neyron tarmoqlardan videoni qayta ishlash uchun qanday foydalanish mumkin va bu yondashuvdan foydalanishning afzalliklari nimada?

Ushbu tadqiqotning ahamiyati uning video tahlil vazifalarini avtomatlashtirish va ilgari olish qiyin yoki imkonsiz bo'lgan tushunchalarni taqdim etish salohiyatidadir. Masalan, neyron tarmoqlar videoni tasniflash, ob'ektni aniqlash, kuzatish va segmentatsiyalash uchun ishlatilishi mumkin. Bu vazifalar videokuzatuv, avtonom haydash va video kontent tahlili kabi ilovalar uchun juda muhimdir.

Ushbu maqolaning maqsadi neyron tarmoqlardan foydalangan holda videolarni qayta ishlashning eng zamonaviy usullari haqida umumiy ma'lumot berishdir. Xususan, biz videoni qayta ishlash uchun ishlatiladigan neyron tarmoqlarning har xil turlarini, ularning arxitekturasini va ilovalarini muhokama qilamiz. Shuningdek, biz videoni qayta ishlash uchun neyron tarmoqlardan foydalanishning afzalliklari va cheklovlarini, shuningdek, ushbu sohadagi kelajakdagi tadqiqot yo'nalishlarini ta'kidlaymiz.

Umuman olganda, ushbu maqola videoni qayta ishlashda neyron tarmoqlarning o'rni va video ma'lumotlarini tahlil qilish va tushunish usullarini inqilob qilish potentsialini to'liq tushunishga qaratilgan.

USULLARI

Neyron tarmoqlardan foydalangan holda videoni qayta ishlash uchun ishlatiladigan usullar aniq vazifa va ma'lumotlar to'plamiga qarab farqlanadi. Biroq, odatda, quyidagi bosqichlarni o'z ichiga oladi:

1. Ma'lumotlarni oldindan qayta ishlash: Video ma'lumotlar shovqin va kiruvchi artefaktlarni olib tashlash uchun oldindan qayta ishlanadi. Bu fazoviy va vaqtinchalik filtrlash, normallashtirish va o'lchamini o'zgartirish kabi usullarni o'z ichiga olishi mumkin.

2. Xususiyatlarni ajratib olish: Xususiyatlar konvolyutsion neyron tarmoqlari va takroriy neyron tarmoqlari kabi usullardan foydalangan holda video ramkalardan chiqariladi. Bu funksiyalar video kadrlarni ifodalash va ularning fazoviy-vaqt dinamikasini olish uchun ishlatiladi.

3. Tarmoq arxitekturasi dizayni: Neyron tarmoq arxitekturasi maxsus videoni qayta ishlash vazifasi asosida ishlab chiqilgan. Bu 3D, fazoviy-vaqt va takroriy neyron tarmoqlar kabi chuqur neyron tarmoqlardan foydalanishni o'z ichiga olishi mumkin.

4. Modelni o'rgatish: Neyron tarmoq etiketli video ma'lumotlarning katta ma'lumotlar to'plamidan foydalangan holda o'qitiladi. Trening jarayoni stokastik gradient descent kabi usullardan foydalangan holda yo'qotish funktsiyasini minimallashtirishni o'z ichiga oladi.

5. Baholash va sinovdan o'tkazish: O'qitilgan model uning ishlashini baholash uchun alohida test majmuasida baholanadi. Baholash ko'rsatkichlari aniqlik, aniqlik, eslab qolish va F1 ballini o'z ichiga olishi mumkin.

Neyron tarmoqlardan foydalangan holda videoni qayta ishlashda axloqiy mulohazalar ma'lumotlarning maxfiyligi va xavfsizligi bilan bog'liq muammolarni o'z ichiga olishi mumkin. Trening va test uchun foydalaniladigan video ma'lumotlar axloqiy va ishtirokchilarning roziligi bilan olinishini ta'minlash muhimdir. Bundan tashqari, model odamlarning ayrim guruhlariga nisbatan tarfkashlik yoki kamsitishni davom ettirmasligini ta'minlash kerak.

Neyron tarmoqlardan foydalangan holda videoni qayta ishlash cheklovlari katta hajmdagi etiketli ma'lumotlarga va modellarni o'qitish va sinovdan o'tkazish uchun zarur bo'lgan hisoblash resurslariga bo'lgan ehtiyojni o'z ichiga oladi. Bundan tashqari, modellarning ishlashi yorug'likdagi o'zgarishlar, kamera burchaklari va video ma'lumotlarining sifatiga ta'sir qiladigan boshqa omillarga ta'sir qilishi mumkin.

Ushbu cheklovlarga qaramay, neyron tarmoqlardan foydalangan holda videoni qayta ishlash video kuzatuvdan avtonom haydashgacha bo'lgan turli xil ilovalarda katta va'da berdi. Ushbu sohadagi izlanishlar davom etar ekan, biz kelajakda yanada qiziqarli o'zgarishlarni kutishimiz mumkin.

NATIJARLAR

So'nggi yillarda neyron tarmoqlardan foydalangan holda videoni qayta ishlash video ma'lumotlardan avtomatik ravishda tahlil qilish va tushunchalarni olish qobiliyati tufayli tobora muhim tadqiqot sohasiga aylandi. Ushbu maqolada biz neyron tarmoqlardan foydalangan holda videolarni qayta ishlashning eng zamonaviy usullari va ularning potentsial ilovalari haqida umumiy ma'lumot berdik.

Videoni qayta ishlashda neyron tarmoqlarning eng keng tarqalgan ilovalaridan biri bu video tasnifi. Ushbu vazifada maqsad berilgan videoni avtomatik ravishda bir yoki bir nechta oldindan belgilangan toifalarga tasniflashdir. Videoni tasniflash uchun ishlatiladigan mashhur ma'lumotlar to'plami Kinetika ma'lumotlar to'plami bo'lib, u 400 dan ortiq inson harakati toifalaridan 400 000 dan ortiq etiketli videokliplarni o'z ichiga oladi. 3D va fazoviy-vaqt kabi turli xil chuqur neyron tarmoqlari arxitekturalari video tasnifi uchun ishlatilgan va Kinetika ma'lumotlar to'plamida eng zamonaviy ko'rsatkichlarga erishgan.

Videoni qayta ishlashda neyron tarmoqlarning yana bir muhim qo'llanilishi ob'ektni tanib olish va kuzatishdir. Ob'ektni tanib olish videodagi ob'ektlarni aniqlash va mahalliyashtirishni o'z ichiga oladi, ob'ektni kuzatish esa bir nechta kadrlar bo'ylab ob'ektlarning harakatini kuzatishni o'z ichiga oladi. Faster R-CNN va Mask R-CNN kabi chuqur neyron tarmoqlari ob'ektni aniqlash va kuzatish uchun ishlatilgan va turli xil ma'lumotlar to'plamlarida, jumladan COCO ma'lumotlar to'plamida istiqbolli natijalarni ko'rsatdi.

Neyron tarmoqlar videoni semantik jihatdan mazmunli hududlarga bo'lishdan iborat bo'lgan video segmentatsiyasi uchun ham ishlatilgan. Videoma'lumotlarning vaqtinchalik va fazoviy muvofiqligi tufayli bu vazifa ayniqsa qiyin. Biroq, chuqur neyron tarmoqlardagi so'nggi yutuqlar, masalan, To'liq konvolyutsion tarmoqlar video segmentatsiyasi uchun umid beruvchi natijalarni ko'rsatdi.

Ushbu ilovalarga qo'shimcha ravishda, neyron tarmoqlar harakatlarni aniqlash, video taglavhalar va generativ video modellashtirish va boshqalar uchun ham ishlatilgan.

Umuman olganda, ushbu tadqiqot natijalari videoni qayta ishlash uchun neyron tarmoqlarning imkoniyatlarini va ularning murakkab video tahlil vazifalarini avtomatlashtirish qobiliyatini namoyish etadi. Biroq, hali ham hal qilinishi kerak bo'lgan muammolar mavjud, masalan, yorug'lik va kamera burchaklaridagi o'zgarishlarga nisbatan modellarning mustahkamligini oshirish va modellarning noxolis yoki kamsituvchi emasligini ta'minlash. Ushbu sohadagi izlanishlar davom etar ekan, biz kelajakda yanada qiziqarli o'zgarishlarni kutishimiz mumkin.

MUNOZARA

Ushbu maqolada biz neyron tarmoqlardan foydalangan holda videolarni qayta ishlashning eng zamonaviy usullarini ko'rib chiqdik. Natijalarimiz shuni ko'rsatadiki, 3D, fazoviy-vaqt va takroriy neyron tarmoqlar kabi chuqur neyron tarmoqlari videoni tasniflash, ob'ektlarni aniqlash va kuzatish, video segmentatsiyasi va boshqalarni o'z ichiga olgan videoni qayta ishlash vazifalari bo'yicha ta'sirchan ishlashga erishgan.

Ushbu natijalarning ahamiyati neyron tarmoqlarning ilgari qo'lda bajarish qiyin yoki imkonsiz bo'lgan murakkab video tahlil vazifalarini avtomatlashtirish potentsialidadir. Bu bir qator ilovalar, jumladan, videokuzatuv, avtonom haydash va tibbiy tasvirlash va boshqalar uchun muhim ahamiyatga ega.

Bizning natijalarimiz, shuningdek, an'anaviy kompyuter ko'rish texnikasiga, masalan, texnik muhandislik va qo'lda ishlangan deskriptorlarga e'tibor qaratadigan oldingi tadqiqotlar bilan ham ijobiy taqqoslanadi. Neyron tarmoqlar ko'plab videolarni qayta ishlash vazifalarida, xususan, murakkab va dinamik fazoviy vaqt ma'lumotlarini o'z ichiga olgan vazifalarda yuqori samaradorlikni namoyish etdi.

Biroq, kelajakdagi tadqiqotlarda hal qilinishi kerak bo'lgan ba'zi cheklovlar mavjud. Asosiy cheklovlardan biri neyron tarmoqlarni o'qitish uchun katta hajmdagi etiketli ma'lumotlarga bo'lgan ehtiyojdir. Yuqori sifatli yorliqli video ma'lumotlarini olish ko'pincha vaqt talab qiluvchi va qimmat jarayon bo'lib, bu modellarning kengaytirilishi va umumlashtirilishini cheklashi mumkin. Bundan tashqari, modellar yorug'likdagi o'zgarishlarga, kamera burchaklariga va video ma'lumotlar sifatiga ta'sir qiladigan boshqa omillarga sezgir bo'lishi mumkin. Ushbu cheklovlarni hal qilish ma'lumotlarni yig'ish va qayta ishlashga yangi yondashuvlarni, shuningdek, modellarni o'qitish va optimallashtirishning yangi usullarini talab qiladi.

Ushbu qiyinchiliklarga qaramay, neyron tarmoqlardan foydalangan holda videoni qayta ishlashning potentsial ilovalari juda katta va hayajonli. Kelajakdagi tadqiqotlar yanada mustahkam va kengaytiriladigan neyron tarmoq arxitekturasini ishlab chiqish, modellarning aniqligi va talqin qilinishini yaxshilash hamda robototexnika, sport tahlili va o'yin-kulgi kabi sohalarda videoni qayta ishlash uchun yangi ilovalarni o'rganishga yo'naltirilishi mumkin.

Umuman olganda, bizning natijalarimiz neyron tarmoqlarning videoni qayta ishlash sohasida inqilob qilish va avtomatlashtirilgan video tahlili va tushunish uchun yangi imkoniyatlarni ochish imkoniyatlarini ko'rsatadi. Tadqiqot va ishlanmalarning davom etishi bilan biz kelgusi yillarda bu sohada yanada hayajonli yutuqlarni ko'rishimiz mumkin.

XULOSA

Ushbu maqolada biz videoni qayta ishlash uchun neyron tarmoqlardan foydalanishni o'rganib chiqdik va ularning murakkab video tahlil vazifalarini avtomatlashtirish imkoniyatlarini ko'rsatdik. Natijalarimiz shuni ko'rsatadiki, 3D, fazoviy-vaqt va takroriy neyron tarmoqlar kabi chuqur neyron tarmoqlari videoni tasniflash, ob'ektlarni aniqlash va kuzatish, video segmentatsiyasi va boshqalarni o'z ichiga olgan videoni qayta ishlash vazifalari bo'yicha ta'sirchan ishlashga erishgan.

Ushbu natijalarning ahamiyati neyron tarmoqlarning videoni qayta ishlash sohasini o'zgartirishi va avtomatlashtirilgan video tahlili va tushunish uchun yangi imkoniyatlarni ochish potentsialidadir. Ushbu ishlanmalar bir qator ilovalar, jumladan, videokuzatuv, avtonom haydash va tibbiy tasvirlash va boshqalar uchun muhim ahamiyatga ega.

Bizning xulosalarimiz shuni ko'rsatadiki, bu sohada kelajakdagi tadqiqotlar uchun katta imkoniyatlar mavjud. Keyingi tadqiqotlar yanada mustahkam va kengaytiriladigan neyron tarmoq arxitekturasini ishlab chiqish, modellarning aniqligi va talqin qilinishini yaxshilash va turli sohalarda videolarni qayta ishlash uchun yangi ilovalarni o'rganishga yo'naltirilishi mumkin.

Umuman olganda, bizning tadqiqotlarimiz neyron tarmoqlarning videoni qayta ishlash sohasida inqilob qilish imkoniyatlarini ko'rsatdi va biz kelgusi yillarda bu sohada yanada qiziqarli o'zgarishlarni ko'rishni kutmoqdamiz. Soha taraqqiyotda davom etar ekan, biz video ma'lumotlarni yaxshiroq tushunish va sharhlashga yordam beradigan yangi ilovalar va tushunchalar paydo bo'lishini kutishimiz mumkin.

ADABIYOTLAR:

1. Tran, D., Bourdev, L., Fergus, R., Torresani, L. va Paluri, M. (2015). 3D konvolyutsion tarmoqlar bilan fazoviy-zamon xususiyatlarini o'rganish. Kompyuterni ko'rish bo'yicha IEEE xalqaro konferentsiyasi materiallarida (4489-4497-betlar).
2. Vang, L., Xiong, Y., Vang, Z., Qiao, Y., Lin, D., Tang, X. va Van Gool, L. (2016). Vaqtinchalik segment tarmoqlari: harakatlarni chuqur aniqlash uchun yaxshi amaliyotlarga. Kompyuterni ko'rish bo'yicha Evropa konferentsiyasida (20-36-betlar). Springer, Cham.
3. Ji, S., Xu, V., Yang, M. va Yu, K. (2013). Inson harakatlarini aniqlash uchun 3D konvolyutsion neyron tarmoqlari. Naqshlarni tahlil qilish va mashina razvedkasi bo'yicha IEEE tranzaktsiyalari, 35 (1), 221-231.
4. Feichtenhofer, C., Pinz, A., & Zisserman, A. (2016). Video harakatni aniqlash uchun konvolyutsion ikki oqimli tarmoq sintezi. Kompyuterda ko'rish va naqshni aniqlash bo'yicha IEEE konferentsiyasi materiallarida (1933-1941-betlar).
5. Simonyan, K. va Zisserman, A. (2014). Videolarda harakatni aniqlash uchun ikki oqimli konvolyutsion tarmoqlar. Neyron axborotni qayta ishlash tizimlaridagi yutuqlar (568-576-betlar).
6. Karpathy, A., Toderici, G., Shetty, S., Leung, T., Sukthankar, R., & Fei-Fei, L. (2014). Konvolyutsion neyron tarmoqlari bilan keng ko'lamli video tasnifi. Kompyuterda ko'rish va namunalarni aniqlash bo'yicha IEEE konferentsiyasi materiallarida (1725-1732-betlar).
7. Peng, X., Chjan, Z., Qiao, Y. va Peng, Q. (2016). Video hodisalarni aniqlash uchun ko'p mintaqaga asoslangan konvolyutsion neyron tarmoq. Multimedia qidiruvi bo'yicha xalqaro konferensiya bo'yicha 2016-yilgi ACM materiallarida (233-240-betlar).
8. Tran, D., Vang, H. va Torresani, L. (2018). Harakatni tanib olish uchun fazoviy-zamoniy konvolyutsiyalarga yaqinroq qarash. Kompyuterda ko'rish va naqshlarni aniqlash bo'yicha IEEE konferentsiyasi materiallarida (6450-6459-betlar).

VIDEO PROCESSING USING NEURAL NETWORKS

Scientific leader: Beknazarova Saida Safibullayevna, TUIT professor

Olimjonov Muhammadqodir, TUIT TTF student

Normuratov Abbosbek , TUIT TTF student

Mustafaeva Madina Rustam qizi, TATU magistranti

Video processing has become an increasingly important field in recent years, with applications ranging from video surveillance to medical imaging. Deep learning techniques, particularly neural networks, have shown promise in automating and improving video processing tasks. This thesis explores the use of neural networks for video processing and demonstrates their potential to automate complex video analysis tasks.

The first chapter introduces the research topic, provides background information, and outlines the research question and objectives. The second chapter reviews the literature on video processing and deep learning techniques, with a focus on neural networks. The third chapter describes the methodology used for the research, including the data sources, the neural network architectures used, and the evaluation metrics.

The fourth chapter presents the results of the research, using tables, graphs, and figures to illustrate the data. The results demonstrate that neural networks, particularly 3D CNNs, spatiotemporal CNNs, and recurrent neural networks, have achieved impressive performance on a range of video processing tasks, including video classification, object recognition and tracking, video segmentation, and more.

The fifth chapter interprets the results, explains their significance, and compares them to previous research. It also addresses the limitations of the study and suggests areas for future research. The final chapter summarizes the main findings of the study, restates the research question, and explains the implications of the research. It also provides recommendations for future research or practice.

Overall, this thesis demonstrates the potential of neural networks to revolutionize the field of video processing and open up new possibilities for automated video analysis and understanding. It shows that with continued research and development, we can expect to see even more exciting advances in this field in the coming years.

INTRODUCTION

Video processing using neural networks has gained immense popularity in recent years due to its ability to extract useful information from video data. With the rise of social media and video-sharing platforms, there has been a significant increase in the amount of video data generated and shared online. This has created a need for advanced video processing techniques that can automatically analyze and extract useful insights from video data.

The research question that this article aims to answer is: How can neural networks be used for video processing, and what are the benefits of using this approach?

The significance of this research lies in its potential to automate video analysis tasks and provide insights that were previously difficult or impossible to obtain. For example, neural networks can be used for video classification, object recognition, tracking, and segmentation. These tasks are crucial for applications such as video surveillance, autonomous driving, and video content analysis.

The objective of this article is to provide an overview of the state-of-the-art techniques for video processing using neural networks. Specifically, we will discuss the various types of neural networks used for video processing, their architectures, and their applications. We will also highlight the advantages and limitations of using neural networks for video processing, as well as future research directions in this field.

Overall, this article aims to provide a comprehensive understanding of the role of neural networks in video processing and their potential to revolutionize the way we analyze and extract insights from video data.

METHODS

The methods used for video processing using neural networks vary depending on the specific task and dataset. However, in general, the following steps are typically involved:

1. Data preprocessing: Video data is preprocessed to remove noise and unwanted artifacts. This may involve techniques such as spatial and temporal filtering, normalization, and resizing.

2. Feature extraction: Features are extracted from the video frames using techniques such as convolutional neural networks (CNNs) and recurrent neural networks (RNNs). These features are used to represent the video frames and capture their spatiotemporal dynamics.

3. Network architecture design: A neural network architecture is designed based on the specific video processing task. This may involve the use of deep neural networks, such as 3D CNNs, spatiotemporal CNNs, and recurrent neural networks.

4. Training the model: The neural network is trained using a large dataset of labeled video data. The training process involves minimizing a loss function using techniques such as stochastic gradient descent (SGD).

5. Evaluation and testing: The trained model is evaluated on a separate test set to assess its performance. The evaluation metrics may include accuracy, precision, recall, and F1 score.

Ethical considerations in video processing using neural networks may include issues related to data privacy and security. It is important to ensure that the video data used for training and testing is obtained ethically and with the consent of the participants. It is also important to ensure that the model does not perpetuate biases or discriminate against certain groups of people.

Limitations of video processing using neural networks include the need for large amounts of labeled data and the computational resources required for training and testing the models. Additionally, the performance of the models may be affected by variations in lighting, camera angles, and other factors that can affect the quality of the video data.

Despite these limitations, video processing using neural networks has shown great promise in a variety of applications, from video surveillance to autonomous driving. As research in this field continues to advance, we can expect to see even more exciting developments in the future.

RESULTS

In recent years, video processing using neural networks has become an increasingly important area of research due to its ability to automatically analyze and extract insights from video data. In this article, we have provided an overview of the state-of-the-art techniques for video processing using neural networks and their potential applications.

One of the most common applications of neural networks in video processing is video classification. In this task, the goal is to automatically classify a given video into one or more predefined categories. A popular dataset used for video classification is the Kinetics dataset, which contains over 400,000 labeled video clips from 400 human action categories. Various deep neural network architectures, such as 3D CNNs and spatiotemporal CNNs, have been used for video classification and have achieved state-of-the-art performance on the Kinetics dataset.

Another important application of neural networks in video processing is object recognition and tracking. Object recognition involves detecting and localizing objects in a video, while object tracking involves following the movement of objects across multiple frames. Deep neural networks, such as Faster R-CNN and Mask R-CNN, have been used for object recognition and tracking and have shown promising results on various datasets, including the COCO dataset.

Neural networks have also been used for video segmentation, which involves partitioning a video into semantically meaningful regions. This task is particularly challenging due to the temporal and spatial coherence of video data. However, recent advances in deep neural networks, such as the Fully Convolutional Networks (FCNs), have shown promising results for video segmentation.

In addition to these applications, neural networks have also been used for action recognition, video captioning, and generative video modeling, among others.

Overall, the results of this research demonstrate the potential of neural networks for video processing and their ability to automate complex video analysis tasks. However, there are still challenges to be addressed, such as improving the robustness of the models to variations in lighting and camera angles and ensuring that the models are not biased or discriminatory. As research in this field continues to advance, we can expect to see even more exciting developments in the future.

DISCUSSION

In this article, we have explored the state-of-the-art techniques for video processing using neural networks. Our results show that deep neural networks, such as 3D CNNs, spatiotemporal CNNs, and recurrent neural networks, have achieved impressive performance on a range of video processing tasks, including video classification, object recognition and tracking, video segmentation, and more.

The significance of these results lies in the potential for neural networks to automate complex video analysis tasks that were previously difficult or impossible to perform manually. This has important implications for a range of applications, including video surveillance, autonomous driving, and medical imaging, among others.

Our results also compare favorably to previous research, which has largely focused on traditional computer vision techniques, such as feature engineering and hand-crafted descriptors. Neural networks have demonstrated superior performance on many video processing tasks, particularly those involving complex and dynamic spatiotemporal data.

However, there are still some limitations to be addressed in future research. One of the main limitations is the need for large amounts of labeled data for training the neural networks. Obtaining high-quality labeled video data is often a time-consuming and expensive process, which can limit the scalability and generalizability of the models. Additionally, the models can be sensitive to variations in lighting, camera angles, and other factors that can affect the quality of the video data. Addressing these limitations will require new approaches for data acquisition and preprocessing, as well as new techniques for training and optimizing the models.

Despite these challenges, the potential applications of video processing using neural networks are vast and exciting. Future research could focus on developing more robust and scalable neural network architectures, improving the accuracy and interpretability of the models, and exploring new applications for video processing in fields such as robotics, sports analysis, and entertainment.

Overall, our results demonstrate the potential for neural networks to revolutionize the field of video processing and open up new possibilities for automated video analysis and understanding. With continued research and development, we can expect to see even more exciting advances in this field in the coming years.

CONCLUSION

In this article, we have explored the use of neural networks for video processing and demonstrated their potential to automate complex video analysis tasks. Our results show that deep neural networks, such as 3D CNNs, spatiotemporal CNNs, and recurrent neural networks, have achieved impressive performance on a range of video processing tasks, including video classification, object recognition and tracking, video segmentation, and more.

The significance of these results lies in the potential for neural networks to transform the field of video processing and open up new possibilities for automated video analysis and understanding. These developments have important implications for a range of applications, including video surveillance, autonomous driving, and medical imaging, among others.

Our findings suggest that there is significant potential for future research in this area. Further research could focus on developing more robust and scalable neural network architectures, improving the accuracy and interpretability of the models, and exploring new applications for video processing in various fields.

Overall, our research has demonstrated the potential of neural networks to revolutionize the field of video processing, and we expect to see even more exciting developments in this field in the coming years. As the field continues to advance, we can expect to see new applications and insights emerge that will help us better understand and interpret video data.

REFERENCES :

1. Tran, D., Bourdev, L., Fergus, R., Torresani, L., & Paluri, M. (2015). Learning spatiotemporal features with 3D convolutional networks. In Proceedings of the IEEE International Conference on Computer Vision (pp. 4489-4497).
2. Wang, L., Xiong, Y., Wang, Z., Qiao, Y., Lin, D., Tang, X., & Van Gool, L. (2016). Temporal segment networks: Towards good practices for deep action recognition. In European Conference on Computer Vision (pp. 20-36). Springer, Cham.
3. Ji, S., Xu, W., Yang, M., & Yu, K. (2013). 3D convolutional neural networks for human action recognition. IEEE transactions on pattern analysis and machine intelligence, 35(1), 221-231.
4. Feichtenhofer, C., Pinz, A., & Zisserman, A. (2016). Convolutional two-stream network fusion for video action recognition. In Proceedings of the IEEE conference on computer vision and pattern recognition (pp. 1933-1941).
5. Simonyan, K., & Zisserman, A. (2014). Two-stream convolutional networks for action recognition in videos. In Advances in neural information processing systems (pp. 568-576).
6. Karpathy, A., Toderici, G., Shetty, S., Leung, T., Sukthankar, R., & Fei-Fei, L. (2014). Large-scale video classification with convolutional neural networks. In Proceedings of the IEEE conference on Computer Vision and Pattern Recognition (pp. 1725-1732).
7. Peng, X., Zhang, Z., Qiao, Y., & Peng, Q. (2016). A multi-region based convolutional neural network for video event detection. In Proceedings of the 2016 ACM on International Conference on Multimedia Retrieval (pp. 233-240).
8. Tran, D., Wang, H., & Torresani, L. (2018). A closer look at spatiotemporal convolutions for action recognition. In Proceedings of the IEEE conference on Computer Vision and Pattern Recognition (pp. 6450-6459).

INGLIZ TILIDA “BAXT” KONSEPTINING NAZARIY ASOSLARI

Sotvaldiyeva Xilola Musinovna

FarDU, katta o'qituvchi

Toshmirzayeva Dilshoda Odiljonovna

Farg'ona davlat universiteti,

2 - kurs magistranti

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada “Baxt” konseptini ifodalovchi birikmalarning leksik-stilistik jihatdan ham tahlil qilindi, chunki so'zlarning leksik ma'nolari ham bu konseptni anglatishda muhim ahamiyatga egadir.*

Kalit so'zlar: *tahlil, baxt, frazeologik, leksema, saodatga erishish, idioma, etimologiya, etimologik lug'at, zamonaviy jamiyat.*

Keyingi paytlarda O'zbekistonda tushunchalarni o'rganishga bag'ishlangan tadqiqotlar ko'paydi. Tahlil qilish uchun biz ingliz va o'zbek tillarida baxt/baxt madaniy tushunchasini tanladik. Bu tushuncha qiyosiy tilshunoslik va tarjimashunoslik nuqtai nazaridan “baxt/baxt” yadro leksemalarining leksik-frazeologik sohalarini tahlil qilish nuqtai nazaridan qaraladi. Shuni ta'kidlash kerakki, baxtning ma'lum bir tushunchasi sub'ektning hayotiy dunyosini tartibga soluvchi asosiy tushunchalardan biri bo'lib, u ko'p jihatdan uning o'zini qanday idrok etishini va ob'ektiv haqiqatni qanday idrok etishini belgilaydi. Inson baxt haqidagi ana shu g'oyalar asosida o'z dunyosini quradi. Odamlar baxt tushunchasi haqida hech qanday hukm chiqarmasdan yashay olmaydi. “Baxt (baxt)” so'zi turli tillarda turlicha eshitiladi, har bir tilda uning o'z sinonimlari mavjud.

Ingliz tilida baxt tuyg'usi “baxt” “luck” (baxt), “preasure” (mamnunlik), “joy” (xursandchilik), “delight” (zavq), “contentment” (qadir) kabi asosiy tushunchalar bilan ifodalanishi mumkin. shodlik).

Ushbu leksemaning ingliz tilida keyingi mavjudligini izohlashda ko'rib chiqilgan lug'atlar, umuman olganda, bir ovozdan: “happy” (happy) sifatlari va “happiness” (baxt) otlari o'rta ingliz davrida shakllangan. qo'shimchali usul.

Inglizlar ongida tushunchaning ahamiyati lotinlar bilan ko'rsatilgan: sodir bo'ladi, baxtli, ehtimol, baxtsiz, ehtimol, baxtsizlik, baxt. O'z ma'no tarkibida “hol, omad” umumiy atamasiga ega bo'lgan hosilalar metonimiya asosida hosila ma'nolarga ega bo'lgan. Shu bilan birga, so'zning ma'nolari orasida uslubiy jihatdan ham, tarixiy nuqtai nazardan ham cheklangan foydalanish mavjud. O'zbek tilining etimologik lug'atida bu “baxt” leksemasi fors tilidan olingan. Dunyoning sodda tasvirida saqlanib qolgan “baxt/baxt” tushunchasini ifodalovchi leksema etimologiyasining tahlili o'rganilayotgan tushunchaning semantik va milliy-madaniy xususiyatlarini ochib berishga imkon beradi.

Ingliz tilida “happiness” (“baxt”) konseptining insonlar taqdiri, uning baxt-saodatga erishishi o’zgaralar baxti hisobidan bo’lmasligi, qalbaki baxtning hech kimga kerak emasligi muhim o’rin egallaydi.

“Your unselfishness cannot entirely comprehend how much my mind has gone on this; but, only ask yourself, how could my happiness be perfect, while yours was incomplete? “Your own feeling tells you that you were not what you are,” she returned. “I am. That which promised happiness when we were one in heart, is fraught with misery now that we are two”.

Ingliz va o’zbek maqollarida “happiness”(“baxt”) konseptini ifodalovchi misollar muhim o’rin egallaganini kuzatishimiz mumkin: Kindness brings happiness. Obedience is the mother of happiness.

All happiness is in the mind. He is not happy who does not realize his happiness. Happiness is something to do, something to love, something to hope for. You can never be happy at the expense of the happiness of others.

Ingliz va o’zbek tillaridagi “Baxt” iboralari ingliz va o’zbek tillarida hissiyotlarning bir xil metaforik tushunchalari mavjudligini isbotlash uchun yaxshi misol bo’la oladi, boshqa tomondan, metafora milliy va madaniyatga xosdir.

Baxt insonning asosiy tuyg’ularidan biri hisoblani, umumiy psixologiyaning tushuntirishiga ko’ra, baxt - bu insonlar orzu qilgan maqsadlarga erishilganda hamda stressdan xalos bo’lganda his qiladigan zavq va qulayliklardan iboratdir. Bundan tashqari, odamlarning orzulari kutilmagan vaqt va vaziyatlarda amalga oshsa, bu ularga baxt tajribasini ham olib keladi.

Ingliz va o’zbek tillarida umumiy fikr va fiziologiyada yotgan umumiyliklar bo’lgani uchun ingliz va o’zbek xalqlari idiomalar haqida o’xshash bilimga ega, shuning uchun ingliz va o’zbek idiomalarida ko’plab o’xshashliklar mavjud. Ammo ikki mamlakat tillarining turli madaniyati va turlari tufayli bu ikki tilning idiomalarining shakli va semantikasida ko’p farqlarga olib keladi. Tahlil odamlarga hissiy metaforalarning mohiyatini tushunishga yordam beradi.

Xulosa o’rnida aytganda, zamonaviy jamiyatda baxt juda qadrlanadi. Odamlar nafaqat o’z hayotlarida baxtga intilishadi, balki biz boshqa odamlarning baxtiga g’amxo’rlik qilamiz va hukumatlar ko’proq fuqarolar uchun ko’proq baxt yaratishga intilishi kerak degan g’oyani qo’llab-quvvatlamogda.

ADABIYOTLAR:

1. Musinova, S. H. (2022). COMPARATIVE STUDY OF MASS MEDIA VOCABULARY IN ENGLISH AND UZBEK. Texas Journal of Multidisciplinary Studies, 15, 110-112.

2. О структурно-семантических особенностях вопросительных предложений в разносистемных языках Н Сотвалдиева, Ученый XXI века, 2017

3. Сотвалдиева, Х. М. (2016). Семантика английских пословиц. Ученый XXI века, 24.

4. Sotvaldieva, K., & Toshmirzayeva, D. (2022). COGNITIVE STUDY OF “HAPPINESS” METAPHORS IN ENGLISH AND UZBEK IDIOMS. Science and innovation, 1(B6), 914-919.
5. Sotvaldieva, H. M. (2021). Using proverbs as A lead-In activity in teaching english as A Foreign Language. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(11), 159-163.
6. Toshmirzaev Kodirjon Odiljonovich Toshmirzayeva Dilshoda Odiljonovna, ETYMOLOGICAL AND SEMANTIC FEATURES OF THE CONCEPT “HAPPINESS”-“BAXT” IN THE ENGLISH AND UZBEK LANGUAGES, Results of National Scientific Research SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL, 212 bet
7. Mirzayeva Salimaxon Rayimjonovna, Toshmirzayeva Dilshoda Odiljonovna, TILSHUNOSLIK NAZARIYASI VA AMALIYOTI MASALALARI, “Zamonaviy tilshunoslikning dolzarb muammolari va xorijiy tillarni o`qitishda innovatsion yondashuv” mavzusidagi III xalqaro onlayn ilmiy-amaliy anjumani materiallari. - Farg`ona, 2022 yil, 28-31 betlar
8. Yusupova Sabohatxon A'zamjonovna, Toshmirzayeva Dilshoda Odiljonovna, Ingliz va o`zbek tillarida baxt va baxtsizlik konseptining ifodalanishi, YOUTH, SCIENCE, EDUCATION: TOPICAL ISSUES, 87-91 betlar.
9. Sotvaldieva, H. M. (2021). Using proverbs as A lead-In activity in teaching english as A Foreign Language. Asian Journal of Multidimensional Research, 10(11), 159-163.
10. Sotvaldieva, H. M. (2020). ENGLISH PROVERBS AS A MEANS OF EXPRESSING PEOPLE’S WISDOM, SPIRIT AND NATIONAL MENTALITY. Theoretical & Applied Science, (2), 601-604.

PAXTA TOLASI RANGINI ZAMONAVIY USULDA ANIQLASH

Qodirjon Odiljonovich Toshmirzayev

Farg'ona politexnika institute

"Tabiiy tolalar" kafedrasasi asistenti

Annotatsiya: *Uster HVI tizimida paxta tolasi rangini xalqaro universal standart asosida baholash va O'zbekiston paxta tolasi rangini klassyor tomonidan aniqlanadigan sub'ektiv vizual baholashni ob'ektiv instrumental o'lchashga almashtirish aks ettirilgan.*

Kalit so'zlar: *paxta tolasi rangi, sifat, xalqaro universal standart, HVI tizimi, sarg'ishlik, yorqinlik darajasi, nur qaytarish koeffitsenti, USDA, integratsiya, organoleptik, klassyorlar, standartlar - tashqi ko'rinish namunalari to'plami.*

Bugungi kunda butun dunyo bo'ylab chigitli paxta qayta ishlanadigan asosiy to'qimachilik xomashyosidir. Intensiv rivojlanayotgan texnogen tolalar bo'yicha kuchli raqobatga qaramay, umumiy tola iste'molida paxtaning ulushi hamon yuqoriligicha qolmoqda. Jahon paxta savdosida paxta tolasining sifat tasnifi juda muhim rol o'ynaydi. An'anaga ko'ra, paxta tolasini paxta klassyorlari tomonidan organoleptik - vizual usulda baholanib kelinmoqda. Biroq inson bahosi sub'ektivdir va iste'molchilar ehtiyojlariga mos kelmasligi mumkin.

Bugungi kunda klassyor tomonidan aniqlanadigan sub'ektiv vizual baholashni ob'ektiv instrumental o'lchashga almashtirish rejalashtirilgan. Hozirgi kunda paxta tolasi sifat ko'rsatkichlarini o'lchash uchun ko'plab usullar, texnika va qurilmalar mavjud. Ulardan ba'zilari paxta tolasining ma'lum parametrlarini o'lchash uchun mo'ljallangan. Masalan: Mikroner, Pressley, Stelometer, Fibrograf, Termodetektor va boshqalar. Shuningdek, paxta tolasi sifatini kompleks baholash imkonini beruvchi o'lchov tizimlari mavjud, masalan: Uster HVI (High Volume Instrument-Yuqori samarador sinovlarni o'lchash), Premier ART, AFIS (Kengaytirilgan tolali axborot tizimi), IsoTester, FibroLab va UAK. Ushbu qurilmalar va tizimlar paxta tolasi ishlab chiqaruvchilarini, savdogarlarini va yigiruvchilarini nafaqat paxta tolasini tasniflashda, balki tolaning ishlashini bashorat qilishda foydalanishi mumkin bo'lgan qimmatli ma'lumotlar bilan ta'minlaydi.

PAXTA TOLASI RANGINI O'LCHASH

Paxta tolasinnig rangi sifat tasnifini belgilovchi asosiy eng muhim xossalaridan biridir. Paxta tolasi rangiga uni yetishtirish bilan bog'liq ko'plab omillar ta'sir qilishi mumkin: yog'ingarchilik, o'zgaruvchan iqlim sharoitlar, hasharotlar, zamburug'lar, tuproq, o't va g'o'za barglari bilan bo'yalish va paxtani saqlashdagi namlik va xarorat.

Shunday qilib, rangning yomonlashuvi paxtani qayta ishlash samaradorligiga va shu bilan birga uning narx qiymatiga ta'sir ko'rsatadi. Rangning yomonlashishi tolalarning pardozlash, bo'yoqlarni singdirish va ushlab turish qobiliyatiga ham ta'sir qiladi. Paxta tolasi

rangini baholash odatda organoleptik usulda klassyorlar tomonidan amalga oshiriladi. Maxsus o'qitilgan mutaxassis klassyorlar paxta tolasi namunasini 1200 lyuks yorug'lik bilan yoritilgan, devorlari bo'g'iq kulrang ranga bo'yalgan, qora ish stoli bilan jixozlangan xonada standart namunalar-tashqi ko'rinish namunalari to'plami bilan visual qiyoslash orqali tasniflaydi.

1930-yillarda USDA instrumental rang o'lchovini ishlab chiqa boshlagan. Keyin paxta tolasi navlari tasnifiga ikkita parametr kiritildi: yorqinlikni aks ettirish darajasi (Rd) va sarg'ishlik (+b). Yorqinlik darajasi (Rd) namunaning qanchalik yorqin yoki xiraligini, sarg'ishlik (+b) esa rang pigmentatsiya darajasini bildiradi. Paxta tolasining rangi ikki filtrli kolorimetr yordamida instrumental tarzda aniqlangan. Ushbu ob'ektiv usul USDA paxta navi standartlarini tekshirish uchun Nikerson va Hunter tomonidan 1940-yillarning boshlarida ishlab chiqilgan. 1970-yillarda kolorimetr texnologiyasi HVI ga integratsiya qilingan. HVI 10,1 kvadrat dyuyimli rang namuna maydonini hosil qilish uchun 2,8 dyum va 3,6 dyum o'lchamdagi namuna oynasi va yoritish uchun ikki tomonlama Xenon yorug'lik lampalaridan foydalanilgan. Ikki yorug'lik lampalari ASTM D 1729* ga mos kelishi uchun ko'rish burchagiga nisbatan 45°da joylashgan.

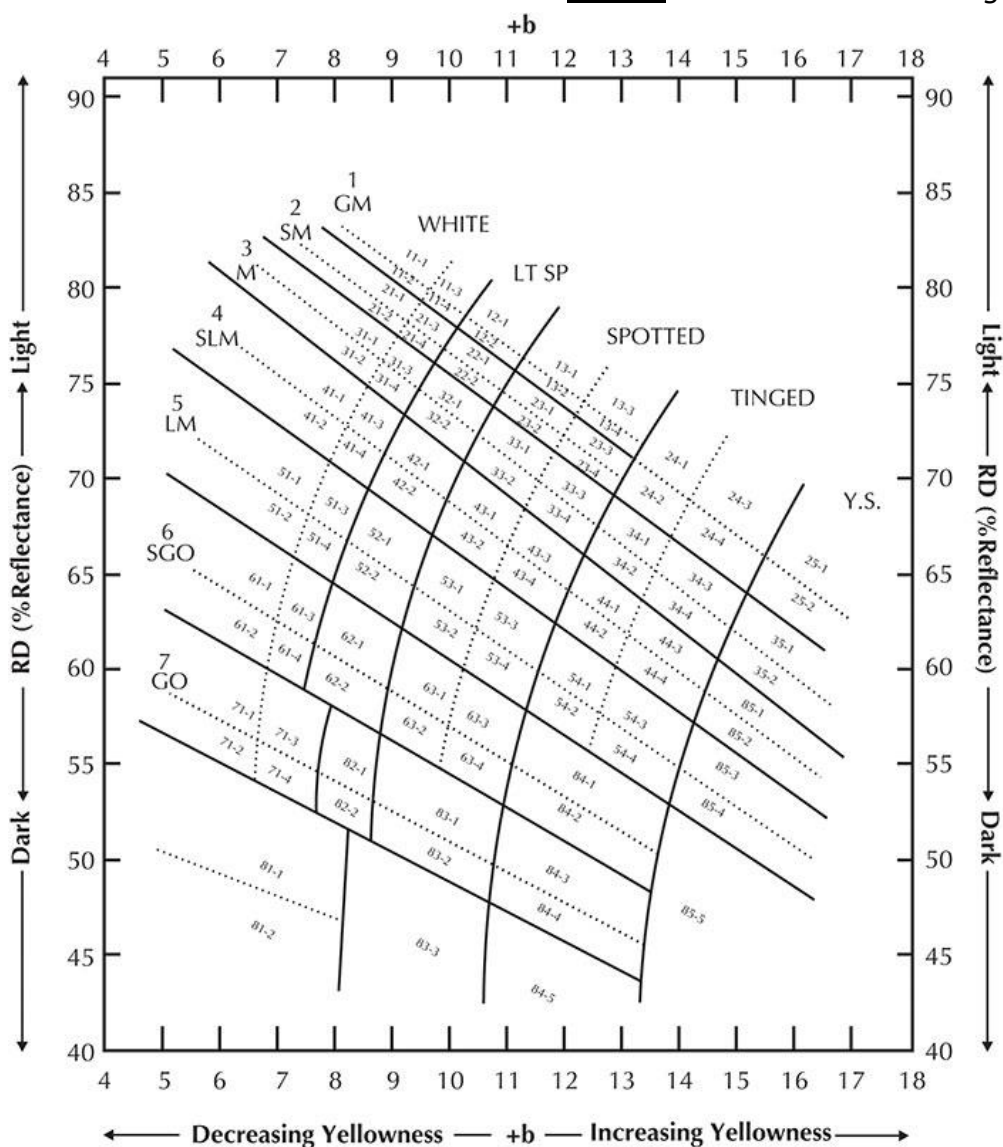
Rang o'lchash prosessida paxta tolasi namuna oynasiga qo'yiladi va oldindan belgilangan bosimgacha siqilish natijasida lampalardan tushgan nur qaytib, filtrlardan o'tib va fotodiotlar yordamida qaytarilgan paytda paxta tolasining ikkita komponenti: yorqinlik-nur qaytarish koeffitsenti (Rd, %) va sarg'ishlik darajasi (+b) qiymatlari o'lchanadi. Nur qaytarish koeffitsenti tolaning qanchalik yorqinligi, oqligi yoki xiraligi, kulrangligini tavsiflaydi.

Paxta tolasining rang bo'yicha navi HVIda o'lchangan Rd va +b qiymatlarini 1-rasmga muvofiq Nikerson va Hunter diagrammasidagi kesishish nuqtalarini joylashishi bo'yicha aniqlanadi. Yorug'lik ikkita alohida detektor bilan o'lchanadi. Bu detektorlardan keladigan signallar namunani rang (Rd) va (+b) o'lchov birligining eng yaqin o'ndan bir qismigacha aniqlik bilan hisoblash uchun ishlatiladi. HVI tomonidan aniqlangan fiksatsiya darajasi (Rd) namunaning yorqinligini ko'rsatadi, bu Nickerson-Hunter rang jadvalida ko'rsatilgan (Rd) mos keladi. HVI bo'yicha sarg'ishlik (+b) paxta pigmentatsiyasi darajasini ko'rsatuvchi sariq filtr yordamida aniqlanadi. HVIdagi sarg'ishlik (+b) Nickerson Hunter rang jadvalida ko'rsatilgan (+b) qiymatiga mos keladi. Sarg'ishlik (+b) paxta rangini asbobda o'lchanadigan rang darajasini aniqlash uchun aks ettiruvchi (Rd) qiymati bilan birgalikda ishlatiladi. Paxta tolasi rangini o'lchash mumkin bo'lgan FQT/FibroLab (Lintronics) va IsoTester (Schaffner Technologies, Inc) kabi boshqa asboblarda ham mavjud, ammo ulardan sanoatda foydalanish keng tarqalmagan. Hozirda HVI paxta tolasi rangini o'lchashning umumjahon usuli sifatida dunyo bo'ylab ko'rib chiqilmoqda. HVI tizimida tolaning rang bo'yicha navi Nickerson-Hunter 1-rasm rang jadvali bo'yicha Xalqaro America Universal standartiga muvofiq "Upland" uch raqamli kod bilan belgilanadi.

Xalqaro America Universal standartiga muvofiq rang kodining ikkita birinchi raqami rang bo'yicha navini tavsiflaydi. Aniqroq o'lchash uchun navning har bir qiymati, navning ichida rangni farqlanishini ko'rsatuvchi kvadratlarga bo'linadi. Rang kodining uchinchi raqami kvadratning kodini belgilaydi. 1-rasmda keltirilgan. Xalqaro America Universal standartiga muvofiq "Upland" o'rta tolali paxta tolasi rangi bo'yicha oq bo'lishi kerak. Paxta tolasi rangiga qarab guruhlarga bo'linganda sarg'ishlikka turlicha to'yinganligi hisobiga ko'ra: White-oq, Light Spotted-kuchsiz dog'li, Spotted-dog'li, Tinged-sarg'ish, Yellow Stained-sariq guruhlarga bo'linadi.

Rang bo'yicha har bir guruh ichidagi navlar ifloslikning ortib borishi va noqulay ob-havo sharoitlari natijasida qorayish darajasi bilan farqlanadi, bu yorug'likni qaytarish koeffitsiyenti kamayishida aks etadi va quyidagicha klassifikator navlariga bolinadi: Good Middling(GM)-yaxshi o'rta; Strict Middling(SM)-qat'iy o'rta; Middling(Mid)-o'rta; Strict Low Middling(SLM)-qat'iy past o'rta; Low Middling(LM)- past o'rta; Strict Good Ordinary(SGO)-qat'iy yaxshi oddiy; Good Ordinary(GO)- yaxshi oddiy; Below Grades(BG)-nostandart.

1-rasm. Nickerson-Hunter rang jadvali.

O'zbekiston paxta tolasi O'zDSt 604:2016 Paxta tolasi. Texnikaviy shartlarga asosan uch hil tasniflash klasifikatsiya usullariga ko'ra paxta tolasi sifat ko'rsatkichlari aniqlanadi. Ular: STIC(HVI) usuli; klassyor usuli; maxsus usullar. O'zbekiston hududida paxta tolasini sertifikatlash ishlarida va sifat ko'rsatkichlarini aniqlashda SITC(HVI) usuli qo'laniladi. Uster HVI tizimida aniqlanadigan paxta tolasining sifat ko'rsatkichlari O'zDSt 604:2016 va O'zDSt 3295:2018 davlat standartlariga ko'ra majburiy ko'rsatkichlar va ma'lumotnoma ko'rsatkichlar sifatida qabul qilingan. Lekin HVI tizimi rang va ifloslik modulida aniqlanadigan Color Grade (America Universal standartiga muvofiq rangi) ko'rsatkichi O'zbekiston paxta tolasiga qo'lanilmaydi. Bunga sabab HVI tizimi rang va ifloslik modulida aniqlanadigan Color Grade paxta tolasining rang bo'yicha navi Nikerson va Hunter diagrammasiga asosan faqat USDA standart tog'li paxtasining Rd va +b qiymatlari HVI ga integratsiya qilingan.

AQSHning noqulay ob-havo, iqlim sharoiti O'zbekiston iqlim sharoitidan tubdan farq qilgani uchun paxta tolasining ranglari ham bir-biridan keskin farq qiladi. O'zbekiston paxta tolasi HVI tizimida sinovdan o'tkazilganda O'zDSt 604:2016 standartining 5.2.1 bobida keltirilgan paxta tolasining sanoat navlari rangi va tashqi ko'rinishi talablariga nomutanosib natijalarni bermoqda. Bunga sabab O'zbekiston tolasi yorqinlik-nur qaytarish koeffitsenti (Rd, %) va sarg'ishlik darajasi (+b) qiymatlari USDA standart tog'li paxtasining Rd va +b qiymatlaridan yuqoriligi-yaxshiligi uchun O'zbekistonlik olimlar tomonida olib borilayotgan uzoq yillik izlanishlar ham o'z samarasini bergani yo'q.

Bugungi kunda HVI paxta tolasi rangini o'lchashning umumjahon usuli sifatida dunyo bo'ylab ko'rib chiqilmoqda va klassyor tomonidan aniqlanadigan sub'ektiv vizual baholashni ob'ektiv instrumental o'lchashga almashtirish rejalashtirilgan. Shu sabab O'zbekiston tolasi sifatini jahon bozorida mavqeyini yanada yuqoriga ko'tarish uchun jahon tajribasi va yangi zamonaviy texnologiyalardan keng ko'lamda foydalanish talab etiladi.

Buning uchun HVI tizimi rang va ifloslik modulida aniqlangan Nickerson-Hunter rang jadvalida keltirilgan rang kodlari nomenklaturasini o'zlashtirish, ayrim davlat standartlari va O'zbekiston paxta tolasining tashqi ko'rinish namunalarini(etalon namunalari) o'zgartirish orqali yuqorida keltirilgan kamchiliklarga yechim topish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. www.researchgate.net/publication/228824873 "Important Aspects of Cotton Colour Measurement". July 2010
2. "Sifat" O'zbekiston paxta tolasini sertifikatlash markazi. "HVI 900-SA o'lchash tizimida paxta tolasining sifat ko'rsatkichlarini aniqlash". Metodik qo'llanma. Toshkent-2004 yil.
3. O'zbekiston standartlashtirish, metrologiya va sertifikatlashtirish agentligi. O'zDSt 604:2016. "Paxta tolasi. Texnikaviy shartlar". Toshkent.

4. Toshmirzaev Kodirjon Odilzhanovich, Ibragimov Akhadzhon Odilzhanovich, Dilshodjon Rasuljonovich Ahmadjonov. Assessment of cotton flow colour in uster hvi system, American Journal Of Applied Science And Technology, 2022/5/18

5. N.M.Oripov, J.N.Komilov, Z.U.Xolikova, K.O.Toshmirzaev, Research on the Introduction of a Double-faced Improved Cotton Separator, International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology, 2020

6. Toshmirzaev Kodirjon Odilzhanovich, Ibragimov Akhadzhon Odilzhanovich, Niyazalieva Mukhayo Makhmudovna, Analysis of FLUFF in the Process of Lintering of Seeds, Central Asian journal of theoretical & applied sciences, 2021

7. Toshmirzaev Kodirjon Odilzhanovich, Ibragimov Akhadzhon Odilzhanovich, Niyazalieva Mukhayo Makhmudovna, The selection of the control parameter of the raw cotton electric sorter, Innovative Technologica: Methodical Research Journal, 2021

8. Toshmirzaev Kodirjon Odilzhanovich, About automation of loading and unloading of cotton raw materials at cotton factory stations, ACADEMICIA: An International Multidisciplinary Research Journal, 2021

KASBIY FAOLIYAT DAVOMIDA STRESSNING SALBIY OQIBATLARI

Narmetova Yulduz Karimovna

Toshkent tibbiyot akademiyasi dotsenti, ilmiy rahbar

Ashurova Samodil Kamol qizi

Toshkent tibbiyot akademiyasi talabasi

Annotatsiya: *Maqolada pedagogik faoliyatdagi kasbiy stress va uning o'qituvchi faoliyatiga ta'siri yoritib berilgan. O'qituvchining kasbiy faoliyatida kasbiy stressni belgilaydigan va o'qituvchilarning kasbiy faoliyati samaradorligiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan ko'plab stress omillari bilan birga kelishi ko'rsatilgan. Ta'kidlanishicha, adaptiv mexanizmlarning buzilishi, stressga past qarshilik, stress omillarining uzoq davom etadigan surunkali ta'siri bir qator psixosomatik kasalliklarga olib keladi.*

Kalit so'zlar: *kasbiy stress, o'qituvchining charchashi, xatti-harakatlar, charchash belgilari, psixologik salomatlik.*

Аннотация: *В статье описывается профессиональный стресс в педагогической деятельности и его влияние на деятельность учителя. Показано, что профессиональная деятельность педагога сопровождается множеством стрессогенных факторов, определяющих профессиональный стресс и отрицательно влияющих на эффективность профессиональной деятельности педагогов. Отмечено, что нарушение адаптационных механизмов, низкая стрессоустойчивость, длительное хроническое воздействие стрессовых факторов приводят к ряду психосоматических заболеваний.*

Ключевые слова: *профессиональный стресс, педагогическое выгорание, поведение, симптомы эмоционального выгорания, психологическое здоровье.*

Abstract: *The article describes the professional stress in pedagogical activity and its effect on the teacher's activity. It is shown that a teacher's professional activity is accompanied by many stress factors that determine professional stress and have a negative effect on the effectiveness of the professional activity of teachers. It is noted that the violation of adaptive mechanisms, low resistance to stress, long-term chronic effects of stress factors lead to a number of psychosomatic diseases.*

Key words: *occupational stress, teacher burnout, behavior, symptoms of burnout, psychological health.*

Zamonaviy odam doimo stress yoqasida yashaydi. Bunga albatta yomon ekologiya, shahar hayotining qattiq ritmi, tajovuzkor ijtimoiy muhit, siyosiy beqarorlik, moliyaviy inqirozlar va boshqa shu kabi ko'plab omillar sabab bo'ladi. Stresssiz hayot mumkin emas. Stress inson hayotining doimiy hamrohiga aylanishga ulgurdi. Olimlarning fikricha, kichik stresslar muqarrar va zararsizdir, ammo haddan tashqari ko'p stress inson va guruh uchun

katta, dolzarb muammolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shuni ta'kidlash kerakki, stresssiz professional faoliyat yo'q.» O'qituvchilarning salomatligi va hayot sifati, boshqa ko'plab kasbiy sohalarda bo'lgani kabi, ko'p jihatdan ish sharoitlari, ishni tashkil etilishi, mazmuni va faoliyatning boshqa xususiyatlariga bog'liq. Biroq, ko'plab tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ta'lim muhitidagi stress omillari doimo keng tarqalgan bo'lib, so'nggi o'n yilliklarda ayniqsa keng ko'lamli bo'lib qoldi. Zamonaviy o'qituvchining ishi katta psixoemotsional holatlar bilan bog'liq. Pedagogik ishda yuqori mas'uliyat, motivatsion va shaxsiy ishtirok, yosh maktab o'quvchilari bilan muloqotda sezilarli hissiy «zo'riqish», boshlang'ich ta'limdagi sezilarli o'zgarishlar davridagi ishning murakkabligi o'qituvchi faoliyatining stressli xususiyatini belgilaydi. Mutaxassislarining ta'kidlashicha, stress o'qituvchining doimiy holatidir. Kasbiy faoliyat zamonaviy o'qituvchiga yuqori talablarni qo'yadi, bu esa o'z psixologik resurslarini doimiy va maksimal safarbar qilishni talab qiladi. Ko'pgina tadqiqotchilarning ta'kidlashlaricha, o'qituvchilarning kasbiy faoliyati eng stressli ijtimoiy faoliyat turlaridan biri bo'lib, stress omillari ko'p bo'lgan kasblar guruhiga kiritilgan. O'qituvchilik kasbi odatda kasbiy faoliyatning intellektual va hissiy jihatdan eng qizg'in turlaridan biri sifatida tan olingan [3]. O'qituvchi kasbi sog'lig'ining buzilishining chastotasi bo'yicha yuqori xavfli kasblar guruhiga kiradi. Ma'lumki, taranglik darajasi bo'yicha o'qituvchining ish yuki menejerlar va bankirlar, bosh direktorlar va uyushmalar prezidentlari, ya'ni odamlar bilan bevosita ishlaydigan boshqa mutaxassislardan o'rtacha ko'proqdir. O'qituvchi o'z kasbiy faoliyatida ko'plab stress omillariga, shu jumladan katta o'quv yuklariga, kundalik va uzoq davom etadigan qiyin vaziyatlar bilan bog'liq tez-tez ta'sirchan reaksiyalar, stressga o'z vaqtida javob bera olmaslik, turli toifadagi odamlar bilan doimiy muloqot qilish, intensiv aks ettirishni talab qiladi. O'qituvchining ishi noto'g'ri hissiy reaksiya ehtimoli bilan bog'liq bo'lgan har xil stressli vaziyatlarga to'la. Stressli ta'sirning takroriy takrorlanishi yoki davomiyligi bilan hissiy qo'zg'alish turg'un shaklga ega bo'lishi mumkin. O'qituvchilarning kasbiy faoliyati intensivligining sabablari ob'ektiv va sub'ektiv omillar bilan bog'liq.

- Ob'ektiv omillarga ish kunining ish yuki, faoliyatning tor muddatlari, mehnat natijalarining pasayishi, qoniqarsiz turmush sharoiti va past ish haqi kabi faoliyat shartlari kiradi. Bundan tashqari, ko'plab ijtimoiy yuklar o'qituvchining yelkasiga yuklanadi.

- O'qituvchi faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan sub'ektiv omillarga o'quvchilar va hamkasblar bilan muloqotga to'sqinlik qiluvchi shaxsning individual xususiyatlari, ish tajribasining yetishmasligi, kasbiy o'sishdan qoniqmaslik, noaniqlik yoki mas'uliyatning etishmasligi va boshqa shaxsiy fazilatlar kiradi.

Tadqiqotchilar pedagogik faoliyatning stressli holatlarining quyidagi tasnifini ajratadilar: 1) o'qituvchi va bolalar o'rtasidagi o'zaro munosabatlar holati (huquqbuzarlik harakati, ziddiyatli vaziyatlar, o'qituvchining talablarini e'tiborsiz qoldirish); 2) hamkasblar va ma'muriyat bilan munosabatlarda yuzaga keladigan vaziyatlar (topshiriqlarning ortiqcha yuklanishi, ish yukini taqsimlashdagi nizolar, o'quv ishlarini ortiqcha nazorat qilish,

maktabda noto'g'ri o'ylangan yangiliklar va boshqalar); 3) o'qituvchi va bolalarning ota-onalari o'rtasidagi o'zaro munosabatlar holatlari va boshqalar [1, 2]. Biz bilamizki, o'qituvchi o'quvchilar bilan ishliydi. Faoliyati jarayonida pedagoglar, o'quvchilar va ularning ota-onalari bilan muloqotda bo'ladi. Uning kasbiy faoliyatida charchashi yoki asbiylashishi bevosita pedagogik jarayondagi turli nizolarga, ota-onalar bilan muloqotdagi tushunmovchilikka, o'quvchilarning o'zlashtirish hamda ularning kayfiyatlariga salbiy ta'sir qiladi. Bu esa o'z-o'zidan ta'limdagi o'zlashtirish darajasining pasayishiga olib keladi. O'qituvchining kasbiy stress alomatlari quyidagilar:

Doimiy charchoqni his qilish. Motivatsiya yo'qligi. Ko'ngilsizlik va boshqa salbiy his-tuyg'ular. Kognitiv muammolar. Ishlashning yomonlashuvi. Uyda va ishdagi shaxslararo muammolar. O'ziga g'amxo'rlik yetishmasligi. O'z ishidan mamnun bo'lishning umumiy pasayishi. Sog'liqdagi muammolari. Kasbiy stressga eng moyil bo'lgan kasb bu o'qituvchilikdir, chunki ularning ishi doimiy stressli vaziyatlar bilan bog'liq. Stress surunkali holatga kelganda essa bu vaqt davom etadi va o'qituvchi boshqa narsalarga e'tibor berishda qiyinchiliklarga duch kelishi mumkin [5].

O'qituvchining eng muhim kasbiy ahamiyatli sifati sifatida stressga chidamlilikni shakllantirish bo'yicha ishlar alohida ahamiyatga ega. Tibbiy va psixologik-pedagogik adabiyotlarda stress darajasini optimallashtirish (kamaytirish) usullarining to'rtta guruhi tasvirlangan. Ulardan ba'zilari psixolog tomonidan o'qituvchilar bilan ishlashda qo'llaniladi, u o'qituvchilarga o'z-o'zini tuzatish va o'z-o'zini rivojlantirish jarayonlarini faollashtirishning boshqa usullarini o'rgatadi. Psixologik usullarga quyidagilar kiradi: autogenik trening, meditatsiya (o'z-o'zini gipnoz qilish va stressli sharoitlarda yuzaga keladigan aqliy va avtonom jarayonlarni ongli ravishda tartibga solish variantlari sifatida); stressni keltirib chiqaradigan hodisalarni ajratilgan (fazoviy, vaqtinchalik, submodal va boshqalar) idrok etish usuli sifatida stressdan ajratish; ijobiy tasvirlardan foydalanish (vizualizatsiya), ratsional terapiya, art terapiya va boshqalar foydalaniladi [4]. Psixologik nuqtai nazardan, o'qituvchilar ko'proq hissiy charchoq va ishdan begonalashish tuyg'usini boshdan kechirish xavfi ostida bo'ladi. Agar nazorat qilinmasa, charchash o'qituvchining sog'lig'iga, baxtiga, munosabatlariga va ish samaradorligiga putur yetkazishi mumkin. Stressni aniqlash va imkon qadar tezroq kurashish uchun nimaga e'tibor berish kerakligini bilish juda muhim hisoblanadi. Shuning uchun har bir o'qituvchi o'z salomatligi va kasbiy samaradorligini saqlab qolish uchun pedagogik stressologiya va kasbiy ruhiy salomatlik sohasidagi bilimlarga ega bo'lishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Багнетова, Е.А. Образ жизни и профессиональные факторы риска здоровью педагога / Е.А. Багнетова. – Сургут: РИО СурГПУ, 2017. –100 с.

2. Водопьянова, Н.Е. Синдром выгорания: дидактика и профилактика / Н.Е. Водопьянова, Е.С. Старченкова. –СПб. : Питер, 2008. –336 с.
3. Логинова А.В. Профессиональный стресс и синдром профессионального выгорания в педагогической деятельности // Молодой ученый. 2015. №11. С. 1408–1410
4. Целуйко В.М. Психологические основы педагогического общения. М., 2007.
5. Щербатых Ю.В. Психология стресса и методы коррекции. СПб., 2012.
6. Нарметова, Ю. (2016). Специфика работы психолога в клинике внутренних болезней. *ВЕСТНИК КАРАКАЛПАКСКОГО ГОСУДАРСТВЕННОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ БЕРДАХА*, 33(4), 53-57.
7. Нарметова, Ю. (2021). Алекситимия-психосоматик касалликлар омили сифатида.
8. Нарметова, Ю. К. (2022). ОНКОЛОГИК БЕМОРЛАР ВА УЛАРНИНГ ОИЛА АЪЗОЛАРИНИНГ ПСИХО-ЭМОЦИОНАЛ ХОЛАТЛАРИ. *BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIIY JURNALI*, 2(12), 220-224.
9. Нарметова, Ю. (2014). Бемор аёлларда депрессия ҳолатининг психопрофилактикаси. *Таълим тизимида ижтимоий-гуманитар фанлар*.
10. Нарметова, Ю. (2014). Депрессия-психосоматик касалликларнинг предиктори сифатида. *Scienceweb academic papers collection*.
11. Бекмиров, Т. Р. (2022). ЎСМИРЛАРДАГИ ИНҚИРОЗ ДАВРИ ВА НЕВРОЗ ҲОЛАТЛАРНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. *INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL*, 3(3), 120-126.
12. Бекмиров, Т. Р. (2022). ПОНЯТИЯ НЕВРОЗА В ПСИХОЛОГИИ И ИХ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ. *INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODOLOGICAL JOURNAL*, 3(3), 90-93.
13. Baxtiyarovna, S. D., & Shukurullo ogli, N. J. (2022). TIBBIYOT XODIMLARINING HISSIY-EMOTSIONAL XUSUSIYATLARI. *Scientific Impulse*, 1(3), 439-443.
14. ildora Baxtiyarovna, S. D., & Oybek ogli, M. A. (2022). NEVROZ HOLATINING TAVSIFI VA PSIXOLOGIK YORDAM KO'RSATISH. *Scientific Impulse*, 1(3), 369-372.
15. Ravshanovna, R. Z. (2023). PSIXOLOGIK KASALLIKLAR. *Journal of new century innovations*, 26(2), 22-24.
16. Baxtiyor o'g'li, M. R. (2023). TIBBIYOT SOHASIDA KONFLIKTLARNI OLDINI OLISHGA QARATILGAN STRATEGIYALAR. *Journal of new century innovations*, 26(2), 20-21.
17. Raxmatjonqizi, N. (2023). PSIXOLOGIKYETUKLIKNINGIJTIMOIY-PSIXOLOGIKOMILLARI. *Scientific Impulse*, 1(6), 436-438.
18. Raxmatjonqizi, N. (2023). KASALLIKKAMUNOSABATTIPLARIVAULARNINGTAHLILI. *Scientific Impulse*, 1(6), 439-443.

**ELEKTRON NAVBATLAR ORQALI SHIFOXONALARDA KONFLIKTLARNI BARTARAF
ETISH**

Narmetova Yulduz Karimovna

*Toshkent Tibbiyot Akademiyasi dotsenti,
ilmiy rahbar*

Abduraxmanov Shaxriyor Zafar o'g'li

*Toshkent Tibbiyot Akademiyasi
talabasi*

Xusanov Asliddin Salohiddin o'g'li

*Toshkent Tibbiyot Akademiyasi
talabasi*

Annotatsiya: *Shifoxonalarda elektron navbatlar nima uchun kerak? Bu shifokor va bemorlarga sezilarli qulaylik yaratish maqsadida mamlakatimizda joriy qilinayotgan yangi tizim hisoblanadi. Bemorlar masofadan turib shifokor qabuliga yozilishi mumkin. Bu esa shifokorlar bemorlar bilan ishlashda ancha qulaylik tug'dirmoqda. Bilamizki, bemor og'riqli va stressli holatda shifoxonaga keladi va uzundan-uzun navbat kutadi. Bu holat bemorning sog'lig'iga va ruhiy holatiga jiddiy ta'sir ko'rsatadi.*

Kalit so'zlar: *Konfliktli holatlar, online navbatlar, QR shtrix-kodlar, navbatni boshqarish dasturi, mahsuldorlikni tahlil qilish, elektron poliklinika.*

Аннотация: *Зачем в больницах электронные очереди? Это новая система, внедряемая в нашей стране для обеспечения значительного удобства врачам и пациентам. Пациенты могут записаться на прием к врачу дистанционно. Это значительно облегчает работу врачей с пациентами. Мы знаем, что пациент приходит в больницу с болью и стрессом и долго ждет. Это состояние серьезно влияет на здоровье и психическое состояние пациента.*

Ключевые слова: *Конфликтные ситуации, онлайн-очереди, QR-штрихкоды, программа управления очередью, анализ производительности, электронная поликлиника.*

Annotation: *Why do hospitals need electronic queues? This is a new system being implemented in our country in order to provide significant convenience to doctors and patients. Patients can book a doctor's appointment remotely. This makes it much easier for doctors to work with patients. We know that the patient comes to the hospital in pain and stress and waits for a long time. This condition seriously affects the patient's health and mental state.*

Key words: *Conflict situations, online queues, QR barcodes, queue management software, productivity analysis, electronic polyclinic.*

KIRISH

Kasalxonalar va klinikalarga tashrif buyurgan bemorlar ko'pincha tashvishlanadilar, stressli holatda bo'lishadi. Natijada, shifoxonalarda do'stona muhit yaratilishi kerak. Sog'liqni saqlash muassasalari cheklangan resurslar bilan ishlashda ko'proq bemorlarga yaxshiroq davolanishni ta'minlash uchun katta bosim ostida. Ayniqsa, shifoxonalar uchun bu ko'pincha bemorlar va xodimlar uchun stressli muhitga olib keladi. Bunday holatlarda esa konfliktli holatlar juda ko'p nizoli vaziyatlar uchrashi mumkin, sababi navbat oldin kirish holatlari yuzaga keladi. Bu holat birinchidan barcha bemorning va atrofdagilarning sog'ligiga jiddiy ta'sir qiladi. Bunday ko'ngilsiz vaziyatlarni oldini olish maqsadida oilaviy poliklinika va ko'p tarmoqli markaziy poliklinikalarda online navbatlar orqali hal qilinadi. Shu bois barcha hududlarda online navbatlar bosqichma-bosqich amalga oshirilmoqda.

Umuman olganda, sog'liqni saqlash muassasalarida navbatlar paydo bo'ladi va ko'plab umidsizlikka sabab bo'ladi, chunki xizmatlar sezilarli muddatlarga kechiktiriladi. Bu tibbiy muammolarga olib keladigan bemorning noqulayligini va ba'zida oldini olish mumkin bo'lgan tartibsizlikni keltirib chiqaradi. COVID-19 pandemiyasi xavfsiz va samarali bemorlar oqimini boshqarish tizimining muhimligini ko'rsatdi. Xavfsiz masofa va yopiq makonda cheklangan miqdordagi odamlarni talab qiladigan qonunchilik tufayli sog'liqni saqlash muassasalari barchaning (shu jumladan bemorlar, xodimlar va tashrif buyuruvchilar) xavfsizligini ta'minlagan holda xizmatlarni qo'llab-quvvatlash uchun raqamli ekotizimni zudlik bilan qabul qilishlari kerak edi.

Kasalxonalar va klinikalar o'z bemorlariga muammosiz tajriba taqdim etishga ko'proq e'tibor qaratmoqda va navbatni samarali boshqarish uni sog'liqni saqlash marketing strategiyasining birinchi o'ringa qo'yadi.

Navbatni boshqarish yechimlari istalgan vaqtda navbatga bo'lgan talab miqdorini aniqlash va ishchi kuchingizni real vaqt rejimida xabardor qilish g'oyasi ustida ishlaydi. Bu navbatga qo'shilgan bemorlarning sonini, xizmat ko'rsatishni kutayotgan bemorlarning sonini va ularning kutish davomiyligini ko'rsatadi.

Kasalxonalar va poliklinikalar orqali bemorlar oqimi navbatni boshqarish tizimi yordamida tartibga solinadi. Bu bemorni kutish vaqtini qisqartiradi, katta muammolardan qochadi va ma'lumot beradi. Bemorlar navbatni boshqarish tizimi yordamida SMS, QR shtrix-kodlari, smartfon ilovasi yoki veb-saytni bron qilish tizimidan foydalangan holda virtual tarzda navbatga qo'shilishlari mumkin.

Misol uchun, bemor A kasalxonaga noqulay holatda keladi va hujjatlarni to'ldirish uchun navbatda turishni xohlamaydi. Bemor shifoxonada displeyda QR kodi borligini payqaydi. Bemor "A" telefonidagi QR kodini skanerlaydi va token raqamini oladi. Bemor endi kutish joyida yoki shifoxona kafeteryasida ularning token raqami ekranda paydo bo'lguncha kutishi mumkin. Raqamli imo-ishorada o'zlarining token raqamlarini payqab qolishsa ham, ular mobil telefonlarida SMS bildirishnomalari orqali ogohlantiriladi.

Kasalxona ma'muriyati "bemor tajribasi" muammosini shunday hal qiladi.

Sog'liqni saqlash xizmatlarida navbat tizimi qanday usullarda qo'llanilishi mumkin?

Navbatlarni boshqarish tizimlari sog'liqni saqlash sohasida cheklangan foydalanish bilan uzoq vaqt davomida qo'llanilgan. COVID-19 epidemiyasi tufayli butun biznes mutaxassislari bunday texnologiyaga ko'proq ishonishdi. Klinikalar va shifoxonalar navbatni boshqarish yechimidan foydalanishning bir necha yo'li mavjud.

1) O'z-o'zidan ro'yxatdan o'tish va chiqish

Ko'pgina shifoxonalarda navbatlar paydo bo'lishining sababi shundaki, har qanday vaqtda tashrif buyuruvchilar va xizmatchilar soni sezilarli darajada mos kelmaydi. Ammo bir vaqtning o'zida bir nechta so'rov va so'rovlarni hal qilish uchun markazlashtirilmagan qabul bo'lsa-chi? O'z-o'ziga xizmat ko'rsatishning daho texnologiyasi hammasini amalga oshirishi mumkin. Odamlar dastur orqali masofadan turib ro'yxatdan o'tishlari yoki hatto o'z-o'ziga xizmat ko'rsatadigan planshet yoki kiosk yordamida navbatga qo'shilsalar, bu tabiiy ravishda shifoxonalarda xizmat ko'rsatish va bemorlar oqimini tezlashtiradi.

2) Bemor navbati holatini ko'rsatish

Bemor virtual navbatga qo'shilgandan so'ng, ular chipta holatini kuzatish imkoniyatiga ega bo'lishi muhimdir. Navbatni boshqarish dasturi oshxona, qabulxona, kutish xonalari, favqulodda vaziyatlar bo'limlari yoki dorixonalar kabi xonadagi barcha raqamli belgilar ekranlari bilan birlashtirilishi mumkin. Bu bemorlar o'zlari istalgan joyda kuzatishi mumkin bo'lgan bog'langan muhit yaratadi.

3) Uchrashuvlarni boshqaring

Navbatlarni boshqarish tizimlari kasalxonaning qabulxonalarini uchun bemorlar uchun bo'lgani kabi foydalidir. Old bo'lim xodimlari navbatdagi bemorlar soni va ko'rsatilmaganlar sonini kuzatib borishlari mumkin. Bir marta bosish bilan ular bemorlar ro'yxatini o'zgartirishi, bekor qilishlarni yangilashi, uchrashuvlarni yopishi va to'lov holatini kuzatishi mumkin. Ular shifokorlar bilan oddiy elektron pochta yoki skrinshot orqali yangilangan jadvallarni baham ko'rishlari mumkin.

Ularning ko'p ishlari avtomatlashtirilganligi sababli, ular hujjatlarni qayta ishlash, qabul qilish rasmiylashtiruvi va bemor so'rovlari kabi muhimroq ishlarga e'tibor berishlari mumkin. Ham xodimlar, ham bemorlar olomoni nazorat qilishdan ko'ra, bemorning tajribasiga ko'proq e'tibor qarata olsalar, baxtliroq bo'lishadi.

4) Mahsuldorlikni tahlil qilish

Kadrlar yetishmasa, resurslarni taqsimlashni optimallashtirish ustuvor vazifaga aylanadi. Raqamli navbatni boshqarish dasturi muhim qarorlar qabul qilish uchun real vaqt rejimida hisobot va tahlillarni taqdim etishi mumkin, masalan, xodimlar unumdorligini oshirish uchun eng yuqori soatlarni kutish yoki ko'proq yordam so'rash. Shuningdek, u tibbiy xizmat ko'rsatuvchi provayderlarga istalgan vaqtda ofisdagi bemorlar sonini cheklash imkonini beradi, bu esa bemorlarning provayderning sog'lig'ini himoya qilish qobiliyatiga ishonchini oshiradi.

Sir emas, ko`pchilikning shifoxona yoki poliklinikalarda kutishga, navbatda turishga sira toqati yo`q. Aksariyat odamlar har bir ishini tez va oson bitishini xohlaydi. Ayniqsa, agar u bemor bo`lsa... O`zi bemor bo`la turib shifokor qabuliga kirish uchun navbatga turish, buning oqibatida kelib chiqadigan asab buzarliliklar har qanday insonning dilini xufton qilishi aniq.

Shu sababli bugun O`zbekistonda tibbiyot tizimini raqamlashtirishga jiddiy e`tibor qaratilmoqda. Xususan, Prezidentning tegishli qarorlari bilan birlamchi tizimda "Elektron poliklinika" axborot tizimi yo`lga qo`yilmoqda.

Biroq ushbu tizim sog`liqni saqlash sohasiga qanchalik samarali tatbiq etilmoqda? Uning bemorlar va shifokorlar uchun afzalliklari nimada?

"Aksariyat kasalliklarning ildizi asab buzilishlariga borib taqalishini ko`pchiligimiz yaxshi bilamiz. Biroq bu noxush holat aynan tibbiyot muassasalarining o`zida yuzaga kelsa, har qanday insonning ko`nglini xira qilishi, aniq. To`g`ri-da, joni azobda og`riyotgan qaysi bemorga uzundan-uzoq navbat kutishlaru ortiqcha ovoragarchiliklar yoqadi.

E`tiborlisi, bugungi kunda tumanimizdagi 7 ta oilaviy va 1 ta ko`p tarmoqli markaziy poliklinikada fuqarolarning elektron ro`yxatini bosqichma-bosqich shakllantirish orqali bunday noqulayliklarga barham berilmoqda. Jumladan, belgilangan tibbiy xaritaga muvofiq, oilaviy poliklinikalarni raqamlashtirish maqsadida tumanimizdagi markaziy ko`p tarmoqli poliklinikada birinchi bo`lib, "Elektron poliklinika" dasturi yaratildi va barcha shifokorlarni ushbu dastur yordamida faoliyat olib borishi yo`lga qo`yildi.

Bundan tashqari, oilaviy poliklinikalar va ko`p tarmoqli markaziy poliklinika yuqori tezlikdagi internet tarmog`iga ulandi. Natijada "Elektron poliklinika" dasturi ortiqcha qog`ozbozliklarga chek qo`yib, barcha ishlarni tizimli ravishda olib borishga, tezkor va aniqlikda ishlashga, eng asosiysi, shifokorlarni bemorlar uchun ko`proq vaqt ajratishiga sharoit yaratmoqda.

Birgina misol, odatda oilaviy poliklinika shifokori laborator tekshiruviga yuborish uchun bemorga bir dunyo tibbiy analizlar ro`yxati yozilgan qog`oz tutqazadi. Ahamiyatlisi, "Elektron poliklinika" dasturi orqali bu ishlarning barchasi juda tez va oson bitadi. Ya`ni ushbu dastur orqali shifokor tomonidan kerakli tibbiy tahlillar belgilanib, laboratoriyaga yuboriladi. Laboratoriya xodimi esa ushbu ma`lumotlarga asoslanib, bemordan kerakli tahlilarnigina oladi va qayta shifokorga yuboradi. Bu esa bemor va shifokor vaqtini tejab, tibbiy ma`lumotlarni xavfsiz saqlashga yordam beradi.

Ya`ni mazkur tizimning afzalligi, barcha tibbiy xujjatlar elektron shaklda bo`ladi, aholiga yuqori sifatli tibbiy xizmat ko`rsatiladi. Qolaversa, "Elektron" poliklinika" onlayn ro`yxat asosida fuqarolarni qabul qilish, masofaviy diagnostika, bemor salomatligini masofadan monitoring qilish, tibbiy kartalarning tarmoqli tizimi, virtual tibbiy ko`rikdan o`tish, virtual shifoxona xizmati, elektron reseptlar, telemetriya va zarur tibbiy yordamni uyda olishga imkon yaratadi.

Bir soʻz bilan aytganda, ushbu loyiha sogʻliqni saqlash muassasalari oʻrtasida tibbiy maʼlumotlar almashinuvi uchun dasturiy muhit yaratish, tibbiyot tizimini zamonaviy, davr talablariga moslashtirish orqali uni modernizasiya qilishga katta yordam bermogʻda", -deya bu yangilikdan mamnunligini bildiradi shifoko Hisobot xususiyatlari

Hisobot funksiyalari tarmoqning oddiy ish vaqti toʻxtab qolish vaqtidan tortib boshqariladigan murakkab maʼlumotlargacha boʻlishi mumkin. Navbatni boshqarish dasturi sizning talablaringizga qarab kerakli razvedka bilan jihozlanishi mumkin.

Navbatni boshqarish tizimi sogʻliqni saqlash korxonalariga oʻzlarining brend imidjini yaratishga yoki koʻproq mashhurlikka erishishga yordam beradigan ajoyib hiyla emas. Bu butun dunyo boʻylab koʻpgina shifoxona va klinikalar duch keladigan juda amaliy muammoga samarali va amaliy yechimdir. Biroq, bemor tajribasini yaxshilash, tabiiyki, tijorat manfaatlari uchun ham yaxshi natijalarga olib keladi. Bir narsa aniq, hattoki pandemiyadan keyingi dunyoda ham kasalxonalar band boʻlib qoladi va navbat tizimini oʻrnatish uzoq muddatli oqilona qaror boʻladi.

Navbatni boshqarish yechimi sogʻliqni saqlash tashkilotingizga ijtimoiy masofaviy talablarga rioya qilishda yordam beradi, bemorlar hajmini oshiradi va bemorning qoniqishini oshiradi. Pickcel - koʻp mukofotga sazovor boʻlgan raqamli tabelalar dasturiy taʼminot firmasi. Biz bepul raqamli imo-ishoralar boʻyicha koʻrsatmalar, umr boʻyi dasturiy taʼminot yangilanishi va kechayu kunduz qoʻllab-quvvatlaymiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Akhmedova, M., Narmetova, Y., & Alisherov, B. (2021). Categories of person in conflict and methods of conflict resolution in the occurrence of conflicts between medical personnel.
2. Нарметова, Ю. (2015). Методологические и методические проблемы организации психологической службы в медицинских учреждениях.
3. Нарметова, Ю. (2019). СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИДА ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.
4. Narmetova, Y. K. (2016). Organization of the psychological support in the cardiology clinics. *Theoretical & Applied Science*, (7), 28-31.
5. Xudoynazarovich, E. A., & Ulugʻbekovich, X. O. (2023). BEMORLARDAGI JARROHLIK OPERATSIYASIDAN OLDINGI VA KEYINGI PSIXOEMOTSIONAL HOLATLAR. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 18(1), 89-92.
6. Baxtiyor oʻgʻli, M. R. (2023). TIBBIYOT SOHASIDA KONFLIKTLARNI OLDINI OLISHGA QARATILGAN STRATEGIYALAR. *Journal of new century innovations*, 26(2), 20-21.
7. Raxmatjonqizi, N. (2023). PSIXOLOGIKYETUKLIKNINGIJTIMOIY-PSIXOLOGIKOMILLARI. *Scientific Impulse*, 1(6), 436-438.

8. Raxmatjonqizi, N. (2023). KASALLIKKAMUNOSABATTIPLARIVAULARNINGTAHLILI. Scientific Impulse, 1(6), 439-443.

9. Ахмедова, М., & Нарметова, Ю. (2022). Neyropedagogika va neyropsixologiya rivojlanib kelayotgan yangi fan sohasi sifatida. Общество и инновации, 3(2/S), 103-109.

10. Narmetova, Y., Melibayeva, R., Akhmedova, M., Askarova, N., & Nurmatov, A. (2022). PSYCHODIAGNOSTICS ATTITUDE OF THE PSYCHOSOMATIC PATIENTS'DISEASE.

11. Akhmedova, M. T. (2022). In the Event of Disputes between Medical Personnel Conflict Typology and its Specific Aspects. European Multidisciplinary Journal of Modern Science, 4, 211-216.

12. Akhmedova, M. T., Umarova, M. K., & Polatova, M. S. (2022). THE ROLE OF MODERN METHODS AND TECHNOLOGIES IN IMPROVING THE EFFICIENCY OF THE SOCIAL SERVICES SYSTEM IN THE COUNTRY. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(11), 784-787.

13. Ахмедова, М. Т. (2021). Педагогик конфликтология. Дарслик. Т.: Адабиёт учқунлари.

MODUL-KREDIT TIZIMIDA TALABALARNING SIFATLI TA'LIM OLIHIDA MUSTAQIL O'QISH METODIKASI

Axmedova Maloxat Ergashevna

*TAFU "Pedagogika" kafedrası mudiri
pedagogika fanlari doktori.*

TAFU 2-kurs talabasi **Salaeva Dilafruz Buranovna**

Annotasiya: *Ta'lim traektoriyasini mustaqil shakllantirish imkoniyatini yaratilishi va akademik mobillik, baholarning to'planib borilishi, professor-o'qituvchi, talabalarning fanga qiziqishi, hamda aniq belgilangan baholash tizimini joriy etilishi maqsadga muvofiq ekanligi asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *Modul-kredit, ta'lim-tarbiya, texnologiya, rivojlanish, pedagogik jarayon, talaba, mustaqil izlanish.*

XVIII asr boshlangan ta'lim-tarbiyani erkinlashtirish jarayoni doirasida birinchi marta XIX asrda akademik kreditlar AQSH universitetlarida joriy etildi. Miqdoriy ekvivalentlarning tashkil etilishi ta'lim mazmuni va kredit bo'linmalari orqali o'quv dasturlarini o'zlashtirish darajasi talabalarga, o'quv jarayonini mustaqil rejalashtirishga ruxsat berildi, sifatni nazorat qilish va baholash tizimlariga tub o'zgartirishlar kiritish orqali ta'lim jarayonini takomillashtirish uchun shart-sharoitlar, texnologiyalar yaratildi. Kredit-modulli tizim talabalarning o'quv faoliyati va harakatchanlik vositasi sifatida Yevropa ta'lim uslubi talabalarning yuqori faolligini anglatadi. Ta'lim jarayoni nafaqat ta'lim ob'yekti, balki odamlar sifatida ham ta'lim tizimiga bevosita ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bu bir tomondan talab qiladi, talabaning o'z-o'zini anglashning yuqori darajasi va boshqa tomondan, ehtiyojni taqozo etadi talaba va o'qituvchi o'rtasidagi munosabatlarni o'zgartiradi. An'anaviy ta'limdan farqli o'laroq talaba oldindan bo'lgan konveyer sifatida namoyish yetilishi mumkin bo'lgan ta'lim tizimi muayyan trayektoriyadan harakatlanadi kredit-modulli tizim turli xil modullarni jalb qilishga imkon beradi, majburiy fanlardan tashqari, ya'ni individual o'quv dasturini shakllantirish mumkin.

Shunday qilib, modul-kredit tizimida talabalarning sifatli ta'lim olishida mustaqil o'qish metodikasi talaba shaxsiy ehtiyojlar asosida yo'naltirilgan, o'z ta'lim yo'nalishini sifatli garovidir. O'qish jarayonida har bir talaba daromad oladi talaba faoliyatining mehnat intensivligining o'lchovi bo'lgan narsa –bu kreditlar. Ushbu tizim shuningdek, o'qitishning loyihaviy shakli – shaxsni rivojlantirish va himoya qilishni nazarda tutadi yoki tegishli mavzular bo'yicha guruh loyihalari ishlab chiqadi. Ushbu tizimning boshqa afzalliklari bor: bir vaqtning o'zida o'rganilgan kamroq fanlar, individualizasiya pedagogik jarayonning, amaliy yo'naltirilganligi, shuningdek oshkor etilishi talabalarning ijodiy qobiliyatlari.

Zamonaviy sharoitda ushbu tizim sizga ko'proq mobil, vakolatli va talab darajasidagi mutaxassislar haqida ma'lumot berishga imkon beradi.

“Modul” tushunchasini haqiqiy tarkib bilan to'ldirish bugun barcha universitetlar uchun dolzarb muammoga aylandi. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, modullarni shakllantirish uchun asosni aniqlash qiyin. Bu yerda bir nechta variant bo'lishi mumkin: modullarni tarkibiy-tematik yoki tashkiliy-tarkibiy prinsipga muvofiq yig'ish. Modul haqida ikki tomonlama tushuncha beradi. Birinchisida modul o'quv dasturi doirasida ma'lum bir o'zaro bog'langan yaxlitlikni tashkil etuvchi fanlar bloki tushuniladi, uni dasturning umumiy tuzilishi doirasida mantiqiy substruksiya deb qarash mumkin. Ta'lim modulining mustaqillik o'lchovi uning nisbiy tematik izolyasiyasi bilan belgilanadi. Bu yerda modul malaka xususiyatlari talablariga javob beradigan o'quv fanlari majmuini ifodalovchi yo'nalishdagi o'quv dasturining birligi sifatida talqin etiladi. Mustaqil izlanish va rivojlanish uchun katta miqdordagi o'quv materiallari chiqariladi. Mustaqil mashg'ulotlar doirasida o'qituvchi rahbarligida qo'shimcha dars mashg'ulotlar ham o'tkaziladi, dekanlar maxsus jadvallar va jadvallarni ishlab chiqadilar.

Ilmiy tadqiqotlar va nashrlar tahlili shuni ko'rsatdiki, Y. Babanskiy, A. Verbiskiy, L. Derkach, V. Kazakov, O. Kirichuk, B. Korotyayev, A. Kucheryavy, S. Matushkin, A. Moroz, N. Nikandrov, P. Pidkasistiy, N. Polovnikova kabi olimlar tomonidan talabalar mustaqil ishlarini tashkil etishning turli jihatlari o'rganilgan, V. Slastenin, T. Shamova va boshq. V. Aksenova, T. Gusak, V. Krilova, V. Leontiyev, G. Shchukina, V. Vergasov va boshqalar talabalarning o'quv faoliyatini rag'batlantirish masalalarini ko'rib chiqdilar. Talabalarni mustaqil o'quv faoliyatiga tayyorlashni takomillashtirish yo'llari M. Antonyuk, V. Buryak, N. Vazheyevskaya, L. Derkach, I. Mostovaya, L. Onuchak, M. Soldatenko va boshqalar tomonidan tahlil qilingan.

O'qitishni tashkil etishning modulli tizimi A. Alekseyuk, K. Vazina, A. Kucheryavy, A. Gumenyuk, B. Ognevyuk, A. Furman, P. Yusevichene va boshqalar tomonidan batafsil o'rganilgan. Olimlar va amaliyotchilarning universitet talabalarining mustaqil ishlarini tashkil etish muammosiga katta e'tibor qaratishlariga qaramay, aks yettirish va hal qilishni talab qiladigan muhim masalalar hanuzgacha saqlanib qolmoqda. Kredit tizimida o'qitish texnologiyasi – bu o'quv jarayonini tashkil etish usuli bo'lib, unda talabalar o'quv trayektoriyasining ketma-ketligini alohida rejalashtirish imkoniyatiga ega. O'qitishning kredit texnologiyasining mohiyati shundaki, o'quv ishlarining mehnat intensivligi o'qitiladigan material hajmini tavsiflovchi kreditlarda hisobga olinadi. Ta'limning kredit texnologiyasining asosiy vazifalaridan biri talabalarning mustaqil ishlari rolini oshirishdir. Oliy ta'lim muassasalarining o'quv jarayoniga kredit texnologiyasini joriy etishdan maqsad: milliy ta'lim tizimining xalqaro ta'lim makoniga integrasiyalashuvi; o'quv jarayoni sub'yektlarining akademik harakatchanligini ta'minlash. TMI ta'lim sifatini oshirish va bo'lajak mutaxassislarni tayyorlashning asosiy zaxiralaridan biridir. O'qitishning kredit tizimiga ko'ra, u o'rganilayotgan kursning umumiy mehnat intensivligining uchdan ikki

qismini tashkil qiladi. Shu munosabat bilan ta'limning kredit tizimini joriy etish sharoitida talabalarning mustaqil ishlarini to'g'ri va samarali tashkil etish muammosi juda dolzarbdir. Shunday qilib, oliy o'quv yurtlarida kredit texnologiyasini joriy etish universitetda o'quv jarayonini tashkil etishni tubdan qayta ko'rib chiqishni, o'qitish texnologiyasidagi o'zgarishlarni va ularni uslubiy qo'llab-quvvatlashni talab qiladi, talabalarning mustaqil ishlarini (TMI) faollashtirishga e'tibor qaratishga imkon beradi. TMIning barcha doirasi talabadan har kuni mustaqil ishlashni talab qiladigan vazifalar bilan tasdiqlanishi kerak. TMI soatlariga o'quv rejasining yeng qiyin masalalari bo'yicha konsultasiyalar, uy vazifalari, hisobotlar va TMIning boshqa turdagi vazifalari kiradi. Talabani mustaqil ishi (TMI) mazmuni, albatta, fanning ish dasturi va o'quv dasturida aks etadi. Talabalarning mustaqil ishi-bu jarayonda o'qituvchilarning bevosita ishtirokisiz talaba tomonidan yangi bilim va ko'nikmalarni faol, maqsadga muvofiq o'zlashtirish usuli.

Talabani mustaqil o'qish qobiliyatini rivojlantirish, ularning ijodiy faoliyati va tashabbusini tarbiyalash, shuningdek, umuman talabalarning mustaqil ishlarining normal ishlashini ta'minlaydigan tashkiliy chora-tadbirlar quyidagi shartlarga asoslanishi kerak: – mustaqil o'qish o'zining mavzu yo'nalishiga xos bo'lishi kerak; – mustaqil o'qish samarali, uzluksiz monitoring va uning natijalarini baholash bilan birga olib borilishi kerak. Talabalarning mustaqil ishlarini samarali tashkil etish uchun oliy maktab o'qituvchisi bilishi kerak va uni tashkil etish tamoyillariga rioya qilish tavsiya etiladi: tizimlilik va izchillik prinsipi; faoliyat prinsipi; individual yondashuv prinsipi; mavjudlik prinsipi; ilmiy asoslangan vaqt hisoblash va uy vazifalarini bajarish.

Mustaqil o'qish talabalar tomonidan bilimlarni izlash, uni tushunish, mustahkamlash, umumlashtirish va tizimlashtirish, aqliy va motorli faoliyatni rivojlantirish bo'yicha ko'nikma va ko'nikmalarni yegallash uchun vazifalarni bajarishdan iborat. Talabalar mustaqil ishining asosiy usullari: dars mashg'uloti, ma'lumotnoma va ilmiy-metodik adabiyotlar bilan ishlash; laboratoriya va amaliy ishlar; texnik va texnologik muammolarni hal qilish; kuzatishlar, mashqlar. Umuman olganda, talaba mustaqil ishining tuzilishi quyidagicha:

- vazifa olish, uning mazmuni haqida fikr yuritish;
- bo'lajak faoliyatning maqsadini tushunish, bilim, ko'nikma va amaliy to'plangan tajribani safarbar qilish;
- kelgusi tadbirlarni rejalashtirish;
- topshiriqni bajarish orqali rejani amalga oshirish, o'z-o'zini nazorat qilishni amalga oshirish;
- ishlash natijalarini refleksiv tahlil qilish.

Mustaqil o'qishning samarasi faqat mustaqil o'qish pedagogik jarayonda universitetda talabalar ta'limining barcha bosqichlarini qamrab oladigan ajralmas tizim sifatida tashkil etilganda va amalga oshirilganda bo'lishi mumkin. Bunday tizimni yaratish borasidagi izlanishlar o'qituvchilarni didaktik talablarni shakllantirishga olib keldi:

- o'qituvchi mustaqil ishning xususiy-didaktik maqsadlarini shakllantirishi va bu maqsadlarga qanday yerishish mumkinligini bilishi kerak;
- bilimlarni o'rganish jarayoniga mustaqil ishlarni o'z vaqtida va izchil kiritish zarur;
- tizimning tashqi parametrlariga e'tibor berish tavsiya yetiladi: tashkiliy, uslubiy va ilmiy-uslubiy ta'minot.

Talabalar mustaqil o'qishning muhim usuli darslik, o'quv qo'llanma, ma'lumotnoma adabiyotlar bilan ishlash hamda Internet resurslaridan foydalanishdir. Kitob va Internet resurslari bilan ishlash ko'nikmalari insonning umumiy madaniyatini, fikrlash mantig'ining rivojlanish darajasini, dunyoqarashning shakllanishini, bilimdonligini, axborot oqimiga yo'naltirilganligini aks ettiradi. Mustaqil o'qishni tashkil etishda juda jiddiy muammo talabalarning mustaqil o'qish qobiliyatini shakllantirish – ijodiy mustaqillikni rivojlantirishgacha bilimlarni o'zlashtirishning yeng oqilona usullarini ishlab chiqishdir. Talabalarni o'quv va ilmiy ishlarini tashkil etish samaradorligi, aqliy faoliyatning turli jihatlari, ilmiy ijod, ovqatlanish va dam olish to'g'risida bilimlar bilan jihozlash, ularni mustaqil o'qish uchun ajratilgan vaqtdan oqilona foydalanishga o'rgatish kerak.

Bunday sharoitda talabalar, asosan, o'qituvchilar tomonidan platformaga yuklangan, talabalar uchun taqdim qilingan topshiriqlarni mustaqil bajaradilar. Oliy ta'limda talabalarni mustaqil ta'limga o'rgatishning eng samarali yo'li – bu o'quv topshiriqlarini talaba mustaqil izlanishiga mo'ljallab tuzib olish mexanizmi ishlab chiqilishi lozim. Olingan natijalardan o'qitish samaradorligini baholash mezoni birdan kattaligi va bilish darajasini baholash mezoni noldan kattaligini ko'rish mumkin. Bundan ma'lumki, tajriba guruhidagi o'zlashtirish nazorat guruhidagi o'zlashtirishdan yuqori ekan. Demak, talabalarida mustaqil ta'lim olish bo'yicha nutqiy ko'nikma hamda malakalarning rivojlanganlik darajasini aniqlash yuzasidan o'tkazilgan tajriba-sinov ishlari samarador ekan.

ADABIYOTLAR:

1. Axmedova M.E (hammualliflikda) Pedagogik mahorat va tibbiy pedagogikaning kasbiy kompetentligi. O'quv-uslubiy qo'llanma T.: "Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi MCHJ, 2021-62-63b.(126)
2. Axmedova M.E. (hammualliflikda) Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. Darslik–T., 2019. 5-6.(302)
3. Ahmedova M. (hammualliflikda) –Pedagogika. O'quv qo'llanma. T.: Fan va texnologiya nashriyoti. 2018. — 393 b (102-b).
- 4.Axmedova M.E.U.A.Tashkenbayeva., E.Suyunova Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti (Darslik) – T.: Tibbiy matbaa, 2022.
5. Axmedova M.E. (O'quv qo'llanma) – T.: Noshir, 2011.
- 6.Azizxo'jaeva N.N.Pedagogik texnologiya va pedagogik mahorat.- T.:2006.

7. Ishmuxammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A. "Ta'limda innovatsion texnologiya (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun) amaliy tavsiyalar". Tashkent. "Iste'dod" nashriyoti, 2008 y. Pedagogike.-M., 1994.

8. <http://lex.uz> – O'zbekiston Respublikasi Qonun hujjatlari ma'lumotlari milliy bazasi.

9. Abdivalievna, A. N. (2022). PSYCHOCORRECTION OF BEHAVIORAL AND EMOTIONAL FIELDS IN CHILDREN WITH ATTENTION DEFICIT AND HYPERACTIVE. British Journal of Global Ecology and Sustainable Development, 10, 132-137.

10. Abdivalievna, A. N. (2023). Psychological Interpretation of the Concept of Happiness. Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences, 16, 3-6.

11. Abdivalievna, A. N. (2022). PSYCHOLOGICAL FEATURES OF ACHIEVING PROFESSIONALISM IN THE WORK OF DOCTORS. British Journal of Global Ecology and Sustainable Development, 10, 138-142.

**TALABALARNING KASBIY KOMPETENSIASINI VA TA'LIM TRAEKTORIYASINI
MUSTAQIL RIVOJLANTIRISH IMKONIYATLARI**

*Toshkent Amaliy fanlar universiteti
Pedagogika kafedrası mudiri p.f.d.*

Axmedova Maloxat Ergashevna

Amaliy fanlar universiteti 2 kurs talabasi Vohobova

Nigora Haydar qizi

Annotasiya: *Filologik ta'limda talabalarning mustaqil oquv topshiriqlarini rivojlantirishda kredit-modul` tizimiga o'tishning amaldagi holati va istiqbollari, oliy ta'lim muassasalarini ilg'or jahon tajribalari asosida kredit-modul tizimining tamoyillari, ta'lim oluvchi, ta'lim natijalarini tan olinishi.*

Kalit so'zlar: *Kasbiy kompetentsia, kasbiy mahorat, kommunikativlik, innovatsion kreativlik, kasbiy filologik, integrativ, intellektual.*

Oliy ta'lim sohasi bo'yicha pedagog kadrlarni tayyorlash mazmuni, sifati va ularning tayyorgarligiga qo'yiladigan umumiy malaka talablari asosida rivojlantirilishi lozim bo'lgan dual ta'lim tizimi bo'lib, filologik mahoratni o'qituvchi shaxsida nazariy va amaliy nomoyon etish lozim. Bo'lajak pedagogning kasbiy kompetentligi va kreativligini takomillashtirishda, uni innovatsion faoliyatda namoyon bo'lishini, kasbiy filologik tayyorgarlik jarayonida amalga oshiriladi. Filologik kompetentlik, integrativ, innovatsion kreativ yondashuvlar asosida pedagogning kasbiy mahoratini ijodkorligini rivojlantirish omili bo'lib xizmat qiladi. O'quv mashg'ulotlarining zamonaviy turlarini tashkil etish va o'tkazish metodikasi asosan talabalarda tanqidiy, o'zini-o'zi rivojlantirish va kreativ fikrlashni rivojlantirish usullari oliy ta'lim jarayoniga innovatsion yondashuvlarni joriy etish va modernizatsiyalash mahsulidir. Filologik kompetentsiya – biror kasb bilan doimiy shug'ullanadigan inson o'z kasbini mohirlik bilan bajarilishi Filologik kompetentlik va kasbiy jihatdan sog'lom turmush tarzini rivojlantirish bo'yicha o'tkazilgan pedagogik-psixologik tadqiqotlarda “kompetentlik” tushunchasi “pedagogning oliy-kasbiy mahorati” sifatida o'rganiladi.

Uning tarkibiga Filologik faoliyatni amalga oshirish jarayonida rivojlangan muhim kasbiy sifatlar hamda shaxsiy kasbiy salohiyatni tashkil etgan oliy Filologik kompetentsiya, intellektual, motivatsion, kommunikativlik, kreativlik-ijodiy, perseptiv hamda shaxs emotsional-irodaviy (irodaviy ta'sir o'tkazish va mantiqiy ishonтира olish) kabi kompetentsiyaviy majmualar kompleksi kiradi. O'qituvchining kasbiy Filologik mahorati va o'z kasbiy faoliyatini yuqori saviyada tashkil qila olishni ta'minlovchi, o'qituvchi-pedagog shaxs xususiyatlarini yig'indisidir. Shunday muhim xususiyatlarga o'qituvchi faoliyatining insonparvarlikka yo'naltirilganligi, uning kasbiy bilimlari, filologik qobiliyatlari va filologik ijodkorlik texnikasi, verbal noverbal ta'sirlar kiradi. Bu Filologik kompetentsiya tizimidagi

o'zini tashqi ta'sirlarsiz rivojlantira olish xususiyatiga ega o'zaro bog'liq jihatlardir. Shundan kelib chiqib ta'kidlash mumkinki, o'qituvchining kasbiy kompetentligi o'qituvchi faoliyati va shaxsiga qo'yilgan me'yoriy talablar bilan belgilangan umumiy yoki tipik xususiyatlar o'qituvchi sub'ekt sifatida filologik faoliyat va muloqotda namoyon bo'luvchi individual-psixologik va tipologik xususiyatlarini belgilash mumkin. Kompetentsiya yuksak mahorat, qobiliyatlar majmui, oliy Filologik mahoratning ko'rsatkichlari hisoblanadi. Filologikkompetentsiya didaktik faoliyatida ijodiy qo'llagan holda o'quv ishining hamma qirralarida eng yuqori darajada erishilgan yutuqlardir. Filologik kompetentsiya– bu o'qituvchi-pedagogning shunday shaxsiy va kasbiy fazilatlarini belgilaydigan xususiyatki, u o'z fanini chuqur va atroflicha bilishida, pedagogik-psixologik va metodik tayyorgarligida talabalarni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirishniig maqbul yo'llarini izlab topib amaliy faoliyatida namoyon bo'ladi. Yuksak kasbiy Filologik mahorat egasi, ya'ni kasbiy Filologik ijodkorlik.

Oliy ta'lim muasasasi ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalardan foydalanish bevosita amalga oshiruvchi professor-o'qituvchilarga alohida talablar qo'yadi. Tizimda amaliy faoliyatga ijodkorona tatbiq etishning asosiy tayanch nuqtalari hisoblangan, o'z-o'zini takomillashtirish texnologiyasining konseptual asoslarini, asosiy qoidalarining mohiyatini o'zlashtirgan kasbiy Filologik talabalarga oliy ta'lim va tarbiya berishda innovatsion g'oyalarning yetakchisi bo'la olishi mumkin. Bu esa quyidagilarni taqozo etadi: u talabani tinglay olishi, vaziyatdan munosib ravishda chiqa olish, kasbiy oliy pedagog yangi g'oyalarni hamisha qo'llab-quvvatlaydi, g'oya va fikrlarini bemalol, erkin ifodalash mumkin bo'lgan muhitni yarata oladi. Umumiy kompetensiyalar va kasbiy kompetensiyalar “Kompetentlik” tushunchasi ta'lim-tarbiya sohasiga pedagog va psixologlarning ilmiy izlanishlari natijasida fanga kirib kelgan bo'lib, Filologikva psixologik nuqtai nazardan kompetentlik “noan'anaviy vaziyatlar, o'zini qanday tutishi, muloqotga kirishishi, noaniq vazifalarni bajarishda, ziddiyatlarga to'la ma'lumotlardan foydalanishda, izchil rivojlanib boruvchi va murakkab jarayonlarda harakatlanish rejasiga egalikni anglatadi. Nutqiy kompetentlik tilshunoslar tomonidan alohida bilim, malakalarni egallanishini emas, balki har bir mustaqil til yo'nalishlari bo'yicha integrativ bilimlar va harakatlarning o'zlashtirilishini nazarda tutadi. Talabalarga nutqiy kompetensiyani shakllantirishda mutaxassis o'z bilimlarini doimo boyitib borayotganini, yangi axborotlarni o'rganishni, muhim nutqiy talablarni anglayolishni, tovush va ularni amaliyotda qo'llay olish, talabalarni individual xususiyatini inobatga olib ularga fonetikaga xos bo'lgan xususiyatlarni, tovush, tovush ozgarish holatlari, fonetik tahlilularni ishlash va qo'llay bilishni taqozo etadi. Biz kompetensiyani turlariga murojat etsak. Nutqiy kompetentlik – nutqiy munosabatlarda faollik ko'rsatish ko'nikma, malakalariga egalik, nutqning shakllanganligi, muloqotga kirisha olish ravon, so'zlashish. Og'zaki va yozma savodxonlik.

Maxsus kompetentlik– kasbiy-filologik faoliyatni tashkil etishga tayyorlanish, kasbiy-Filologikvazifalarni oqilona hal qilish, faoliyati natijalari baholash, BKMni izchil rivojlantirib

borish bo'lib, ushbu kompetentlik negizida psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik ko'zga tashlanadi. Ular o'zida quyidagi mazmuni ifodalaydi:

Pedagogik-psixologik kompetentlik –pedagogik jarayonda sog'lom psixologik muhitni yarata olish, talabalar va ta'lim jarayonining boshqa ishtirokchilari bilan ijobiy muloqotni tashkil etish, turli salbiy psixologik ziddiyatlarni o'z vaqtida anglay olish va bartaraf eta olish.

Metodik kompetentlik – filologik jarayonni metodik jihatdan oqilona tashkil etish, ta'lim yoki tarbiyaviy faoliyatni to'g'ri belgilash, metod va vositalarni maqsadga muvofiq tanlay olish, metodlarni samarali qo'llay olish, vositalarni muvaffaqiyatli qo'llash; informatsion kompetentlik – axborot muhitida zarur, muhim, kerakli, foydali ma'lumotlarni izlash, yig'ish, saralash, qayta ishlash va ulardan maqsadli, o'rinli, samarali foydalanish; Kreativ kompetentlik – filologik faoliyatga nisbatantan jidiy va ijodiy yondashish, o'zining ijodkorlik malakalariga egaligini namoyish eta olish; Innovatsion kompetentlik – filologik jarayonni takomillashtirish, ta'lim sifatini yaxshilash, tarbiya jarayonining samaradorligini oshirishga doir yangi g'oyalarni ilgari surish, ularni amaliyotga muvaffaqiyatli tatbiq etish. Nutqiy kompetentsiyani shakllantirishda, nutqqa xos bo'lgan barcha holatlarni alifbodan to tovushgacha bo'lgan jarayonlarni turli xil tarbiyaviy usullar, o'yin texnologiyalari bilan singdirish lozim. Talabaga xos bo'lgan nutqiy jarayonlarga to'xtalamiz. Demak, biz qo'llash sohasi bo'yicha tilshunos tadqiqotchining fikriga tayanib Talabaga xos b'lgan nutqiy kompetentlikni quyidagi tarkibiy asoslarini ishlab chiqdik: Talaba yoshi inobatga olinadi. Fonetik o'zgarishlarga e'tibor berish lozim.

Tovush va ajratishdagi tafovut.

- Fonetik kompetentsiya.
- Insert metodi asosida matnni ravon o'qish usuli.
- Nutqiy sifatlarni o'zlashtirishda innovatsion texnologiyalarni qo'llash usullari.
- Yod olish qobiliyatini rivojlantirish usullari.

Lug'at bilan ishlashusullari. Leksikalogik kompetentsiya

Mutaxassis sifatida:

- Aniq maqsad, intilish asosida nutqiy jarayonni takomillashtirish metodikasi;
- Nutqiy jarayon samaradorligini, o'zining ishchanlik faolligini oshirish metodikasi;
- Izchil ravishda yangilanib borayotgan filologik bilimlarni o'zlashtirish metodikasi;
- ilg'or texnologiya, metod hamda vositalardan xabardor bo'lish metodikasi;
- Oliy filologik faoliyatiga fan-texnikaning so'nggi yangiliklarini samarali tadbiq etish metodikasi;
- kasbiy ko'nikma va malakalarini takomillashtirish metodikasi;

Tilshunos olimlar N.Mahmudov, B.Mengliyev, L.R.Raupova, S.Ashirboyev, Q.Yo'ldoshev kabi o'zbek tilshunos olimlarining ishlarida nutqiy kompetentlikni filologik

nuqtai nazardan yanada kengroq va sinchiklab o'rganish imkonini beradigan turli jihatlari va tarkibiy qismlari ajratib olingan va o'rganib chiqilgan. So'z bilan og'zaki ta'sir o'tkazish o'qituvchidan fikrlarni, Filologikqobilyat texnikasini, ijodkorlikni talab qiladi. Demak, kompetentlik – olingan bilimlarga asoslangan holda harakat qila olishlik demakdir. Namunalarga o'xshash harakatlarni ko'zda tutadigan “bilim, ko'nikma va malakalardan farqli o'laroq, nutqiy kompetentlik universal bilimlarga asoslangan holda mustaqil faoliyat tajribasini nazarda tutadi. Nutqiy kompetentlik – talabalarga filologik bilimlarni amaliyotda qo'llay olishda samarali natija beradi. Qo'llash sohalari ularning maxsusligi va aniqligini belgilaydi (ingiliz, franso'z, nemis tillar bo'yicha). Pedagog-psixolog N.G.Vitkovskayaning ta'riflashicha, kompetentlik? qo'yilgan muammolarni hal etishga qaratilgan insonning ichki (bilim, ko'nikma va malakalari, ma'naviy sifatleri, psixologik xususiyatlari) va tashqi (moddiy-texnik, ijtimoiy) imkoniyatlarin safarbar qila olishga qodirligidir.

Psixologik nuqtai nazardan, A.K. Markovaning fikricha, kompetentlik muayyan insonning xarakteristikasi, ya'ni kasbiy talablarga munosibliigi darajasi bo'yicha insonning individual xarakteristikasi demakdir kasbiy pedagog N.A.Muslimov o'zining tadqiqot ishlarida o'qituvchining kasbiy kompetentligini shakllanganlik asosini oltita sifatlar, ya'ni motivatsion xislatlar (insonning butun hayoti davomida shakllanib, rivojlanib boruvchi tanlagan kasbiga bo'lgan ehtiyojlari, motivlari va maqsadlarni qamrab oladi), intellektual salohiyat (barcha rasmiy hujjatlar asosida o'qituvchi axborot va ma'lumotlarni uzatishga, bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirishga intiladi), irodaviy sifatlar (maqsadga intiluvchanlik, ichki va tashqi to'siqlarni, jismoniy va aqliy zo'riqishlarni yenga olishlik, o'zini tuta bilishlik va tashabbuskorlik xislatlari), amaliy ko'nikmalar (psixologik, pedagogik, metodik va texnik-texnologik qobiliyatlar, jamallar, talabaning faoliyat va muloqotining turli sohalaridagi ko'nikmalari), hissiy sifatlar (o'z hissiyotlarini boshqarishning zaruriy malakalari shakllantirishi, o'zining aniq hislari (qahr, g'azab, bezovtalik, arazlash, hasad, hamdardlik, uyalish, mag'rurlik, qo'rqish, ko'ngilchanlik, muhabbat va boshqalar)ni boshqarishi hamda o'z hissiyholatlarini va ularni keltirib chiqaruvchi sabablarni tushunishi) hamda o'z–o'zini boshqara olish (maqsadlarni va ularga erishish vositalarini tanlashdagi erkinlik, vijdonlilik, o'z faoliyatiga tanqidiy yondoshuv, harakatlarning keng qamrovliligi va anglanganligi, o'z xulqini boshqalarniki bilan qiyoslab borishi, kelajakka ishonchi, o'z jismoniy va psixologik holatini talab darajasida tutib turishi va boshqara olishi) sifatleri tashkil etishini ta'kidlab o'tadi. Demak, bir qator tadqiqotlarda bevosita tilshunoslarga xos kasbiy kompetentlik va uning o'ziga xos jihatlari o'rganilgan.

Demak, ijodkor, kasbiy pedagog o'z kasbining yetuk ustasi – ustoz pedagog, ma'lum filologik mahoratga ega shaxs hisoblanadi. Bo'lajak pedagog barcha vaziyatlarda ham o'z faoliyatini muvaffaqiyatli olib borishi uchun doimiy ravishda o'z bilim va kompetentligini oshirib, zamonaviy filologik va ilg'or oliy filologik tajribalarni, metod va usullarni muntazam o'rganib, kasbiy-filologik ijodkorligini rivojlantirib boradi.

ADABIYOTLAR :

1. Usmonov B.Sh, Habibullaev R.A. Oliy o'quv yurtlarida o'quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil qilish. O'quv qo'llanma. T. "Tafakkur" nashriyoti, 2020 y. 120 bet.
2. Axmedova M.E. Pedagogika nazariyasi va tarixi (O'quv qo'llanma) – T.: Tafakkur bo'stoni, 2011.
3. Axmedova M.E. G.Niyozov. Pedagogika nazariyasi va tarixidan seminar mashg'ulotlar (O'quv qo'llanma) – T.: Noshir, 2011.
4. Azizxo'jaeva N.N. Filologik texnologiya va Filologik mahorat.- T.: 2006.
5. Ishmuxammedov R., Abduqodirov A., Pardaev A." Ta'limda innovatsion texnologiya (ta'lim muassasalari pedagog-o'qituvchilari uchun) amaliy tavsiyalar". Tashkent. "Iste'dod" nashriyoti, 2008 y.
6. Abdivalievna, A. N. (2022). PSYCHOCORRECTION OF BEHAVIORAL AND EMOTIONAL FIELDS IN CHILDREN WITH ATTENTION DEFICIT AND HYPERACTIVE. British Journal of Global Ecology and Sustainable Development, 10, 132-137.
7. Abdivalievna, A. N. (2023). Psychological Interpretation of the Concept of Happiness. Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences, 16, 3-6.
8. Abdivalievna, A. N. (2022). PSYCHOLOGICAL FEATURES OF ACHIEVING PROFESSIONALISM IN THE WORK OF DOCTORS. British Journal of Global Ecology and Sustainable Development, 10, 138-142.

ZAMONAVIY DARS VA UNGA QO'YILADIGAN PEDAGOGIK, METODIK TALABLAR

Axmedova Maloxat Ergashevna

TAFU "Pedagogika" kafedrası mudiri

pedagogika fanlari doktori

TAFU 2-kurs talabasi

Tursunpulatova Zaxro Zafarovna

Annotatsiya: *Zamonaviy dars muayyan talablarga javob berishi kerak. Darsning tuzilishi qanday bo'lishi kerak, har kuni darslarga tayyorgarlik ko'rayotganda, o'qituvchi ularni o'tkazish shaklini belgilaydigan talablarga tayanishi zarur.*

Kalit so'zlar: *Zamonaviy dars, metodik talablar, individual, guruhiy va umum shakllari, fakultativ mashg'ulotlar, seminar, o'quv konferensiyalari, bahslar*

Dars mashg'ulotida—OTMda ta'limining asosiy tashkiliy shakli. Dars mashg'ulotida muayyan miqdordagi doimiy talabalar bilan qat'iy tartibda uyushtiriladigan va aniq maqsadga yo'naltirilgan didaktik tadbir. Dars mashg'ulotida insoniyat tomonidan minglab yillar mobaynida orttirilgan hayotiy tajribalarni talabalarga juda qisqa vaqtda o'rgatishning eng samarali usuli. Ta'limning dars mashg'ulotida shakli. Turkistonda uzoq zamonlardan buyon qo'llanilib kelgan. Dars mashg'ulotida tashkil etish va uning samaradorligini ta'minlashda o'qituvchining o'рни beqiyos bo'lgan. Hatto tarixdan ma'lumki Turkiston maktablarida ham 1920-1930-1940-1950 yillarda ham ta'limning tashkiliy shakli jihatlariga emas, balki mohiyatiga ham e'tibor berilgan.

Chunonchi, talabalarning tayyorligini aniqlash, ularni guruhlarga ajratishda yoshi individual tipologik xususiyatiga e'tibor qaratilmagan, bitta sinfdagi har xil yoshdagi o'quvchilar ta'lim olishgan. Bu esa darsni nechog'li o'zlashtirganliklariga tayanilgan. Turkiston maktablarida ta'limning dars shakli bo'lganligi bilan mashg'ulotlarni sinf-dars tizimi tarzida uyushtirish tajribasi bo'lmagan. Shuningdek, darsning davomiyligi, predmetlarning o'rinlashuvi, kundalik mashg'ulotlarning miqdori singari ta'limiy chegaralar har bir o'qituvchining o'zi tomonidan belgilangan. Madrasalarda dars belgilangan muayyan tartib asosida uyushtirilgan. Ayni vaqtda, madrasa darslarida talabalarning mustaqil o'zlashtirishlariga katta e'tibor qaratilgan. Dars ta'lim muassasalari uchun darsning jamoa va individual shakllari xos bo'lgan.

Dars ta'limning jamoa bo'lib amalga oshirilish tarzi sifatida ijtimoiy ahamiyat kasb etadi. Shuningdek, dars maktab yoshidagi bolalarni yalpi o'qitishni osonlashtiradi, ularni jamoa sifatida tarbiyalashga hissa qo'shadi, bolalarda ijtimoiy faollik va muomala madaniyatining shakllanishiga ko'maklashadi. Darsda o'quv mashg'ulotlarining individual, guruhiy va umum shakllari uyg'unlashadi.

Har qanday jamiyatda OTMda dars mashg'uloti jamiyat tomonidan ta'lim oldiga qo'yilgan vazifalarni bajarish uchun xizmat qiladi. Dars mashg'ulotida vazifalari ta'lim jarayonining qonuniyatlari va muayyan jamiyatning komil shaxs borasidagi tushunchalari bilan qat'iylashadi. Yangilanayotgan pedagogik tafakkur talablariga ko'ra zamonaviy dars, dars mashg'ulotida OTMning mulkiy mansubligidan qat'iy nazar quyidagi xususiyatlarga ega bo'lishi lozim: ta'limning tarbiyaviy maqsadlarga bo'ysundirilganligi, talabani komil shaxs sifatida shakllantirishga yo'naltirilganligi, ilmiyligi va izchilligi, tarbiyalanuvchining faolligi va mustaqilligini ta'minlashga qaratilganligi, insonparvarlik yo'nalishiga egaligi, tizimliliigi, bilimlarni ongli ravishda o'zlashtirishga qaratilganligi, amaliy ahamiyatga egaligi va h.k.

Zamonaviy ta'lim tajribasida bir dars mashg'uloti uchun belgilangan standart vaqt mavjud dars mashg'ulotidir. OTMda bu vaqt ta'lim muassasalarining, ta'limning bosqichlari va talabalar imkoniyatidan kelib chiqib, 60, 70, va 80 daqiqani tashkil etadi.

Ta'lim tizimida dars mashg'ulotida va uy vazifasi munosabatlari o'ta muhim sanaladi. Zamonaviy ta'lim tizimining turli bosqichlarida talabalarga uy vazifasi berilishi yoki berilmasligi, uning miqdori singari jihatlari o'quv muassasalarining nizomlarida aks ettiriladi.

Uzoq vaqt davomida har bir dars yangi mavzuning bayoni, uni talaba xotirasida mustahkamlash, bilimlarni amaliyotda qo'llash kabi qismlardan iborat bo'lishi shart deb hisoblab kelingan. O'quv jarayoni mantiqan bunday qat'iy tarkibni talab etmaydi. Dars mashg'ulotida tajriba orqali talaba amaliyotda maqsadlariga erishishadi. O'quv jarayonida dars mashg'ulotini tashkil etishning oldindan belgilab qo'yilmagan va hamma uchun majburiy bo'lmagan har xil yo'llarini qo'llash maqsadga muvofiqdir. Olingan bilimlarni amaliyotda qo'llash hamisha mavzuni mustahkamlashning manbai bo'lib kelgan va bu masalani dars mashg'uloti tarkibida alohida ko'rsatishning hojati ham yo'q. Bir necha dars mashg'ulotida yangi mavzuning bayoniga bag'ishlash, ayrimlarini laboratoriya topshiriqlarini bajarishga ajratish ham mumkin.

Muhimi, o'tilayotgan mavzu talabalar tomonidan o'zlashtirilib, ularda ko'nikma paydo bo'lishi va bu ko'nikmalarni amaliyotda qo'llab malakaga aylantira bilishlaridir. Dars mashg'uloti tarkibi masalasi darsni tasniflash, ya'ni tipologiya bilan bog'liq. Pedagogik adabiyotlarda dars mashg'uloti mazmunga, didaktik maqsadga, o'tish yo'llariga, ta'lim jarayonining xususiyatlari va uning qismlariga ko'ra tasnif qilingan. Odatda, dars kirish, yangi bilim berish, mustahkamlash, ko'nikma va malakalarni shakllantirish, bilimlarni amaliyotda qo'llash, nazorat qilish va aralash kabi turlarga bo'linadi. Ta'lim tajribasida bir dars jarayonida bir yoki bir necha dars turlari umumlashtirilgan holda ish olib boriladigan aralash dars ko'p uchraydi. Dars mashg'ulotida o'quv jarayonining yolg'iz shakli emas. Turli guruhlarda fakultativ mashg'ulotlar, seminar, o'quv konferensiyalari, bahslar, muammoli darslar, amaliy ishlar, ustaxonada ishlash kabi dars mashg'ulotlari mavjud.

Talabalarining bilish jarayonlarida ushbu o'yinlarning ahamiyati kattadir. Mutaxassislar shaxsning rivojlanishi moddiy olam bilan bog'liq bo'lib inson turmush tarzi uning ongini

belgilaydi, deb hisoblaydilar. Insonning rivojlanishida o'quv-biluv faoliyati muhim o'rin tutadi. Talabalar bilish faoliyatining kengayishi, birinchi navbatda, ularning ilmiy hodisalar, fikrlar, g'oyalar, dalillar va xalqning ijtimoiy tajribasini o'zlashtirishlari natijasida amalga oshadi. Pedagogika fanida rivojlanish va o'qitishning o'zaro aloqadorligi o'ziga xos tarixiy taraqqiyot yo'liga ega.

Dastlab, pedagoglar talabalarning rivojlanishi o'z-o'zidan amalga oshadi, degan fikrni ilgari surganlar. Ta'limning rivojlanish ta'sirini aniqlaganlaridan so'ng, ular bu ta'sirning beixtiyor xarakterga ega ekanini ta'kidlaganlar. Shu bilan bir qatorda, talabalarni o'qitish va aqliy rivojlantirish muammosi bo'yicha shaxsiy nuqtai nazarlar vujudga keldi. Mazkur nuqtai nazarning asosiy mohiyati yaxshi tashkil etilgan o'quv jarayoni talaba rivojlanishini jadallashtiradi. Ta'lim nafaqat yakunlangan turkumlarda quriladi. Ushbu yondashuv asosida pedagogika fanida ta'limda faoliyatli, individual, tabaqalashgan yondashuv nazariyasi vujudga keldi.

Shaxsning rivojlanish jarayonida bir xillik mavjud emas. Talabalar uchun bu vaqt mustaghkam bilim olish, asosida intellektual rivojlanish davridir. Bu asosan o'quv-biluv jarayonida amalga oshadi.

O'quv-biluv jarayonida shaxsning boshqa jihatlari rivojlanmaydi. Biz talabalar uchun yetakchi bo'lgan rivojlanish yo'nalishini asoslashga harakat qilamiz. Intellektual rivojlanishda o'z-o'zini hurmat qilishning asosini talabalarning shaxsiy ijobiy tajribasi tashkil qiladi. Bu o'quv-biluv jarayonida namoyon bo'ladi. Kuzatishlar shuni ko'rsatmoqdaki, aksariyat talabalarda bunday tajriba mavjud emas. O'z faoliyati natijasidan qoniqmaslik talabalar o'z-o'zlarini hurmat qilishlarining asosini tashkil eta olmaydi. Bu yo'nalishda muhim o'rin egallaydigan qonuniyatlardan biri talabalarda muayyan o'quv vaziyatlarida bilish faoliyatining kengayishi, shaxsiy tenglik hamda o'z-o'zlarini hurmat qilishdan iborat. Bu talabalar faoliyatlari orqali namoyon bo'lib bilish jarayonida yo'l qo'yilgan xatolar talabaning kayfiyati va rivojlanishiga muayyan ta'sir ko'rsatadi. Talabalarning bilish faoliyatini tashkil etish jarayonida o'qituvchi o'z oldiga bu faoliyatni qanday kengaytirish kerak, degan savolni qo'yishi lozim. Mavjud ilmiy manbalarning tahlili va amalga oshirilgan kuzatishlar natijasida talabalardagi bilish faoliyati quyidagi tarkibiy qismlardan iborat:

- bilish qiziqishlari;
- o'quv maqsadlari;
- hissiyotlar: shaxsiy bezovtalik va hissiy barqarorlik;
- yutuqlarni qo'lga kiritish va muloqot qilishga bo'lgan ehtiyoj;
- intellektual layoqatlilik va muloqotga kirishuvchanlik;
- shaxsiy tajribalar hamda ko'nikmalar.

Rus fiziologiyasi va ilmiy psixologiyasining atoqli namoyondasi I.M. Sechenovning (1829—1905) «Bosh miya rsflekslari» degan mashxur asari 1863- yilda bosilib chiqdi. «Insondagi psixik va fiziologik jarayonlar—degan edi Sechenov—bu bir xil tartibdagi hodisalar, bir-biriga yaqin real dunyoga xos bo'lgan hodisalardir». Sechenov psixik

jarayonlarning asosi bosh miya reflekslaridir, degan ta'limotni ilgari surdi. Sechenov davomchisi I.P.Pavlov oliy nerv faoliyati fiziologiyasiga doir mashhur asarlarida psixik moddiy substrat faoliyatidagi asosiy qonuniyatlarni va ayrim jarayonlarning nerv-fiziologik mexanizmlarini ochib berdi.

Xulosa qilib aytganda, o'quv vaziyatini vujudga keltirish talabaning bilish faoliyatini rivojlantirish uchun keng imkoniyatlar yaratishini har tomonlama asoslashga harakat qilmoqdalar. Agar talaba bilishga intilsa, bilim olishga ehtiyoj sezsa, ularda sog'lom mayllar va qiziqishlar hosil bo'ladi va ular bilish jarayonida muvaffaqiyat qozonadilar.

АДАБИЁТЛАР :

1. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonuni. // Barkamol avlod-O'zbekiston taraqqiyotining poydevori. –T: 1997. 20-29 b.

2. Axmedova M.E. //“Modul-kredit tizimida mustaqil topshiriqlar tuzishning ilmiy-nazariy asoslari”// Monografiya //“Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi” MCHJ Toshkent-2022, 136 bet.

3. Axmedova M.E. //“Mustaqil topshiriqlar bilan ishlash va ularni baholash metodikasi” Metodik qo'llanma //“Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi” Toshkent-2022, 100 bet.

4. Axmedova M.E. //“PEDAGOGIKA” dasrlik.”Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi” MCHJ Toshkent-2022, 212 bet.

5.Axmedova M.E. Talabalarda mustaqil ta'lim ko'nikmalarini rivojlantirishning metodik xususiyatlari // O'zbekiston til va madaniyat. Metodika jurnali.T. – Toshkent, 2022. - №1(4). -B. 70-81.

6.Axmedova M.E. Kredit tizimida mustaqil topshiriqlar // TIL VA ADABIYOT TA'LIMI jurnali. -Toshkent, 2022. №6. - B 18-20. (13.00.00; №8).

7.Akhmedova M.E. Foreign experience in the transition to a credit-module system // Principles of development of linguistic-speech competence of students in independent education // Current Research Journal of Philological Sciences (2767-3758). №3(01). - P. 46–57 (13.00.00; №23). Journal Impact Factor 6,925

8. Akhmedova M.E. Research and application of textbooks in tutorials and manuals of higher education // Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. - Хиндистон, 2022. – P. 165- 172. Vol. 12, Issue 01. (13.00.00; №20). (13.00.00; №23). Journal Impact Factor 8,037

9.Akhmedova M.E Improvement of didactic, pragmatic methods of independent study tasks in philological education in the credit-module system // Asian Journal of Research in Social Sciences and Humanities. - Хиндистон, 2022. – P. 86-90 Vol. 12, Issue 02. (13.00.00; №23). Journal Impact Factor 8,625

10. Akhmedova M.E. Improvement of pedagogical - pragmatic processes of independent study // Tasks in philological higher education European journal of Humanities & Educational Advancements pages Vol. 3 No. 04, April 2022, Spain, - P. 279-281. (13.00.00; №23). Journal Impact Factor 7,223

11. Axmedova M.E. Features of module-credit, methods of question use and competence in creation of independent educational tasks / New York 2022. 28 iyun. Pages 217-221. Conference.

12. Abdivalievna, A. N. (2022). PSYCHOCORRECTION OF BEHAVIORAL AND EMOTIONAL FIELDS IN CHILDREN WITH ATTENTION DEFICIT AND HYPERACTIVE. British Journal of Global Ecology and Sustainable Development, 10, 132-137.

13. Abdivalievna, A. N. (2023). Psychological Interpretation of the Concept of Happiness. Eurasian Journal of Humanities and Social Sciences, 16, 3-6.

14. Abdivalievna, A. N. (2022). PSYCHOLOGICAL FEATURES OF ACHIEVING PROFESSIONALISM IN THE WORK OF DOCTORS. British Journal of Global Ecology and Sustainable Development, 10, 138-142.

15. Abdivalievna, A. N. (2022). Psychological features of adaptation of students abroad. Innovative Society: Problems. Analysis and Development Prospects, 117-120.

ONA TILI FANLARINI O'QITISHDA MUSTAQIL TA'LIM VA O'QUV TOPSHIRIQLARINI TUZISH

Axmedova Maloxat Ergashevna

TAFU "Pedagogika" kafedrasini mudiri

pedagogika fanlari doktori

TAFU 2-kurs talabasi

Rasulova Dildora Shuxratovna

Annotasiya: *Ta'lim traektoriyasini mustaqil shakllantirish imkoniyatini yaratilishi va akademik mobillik, baholarning to'planib borilishi, Professor-o'qituvchi, talabalarning fanga qiziqishi, hamda aniq belgilangan baholash tizimini joriy etilishi maqsadga muvofiq ekanligi asoslab berilgan.*

Kalit so'zlar: *Til, muloqot, bilim, nutqiy ko'nikma, modul-kredit, lug'at, didaktika*

Jahonda til o'qitish metodikasi keyingi yillarda bir qator yutuqlarni qo'lga kiritmoqda. Buning natijasida jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy sohalarida muayyan rivojlanishlar, islohotlar sodir bo'lmoqda. Zero, til muloqot vositasi sifatida barcha yo'nalishlarning taraqqiyotiga ta'sir qiladi, shuning uchun ham uni o'qitish masalasi doimo dolzarb hisoblanadi. Xalqaro tajribada modul-kredit tizimi o'zining bir qator avzalliklarga egaligi bilan ajralib tarmoqda. Bunda talabaga ta'lim berish, uni mustaqil ishlashga yo'naltirish ekanligi zamonaviy talablarga nihoyatda mos keladi. Dunyoda oliy ta'lim tizimi talabaning mustaqil ta'lim faoliyatiga asoslangan. Rivojlangan xorijiy tillarni o'qitishga doir ilmiy adabiyotlarda o'quv topshiriqlarining mazmuniga, foydalilik darajasiga alohida e'tibor beriladi va ta'lim jarayonida mustaqil ta'lim topshiriqlaridan savol, topshiriq va mashqlardan unumli foydalaniladi. Xalqaro tajribada mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlari o'zaro muloqotning samarali bo'lishiga qaratiladi. Amalda foydalaniladigan mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlari avvaldan belgilangan ma'lum mezonlar asosida shakllantiriladi.

Xalqaro tajribalar asosida til o'rganishga qo'yilgan aniq talablar orqali (tinglab tushunish), (gapirish), (o'qish) va (yozish) malakalari shakllantiriladi. Ona til o'qitishda mazkur yondashuvdan biroz ijodiyroq foydalanish maqsadga muvofiq, bizningcha. Chunki talabalar tilning tashuvchilari sifatida muayyan nutqiy ko'nikma va malakalarga ega bo'lgan holda maktabga keladilar. Talabalarda ona tilidan (ular tining tashuvchilari bo'lgani uchun) ba'zi ko'nikmalar rivojlantiriladi, asosan, ulardagi mavjud ko'nikmalar takomillashtiriladi. Ayniqsa, ona tilidan talabalar matn yoki suhbatni tinglab tushunadi, o'qiy oladi, gapira oladi va yoza oladi. Bunday vaziyatda ona tili o'qitish metodikasining asosiy vazifasi talabalarda eshitganlarini to'g'ri tushuna olish, adabiy tilda ravon va mantiqan izchil gapira olish, matnni o'qib tushuna olish hamda to'g'ri va mazmunli yoza olish ko'nikmalarini rivojlantirish lozim. Oliy ta'limning filologik yo'nalishlarida, boshlang'ich ta'lim

yo'nalishlarida ona tili fanini o'qitishda modul-kredit tizimining joriy etilishi, mustaqil ta'lim topshiriqlariga e'tibor kuchayishini ko'rsatadi. Davlat ta'lim standartlari va milliy baholash mezonlariga muvofiq tarzda ona tili fanlarini o'qitishda mustaqil ta'lim topshiriqlari, savol, mashq va topshiriqlar mazmunini tanqidiy o'rganish, ularni nutqiy ko'nikma va malakalarni rivojlantirish va baholash nuqtai nazaridan tavsiflash va tasniflash zarurati mavjud. Oliy ta'lim tizimida an'anaviy dars mashg'ulotlarida talabalar, xususan, bo'lajak mutaxassislariga bilim berish, o'quv va mustaqil topshiriqlar orqali ma'lumotlarni yodlash, turli manbalardan olingan jumalarni lingvistik tahlil qilishga mo'ljallangan. Bu esa bugungi zamon talablariga mos kelmay qolmoqda. Hayot insoniyat oldiga turli muammolarni qo'yadi, har bir kishi uni mustaqil hal qila olish qobiliyatiga ega bo'lishi kerak. Shu ma'noda pedagogikada muammoli ta'lim texnologiyasi joriy qilindi. Muammoga asoslangan ta'limda faqat, mustaqil ta'lim topshiriqlaridan asosan, savol va topshiriqlarning muhim o'rne bor. Muammoli o'qitishning mohiyati shundan iboratki, o'qituvchi bilimlarni tayyor shaklda yetkazmaydi, balki o'qituvchi tomonidan savol yoki topshiriq shaklida muammoli vazifalar qo'yiladi, mashg'ulotni tashkil etuvchi ularni hal qilish yo'llari va vositalarini izlashga undaydi. Bu ham, albatta, savol va topshiriqlar orqali amalga oshiriladi. Mashqlar esa uni o'zlashtirish yoki sifatini yaxshilash maqsadida aqliy yoki amaliy harakatni takror-takror bajarish demakdir. Bu jarayonda o'z o'rne bilan mashqlar ham ishtirok etadi. Oliy ta'lim dars mashg'ulotlarida mustaqil topshiriqlarining qo'llanilishini muntazam deb bo'lmaydi, keyingi yillarda yaratilgan darslik va qo'llanmalar mustaqil topshiriqlari asosida yaratila boshladi. Masalan, H.Jamolxonov tomonidan nashr qilingan.

Ona tili ta'limida mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlarini takomillashtirish zarurati mavjud bo'lib, unda quyidagi lingvodidaktik talablar bajarilsa, mustaqil va o'quv topshirig'i zamon talabiga mos va samarali bo'ladi: bir mustaqil va o'quv topshirig'ini bajarish asnosida bir nechta nutqiy ko'nikmani rivojlantira olish imkoniyatiga ega bo'lishi; talabalarning mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlarni amalga oshirishga ongli yondashishi, bajarishda didaktik ketma-ketlikka rioya qilishi; mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlarini zamonaviy axborot manbalaridan topish uchun sun'iy intellekt bilan to'g'ri muloqot qila olishi; o'quv lug'atlaridan mavzu doirasida unumli foydalana olishi. Takomillashtirilgan mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlari muammoli o'qitishning quyidagi asosiy psixologik-pedagogik maqsadlariga muvofiq kelishi kerak: talabalarning fikrlash va qobiliyatlarini rivojlantirish, ijodiy qobiliyatlarini rivojlantirishga; talabalarning faol izlanish va mustaqil masalalar yechish jarayonida olgan bilim va ko'nikmalarini o'zlashtirishlari, natijada bu bilim va ko'nikmalar an'anaviy mashg'ulotlarga qaraganda mustahkam bo'lishiga; nostandart muammolarni ko'ra oladigan, o'rnata oladigan va hal qila oladigan talabaning faol ijodiy shaxsini tarbiyalashga mos bo'lishi lozim. Ona tili ta'limda faol qo'llanila boshlagan matn bilan ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishda muammoli ta'lim texnologiyasi muhim ahamiyatga ega. Har qanday matn tahlilini mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlari orqali muammoli jarayonga aylantirish mumkin. Bunda savol yoki topshiriqni to'g'ri qo'yish

kifoya qiladi. Bu o'rinda muammoni yechish, olingan natijalarni tekshirish, ularni asl faraz bilan taqqoslash, olingan bilim va ko'nikmalarni tizimlashtirish va umumlashtirish bosqichlari muhim hisoblanadi. Muammoni muvaffaqiyatli o'rganish shartlarida mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlarning ishtiroki o'ziga xos bo'ladi: muammoning mazmuniga qiziqish uyg'otish uchun yetarli savol yoki tayyorlovchi topshiriqlar orqali motivatsiyani ta'minlash; har bir bosqichda yuzaga keladigan muammolar bilan ishlashning maqsadga muvofiqligini ta'minlash; muammoni hal qilishda qo'yilgan vazifa va savolning ahamiyati; talabalar tomonidan bildirilgan barcha fikr va farazlarga e'tibor va rag'bat bilan qaralganda o'qituvchi va talaba o'rtasidagi diologik do'stona muloqotning o'rnilishi.

Bularning barchasi mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlar mazmuniga bog'liq, mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlarining asosini esa bilish faoliyat turi tashkil qiladi. Bu borada I.Ya. Lerner, N. M. Skatkinlarning metodik yondashuvlari hammaga ma'lum va mashhurdir. Bilish faoliyatining turi-o'qituvchi tomonidan taklif etilgan mustaqil va o'quv jadvali bo'yicha ishlash orqali talabalar erishadigan bilish faoliyatining mustaqil darajasidir. Bu quyidagi tasnif usullarida farqlanadi: tushuntirish-illyustrativ (axborot-reseptiv); reproduktiv; muammoli taqdimot; qisman-qidiruv (xuaristik); tadqiqot. Axborot-reseptiv usulning mohiyati quyidagi xususiyatlarda ifodalanadi: bilim talabalarga "tayyor" shaklda taklif etiladi; o'qituvchi bu bilimlarni turli yo'llar bilan idrok etishni tashkil yetadi; talabalar bilimlarni idrok etish (qabul qilish) va tushunishni amalga oshiradilar, ularni xotirasida tuzatadilar. Barcha axborot manbalari (so'z, ko'rgazma va boshqalar.) qabul qilishda ishlatiladi va taqdimot mantig'ini induktiv va deduktiv ravishda ishlab chiqish mumkin. O'qituvchining boshqaruv faoliyati bilimlarni idrok qilishni tashkil etish bilan chegaralanadi. O'qituvchilarning o'z talabalarini bilim olishga, fikrlashga undash quroli, ularning faoliyatini, o'zlashtirilishini monitoring qilishda o'lchov bu – mustaqil va o'quv topshiriqlaridir. An'anaviy ona tili ta'limida ham o'qitishning reproduktiv metodidan foydalaniladi. U quyidagi xususiyatlarga ega: bilim talabalarga "tayyor" shaklda taklif etiladi; o'qituvchi bilimlarni muloqot qilibgina qolmay, balki uni bayon etadi; talabalar bilimlarni ongli o'zlashtiradilar, uni tushunadilar va eslab qoladilar. O'zlashtirishning mezoni–bilimlarni to'g'ri ko'paytirish; o'zlashtirishning zarur kuchi bilimlarni takror takrorlash orqali ta'minlanadi. Muammoli ta'lim texnologiyasi esa ijrochilikdan ijodiy faoliyatga o'tishni ta'minlaydi. Muammoli ta'limning ma'lum bir bosqichida talabalar hali muammolarni o'zlari hal qila olmaydilar va shuning uchun o'qituvchi muammoni tadqiq qilish, uning yechimini boshidan oxirigacha belgilash yo'lini ko'rsatadi. Bu usuldagi talabalar esa ishtirokchilar emas, balki kuzatuvchi bo'lsa-da, bilib olish qiyinchiliklarini hal qilishni o'rganadilar. Ona tili ta'lim mazmunida qisman izlanuvchanlik ta'lim metodidan ham foydalaniladi, uning mohiyati quyidagi xususiyatlarda ifodalanadi: – bilim talabalarga "tayyor" shaklda taklif etilmaydi, ularni mustaqil ravishda chiqarish kerak; – o'qituvchi bilimlarni xabar yoki taqdim etishni tashkil etmaydi, balki turli vositalar orqali yangi bilimlarni izlanadi; – o'qituvchi rahbarligida talabalar mustaqil mulohaza yuritadilar, paydo

bo'lgan bilish muammolarini hal qiladilar, muammoli vaziyatlarni yaratadilar va hal qiladilar, tahlil qiladilar, xulosa chiqaradilar va natijada ongli mustahkam bilim hosil qiladilar.

O'quv topshiriqlari oliy ta'lim darslik va qo'llanmalarining ham asosiy qismini tashkil etishi kerak. Oliy ta'limda mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlarini tuzish va ulardan foydalanish bo'yicha alohida fanlar tashkil etilishi lozim. Mavjud mustaqil ta'lim va o'quv predmetlarning mavzu va yo'nalishidan kelib chiqib, oliy ta'limdagi mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlarni mazmun jihatidan 3 ga ajaratish mumkin:

1. Hozirgi o'zbek adabiy tili fani bo'yicha tuziladigan mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlari.

2. O'zbek tili fani bo'yicha mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlari.

3. O'zbek tili o'qitish metodikasi fani bo'yicha tuziladigan mustaqil ta'lim va Masalan, A.Jamolxonovning "Hozirgi o'zbek adabiy tili" darsliklaridagi quyidagi mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlaridan foydalanilgan:

1. Leksikologiya nimani o'rganadi?

2. Leksika nima?

3. Leksikologiyaning maqsadi va vazifalari haqida ma'lumot bering.

4. Leksikologiyaning qanday turlari bor?

5. Leksikologiya tilshunoslikning qaysi bo'limlari bilan aloqada bo'ladi? Sabablari?

Yuqoridagi o'quv topshiriqlari orqali talabani ijodiy ishlashga o'rgatmaydi.

Professor B.Mengliyev muallifligida umumta'lim maktablari uchun yaratilgan darsliklarida o'qitishning qisman izlanuvchanlik va asosan, tadqiqot (izlanuvchanlik) metodlariga tayanilgan, uning mohiyati quyidagicha: maslan, "Uyga vazifa" ruknida mashqning sharti talabani mustaqil shug'illanishga undaydi. Izlanuvchanlik quyidagi xususiyatlarga ega bo'ladi: – o'qituvchi talabalar bilan birgalikda muammoni shakllantiradi, uning yechimi auditoriyada dars mashg'uloti mobaynida aniqlanadi; – bilim talabalar bilan bo'lishilmaydi. Talabalar muammoni o'rganish jarayonida uni mustaqil oladilar, olingan javoblarning turli versiyalarini taqqoslaydilar. Natijalarga erishish uchun vositalar ham talabalar tomonidan belgilanadi; – o'qituvchining faoliyati muammoni hal qilish jarayonini operativ boshqarish; – ta'lim jarayoni yuqori intensivligi bilan ajralib turadi, o'qitishga qiziqish ortadi va olingan bilimlar chuqur farqlanadi.

Oliy ta'lim tizimining ona tili o'qitish metodikasida mustaqil ta'lim va o'quv topshiriqlaridan foydalanishning mavjud holati, o'zbek tili o'qitish metodikasi darsliklarida savol, mashq va topshiriqlarning berilishi tahliliy o'rganildi, shuningdek, o'quv topshiriqlarini didaktik va nazariy jihatdan takomillashtirish bo'yicha olib borilgan tadqiqotlar tahlilga tortildi. Oliy ta'lim tizimida talabalarni mustaqil ta'lim olishga o'rgatish hamda ularning faoliyatini baholash bo'yicha talablar, asosan, o'qituvchilar tomonidan platformaga yuklangan, talabalar uchun taqdim qilingan topshiriqlarni mustaqil bajaradilar. Har qanday ta'lim shakli, o'qitish metodikasi baholash mezoni bilan yaratilishi lozim. Oliy

ta'limning filologiya, o'zbek tili va adabiyoti, boshlang'ich ta'lim ixtisosliklari talabalari uchun mustaqil ta'lim topshiriqlari va ularni baholash mezonlari xorijiy va mahalliy tajribalarga tayangan holda ishlab chiqilishi maqsadga muvofiqdir.

ADABIYOTLAR :

- 1 . Жамолхонов Ҳ. Ҳозирги ўзбек адабий тили дарслик. –Т., 2014. 96-б.
- 2.Турсунов У., Мухторов А., Раҳматуллаев Ш. Ҳозирги ўзбек адабий тили Олий ўқув юртлари филология факультетлари талабалари учун дарслик қайта ишланган, тўлдирилган учинчи нашр. –Т., 1992. 400 б.
3. Ғ.Ҳамроев Она тили ўқитишнинг самарали усуллари. Ўқитувчилар учун методик қўлланма. –Т.: Баёз нашриёти. 2018. 9-11б.
- 4.Саидов М. Ўзбек мактабларининг 5-синфларида она тили таълими жараёнида тафаккурни ривожлантирувчи ўқув топшириқлари ва улардан фойдаланиш методикаси: пед. фан. ном-ди дисс. автореф. ТДПУ. –Тошкент, 2000. – 25 б.
- 5.Қодиров М., Неъматов Ҳ. Менглиев Б. Ва бошқ. Она тили 8-синфлар учун дарслик. – Т.: Чўлпон. 2019. 6-8 б.
6. Raupova L.R. Nutq madaniyati Darslik.T.:2018 yil.
- 7.То'хлиев В., Inog'omova R., Abdulahatova R. Darsliklar bilan ishlash metodikasi. – Т.: TDPU, 2008. – 151 б.
- 8.Axmedova M.E.U.A.Tashkenbayeva., E.Suyunova Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti (Darslik). Т.: Tibbiyot nashriyoti matbaa uyi, 2022. -287b.
- 9.Axmedova M.E. (O'quv qo'llanma) – Т.: Noshir, 2011.

OSHQOZON YARA KASALLIKLARI BILAN KASALLANGAN BEMORLARNING PSIXOLOGIK XUSUXIYATLARI

Narmetova Yulduzxon Karimovna

*Toshkent Tibbiyot Akademiyasi,
Pedagogika, psixologiya va tillar kafedrasida dotsenti.*

To'xtamirzayev Abbos Hasanboy o'g'li

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi talabasi.

Abdullayev Sherzod Mamatqul o'g'il

Toshkent tibbiyot akademiyasi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada siz inson psixologiyasini buzilishini organizmga qanday ta'sir etishini va qanaqa oqibatlarga olib kelishi, hamda oshqozon yara kasalliklarining psixosomatikasi haqida ma'lumotlarga ega bo'lasiz.*

Kalit so'zlar: *oshqozon yara kasalligi, yara psixosomatikasi, oshqozon yara ruhiy xususiyatlari, yaraning psixosomatik belgilari oshqozon yara kasalligi ruhiy kasallikni davolash.*

Аннотация: *В этой статье вы получите информацию о влиянии психологии человека на организм и его последствиях, а также о психосоматике язвенной болезни.*

Ключевые слова: *язвенная болезнь, психосоматика язвенной болезни, психологическая характеристика язвенной болезни, психосоматические симптомы язвенной болезни, лечение язвенной болезни, психическое заболевание.*

Annotation: *In this article, you will get information about the effects of human psychology on the body and its consequences, as well as the psychosomatics of peptic ulcer disease.*

Key words: *peptic ulcer disease, psychosomatics of peptic ulcer, psychological characteristics of peptic ulcer, psychosomatic symptoms of peptic ulcer, treatment of peptic ulcer mental illness.*

Ma'lumki, odamlarda ko'plab kasalliklar psixologik yoki aqliy muammolar bilan bog'liq oshqozon yara kasalligini psixozomatik sabablari ham bor, ular miya va orqa miya, shuningdek limfa va qon aylanish tizimining yomon ishlashiga olib keladi. Tibbiyotga eng og'irlardan biri sifatida ma'lum bo'lgan yara yani yazva kabi kasallik keng qamrovli, bemorning ishtirokida davolanishi kerak. Gormonal tizim har qanday hissiy ta'sirlarga juda sezgir. Shuning uchun oshqozon psixologik sabablari yara kasalligining salbiy his-tuyg'ulari, uning fe'l-atvor xususiyatlari, xatti-harakati va atrofdagi odamlar bilan aloqasi bilan bevosita bog'liq. Psixosomatika sohasidagi mutaxassislarining ta'kidlashicha, yara kasalligi

me'dada shira ko'p ajralishi, jismoniy yoki aqliy charchoq, biologik ritmning buzilishi, uyqusizlik va ishtahaning buzilishi bilan rivojlanadi.

Oshqozon yara kasalliklari psixosomatikasi: Hozirgi vaqtda oshqozon yarasi kasalligining mohiyati kasallikdagi organdagi mahalliy o'zgarishlar bilan bog'liq. Kasallikning asosiy alomati o'n ikki barmoqli ichak lampochkasida, oshqozon yarasi bo'lib, ko'pincha qorinning yuqori qismida og'riq paydo bo'ladi.

Kasallik rivojlanishida emotsional stressning rolini o'rganayotganda uning ikki turini ajratish mumkin: qo'zg'atuvchi (kasallikning qo'zg'atuvchi mexanizmi) va modulyatsion (kasallikning o'zgarishi bilan birga). Shu bilan birga, o'ziga xos "to'siq doirasi" shakllanadi, chunki jismoniy darajada azoblanish hissiy darajadagi bezovtaliklarni kuchaytiradi va aksincha. Inson tashqi dunyodagi his-tuyg'ulari va tajribalarini ifoda etishga intiladi, masalan, u sog'lig'i haqida shifokor bilan gaplashib, sodir bo'layotgan narsalar haqida o'ylaydi, Internetda qidiradi, olingan ma'lumotlarga munosabat bildiradi va hokazo. Va bu kasallikning rivojlanishining yana bir darajasi - intellektual.

Va bu darajalarning barchasi o'zaro bog'liqdir, albatta. Bundan tashqari, sensatsiya / tajriba / aks ettirishdan so'ng, o'zi ham va uning ahvoli to'g'risida ham ma'lumotlar to'plami bo'lib, odam vaziyat haqida umumiy g'oyani, "men kasalman" yoki "men sog'lomman" qarorini qabul qilishda namoyon bo'ladigan bahoni rivojlantiradi. Ko'p darajali tuzilish sifatida kasallik tushunchasi nafaqat o'tmish haqidagi bilimlarga asoslangan, balki zamonaviy metodologiyaga ham mos keladi. Va bunday tizim uchun asosiy talab shundaki, uning hech bir elementi o'ziga xos xususiyatlarga ega emas, butun integral tizim, bu nafaqat xususiyatlar yig'indisi, balki yangi sifatdir. Va shuning uchun kasallikni ushbu pozitsiyalarning faqat bittasida ko'rib chiqish bir tomonlama va to'liq emas. Tegishli mutaxassislar kasallikning namoyon bo'lishi bilan barcha darajalarda professional ravishda ishlashi muhimdir. Oshqozon yarasi kasalligining kuchayishi davrida faqat har to'rtinchi odam o'z kasalligi bilan etarlicha munosabatda bo'ladi (bu odam tanasini tinglab, barcha tavsiyalarni mas'uliyat bilan bajaradi va davolanishning muvaffaqiyatiga ishonadi), barcha bemorlarning qariyb yarmi kasallikka jiddiy munosabatda emas: yoki ular kasallik haqidagi barcha mumkin bo'lgan fikrlarni bekor qilishadi, yoki ular kasallikning hayoti va turmush tarziga ta'sirini inkor etadilar.

Bemorlarning qolgan yarmining munosabati kasallikka, ichki dunyoga nisbatan haddan tashqari stress bilan tavsiflanadi. Va bu erda kasallikka, ularning sub'ektiv hissiyotlariga, ularning zo'ravonligini oshirib yuboradigan chuqur shaklga, sof shaklda gipoxondriya bo'lishi mumkin. Bu kasallikning rivojlanishi va kuchayishi paytida eng aniq namoyon bo'ladi. Bundan tashqari, gipoxondriakal holatlar besh yildan ortiq vaqt davomida oshqozon yarasi kasalligi bo'lgan odamlarga xosdir. Shuningdek, endoskopik tekshiruv, oshqozon yarasi kattaligi va chuqurligi to'g'risida haddan tashqari tashvish mavjud. Kayfiyat "asabiy zaiflik" bilan ifodalanishi mumkin, g'azablanish va g'azablanish ruhiy tushkunlik fonida yuzaga keladi.

Bemor o'zini o'zini past darajadagi deb bilishi va boshqalar bu ball bo'yicha u bilan birdamlikda ekanligiga ishonishlari mumkin.

Remissiya davrida rasm deyarli o'zgarmaydi, faqat kasallikka nisbatan "inkor etuvchi" munosabat va reaksiyalar soni biroz oshib boradi. Va eng muhimi, bemorlarda kasallikka moslashish darajasi pasaygan aniq gipoxondriyal yoki xavotirli xususiyatlar kasallikning kuchayishini davolash natijalari uchun noqulay omil hisoblanadi. Kasallikning uzoq davom etadigan remissiyasi holatlarida kasallikning muammolari kamdan-kam hollarda birinchi o'ringa chiqadi, ammo stressga nisbatan aniq hissiy reaksiyalar mavjud bo'lganda, bemorlarga profilaktika qilinadigan anti-yara davolash kursini o'tashni tavsiya etish kerak. Ushbu kurs kasallikning somatik ko'rinishlaridan tashqariga chiqishi kerak, shuningdek, bemorning psixologik holati va uning tajribalari bilan bog'liq.

Oshqozon yara kasalligi simptomlari xususiyatlari. Shifokor ushbu kasallikni aniqlab, davolanishni buyurgandan so'ng, bemor ichki va tashqi tomondan sezilarli darajada o'zgaradi. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti ma'lumotiga ko'ra, Yer yuzidagi 15 foiz inson oshqozon yarasi kasalligidan aziyat chekadi. Oshqozonni ishdan chiqarishi mumkin bo'lgan mazkur kasallik simptomlariga befarq bo'lmaslik va shifokor ko'rsatmalariga amal qilish muhim. jig'ildon qaynashi, qorin shishishi, vazn tanlash, beldagi og'riq kasalliklari simptomlarida namoyon bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Umumiy psixologiya E.G'oziyev
2. Muloqot psixologiyasi Buriyev Abror Ibragimovich
3. Psychologic Factors Associated With peptic ulcer Disease.
4. Нарметова, Ю. (2021). Алекситимия-психосоматик касалликлар омили сифатида.
5. Нарметова, Ю. (2014). Депрессия-психосоматик касалликларнинг предиктори сифатида. Scienceweb academic papers collection.
6. Нарметова, Ю. (2020). Оила хотиржамлиги-болалардаги психосоматиканинг олдини олиш омили сифатида. Бола ва замон.
7. Нарметова, Ю. (2016). Соғлиқни сақлаш тизимида психологик хизматнинг бугунги ҳолати ва истиқболлари.
8. Baxtiyarovna, S. D., & Dilbar, A. (2023). PSIXOSOMATIKA-GARMONLAR MUVOZANATINING BUZILISHI SIFATIDA. Scientific Impulse, 1(8), 835-838.
9. Baxtiyarovna, S. D. (2023). ART-TERAPEVTIK USULLARNI TIBBIYOTDA QO'LLASHNING HOS JIHATLARI. Scientific Impulse, 1(8), 781-787.
10. Baxtiyarovna, S. D., & Ziyat, O. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLARIDA QO'LLANILADIGAN PSIXOPROFILLAKTIK USULLAR. Scientific Impulse, 1(8), 861-864.

11. Ravshanovna, R. Z. (2023). PSIXOLOGIK KASALLIKLAR. Journal of new century innovations, 26(2), 22-24.
12. Nasirovna, M. R. (2022). THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL DIAGNOSIS IN CLINICAL PRACTICE. Conferencea, 4-6.
13. Narmetova, Y., Melibayeva, R., Akhmedova, M., Askarova, N., & Nurmatov, A. (2022). PSYCHODIAGNOSTICS ATTITUDE OF THE PSYCHOSOMATIC PATIENTS'DISEASE.
14. Boysoatovna, R. R., Xudoyqul o'g'li, M. S., & Shokir o'g'li, A. U. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLAR BILAN KASALLANGAN BEMORLARNING PSIXOLOGIYASI. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(9), 1061-1066.
15. Рашидович, Б. Т. (2022). НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ДИАГНОСТИКИ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПОДРОСТКАМИ КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЙ ЖИЗНИ. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES, 3(12), 224-228.

QANDLI DIABET BILAN KASALLANGAN BEMORLARNING EMOSIONAL XUSUSIYATLARI

Narmetova Yulduzxon Karimovna

*Toshkent Tibbiyot Akademiyasi
Pedagogika, psixologiya va tillar kafedrasida dotsenti.*

Boqiyev Jahongir Nodirjon o'g'li

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi talabasi.

Po'latov Ulug'bek Marat o'g'li

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi talabasi.

Annotatsiya: *Ushbu maqolada siz inson psixologiyasini buzilishini organizmga qanday ta'sir etishini va qanaqa oqibatlarga olib kelishi, hamda qandli diabetning psixosomatikasi haqida ma'lumotlarga ega bo'lasiz.*

Kalit so'zlar: *qandli diabet, diabet psixosomatikasi, diabet ruhiy xususiyatlari, diabetning psixosomatik belgilari, diabetda ruhiy kasallikni davolash.*

Аннотация: *В этой статье вы получите информацию о том, как расстройство психологии человека влияет на организм и какие последствия оно вызывает, а также о психосоматике сахарного диабета.*

Ключевые слова: *диабет, психосоматика диабета, психические особенности диабета, психосоматические симптомы диабета, лечение психических заболеваний при диабете.*

Annotation: *In this article, you will learn about the impact of human psychological disorders on the body and its consequences, as well as the psychosomatics of diabetes.*

Key words: *diabetes, psychosomatics of diabetes, mental characteristics of diabetes, psychosomatic symptoms of diabetes, treatment of mental illness in diabetes.*

Ma'lumki, odamlarda ko'plab kasalliklar psixologik yoki aqliy muammolar bilan bog'liq. 1-toifa va 2-toifa diabetning ichki psixosomatik sabablari ham bor, ular miya va orqa miya, shuningdek limfa va qon aylanish tizimining yomon ishlashiga olib keladi. Tibbiyotga eng og'irlardan biri sifatida ma'lum bo'lgan diabet kabi kasallik keng qamrovli, bemorning ishtirokida davolanishi kerak. Gormonal tizim har qanday hissiy ta'sirlarga juda sezgir. Shuning uchun diabetning psixologik sabablari diabet kasalligining salbiy his-tuyg'ulari, uning fe'l-atvor xususiyatlari, xatti-harakati va atrofdagi odamlar bilan aloqasi bilan bevosita bog'liq. Psixosomatika sohasidagi mutaxassislarining ta'kidlashicha, 25 foiz hollarda qandli diabet surunkali tirnash xususiyati, jismoniy yoki aqliy charchoq, biologik ritmning buzilishi, uyqusizlik va ishtahaning buzilishi bilan rivojlanadi. Hodisaga salbiy va depressiv reaksiya metabolik kasalliklarning qo'zg'atuvchisi bo'lib, qon shakarining ko'payishiga olib keladi.

Qandli diabetning psixosomatikasi: Qandli diabetning psixosomatikasi birinchi navbatda buzilgan asabni tartibga solish bilan bog'liq. Ushbu holat depressiya, zarba, nevroz bilan birga keladi. Kasallikning mavjudligi odamning xulq-atvor xususiyatlari, o'zlarining his-tuyg'ularini namoyon qilish moyilligi bilan tan olinishi mumkin. Psixosomatika tarafdorlarining fikriga ko'ra, tananing har qanday buzilishi bilan psixologik holat yomon tomonga o'zgaradi. Shu munosabat bilan, kasallikni davolash emotsional kayfiyatni o'zgartirish va psixologik omilni yo'q qilishdan iborat bo'lishi kerak degan fikr mavjud. Agar odamda diabet kasalligi bo'lsa, psixosomatika ko'pincha qo'shimcha ravishda ruhiy kasalliklar mavjudligini ko'rsatadi. Buning sababi diabetga chalingan odamning stressli, hissiy jihatdan beqaror, ma'lum dori-darmonlarni qabul qilishi va atrof-muhitdan salbiy ta'sirini his qilishi.

Agar sog'lom odam boshdan kechiradigan va tirnash xususiyati keltirib chiqaradigan giperglikemiyadan tezda xalos bo'lsa, unda diabet kasalligi bilan organizm psixologik muammoni engishga qodir emas.

- Psixologiya odatda diabet kasalligini onaning mehrining yetishmasligi bilan bog'laydi. Diabetga moyil bo'lganlar, yordamga muhtoj. Bunday odamlar ko'pincha passiv, tashabbus ko'rsatishga moyil emaslar. Bu kasallikning rivojlanishiga olib keladigan omillarning asosiy ro'yxati.

- Liz Burbo o'z kitobida yozganidek, diabetga chalinganlar qizg'in aqliy faoliyat bilan ajralib turadi, ular har doim ma'lum bir istakni ro'yobga chiqarish yo'lini izlaydilar. Biroq, bunday odam boshqalarning yumshoqligi va sevgisidan qoniqmaydi, u ko'pincha yolg'iz. Kasallik diabetga chalinganlar dam olishlari, o'zlarini rad etilgan deb hisoblashni to'xtatishlari, oilada va jamiyatda o'z o'rnini topishga harakat qilishlari kerakligini anglatadi.

- Doktor Valeriy Sinelnikov 2-toifa diabetning rivojlanishini kekxa odamlarda turli xil salbiy his-tuyg'ularni to'plashi bilan bog'laydi, shuning uchun ular kamdan-kam hollarda quvonchni his qilishadi. Shuningdek, diabetga chalinganlar shirinliklar iste'mol qilmasliklari kerak, bu ham umumiy hissiy holatga ta'sir qiladi.

Qandli diabetning ruhiy xususiyatlari: Shifokor ushbu kasallikni aniqlab, davolanishni buyurgandan so'ng, bemor ichki va tashqi tomondan sezilarli darajada o'zgaradi. Kasallik barcha ichki organlarga, shu jumladan miyani ishiga ta'sir qiladi.

Xususan, diabet psixosomatikasi quyidagi ruhiy kasalliklarning paydo bo'lishi bilan bog'laydi:

1. Qo'rquv va tashvish kasallikning ikkita ko'rinishidir, masalan 1-toifa va 2-toifa diabet. Bemor odatda o'zining barcha muammolarini engishga harakat qiladi, ko'p miqdorda oziq-ovqat iste'mol qiladi, shu jumladan zararli. Natijada, agar odam ochlik bo'lsa, tashvishlanish odatini rivojlantiradi.

2. Asossiz qo'rquv va doimiy tashvish bilan miyaning ko'p qismlarining ishi buziladi. Tushkunlik holatidan kelib chiqqan holda, uzoq vaqt davom etadigan depressiya rivojlanadi va uni davolash kerakli ta'sir ko'rsatmaydi.

3. Shuningdek, diabetga chalinganlarga ko'pincha psixoz va hatto shizofreniya kabi psixologik holat tashxisi qo'yiladi. Hozirgi vaqtda olimlar ruhiy patologiyalarning to'liq ro'yxatini tuza olmadilar, ammo kasallik va hissiy holat o'rtasidagi muayyan naqshni kuzatish mumkin.

4. Qandli diabetni davolash paytida shifokor ruhiyatdagi apatiya, depressiya, psixoz, shizofreniya ko'rinishidagi turli xil og'ishlarni aniqlashi mumkin, shuning uchun psixoterapevt tomonidan tekshirilib, sababini o'z vaqtida bartaraf etish kerak.

Qandli diabetning psixosomatik belgilari: Kasallik mavjud bo'lganda, diabet kasalligi doimo murakkab testlarni o'tkazadi va nevrologik tekshiruv yordamida inson ruhiyatining me'yordan qanchalik og'ib ketganligi aniqlanadi. Shu bilan birga, diabet bilan kasallangan odam bilan suhbat o'tkaziladigan psixiatrga tashrif buyurish kerak. Tadqiqotlarga ko'ra, diabet bilan og'rigan odamlarning 70 foizida turli darajadagi psixikaning patologiyasi aniqlangan. Odatda odam o'zidagi og'ishlarni sezmaydi, shuning uchun u tibbiy yordam so'rashga shoshilmaydi. Buzulishlikni davolash o'z vaqtida bajarilmaganligi sababli, jiddiy oqibatlariga olib kelishi mumkin.

Ko'pincha diabet kasalligi sindromning mavjudligini aniqlaydi:

Nevrastenik;

Histerik;

Psixastenik;

Asteno-depressiv;

Nevrastenik;

Psixastenik;

Astenoipoxondriya.

Bunday og'ishlar standart klinik ko'rinishga muvofiq davom etadi. Astenik sindrom diabet bilan og'rigan odamlarda eng keng tarqalgan. Bu asabiylashish, doimiy asossiz axloqiy va jismoniy charchoq bilan bog'liq. Bunday holatda bo'lgan odamda uyqu buziladi, ishtahasi pasayadi, biologik ritmlar buziladi, bemor doimiy ravishda o'zi va boshqalardan norozi bo'ladi, diabet bilan o'zini zaif his qiladi.

Qandli diabetda ruhiy kasalliklarni davolash: Agar odamda diabet bo'lsa, psixologik sabablar psixiatrni yo'q qilishga yordam beradi. Xususan, autogenik trening yordamida inson kasallikning har qanday bosqichida patologiyani engishga qodir.

1. Kasallikning dastlabki bosqichida shifokor psixosomatik omilni yo'q qilishga qaratilgan psixoterapevtik mashqlar to'plamini tavsiya qiladi. Psixiatr shaxsiy va rekonstruktiv mashg'ulotlarni o'tkazadi, shifokor bilan suhbat davomida psixologik muammoning barcha sabablarini aniqlash mumkin.

2. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'pincha diabetga chalinganlar uchun mashqlar murakkabliklar, qo'rquvlar va noroziliklarni namoyon qiladi. Bunday qo'rquvni bemor bolalikdan bilishi mumkin va aynan ular aynan tizimli kasallik rivojlanishida asosiy omil bo'lganlar.

3. Psixologik yordamga qo'shimcha ravishda, ruhiy kasalliklar bo'lganida nootrop dorilar, sedativlar, antidepressantlar buyuriladi. Miyani qayta tiklash va psixikani normallashtirish uchun psixosomatik usul bilan birgalikda dori-darmonli terapiyani qo'llang.

Depressiv-gipoxondriya va semirish-fobik sindrom diabetning ikkinchi keng tarqalgan turi hisoblanadi. Bunday holatda davolanish psixiatr va endokrinolog tomonidan amalga oshiriladi. Bundan tashqari, antipsikotiklar va trankvilizatorlar ko'rinishidagi kuchli antidepressantlar shifokor buyurganidek qo'llaniladi. Bemorning faoliyatini buzish uchun ular jiddiy ruhiy kasalliklarni davolashadi. Bunday dorilar sog'liq uchun zararli, ammo ulardan foydalanmasdan patologiyani davolash mumkin emas.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Balhara YP. Diabetes and psychiatric disorders. *Indian J Endocrinol Metab.* - 2019;15(4):274.

2. Roy T, Lloyd CE. Epidemiology of depression and diabetes: a systematic review. *J Affect Disord.* 2022;142:S8-21.

3. Buchberger B et al. Symptoms of depression and anxiety in youth with Type 1 diabetes: a systematic review and meta-analysis. *Psychoneuroendocrinol.* 2016;70:70-84.

4. Lloyd CE et al. Prevalence and correlates of depressive disorders in people with Type 2 diabetes: results from the International Prevalence and Treatment of Diabetes and Depression (INTERPRET-DD) study, a collaborative study carried out in 14 countries. *Diabet Med.* 2018;35(6):760-9.

5. Нарметова, Ю. (2014). Бемор аёлларда депрессия ҳолатининг психопрофилактикаси. Таълим тизимида ижтимоий-гуманитар фанлар.

6. Нарметова, Ю. К. (2023). ВИДЫ ПСИХОСОМАТИЧЕСКИХ РАССТРОЙСТВ И ИХ ХАРАКТЕРИСТИКА У ДЕТЕЙ. *Gospodarka i Innowacje.*, 33, 221-224.

7. Нарметова, Ю. (2014). Тиббиёт психологиясида психосоматик касалликлар муаммоси. ЎзМУ хабарлари.

8. Baxtiyarovna, S. D., & Dilbar, A. (2023). PSIXOSOMATIKA-GARMONLAR MUVOZANATINING BUZILISHI SIFATIDA. *Scientific Impulse*, 1(8), 835-838.

9. Baxtiyarovna, S. D. (2023). ART-TERAPEVTIK USULLARNI TIBBIYOTDA QO'LLASHNING HOS JIHATLARI. *Scientific Impulse*, 1(8), 781-787.

10. Baxtiyarovna, S. D., & Ziynat, O. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLARIDA QO'LLANILADIGAN PSIXOPROFILLAKTIK USULLAR. *Scientific Impulse*, 1(8), 861-864.

11. Ravshanovna, R. Z. (2023). PSIXOLOGIK KASALLIKLAR. *Journal of new century innovations*, 26(2), 22-24.

12. Nasirovna, M. R. (2022). THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL DIAGNOSIS IN CLINICAL PRACTICE. *Conferencea*, 4-6.

13. Narmetova, Y., Melibayeva, R., Akhmedova, M., Askarova, N., & Nurmatov, A. (2022). PSYCHODIAGNOSTICS ATTITUDE OF THE PSYCHOSOMATIC PATIENTS'DISEASE.

14. Boysoatovna, R. R., Xudoyqul o'g'li, M. S., & Shokir o'g'li, A. U. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLAR BILAN KASALLANGAN BEMORLARNING PSIXOLOGIYASI. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(9), 1061-1066.

15. Рашидович, Б. Т. (2022). НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ДИАГНОСТИКИ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПОДРОСТКАМИ КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЙ ЖИЗНИ. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES, 3(12), 224-228.

OIV INFEKSIYASI BILAN KASALLANGAN BEMORNING PSIXPLOGIYASI

Narmetova Yulduzxon Karimovna

*Toshkent Tibbiyot Akademiyasi, Pedagogika,
psixologiya va tillar kafedrasida dotsenti.*

Elmuradova Sevinch Yangiboy qizi

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada siz OIV bilan kasallangan insonlarning psixologiyasidagi o'zgarishlarni va keyinchlik bu o'zgarishlarning hayotiga ta'sir haqidagi ma'lumotlarga ega bo'lasiz.*

Kalit so'zlar: *OIV, depressiya, antidepressant, stress.*

OIV kabi jiddiy kasallik yoki kasallik bilan yashash bilan bog'liq stress insonning ruhiy salomatligiga ta'sir qilishi mumkin. OIV bilan kasallangan odamlarda kayfiyat, tashvish va kognitiv buzilishlarni rivojlanish ehtimoli yuqori. Misol uchun, ruhiy tushkunlik OIV bilan kasallangan odamlar duch keladigan eng keng tarqalgan ruhiy salomatlik kasalliklaridan biridir.

Shuni yodda tutish kerakki, ruhiy kasalliklarni davolash mumkin. Ruhiy kasallikka chalingan odamlar tuzalib ketishi mumkin.

OIV va unga aloqador infeksiyalar miya va asab tizimining qolgan qismiga ham ta'sir qilishi mumkin. Bu odamning fikrlashi va xatti-harakatlarini o'zgartirishi mumkin. Bundan tashqari, OIVni davolash uchun ishlatiladigan ba'zi dori-darmonlar insonning ruhiy salomatligiga ta'sir qiladigan yon ta'sirga ega bo'lishi mumkin.

Har bir inson uchun ruhiy salomatlik muammolariga hissa qo'shishi mumkin bo'lgan holatlar:

Ruhiy salomatlik xizmatlarini olishda muammo bor

Ijtimoiy qo'llab-quvvatlashni yo'qotish, bu izolyatsiyaga olib keladi

Ishni yo'qotish yoki ishda ishlash imkoniyati haqida tashvishlanish

Yo'qotish, shu jumladan munosabatlarni yo'qotish yoki yaqinlaringizning o'limi bilan shug'ullanish.

Bundan tashqari, OIV bilan kasallangan odamlar ruhiy salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatadigan vaziyatlarni ham boshdan kechirishlari mumkin, masalan:

OIV tashxisi haqida boshqalarga aytish kerak

OIVga qarshi dori-darmonlar va tibbiy davolanishni boshqarish

OIV/OITS bilan bog'liq stigma va diskriminatsiyaga duch kelish

OIV bilan yashash ruhiy salomatlikka qanday ta'sir qilishini tushunish va qanday resurslar mavjudligini bilish odamlarning umumiy salomatligi va farovonligini boshqarishni osonlashtirishi mumkin.

Bemorlar ko'pincha o'z shifokorlariga ruhiy muammolar haqida gapirishni istamaydilar. Bundan tashqari, charchoq yoki ishtahani yo'qotish kabi depressiv alomatlar OIV infeksiyasi yoki dori-darmonlar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Shifokorlar, agar bemorlar qayg'uli bo'lib tuyulsa, ularning kayfiyatlari o'zgargan bo'lsa, ular ko'p vaqtini uyda yolg'iz o'tkazayotganga o'xshasa (tibbiy muammolar bo'lmasa) yoki ular yolg'iz bo'lib tuyulsa, qayg'u hissi haqida so'rashlari kerak. Oddiy so'rovlar, masalan: "Kunning ko'p qismida, bir vaqtning o'zida bir necha hafta davomida tushkunlikka tushasizmi?" foydali bo'lishi mumkin.

Birlamchi tibbiy yordam muassasalarida foydalanish uchun ishlab chiqilgan bir nechta klinisyen va bemorlarni baholash shkalalari ruhiy kasalliklarning birlamchi yordamini baholash (PRIME-MD)¹⁴ va Bemor salomatligi so'rovi (PHQ) kabi depressiya mavjudligini aniqlashi mumkin.

Birlamchi tibbiy yordam shifokorlari standart antidepressant dorilarni qo'llash orqali aniq depressiyaga uchragan bemorlarni muvaffaqiyatli davolashlari mumkin. Klinik tadqiqotlar fluoksetin gidrokloridi va paroksetin kabi dorilarning OIV musbat bo'lgan depressiyaga uchragan bemorlarni davolashda samaradorligini ko'rsatdi^{16,17,18} va antiretrovirus dorilar bilan klinik jihatdan ahamiyatli o'zaro ta'sirlar qayd etilmagan. Agar bemorlarni mustaqil ravishda davolayotgan bo'lsa, birlamchi tibbiy yordam shifokorlari taxminan 8 hafta ichida umuman javob bermaganlarni maslahat yoki davolanish uchun psixiatrga yuborishni xohlashlari mumkin. Agar qisman javob bo'lsa, boshqa dori bilan kuchaytirsam yoki boshqa antidepressantlar sinfiga o'tsa, bunday bemorlar dozani oshirishni talab qilishi mumkin.

Depressiyaga uchragan bemorlarning hammasi ham antidepressantlarga muhtoj yoki xohlamaydi. Engil, ammo doimiy depressiyaga uchraganlar uchun qo'llab-quvvatlash guruhlari yoki maslahat (yoki ikkalasi) foydali bo'lishi mumkin. Boshqalar uchun psixoterapiyaning tuzilgan shakllari qayg'uni engillashtirishi mumkin. Kognitiv xulq-atvor terapiyasi ham, shaxslararo terapiya ham OIV bilan kasallangan bemorlarda depressiyani engillashtirishi ko'rsatilgan.¹⁹

Depressiyani davolash usulini tanlash har qanday o'tmishdagi davolanish tarixi, bemorning afzalliklari va mavjud variantlar, shu jumladan sug'urta qoplamasi bilan belgilanadi. Bemorlarga OIV bilan kasallangan odamlarda depressiya norma emasligini va davolanishning mavjudligi va umuman samarali ekanligini tushuntirish kerak. Birlamchi tibbiy yordam shifokorlarining asosiy vazifasi tashvish va depressiyaning mavjudligi, davomiyligi va zo'rvonligini aniqlash, so'ngra davolanishni ta'minlash yoki bemorlarni maqbul va mavjud terapevtik manbalarga yuborishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Baxtiyarovna, S. D., & Dilbar, A. (2023). PSIXOSOMATIKA-GARMONLAR MUVOZANATINING BUZILISHI SIFATIDA. Scientific Impulse, 1(8), 835-838.
2. Baxtiyarovna, S. D. (2023). ART-TERAPEVTIK USULLARNI TIBBIYOTDA QO'LLASHNING HOS JIHATLARI. Scientific Impulse, 1(8), 781-787.
3. Baxtiyarovna, S. D., & Ziynat, O. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLARIDA QO'LLANILADIGAN PSIXOPROFILLAKTIK USULLAR. Scientific Impulse, 1(8), 861-864.
4. Ravshanovna, R. Z. (2023). PSIXOLOGIK KASALLIKLAR. Journal of new century innovations, 26(2), 22-24.
5. Nasirovna, M. R. (2022). THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL DIAGNOSIS IN CLINICAL PRACTICE. Conferencea, 4-6.
6. Narmetova, Y., Melibayeva, R., Akhmedova, M., Askarova, N., & Nurmatov, A. (2022). PSYCHODIAGNOSTICS ATTITUDE OF THE PSYCHOSOMATIC PATIENTS'DISEASE.
7. Boysoatovna, R. R., Xudoyqul o'g'li, M. S., & Shokir o'g'li, A. U. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLAR BILAN KASALLANGAN BEMORLARNING PSIXOLOGIYASI. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(9), 1061-1066.
8. Рашидович, Б. Т. (2022). НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ДИАГНОСТИКИ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПОДРОСТКАМИ КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЙ ЖИЗНИ. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES, 3(12), 224-228.
9. Karimovna, N. Y. (2023). COGNITIVE DISORDERS. American Journal of Interdisciplinary Research and Development, 12, 126-131.
10. Нарметова, Ю. (2016). Психодиагностические аспекты перинатальной психологии. Диагностика в медицинской (клинической) психологии: традиции и перспективы (к 105-летию СЯ Рубинштейн).
11. Нарметова, Ю. (2016). Tibbiyot muassasalarida faoliyat yurituvchi psixologik kadrlar tayyorlash muammolari. Ilmiy axborotnoma.
12. Narmetova, Y. (2016). Tibbiyot muassasalarida faoliyat yurituvchi psixolog kadrlar tayyorlash muammolari.
13. Бекмиров, Т. Р. (2022). ПОНЯТИЯ НЕВРОЗА В ПСИХОЛОГИИ И ИХ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ. INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL, 3(3), 90-93.

YURAK-QON TOMIR KASALLIKLARI KELIB CHIQISHI VA PSIXOSOMATIKASI

Narmetova Yulduz Karimovna

Toshkent tibbiyot akademiyasi

Pedagogika, psixologiya va tillar kafedrasida dotsenti

Shoberdiyev Elbek Abdurahmon o'g'li

Toshkent tibbiyot akademiyasi Davolash fakulteti 2-bosqich talabasi

Niyozov Axror Otaqul o'g'li

Toshkent tibbiyot akademiyasi Davolash fakulteti 2-bosqich talabasi

Annotatsiya: *Siz ushbu maqolada yurak-qon tomir kasalliklari kelib chiqishi va psixosomatikasi, kasalliklarga qanday usullarda yondashish va davolashning birlamchi ilmiy ko'nikmalarini olasiz.*

Kalit so'zlar: *Yurak-qon tomir kasalliklar, depressiya, koronar kasallik, eshemik kasalliklar, davolash psixoterapiyalari*

Annotation: *In this article, you will get a basic scientific overview of the origin and psychosomatics of cardiovascular diseases, the approach and treatment in production methods.*

Key words: *Cardiovascular diseases, depression, coronary disease, ischemic diseases, treatment psychotherapies*

Yurak-qon tomir kasalliklari kelib chiqishi va psixosomatikasi: Yurak-qon tomir kasalliklari butun dunyoda o'limning eng ko'p uchraydigan sabablaridan biridir. Psixologik omillarni yurak-qon tomir kasalligi rivojlanishidagi kofaktorlar deb hisoblash mumkin. Bu omillar, shuningdek, o'tkir koronar sindrom yoki o'tkir miokard infarktini qo'zg'atishda muhim rol o'ynaydi. Yurak kasalligining o'zi aniq tashvish, inkor qilish tendentsiyalari va depressiv kasalliklarga olib kelishi mumkin. Ayniqsa, ikkinchisi kasallikning kechishini va prognozini yomonlashtiradi. Somatik davolanishga qo'shimcha ravishda, xavf omillarini nazorat qilish uchun xatti-harakatlar, shuningdek, psixoterapiya va antidepressantlar mavjud. Ushbu holatlarning maqsadi koronar yurak kasalligining psixosomatik jihatlarini tavsiflash va davolashga yaxlit yondashuv tamoyillarini belgilashdir.

Depressiv va kardiologik kasalliklar katta kompleksli muammolarni keltirib chiqaradi. Ularning ko'p qirrali o'zaro bog'liqligi kasallikning biopsixosotsial modeli doirasida eng yaxshi tahlil qilinishi mumkin.

Yurak-qon tomir kasalliklari va depressiyani tahlil qilish usullari: so'nggi 15 yil ichida nashr etilgan va depressiya, tashvish va yurak kasalliklarining epidemiologik, etiopatogenetik va terapevtik o'lchovlari bilan shug'ullanadigan empirik tadqiqotlar bo'yicha tizimli tadqiqotlar o'tkazildi.

Natijalar: epidemiologik nuqtai nazardan takroriy depressiyalar yurak-qon tomirlari kasalligi xavfining sezilarli darajada oshishi bilan bog'liq. Depressiv kasalliklar kritik yurak hodisalarini qo'zg'atishda katta rol o'ynaydi, masalan. miokard infarkti. Turli kardiologik sharoitlarda depressiv kasalliklarning tarqalish darajasi sog'lom umumiy populyatsiyada kutilishi mumkin bo'lgan chastotalardan sezilarli darajada yuqori. Depressiya kasallikning keyingi davrida somatik kasallanish va o'limga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Depressiv reaksiyalar va travmadan keyingi stress kasalliklari kardiologik sharoitlar bilan juda o'xshash tarzda o'zaro bog'liq bo'lib tuyuladi, ehtimol depressiyadan ko'ra tanqidiy va o'limga olib keladigan kardiologik hodisalarga yanada salbiy ta'sir qiladi.

Davolash. Etiopatogenetik nuqtai nazardan depressiv alomatlarining ayrim klasterlari boshqacha: hayotiy charchoq, asabiylashishga moyillik va umidsizlikka qaraganda kardiotsiklik bilan chambarchas bog'liq bo'lib tuyuladi, ehtimol bu maxsus xavfga vositachilik qiladi. Har holda, davolanishga qarshilik ko'rsatadigan postmiokardiyal infarkt depressiyasi mavjud kardiologik holatning salbiy prognozini ko'rsatadi. Psixologik va psixosomatik konstruksiyalar darajasida A tipidagi shaxs: g'azab/dushmanlik, D tipidagi shaxs: depressiya va uning to'g'ri patogenetik roli to'g'risida o'rganilgan. Psixologik va psixopatologik o'zgaruvchilar bir tomondan psixosomal stresslar kontekstiga kiritilishi kerak va bir vaqtning o'zida turli xil psixo - va neyrobiologik o'zgaruvchilar bilan tahlil qilinishi kerak.

Eng muhimi, HPA-va sempatikomedullar disfunktsiyalari, yurak urish tezligining o'zgaruvchanligi, trombositlarning o'zgargan funktsiyalari va metabolitik jarayonlarning o'zgarishi depressiya va yurak holatining patofiziologiyasiga sezilarli hissa qo'shgan deb tan olinishi kerak. Depressiya va travmadan keyingi stress buzilishlarining neyrobiologik jihatlari depressiyaning ushbu asoslari bilan o'zaro bog'liq bo'lishi kerak. Muhim kardiologik hodisalarga differentsial ta'sir ko'rsatishi kerak.

Terapevtik nuqtai nazardan bir nechta kardiologik sharoitda depressiv kasalliklarni xavfsiz va samarali davolashi va hatto umumiy somatik prognozni yaxshilashi mumkinligini namoyish etadi. Kognitiv-xulq-atvor psixoterapiyalari kardiologik bemorlar bilan depressiya va xavotirni davolashda empirik tarzda tasdiqlangan. Ammo hozircha psixofarmakologik va psixoterapevtik yondashuvlarning differentsial ko'rsatkichi hali isbotlanmagan.

YQK va psixosomatikasiga yondashish xulosasi: yurak kasalligi bo'lgan bemorlarda depressiya va bezovtalik buzilishi paradigmatic ravishda har qanday sog'liqni saqlash tizimiga psixosomatik-somatopsixik muammoni belgilaydi. Psixosomatik istiqbolni kardiologiya bo'limlari va mutaxassislari bilan doimiy va yaqin hamkorlik qiladigan konsultatsiya-aloqa psixiatriya xizmati doirasida qo'llash mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Kent LK, et al. Harv Rev Psychiatry. 2009. PMID: 19968452 Review
2. Meincke U, et al. Med Klin (Munich). 2006. PMID: 16685483 Review. German.
3. Bahall M. BMC Psychiatry. 2019. PMID: 30616551 Free PMC article.
4. Нарметова, Ю. К. (2022). Особенности психокоррекционного подхода при психосоматических заболеваниях (на примере ишемической болезни сердца). *Gospodarka i Innowacje.*, 21, 258-261.
5. Нарметова, Ю. (2017). Психологическая помощь больным с хроническими соматическими заболеваниями.
6. Нарметова, Ю. (2020). Организация психологической помощи в кардиологических заболеваниях. *Scienceweb academic papers collection.*
7. Нарметова, Ю. (2016). Организация психологической службы у больных с хронической почечной недостаточностью. *Scienceweb academic papers collection.*
8. Baxtiyarovna, S. D., & Dilbar, A. (2023). PSIXOSOMATIKA-GARMONLAR MUVOZANATINING BUZILISHI SIFATIDA. *Scientific Impulse*, 1(8), 835-838.
9. Baxtiyarovna, S. D. (2023). ART-TERAPEVTIK USULLARNI TIBBIYOTDA QO'LLASHNING HOS JIHATLARI. *Scientific Impulse*, 1(8), 781-787.
10. Baxtiyarovna, S. D., & Ziyat, O. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLARIDA QO'LLANILADIGAN PSIXOPROFILLAKTIK USULLAR. *Scientific Impulse*, 1(8), 861-864.
11. Ravshanovna, R. Z. (2023). PSIXOLOGIK KASALLIKLAR. *Journal of new century innovations*, 26(2), 22-24.
12. Nasirovna, M. R. (2022). THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL DIAGNOSIS IN CLINICAL PRACTICE. *Conferencea*, 4-6.
13. Narmetova, Y., Melibayeva, R., Akhmedova, M., Askarova, N., & Nurmatov, A. (2022). PSYCHODIAGNOSTICS ATTITUDE OF THE PSYCHOSOMATIC PATIENTS'DISEASE.
14. Boysoatovna, R. R., Xudoyqul o'g'li, M. S., & Shokir o'g'li, A. U. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLAR BILAN KASALLANGAN BEMORLARNING PSIXOLOGIYASI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(9), 1061-1066.
15. Рашидович, Б. Т. (2022). НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ДИАГНОСТИКИ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПОДРОСТКАМИ КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЙ ЖИЗНИ. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES*, 3(12), 224-228.

O‘T TOSH KASALLIKLARINING PSIXOSOMATIKASI

Narmetova Yulduzxon Karimovna

*Toshkent Tibbiyot Akademiyasi,
Pedagogika, psixologiya va tillar kafedrasida dotsenti.*

Sotiboldiyeva Odina Rahimqul qizi

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi talabasi

Akromova Nafosat Ulug'bek qizi

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada siz o‘t-tosh kasalligi bilan og‘rigan inson psixologiyasini buzilishini organizmga qanday ta‘sir etishini va qanaqa oqibatlariga olib kelishi, shu bilan birgalikda o‘t-tosh kasalligining psixosomatikasi haqida ma‘lumotlarga ega bo‘lasiz.*

Kalit so‘zlar: *O‘t tosh kasalligi, esterogen gormoni, xollitsistit.*

Annotation: *In this article, you will learn how the psychological disorder of a person suffering from gallstone disease affects the body and what are the consequences, and at the same time, you will get information about the psychomatics of gallstone disease.*

Key words: *gallstone disease, estrogen harmony, cholecystitis.*

Аннотация: *В этой статье вы получите информацию о том, что как психологическое расстройство человека, страдающего желчнокаменной болезнью, влияет на организм и какие последствия она вызывает, а также о психосоматике желчнокаменной болезни.*

Ключевые слова: *желчнокаменная болезнь, гормоны эстрогена, холецистит.*

O‘t pufagi jigar ishlab chiqargan o‘t suyuqligi yig‘ilishi uchun muhim hisoblanib, u ovqatlanish vaqtida o‘t suyuqligini 12 barmoqli ichakka haydab berish vazifasini bajaradi. O‘t pufagi kasalliklari betartib, pala partish ovqatlanish, yog‘li mahsulotlarni ortiq darajada is‘temol qilish, kam harakatlilik, o‘t suyuqligining dimlanishi paydo bo‘ladi. Shuningdek, o‘tda o‘t yig‘ilganidan so‘ng, o‘t pufagi devorlari taranglashadi va qon aylanishi buziladi, natijada ikkilamchi infeksiya vujudga keladi, organizmda yallig‘lanish paydo bo‘lishi mumkin. O‘t pufagi kasalligi xoletsistit bo‘lib, u o‘t pufagining yallig‘lanishidir. O‘tkir xollitsistit—yallig‘lanish jarayoning boshlanishi va surunkali xollitsistit—o‘z vaqtida davolanmagan yallig‘lanish bora-bora umr davomida surunkali, ya‘ni vaqti-vaqti bilan qaytalab turuvchi yallig‘lanishga o‘tadi, Shuningdek, bu dard toshli va toshsiz xoletsistitlarga ajratiladi. Xoletsistit 50 yoshdan oshgan ayollarda ko‘proq uchraydi. Bu dard bilan erkaklar ayollarga nisbatan kam kasallanadi. Bolalarda esa kam uchraydi. Kasallikni davolash muddati xoletsistit turiga bog‘lik bo‘ladi. Masalan: toshsiz xoletsistitlar parhezga qat‘iy rioya qilish, infeksiyaga qarshi dori vositalari ichish, o‘t suyuqligining dimlanishini

bartaraf qilish bilan tez davolanishi mumkin. Toshli xolestsistitlar esa ko'p xolatlarda jarrohlik yo'li bilan davolanadi.

O't pufagi dimlanganligining birinchi belgilari ovqatlangandan so'ng o'ng qovurg'a ostida og'riq bo'lishi, ko'ngil aynishi, nahorda og'iz bo'shlig'ida taxirlik sezilishi, holsizlik hisoblanadi. Uy sharoitida parhezga rioya qilish, passiv dyubajni qo'llash, o't haydovchi dori vositalarini ichish, jo'xori popugi damlamasini qabul qilish tavsiya etiladi. Binobarin, MgSO₄ (magneziya) duodenal yuborilganda o't suyuqligini haydash vazifasini bajaradi. Buning uchun och qoringa magniy sulfat eritmasi duodenal yuboriladi. Og'iz orqali (peros) to'g'ridan to'g'ri ichilsa u surgu vazifasini bajarib diareyaga sabab bo'ladi/ 30 daqiqadan keyin o'ng qovurg'a osti sohasiga issiq qo'yilib, chap yonbosh bilan yotiladi. Yoki mineral suvni ho'plab ho'plab uyqudan uyg'ongach yotgan joyda yarim soat davomida ichish lozim bo'ladi. Shuni e'tiborga olish kerakki, bu davolashda o't pufagida toshlar bo'lmasligi kerak, aks holda tosh o't yo'liga tushib «tana sariqligi»ni keltirib chiqaradi, og'riq kuchayadi. Bu borada albatta, shifokor mutaxassis bilan maslahatlashish lozim. O't toshlari ko'proq yog'li, xolestiringa boy mahsulotlar iste'mol qilish natijasida hosil bo'ladi.

O't tosh kasalligi, o'tkir va tez-tez qaytalanuvchi surunkali toshli xolestsistitlarda, o'ng pufagi istisqosida, o't pufagi flegmona va o'smasi aniqlangan holatlarda olib tashlanadi. O't pufagi olib tashlangach, uning vazifasini jigar bajaradi. O't pufagi olib tashlangach ovqat hazm qilishda biroz o'zgarishlar kuzatiladi, ya'ni yog'li, hamirli xolestiringa boy mahsulotlar, quyuq ovqatlarni hazm bo'lishi qiyinlashadi. Shu sababli operatsiyadan so'ng 6 oy parhez buyuriladi. Ushbu operatsiyani boshidan kechirgan bemorlar tez hazm bo'ladigan taomlar, mevalar, sharbatlarni iste'mol qilishlari tavsiya etiladi. Shu bilan birga yog'li, hamirli xolestiringa boy, ya'ni qovurilgan hamda quyuq ovkatlar iste'mol qilish tavsiya qilinmaydi. O't pufagining sog'lom ishlashi bilan safroning harakati va muntazam yangilanishi mavjud.

Quviqda turg'unlik bo'lsa, kasalliklar rivojlanadi. Safro pigmentlari, xolesterin va o't tarkibiga kirishi mumkin bo'lgan ohak tuzlaridan turli o'lchamdagi va miqdordagi toshlar hosil bo'ladi. Turg'un sirda infektsiya ko'payadi. Ammo xavf ham toshlarning harakati bo'lib, uning davomida kanal shikastlanadi va hisob-kitob bilan tiqilib qoladi. Bu davrda odam og'zida ko'ngil aynishi va achchiqlanish, qorin bo'shlig'ida og'irlik, ishtahaning etishmasligi, jigar kolikasi bilan kuchli og'riqni boshdan kechirishi mumkin. Qo'shimcha simptomlar - allergik toshmalar, qichishish, uyqu buzilishi, axlatning buzilishi. O't pufagining barcha benign patologiyalari, hatto eng murakkab o't tosh kasalligi ham, engib bo'lmaydigan kasalliklar emas. Muammoning optimal yechimi jarrohlik, laparoskopiya hisoblanadi. Ko'p odamlar uchun bu aralashuv xavfli emas.

O't pufagisiz hayot sifati oxir-oqibat oddiy odamlar uchun odatiy holga aylanadi. 1928 yilda ingliz psixiatri E. Witkover jigar faoliyatiga hissiyot omilining ta'sirini o'rnatgan bir nechta tadqiqotlar o'tkazdi. Gipnoz ta'sirida eksperimentda ishtirok etgan bemorlar yorqin tajribalarni keltirib chiqaradigan narsadan ilhomlangan. Quvonch va qayg'u safro oqimining ko'payishini rag'batlantirdi. Ijobiy his-tuyg'ular safroning yorqin sariq rangga bo'yalishiga

yordam berdi. Ushbu ko'rsatkichlar ovqat hazm qilish jarayonini yaxshilaydi va o't pufagining ishiga salbiy ta'sir ko'rsatmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Z.Ibodullayev Tibbiyot psixologiyasi
2. Мой Стиль © Женский журнал о стиле и красоте
3. R. G. Hamerning "Yangi nemis tibbiyoti".
4. Нарметова, Ю. К. (2023). ВИДЫ ПСИХОСОМАТИЧЕСКИХ РАССТРОЙСТВ И ИХ ХАРАКТЕРИСТИКА У ДЕТЕЙ. *Gospodarka i Innowacje.*, 33, 221-224.
5. Нарметова, Ю. (2014). Тиббиёт психологиясида психосоматик касалликлар муаммоси. ЎзМУ хабарлари.
6. Karimovna, N. Y. (2023). COGNITIVE DISORDERS. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 12, 126-131.
7. Нарметова, Ю. (2016). Психодиагностические аспекты перинатальной психологии. *Диагностика в медицинской (клинической) психологии: традиции и перспективы (к 105-летию СЯ Рубинштейн)*.
8. Baxtiyarovna, S. D., & Dilbar, A. (2023). PSIXOSOMATIKA-GARMONLAR MUVOZANATINING BUZILISHI SIFATIDA. *Scientific Impulse*, 1(8), 835-838.
9. Baxtiyarovna, S. D. (2023). ART-TERAPEVTIK USULLARNI TIBBIYOTDA QO'LLASHNING HOS JIHATLARI. *Scientific Impulse*, 1(8), 781-787.
10. Baxtiyarovna, S. D., & Ziyat, O. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLARIDA QO'LLANILADIGAN PSIXOPROFILLAKTIK USULLAR. *Scientific Impulse*, 1(8), 861-864.
11. Ravshanovna, R. Z. (2023). PSIXOLOGIK KASALLIKLAR. *Journal of new century innovations*, 26(2), 22-24.
12. Nasirovna, M. R. (2022). THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL DIAGNOSIS IN CLINICAL PRACTICE. *Conferencea*, 4-6.
13. Narmetova, Y., Melibayeva, R., Akhmedova, M., Askarova, N., & Nurmatov, A. (2022). PSYCHODIAGNOSTICS ATTITUDE OF THE PSYCHOSOMATIC PATIENTS'DISEASE.
14. Boysoatovna, R. R., Xudoyqul o'g'li, M. S., & Shokir o'g'li, A. U. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLAR BILAN KASALLANGAN BEMORLARNING PSIXOLOGIYASI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(9), 1061-1066.
15. Рашидович, Б. Т. (2022). НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ДИАГНОСТИКИ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПОДРОСТКАМИ КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЙ ЖИЗНИ. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES*, 3(12), 224-228.

ONKOLOGIK KASALLIKLARDA AYOLLAR PSIXOLOGIYASI

Narmetova Yulduzxon Karimovna

*Toshkent Tibbiyot Akademiyasi
Pedagogika, psixologiya va tillar kafedrasida dotsenti.*

Bo'ronov Husanjon

Toshkent tibbiyot akademiyasi talabasi

Salimov Nuriddin

Toshkent tibbiyot akademiyasi talabasi

Anatotsiya: *Onkologik kasalliklar natijasida kelib chiqadigan ruhiy emotsional holatlar ularni oldini olish va psixologik treninglar o'tqazish. Ayollardagi onkologik kasalliklarda ularga psixologik yordam ko'rsatish.*

Anatotiia: *Prevention of mental and emotional states caused by oncological diseases and conducting psychological training. Providing psychological support to women with oncological diseases.*

Анатотия: *Профилактика психических и эмоциональных состояний, вызванных онкологическими заболеваниями и проведение психологических тренингов. Оказание психологической поддержки женщинам с онкологическими заболеваниями.*

Onkologik kasalliklar nima? Ularning kelib chiqish sabablari qanday degan savol ayrim insonlarda paydo bo'lishi ham mumkun

Onkologik kasalliklarda bemorlar psixologiyasi alohida e'tiborni talab qiladi. Ayniqsa, o'zida „rak“ tashxisini eshitgan zahoti bemor ruhiyati qattiq zarbaga uchraydi. Shuning uchun ham onkologik kasalliklar bilan chalingan bemorlar kasalligi haqida iloji boricha sir tutilishga harakat qilinadi. Shunday bo'lishga qaramasdan, hozirgi zamon texnologiyalari sabab bemorlardan o'z kasalligini yashirish juda ham qiyin bo'lmoqda. Aksariyat bemorlar ularga qilinayotgan nur terapiyasi, kimyoterapiya yoki o'rta tibbiyot xodimlari orqali kasalliklaridan boxabar bo'lmoqdalar. Buning natijasida bemorlardan turli xil psixologik reaksiyalarni kutish mumkun. Misol uchun: o'z joniga qasd qilish, kuchli depressiya, agressiv holatlar, g'azablanish va ishonchsizlik, shifokorga tashlanish holatlari ham, afsuski hozirgi kunda kuzatib kelinmoqda. Ammo shunday bemorlar borki, o'z kasalligini bilgandan so'ng tushkunlikka tushmasdan, o'zini qo'lga olgan holatda yanada kuchli va matonatli bo'ladi, oila a'zolari orasida yanada ko'proq vaqt o'tqazishga intiladi.

Onkologiya- tibbiyotning yuqori texnologik bo'limi. Saraton bilan kasallangan bemorlar uchun yuqori darajadagi tibbiy yordam ko'rsatadigon mamlakatlar: Germaniya, Shversariya, Isroil, Amerika Qo'shma Shtatlar va boshqalar.

Onkologik xastalik – bu tanadagi ichki to‘qimalardan o‘sadigon yomon sifatli o‘sma. Kasallikning bunday nomlanishiga sabab 90% holatlarida bemorlarda yomon sifatli o‘smalar qisqichbaqa qisqichiga o‘xshaydi. Rivojlangan mamlakatlarda barcha o‘limlarning 15-20% saraton kasalligidan kelib chiqadi

Saraton sabablari:

Fizik omillar-ular radiatsiya va ultrabinafsha nurlari

Kimyoviy omillar- kantserogenlar

Biologik omillar- ayrim xavfli viruslar

Ularning barchasi dastlab DNK tuzlishini patologiyasiga olib keladi, natijada onkogen faollashadi va hujayralar abadiy hayotga erishadi. Buning oqibatida hujayralar nobud bo‘lmasdan juda katta miqdorda ko‘payishni boshlaydi va o‘smanni hosil qiladi.

95% hollarda saraton yomon atrof-muhit va hayot tarzining yomonligidan, yomonlashuvidan kelib chiqmoqda. Afsuski, hali bu kasallikning to‘la qonli davosi topilmagan. Haligacha bu kasallik davosi tibbiyot hodimlari uchun sir bo‘lib kelmoqda

Shuni ta‘kidlash kerakki eng yuqori foiz noto‘g‘ri ovqatlanish, ayniqsa ovqat ratsionida fast food taomlarni ko‘p iste‘mol qiladigon insonlarda, ortiqcha vazn holatlarida ham kuzatilmoqda.

Hozirda ko‘plab rivojlangan mamlakatlarda bemorlarni davolashda 3 zanjirli bosqichdan foydalanishmoqda. Ya‘ni shifokor-bemor-psixolog. Shifokor va psixolog birgalikda, hamkorlikda bemorni davolash uchun harakat qilishadi. Bu esa bemor uchun ham ruhiy, ham terapevtik yordamning paydo bo‘lishiga va iloji boricha tezroq, yaxshiroq natija bilan tuzalishiga yordam berib kelmoqda. Onkologik bemorlarni davolashda ham psixologik xizmat ko‘rsatish o‘ta muhim jarayon shuningdek davolashning bir qismi desak ham bo‘ladi. Chunki o‘zida bunday kasallik borligini bilgan har qanday inson o‘zini qanchalar yaxshi tutmasin va qanchalar yomon tutsa ham ularga ,albatta, psixolog yordami zarur bo‘ladi.

Bunday bemorlar psixologlar turli usullarda ishlashga harakat qilishadi. Ayniqsa ularning ruhiy holati va kasallik darajasiga ko‘ra. Bemorlarni davolashda psixolog yordami zarur deyishimiz bo‘zi, shuki bemorning o‘ziga va hayotga bo‘lgan ishonchi bo‘lmasa uni eng yaxshi dorilar bilan ham davolab bo‘lmaydi. Umid va ishonch bu kasallikning eng dastlabki davolovchi vositasidir. Onkologik shifoxonalarda psixologik yordam faqat suhbatdan iborat bo‘libgina qolmasdan, bemor fikrini chalg‘ituvchi barcha imkoniyatlardan foydalanish zarur. Turli xil tadbirlar o‘tqazib turish ham psixologik taranglikni kamaytiradi. Bir qancha bemorlarni yiqqan holda psixologik suhbatlar o‘tqazish, mashhur vrachlar va tibbiy psixologlar bilan uchrashuvlar tashkil qilish ham foydali. Nafaqat bemorning o‘ziga, balkim oila a‘zolariga ham psixologik yordam ko‘rsatishga to‘g‘ri keladi.

Hozirgi kunda ayollarda onkologik hastaliklar ko'plab uchramoqda. Buning boisi nima? Ayollar o'ziga nisbatan befarqligi, sog'lig'iga e'tibor qaratmasligi natijasida ularda onkologik kasalliklar avj olmoqda. Ayollarni himoya qilish solig'ini ta'minlash maqsadida psixologik ko'maklar ham tashkil qilinmoqda. Bunday treninglar natijasida ayollarni tushkunlik girdobidan, ishonchsizlik va umidsizlik tuyg'ularidan olib chiqishga harakat qilishmoqda. Shuni takidlash joizki ayollarda asosan hozirgi kunda ko'krak saratoni keng tarqalmoqda. Buning asosiy sabablari tug'ruqdan keyingi depressiya, siqilish, tushkunlik, ichki emotsional holatning buzilishi, ichki norozilik, alkogol mahsulotlar iste'mol qilish, chekish, ovqat ratsioning buzilishi, kun davomidagi agressiya kabi holatlar sabab bo'lmoqda. Bunday ruhiy va ma'naviy travmalar inson organizmida kasalliklarning paydo bo'lishiga sabab bo'lmoqda.

Onkologik kasalliklarda reaktiv holatlar, birinchi navbatda, havotirli-depressiya sindromi rivojlanishi bilan namoyon bo'ladi. Shuningdek ipoxondriya, isteriya, insomniya, agressiv holatlar yuzaga kelishi yoki aksincha bemorda o'z kasalligiga nisbatan butunlay befarqlik ham paydo bo'lishi mumkin. Buning natijasida ularda apato-abulik sindromi rivojlanishi mumkin. Agar operatsiya yoki boshqa davolash muolajalari muvaffaqiyatli o'tsa, reaktiv nevroz va psixo'z belgilari o'z-o'zidan kamaya boshlaydi.

Chet davlatlarda Onkologiya despanserlarida psixologlar onkologik kasalliklar bilan chalingan ayollar bilan ko'rishib ular bilan quyidagi trening mashg'ulotini o'tqazishgan edi:

Har bir bemor ayollardan yumoloq qilib terilgan stullarga o'tirishni so'rashibdi. So'ng ko'zlarini yumib, o'z qo'quvlari haqida aytib berishlarini kerakligini tushuntrishibdi. Shunda J. ismli bir ayol o'rnidan turib shunday so'zlarni aytgan ekan: "Unutilish. Ha men aqil bovar qilmas hayot kechirishni istayman, meni tushunishsin. Shuning uchun ham eng katta qo'rquvim bunga erisholmaslik" deya javob beribdi. Shunda psixologlar birortangiz shu mavzuda gapirishni istaysizmi? deb yana savol yo'llashibdi, shunda K. ismli qiz shunde javob beribdi: "Shuni aytmoqchimanki vaqti kelib biz hammamiz o'lamiz. Hayot odamlardan oldin ham bo'lgan, keyin ham bo'ladi. Bu ertaga bo'lishi ham, million yildan keyin bo'lishi ham mumkin. Hech kim Klapatra, Muhammad ali yoki Mortset haqida eslamaydi".

Biz haqimizdaku, asti gapirmang. O'lgandan keyin unutilish mumuqarrar. Men bu qo'rquvga e'tibor bermaslikni maslahat beraman, hamma shunday qiladi" deya javob bergan ekan. Bunday treningning maqsadi ularning ichki olamida ro'y berayotgan o'zgarishlar va azoblarni yuzaga chiqarish edi. Shu orqali ularni biroz bo'lsada yengillashtirish bo'lgan. Germaniya psixologlari miya saratoni bilan chalingan bemor ayol bilan 5 yil davomida indivudal ravishda trening olib borgan ekan. Trening davomida ayolga tasavvur qiling sizning miyangizdagi saratonni olma deb tasavvur qilin, uni har kuni kechqurun ajdarxo kelib bir tishlamdan yeb ketadi, deb ayolga bu tasavvurni singdirishga muvoffaq bo'lgan ekan. So'ng ayol har kun uxlashdan oldin shu narsani hayolida jonlantirib tasavvur qila boshlabdi, shu tariq bemor miyasidagi saraton butunlay yo'qolgani

tekshiruvlarda aniqlanibdi. Psixologning 5 yillik harakati va ayolning sabr va matonati bilan germaniyalik psixologlar shunday natijaga erishgan ekan.

Aytmoqchimanki, inson ruhiyati juda ham katta narsani kasb etadi. Har qanday vaziyatda o'zini qo'lga olib, yashash uchun kurashgan inson hayotda qoladi. Xuddi bu, tabiiy tanlanishga o'xshaydi, yaroqlilar yashab qoladi, yaroqsizlar esa o'ladi. Hayotda yashab qolish esa faqtama faqat o'zingizga bog'liq.

FOYDALANGAN ADABIYOTLAR:

1. Zafirboy Ibodullayev: "Tibbiyot psixologiyasi" Toshkent-2019.
2. Нарметова, Ю. (2016). Психодиагностические аспекты перинатальной психологии. Диагностика в медицинской (клинической) психологии: традиции и перспективы (к 105-летию СЯ Рубинштейн).
3. Нарметова, Ю. (2016). Tibbiyot muassasalarida faoliyat yurituvchi psixologik kadrlar tayyorlash muammolari. Ilmiy axborotnoma.
4. Нарметова, Ю. К. (2022). ОНКОЛОГИК БЕМОРЛАР ВА УЛАРНИНГ ОИЛА АЪЗОЛАРИНИНГ ПСИХО-ЭМОЦИОНАЛ ХОЛАТЛАРИ. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 2(12), 220-224.
5. Нарметова, Ю. (2014). Депрессия-психосоматик касалликларнинг предиктори сифатида. Scienceweb academic papers collection.
6. Baxtiyarovna, S. D., & Dilbar, A. (2023). PSIXOSOMATIKA-GARMONLAR MUVOZANATINING BUZILISHI SIFATIDA. Scientific Impulse, 1(8), 835-838.
7. Baxtiyarovna, S. D. (2023). ART-TERAPEVTIK USULLARNI TIBBIYOTDA QO'LLASHNING HOS JIHATLARI. Scientific Impulse, 1(8), 781-787.
8. Baxtiyarovna, S. D., & Ziyat, O. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLARIDA QO'LLANILADIGAN PSIXOPROFILLAKTIK USULLAR. Scientific Impulse, 1(8), 861-864.
9. Ravshanovna, R. Z. (2023). PSIXOLOGIK KASALLIKLAR. Journal of new century innovations, 26(2), 22-24.
10. Nasirovna, M. R. (2022). THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL DIAGNOSIS IN CLINICAL PRACTICE. Conferencea, 4-6.
11. Narmetova, Y., Melibayeva, R., Akhmedova, M., Askarova, N., & Nurmatov, A. (2022). PSYCHODIAGNOSTICS ATTITUDE OF THE PSYCHOSOMATIC PATIENTS'DISEASE.
12. Boysoatovna, R. R., Xudoyqul o'g'li, M. S., & Shokir o'g'li, A. U. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLAR BILAN KASALLANGAN BEMORLARNING PSIXOLOGIYASI. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(9), 1061-1066.
13. Рашидович, Б. Т. (2022). НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ДИАГНОСТИКИ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПОДРОСТКАМИ КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЙ ЖИЗНИ. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES, 3(12), 224-228.

JIGAR SIRROZINING PSIXOSOMATIKASI

Narmetova Yulduzxon Karimovna

*Toshkent Tibbiyot Akademiyasi
Pedagogika, psixologiya va tillar kafedrasida dotsenti.*

Abdusoliyeva Zuhra Toshtemir qizi

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada siz inson psixologiyasini buzilishini organizmga qanday ta'sir etishini va qanaqa oqibatlarga olib kelishi, hamda jigar sirrozining psixosomatikasi haqida ma'lumotlarga ega bo'lasiz.*

Kalit so'zlar: *jigar sirrozi, jigar sirrozi psixosomatikasi, jigar sirrozi ruhiy xususiyatlari, jigar sirrozining psixosomatik belgilari, jigar sirrozida ruhiy kasallikni davolash.*

Аннотация: *В этой статье вы получите информацию о том, как расстройство психологии человека влияет на организм и какие последствия оно вызывает, а также о психосоматике сахарного цирроз печени.*

Ключевые слова: *цирроз печени, психосоматика цирроз печени, психические особенности цирроз печени, психосоматические симптомы цирроз печени, лечение психических заболеваний при цирроз печени.*

Annotation: *In this article, you will learn about the impact of human psychological disorders on the body and its consequences, as well as the psychosomatics of liver cirrhosis.*

Key words: *liver cirrhosis, psychosomatics of liver cirrhosis, mental characteristics of liver cirrhosis, psychosomatic symptoms of liver cirrhosis, treatment of mental illness in liver cirrhosis.*

Jigar sirrozi – bu a'zoda hepatotsitlar, ya'ni jigar hujayralarining o'rniga biriktiruvchi to'qima paydo bo'lishi tufayli uning chandiqlanishi va natijada organizmdagi barcha a'zolar faoliyatining izdan chiqishi bilan kechadigan xastalikdir.

Jigar sirrozi haqida chuqur ma'lumotga ega bo'lish uchun avvalo bu a'zoning vazifalari haqida bilish zarur. Bu nozik a'zo organizmning markaziy biokimyoviy laboratoriyasi bo'lib, u qonni tozalovchi filtr vazifasini bajaradi. U organizmda kechadigan barcha moddalar almashinuvlarida faol ishtirok etadi. Bu a'zoning diffuz (tarqoq) jarohatlanishlaridan biri jigar sirrozi kasalligi hisoblanadi.

JIGAR SIRROZI SABABLARI

Jigar sirrozi dunyo bo'yicha erkaklarda ko'proq uchrayotgan kasallik bo'lib, u turli sabablar natijasida rivojlanishi mumkin.

Ushbu og'ir xastalikning rivojlanishida asosiy omillardan biri sifatida gemokontakt yo'l bilan (qon orqali) yuqadigan B, C va D virusli gepatitlarni ko'rsatish zarur. Jigar sirrozi

surunkali B, C va D virusli hepatitlarning oxirgi bosqichi sifatida rivojlanadi. Shuning uchun bugungi kungacha virus tabiatli hepatitlar yer yuzida keng tarqalganligi, surunkali kechishga moyilligi va jigar sirrozi hamda uning saratoni kabi asoratlar bilan yakunlanishi mumkinligi bois ular jahon tibbiyotining muhim muammolaridan biri bo'lib qolmoqda.

Bemor virusli hepatit bilan og'rikan holda spirtli ichimliklarga ruju qo'yishi ham ushbu kasallik sabablaridan biri hisoblanadi. Bundan tashqari zaharli kimyoviy moddalar bilan uzoq yillar davomida zaharlanish, gepatotoksik ya'ni, jigarga salbiy ta'sir ko'rsatadigan dori moddalar ta'sirida jigarning zararlanishi, organizmdagi immunologik o'zgarishlar bilan kechadigan autoimmun hepatit, moddalar almashinuvining buzilishi, steatoz (gepatoz – jigarning yog' qoplashi) va jigarga salbiy ta'sir qiluvchi boshqa omillar ham sirroz rivojlanishiga sabab bo'lishi mumkin. Yurak yetishmovchiligi natijasida kuzatiladigan jigar sirrozlari ham mavjud. Yana ushbu kasallik kelib chiqishida (kam miqdorda) irsiy moyillik borligi ham ilmiy adabiyotlarda bayon etilgan.

Kasallikka sabab bo'lgan omillar aniqlanmagan jigar sirrozlari «kriptogen» ya'ni, «sababi noma'lum jigar sirrozlari» deb yuritiladi. Kasallikning rivojlanish mexanizmini quyidagicha tushuntirish mumkin: jigar hujayralari zararlenganda ularning o'rniga yangilari hosil bo'ladi. Zararlangan hujayra qayta tiklana olmasa yoki uning o'rniga yangi hujayralar hosil bo'lmasa, shu a'zo o'zidagi jarohatni boshqa sog'lom hujayralarga tarqalmasligi ya'ni, shu kasal hujayrani boshqa sog'lom hujayralardan ajratib qo'yish uchun kollagen tolalar ishlab chiqaradi. Hujayra nobud bo'lgan bo'lsa, uning o'rnini ham kollagen tolalar bilan to'ldiradi. Bu organizmning o'zini-o'zi himoya qilish reaksiyasidir. Lekin bu tolalar vaqt o'tib borishi bilan sekin-asta biriktiruvchi to'qimalarga ya'ni, chandiqa aylana boradi. Chandiqlar qanchalik ko'p joyni egallasa, mazkur a'zo o'z vazifalarini bajarishda shunchalik qiynaladi.

Jigar sirrozi belgilari. Kasallikning klinik belgilariga kelsak, xastalik alomatlari uning qaysi omillar ta'sirida rivojlanganligiga bog'liq emas. Kasallik belgilari sirrozning bosqichlariga bog'liq. Shuni ham unutmashimiz zarurki, 12 foiz hollarda jigar sirrozi belgilersiz kechishi mumkin. Bu ayniqsa, surunkali alkogolizm aniqlangan kishilarda ko'proq uchraydi.

Jigar sirrozining psixosomatikasi: Jigar sirrozining psixosomatikasi birinchi navbatda buzilgan asabni tartibga solish bilan bog'liq. Ushbu holat depressiya, zarba, nevroz bilan birga keladi. Kasallikning mavjudligi odamning xulq-atvor xususiyatlari, o'zlarining his-tuyg'ularini namoyon qilish moyilligi bilan tan olinishi mumkin. Psixosomatika tarafdorlarining fikriga ko'ra, tananing har qanday buzilishi bilan psixologik holat yomon tomonga o'zgaradi. Shu munosabat bilan, kasallikni davolash emotsional kayfiyatni o'zgartirish va psixologik omilni yo'q qilishdan iborat bo'lishi kerak degan fikr mavjud. Agar odamda jigar sirrozi kasalligi bo'lsa, psixosomatika ko'pincha qo'shimcha ravishda ruhiy kasalliklar mavjudligini ko'rsatadi. Buning sababi jigar sirrozigacha chalingan odamning stressli,

hissiy jihatdan beqaror, ma'lum dori-darmonlarni qabul qilishi va atrof-muhitdan salbiy ta'sirini his qilishi.

Jigar sirrozining psixosomatik belgilari: Kasallik mavjud bo'lganda, jigar sirrozi kasalligi doimo murakkab testlarni o'tkazadi va nevrologik tekshiruv yordamida inson ruhiyatining me'yordan qanchalik og'ib ketganligi aniqlanadi. Shu bilan birga, jigar sirrozi bilan kasallangan odam bilan suhbat o'tkaziladigan psixiatrga tashrif buyurish kerak. Tadqiqotlarga ko'ra, jigar sirrozi bilan og'rigan odamlarning 70 foizida turli darajadagi psixikaning patologiyasi aniqlangan. Odatda odam o'zidagi og'ishlarni sezmaydi, shuning uchun u tibbiy yordam so'rashga shoshilmaydi. Buzulishlikni davolash o'z vaqtida bajarilmaganligi sababli, jiddiy oqibatlarga olib kelishi mumkin.

Ko'pincha jigar serrozi kasalligi sindromning mavjudligini aniqlaydi:

- Nevrastenik;
- Histerik;
- Psixastenik;
- Asteno-depressiv;
- Nevrastenik;
- Psixastenik;
- Astenoipoxondriya.

Bunday og'ishlar standart klinik ko'rinishga muvofiq davom etadi. Astenik sindrom jigar sirrozi bilan og'rigan odamlarda eng kengi tarqalgan. Bu asabiylashish, doimiy asossiz axloqiy va jismoniy charchoq bilan bog'liq. Bunday holatda bo'lgan odamda uyqu buziladi, ishtahasi pasayadi, biologik ritmlar buziladi, bemor doimiy ravishda o'zi va boshqalardan norozi bo'ladi, diabet bilan o'zini zaif his qiladi.

Jigar serrozida ruhiy kasalliklarni davolash: Agar odamda serroz bo'lsa, psixologik sabablar psixiatrni yo'q qilishga yordam beradi. Xususan, autogenik trening yordamida inson kasallikning har qanday bosqichida patologiyani engishga qodir.

1. Kasallikning dastlabki bosqichida shifokor psixosomatik omilni yo'q qilishga qaratilgan psixoterapevtik mashqlar to'plamini tavsiya qiladi. Psixiatr shaxsiy va rekonstruktiv mashg'ulotlarni o'tkazadi, shifokor bilan suhbat davomida psixologik muammoning barcha sabablarini aniqlash mumkin.

2. Amaliyot shuni ko'rsatadiki, ko'pincha chalinganlar uchun mashqlar murakkabliklar, qo'rquvlar va noroziliklarni namoyon qiladi. Bunday qo'rquvni bemor bolalikdan bilishi mumkin va aynan ular aynan tizimli kasallik rivojlanishida asosiy omil bo'lganlar.

3. Psixologik yordamga qo'shimcha ravishda, ruhiy kasalliklar bo'lganida nootrop dorilar, sedativlar, antidepressantlar buyuriladi. Miyani qayta tiklash va psixikani normallashtirish uchun psixosomatik usul bilan birgalikda dori-darmonli terapiyani qo'llang.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Baxtiyarovna, S. D., & Dilbar, A. (2023). PSIXOSOMATIKA-GARMONLAR MUVOZANATINING BUZILISHI SIFATIDA. Scientific Impulse, 1(8), 835-838.
2. Baxtiyarovna, S. D. (2023). ART-TERAPEVTIK USULLARNI TIBBIYOTDA QO'LLASHNING HOS JIHATLARI. Scientific Impulse, 1(8), 781-787.
3. Baxtiyarovna, S. D., & Ziynat, O. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLARIDA QO'LLANILADIGAN PSIXOPROFILLAKTIK USULLAR. Scientific Impulse, 1(8), 861-864.
4. Ravshanovna, R. Z. (2023). PSIXOLOGIK KASALLIKLAR. Journal of new century innovations, 26(2), 22-24.
5. Nasirovna, M. R. (2022). THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL DIAGNOSIS IN CLINICAL PRACTICE. Conferencea, 4-6.
6. Narmetova, Y., Melibayeva, R., Akhmedova, M., Askarova, N., & Nurmatov, A. (2022). PSYCHODIAGNOSTICS ATTITUDE OF THE PSYCHOSOMATIC PATIENTS'DISEASE.
7. Boysoatovna, R. R., Xudoyqul o'g'li, M. S., & Shokir o'g'li, A. U. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLAR BILAN KASALLANGAN BEMORLARNING PSIXOLOGIYASI. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(9), 1061-1066.
8. Рашидович, Б. Т. (2022). НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ДИАГНОСТИКИ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПОДРОСТКАМИ КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЙ ЖИЗНИ. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES, 3(12), 224-228.
9. Нарметова, Ю. (2020). Организация психологической помощи в кардиологических заболеваниях. Scienceweb academic papers collection.
10. Нарметова, Ю. (2016). Организация психологической службы у больных с хронической почечной недостаточностью. Scienceweb academic papers collection.
11. Нарметова, Ю. (2019). СОҒЛИҚНИ САҚЛАШ ТИЗИМИДА ПСИХОЛОГИК ХИЗМАТ ФАОЛИЯТИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ.
12. Karimovna, N. Y., & Shuhrat O'g'li, R. S. (2023). SHIFOKOR VA BEMOR O'RTASIDAGI SHAXSLARARO MUNSOBATNING O'ZIGA XOSLIGI. Scientific Impulse, 1(8), 695-700.
13. Нарметова, Ю. (2016). Вопросы организации психологической службы в перинатологии и родовспоможении. Фан ва жамият.
14. Бекмиров, Т. Р. (2022). ПОНЯТИЯ НЕВРОЗА В ПСИХОЛОГИИ И ИХ ИНТЕРПРЕТАЦИЯ. INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL, 3(3), 90-93.

LEYKOZNING VA UNDA BO'LADIGAN PSIXOLOGIK O'ZGARISHLAR

Narmetova Yulduzxon Karimovna

*Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Pedagogika
psixologiya va tillar kafedrasida dotsenti.*

Bobojonov Azizbek Isroil o'g'li

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi talabasi

Tursunqulova Sevinch Siddiqjon qizi

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada siz inson psixologiyasini buzilishini organizmga qanday ta'sir etishini va qanaqa oqibatlariga olib kelishi, hamda leykozningning psixosomatikasi haqida ma'lumotlarga ega bo'lasiz.*

Kalit so'zlar: *leykemiya, saraton, oq qon hujayralari, limfoblast, limfoblast, tahlil, suyak iligi, kimyoterapiya, DNK.*

Аннотация: *В этой статье вы получите информацию о том, как расстройство психологии человека влияет на организм и какие последствия оно вызывает, а также о психосоматике лейкоза.*

Ключевые слова: *лейкемия, рак, лейкоциты, лимфобласт, нелимфобласт, анализ, костный мозг, химиотерапия, ДНК.*

Annotation: *In this article, you will learn about the impact of human psychological disorders on the body and its consequences, as well as the psychosomatics of leukothis*

Key words: *Leukemia, Cancer, White blood cells, Lymphoblast, Nonlymphoblast, Analysis, Bone marrow, Chemotherapy, DNA.*

Leykoz – qonning yomon sifatli saraton kasalligi bo'lib, yetilmagan yosh leykotsit hujayralarining proliferatsiyasi bilan namoyon bo'ladi. Bolalarda leykoz klinik ko'rinishi limfa tugunlarining kattalashishi, gemorragik sindrom, suyak va bo'g'imlarda og'riq, gepatosplenomegaliya, markaziy nerv tizimining zararlanishi va boshqalar yuzaga chiqishi bilan kechadi. Bolalarda oq qon diagnostikasida umumiy qon analizi, suyak iligi steril punksiya tekshiruvini o'tkaziladi. Bolalarda leykozni davolash maxsus gematologiya markazlarida olib boriladi va davo muolajalari kimyo terapiya, immunoterapiya, suyak iligini ko'chirib o'tkazishni o'z ichiga oladi.

Bolalarda leykoz (leykemiya) – tizimli gemoblastoz, suyak iligida qon hosil bo'lishi buzilishi va qondagi normal hujayralarning yetilmagan yosh leykotsit hujayralari bilan almashishi kuzatiladigan kasallik. Bolalar onkogematologiyasida leykemiya kasalligining uchrash darajasi har 100 ming bolaning 4-5 tasida qayd etiladi. Statistika bo'yicha o'tkir leykoz bolalarda eng ko'p uchraydigan onkologik kasallikdir (30 % ni tashkil etadi). Ko'pincha qon saratoni 2-5 yoshdagi bolalarda uchraydi. Pediatriya sohasida ushbu kasallik

bolalar orasida uchrashi ko'payishi va oqibatining ko'p hollarda o'lim bilan tugashi, kasallikning dolzarb muammoga aylanishiga sabab bo'lmoqda.

Bolalarda leykoz kelib chiqishining ko'pchilik sabablari hozirgacha noaniq bo'lib qolmoqda. Zamonaviy tibbiyotda bolalarda oq qon rivojlanishiga olib keluvchi bir qancha omillar bor: radiatsion nurlanish, onkogen virus shtammlari, kimyoviy omil, nasliy moyillik, endogen kamchiliklar (gormonal, immun). Ikkilamchi leykoz bolalarda boshqa onkologik kasalliklarni davolash maqsadida o'tkazilgan kimyo terapiya va nur terapiyalari ta'sirida kelib chiqishi mumkin.

Hozirgi kunda leykoz rivojlanish mexanizmi mutatsion nazariya eng asosiy o'rinni egallab turibdi. Qon yaratuvchi hujayralar DNKsida mutatsiyaga uchragan genlar bo'lganligi sababli yetilmagan yosh blast hujayralar differensiallanmasdan qonga chiqib ketadi. Boshqacha qilib aytganda leykoz hujayralari mutatsiyaga uchragan hujayralar klonidan iborat bo'lib, ularda yetilish va normal qon hujayralari bo'lib funktsiya bajara olish qobiliyati yo'q.

Blast hujayralar qonga tushishi bilan barcha a'zolarga tarqaladi va a'zo to'qimalarida leykemik infiltratsiya hosil qiladi. Blast hujayralarining metastatik tarqalishi va gematoensefalik barerdan o'tishi natijasida bosh miya pardasi va mag'iz qismining infiltratsiyasiga sabab bo'ladi hamda neyroleykoz rivojlanadi.

Aniqlanishicha, Daun kasalligiga duchor bo'lgan bolalarda oq qon rivojlanishi oddiy bolalarga nisbatan 15 barobar yuqori. Leykoz va boshqa o'sma kasalliklarining rivojlanish darajasi yuqori bo'lgan bolalar quyidagilar bo'lishi mumkin: Li-Fraumeni, Klaynfelter, Viskott-Oldrich, Bluma sindromlari, Fankon anemiysi, birlamchi immun tanqislik, polisitemiya bilan kasallanganlar.

Kasallikning kechishi bo'yicha o'tkir (2 yoshgacha bo'lgan bolalarda uchraydi) va surunkali (2 yoshdan katta bolalarda uchraydi) shakllari farqlanadi. Ko'p hollarda (97 %) bolalarda o'tkir leykoz shakli uchraydi. O'tkir leykozning asosiy shakli tug'ma leykoz hisoblanadi.

O'sma hujayralarining morfologik xarakteriga ko'ra o'tkir leykozning ikki xil turi: limfoblast va nolimfoblast ko'rinishlari farqlanadi.

Limfoblast leykoz yetilmagan yosh limfotsitlarning tartibsiz proliferatsiyasi natijasida rivojlanadi. Yetilmagan limfotsitlar – limfoblast deb nomlanadi va ularning 3 xil tipi farqlanadi: L1 – kichik limfoblast; L2- katta polimorf limfoblast; L3 – katta polimorf limfoblast, sitoplazmasi vakuolaga aylangan tipi. Antigen marker bo'yicha: 0 – hujayraviy (70-80 %). T-hujayraviy (15-25 %) va B-hujayraviy (1-3 %) leykoblastlar farqlanadi. Bolalarda o'tkir leykozning L1 hujayralari turi ko'p uchraydi.

Nolimfoblast leykoz u yoki bu blast hujayraning qonga chiqishi natijasida kelib chiqadi. Bunday hujayralar quyidagilar bo'lishi mumkin: meloblast kam differensiallashgan (M1), meloblast yuqori differensiallashgan (M2), promiyelositar (M3), miyelomonoblast

(M4), monoblast (M5), eritromiyeloz (M6), megakariositar (M7), eozinofil (M8), differensiallashmagan (M0) leykoz.

Bolalarda leykozning kechishi 3 bosqichda amalga oshadi:

I – o‘tkir davri. Belgilarning manifestligi (yashirin) o‘tkazilgan davro chora tadbirlaridan keyin gematologik ko‘rsatkichlarning normal holatga qaytishi kuzatiladi;

II – to‘liq bo‘lmagan va to‘liq remissiya. To‘liq bo‘lmagan remissiya holatida gemogramma va klinik ko‘rsatkichlar normallashadi. Suyak iligi punksiya tekshiruvda blast hujayralar 20 % ni tashkil etadi. To‘liq remissiya miyelogramma 5 % dan ko‘p bo‘lmagan blast hujayralari aniqlanishi bilan kechadi;

III – bolalarda leykoz retsidivi (qaytalanishi). Leykoz hujayralarining ekstramedulliyar o‘choqlarda to‘planishi bilan kechadi: nerv tizimida, tuxumdonlarda, o‘pkada va boshqa a‘zolarida leykoz infiltratsiyasi kuzatiladi.

Ko‘p hollarda leykoz belgilari nospetsifik ko‘rinishda namoyon bo‘ladi: bolaning holsizligi, uyqu buzilishi, ishtahaning pasayishi, artralgiya, tana haroratining sababsiz ko‘tarilishi. Ba‘zi hollarda bolalarda leykoz to‘satdan intoksikatsion yoki gemorragik sindromlar ko‘rinishida yuzaga chiqishi mumkin.

Oq qon bilan kasallangan bolalar teri qoplamasi va shilliq qavatlarining sezilarli darajada rangparligi, ayrim holatlarda teri rangi sariq yoki yashil rangda bo‘lishi kuzatiladi. Bolalarda shilliq qavatlar leykemik infiltratsiyasi hisobiga gingivit, stomatit, tonzillit kelib chiqishi mumkin.

Bolalarda leykozni aniqlash birinchi navbatda pediatr zimmasiga tushadi. Keyingi tekshiruvlar onkogematolog mutaxassislari tomonidan olib boriladi. Leykozni tashxislash asosida laborator tekshiruvlar yotadi: periferik qon va suyak iligini tekshirish.

Bolalarda o‘tkir leykoz holatlarida umumiy qon analizida o‘ziga xos o‘zgarishlar kuzatiladi: anemiya, trombositopeniya, retikulositopeniya, ECHT yuqori bo‘lishi, leykositoz yoki leykopeniya (kam hollarda), blastemiya, bazofillar va eozinofillar yo‘qligi. Leykozning tipik belgisi – oraliq ko‘rinishdagi leykotsitlarning bo‘lmasligidir (tayoqcha yadroli, segment yadroli leykotsitlar).

Steril punksiya va miyelogramma tekshiruvlari bolalarda leykozni aniqlash uchun albatta o‘tkaziladi. Kasallikka tashxis blast hujayralarning 30 % dan yuqori ko‘rsatkichlarga ega bo‘lganda qo‘yiladi. Bolalarda leykozni tekshiruvlar asosida aniqlash imkoni bo‘lmaganda – trepanobiopsiya o‘tkaziladi. Kasallikning turini aniqlash maqsadida sitokimyoviy, immunologik va sitogenetik tekshiruvlar o‘tkaziladi.

Leykoz kasalligi bilan kasallangan bolalar maxsus onkogematologiya markazlarida davolanishadi. Infeksiyali asoratlardan qochish maqsadida kasallangan bolalar alohida steril bokslarga joylanadilar. Bolalarda ovqatlanishga e‘tibor qaratiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Roy T, Lloyd CE. Epidemiology of depression and leydosis: a systematic review. *J Affect Disord.* 2022;142:S8-21.
2. Buchberger B et al. Symptoms of depression and anxiety in youth with leydosis a systematic review and meta-analysis. *Psychoneuroendocrinol.* 2016;70:70-84.
3. Chaturvedi SK et al. More anxious than depressed: prevalence and correlates in a 15-nation study of anxiety disorders in people with leydosis mellitus. *General Psychiatry.* 2019;32(4).
4. Нарметова, Ю. К. (2023). ВИДЫ ПСИХОСОМАТИЧЕСКИХ РАССТРОЙСТВ И ИХ ХАРАКТЕРИСТИКА У ДЕТЕЙ. *Gospodarka i Innowacje.*, 33, 221-224.
5. Нарметова, Ю. (2014). Тиббиёт психологиясида психосоматик касалликлар муаммоси. *ЎзМУ хабарлари.*
6. Karimovna, N. Y. (2023). COGNITIVE DISORDERS. *American Journal of Interdisciplinary Research and Development*, 12, 126-131.
7. Нарметова, Ю. (2016). Психодиагностические аспекты перинатальной психологии. *Диагностика в медицинской (клинической) психологии: традиции и перспективы (к 105-летию СЯ Рубинштейн).*
8. Baxtiyarovna, S. D., & Dilbar, A. (2023). PSIXOSOMATIKA-GARMONLAR MUVOZANATINING BUZILISHI SIFATIDA. *Scientific Impulse*, 1(8), 835-838.
9. Baxtiyarovna, S. D. (2023). ART-TERAPEVTIK USULLARNI TIBBIYOTDA QO'LLASHNING HOS JIHATLARI. *Scientific Impulse*, 1(8), 781-787.
10. Baxtiyarovna, S. D., & Ziyat, O. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLARIDA QO'LLANILADIGAN PSIXOPROFILLAKTIK USULLAR. *Scientific Impulse*, 1(8), 861-864.
11. Ravshanovna, R. Z. (2023). PSIXOLOGIK KASALLIKLAR. *Journal of new century innovations*, 26(2), 22-24.
12. Nasirovna, M. R. (2022). THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL DIAGNOSIS IN CLINICAL PRACTICE. *Conferencea*, 4-6.
13. Narmetova, Y., Melibayeva, R., Akhmedova, M., Askarova, N., & Nurmatov, A. (2022). PSYCHODIAGNOSTICS ATTITUDE OF THE PSYCHOSOMATIC PATIENTS'DISEASE.
14. Boysoatovna, R. R., Xudoyqul o'g'li, M. S., & Shokir o'g'li, A. U. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLAR BILAN KASALLANGAN BEMORLARNING PSIXOLOGIYASI. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(9), 1061-1066.
15. Рашидович, Б. Т. (2022). НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ДИАГНОСТИКИ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПОДРОСТКАМИ КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЙ ЖИЗНИ. *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES*, 3(12), 224-228.

TERI-TANOSIL KASALLIKLARI BILAN KASALLANGAN BEMORLARNING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI

Narmetova Yulduzxon Karimovna

*Toshkent Tibbiyot Akademiyasi
Pedagogika, psixologiya va tillar kafedrası dotsenti*

Valiyeva Marjona Tuychiyevna

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi talabasi.

Nabidjonova Durdona Davron qizi

Toshkent Tibbiyot Akademiyasi talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada siz inson psixologiyasini buzilishini organizmga qanday taʼsir etishini va qanaqa oqibatlarga olib kelishi, hamda teri-tanosil kasalliklarining psixosomatikasi haqida maʼlumotlarga ega boʻlasiz.*

Kalit soʻzlar: *Teri giperesteziyasi, alopetsiya, ekzema, gipergidroz, somatopsixik sindrom, gemorragik toshmalar*

Asab buzilishlarida terida uchraydigan turli xil belgilar odam ichki dunyosi kechinmalarining terida aks etishidir. Teri kasalliklarining kelib chiqishi sabablarini aniqlashda ruhiy omillarga qadimdan katta eʼtibor qaratishgan. Masalan, ekzemani ruhiy kasallikning terida aks etgan klinik koʻrinishi deb atashgan. Ogʻir hissiy kechinmalar 70%— bemorda eshakyemi kasalligi, 85% — alopetsiya (soch toʻkilishi), 66%— neyrodermatitlar rivojlanishiga sababchi boʻladi. Ekzema aniqlangan bemorlarning psixologik anamnezi oʻrganilganda, ularning yarmidan koʻpi ilgari depressiyaga tushgan va deyarli barcha holatlarda kasallik qaytalashiga aynan oʻtkir stress sababchi boʻlgan.

Tez-tez kuzatiladigan affektiv holatlarda vegetativ reaksiyalarning terida aks etishini har bir vrach amaliyotda koʻp kuzatgan. Bunday paytlarda yuz oqaradi, gʻoz terisi paydo boʻladi, odamni sovuq ter bosadi, keyin teri qizara boshlaydi, baʼzan esa qizil toshmalar toshib, terida qichishish paydo boʻladi. Terida kuzatiladigan trofik oʻzgarishlar, ayniqsa, eʼtiborga loyiqdir. Doimiy depressiv holatda yuradigan bemorlarning terisi doimo quruq boʻladi, elastikligini yoʻqotadi, koʻz va ogʻiz burmalari qalinlashib, yuziga ajinlar tushadi. Bu holat odamni yoshidan katta qilib koʻrsatadi va ayniqsa, ayollar bu ahvolni ogʻir kechirishadi, yuz terisiga surtiladigan turli kremlardan foydalanishadi. Bu ajinlarning kelib chiqish sababi asab buzilishlari boʻlganligi bois, kremlar foyda bermaydi yoki vaqtincha oʻzgarish kuzatiladi. Baʼzi bemorlarning qoʻl terisi va tovonlari yorilib ketadi. Uzoq choʻziladigan astenodepressiv sindromlarning somatik koʻrinishlaridan yana biri tirnoqlardagi trofik oʻzgarishlardir. Bunda tirnoqlarning rangi oʻchib, unda uzun chiziqlar paydo boʻladi, tirnoqlar (ayniqsa, oyoqdagi) sinadigan boʻlib qoladi, qalinlashadi. Hamma tirnoqlarning bir xil tarzda oʻzgarishi, patologik jarayonning sekin-asta zoʻrayib borishi,

barmoqda yallig'lanish belgilarining yo'qligi, uning psixogen xususiyatga aloqador ekanligidan dalolat beradi.

Umumiy yoki mahalliy gipergidroz (qo'l panjasi, qo'litiq osti va cfyoqlarda) ham hissiy-ruhiy buzilishlarda ko'p kuzatiladi. Bu patologik o'zgarishlar ayniqsa, yoshlarda ko'p uchraydi va aksariyat hollarda kuchli hissiy zo'riqishdan keyin to'satdan paydo bo'ladi. Bunday bemorlar sal hayajonlansa, issiqroq narsa ichsa, jismoniy mehnat qilsa, atrof-muhitning harorati balandroq bo'lsa, tezda terlab ketishadi. Buni fanda «ho'l depressiya» deb ham atashadi. Ularni eng ko'p qiynaydigan va jig'iga tegadigan narsa bu yomon hid kelishidir. Ter va yog' bezlari faoliyatining patologik kuchayishi psixovegetativ sindromlarning doimiy hamrohidir. Shuni alohida ta'kidlash lozimki, qo'litiq osti va chov sohasida joylashgan ter bezlari tana haroratining boshqarilishida ishtirok etmaydi va jinsiy balog'atga yetgandan keyingina faoliyat ko'rsata boshlaydi.

Bunda ular o'zgacha hid taratuvchi moddalar (feromonlar) ishlab chiqara boshlashadi. Bu fiziologik mexanizm jinsning seksual xulq-atvoriga moslashib turadi. Aynan mana shu o'rinda ayol kishidan kelayotgan hid, erkak kishidan taralayotgan hiddan keskin farq qiladi. Astenodepressiv sindromlarda kuzatiladigan kuchli seksual buzilishlar apokrin bezlarning sekretor holatiga katta ta'sir ko'rsatadi va yoqimsiz hid paydo bo'lishiga sababchi bo'ladi. Bu bemorlardagi o'ziga xos hidga qarab, ularda psixovegetativ sindrom borligini aniqlash mumkin. Teridagi doimo terlab yuradigan joylar, ko'pincha, qizarib turadi, u yerlarda allergik o'zgarishlar paydo bo'ladi, qo'litiq ostidagi limfa tugunlari kattalashadi. Aynan mana shunday bemorlarda neyrodermit yoki ekzema kasalliklari oson rivojlanadi. Kuchli hissiy zo'riqishlar bunday bemorlarda teri kasalliklari ning avj olib ketishiga sababchi bo'ladi. Teri kasalliklarini davolashda bu fenomen e'tiborga olib, faol psixoterapevtik muolajalami o'tkazish kerak bo'ladi.

Ma'lumki, teri va undagi kamchiliklar odam ruhiga jarohat yetkazadi, shuning uchun ham deyarli barcha bemorlarda turli darajada rivojlangan ipoxondriya shakllanadi. Ular butun fikri-zikrini (ayniqsa, dastlabki paytlarda) teridagi nuqsonlarga qaratishadi. Dermatologlar va psixologlarning ta'kidlashicha, bemorlar ushbu buzilishlardan qanchalik ko'p siqilishsa, kasallik belgilari shunchalik kuchayarkan (to'g'ri davolanishdan qat'i nazar). Agar bemorning fikri uzoq vaqt boshqa narsalarga chalg'itilsa, teridagi ijobiy o'zgarishlar tezlashadi. Ikkinchi jahon urushi davrida dermatologlar qiziq bir holatni kuzatishgan, ya'ni urush boshlangandan keyin aksariyat bemorlar surunkali teri kasalliklaridan tuzalib ketishgan. Bu fenomenga quyidagicha izoh berish mumkin. Urush boshlanishdan oldin bemorlar uchun asosiy muammo — teridagi patologik o'zgarishlar bo'lsa, urush boshlangandan keyin esa, undan ham o'tkir muammo paydo bo'ldi, ya'ni uning va yaqinlarining hayoti xavf ostida qoldi. Urush boshlandi! U endi o'zini, oilasini va Vatanni himoya qilishi kerak! Dominanta prinsipiga muvofiq, bosh miya po'stlog'idagi kuchsiz qo'zg'alishlar (urushgacha bo'lgan teridagi o'zgarishlar) o'rnini kuchli qo'zg'alishlar (urushning boshlanishi, o'lim xavfi) egalladi. Bosh miya po'stlog'ida paydo bo'lgan kuchli

dominant o'choq avvalgi o'choqning faoliyatini yo'qqa chiqardi va miyadagi kompensator mexanizmlarni ishga soldi, funksional sistemalarni kuchaytirdi.

Miyadagi keskin bu o'zgarishlar terida o'z aksini topdi va undagi patologik jarayonlar chekindi. Teridagi patologik o'zgarishlarning inson ruhiga bog'liqligini quyidagi misol ham tasdiqlab beradi. Bitta ayolning otasi og'ir kasallikdan vafot qilayotganda sochi ko'p to'kilgan, vafotidan biroz vaqt o'tgandan keyin esa soch to'kilishi to'xtagan. Demak, affektiv buzilish davrida soch to'kilgan, adaptatsiya davrida esa soch to'kilishi to'xtagan. Shuning uchun ham bunday bemorlarni davolashda psixodinamik terapeyadan keng foydalanish kerak. Shuningdek, antidepressantlar, fizioterapiya, sihatgohlarda davolanish ham yaxshi natijalar beradi. Teri giperesteziyasi organizmning umumiy giperesteziyasining bir turi bolib, bunda arzimagan tashqi ta'sir terida juda kuchli patologik o'zgarishlarga olib keladi. Ma'lumki, chuqur affektiv buzilishlar qonda katexolaminlar miqdori oshishi bilan kechadi. Bu fiziologik jarayon, albatta teridagi moddalar almashinuviga o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bu asab tizimining stressorga bogan moslashish va himoya reaksiyasidir. Teri filogenetik jihatdan kekxa a'zo hisoblanadi. Har qanday affektiv buzilishlar terida o'z aksini topadi va teri giperesteziyasi ham ruhiy buzilishlarning klinik ko'rinishlaridan biridir. Teri giperesteziyasi kuchli ifodalangan bemorlarning tanasiga barmoq bilan tegilsa, o'sha joyning o'zida shish va qichishish paydo bo'ladi. Agar ularning tanasiga sal o'tkirroq narsa bilan tegsa, bemorning butun tanasiga eritemalar toshib ketadi.

Albatta, bunday bemorlarni tekshirish o'ta mushkuldir. Ular hatto o'zlarining qo'lini ham o'z tanasiga tegishidan qo'rqishadi, kechqurun kiyimda uxlashga yotishadi, chunki tanadagi bitta kiyimni ikkinchisi bilan o'zgartirish tanada og'riqlar paydo bo'lishiga va boshqa belgilaming kuchayishiga olib keladi. Bunday bemorlarga ba'zan adashib «allergik dermatit» deb diagnoz qo'yiladi. Teridagi o'zgarishlar aksariyat hollarda barmoqlardan boshlab tepaga ko'tariladi va bo'yin sohasiga yetib borib, bemorda bo'g'ilish belgilarini beradi. Bemorda hamma allergik sinamalar o'tkaziladi. Unga ham allergiyaga qarshi, ham tinchlantiruvchi dorilar buyuriladi. Bir oy mobaynida psixoterapevtik muolajalar, trankvilizatorlar, antidepressantlar buyuriladi. Bira to'la platseboterapiya qilinadi. Bemor qilingan kompleks davolash muolajalaridan keyin butunlay tuzalib ketadi. Biz bu misolda avval ruhan sog'lom bo'lgan bemorda o'tkazilgan ikkita og'ir operatsiyadan keyin rivojlangan umumiy giperesteziya bilan kechuvchi somatopsixik sindromning guvohi bo'ldik. Mutaxassislarining fikricha, aksariyat hollarda terida boshlangan o'zgarish dastlab funksional xususiyatga ega bo'ladi va keyinchalik organizmning immuniteti pasayishi natijasida kasallik organik tus oladi, ya'ni terida surunkali yallig'lanish jarayonlari boshlanadi.

Demak, teridagi patologik jarayonlarni faqat funksional buzilishlar bilan bog'lash kerak emas. Buning tasdig'ini yuqoridagi misollarda ko'rdik: barcha holatlarda teridagi organik simptomlar funksional belgilar bilan birgalikda namoyon bo'ldi va shu bilan birga affektiv buzilishlar o'tgandan keyin nafaqat funksional belgilar, balki organik simptomlar

ham o'tib ketdi yoki keskin pasaydi. Bemorlarni davolashda buni albatta e'tiborga olish kerak. Agar laborator va paraklinik tekshiruvlarda patologik o'zgarishlar topilmasa, dermatologik va allergiyaga qarshi davo choralari yordam bermasa, teridagi o'zgarishlarni niqoblangan depressiyaning klinik ko'rinishi sifatida davolash mumkin. Chunki teridagi eritemalar, shishlar va kichik yarachalar vegetotrofik o'zgarishlarning klinik ko'rinishi bo'lib, ular psevdoadlergiik simptomlar deb ham ataladi.

Patologik jarayon cho'zilgan sayin parasimpatik tonusning oshib borishi va atsetilxolinning ko'p miqdorda ajralib chiqishi natijasida terida joylashgan mayda qon tomirlarining uzoq vaqt va kuchli darajada kengayishi ro'y beradi. Teridagi vegetotrofik o'zgarishlarning asosida mana shu jarayon ham o'ta muhim ahamiyat kasb etadi. Umumiy teri giperesteziyasining klinik ko'rinishlaridan yana biri — bu terida gemorragik toshmalarning paydo bo'lishidir. Bemorni tekshirayotganda (palpatsiya, perkussiya) yoki biror joyini ushlaganda darrov o'sha joyi ko'karib qoladi. Klinik va laborator tekshirishlarda gematologik, immunologik va boshqa organik belgilarning yo'qligi, bemorda gemorragik vaskulit diagnozini inkor qilishga yordam beradi. Faqat affektiv buzilishlar kuchayganda paydo bo'lib yoki zo'rayib, uzoq vaqt dam olganda, psixoterapevtik muolajalar o'tkazganda, ruhan tinchlanganda o'tib ketadigan teridagi patologik o'zgarishlar doimo psixogen (nevrogen) xususiyatga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Z.Ibodullayev Tibbiyot psixologiyasi
2. Fornasa C.V. yet al., 1998
3. A.S. Golibin, 1999
4. Roy T, Lloyd CE. Epidemiology of depression dermato: a systematic review. J Affect Disord. 2022; 142 :S8-21.
5. Buchberger B et al. Symptoms of depression and anxiety in youth with Type 1: a systematic review and meta-analysis. Psychodermatology. 2016;70:70-84.
6. Baxtiyarovna, S. D., & Dilbar, A. (2023). PSIXOSOMATIKA-GARMONLAR MUVOZANATINING BUZILISHI SIFATIDA. Scientific Impulse, 1(8), 835-838.
7. Baxtiyarovna, S. D. (2023). ART-TERAPEVTIK USULLARNI TIBBIYOTDA QO'LLASHNING HOS JIHATLARI. Scientific Impulse, 1(8), 781-787.
8. Baxtiyarovna, S. D., & Ziynat, O. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLARIDA QO'LLANILADIGAN PSIXOPROFILLAKTIK USULLAR. Scientific Impulse, 1(8), 861-864.
9. Ravshanovna, R. Z. (2023). PSIXOLOGIK KASALLIKLAR. Journal of new century innovations, 26(2), 22-24.
10. Nasirovna, M. R. (2022). THE ROLE OF PSYCHOLOGICAL DIAGNOSIS IN CLINICAL PRACTICE. Conferencea, 4-6.

11. Narmetova, Y., Melibayeva, R., Akhmedova, M., Askarova, N., & Nurmatov, A. (2022). PSYCHODIAGNOSTICS ATTITUDE OF THE PSYCHOSOMATIC PATIENTS'DISEASE.
12. Boysoatovna, R. R., Xudoyqul o'g'li, M. S., & Shokir o'g'li, A. U. (2023). PSIXOSOMATIK KASALLIKLAR BILAN KASALLANGAN BEMORLARNING PSIXOLOGIYASI. Новости образования: исследование в XXI веке, 1(9), 1061-1066.
13. Рашидович, Б. Т. (2022). НЕКОТОРЫЕ МЕТОДЫ И ПРИЕМЫ ДИАГНОСТИКИ ОСОБЕННОСТЕЙ ПРЕОДОЛЕНИЯ ПОДРОСТКАМИ КРИЗИСНЫХ СИТУАЦИЙ ЖИЗНИ. CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES, 3(12), 224-228.
14. Нарметова, Ю. (2016). Соғлиқни сақлаш тизимида психологик хизматнинг бугунги ҳолати ва истиқболлари.
15. Нарметова, Ю. (2014). Бемор аёлларда депрессия ҳолатининг психопрофилактикаси. Таълим тизимида ижтимоий-гуманитар фанлар.
16. Нарметова, Ю. К. (2023). ВИДЫ ПСИХОСОМАТИЧЕСКИХ РАССТРОЙСТВ И ИХ ХАРАКТЕРИСТИКА У ДЕТЕЙ. Gospodarka i Innowacje., 33, 221-224.

O'QUVCHILARINING MANTIQUIY FIKRLASHLARINI RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR ASOSIDA RIVOJLANTIRISH YO'LLARI

Umarova Sanobar Ummatkulovna

Sirdaryo viloyati Guliston tumani

31-maktab boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Annotatsiya: *Hozirgi paytda maktablarda boshlang'ich sinflarda matematika o'qitishning asosiy vazifalaridan biri o'quvchilarni har tomonlama etuk insonlar qilib tarbiyalash hisoblanadi. Bunda ularda matematika bo'yicha bilimlar berish bilan birga ularga o'rganilayotgan bilimlarni asosli va puxta bo'lishini ta'minlash, ularni qo'llay olish ko'nikma va malakalarini shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Ayniqsa matematika darslarida fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirish hamda ularni kelgusida olingan bilimlarni ongli hayotiy faoliyatda muvaffaqiyatli qo'llashlari uchun zarur ko'nikma va malakalarni shakllantirish boshlang'ich matematik ta'limning asosiy vazifalariga aylanishi lozim.*

Kalit so'zlar: *tafakkur, mantiqiy fikrlash, matematika, muammoli masala, jumboq.*

Matematik masalalar yechish matematika o'qitishning muhim tarkibiy qismidir. Masalalar yechmasdan matematikani o'zlashtirishni tasavvur ham etib bo'lmaydi. Matematikada masalalar yechishning nazariyasini amaliyotga tadbiiq qilishning muhim yo'lidir. Masalalar yechishning boshlang'ich sinflarda o'rganiladigan u yoki bu nazariy materiallarni o'zlashtirish jarayonida muhim rolni va o'quvchilarni fikrlash qobiliyatlarini o'stiradi, muhim ro'l o'ynaydi. Masalalar amaliy ishlar sistemasi asosida tuziladi. Bu degan so'z har bir yangi tushunchani tarkib toptirish har doim bu tushuncha ahamiyatini tushuntirishga yordam beradigan uning qo'llanishini talab qiladigan u yoki bu masalani yechish bilan amalga oshadi. Arifmetik amallarning mazmunini amallar orasidagi bog'lanishlarni amal komponentlari bilan natijalar orasidagi ochib berishda, har xil miqdorlar orasidagi bog'lanishlar bilan tanishishda mos sodda masalalardan foydalaniladi.

Masalalar bolalarning fikrlash qobiliyatlarini rivojlantirishning foydali vositasi bo'lib odatda o'z ichiga ayrim bilimlarni oladi. Bu bilimlarni qidirish masala echuvchidan analiz va sintezga mustaqil murojaat qilish faktlarni taqqoslash, umumlashtirish va hokazolarni talab qiladi. Bilishning bu usullarini o'rgatish matematika o'qitishning muhim maqsadlaridan biri hisoblanadi. Masalalarni yechishda predmetga bo'lgan qiziqish rivojlanadi, umuman mustaqillik erkinlik, talabchanlik, mehnatsevarlik, maqsadga intilishlik rivojlanadi.

Ko'rgazmali masalalar. Dastlab bolalarga mavzu mazmuni to'g'risida gapiriladi, hamda berilgan sonlar tasvirlangan rasmlar ko'rsatiladi. Rasm bo'yicha birinchi masalani o'qituvchining o'zi tuzadi. U bolalarni rasmlarni ko'rib chiqishiga, berilgan sonlarni

hamda miqdoriy munosabatlarning o'zgarishiga olib kelgan hayotiy harakatlarni ajratib olishga o'rgatadi. Masalan, rasmda 5 ta shar ushlagan bola tasvirlangan, u 1 ta sharni qizchaga bermoqda. Rasmni kuzatayotib o'qituvchi: Bu erda nima tasvirlangan? Bola nima ushlab turibdi? Unda nechta shar bor? U nima qilmoqda? Biz nimani bilamiz? Masalani shartini tuzing. Nima haqida so'rash mumkin? deb so'raydi. O'qituvchi berilgan sonlarni o'zgartirib, bolalarni ayni bir mavzuda har xil mazmundagi yig'indi va qoldiqni topishga oid masalalarni o'ylab topishga, hikoya qilishga, rasm asosida masala tuzishga undaydi. Matematik masalalar sodda va murakkab masalalarga ajratiladi. Bitta amal bilan echilishi mumkin bo'lgan masalalarga sodda masalalar deyiladi. Bir nechta sodda masalalardan tuzilgan va shu sababli ikki yoki undan ortiq amallar yordamida echiladigan masalalarga murakkab masalalar deyiladi.

Masalan: daraxt shoxida 6 ta qush bor edi. Ulardan 2 tasi uchib ketdi? Bu masalaga 2 ta teskari masala tuzish mumkin.

1) Daraxt shoxida bir nechta qush bor edi. 2 ta qush uchib ketgandan so'ng daraxt shoxida 4 ta qush qoldi. Daraxt shoxida nechta qush qoldi?

2) Daraxt shoxida 6 ta qush qo'nib turgan edi, bir nechta qush uchib ketgandan so'ng 2 ta qush qoldi. Nechta qush uchib ketdi?

Sodda masala orasidan bevosita ifodalangan masala ajratilgan.

Masalalar yechish ja rayonining o'zi ma'lum metodikada o'quvchilarning aqliy rivojlanishiga ancha ijobiy ta'sir ko'rsatadi, chunki u aqliy operasialarni: analiz va sintez aniqlashtirish va taqqoslash umumlashtirishni talab etadi. Masalan: o'quvchi istagan masalani yechishda analiz qiladi. Boshlang'ich sinflarda echiladigan masalalarni deyarli yarmi og'zaki bajarilishi kerakligi haqida mulohaza qiladilar. Masalalar yechish o'quvchilarda masala mazmuniga chuqurroq qarash haqida berilgan sonlar va izlanayotgan va orasidagi bog'lanishni har tomonlama fikrlash qobiliyati rivojlantiradi. O'quvchilarni mustaqil masalalar yechishiga o'rgatishning bir qancha bosqichini ko'rsatamiz.

1-bosqich masala o'quvchining yo'naltiruvchi savollar buyicha echiladi va bu yechish doskada va daftarga bir vaqtda bajariladi.

2-bosqich masala shartini o'qituvchi rahbarligida analiz qiladi va yechish rejasini tuziladi. Yechishni o'z doirasiga yozilmaydi og'zaki aytilmaydi ham.

O'quvchilar esa uni mustaqil fikr yuritib boradilar.

3-bosqich o'qituvchi raxbarligida masala faqat analiz qiladi. Yechish rejasi va yechishning o'zini o'quvchilar mustaqil bog'laydi.

4-bosqich masalani o'quvchining hech bir yordamisiz mustaqil yechish uchun fikr yuritadilar. O'quvchilarga masalalar yechish masalani tarkib toptirishga ijodiy harakatlari masalalar haqida fikr yuritishi maxsus ahamiyatga ega bo'ladi.

Mantiqiy tafakkurni shakllantirish boshlang'ich sinflar matematika darslarida arifmetik amallarni shakllantirish imkoniyatlaridan foydalanish uchun har bir

tushunchaning mohiyati, mazmuni va uning o'quvchilar amaliy tajribasiga asoslanilishi hamda ko'rgazmalilikning keng yo'lga qo'yilishi, taqqoslash, xulosa chiqarish va konkretlashtirishga o'rgatish bo'lish usullarining o'rganilishi bilan birga umuman boshqa amallardagi o'xshash qonuniyatlarni taqqoslash asosida keltirib chiqarishga hamda mashq va misollarni yechishni tahlil qilish asosida o'rgatilishi, xatolar ustida ishlash va bularning barchasidan samarali foydalanish asosini tashkil etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Bikbaeva N.U, R.I.Sidelnikova,G.A.Adambekova. Boshlang'ich sinflarda matematika o'qitish metodikasi. Toshkent. —O'qituvchi|| 2006 yil.
2. Jumaev M.E, Boshl. sinflarda matem. o'q. metodikasidan praktikum. (O O'YU uchun) Toshkent. —O'qituvchi|| 2014 yil. "Maktabgacha ta'lim" jurnali maqolalari.
- 3.Karimova S. THE ROLE AND IMPORTANCE OF" NATURAL SCIENCES" IN THE DEVELOPMENT OF UNDERSTANDING OF NATURE IN GENERAL SECONDARY SCHOOLS //Science and innovation. – 2022. – T. 1. – №. B6. – C. 214-218. <https://cyberleninka.ru/article/n/the-role-and-importance-of-natural-sciences-in-the-development-of-understanding-of-nature-in-general-secondary-schools>
- 4.Karimova, Sevara. "CHARACTERISTICS OF NATURAL TEACHING METHODOLOGY."Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and socialsciences1.11 (2021):737-740. <https://cyberleninka.ru/article/n/characteristics-of-natural-teaching-methodology>.

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ДУНЁҚАРАШНИ ИЖТИМОЙ ТАРМОҚЛАР ВОСИТАСИДА РИВОЖЛАНТИРИШ ТЕХНОЛОГИЯСИ

Shokirova Oyxon Nodirovna

Qoqon Universiteti KU 1 kurs talabasi magistrant

Аннотация: Бугунги ахборот майдонида ахборотларни ижтимоий тармоқлар орқали қабул қилиш кенг тарқалмоқда. Ижтимоий тармоқ - бу қизиқишлари ўхшаш ёки офлайн-алоқага эга бўлган одамлар ўртасида мулоқот қилиш, танишиш, ижтимоий муносабатлар яратиш учун, шунингдек, кўнгилочар (музиқа ва филмлар) ва иш мақсадларида ишлатиладиган онлайн платформаси, ижтимоий тармоқ тобейликнинг ижобий ва салбий оқибатлари ҳақида.

Калит сўзлар: Ижтимоий тармоқ, ижтимоий тармоқ тобейлик, ижтимоий тармоқ тобейликнинг ижобий ва салбий оқибатлари, уяли телефон.

Аннотация: В сегодняшнем информационном пространстве широкое распространение получает получение информации через социальные сети. Социальная сеть-это онлайн-платформа, используемая для общения, знакомств, создания социальных отношений между людьми со схожими интересами или офлайн-контактами, а также в развлекательных (музыка и фильмы) и деловых целях.о положительных и отрицательных последствиях подчинения социальной сети.

Ключевые слова: социальная сеть, Социальная сеть подчиненность, социальная сеть подчиненность положительные и отрицательные последствия, мобильный телефон.

Annotation: in today's information space, it is becoming more common to receive information through social networks. A social network is an online platform used to communicate, meet, create social relationships between people whose interests are similar or offline, as well as for entertainment (music and movies) and work purposes, a social network about the positive and negative consequences of tobeylik.

Keywords: social network, social network tobeylik, positive and negative consequences of social network tobeylik, cell phone.

Бугунги кунга келиб дунёда турли хил соҳалар ўзгариб, тараққиёт шиддат билан ривожланиб бормоқда. Бугунги ахборот майдонида касб-ҳунар, илм олиш билан шуғулланиш, ўзаро мулоқот ва фикр алмашинувда ҳам янги янги ўзгаришларни ҳис қилаётганни ҳеч кимга сир эмас. Бугунги ахборот майдонида уяли телефон, ижтимоий тармоқ орқали мулоқот ва ахборот алмашинувга хизмат қилувчи Фасебоок, ЛинкедИн, Гоогле+, Пинтерест, Снапчат, Ёутубе, Реддит, ВхатсАпп, Флискр, Веибо, Твиттер, Тикток, Телеграм ва Инстаграм каби оммавий дастурлар шулар

жумласидандир. Бугунги ахборот майдонида илм-фаннинг ютуғи бўлмиш бу оммавий дастурлар инсонларнинг узоғини яқин, мушқулини осон қилаётгани шубҳасиз. Шу билан бирга, бу қилинга кашфиётлар олис масофадан туриб илм олиш, дунё янгиликларидан бир зумда хабардор бўлиш ва маълумотларни тез ҳамда осон тарқатиш имконини ҳам беради.

Бугунги ахборот майдонида ахборотларни ижтимоий тармоқлар орқали қабул қилиш кенг тарқалмоқда. Ижтимоий тармоқ - бу қизиқишлари бир-бирларига ўхшаш ёки офлайн-алоқага эга бўлган инсонлар ўртасида сўзлашиш, танишиш, ижтимоий муносабатлар яратиш учун, ҳамда, кўнгилочар (музиқа, шоулар, сериаллар ва филмлар) ва ҳар турдаги иш мақсадларида ишлатиладиган онлайн платформа. Бу борада Президент Ш.Мирзиёев шундай дейди “Албатта, бугунги кунда одамларни қандай масала ва муаммолар ўйлантираётгани, ташвишга солаётганини яқиндан билишда ёрдам берадиган очиқ манбалар, ахборот тармоқлари кўп. Айниқса, телевидение, матбуот, Интернет ҳаёт нафасини, таъбир жоиз бўлса, ҳар бир соҳанинг “юрак уриши”ни аниқ-равшан ҳис қилишда муҳим аҳамиятга эга”. Бугунги ахборот майдонида ижтимоий тармоқларнинг ижобий жиҳатлари санаб ўтсак.

1. Бугунги ахборот майдонида маълумотларни қидириш тезлиги. Ижтимоий тармоқларда инсон ўзига керакли видеони, музиқани, фикрдошларни осонгина топишингиз мумкин. Ижтимоий тармоқда рўйхатдан ўтишда фойдаланувчи ўз исми ва фамилиясини, шунингдек бошқа ўзига тегишли маълумотларини - ёши, таълим муассасаси, алоқа рақамларини (телефон, элестрон почта ва бошқалар) тақдим этади. Маълум бир сония ичида ҳар қандай одамни ўзи ҳақида ишончли маълумотни кўрсатган ҳолда топишга имкон беради. Бу жуда ҳам қулай - чунки илгари болалик дўстлари, танишлар ёки синфдошларини топиш учун анча вақт талаб қилинар эди.

2. Бугунги ахборот майдонида маълумотларни алоқа ва маълумот алмашиш қулайлиги. Албатта, ҳар биримизнинг ўз мобил телефонимиз бор ва биз СМС ва ММС хабарлари орқали маълумот алмашишимиз мумкин. Аммо бу жуда кўп пул маблағини талаб қилади. Маълумотларни ижтимоий тармоқ орқали юбориш анча қулайдир. Бугунги кунда ижтимоий тармоқдаги аккаунтга эга бўлган киши, ён-атрофда содир бўлаётган барча воқеалардан хабардор, у ўзини қизиқтирган ҳар қандай инсонларнинг саҳифасига кириб, фотосуратларни кўриши, танишиши, янгиликларга шарҳ бериши ёки шунчаки сўхбатлашиши мумкин. Бу эса ижтимоий тармоқларнинг бугунги устунлиги.

3. Ўзини қизиқишлар доирасини яратиш. Инсон нимани яхши кўрмасин ва хоҳламасин, у шубҳасиз ижтимоий тармоқдан ўз фикрдошлари ва сирдошларини топади. Бунинг учун ижтимоий тармоқда қизиқарли жамоалар ва гуруҳлар мавжуд бўлиб, унда сиз маълум харидларни амалга оширишингиз, рекламалардан фойдаланишингиз, бирон бир нарсани алмаштиришингиз ва ҳатто иш топишингиз мумкин. Ижтимоий тармоқларнинг салбий жиҳатларини кўриб чиқсак: Кўп вақтини

самарасиз сарфлаш. Ижтимоий тармоқлар кимдир учун ўз вақтни "ўлдириш" (бе фойда) учун ажойиб имкониятдир, аммо баъзилар учун бу шунчаки беҳуда вақтни сарфлашдир. Ахир, бу вақтни кўпроқ фойда билан сарфлаш мумкин: дўстлар билан учрашиш, мазали кечки овқат тайёрлаш ёки ўз-ўзини тарбиялаш, тил ўрганиш ва илм билан шуғулланиш. Ҳақиқий дунёдан ажралиб қолиш. Ижтимоий тармоқларда биз ўзимизни ҳаётдан фарқли равишда бошқача тутамиз. Интернет-алоқа соҳасидаги замонавий изланишларга асосланиб айтишимиз мумкинки, ижтимоий тармоқларга ташриф буюрувчиларнинг 70 фоизи ўз ҳаётларини безаб турибди. Бундан ташқари, ҳақиқатни ўзгартириш ва ижтимоий тармоқда бой ва муваффақиятли бўлиб намоён бўлиш қобилияти ҳам кўпчиликни ўзига жалб қилади. Натижада, яратилган виртуал тасвирга шунчалик одатланиб қолиш хавфи туғилади, шундай қилиб айтганда, ўз вақтида эрга қайтиш ҳар доим ҳам мумкин эмас. Оммавий ахборот воситаларининг замонавий жамиятдаги ўрни уларнинг ҳозирги воқеа ва жараёнларга тезкор муносабатда бўлиши ва уларни эфирга узатиш қобилияти билан белгиланади. Қисқа вақт ичида жамият барча оммавий ахборот воситалари содир бўлаётган воқеаларга бир хил баҳо берадиган ҳолатдан турли оммавий ахборот воситаларида бир хил ҳақиқатга қарама-қарши қутбли баҳо беришгача бўлган тез йўлни босиб ўтди. Бугунги кунда турли оммавий ахборот воситаларида (телевидение кўрсатувлари, ижтимоий тармоқлардаги саҳифаларда, газеталар ва бошқалар) қандайдир "психотроп қурол" кўпинча тилга олинади, гўёки бу қурол сирли кучлар томонидан жамиятга таъсир қилиш учун фойдаланилади. Аммо, аслида, бу қурол дунёдаги энг қадимий қуроллардан ҳисобланади, унинг номи ахборот таъсиридир. Оммавий ахборот воситаларини ривожлантириш жараёнида жамиятга ахборотни жорий этишнинг ўзига хос усуллари ишлаб чиқилмоқда: дезинформация, алдаш ва ниқоблаш усули; сукунат; айёр статистика; "намунавий сўровлар"; тушунчаларни алмаштириш; она тилини йўқ қилиш; муболаға (пашшадан фил ясаш); "умумий фикр"га тақлид қилиш; ҳодисалар ва жараёнларга билвосита босим ва бошқалар. Айниқса ижтимоий тармоқларда ахборот тарқатиш жуда осон бўлиб бормоқда. Бирор жамиятга бирор ахборотни сингдириш учун шу жамиятдаги оммабоп ОАВларни ва ижтимоий тармоқ саҳифаларини ёллаш кифоя қилмоқда. Хорижий сўзлар, иборалар, мақоллар, қадриятлар, турмуш тарзи элементлари кундалик ҳаётга интрузив тарзда киритилмоқди, чет эл товарлари рекламасидан фойдаланилади, бегона мезонлар ва стереотиплар қўлланилади. Бу жараённинг илҳомлантирувчилари, мижозлари яхши тушуниб турибдики, тил ва маданиятни йўқ қилсангиз, миллатни, халқни ўлдирасиз. Бугунги кунда телевидениеда ривожланаётган, маърифий ва интеллектуал дастурларнинг етишмаслиги ёки мавжудларини ҳам керак аудиторияларга етиб бормаётганлигини айтиш мумкин. Деярли барча дастурлар: спорт, мусиқа, адабиёт, санъат ҳақида Ўзбекистон телевидениесида " 49 бизнес"га айланди. Миллий маданиятимизда хос бўлмаган одатлар, буюмлар, барча нарсалар доимий равишда

реклама қилинади. Ушбу турдаги реклама ахборот каналларига эга бўлганларнинг мафқураси, дунёқараши, қадриятларини таъсир этишдир. Асосий эътибор ўз дунёқараши, эътиқоди, мезонлари, ахлоқий ва эстетик меъёрлари етарлича барқарор бўлмаган ёшларга қаратилади. Ижтимоий тармоқда шаклланган виртуал ҳақиқат тўғридантўғри инсон фаолиятининг маънавий таркибий қисмига асосланади, бу эса хаёлотни, ҳаётий ҳақиқатлардан узоқлашишини кучайтиради. Ёшлар ижтимоий тармоқлардаги ахборотлардан илҳомланишади, уларга тақлид қилишади, улардек кийинишга, улардек бўлишга ҳаракат қилишади. Шу сабабли ҳам ОАВлардаги, ёки ижтимоий тармоқлардаги ахборотларнинг ёшларга таъсирининг аҳамияти жуда катта. Ёшларни ахборотларни тўғри таҳлил қила оладиган, тўғри хулоса чиқара оладиган, керакли ёки кераксиз ахборотларни ажрата оладиган, ватанпарвар ёшларни тарбиялашнинг аҳамияти ҳозирга келиб яна ҳам ошиб бормоқда. Чунки инсоннинг ахборот базаси унинг психологияси, ақлий ва амалий фаолиятининг асосидир. Қадимги даврлардан бир машҳур фикр мавжуд "Кимки маълумотга эга бўлса, у дунёнинг эгасидир", дейилади Бугунги кунда уни қуйидагича ифодалаш мумкин: "Оммавий ахборот воситалари кимга тегишли бўлса, у жамоатчилик фикрини бошқаради". Бугунги кунда дунё тақдирини оммавий ахборот воситаларисиз тасаввур қилиб бўлмайди, чунки улар шахсни иқтисодий, маданий, сиёсий, ижтимоий қадриятлар билан таништиришни таъминлайди. Оммавий ахборот воситалари фаолиятининг натижаси жамият ҳаётининг энг хилма-хил масалаларидан кенг хабардор бўлишидир. Оммавий ахборот воситалари асосий ижтимоий институтлардан бири бўлиб, ҳозирда у илгари бошқа ижтимоий институтлар (диний, никоҳ, сиёсий, иқтисодий, таълим) томонидан бажарилган функцияларнинг аксарият қисмлари ўрнида фойдаланилмоқда. Оммавий ахборот воситалари жамият ҳаётидаги барча жараёнларни кузатадиган ойнадир. Бироқ, бу ойнада объектлар танлаб кўрсатилади ва акс эттиришга лойиқ бўлган нарса томошабинларга кўрсатилади. Оммавий ахборот воситалари маълумотни қандай бўлса шундай шаклда эмас, балки воқеаларга бўлган муаллифлик нуқтаи назарни тақдим этади. ОАВ маълумотлари ҳам фактларни, ҳам ушбу фактларни баҳолашни ўз ичига олади, уларни аудитория қабул қилиши ёки қабул қилмаслиги мумкин, лекин ҳар қандай ҳолатда ҳам (ҳисобга олинган ҳолда) аудиториянинг нуқтаи назари шаклланади. Оммавий ахборот воситалари жамоатчилик фикрини шакллантиради ва уларнинг бу масалага қанчалик масъулият билан ёндашиши уларнинг қандай "шакллантириш"ига боғлиқ. Субъектив талқин билан ОАВ халқни инқилобга кўтариши мумкин, ёки улар - конструктив ишга кўтаришлари мумкин. Оммавий ахборот воситалари ҳақиқий куч, ақл ва юракларни бошқаришнинг ҳақиқий йўлидир. Бугунги кунда оммавий ахборот воситалари деярли бутунлай мамлакатни назорат қилади, сайловлар, сиёсий ва молиявий инқирозлар тақдирини ҳал қилади. Хулоса қилиб айтганда, оммавий ахборот воситалари фаолияти жамият ҳаётини холис акс эттирган ҳолда, жамиятда рўй бераётган энг

муҳим воқеалар ҳақидаги холис ахборотни тарқатишда кўрсатилиши керак. Оммавий ахборот воситалари сўз ва матбуот эркинлиги 50 тамойилларини тан оладиган демократик мамлакатларда қабул қилинган журналист этикаси, холислик ва мустақиллик тамойилларига амал қилиши, ахборотни таҳрирлаш ва тўғрилашга интилаётган ташқаридаги ва ичкаридаги босимларга қарши туриши керак, деб ҳисоблаймиз. Муайян ташкилотларнинг ёки ОАВнинг ўзининг ижобий ёки салбий нуфузи журналист этикаси ва мустақиллик тамойилларини қабул қилиши ва ўз ходимларини ушбу тамойиллардан четга чиқишга мажбурламаслиги керак

Шахсиятнинг таназзулга учраши. Бугунги ахборот майдонига гар сиз ижтимоий тармоқларнинг ўта ҳаддан ташқари фаол фойдаланувчиларининг иш бажараётган нутқларига эътибор берсангиз, уларнинг кўп суҳбатларининг маъносизлигини, қилаётган ишлари ва оддий одамлар учун тушунарсиз сўзларнинг мавжудлигини, масалан, "ёқтириш", "ишлатиш", "лол" ёки алифбодаги ҳарфларнинг бузиб ёзилиши (w-ш, с-ч, 4-ч 6-ў) ҳамда ҳар хил ибораларни ёзишга одатланаётгани (ҳиммммм, аълооооо, аҳаа ва бошқалар) саводсизликдан далолатдир. Бугунги кунда ижтимоий тармоқлар - бу фирибгарлар ва ёвуз ниятли кишилар ниятларини амалга ошириш учун яхши қулай фаолият соҳаси. Кўпчилик ёшлар ўзлари ҳақидаги энг зўр маълумотларни батафсил ёритишга, ҳаддан ташқари кўп видео ва фотосуратларни жойлаштиришди. Уларга бир кун келиб ўзларига қарши ишлатилиши мумкин деб ўйламайдилар. Саломатликка зарар этказиш. Кўп соат компьютер ва телефондан фойдаланиш кўришнинг пасайишига ва жисмоний ҳаракацизликка олиб келиши ҳамда умитқа поғоналарини қийшайишига олиб келиши мумкин. Меҳнат бўлган мотивациясини йўқотиш. Ижтимоий тармоқларга қарам бўлиб қолган одам ундан бошқасини уйламайди ва кам ҳаракат қилади. Бугун ахборот майдонида ижтимоий тармоқларга тобелик. Миллий маънавиятимизга мутлоқа бегона бўлган зарарли ғоялар, тушунча ва қарашлар чегарани бузмасдан, билдирмасдан, таъбир жоиз бўлса, "чақирилмаган меҳмон" бўлиб хонадонимизга, жамиятимизга, энг ёмони, мурғак болаларимизнинг покиза қалби ва юрагига кириб келмоқда. «Ижтимоий тармоқларга тобелик» атамаси яқинда пайдо бўлди. Олдинлари умумий қилиб, «Интернетга тобелик» деб аталарди. Аммо ижтимоий тармоқлар кескин ривожланиб, таъсир кучи жуда ошди. "Бугунги кунда пайдо боълганига унча коъп боълмасада, аммо аллақачон "ари уяси" каби энг гавжум электрон манзилларга айланган "Ижтимоий тармоқлар" ёвуз кучларнинг виртуал қуролига айланди. Зеро, террорчилик кайфиятидаги инсонларнинг ижтимоий тармоқлар орқали олиб бораётган таргъибот-ташвиқотлари кун сайин авж олиб бормоқда. Жумладан, "Одноклассники", "Фасебоок", "Инстаграм", "Твиттер", ТикТоп ҳамда "ВКонтакте" ижтимоий тармоқларида бузгунчилик ва ёт ғояларни таргъиб қилувчи юзлаб гуруҳлар мавжудлиги фикримизнинг яққол далилидир. Бундай сайтлар кундан кунга коъпайиб фойдаланувчилар сони ошмоқда. Шунинг учун ҳам ёшларда хабар ва маълумотларни

тахлил эта олиш малакасини ҳосил қилиш зарур”. Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Маънавий-маърифий ишлар самарадорлигини ошириш бўйича қўшимча чора-тадбирлар тўғрисида” 2019-йил 3-майдаги ПҚ-4307-сон қарориди, “оммавий ахборот воситалари, шу жумладан, Интернет жаҳон ахборот тармоғи орқали тарқатилаётган ғаразли ахборотлар, одоб-ахлоқни емирувчи иллатлар, ёшларни залолатга бошловчи бузғунчи ғояларга қарши соғлом дунёкарашни шакллантириш” кераклиги белгиланган. Бугунги жамиятда инсонда виртуал ва реал ҳаёт ўртасидаги чегара аста-секин йўқола боради. Унинг учун ижтимоий тармоқлардаги танишлари ҳаётдаги яқинларидан муҳим ва афзалроқ бўлиб қолади. Ижтимоий тармоқда мулоқат вақтида Интернет тармоқдан узилиб қолса, ўзини қаерга қўйишни билмай қолади. Ижтимоий тармоқдаги қандайдир илонга айланган аёл ҳақида ҳамма нарсани билади, лекин муҳим ижтимоий сиёсий янгиликлардан хабардор эмас. Энг ёмони, бу ўзгаришлар инсонларнинг ўзига сезилмайди. Яқинлари ва қизиқишлари ўртасида жарлик пайдо бўлаётганини пайқаса ҳам, бунда ўзини эмас атрофдагиларни айблади ва. Мени тушунишмайди, дейди. Аслида эса, ўзи ҳаётдан четланиб бораётган бўлади. Одатда ёлғиз ва бекорчи инсонлар ижтимоий тармоқларга муккасидан кетадилар. Лекин бу ёлғизлик кўп ҳолларда юзаки бўлади. Ўзини паст баҳолайдиган ёш аёл, тенгдошлари билан чиқиша олмаётган ўсмир, суҳбатлашни жондан ортиқ кўрадиган одамлар – мана шулар тармоқларни гуллатаётган тоифалар ҳисобланади. Бора-бора, улар реал ҳаётда ҳам гаплашиш мумкинлигини унутиб қўядилар. Улар учун виртуал суҳбатдан азизроқ нарса қолмайди. Ҳатто ёнларига дўстлари келиб қолса, тезроқ уни жўнатиб, яна сайтга қайтишга интиладилар. Шу сабабли Интернетнинг узилиб қолиши – улар учун катта фожеа! Улар учун Интернетдан ташқаридаги ҳаёт қизиқарли бўлмай қолади. Чунки бу ерда «лайк» қўйиб бўлмайди, ёқмаган одамни «игнор» қила олмайсан. Интернет деярли назорат қилиш ва девор билан ўраб қўйиб бўлмайдиган тармоқ. Ундаги мавжуд ахборотлардан тўлиқ фойдаланишни тўла назорат қилиш ҳам мушкул. Ёшларни Интернетдан фойдаланишини чеклаш билан ҳеч қандай муаммони ҳал қилиб бўлмайди. Чунки у Интернетга кириш учун барибир имкон топа олади. Ёшлар барча мамлакатларда ўз ўрнига эга бўлиб, туркум хусусиятларга эга эканлиги таъкидланади ва уларнинг ижтимоий-демографик гуруҳ сифатида таснифлашда махсус мезонларга таянилиши қайд этилган. Ушбу мезонлар: ёш чегаралари; ижтимоий-руҳий хусусиятлар; ижтимоий мақом; ҳулқ-атвор; ижтимоийлашув жараёни хусусиятларидан иборат. Ёшлар ижтимоийлашув жараёнини бошидан кечираётган, маърифий, касбий, маданий ва бошқа функцияларни ўзлаштираётган авлоддир. Бугунги ёшларни имкон қадар буш вақтини кўпроқ машғулотлар билан банд қилинги, компьютер ва ижтимоий тармоқларга ружу қўйган ўсмир ундан узоқлашсин. Турли спорт машғулотлари, тўгараклар, мусиқа дарслари, уй юмушлари бу борада энг яхши восита сифатида фойдалансин ва ҳисобласин. Проф. Sh.S.Kushakov

фикрича, “компютер асри янги дезинформасияни вужудга келтирди, яъни фейкли дезинформасия. Демак виртуал оламда кўпроқ ёлфон маълумотлар тарқатиш, кишиларни алдаш, чалғитиш осон кечмоқда. Интернетнинг салбий жиҳатлари ҳақида эса қуйидаги фикрларни билдирдилар: ёлфон хабарларнинг кўплиги, маълумотларнинг тўғрилиги ёки ҳаққонийлигини аниқлашнинг қийинлиги, ахборот спекуляцияси мавжудлиги, одамларнинг ўзаро мулоқоти давомида баъзан этика нормаларининг қўпол равишда бузилиши, ўйламасдан қилинган айрим ҳаракатларнинг орқага қайтариб бўлмаслиги, қолдирилган баъзи ноўрин постларни ўчириб бўлмаслиги, ёмон кучларнинг Интернетдан тарғибот майдони сифатида фойдаланишлари, мисол учун ақидапарастлик ғояларининг ёшларни тўғри йўлдан чалғитиши, “кўк кит” каби ўйинларнинг фожиали оқибатлари, шунингдек, хакерлик хуружлари, шахсий маълумотларнинг ўғирланиши, вирус ва бошқа техник таҳдидларнинг мавжудлиги.

Хулоса: Интернетнинг пайдо бўлиши билан ҳаётимизнинг кўплаб жабҳаларида, жумладан, мактаблар ва олий таълим муассасаларидаги барча жараёнлар, қолаверса, кундалик маиший хизматлар, бизнес ва менежмент, юридик ва консуллик хизматларигача бирин-кетин виртуал дунёга кўча бошлади. Хориждаги университет профессорлари талабаларга масофавий дарс беришни маъқул кўриб, айрим маърузаларини “ЁуТубе”га жойлаштирадиган бўлди. Давлатимиз раҳбари Шавкат Мирзиёев таъкидлаганидек, «... биз фарзандларимизнинг онги, дунёқараши асрлар давомида синовдан ўтган, юксак маънавият хазинаси бўлган жаҳон ва миллий адабиётимиз асосида эмас, балки қандайдир шубҳали, зарарли ахборотлар асосида шаклланишига бепарво қараб туролмаймиз». Бинобарин, бугунги давр биздан дунё миқёсида бўхтон ва ўйдирмаларни тарқатиш орқали ёшларимизни алдаб, ўз қармоғига илинтиришга интилаётган ижтимоий тармоқлардаги турли салбий ҳолатларга ҳеч қандай имкон бермаслигимизни талаб этмоқда. Зеро, ёшлар тарбияси ва миллий маънавиятимизни асраш орқали ёшларимизни она Ватанга садоқат руҳида тарбиялаб, ўз халқига, юртига бўлган муҳаббатини ошириш ҳар биримизнинг асосий вазифамиздир. Интернет ривожланиши баробарида унинг техник-технологик имкониятлари ва аудитория қамрови ҳам ошиб борди. “Ўргимчак тўри” инсонларнинг анъанавий сўхбатлашув шаклини тўбдан ўзгартирди. Олис масофадан туриб нафақат эшитиш, балки кўриш имкониятининг юзага келиши билан виртуал сўхбатлар кескин оммалашди. Бугунга келиб нафақат “бир девор қўшни”лар, ҳатто бир оиланинг аъзолари ҳам ўзаро шу тармоқда “гурунглашмоқ”да. Бугунги кунда ёшларни биз қиладиган насиҳат эмас биз қиладиган амаллар тарбиялайди.

O'ZBEKISTON IQTISODIYOTINI PUL-KREDIT SIYOSATI YORDAMIDA TARTIBGA SOLISH YO'NALISHLARI

Toshkent Davlat Iqtisodiyot Universiteti
Iqtisodiyot fakulteti Makroiqtisodiyot yo'nalishi
2-bosqich talabasi **Mustafoyeva Zarnigor Azamat qizi**

Annotatsiya: *ushbu maqolada Markaziy bankka pul muomalasini muvofiqlashtirish vazifasining yuklatilishi, pul-kredit orqali muvofiqlashtirishdan asosiy maqsad, muomaladagi pul massasini uning naqd pulga aylanish imkoniyatlari, pul-kredit siyosatining diskont yoki qayta moliyalashtirish, ochiq bozordagi operatsiyalar, majburiy zahira me'yori, valyuta siyosati va boshqa vositalar to'g'risida yozilgan.*

Kalit so'zlar: *bank, pul, muomala, kredit, massa, siyosat, diskon, moliyalashtirish, bozor, operatsiyalar, zahira, valyuta.*

Bozor iqtisodiyoti sharoitida pul muomalasini barqarorlashtirish doimo iqtisodiyotni inqiroz holatidan qutqarishning eng dolzarb shartlaridan biri hisoblanadi. Iqtisodiy tangliklar esa turli mamlakatlarda turli ko'lamda bo'lishi bilan birga mamlakatning moliya, pul-kredit tizimiga chuqur ta'sir ko'rsatadi. Shunday ekan, moliya, pul-kredit tizimi va siyosatlarining takomillashib borishi mamlakat iqtisodiy hayotining muhim bo'g'ini bo'lib qoladi. Ayniqsa. iqtisodiy globallasuv, mamlakatlar o'rtasidagi iqtisodiy integrallasuvining o'sib borishi sharoitida pul muomalasining barqarorligini tarn inlash, masalasi etiborli ahamiyat kasb etadi.

Pul-kredit munosabatlarini fiqlashtirishning nazariy asoslari pulning miqdoriylik nazariyasi va uning keynscha va monetarpul nazariyalari bo'lib, iqtisodiyotni pul-kredit siyosati orqali muvofiqlashtirishning nazariy asosining o'agi hozirgi zamon talqini hisoblanadi. Hozirgi zamon pul-kredit siyosatining institutsional asosini bozor mexanizmi tashkil etadi. Bozor tizimida kredit resurslari bozori va pul bozorining iqtisodiyotni muvofiqlashtirishdagi o'rni beqiyosdir. Maiumki, pul bozorida unga boigan talab va taklif mujassamlashadi va uning zamirida baho, yani suda foizi aniqlanadi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida ikki pog'onali bank tizimining tashkil etilishi va qonun asosida Markaziy bankka pul muomalasini muvofiqlashtirish vazifasining yuklatilishi Markaziy bank tomonidan ushbu maqsadga erishish uchun mustaqil ravishda pul-kredit siyosati yuritilishini talab qiladi. Pul-kredit orqali muvofiqlashtirishdan asosiy maqsad mamlakat pul birligi qadrsizlanishining oldini olishdan iborat. Pul birligi qadrini ta'minlash esa pul muomalasini tartibga solish, muomaladagi pul massasini boshqarish bilan amalga oshiriladi. Muomaladagi pul massasini uning naqd pulga aylanish imkoniyatlarini inobatga olgan holda pul agregatlariga ajratish va ularni iqtisodiyotning holatiga mos ravishda boshqarish talab etiladi. Muomaladagi pul massasini iqtisodiyotning o'sish yoki tanazzul holatiga muvofiqlashtirish esa pul-kredit

siyosatidan foydalanishni taqozo etadi. Pul-kredit vositasi orqali bozoridagi pul taklifi, talabiga yoki uning bahosiga ta'sir ko'rsatiladi. Boshqacha aytganda, pul bozorida "arzon" yoki "qimmat" pullami tashkil etish orqali muomaladagi pul miqdori iqtisodiyotning holatiga muvofiqlashtiriladi. Hozirgi vaqtda Markaziy banklar pul-kredit siyosatining diskont yoki qayta moliyalashtirish, ochiq bozordagi operatsiyalar, majburiy zahira me'yori, valyuta siyosati va boshqa vositalardan keng foydalanadi. Biri yoki bir nechta vositadan tanlab foydalanish ularning samaradorlik darajasiga bog'liq. Bozor iqtisodiyotiga o'tish jarayonida kassa-emissiya ishlarini to'g'ri tashkil etish, naqd pul aylanishini doimiy ravishda bashoratlab borish ham pul muomalasini tartibga solishning muhim usullaridan hisoblanadi. Bular orqali naqd pulga bo'lgan talab va uning o'z vaqtida to'laqonli ravishda qondirish masalalari hal qilinadi.

Pul-kredit orqali muvofiqlashtirish fani pul muomalasini boshqarish, muomaladagi pul miqdori va lining tarkibiy qismi, pul muomalasini muvofiqlashtiruvchi organ, pul muomalasini muvofiqlashtirish usullari, tamoyillari hamda Markaziy bank tomonidan pul muomalasini muvofiqlashtirish maqsadida qo'llaniladigan pul-kredit siyosati, ularning mohiyati va maqsadini o'rganadi.

Pul-kredit vositasida iqtisodiyotga ta'sir ko'rsatish, asosan mamlakat pul birligining barqarorligini ta'minlash, kasod jarayonini jilovlash, tovar-pul munosabatlarining barqarorligini ta'minlashga qaratilgan. Pul-kredit orqali muvofiqlashtirish bozor iqtisodiyoti qonuniyatlariga to'liq xos va mos ravishda amalga oshirilishi lozim. Zamonaviy pul-kredit siyosatining institusional asoslaridan biri bozor tizimi hisoblanadi. Pul-kredit sohasida bozor tizimisiz ikki pog'onali bank tizimining samarali faoliyat yuritishini tasavvur etish qiyin. Bozor iqtisodiyoti pul-kredit vositasida iqtisodiyotni muvofiqlashtirishning 7 bosh mezonini hisoblanadi. Unda har hil muddatlarga mo'ljallangan kreditga bo'lgan talab va taklif, pul bahosi (foizlar) kabi monetar siyosatning asosiy unsurlari vujudga keladi. Pul-kredit sohasida bozorlarni tasniflash asosida asosan quyidagi uch belgi yotadi: bitim ob'ekt, qatnashuvchilar tarkibi va bitim muddati. Bular inobatga olingan holda bozorlarning ikki turi farqlanadi. Ular kredit va moliya bozori, oxir oqibatda, ular ham aniq sohalarga ajraladi.

Kredit bozorlari banklararo kredit resurslari va pul bozorlarini o'z ichiga oladi. Banklararo kredit resurslari bozori ishtirokchilari faqat banklar hisoblanadi va u yerda banklarning likvidligini doimiy ravishda ushlab turish maqsadida, ya'ni aktiv va passiv operatsiyalari o'rtasidagi mutanosiblikni ta'minlash uchun, asosan, qisqa muddatli vaqtincha bo'sh pul resurslari savdosi amalga oshiriladi. Banklarning mulkchilik shakllaridan qat'iy pazar bir-birlariga kredit resurslarining sotilishi va sotib olinishi ular o'rtasidagi bozor tamoyillariga mos ravishdagi gorizontal munosabatlarning kelib chiqishiga asos hisoblanadi. Pul bozorining ahamiyatli xususiyati uning ishtirokchilari va bitimlarning shakli turli-tumanligidan iborat. Pul bozorining ishtirokchilari banklar, korxonalar, tashkilot, muassasalar, moliyaviy muassasalar, sug'urta kompaniyalari, pensiya fondlari, kredit uyushmalari, investisiya kompaniyalari va boshqalar bo'lishi mumkin. Pul bozorida unga

bo'lgan talab va taklifdan kelib chiqqan holda uning bahosi, foiz vujudga keladi. Ushbu suda foizining darajasi pul-kredit siyosati vositalari ta'sir ko'rsatuvchilar hisoblanadi, ya'ni foiz me'yoriga ta'sir ko'rsatish orqali muomaladagi pul massasiga ta'sir ko'rsatiladi. Shunday ekan, bozor iqtisodiyoti sharoitida pul-kredit orqali muvofiqlashtirishning ob'ekti pul bozoridagi talab va taklif hamda uning natijasida vujudga keladigan foiz me'yori hisoblanadi. Pulkredit orqali muvofiqlashtirish sub'ekti esa mamlakat Markaziy banki hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. Barinov E.A. Valyutno-kreditnie otnosheniya vo vneshney trgovle. — M.:Federativnaya Knigotorgovaya Kompaniya, 1998.- 272s.
2. Barinov E.A. Rinki: valyutnie i stennix bumagi. — M.: “Ekzamen “, 2001.-608 s.
3. Vaxabov A.V. Mejdunarodnie valyutno-kreditnie i finansovie otnosheniya. -T., 2003. -260 s.
4. Davlatning makroiqtisodiy siyosati. - T:, “Akademiya”, 2007.

YOSHLARNI VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHDA TARIXIY, MA'NAVIY VA MADANIY MEROSIMIZNING O'RNI VA ROLI

Tuxtazarov Ilxom Ibragimjanovich

harbiy ta'lim fakulteti katta o'qituvchi

Ubaydullayev Azamatjon Anvarjon o'g'li

harbiy ta'lim fakulteti 19.115-guruh kursanti

Olimjonov Dilshodjon Komiljon o'g'li

harbiy ta'lim fakulteti 19.119- guruh kursanti

Xudoynazarov Davlatjon Raxmatjon o'g'li

harbiy ta'lim fakulteti 19.119- guruh kursanti

Annotatsiya: *Maqolada O'zbekiston xalqining tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini asrash bilan bog'liq munosabatlarni huquqiy tartibga solish masalalari, mustaqillik yillarida tarixiy, ma'naviy va madaniy merosni asrash va muhofaza qilish bo'yicha amalga oshirilgan ishlar to'g'risida fikr yuritiladi.*

Kalit so'zlar: *tarixiy, ma'naviy, madaniy meros, huquq, tartibga solish, himoya qilish.*

Bugungi kunda mamlakatimizda demokratik huquqiy davlat qurish va erkin fuqarolik jamiyatini barpo etishda yosh avlodni buyuk ajdodlarimiz yaratgan boy tarixiy, ma'naviy va madaniy merosga tayanib tarbiyalash dolzarb vazifa sirasiga kiradi. Shuning uchun ham davlatimiz mustaqillikka erishgan dastlabki kunlardan oq xalqimizning tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini qayta tiklash va undan jamiyatni ma'naviy yangilashda unumli foydalanish zarurati davlat siyosati darajasiga ko'tarilgan masalaga aylandi. Ma'lumki, har bir millat taraqqiyotini uning tarixisiz, ma'naviy qadriyatlarisiz va madaniy merosisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch bo'lib, bunday kuchga ega bo'lgan davlat va millatni yengish mumkin emas. Mamlakatimiz tarixiy, ma'naviy va madaniy meros masalasida boy tarixiy ildizlarga ega. Ajdodlarimiz madaniyat va ma'naviyat masalasida sivilizasiya taraqqiyotiga munosib hissa qo'shgan. Uning ifodasini "Avesto"dek jahon sivilizasiyasi va siyosiy ma'naviyatiga katta hissa qo'shgan tarixiy merosimizda ko'rish mumkin. Shuningdek, Temur tuzuklari, Boburnoma, Buxoriyning hadislari katta tarixiy, ma'naviy va madaniy meros hisoblanadi. Mustaqillik yillarida xalqimizning tarixiy, ma'naviy va madaniy merosi o'z qaddini tikladi va avlodlarga bezavol yetkazish borasidagi ezgu harakatlar bois qanchadanqancha allomalarimizning nomlari tiklandi, tarixiy obidalar ta'mirlandi, ulug'larimiz ziyoratgohlari obodonlashtirildi. Minglab qadamjolar xalqning tarixiy, ma'naviy va madaniy merosi sifatida o'ziga qaytarildi. Bu ezgu ishlarni amalga oshirishda O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning sa'y-harakati va rolini alohida ta'kidlash o'rinlidir. Fikrimizning dalili sifatida Qashqadaryo zaminida buyuk alloma, moturidiya ta'limotining yirik vakili, islomiy e'tiqod pokligi masalasida 15 ga yaqin kitob

muallifi Abu Muin Nasafiy, Sherobod tumanida buyuk hadisshunos alloma Abu Iso Muhammad at-Termiziy, Buxoroda Bahouddin Naqshband hazratlari, Toshkentda Imom Termiziy nomidagi masjid va Suzuk ota maqbaralari kabi ko'plab ziyoratgohlarni obod qilish borasidagi ezgu ishlarni qayd etish mumkin. Shuningdek, yurtboshimizning O'zbekiston xalqining tarixiy, ma'naviy va madaniy merosini avaylab asrashga g'amxo'rligining yaqqol namunasi sifatida 2017 yil 15 fevraldagi "Madaniyat va sport sohasida boshqaruv tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-4956-sonli farmoni, 2017 yil 24 maydagi "Qadimiy yozma manbalarni saqlash, tadqiq va targ'ib qilish tizimini yanada takomillashtirish chora-tadbirlarito'g'risida"gi PQ-2995-sonli qarori, 2017 yil 20 iyundagi "O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi O'zbekistonga oid xorijdagi madaniy boyliklarni tadqiq etish markazini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-3074-sonli qarori, 2017 yil 30 iyundagi "O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi huzurida O'zbekistonning eng yangi tarixi bo'yicha jamoatchilik kengashi faoliyatini tashkil etish to'g'risida"gi PQ-3105-sonli qarorlari xalqimizning qadimiy tarixi va boy madaniyatini tiklash, buyuk allomalarimiz, azizavliyolarimizning ilmiy, diniy va ma'naviy merosini har tomonlama chuqur o'rganish va targ'ib etish, muqaddas qadamjolarini obod qilish, ilmiy-tadqiqot muassasalarining qo'lyozmalarni saqlash, shu asosda yurtdoshlarimiz, avvalo, yosh avlodimizni xalqimizning buyuk ma'naviy merosiga hurmat, ona yurtimizga mehr va sadoqat ruhida tarbiyalash, chet ellarda saqlanayotgan, mamlakatimiz tarixi va madaniyatiga oid madaniy boyliklarni aniqlash, shu tarixiy eksponatlarning asl yoki ko'chirma nusxalarini yurtimizga olib kelish kabi ishlarni tashkil etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning bevosita tashabbusi va topshirig'i asosida O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi tomonidan qabul qilingan "Namangan viloyati To'raqo'rg'on tumanida atoqli ma'rifatparvar Ishaqxon Ibrat nomidagi yodgorlik majmuasini tashkil etish to'g'risida"gi, 2017 yil 14 apreldagi "Xorazm Ma'mun akademiyasining faoliyatini yanada rivojlantirish va takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risida"gi 211-sonli, 2017 yil 15 iyundagi "Alohida muhim ijtimoiy, madaniy va tarixiy ahamiyatga ega bo'lgan ob'yektlarni qurish, rekonstruksiya qilish va mukammal ta'mirlash sohasidagi ishlarni tashkil etishni tartibga solish va nazorat qilishni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 376-sonli qarorlari madaniy meros ob'yektlarini muhofaza qilish va ulardan samarali foydalanishni tashkil etishda alohida ahamiyatga ega me'yoriy hujjatlar hisoblanadi. Yoshlarimizni vatanparvarlik, ona yurtga sadoqat ruhida tarbiyalash va ular ongiga ma'naviy boyliklarimiz qadr-qimmatini singdirishda, avvalo, tarixiy, ma'naviy va madaniy meros tushunchalarining mazmunini ochib berish, ularni kishilik jamiyati sivilizatsiyasi taraqqiyotida tutgan o'rni va rolini tushuntirish maqsadga muvofiq. Xususan, ma'naviy meros -ajdodlarimiz, ota-bobolarimizdan bizgacha yetib kelgan ma'naviy boyliklar - siyosiy, falsafiy, huquqiy va diniy qarashlar, axloq-odob me'yorlari, ilm-fan yutuqlari, tarixiy, badiiy va san'at asarlari majmuidir. Hozirga qadar O'zbekiston nomoddiy madaniy merosining milliy ro'yxatida 74

ta ob'yekt mavjud. Umumjahon merosining noyob namunasi sifatida O'zbekiston hududidagi to'rt qadimiy shahar – Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabzning YUNESKO Umumjahon madaniy merosi ro'yxatiga kiritilgan, Navro'z bayrami, Katta ashula, "Shashmaqom", Askiya, O'zbek palovi bilan bog'liq an'analar insoniyatning og'zaki va nomoddiy madaniy merosi sifatida YUNESKOning representativ ro'yxatidan joy olgan, Toshkent davlat sharqshunoslik instituti huzurida Abu Rayhon Beruniy nomidagi Sharq qo'lyozmalari markazida to'plangan nodir qo'lyozmalar «Jahon xotirasi» ro'yxatiga kiritilgan. Hozirda O'zbekistonning kitob fondlarida 100 mingtadan ziyod qo'lyozma asarlar saqlanmoqda. O'rta asrlar Sharq allomalari va mutafakkirlarining qo'lyozmalari bugungi kunda Yevropa va Osiyoning, Buyuk Britaniya, Germaniya, Ispaniya, Rossiya, Fransiya, Misr, Hindiston, Eron va boshqa ko'plab mamlakatlaridagi kutubxonalarning "oltin fond"ini tashkil etadi. Tarixiy meros to'g'risida gap ketganda mamlakatimiz hududida joylashgan arxeologik yodgorliklarning ahamiyati beqiyosdir. O'zbekiston arxeologik yodgorliklar soni jihatidan dunyoda oldingi o'rinlardan birini egallaydi. O'zbekiston hududidagi dunyo sivilizatsiyasi taraqqiyotida katta o'rin tutgan 7,5 mingdan ortiq moddiy madaniy meros ob'yektlari, shundan 4308 ta arxeologiya ob'yektlari, 2079 ta arxitektura ob'yektlari, 694 ta mahobatli san'at ob'yektlari, 395 ta diqqatga sazovor joylar[8]ni saqlash, hisobga olish, o'rganish, ta'mirlash, dunyo miqyosida targ'ib qilish bo'yicha katta ishlar amalga oshirilib, ular davlat muhofazasiga olindi. Madaniy meros ob'yektlari O'zbekiston Respublikasining "Madaniy meros ob'yektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish to'g'risida"gi qonunining 3-moddasiga ko'ra, moddiy va nomoddiy madaniy meros ob'yektlariga bo'linadi. Moddiy madaniy meros ob'yektlari o'z navbatida tarixiy, ilmiy, badiiy yoki o'zgacha madaniy qimmatga ega bo'lgan ansambllar, diqqatga sazovor joylar va yodgorliklardan iborat bo'ladi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017, 8-son, 105-modda.
2. O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami, 2017, 16-son, 275-modda.
3. <http://whc.unesco.org/en/list>.
4. Madaniy meros ob'yektlarini muhofaza qilish va ulardan foydalanish bosh boshqarmasining ma'lumotlari. –T., 2017 yil.

HARBIY VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASH-KASB ZARURATI

Madaliyev Rahmiddin Ismoilovich

FarDU Harbiy ta'lim fakul'teti.

Sulaymonov Abram Nuriddin o'g'li

harbiy ta'lim fakulteti 19.113-guruh kursanti

Sobirjonov Muhammad Sodiq Solijon o'g'li

harbiy ta'lim fakulteti 19.113- guruh kursanti

Nasriddinov Og'abek Sobir o'g'li

harbiy ta'lim fakulteti 19.114- guruh kursanti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash, ularni harbiy kasb egasi bo'lishga qiziqtirish, mamlakatimizning mudofaa salohiyatini mustahkamlash va yurtimizdagi tinchlikni asrab-avaylash bo'yicha davlatimiz rahbari tomonidan olib borilayotgan keng ko'lamli islohotlar masalalarini yoritib berishga harakat qilingan.*

Kalit so'zlar: *harbiy vatanparvarlik, innovasion bilim, harakatlar strategiyasi, axborot-kommunikasiya texnologiyalari, modellashtirish uslublari.*

Yoshlar – vatanimiz va millatimizning kelajagidir. Vatanimiz taqdiri yoshlarga ishonib topshirilar ekan, avvalo ular zimmalariga yuklatilayotgan murakkab va mas'uliyatli vazifani butun mohiyati ila chuqur anglashlari, unga o'zlarini hissalarini qo'shishlari lozim. Zero, Vatanni sevish, unga mehr-muhabbat qo'yish bevosita har kimning shu yurt ravnaqi yo'lida amalga oshirayotgan bunyodkorona ishlari bilan belgilanadi. Yoshlarning harbiy-vatanparvarlik tarbiyasini yuksaltirish, ularni harbiy xizmatga, o'z Vatani-O'zbekiston Respublikasini himoya qilishdagi burchlarini bajarishga har tomonlama tayyorlash harbiy ta'lim muassasalari pedagogik jamoalarining muhim vazifalaridan biridir. Shu o'rinda yaqinda tashkil etilgan Milliy gvardiya Harbiy-texnik institutida ham, aynan kelgusida armiyamiz uchun yuksak malakali, vatanparvar kadrlar tayyorlashga qaratilganligi bilan ahamiyatlidir. Ushbu institutda kursantlarga eng ilg'or, innovasion bilim va ko'nikmalarga ega bo'lishlari, zamonaviy axborot-kommunikasiya texnologiyalarini, modellashtirish uslublariga asoslangan zamonaviy texnik ta'lim vositalari va jangovar vaziyatlarga imkon qadar to'la moslashishni ta'minlaydigan o'quv uskunalari bilan jihozlash. Shuningdek, nazariy va amaliy mashg'ulotlar davomida jangovar operatsiyalarni olib borish asosiy tamoyil va uslublari, jangovar tayyorgarlik tadbirlarini samarali tashkil etish va rejalashtirish, zamonaviy qurol – aslaha va harbiy texnikadan foydalanish hamda xorijiy tillarni chuqur o'rganish kabi muhim masalalarga kata e'tibor qaratilmoqda. Bu haqda muhtaram Prezidentimiz aytganlaridek “Armiyamiz uchun yuksak malakali tayyor kadrlar, kerak bo'lsa, Qurolli Kuchlar qo'mondonlari darajasidagi nomzodlar zaxirasi aynan mana

shu o'quv yurtidan yetishib chiqishi zarur" deganlari institutda faoliyat qilayotgan professor-o'qituvchilar jamoasiga katta mas'uliyat yuklaydi.

Darhaqiqat, harbiy sohada amalga oshirilayotgan harbiy-vatanparvarlik tarbiyasining yana bir muhim yo'nalishlaridan biri bu shaxsiy tarkibni O'zbekiston Respublikasining ichki va tashqi siyosati, iqtisodiyot, fan, madaniyat, ijtimoiy sohada bo'layotgan o'zgarishlar bilan tanishtirib borish va shu asnoda harbiylarga Vatanga muhabbat, iftixor, milliy g'urur, munosib farzand bo'lib yetishishga intilish kabi xislatlarni shakllantirishdan iboratdir. Milliy armiyamiz saflarida harbiy xizmatni o'tashga muayassar bo'layotgan yoshlarimiz nafaqat harbiy soha sir-asrorlarini puxta o'zlashtirishi, balki shu bilan birga ular onaVatanini, xalqini himoya qilish, sarhadlar daxlsizligini ta'minlash muqaddas burch ekanligini anglagan holda, vatanparvar, mard, jasur insonlar bo'lishlari zarur. Davlatimiz rahbari, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni ta'kidlaganidek: "... shaxsiy tarkib ma'naviy jihatdan zaif bo'lsa, ya'ni, askar va ofiserlarimizda jangovar ruh, Vatanga mehr va sadoqat, uning taqdiri uchun mas'uliyat bo'lmasa yoki ularning o'rtasida beparvolik hukm sursa, bunday holat nihoyatda noxush oqibatlariga olib kelishi mumkin" deganlari harbiylarimizga yanada mas'uliyat yuklaydi. Bu fikrlarga hamohang tarzda sohibqiron Amir Temur bobomiz ham quyidagi fikrlarini bildirganlar: "G'animni to'g'ri baholay bilmaslikdan ko'ra og'irroq kulfat yo'q. Xatoga yo'l qo'ymaslik uchun har bir ishni ko'p o'ylab, sergaklik va ehtiyotkorlik bilan qildim", degan fikrlari bugungi kunda ham harbiy xizmatchilarimizga maktab vazifasini o'taydi. Quvonarlisi, bugungi kunda armiya mutlaqo yangicha, zamonaviy va yuksak ma'naviy asosda tashkil etilgan. U millatning or-nomusi, sha'ni, shavkatini himoya qiluvchi, asrovchi ulkan kuchga aylandi. Bugun mustaqil Vatanimizning sharafli armiyasi harbiy xizmat yoshidagi o'g'lonlar uchun haqiqiy ma'noda hayot maktabiga aylanib ulgurdi. Shuning uchun yoshlar o'z ona yurtiga xizmat qilishni muqaddas burch, deb biladi. Shu o'rinda, Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyevning 2018 yil 10 yanvar kuni Xavfsizlik kengashi majlisidagi "Qurolli kuchlarimiz-mamlakatimiz barqarorligi va taraqqiyotining mustahkam kafolatidir" mavzusidagi nutqlarida ta'kidlaganlaridek: "...mamlakatimiz mudofaa salohiyatini mustahkamlashni O'zbekistonni rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilab oldik. Strategiyaga binoan 2017 yilda boshqa sohalar qatorida harbiy qurilish borasida ham keng ko'lamli o'zgarishlar amalga oshirildi. Qisqa muddatda dastlabki aniq natijalarga erishdik va yangilanayotgan Qurolli Kuchlarimiz bo'yicha strategik yondashuvni ishlab chiqdik", degan so'zlari hamda, milliy armiyamizda amalga oshirilayotgan islohotlar, yangilanish va o'zgarishlar shu yurtda yashayotgan har bir insonni - yoshu qarini birdek quvontiryapti. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni Shavkat Mirziyoyevning harbiy sohaga oid qabul qilgan qarorlari, harbiy xizmatchilarga yaratilgan imtiyozlar va qulay shart-sharoitlar, ularni uy-joy bilan ta'minlash bo'yicha uzoq muddatli imtiyozli ipoteka kreditlari berilishi, muddatli harbiy xizmatni o'tayotgan yoshlarga oily ta'lim muassasalariga imtiyozli yo'llanmalar berish kabi imkoniyatlarni aholi, ayniqsa yoshlar o'rtasida keng tushuntirish va

targ'ib qilish orqali yoshlarni harbiy kasb egasi bo'lishga qiziqtirish, mamlakatimizning mudofaa salohiyatini mustahkamlash va yurtimizdagi tinchlikni asrab-avaylash bo'yicha davlat tomonidan olib borilayotgan keng ko'lamlı ishlarning mazmun-mohiyatini keng targ'ib qilish orqali talaba va o'quvchi-yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash maqsadida tuman, shaharlarda, mehnat jamoalari, chekka-chekka mahallalar va aholi yashash punktlarida targ'ibot tadbirlarini uzluksiz o'tkazish yoshlarimizning harbiy xizmatga, Vatanga muhabbat va sadoqat ruhida tarbiyalash imkonini beradi. Undan tashqari, harbiy qismlar, ta'lim muassasalarida yoshlarning harbiy kasbga bo'lgan qiziqishlarini yanada oshirish, vatanparvarlik fazilatlarini kamol toptirish maqsadida tarixiy qahramonlar To'maris, Shiroq, Spitamen, buyuk ajdodlarimizdan vatanparvarlikning timsoli bo'lgan Jaloliddin Manguberdi, Amir Temur, Bobur Mirzoning hayoti va faoliyati, jasoratiga doir, jangovar taktikasini ifodalovchi hamda ularning vatanparvarligini targ'ib etuvchi uchrashuv va davra suhbatlari tashkil etish katta ijobiy natija beradi. Bundan tashqari, O'zbekiston Respublikasi Prezidenti, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondonining harbiy sohaga oid ma'ruzalarining mazmun-mohiyatini yoshlar o'rtasida keng targ'ib qilish va yoshlar o'rtasida harbiy sohadagi amalga oshiriladigan yangiliklarniyetkazish maqsadida mamlakatimizning barcha hududlaridagi ta'lim muassasalarida "Avlodlarga munosib voris bo'laylik", "Bilib qo'yki seni Vatan kutadi", "Biz buyuk yurt posbonlarining munosib vorislari", "Milliy armiyamiz-tinchligimiz qalqoni", "Vatan sha'ni har narsadan ulug'" mavzusida ma'naviy-ma'rifiy uchrashuvlar tashkil etilsa, talaba va o'quvchi-yoshlarni harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning eng asosiy omillaridan biri bo'lib xizmat qiladi. Hozirgi kunning yana muhim masalalaridan biri mudofaa ishlari boshqarmalarining chaqiruv va yig'in punktlarida muddatli harbiy xizmatga chaqirilayotgan yoshlar o'rtasidan munosiblarini tanlash, yoshlarni ona-Vatanni himoya qilishdek muqaddas burchini o'tashga qiziqtirish, harbiy kasb egasi bo'lishdek sharaflı vazifani sidqidildan ado etishlariga yo'naltirish va nomzodlarni saralash va tanlash bo'yicha komissiyalar ishini shaffof va adolatli o'tishini ta'minlash bo'yicha mudofaa ishlari boshqarmalari oldida turgan eng asosiy vazifalardan biri sanaladi.

Davlatimiz rahbari, Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qo'mondoni aytganlaridek: "Bugungi kunda milliy armiyamiz ming-minglab o'g'lonlarimiz uchun chinakam mardlik, fidoyilik, haqiqiy vatanparvarlik maktabiga aylangani, hech shubhasiz, shu yo'lda erishgan eng katta yutug'imizdir. Bu haqiqatni yurtimizdagi barcha ota-onalar, butun xalqimiz g'urur bilan, minnatdorlik bilan e'tirof etmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning O‘zbekiston Respublikasi Konstitusiyasining 25 yilligiga bag‘ishlangan bayram tabrigi.–T.: 2017yil.
2. Mirziyoyev Sh.M. “Milliy taraqqiyot yo‘limizni qat‘iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko‘taramiz”. T.: “O‘zbekiston” 2017y. 221-b.
3. Temur tuzuklari. Toshkent “OZBEKISTON” 2013 y. 135-bet.
4. Mirziyoyev Sh.M. 2018 yil 10 yanvar kuni Xavfsizlik kengashi majlisida “Qurolli Kuchlarimiz - mamlakatimiz barqarorligi va taraqqiyotining mustahkam kafolatidir” nutqidan.
5. Aripov A. 2018 yil 23 fevral kuni qabul qilingan O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar mahkamasining “Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasi” qarori. VATANPARVAR gazetasi 2018 yil 2 mart №9 (2760) soni.
6. Bolalarni o‘rgating...-“Vodiy gavhari”, 2016yil, 10-son, 46-bet.

**YOSHLARNI HARBIY VATANPARVARLIK RUHIDA TARBIYALASHNING USTUVOR
VAZIFALARI**

Boltaboyev Abdug'ani Mamirovich

harbiy ta'lim fakulteti katta o'qituvchi

Abdurahmonov Abrorjon Azimjon o'g'li

harbiy ta'lim fakulteti 19.117- guruh kursanti

Qayumov Yunusali Yigitali o'g'li

harbiy ta'lim fakulteti 19.117-guruh kursanti

Ubaydullayev Azamatjon Anvarjon o'g'li

harbiy ta'lim fakulteti 19.115- guruh kursanti

Annotasiya: *Maqola Vatanimizning asosiy kuchi, taraqqiyotimizning asosiy ustuni bo'lgan Yoshlarimizning harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash jarayoni va harbiy vatanparvarlik tarbiyalashda asosiy ustuvor vazifalarini o'rganishga bag'ishlangan. Shu bilan birga yoshlarni harbiy vatanparvarlik tarbiyalash tizimi hamda bugungi kunda harbiy vatanparvarlik tarbiyalashda to'sqinlik qiladigan ayrim muommolar bilan ham tanishtirib o'tamiz.*

Kalit so'zlar: *Vatan, Vatanparvar, harbiy, konsepsiya, faxriy, xizmatchi, Qo'l jangi, Yozgi biatlon,*

MerganlikYoshlarni harbiy vatanparlik ruhida tarbiyalash o'sib kelayotgan yosh avlodning millati, tili, kasbi va ishtimoiy kelib chiqishidan qat'iy nazar Vatanga bo'lgan sadoqatini shakllantirish, fuqarolik burchlarini va konstitusiyaviy majburiyatlarni bajarishga, jamiyat va davlatimizning manfaatlarini himoya qilishga qodir shaxslar etib tarbiyalashga yo'naltirilgan davlat organlari, jamoat birlashmalari va tashkilotlarning ko'p bosqichli, tizimli, maqsadli va muvofiqlashtirilgan faoliyatiga aytiladi. Yoshlarni harbiy vatanparlik ruhida tarbiyalashda ta'lim muassasalarining faoliyati asosiy rol o'ynaydi. Sababi yoshlarning asosiy vaqti ta'lim muassasida ta'limtarbiya olishga qaratilgan bo'lib, maktabgacha ta'lim, umumiy o'rta ta'lim maktablari, o'rta maxsus, kasb-hunar ta'limi va oliy ta'lim muassasalarida beriladi.

Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bo'yicha mamlakatimizda ham bir qancha ishlar amalga oshirilib kelinmoqda. Sababi yoshlarni harbiy vatanparvarlik ro'hida tarbiyalash davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biridir. Hozirgi murakkab globallashuv davrida, axborotkommunikasiya texnologiyalari shiddat bilan rivojlanib borayotgan sharoitda yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bilan bog'liq dolzarb vazifalar va ularni hal yetish yo'llari, davlat va nodavlat notijorat tashkilotlari, oila, mahalla, ta'lim-tarbiya institutlarining bu boradagi roli va ahamiyatini, o'zaro hamkorligini milliy va xalqaro huquqiy normalarni hisobga olgan holda belgilab beradi. O'zbekiston

Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2018-yil 23- fevraldagi 140-son qaroriga binoan “Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasi” ishlab chiqilgan bo‘lib ushbu konsepsiyaning 2 bobida Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning maqsadi va asosiy vazifalari aniq belgilab berilgan. Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning maqsadi yoshlarda jamiyatning turli tarmoqlari, ayniqsa, harbiy soha bilan aloqador bo‘lgan davlat xizmati turlarida faollik ko‘rsatish, tinch va harbiy sharoitda Konstitutsiya va harbiy burchga sadoqatli bo‘lish, ularda o‘z yurti va xalqi taqdiri uchun yuksak mas‘uliyat va javobgarlik kabi muhim xususiyatlarni shakllantirishdan iborat.

Quyidagilar yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning asosiy vazifalari hisoblanadi:

- yoshlarni milliy g‘oya va Vatanga sadoqat ruhida tarbiyalash, ularning qalbi va ongiga Vatan himoyasi sharafli va muqaddas burch yekanini chuqur singdirish;

- qadimiy tariximiz va madaniyatimiz, jonajon Vatanimizning mustaqilligi va ravnaqi yo‘lida fidokorona kurashgan milliy qahramonlarimiz bilan faxrlanish, ularga munosib bo‘lish tuyg‘usini shakllantirish, milliy armiyamizning qudrati va salohiyatiga bo‘lgan ishonchni kuchaytirish;

- milliy armiyamizga jismonan baquvvat va ma‘nan yetuk yoshlar zarurligi, harbiy xizmat har bir O‘zbekiston fuqarosi uchun muqaddas burch yekani haqidagi tushunchani hamda bu boradagi nazariy-amaliy ko‘nikmalarni mustahkamlash;

- yoshlarda yon-atrofimiz va jahonda ro‘y berayotgan siyosiy-ijtimoiy jarayonlarga milliy manfaatlarimizdan kelib chiqqan holda yondashish ko‘nikmalarini, turli ichki va tashqi tahdidlarga qarshi mafkuraviy immunitetni shakllantirish;

- har qanday murakkab vaziyatlarda tezkor va mustaqil qaror qabul qilish, zamonaviy harbiy-texnika vositalaridan samarali foydalanish malakasiga yega yoshlarni tarbiyalash;

- O‘zbekiston manfaatlarini nafaqat harbiy sohada, balki hayotning barcha jabhalarida himoya qilishga tayyor turish, yurt uchun fidoyi bo‘lish

- bu bugungi kun talabi yekanini hayotiy misollar va ta‘sirchan vositalar orqali yoshlar ongiga singdirib borish.

“Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalash konsepsiyasi”da belgilangan vazifalardan kelib chiqqan holda oliy ta‘lim muassasasi talabalarini harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalash bo‘yicha qo‘yidagi vazifalarni amalga oshirish maqsadga muvofiq deb o‘ylayman:

Birinchidan mamlakatimizda Qurolli Kuchlar sohasida amalga oshirilayotgan islohotlarning mazmun-mohiyatini targ‘ib qilish va talabalar orasida harbiylik kasbiga hurmat va ye‘tiborni yanada kuchaytirish maqsadida “ma‘naviyat soatlari”da O‘zbekiston Respublikasi Qurolli Kuchlariga oid, harbiy kasb va harbiylar hayotiga oid mavzularda mashg‘ulotlarni tizimli tashkil etish;

Ikkinchidan 14 yanvar “Vatan g‘imoyachilari kuni” munosabati bilan boy hayotiy tajribaga yega bo‘lgan harbiy xizmatchilar va Qurolli Kuchlar faxriylari, ilm-fan, madaniyat

va sport sohalorida, turli musobaqa va tanlovlarda g'oliblikni qo'lga kiritgan harbiy xizmatchilar hamda urush qatnashchilari, boshqa jangovar harakatlar qatnashchilari ishtirokida talabayoshlar bilan rejali uchrashuvlar, davra suxbatlari, turli vektorinalar tashkil qilish, muddatli va kontrakt asosida harbiy xizmatni o'tayotgan harbiy xizmatchilar va talaba yoshlar o'rtasida harbiy sport musobaqalarini tashkillashtirib borish, harbiy sohaga oid mavzularda insholar tanlovi, ma'naviy-ma'rifiy tadbirlar tashkil etish;

Uchinchidan 9 may "Xotira va qadrlash kuni" munosabati bilan Ikkinchi jahon urushi va front orti mehnat faxriylari, mustaqillik yillarida xizmat burchini bajarish chog'ida halok bo'lgan harbiy xizmatchilar va huquqni muhofaza qilish organlari xodimlari ko'rsatgan matonat, mardlik va jasoratning ahamiyatini talaba yoshlar orasida tushuntirish, targ'ib va tashviq qilish bo'yicha madaniy-ma'rifiy va vatanparvarlik yo'nalishidagi tadbirlar o'tkazilishini tashkil qilish, ushbu toifadagi shaxslarni qutlash, holidan xabar olish maqsadida ularning yashash joyiga rahbarlar ishtirokida talaba yoshlarning tashrifini tashkil etish;

To'rtinchidan ta'lim muassasalarida harbiy sportga oid tugaraklarni tashkil etish, jumladan "Qo'l jangi", "Yozgi biatlon", "Merganlik" kabi sport turlaridan tugaraklar ochish va talaba yoshlarni qatnashishini ta'minlash;

Beshinchidan ta'lim muassasasiga yaqin bo'lgan O'zbekiston Respublikasi Mudofaa vazirligi harbiy qismlari bilan hamkorlik aloqalarini tashkil etish, vatanparvarlik tarbiyasiga doir hamkorlik rejasini ishlab chiqish va amalda qo'llash;

Oltinchidan ta'lim muassasida o'tkaziladigan ma'naviy-ma'rifiy

tadbirlarda Qurolli Kuchlarning harbiy xizmatchilarini ishtirokini ta'minlash va harbiy xizmatchilar bilan ma'naviy-ma'rifiy tadbirlarni tashkil etish borasida tajriba almashinish.

Xulosa: Yoshlarni harbiy-vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ta'lim muassasalarining o'rni nihoyatda katta bo'lib, ta'lim muassasasida ta'lim berish bilan birga tarbiyaviy ishlar birgalikda amalga oshiriladi. Oliy ta'lim muassasalari talabalarining harbiy vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda ta'lim muassasasida o'tkaziladigan ma'naviy-ma'rifiy va tarbiyaviy tadbirlar, harbiy xizmatchilar bilan hamkorlikda tashkil etiladigan tadbirlar orqali olib boriladi.

YOSHLARDA HARBIY VATANPARVARLIK TUYG'USI SHAKLLANISHINING MILLIY-MA'NAVIY VA AXLOQIY ASOSLARI

Mustayev Ruslan Damirovich

*Farg'ona Davlat Universiteti harbiy ta'lim fakulteti
boshlig'ining o'quv ishlar bo'yicha o'rinbosari*

Rahmonberdiyev Muzaffar Ravshanbek o'g'li

harbiy ta'lim fakulteti 19.116-guruh kursanti

Jamoliddinov Oxunjon Xomidjon o'g'li

harbiy ta'lim fakulteti 19.117- guruh kursanti

Karimov Abrorjon Alijon o'g'li

harbiy ta'lim fakulteti 19.117- guruh kursanti

Annotatsiya: *Mazkur maqolada fuqarolik jamiyatida yoshlarning ijtimoiy faolligi yuksaltirishning ustuvor yo'nalishlari ijtimoiy-falsafiy jihatdan tahlil qilingan. Vatanparvarlik tuyg'usini yoshlar ongiga singdirishning ta'limiy asoslari yanada takomillashtirilishi zarur, bunday yuksak murakkab masalani, eng avvalo, ijtimoiygumanitar fanlarning o'zaro aloqasi, ularda vatanparvarlik, izchillik tamoyili talqini va ushbu fanlarni ana shu yo'nalishda o'qitish orqali erishiladi.*

Kalit so'zlar: *vatan, harbiy, harbiy vatanparvarlik, ma'naviyat, axloq, tarbiya, ma'naviy-axloqiy meros, axloqiy ideal, fidoiylik, burch, mas'uliyat, qahramonlik, matonat, sadoqat, g'urur, oriyat.*

Bugungi kunda yoshlarimizni har tomonlama barkamol etib tarbiyalashda o'tmishda yaratilgan ma'naviy meros va harbiy sarkardalar jasoratidan bahramand etishni talab etmoqda. Bu haqda birinchi Prezidentimiz Islom Karimov: "Albatta, har qaysi xalq yoki millatning ma'naviyatini uning tarixi, o'ziga xos urf-odat va an'analari, hayoti qadriyatlarisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Bu borada, tabiiyki, ma'naviy meros, madaniy boyliklar, ko'hna tarixiy yodgorliklar eng muhim omillardan biri bo'lib xizmat qiladi", deya ta'kidlab o'tgan edi. Binobarin, xalqimizning buyuk milliy ma'naviyati va axloqiy asoslari va uning tarixini chuqur o'rganish, anglash orqali Vatanimiz kelajagi hisoblanmish yoshlarimizni yagona maqsad sari muqaddas O'zbekistonimiz uchun xizmat qilishimiz zarur ekanligini taqozo etmoqda. Bugungi kunda vatanimiz oldida turgan eng dolzarb vazifamiz bu mustaqillikni asrash, xalqimiz tinchligini, osoyishtaligini saqlashdir. Tarixda yurt ozodligi, mustaqilligi yo'lida dushmanga qarshi mardonavor kurashgan buyuk vatandoshlarimiz Shiroq, Jaloliddin Manguberdi, Temur Malik, Najmiddin Kubro, Amir Temur va Bobur kabi milliyqahramonlarimizning jasoratini yoshlarimiz ongiga singdirish ularda vatanga daxldorlik hissini kuchaytirish va vatanparvarlik tuyg'usini shakllantirishda muhim o'rin tutadi.

Ta'kidlash joizki, globallashuv sharoitida inson qalbi va ongiga rahna soluvchi tahdidlar ortayotganligi tashvishli holdir. Ayniqsa, tashqi ta'sirlar, tazyiqlar, tajovuzlar ortishi, axborot xurujlarining avj olishi dunyo jamoatchiligini jiddiy tashvishga solmoqda. Hozirda dunyo miqyosida tahlikali vaziyatni ortib borayotgani bizdan doimo hushyor, ogoh va sergak bo'lishni talab etmoqda. Tarixdan ma'lumki, aksariyat tanazzulga yuz tutgan davlatlarda jamiyatning parchalanishida g'oyaviy parokandaliklar asosiy sabablaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Shu o'rinda, bugungi kun talabi barcha voqea hodisalar, ijtimoiy-siyosiy jarayonlardan yetarli darajada xabardor bo'lishni taqozo etmoqda.

Yoshlarda harbiy vatanparvarlik, yuksak axloqiylikni namoyon etadigan tuyg'u bo'lib, uning mazmuni vatanga mehr qo'yish, Vatanni himoya qilish, uning xavfsizligi hamda yaxlitligini ta'minlashga bevosita va bilvosita mas'ullik orqali mustahkamlanadi. Shuning uchun ham chinakam harbiy vatanparvarlik o'zidan oilani, oiladan Vatanni, Vatandan insoniyatni ustun qo'yishni talab etadi. Muhim jihati shundaki, undagi hissiyotlar tor vatanparvarlik doirasiga sig'maydi, undan "chetga chiqadi". Harbiy vatanparvarlik faqat Vatanni sevish yoki yaxshi ko'rish bilan cheklanmaydi, balki bor kuchi va aql-idrokini Vatanni himoya qilish bilan bog'liq muammolarni hal etishga safarbar qilishda namoyon bo'ladi.

Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev ta'kidlagandek: "Yoshlarni harbiy vatanparvarlik va ma'naviy-axloqiy qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalash va o'qitish, navqiron avlodimizni bizning xalqimizga mutlaqo begona bo'lgan buzg'unchi g'oyalardan himoya qilish masalalariga zarur darajada e'tibor qaratilmadi. Ayniqsa, diniy ekstremizm g'oyalari berilib, yo'ldan adashgan yoshlarni sog'lom turmush tarziga qaytarishda biz Qurolli Kuchlar safida xizmat qilayotgan askar va ofiserlarimizning salohiyatidan foydalana olmayapmiz". Kezi kelganda ta'kidlash zarurki, vatanparvarlik, xususan, "fuqaro vatanparvarligi" bilan "harbiy vatanparvarlik" tushunchasini bir xil deb qabul qilish noto'g'ri. Harbiy qomusiy lug'atlarda vatanparvarlikning mazmuni "yurtga sodiqlik, Vatanga muhabbat, el manfaatlariga xizmat va mamlakatni dushmandan himoya qilish", deb talqin etiladi. Umuman olganda, harbiy vatanparvarlikning mazmun-mohiyati shu ta'rifda mujassam bo'lganga o'xshaydi. Biroq, fuqaro vatanparvarligi – huquqiy madaniyat va qonunga itoatkorlik haqidagi bilimlar tizimi bo'lib, jamiyat va davlatdagi siyosiy-huquqiy hodisajarayonlarning yangiligini baholash, fuqarolik pozitsiyasiga egalik, xalqiga xizmatda doimo tayyor turish va konstitusiyaviy burchini bajarishdan iboratligi ta'kidlash lozim. Harbiy vatanparvarlik - umumxalq, umummilliy vatanparvarlikning alohida turi va ajralmas qismi bo'lib, u O'zbekistonning davlat mustaqilligini mustahkamlash sharoitida yana ham muhim ahamiyat kasb etadi. Shu bois harbiy vatanparvarlikning metodologik asoslari, ilmiy-nazariy xususiyatlarini o'rganish, tadqiq va tahlil qilish har doim dolzarb axloqiy masala bo'lib qolaveradi. Yoshlarni milliy g'oya ruhida tarbiyalashda harbiy vatanparvarlikning o'rne va ahamiyati, harbiy vatanparvarlik tarbiyasi nafaqat mafkuraviy asoslarga, balki ijtimoiy, iqtisodiy, siyosiy, axloqiy asoslarga ham bog'liq. Zero, bugungi

kunda harbiy vatanparvarlik tarbiyasi bevosita Qurolli Kuchlar tizimi, harbiy soha, davlat organlari va jamoat tashkilotlari orqali amalga oshirilsa-da, oila, mahalla va ta'lim muassasasi uni bilvosita amalga oshirishga mas'ul hisoblanadi va bu borada har bir fuqaro milliy-ma'naviy va axloqiy jihatlarni yaxshi bilishi lozim.

Hozirgi davrda harbiy vatanparvarlikning asosini - yurt tinchligi belgilab beradi. Bugungi tahlikali zamonda Qurolli Kuchlarimiz qudratini oshirish, milliy armiyamizni modernizasiya qilish jarayonlarini yanada chuqurlashtirish, mamlakatimizning mudofaa qobiliyatini mustahkamlash, Vatanimiz sarhadlari daxlsizligini ko'z qorachig'iday asrash ushbu metodologiyaning asosiy sharti va kafolati hisoblanadi. Bu shartning axloqiy mohiyati quyidagi jihatlarni taqozo etadi:

1. Harbiy xizmatchilarning axloqiy ongi. Bu – xizmat jamoalarining manfaatlariga mos keluvchi axloqiy tushuncha, g'oya, qarash, ishonch, tuyg'u kabi hissiyotlar tizimidan iborat bo'lib, ularning jamiyatdagi, kundalik turmush, xizmat faoliyatidagi xatti-harakatlarida namoyon bo'ladi. Bu Vatanga bo'lgan muhabbat, burchga sadoqat, jamiyat oldida mas'ullik, milliy g'urur va iftixor hissiyotlaridir.

2. Harbiy xizmatchilar axloqi. Bu – vatanparvarlik, mardlik, eng zamonaviy jang qurollari va vositalarni bilish, ularni har qanday sharoitda qo'llay olish, jangovar o'rtoqlik qoidalariga sodiq bo'lib, jang maydonlarini tashlab ketmaslik, harbiy qasamyodga sodiq qolib, harbiy burchni hayotining so'nggi daqiqalariga qadar bajarish kabi xususiyati bilan ajralib turadi. Yuqoridagi tamoyillar hozirgi davrda harbiy vatanparvarlik ona yurtning, xalqning tarixi va taqdiriga chuqur hurmat bilan qaraydigan, Vatan manfaatlarini yo'lida fidoyilik namunalari ko'rsatishga qodir bo'lgan yoshlarga xos fazilatga aylanishini talab etmoqda.

Chunki, Vatanga muhabbat va uning kelajagiga ishonch umumxalq manfaatlariga qaratilgan yagona maqsad asosida shakllangandagina harbiy vatanparvarlik o'z taqdirini Vatan, millat taqdiri bilan bog'lagan barcha kishilar fazilatiga aylanadi. Ta'kidlash joizki, harbiy vatanparvarlik milliy merosimizning qadimiy tarixi va ma'naviy manbalariga borib ulanadi. Jumladan, "Avesto" adabiy yodgorligida, "Go'ro'g'li", "Alpomish" singari qahramonlik dostonlarida, "Temur tuzuklari", "Mahbub ul-qulub", "Turkiy Guliston yohud axloq" kabi ijtimoiy-axloqiy pandnomalarda harbiy vatanparvarlik g'oyalarining targ'iboti bilan bog'liq masalalarni axloqshunoslik kontekstida o'rganish g'oyatda dolzarbdir. Chunki, yoshlarda g'urur, or-nomus, sha'n, ishonch va sadoqat kabi axloqiy fazilatlarni shakllantirish bevosita harbiy vatanparvarlik shartlari asosida reallikka aylanadi.

Bundan tashqari, Spitamen, Jaloliddin Manguberdi, Najmiddin Kubro, Temur Malik, Amir Temur, Zahiriddin Muhammad Bobur kabi bobokalonlarimizning harbiy vatanparvarligini axloqiy ideal sifatida ulug'lash, ularning vatanparvarlik fazilati bilan bog'liq axloqiy qarashlari va hayotiy faoliyatlari aks etgan manbalarni chuqurroq tahlil qilish yoshlarda harbiy vatanparvarlikni yanada yuksaltirishga xizmat qiladi. Ta'kidlash zarurki, o'zbek xalqining milliy-ma'naviyati va axloqiy qadriyatlarida harbiy vatanparvarlik

yurt tarixi, taqdiriga chuqur hurmat bilan qarash, Vatan himoyasi yo'lida fidoyilik namunalari ko'rsatishga qodir bo'lgan shaxslarga xos fazilat sifatida qadrlanadi. Bu tuyg'u "muhabbat", "ishonch", "sadoqat" kabi ma'naviy va axloqiy tushunchalar asosida shakllanib, kishilarning qalbidan chuqur o'rin olganligi uchun ham davrlar mobaynida o'z mavqeini yo'qotmay kelayotgan falsafiy kategoriyadir. Vatanparvarlik o'zida birlashtirish, yo'naltirish, jiplashtirish, safarbar qilish kabi axloqiy sifatlarni mujassam etgani uchun o'zbek xalqi ma'naviy merosiga taalluqli barcha manbalarda ulug'lanadi. Bundan yuksak ma'naviy qadriyatimiz hisoblangan Islom dini ham mustasno emas. Bugungi kunda mamlakatimizda olib borilayotgan islohotlar samarasi, avvalambor, yuksak ma'naviyatli, mustaqil fikrlaydigan, Vatanimiz taqdiri va istiqboli uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir yosh kadrlar safini kengaytirishga bevosita bog'liq.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Karimov I.A. Yuksak ma'naviyat – yengilmas kuch. –T.: "Ma'naviyat", 2008. – B.29–30.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning Xavfsizlik kengashining kengaytirilgan tarkibdagi majlisidagi nutqi // Xalq so'zi, 3-soni. – 2017. – 10 yanv.
3. Voenный ensiklopedicheskiy slovar. – Moskva: Eksmo-Press, 2007. - 1024 s.
4. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "Yoshlarga oid davlat siyosati samaradorligini oshirish va O'zbekiston yoshlar ittifoqi faoliyatini qo'llab-quvvatlash to'g'risida"gi PF- 5106-sonli Farmoni // O'zbekiston Respublikasi qonun hujjatlari to'plami. – № 27. – 2017.
5. Mirziyoyev Sh.M. Konstitutsiya – erkin va farovon hayotimiz, mamlakatimizni yanada taraqqiy ettirishning mustahkam poydevoridir // Xalq so'zi. – № 247 (6741). – 2017. –7 dek.

ЁШЛАРНИНГ СИЁСИЙ МАДАНИЯТИНИ ШАКЛЛАНТИРИШДА ЯНГИЛАНАЁТГАН КОНСТИТУЦИЯНИНГ ЎРНИ

Ачилов Алишер Темирович

*Ўзбекистон Республикаси Жамоат ҳавфсизлик университети Жиноий-ҳуқуқий
фанлар кафедраси доценти, юридик фанлар бўйича фалсафа доктори (PhD);*

Қурбонов Абдувоҳоб Шароф ўғли

*Ўзбекистон Республикаси Миллий Университети Юристиндуренция йўналиши
талабаси*

Дунёдаги демократик давлатларда ҳеч бир шахс, ҳеч бир фуқаро ўз ижтимоий-шахсий ҳаётини, ўзининг ҳуқуқлари ва қонуний манфаатларини ҳимоя қилишни Конституциясиз тасаввур қила олмайди.

Альберт Эйнштейннинг фикрича, Конституциянинг кучи бутунлай ҳар бир фуқаронинг уни ҳимоя қилишга қарор қилишидадир. Конституциявий ҳуқуқлар ҳар бир фуқаро ушбу ҳимояга ҳисса қўшишни ўз бурчи деб билган тақдирдагина ҳимоя қилинади⁴⁷.

Янги Ўзбекистон шароити барчамизга замон нафаси билан яшаб ҳар бир соҳада янги ўзгариш ва ислоҳотларга интилиб яшашни уқтиради. Шундан келиб чиқиб 2021 йил 06 ноябрь кундаги Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг лавозимга киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталари қўшма мажлисидаги

“Янги Ўзбекистон тараққиёт стратегияси асосида демократик ислоҳотлар йўлини қатъий давом эттирамиз” деб номланган нутқида “Агар дунё тажрибасига назар ташлайдиган бўлсак, туб бурилиш даврида кўпгина давлатларда конституциявий ислоҳотлар амалга оширилганини кўрамиз. Шу сабабли, аввало, сенатор ва депутатларимиз, кенг жамоатчилигимиз, халқимиз билан яна бир бор маслаҳат қилиб, жаҳон конституциявий тажрибасини ўрганиб, пухта ўйлаган ҳолда бугунги ва келгуси тараққиётимизни белгилаб берадиган Асосий қонунимизни такомиллаштириш масаласини ҳам кўриб чиқиш керак”⁴⁸, деб барчамизга истиқболли режани белгилаб бердилар.

Ёшлар сиёсий маданиятининг шаклланиши асосан жамиятда инсон ҳуқуқ ва манфаатларини англаш, идрок этиш ҳамда ундан фойдалана олиш даражаси билан белгиланади. Шу нуқтаи назардан ёшлар сиёсий маданиятини шакллантиришда Конституция муҳим ўрин тутди.

⁴⁷ https://lux.fm/ru/citaty-o-konstitucii-krylatye-vyrazheniya-aforizmy_n109064

⁴⁸ Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг лавозимга киришиш тантанали маросимига бағишланган Олий Мажлис палаталари қўшма мажлисидаги нутқи 2021 йил 6 ноябрь, [www. strategy.uz](http://www.strategy.uz).

Янги Конституция ўзида белгиланган нормаларга кўра фуқароларнинг, хусусан, ёшларнинг сиёсий ва ҳуқуқий маданиятини шакллантиришни мақсад қилиб қўяди. Конституцияни чуқур билиш орқалигина Ватанга садоқат, жамиятга ҳурмат пайдо бўлиб, белгиланган бурчларни ихтиёрий бажаришга интилиш вужудга келади.

Дарҳақиқат, ёшлар ҳар қандай давлатнинг олиб бораётган сиёсатининг объектини ташкил этувчи энг муҳим ижтимоий қатлами бўлиб саналади. Яъни, давлат ривожининг натижаси ундаги муносиб ворисларнинг етишиб чиқиши билан чамбарчас боғлиқ. Негаки, демократик давлат дастлаб таълим тараққиёти, ёшларнинг тегишли касб доирасида етарли малака ва тажрибаларга эга бўлиб етишишини ёқлайди, айтилиши вақтда ёшларнинг ижтимоий-сиёсий муносабатлардаги фаол иштирокидан манфаатдор бўлади.

Бинобарин, Конституция ҳеч қайси ҳужжатда учрамайдиган жамиятда мавжуд барча соҳалар бўйича ёшларни йўналтириш хусусиятига эга. Унда нафақат сиёсий ҳуқуқий нормалар, балки миллий-маънавий қадриятлар ҳам ўз ифодасини топган. Ёшлар Конституция орқали фақат ўз ҳуқуқларини эмас, балки бурч ва мажбуриятларини ҳам англайдилар. Ўз ҳуқуқлари билан бирга ўзгаларнинг ҳуқуқларига риоя этилиши ва уларнинг таъминланишини тушуниб етадилар.

Асосий қонунимизнинг мазмунини тўғри идрок этган ёшлар бевосита Конституциянинг асосий принциплари, инсон ҳуқуқ эркинликлари ва бурчлари, жамият ва шахс тўғрисидаги нормалар, давлатнинг маъмурий ва ҳудудий тузилиши, давлат ҳокимиятининг ташкил этилиши каби сиёсий жараёнлардан воқиф бўлади. Муайян сиёсий тасаввур, ёшларнинг сиёсий соҳада етарли малака ва билимга эга бўлишини таъминлайди. Чунки, Конституцияда белгилаб қўйилган нормаларнинг ҳар бири ёшларга тўғри сиёсий йўналиш бериш билан бирга уларнинг фалсафий мушоҳада этиш, маданий жиҳатдан ўзлигини намоён этиш кўникмасини шакллантиради.

Конституция ёшларда сиёсий онг, сиёсий билим, сиёсий мулоҳаза ва сиёсий ҳулқ-атвор каби тушунчаларни ўзида мужассам этган сиёсий маданият тушунчасининг шаклланишига омили бўлиб ҳисобланади. Конституция сиёсий маданият тушунчаси билан моҳиятан ўзаро боғлиқ. Сиёсий маданият у ёки бу халқ ёки миллат, унга мансуб бўлган инсонлар миллий маданиятида ўзлигини кўради ва англаб борилади. Конституция эса сиёсий маданиятнинг шаклланишига озиқ берувчи асосий манба вазифасини ўтайди.

Сиёсий маданият ўзида узоқ йиллар шаклланган ва турли авлодлар томонидан қадрланиб келинадиган сиёсий анъаналарини, сиёсий амалиётда фаолият кўрсатаётган нормаларни, ғояларни, концепцияларни ўзида ифода этади. Конституция ёшларнинг мазкур сиёсий омиллардан амалда фойдаланишини таъминлайди. Умуман, ёшлар сиёсий маданиятнинг юсаклигидан давлат ва жамият катта наф кўради. Қонунларимиз манбаи саналмиш Конституция ёшларда сиёсий

маданиятнинг шаклланишида муҳим аҳамият касб этади. Бинобарин, Конституциямиз ўзида белгиланган нормаларга кўра ҳам фуқароларнинг, хусусан, ёшларнинг сиёсий ва ҳуқуқий маданиятини шакллантиришни мақсад қилиб қўяди. Фикримизнинг асоси сифатида Конституциямизнинг муқаддимасига эътибор қаратсак, ҳозирги ва келажак авлодлар олдидаги юксак масъулиятини англаган ҳолда асосий қонунимизнинг қабул қилинганлиги эътироф этилган.

Конституцияни пухта ўрганиш жамиятнинг асосий қатлами саналмиш ёшларнинг ҳам мазкур жараёнлардаги фаоллигини оширишга хизмат қилишини айтиб ўтиш ўринли.

Ёш авлодга замонавий таълим бериш билан бирга уларни умуминсоний ва миллий қадриятлар, юксак инсоний фазилатлар руҳида тарбиялаш, онги ва қалбини мафкуравий, маънавий ва ахборот таҳдидларидан ишончли ҳимоя қилиш, уларда ғоявий иммунитет ва ватанпарварликни шакллантириш масалалари давлатимизнинг доимий диққат марказида бўлиб келмоқда.

Бир сўз билан айтганда, бош қомусимизни билиш, чуқур ўрганиш ва ўсиб келаётган авлодларни ҳам мана шу руҳда камол топтириш, энг аввало, юртимиз эришган марраларни янада юксалтириш, тинчлик ва осойишталикни сақлаш, жамият ва давлат бошқарувини янада демократлаштиришнинг муҳим асосидир.

Маълумки, мамлакатимизда конституциявий ислохотларни амалга ошириш бўйича муҳим ташаббус⁴⁹ илгари сурилиб, ушбу ташаббусни амалга ошириш борасидаги ишларни самарали ва пухта ташкил этиш мақсадида Олий Мажлис палаталари Кенгашларининг Қўшма қарорига мувофиқ Ўзбекистон Республикаси Конституциясига ўзгартиш ва қўшимчалар киритиш юзасидан таклифларни шакллантириш ва ташкилий чора-тадбирларни амалга ошириш бўйича Конституциявий комиссия тузилди⁵⁰.

Ўтган даврда Конституциявий комиссия томонидан Асосий қонунимизни янада такомиллаштириш бўйича кенг қамровли ишлар олиб борилди. Бунда асосий эътибор умумхалқ муҳокамаси, конституционализм соҳасида етук олимлар, жамоатчилик, халқаро ва хорижий экспертлар иштирокидаги муҳокамаларда берилган таклифларни ҳар томонлама таҳлил қилишга ҳамда энг долзарб таклифларни лойиҳада акс эттиришга алоҳида эътибор қаратилди.

Конституциявий қонун лойиҳаси юзасидан бугунга қадар 220 мингдан ортиқ таклифлар келиб тушди. Уларнинг 60 фоиздан ортиғи бевосита ёшлар томонидан берилган. Шунинг учун ҳам Янгиланаётган Конституцияда ёшларга оид қатор нормалар, ҳатто битта алоҳида боб “Оила, болалар ва ёшлар” масаласига бағишланди⁵¹.

⁴⁹ <https://parliament.gov.uz/uz/events/fractions/38115>

⁵⁰ <https://lex.uz/docs/6037982>

⁵¹ <https://parliament.gov.uz/uz/news/yangilanayotgan-konstitutsiya-yoshlar-nigohida>

Конституциявий қонун лойиҳаси билан илк маротаба узлуксиз таълим тизими, унинг ҳар хил турлари ва шакллари, давлат ва нодавлат таълим ташкилотлари ривожини таъминлаш давлатнинг вазифалари қаторидан жой олмоқда.

Мазкур қоидаларнинг Конституция даражасида белгиланиши, болалар боғчасидан тортиб, токи университетларгача, барча таълим ташкилотларини улар давлатники ёки хусусий эканлигидан қатъий назар, ривожлантириш учун мустақкам ҳуқуқий замин бўлади.

Таъкидлаш лозимки, илк маротаба боғча ёшидаги болаларнинг таълим ва тарбияси соҳасидаги давлат мажбуриятларининг конституциявий даражада белгиланишини муҳим воқеа бўлиши кутилмоқда. Бола учун оиладан кейинги биринчи жамоа бу боғчадир. Мактабгача таълим сифатли бўлиши инсоннинг бутун ҳаётига ижобий таъсир кўрсатади.

Давлат эндиликда нафақат умумий ўрта таълим балки бошланғич профессионал таълим олишни ҳам бепул бўлишини кафолатлайди. Энг муҳим янгиликлардан бири, бу – алоҳида таълим эҳтиёжларига эга бўлган болалар учун таълим ташкилотларида инклюзив таълим ва тарбиянинг таъминланиши бўлди. Жисмоний, ақлий, сенсор (сезги) ёки руҳий нуқсонлари бўлган болалар учун таълим ташкилотларида инклюзив таълим ташкил этилади. Бу норма шундай нуқсонларга эга болаларимизнинг яққаланиб қолмаслиги, жамиятнинг тўлақонли аъзоси сифатида шаклланиши ва камол топиши учун жуда муҳимдир.

Янгиланаётган Конституцияга мувофиқ, фуқаролар давлат таълим ташкилотларида танлов асосида давлат ҳисобидан олий маълумот олишга ҳақли, эканлиги аниқ белгилаб қўйилмоқда. 2017 йилга қадар олий таълим муассасаларида грант ўринлари сони фақат қисқариб келди. Сўнги беш йил ичида, аксинча грантларни кўпайтириш йўлидан борилди. Хусусан, ўтган даврда олий таълимга ажратилган давлат грантлари сони 75 фоизга ҳамда эҳтиёжманд оилалар фарзанди бўлган хотин-қизлар учун давлат грантлари сони икки бараварга оширилди, шунингдек, нодавлат олий таълим муассасаларида мутахассисларни тайёрлашга давлат гранти ажратиш амалиёти йўлга қўйилди. Мазкур конституциявий қоиданинг белгиланиши бу борадаги ижобий йўналиш доимо сақлаб қолинишини, давлат олий таълим муассасаларида грант ўринлари йўқолмаслигини таъминлашга хизмат қилади.

Конституциявий қонунга мувофиқ олий таълим ташкилотларига академик эркинлик, ўзини ўзи бошқариш, тадқиқотлар ўтказиш ва ўқитиш эркинлиги ҳуқуқи берилмоқда. Олий таълим тизими билан боғлиқ масалаларнинг Конституция даражасида белгиланаётгани олий таълим жараёнига ташқи аралашувларни чеклаш, олий таълим сифати ва дунёда рақобатбардошлигини оширишга хизмат қилади.

Айтиш жоизки, болаларнинг маънан, жисмонан ва ижодий томондан комил инсон сифатида етишишида нафақат оиладаги муҳит яхши бўлиши, балки давлат

томонидан зарур шарт-шароит, имконият ҳам яратиб берилиши зарур. Шу маънода, боланинг ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний манфаатларини таъминлаш ҳамда ҳимоя қилиш, унинг жисмоний, ақлий ва маданий жиҳатдан тўлақонли ривожланиши учун энг яхши шарт-шароитларни яратиш давлатнинг бурчи, сифатида Конституцияда муҳрланмоқда.

Шу билан бирга, давлат ва жамият болаларда ҳамда ёшларда миллий ва умуминсоний қадриятларга содиқлик, мамлакатидан ҳамда халқнинг бой маданий ва маънавий меросидан фахрланиш, ватанпарварлик ва Ватанга бўлган меҳр-муҳаббат туйғуларини шакллантириш тўғрисида ғамхўрлик қилади.

Таъкидлаб ўтилганидек, Янгиланган Конституцияда алоҳида модда ёшлар ҳуқуқларига бағишланмоқда. Унга кўра давлат ёшларнинг шахсий, сиёсий, иқтисодий, ижтимоий, маданий, экологик ҳуқуқлари ҳимоя қилинишини таъминлайди, уларнинг жамият ва давлат ҳаётида фаол иштирок этишини рағбатлантиради.

Давлат ёшларнинг маънавий, интеллектуал, ижодий, жисмоний ва ахлоқий жиҳатдан шаклланиши ҳамда ривожланиши учун, уларнинг таълим олишга, соғлиғини сақлашга, уй-жойга, ишга жойлашишга, бандлик ва дам олишга бўлган ҳуқуқларини амалга ошириш учун шарт-шароитлар яратади.

Хулоса ўрнида, янгиланаётган Конституциянинг ёшлар ҳуқуқ ва манфаатларига дахлдор нормаларини ҳар томонлама таҳлил қилган ҳолда ушбу Бош қомусимизни “Ёшлар Конституцияси” дея эътироф этишга ҳам барча асослар борлигини алоҳида қайд этишимиз мумкин.

ZAMONAVIY TARBIYACHINING PEDAGOGIK IMIJI

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti "Maktabgacha ta'lim"

yo'nalishi 1-bosqich talabalari

To'rayeva Sadoqat

Tursunova Durdona

Normamatova Mavluda

Aatatsiya: *Biz ushbu maqolamiz orqali Zamonaviy tarbiyachining pedagogik imiji haqida fikir yuritamiz. Tarbiyachining imidjiga avvalo uning muomila, nutq madaniyati kiradi. Tarbiyachi shunday inson bo'lish keraki bolaning tashqi tomondan tushuna bilish lozim hisoblanadi.*

Kalit so'zlar: *Tarbiyachi, normativ hujjatlar, kasbiy aloqa madaniyati, nutqiy savodxonlik va h.k.*

Pedagog odobi umuminsoniy va milliy axloqning qonuniyatlari, vazifalari, tamoyillar, tushunchalari, talablari, mezonlari ta'lim-tarbiya jarayonida oydinlashtirib pedagogning ya'ni tarbiyachining ta'lim oluvchilar, kasbdoshlar, ota-onalar, ta'lim muassasasi rahbarlari bilan munosabatlarida namoyon bo'ladigan kasbiy-axloqiy xususiyatlari yig'indisidir. Pedagog odobi eng avvalo tarbiyachi va tarbiyalanuvchining o'zaro munosabatlarida namoyon bo'ladi. Ammo bunday yodashuv bir qadar cheklangan nuqtai nazar ekanligini ta'kidlash zarur. Zero, tarbiyachining kasbiy axloqi faqatgina tarbiyalanuvchilar bilan muloqoti jarayonidagina namoyon bo'lamaydi, balki uning butun faoliyati davomida birinchi darajali ehtiyoj sifatida ifodalanadi. Boshqacha qilib aytganda pedagog tushunchasi tarbiyachi dunyoqarashining hayotiy tizimini anglatadi.

Tarbiyachi kasbi 19-asrda paydo bo'lgan. Ayol jamiyat ishlari bilan shug'ullana boshlaganligi sababli, maktabgacha ta'lim tashkilotlar tarmog'ini yaratish zarurati paydo bo'ldi. Bolalar bog'chalari tizimini rivojlantirish jarayonida paydo bo'ldi yangi kasb-tarbiyachi maktabgacha ta'lim. Bu kasb zamonaviy jamiyatda eng muhim kasblardan biri hisoblanadi. Bu kasb faqatgina muhim emas, balki mashaqqatli hamdir. Chunki hech kim bolaning ota-onasi bilan bo'lgan muloqotini o'rnini bosa olmaydi, ammo bizning hayotimizdagi kata haqiqatlardan biri shunday zamonaviy ota-onalar ko'pincha bobosi va buvisi ish bilan band. Shuning uchun u bolaga mustaqillik, xulq-atvor qoidalarini o'rgatadi. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ko'pchilik tarbiyachilar bu kasbni juda erta tark etadilar chunki, ular bu kasbda o'zlarini ko'ra olmaydilar. Zamonaviy jamiyatda maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisiga jiddiy talablar qo'yilmoqda. Shuning uchun tarbiyachi maxsus ma'lumotga ega bo'lishi shart.

Tarbiyachilar har tomonlama ta'lim-tarbiya jarayonini to'g'ri tashkil etishi bilan birga o'zlarining tashqi qiyofasiga ham e'tibor berishi lozim.

Tashqi qièfa orqali bolalarning qiziqishlarini orttirgan holda, o'zini namoyon qila olish, o'ziga og'dira olish va e'tiborni qarata olish ish jarayonini samaradorligini oshiradi.

Imidj - aniq bir insonga bo'lgan munosabatda insonlar tafakkurida yuzaga keladigan tashkilot yoki boshqa ijtimoiy ob'yekt qiyofasidir.

Pedagogik imidj - pedagogning ma'naviy-axloqiy qiyofasi bilan tashqi ko'rinishi o'rtasidagi o'zaro uyg'unlik va mutanosiblikdir.

Tarbiyachining tashqi qiyofasini ifodalovchi madaniyati

1. Gavdani tutish-to'g'ri tutish(yurishda, o'tirib turishda), qo'llarning rahbar va xodimi stolida erkin holatda bo'lishi, batartibli, ixchamligi.

2. Kiyim- ozodaligi, shinam va bashangligi, kamtarligi, ranglarning mos holda tanlanishi, kiyimning èshiga va kasbiga mosligi, kiyimni modaga muvofiqligi, bijuteriya, taqinchoqlarning ko'p va kamligi, ishiga mosligi.

3. Pardoziyning me'yordaligi, yoshi, kasbi va ishiga mosligi.

4. Soch turmagi (sochning ma'lum bir tartibliligi).

5. Pedagogning mimik va pantomimik ifodasi. Tarbiyachining pedagogik texnikasi tizimida mimik va pantomimik ifodalari ham muhim o'rin tutadi. Pedagogning mimik va pantomimik ifodasi, tarbiyachining imo-ishorasida, ma'noli qarashlarida, rag'batlantiruvchi yoki kinoyali tabassumida namoyon bo'ladi va ular tarbiyachining pedagogik ta'sir ko'rsatishida, bolalarga mashg'ulotlarni ta'sirchan, qiziqarli, samarali va mazmunli o'tish uchun puxta zamin tayyorlab beradi.

6. Mimika-his-hayajonning ifoda etishi, yuz mushaklarining, ma'noli harakatlarning so'zlaètgan nuqtaga gapga mosligi. Mimika- bu o'z fikrlarini, kayfiyati, holati, hissiètini tinglovchi bajaraètgan ishdan roziligi èki norizoligini bildirish maqsadida uchun yuz, qosh, ko'z muskullarini harakatga keltira olish san'atidir. Ba'zan yuzning va nigohning ifodasi bolalarga katta tarbiyaviy ta'sir ko'rsatadi. Mimik harakatlar, ifodalar ma'lumotlarning hissiy ahamiyatini kuchaytirib, ularni chuqur o'zlashtirish uchun imkon yaratadi. Bola pedagogga qarab uning kayfiyatini, munosabatini «o'qib» oladilar.

7. Pantomimika- qo'l, oyoq, gavda harakatlari: yurish, qadam tashlash, erkin harakat qilish, jestlar va boshqalar.

Pantomimika – bu gavda, qo'l, oyoq harakatidir. Tarbiyachi mashg'ulotda o'quv ma'lumotlarini bayon qilar ekan, gavda holati orqali ma'lumotlarning obrazini chizadi, bolalar bundan zavqlanadilar, ichki his-tuyg'ulari, ularning tashqi hissiyotlari bilan qo'shilib butun borliq ma'lumotlar mazmunini o'zlashtirishga qaratiladi. Gavdani rost tutib yura bilish, fikrlarini aniq va to'liq bayon qila turib qo'l, boshni turli harakatlarga keltirish tarbiyachining o'z bilimiga, kuchiga ishonchini anglatadi. Shuni ham unutmaslik kerakki, tarbiyachi bolalar oldida o'zini tuta bilsa, harakatlarini tartibga keltira olsa, o'quv-tarbiya jarayoni samarali bo'ladi. Mashg'ulotlar jarayonida oyoqlar 12-15 sm. oraliqda bir oyoq sal oldinga surilgan holda turish bu tarbiyachining o'z fanini mukammal bilishi, uni tushuntira olishiga ishoradir.

Tarbiyachining ishoralari ma'noli bo'lib, u ortiqcha harakatlardan xoli bo'lmog'i darkor. Masalan, keraksiz hollarda qo'llari bilan imo-ishoralar qilish, boshini u-yoq-bu-yoqqa tashlash, oyoqlarini kerib o'tirish va h.k. Bunday holatlar bolalarning g'ashini keltiradi va o'quv faniga, tarbiyachiga nisbatan hurmatsizlik his-tuyg'ularini uyg'otadi.

Tarbiyachi guruhda yurgan paytida faqat oldin va orqaga qarab yurishi tavsiya etiladi. Chunki, agar u yon tomonlarga, ya'ni, u yondan, bu yonga yursa bolalar fikri bo'linadi va ular tez charchab qoladilar. Old tomonga yurayotganida, tarbiyachi eng muhim voqealarni bayon qilishi lozim, chunki bunda bolalar tarbiyachini butun diqqatlari bilan eshitayotgan bo'ladilar. Yuzi bolalarga teskari holda yurayotganda uncha ahamiyatga molik bo'lmagan fikrlarni aytish, dalillar keltirish maqsadga muvofiq bo'ladi. Chunki, bu vaqtda bolalar bir oz erkin holatda o'zlarini his qilayotgan bo'ladilar.

Buyuk rus pedagogi A.S.Makarenko aytganidek: «Tarbiyachi tashkil etishni, yurishni, hazillashishni, quvnoq, e'ki jahldor bo'lishini bilishi lozim, U o'zini shunday tutishi kerakki, uning har bir harakati tarbiyalasin va o'qitsin». Bunday malakaga ega bo'lgan pedagog o'z-o'zini nazorat qila oladi, pedagogik faoliyati davomida sog'lom asab tizimini o'zida tarbiyalay oladi, asabiylashishdan, hissiy va aqliy zo'riqishlardan o'zini asraydi. O'z xatti - harakati, hissiy holatini nazorat qilishda pedagog, avvalo, o'zida quyidagilarni shakllantirishi lozim:

- hayrixohlik va optimizm ruhida bo'lish;
- o'z hulqini nazorat qilish, (muskul zo'riqishini, harakatini, nutq tempini, nafas olishini tartibga solish);
- faoliyatni dam oldirish, ya'ni lirik, musiqaviy, yumoristik, jismoniy daqiqalarni yaratish;
- o'z - o'ziga salbiy ta'sir ko'rsatishning oldini olish va h. k.

Shunday qilib, tarbiyachi yuqorida qayd etib o'tilgan pedagogik texnika ko'nikmalarini tarbiyalangan bo'lsa, u bolalarni o'qitish, tarbiyalash, va ularni shaxs sifatida kamol toptirish sohasida muvaffaqiyatga erishadi.

Shunday qilib, shuni takidlash mumkinki, zamonaviy tarbiyachi bugungi kunda maxsus tayyorgarlikka muhtoj deya hisoblaymiz. Maktabgacha ta'lim tashkiloti tarbiyachisi bolalarni o'qitish va har tomonlama puxta rivojlantirish uchun ushbu sohadagi eng yangi texnologiyalarning sir -asrorlarigacha puxta egalashi zarur. Shuningdek, keng bilimdonlik yuksak rivojlangan intellekt va yuksak axloqiy madaniyaga ega bo'lishi kerak.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA TEXNOLOGIYA FANIDA AMALIY MASHG'ULOTLAR

Surxondaryo viloyati Denov tumanidagi 32-umumiy o'rta ta'lim maktabining

boshlang'ich sinf o'qituvchisi

Abdurasulova Sanobar Ibragimovna

Annotatsiya: *Ushbu maqolada boshlang'ich sinflarda texnologiya fanini o'qitishning pedagogik mexanizmlari, texnologiya darslarida kompetensiyaviy yondashuv asosida metod va usullarni tanlash, boshlang'ich sinflarda texnologiya fanini o'qitishda mavzular mohiyatini yoritish hamda fandagi amaliy mashg'ulotlar to'g'risida atroflicha fikr yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Boshlang'ich sinf, texnologiya, pedagogik mexanizmlar, kompetensiyaviy yondashuv.*

Boshlang'ich sinflarda texnologiya darslarida kompetensiyaviy yondashuv yordamida o'qitish usullari va metodlarining juda asosiy boyligi birlashgan. Ularni tanlashda turli sharoitlar, o'qitilayotgan fanning xarakteri, o'quvchilarning yosh xususiyatlari, oldingi tayyorgarlik darajasi va boshqalar nazarga tutiladi. Texnologiya darslarida kompetensiyaviy yondashuv yordamida metod va usullarni tanlash o'qituvchi darsda hal etilishi belgilangan masalaga bog'liq bo'ladi.

Har bir dars o'quvchilarning bilim va malaka doiralarini kengaytirishi, hamda mustahkamlashi, ularda barqaror ijodiy ko'nikma va odatlar hosil qilishga yordam berishi lozim. Texnologiya malakalari ko'p marotaba takrorlanadigan mashqlar natijasida hosil bo'ladi, bunda mashqlar vaqtida har bir mashq vaqtida o'rnatiladigan tartib va ish harakati izchilligini sistematik sur'atda tushuntirib berish zaruriyati bilan birga qo'shib olib boriladi.

Binobarin, boshlang'ich sinflarda texnologiya fanini o'qitishda mavzular mazmunini yoritishda animatsiyalardan foydalanish va kompetensiyaviy yondashuv orqali o'qitishning keng imkoniyatlari orqali boshlang'ich o'quvchilarda ijodkorlik, aqliy va jismoniy qobiliyatlarini oshirish, garmonik shakllanishi, fantaziyasini boyitish, badiiy did va estetik qobiliyatni rivojlanishi, diqqat va tasavvurni aktivlashtirish, rang tasvir uyg'unligini anglash, ajratish kabi jarayonlarni takomillashtirishga erishish mumkin.

Ta'lim amaliyotida kompetentlik yondashuvini amalga oshirish mazkur jarayonning hamma tomonlarini chuqur va har taraflama ilmiy o'rganishni talab qiladi. Shu bilan birga, ta'kidlash joizki, kompetentlikni pedagogik fenomen sifatida talqin qilish qiyin, chunki, kompetentlik kategoriyasi pedagogikaga boshqa fanlardan kiritilgan bo'lib, u fanlarda yetarli darajada chuqur tushunib yetilgan va o'zining mustahkam o'rniga ega.

Boshlang'ich sinflarda dastur talablarini to'liq bajarish va amalga oshirish uchun, birinchi navbatda, o'quvchilarda o'qish malakalarini to'g'ri va puxta egallash va albatta rivojlantirib borish zarurdir. Pedagogik mexanizmlari ilk marta kompetensiyaviy yondashuv

yordamida o'qitish vaqtida rivojlanib boradi, o'qitishning keyingi bosqichlarida esa shakllanadi.

Boshlang'ich sinflarda kompetensiyaviy yondashuv orqali texnologiya fanini o'qitishning ko'chkisimon rivoji natijasida texnologik fan daraxti paydo bo'ldi. Shuning uchun kompetensiyaviy yondashuv asosida boshlang'ich sinf o'quvchilariga texnologiya fanini o'rgatuvchi tizim original va noan'anaviy fikrlash qobiliyatini, o'z ustida tizimli va mashaqqat bilan ishlash malakalarini rivojlantirishi lozim. O'quvchi ajablana olishi, hayratlana olishi lozim, shundagina u boshqalarni o'zining ijodiy mehnati bilan hayratlantira oladi.

Texnologiya fanini o'qitishda kompyuterlarni qulayligini yana bir yo'nalishi ayrim o'quv holatlarini modellashtirishdir. Modellashtirilgan dasturlardan foydalanishning maqsadi, o'qitishning boshqa usullari qo'llanganda tasavvur qilish, ko'z oldiga keltirilishi qiyin bo'lgan materiallarni tushunarli bo'lishini ta'minlashdan iborat. Modellashtirish yordamida o'quvchilarga ma'lumotlarni grafik rejimda kompyuter multimediasini ko'rinishida taqdim qilish mumkin.

Xulosa o'rnida shuni aytib o'tish joizki, texnologiya ta'limini boshlang'ich sinflarda kompetensiyaviy yondashuv asosida pedagogik mexanizmlarni takomillashtirish, ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan doimiy takomillashtirish yordamida o'quvchilarda texnik-texnologik hamda texnologik jarayon davomida bajariladigan operatsiyalar yuzasidan olgan bilim, ko'nikma va malakalarini mustaqil amaliy faoliyatida qo'llash, kasb-hunar tanlash, milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida ijtimoiy munosabatlarga kirisha olish, mehnat bozorida zarur bo'ladigan kompetensiyalarni shakllantirishga erishiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Sayidaxmedov N.S. Pedagogik maxorat va pedagogik texnologiya. – Toshkent, 2003.
2. Tohirov O'. O. Texnologiya o'quv fani davlat ta'lim standarti va o'quv dasturini ta'lim amaliyotiga joriy etish metodikasi. // Metodik tavsiyanoma. – T.: RTM, 2017.
3. Urmonovich, Numonov Otabek. "MANGOSTEEN NUTRITIONAL PRICE AND FUNCTIONAL PROPERTIES." ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ 14.5 (2023): 3-5.
4. Sanaqulov X.R., Xodiyeva D.P. Satbayeva «Mehnat va uni o'qitish metodikasi». Darslik. T.: TDPU. 2015.
5. S.Bekmurodova. Texnologiya fanini o'qitishga yangicha yondashuv. Metodik qo'llanma. – Toshkent. 2017.

BOSHLANG'ICH SINFLARDA ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGINI O'QITISHDA OG'ZAKI VA YOZMA NUTQINI O'STIRISH

Denov tumanidagi 32-umumiy o'rta ta'lim maktabi boshlang'ich sinf o'qituvchisi
Bo'riyeva Karima Qarshiyevna

Annotatsiya: *O'zbekistonda boshlang'ich ta'limga zamonaviy yondashuv jarayonini aniq vositalar yordamida samarali tashkil etish lozimligini taqozo etadi. O'zbekistonda qo'yilgan o'quv maqsadlariga muvaffaqiyatli erishish natijalarini kafolatlash bugungi kunda pedagoglar oldida turgan muhim vazifalardan biridir. Maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarining og'zaki va yozma nutqini rivojlantirish usullari haqida fikrlar bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *Ritorika, nutq, fikr, notiqlik san'ati, savodxonlik, ta'lim tarbiya, intellektual, pedagog.*

Ritorika yunoncha "notiqlik san'ati" keng ma'noda esa badiiy nasr haqidagi fan bo'lib, miloddan avvalgi V-IV asrlarda Yunonistonda yuzaga kelgan. Miloddan. avvalgi III-II asrlarda tizimli fan sifatida shakllangan. U Sharqda voizlik san'ati sifatida nom qozongan. Bizga ma'lumki, ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar ongiga va qalbiga berilayotgan bilim, ko'nikma va malakalarni chuqur singdirish, jismonan sog'lom, ma'nan yetuk, har tomonlama barkamol rivojlangan, mustaqil fikrlaydigan, intellektual salohiyatli, chuqur bilim va zamonaviy dunyoqarashga ega, Vatan taqdiri va kelajagi uchun mas'uliyatni o'z zimmasiga olishga qodir bo'lgan, o'ziga va o'z imkoniyatiga ishongan yosh avlodni tarbiyalab, voyaga yetkazish bugungi kun va pedagogikaning asosiy maqsad va vazifalaridan biriga aylangan. Shu nuqtai nazardan, boshlang'ich ta'lim doirasida ta'lim sifati va samaradorligini oshirish, ya'ni bolada ijobiy munosabatni shakllantirish, o'qish savodxonligini tarkib toptirish, ularda mantiqiy va ijodiy tafakkurni shakllantirish, ularni og'zaki va yozma muloqot me'yorlarini egallashga hamda o'z-o'zini boshqarish va tuta bilishga o'rgatish uchun boshlang'ich sinflarda sifatli ta'limiy faoliyatni tashkil etishga alohida e'tibor qaratish lozim bo'ladi. Boshlang'ich sinflarda o'quvchilar bilimi sayoz bo'lsa, yuqori sinflarda ham fanlarni o'zlashtirishi talab darajasida bo'lmasligi aniq, ya'ni ta'limda poydevorni mustahkam qo'ymay turib, uning pirovard natijasiga erishib bo'lmaydi. Shunday ekan, sohada hal qiluvchi o'rin tutadigan malakali kadrlar ta'minoti, ularning kasbiy salohiyatini oshirish borasida alohida e'tiborga molik talablar joriy etilgan. Hozirgi kunda o'qituvchiga qo'yiladigan malaka talablari, umuman, shu kabi me'yorlar zamon talabidan kelib chiqqan holda ishlab chiqilmoqda. Boshlang'ich sinflar uchun belgilangan bilimlar massasini o'qituvchi o'quvchiga to'liq va to'g'ri yetkazib berishi juda muhimdir. Zero, bu o'qituvchining notiqlik san'ati, ya'ni ritorika salohiyatiga bog'liqdir. Voizlik san'ati pedagogning o'quvchiga ta'sir etish va yetkazib berishining asosiy kalitidir. Binobarin, pedagogda bilim va fikrlash san'ati bor, biroq notiqlik va e'tibor tortish san'ati bo'lmasa,

dars ilmiy-metodik jihatdan to'g'ri tashkil etilsada, o'z samarasini bermaydi. Bunda ritorikaning 5 qismini ko'rib chiqish va pedagog bularning bari yuzasidan o'zida kasbiy va metodik mahoratni shakllantirish bo'yicha ishlashi lozim. Materialni topish. Topilgan va berilmoqchi bo'lgan bilimlar to'plami qabul qiluvchi, ya'ni o'quvchining yosh va individual xususiyatlariga mos bo'lishi lozim. O'quvchi yoshi va shaxsiy xususiyatlariga mos bo'lmagan yangi tushunchalar ular ongida singib, o'z aksini topmaydi. Tushunish oson bo'lishini ta'minlash va ma'lumotlarni joylashtirish. Maktabgacha ta'lim va kichik maktab yoshidagilar ta'limida o'zlashtira olmaslik sabablari sifatida e'tirof etiluvchi bu jihat o'quvchi bilish faoliyatiga kuchli va tartibsiz bosimni yuzaga keltiradi. Qadimgi yunon notiqclarining fikricha, yaxshi nutqning kuchi fikrlarning o'zaro bog'lanishi bilan belgilanadi. Agar tinglovchilar bir fikrni qabul qilsa, u bilan bog'liq qolgan fikrlarni ham tan oladi. Demak, tayyorlangan materiallar tushunishga oson bo'lishini ta'minlash uchun to'g'ri izchillik asosida prinsipi asosida berilishi lozim. Bu orqali izchil muntazam o'qilayotgan fanlar orqali o'quvchilarda bilish qobiliyati, o'zlashtirish darajasi va ularning ijodiy kuchlarini rivojlantirib borishni nazarda tutadi. So'z bilan ifodalash. Notiqning nutqi bu uning asosiy qurolidir. Olimlar uni dudama hanjariga qiyos etishadi. Ya'ni u ikki tomoni ham kesuvchi quroldir. Bir tomonida adolat tursa, ikkinchi tomonida adovat. Darhaqiqat, bugungi zamon rivoji kishidan o'z fikrini to'g'ri va to'laqonli ta'sirli qilib bayon etishini talab etadi. Nutqimizning ta'siri ikki xil omilga bog'liqdir: -nutq sifati; -texnikasi. O'qituvchi yetkazayotgan fikrlari, yoiniki, nutqning to'g'ri, aniq, mantiqiy, sof, ta'sirli, jo'yali, boyligi, ifodaviyligi, soda va qisqaligini talab etuvchi omillar uning sifatini tashkil etadi. Nutq paytida o'qituvchining o'zini tutishi, eng avvalo, auditoriyaga kirib kelish jarayoni, xarakteri, so'zlash manerasi(ya'ni so'zlovchining ovoz tembri, toni va tovush to'liqinining tarqalish masofasi), fikr yuritish usuli, tana harakatlari, nutq jarayonida auditoriyani ko'z orqali nazoratga olish va shu orqali so'zlasha olishi uning texnikasini tashkil etadi. O'qituvchi darsni shunday boshlab, davom etib, yakunlanishi kerakki, tinglovchi kim bo'lishidan qat'iy nazar (u o'quvchilar, ota-onalar, hamkasblar va h.k) so'zlovchini yoqtirib qolishi, hech bo'lmaganda, haftada bir soat dars bo'lsa, shu vaqtda sizning leksiyangizdan to'liqinlanib, o'zaro muhokama qilishi kerak. O'qituvchi ovoz tonining o'zgarishiga alohida e'tiborli bo'lmog'i lozim. Sinf xonasiga o'quvchilar shovqinini bartaraf etish va diqqatlarini o'ziga qaratib olish uchun har kuni turli xil uslublardan foydalanishi va bu foydalanayotgan uslub dars xarakteriga mos bo'lishi ta'lim sifatining oshishini ta'minlaydi. Misol uchun, o'qish darsiga ustoz " bir bor ekan, bir yo'q ekan.-maktabning-sinfidagi zukko o'quvchilar bugun(mavzu nomiga mos keltirish) olamiga qilishar ekan. Bu sayohatga ular 3 guruhga bo'linib, birinchi (ikkinchi, ...) sayyohlar jamoasiga (har bir qator uchun to'polonchi o'quvchilar aytilishi kerak) sardor etib tayinlanibdi va h.k". (Shu o'rinda ularning vazifalari o'qituvchi tomonidan aytib ketiladi.) sayohat har bir jamoadagi sayyohlar(o'quvchilar) to'liq yo to'liq emasligini aniqlash olish orqali davom ettiriladi. Darsning boshlanishini o'qituvchi qanday boshlasa, dars so'nggiga qadar shu atmosfera auditoriyani tark etmasligini

unutmaslik kerak. Yodlash. Ko'plab o'qituvchilarda kuzatiladigan asosiy kamchilik bu ularning o'z nutqlarini yoddan bayon etishlaridir. Dars strukturasi tuzgan vaqt pedagog ketma-ketlikka rioya qilgan holda yuqorida sanalgan jihatlarni inobatga olib, o'z nutqini yodlamagan tarzda bayon etishi lozim. Bunda, albatta, o'qituvchidan yillik va kundalik tayyorgarligi, so'z boyligi, mahorati va ijodkorligi talab etiladi. Ushbu jarayonda o'qituvchi o'zida quyidagilarni jamlagan bo'lishi tavsiya etiladi: - pedagogning o'zi juda dadil va fikriga amin bo'lishi kerak; - nutq to'la isbotlanishi lozim; - nutqdagi hamma narsa muhim hisoblanishi kerak; - nutq materialini sidqidildan to'plash va idrok etgan bo'lishi lozim; - so'zlovchi va tinglovchi o'rtasida erkin muloqot muhitini yaratishi kerak. Talaffuz. So'zlovchining talaffuzi to'g'ri, aniq va yoqimli bo'lishi kerak. Darhaqiqat, yaxshi nutq yutuq manbai. Talaffuz tonining o'zgarmay, bir me'yorda davom etishi tinglayotgan o'quvchilarni zeriktiradi va diqqatini tarqoqs holatga olib keladi. Ovoz tonining 3 holati: yuqori, o'rta, pastki holatidan birdek o'rinli foydalanish zarur. Sharq Uyg'onish davrining yetuk namoyondalaridan biri Abu Ali ibn Sino o'z asarlarida mudarrislariga faoliyatida muvaffaqiyatga erishish garovi bo'lgan quyidagi tavsiyalarni beradi: Bolalar bilan muomalada bosiq va jiddiy bo'lish; Berilayotgan bilimning o'quvchilar tomonidan o'zlashtirilishiga e'tibor qaratish; O'quvchining xotirasi, bilimlarni egallash qobiliyati, shaxsiy xususiyatlarini nazorat qilish; Bilimlarni o'quvchining yoshi, aqliy darajasiga mos ravishda olib borish; Har bir so'zning bolalar hissiyotini uyg'otish darajasida bo'lishiga erishish; Bolalarni fanga qiziqтира olish. Yuqorida bayon etilgan fikrlarni umumlashtirib aytadigan bo'lsak, boshlang'ich sinflarda ta'lim va muloqotning kaliti nutq bilan, tarbiya va muomalaning kaliti xulq bilan ekanligini yodda tutish zarur.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Y.Rasulova, O.Nurmatova "Pedagogika" o'quv qo'llanma / –T.Adabiyot uchqunlari.
2. "KUGlarda ta'lim-tarbiya ishlari nazariyasi va metodikasi" o'quv qo'llanma/ N.Nasritdinova, D.Maqsudova–T.
3. "Boshlang'ich ta'lim va jismoniy madaniyat yo'nalishida sifat va samaradorlikni oshirish: muammo va yechimlar" xalqaro ilmiy konferensiyalar maqolalar to'plami–T.

**TEXNOLOGIYA FANINI O'QITISHDA O'QUVCHILARNI KREATIV FIKRLASHGA
O'RGATISH**

*Surxondaryo viloyati Denov tumanidagi 32-umumiy o'rta ta'lim maktabining
Texnologiya fani o'qituvchisi
Isanqulova Oynabod Xakimaliyevna*

Annotasiya: *Ushbu maqolada Texnologiya fani jarayonida o'quvchilarning ijodkorlik qobiliyatini rivojlantirishning o'ziga xosligi undagi innovatsion yondashuv asosida yoshlarga ta'lim berish haqida so'z yuritilgan.*

Kalit so'zlar: *Kasb olami, kreativ, texnik fikrlash, mehnatsevarlik, ijodkorlik, tadbirkorlik, kashfiyot, ixtiro, rasionalizatorlik, innovatsion.*

Bugungi kunda jamiyatimizda yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi, ta'limning dunyo ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi, demokratiyalash va taraqqiy ettirish jarayonlarining rivojlanishi ta'lim jarayonida Pedagogik texnologiyalarga yangicha yondashuv zarurligini taqozo etmoqda. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da Pedagogik texnologiyalarni joriy qilish va o'zlashtirish zarurligi ko'p marta takrorlanib, ularni o'quv muassasalariga olib kirish zarurligi uqtirilgan. Respublikamizning taniqli olimlari mintaqamizning ijtimoiy-pedagogik sharoitiga moslashgan, ilmiy asoslangan pedagogik texnologiyalarni yaratish va ularni ta'limtarbiya amaliyotida qo'llashga intilmoqda.

Ta'lim jarayonida metodlarning pedagogik mohiyati "Maktab voyaga yetayotgan avlod tafakkurini shakllantirish ustaxonasidir, agar kelajakni qo'ldan chiqarishni istamasang, maktabni qo'lda mustahkam tutish kerak" degan edi fransuz yozuvchisi Anri Barbyus. Darhaqiqat, kelajagimiz davomchilari bo'lmish yosh avlodni har tomonlama mukammal etib tarbiyalash, ularga bilim berish, haqiqiy fidoyilik va mustahkam iroda talab etadi.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» yuksak umumiy va kasb-hunar madaniyatiga, ijodiy, ijtimoiy faollikka, siyosiy hamda ijtimoiy hayotda to'g'ri yo'l topa olish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbol vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirish, shuningdek, har tomonlama kamol topgan, jamiyatda turmushga moslashgan, ta'lim va kasb-hunar dasturlarini ongli ravishda puxta o'zlashtirgan, jamiyat, davlat va oila oldida o'z javobgarligini his etadigan fuqarolarni tarbiyalashni nazarda tutgan pedagogik g'oyani ilgari suradi. Ushbu pedagogik g'oya ta'lim tizimi oldiga:

- ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish, rivojlangan huquqiy-demokratik davlat qurilishi jarayonlariga moslash;

- kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyoti istiqbollariidan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va texnologiyaning zamonaviy yutuqlaridan kelib chiqqan holda qayta qurish;

- ta'lim oluvchilarni ma'naviy-axloqiy tarbiyalashning samarali shakllari va uslublarini ishlab chiqish hamda joriy etishni hal etish vazifalarini ko'ndalang qilib qo'ydi.

Bugungi kunda jamiyatimizda yangi ijtimoiy munosabatlarning shakllanishi, ta'limning dunyo ta'lim tizimiga integratsiyalashuvi, demokratiyalash va taraqqiy ettirish jarayonlarining rivojlanishi ta'lim jarayonida Pedagogik texnologiyalarga yangicha yondashuv zarurligini taqozo etmoqda. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi»da Pedagogik texnologiyalarni joriy qilish va o'zlashtirish zarurligi ko'p marta takrorlanib, ularni o'quv muassasalariga olib kirish zarurligi uqtirilgan. Respublikamizning taniqli olimlari mintaqamizning ijtimoiy-pedagogik sharoitiga moslashgan, ilmiy asoslangan pedagogik texnologiyalarni yaratish va ularni ta'limtarbiya amaliyotida qo'llashga intilmoqda.

Ta'lim jarayonida metodlarning pedagogik mohiyati "Maktab voyaga yetayotgan avlod tafakkurini shakllantirish ustaxonasidir, agar kelajakni qo'ldan chiqarishni istamasang, maktabni qo'lda mustahkam" degan edi fransuz yozuvchisi Anri Barbyus. Darhaqiqat, kelajagimiz davomchilari bo'lmish yosh avlodni har tomonlama mukammal etib tarbiyalash, ularga bilim berish, xaqiqiy fidoyilik va mustahkam iroda talab etadi.

Ta'lim jarayonining muvaffaqiyati uning shakligagina emas, balki qo'llanilayotgan metodlar samaradorligiga ham bog'liqdir. Ta'lim nazariyasida o'qitish (ta'lim) metodlari markaziy o'rin egallaydi.

Pedagogning darsga tayyorgarlik ko'rishida metodlar va metodik usullarni tanlashi - bu ularning o'zaro almashinuvini vaqt va didaktik maqsad bo'yicha muvozanatlashtirish demakdir. Pirovard natijasida o'quvchilar aqliy va amaliy faolligining yuqori darajasini ta'minlashga sharoit yaratiladi. To'g'ri qo'llanilgan metodlar ob'ektiv voqelikka oid bilimlarni chuqurlashtiradi va yaxlit hamda mashg'ulotning ilmiy- nazariy darajasini oshiradi. Ketma-ket saralangan o'qitish metodlari ma'lum darajada bilish va kasbiy qiziqishini rivojlantirishga, mustaqil amaliy faolyatni faollashtirishga olib keladi. Ta'lim metodlari o'qitishning o'z oldiga qo'ygan maqsadlariga erishish usullarini hamda o'quv materialini nazariy va amaliy yo'naltirish yo'llarini anglatadi.

Ta'limning umumiy maqsadidan kelib chiqib o'qitishning ayni bosqichidagi tarbiyaviy va rivojlantiruvchi masalarni yechish zaruratni hisobga olgan holda ajratilgan variant tahlillanadi va baholanadi. Zamonaviy ta'limni tashkil etishga qo'yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak natijalarga erishishdir. Qisqa vaqt orasida muayyan nazariy bilimlarni o'quvchilarga yetkazib berish, ularda ma'lum faoliyat yuzasidan ko'nikma va malakalarni hosil qilish, shuningdek, o'quvchilar faoliyatini nazorat qilish, ular tomonidan egallangan bilim, ko'nikma, malaka darajasini baholash o'qituvchidan yuksak pedagogik mahorat hamda ta'lim jarayoniga nisbatan yangicha yondoshuvni talab etadi.

Professor N.Saidahmedovning fikricha, «Texnologiya shaxsni o'qitish, tarbiyalash va rivojlantirish qonunlarini o'zida mujassamlashtirgan va yakuniy natijani ta'minlaydigan

pedagogik faoliyatdir». Texnologiya tushunchasi regulativ (tartibga solib turuvchi) ta'sir etish kuchiga ega bo'lib, erkin ijod qilishga undaydi:

- samarador o'quv-bilish faoliyatining asoslarini topish;
- uni ekstensiv (kuch, vaqt, resurs yo'qotishga olib keladigan samarasiz) asosdan ko'ra intensiv (jadal), mumkin qadar ilmiy asosda qurish;
- talab etilgan natijalarni kafolatlaydigan fan va tajriba yutuqlaridan foydalanish;
- o'qitish davomida tuzatishlar ehtimolini loyihalash metodiga tayangan holda yo'qotish;
- ta'lim jarayonini yuqori darajada axborotlashtirish va zaruriy harakatlarni algoritmlash;
- texnik vositalarni yaratish, ulardan foydalanish metodikasini o'zlashtirish va boshqalar.

Texnologiya murakkab jarayon sifatida qator o'qitish bosqichlaridan, o'z navbatida, bu bosqichlarning har biri o'ziga xos amallardan iborat bo'ladi. Amal -o'qituvchining sinfda mavzu bo'yicha o'quv elementlarini tushuntirish borasidagi bajargan ishlar yig'indisi bo'lib, o'qitish jarayonining shu bosqichida tugallangan qismini tashkil etadi.

O'qitish metodlari ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchi faoliyatining qanday bo'lishi, o'qitish jarayonini qanday tashkil etish va olib borish kerakligini hamda shu jarayonda o'quvchilar qanday ish harakatlarini bajarishlari kerakligini belgilab beradi. Endilikda o'qituvchi akter emas, balki rejissor vazifasini bajaradi.

Innovatsion metodlar o'qituvchi bilan o'quvchilarning o'qish vazifalarini bajarishga qaratilgan nazariy va amaliy bilish faoliyati yo'lidir. O'qituvchi insoniyat tajribasida to'plangan bilimlar bilan hali bu bilimlarga ega bo'lmagan bolaning ongi o'rtasida vositachilik rolini o'ynaydi. Bola ijtimoiy-tarixiy tajribadagi barcha bilim boyligini ta'lim olmasdan, o'qituvchisiz, mustaqil holda o'zi tizimli tarzda o'zlashtira olmaydi. O'qituvchining eng katta xizmati o'quv materialini o'zlashtirishning muayyan yo'l, usullarini belgilashda namoyon bo'ladi. Dars jarayonining metodi o'quv materialini bayon qilishga va uni bolalar yaxshi bilib olishga qaratilgan faoliyatning yo'li, usulidir. Ta'lim jarayoni va natijalari o'qituvchining o'quvchilar bilish faoliyati harakatini belgilovchi ish usulariga bog'liqdir. Shu sababli doimo pedagogikada ta'lim metodlariga o'qituvchining ish usullari va o'quvchilarning bilish faoliyati usullari deb qaraladiki, bu usullarning har ikkalasi ham o'quv vazifalarini bajarishga qaratilgandir.

Texnologik ta'limda innovatsion metodlar o'qituvchi va o'quvchilar faoliyatining xususiyatini belgilaydi, ta'limning maqsadi va mazmuniga bog'liq bo'ladi. Ta'lim metodlari tevarak-atrofdagi dunyoni bilishning umumiy qonuniyatlarini tushunishga bog'liqdir, ya'ni ular falsafiy fikrlarni, ta'lim jarayonining mohiyati va tamoyillarini to'g'ri anglash natijasidir. Innovatsion metodlar o'quv materialini mazmunida ifodalangan ilmiy fikr mantiqiga bog'liqdir. O'quv materialining mazmuni tobora chuqurlashib, murakkablashib va ilmiy tus olib bormoqda, shuning uchun talim metodlari ilmiy bilishning mantiqi va metodlariga

tobora ko'proq bog'liq bo'lib qolmoqda. Har bir metod psixologik asosga ega. Bolaning o'quv materialini o'zlashtirishdagi yosh imkoniyatlari va uning etuklik darajasi o'qitish va o'qish usullariga juda katta ta'sir ko'rsatadi. O'quvchilarning fikrlash faoliyatini va shaxsiy xususiyatlarini yaxshi bilish o'qitishning samaraliroq usullarini topish imkonini beradi.

Biz foydalanadigan metodlar o' sayotgan organizmning anatomik-fiziologik, biologik xususiyatlariga ham bog'liqdir. O'quvchilarning bilish faoliyatini tashkil qilishda ularning yoshiga xos biologik o'sishni hisobga olish kerakki, ta'limning ko'pgina jihatlari ish qobiliyati, charchash, ijodiy kayfiyat, jismoniy sog'liq, maktabdagi gigiena sharoitlari aynan shu o'sishga bog'liqdir. Ta'lim metodlari nazariy jihatdan yaxshi asoslangan bo'lishi, pedagogik nazariyadan kelib chiqishi kerak, ammo, ta'lim metodlari amalda qo'llanilmasa, foydasiz bir narsaga aylanadi. Amaliy yo'llanganligi ta'lim metodlarining eng muhim tomonlaridan biridir. Bu metodlarda texnologiya fani amaliyoti bilan bevosita bog'langan. Nazariya qancha chuqur va ilmiy bo'lsa, ta'lim metodlari o'shancha samarali bo'ladi. Pedagogik qarashlarda nazariya qancha kam ifodalangan bo'lsa, ta'lim metodlari bu nazariyaga shuncha kam bog'liq bo'ladi.

Texnologiya fani maktablar va o'qituvchilarning ilg'or ish tajribalarini umumlashtiradi, an'anaviy ta'limning ilmiy asoslarini ko'rsatib beradi, o'qitishning zamonaviy, samarali metodlarini ijodiy ravishda izlab topishga yordam beradi. O'qitish metodlarini bilish manbalari bo'yicha tasniflash ancha oddiy bo'lib, ular maktab amaliyotida keng tarqalgan. Bu belgi bo'yicha metodlar quyidagi uch guruhga bo'linadi:

- ❖ Og'zaki metodlar (bilimlarni so'z bilan bayon qilish, suhbat, darslik ma'lumotnoma va ilmiy adabiyotlar bilan ishlash).
- ❖ Ko'rsatmali metodlar rasmlar, namoyishlar, kuzatishlar.
- ❖ Amaliy metodlar (mashqlar, laboratoriyadagi amaliy ishlar).

Yuqoridagilar ma'lum darajada shartlidir, chunki mazkur metodlarning hammasi o'zaro chambarchas bog'liq bo'lib, ularni doim ham aniq chegaralab bo'lmaydi. O'qituvchi darsga tayyorlanishda va uning uchun eng muvofiq metodlarni tanlashda aynan shu metodlarning bajarilishi mumkinligini va ularning strukturasi hisobga olib, shu asosida, masalan, rag'batlantirish, tarbiyaviy va kamol toptirish vazifalarini kuchaytiruvchi murabbiydir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1) Ўзбекистон Республикаси Президентининг 2017 йил 7-февралдаги ПФ-4947-сонли «Ўзбекистон Республикасини янада ривожлантириш буйича Харакатлар стратегияси тўғрисида»ги Фармони. Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами, 2017 йил, 6-сон, 70-модда.

2) Ш.М.Мирзиёев. Буюк келажакимизни мард ва олийжаноб халқимиз билан қурайлик. -Т.: "Ўзбекистон", 2017. - 488 б.

- 3) Ишмухамедов Р.Ж. Инновацион технологиялар ёрдамида таълим самарадорлигини ошириш йўллари. Т.2004
- 4) Очилов М. Янги педагогик технологиялар. Қарши.: Насаф. 2000.
- 5) Urmonovich, Numonov Otabek. "MANGOSTEEN NUTRITIONAL PRICE AND FUNCTIONAL PROPERTIES." ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ 14.5 (2023): 3-5.
- 6) Таълимнинг фаол усуллари. Услугий тавсиялар. ТВПҚТМОИ. Т.2004.
- 7) Технология таълимини ривожлантириш стратегиялари модули буйича уқув-услугий мажмуа. Тошкент-2021
- 8) А.Абдуқодиров, Р. Ишмухаммедов. "Таълимда инновацион технологиялар" Т.: 2008. - 128 б, 2022

SEMANTIC CLASSIFICATION OF THE SUPERSTITIONS

Axmedova Sharofat Kuronbayevna

*Faculty of foreign Philology of Urgench State University
Urganch davlat Universiteti Xorijiy Filologiya fakulteti magistranti*

Annotatsiya: *Maqola Rus tilshunos olimlari Ekaterina Fliginskikh and Galina Semenovalarning xurofotlar mavzusida olib borgan tadqiqot ishiga asoslangan bo'lib, maqolada tilshunoslar tomonidan ilgari surilgan xurofot klassifikatsiyasi haqida fikr yuritiladi. Unga ko'ra xurofotlar to'rtta guruhlarga ajratilib, har qaysi turga alohida ta'rif berilgan.*

Kalit so'zlar: *Xurofot, semantik, leksik tahlil, to'y, o'lim, baxt.*

Annotation: *The article is based on the research work conducted by Russian linguists Ekaterina Fliginskikh and Galina Semenova on the topic of superstitions. The article discusses the classification of superstitions put forward by linguists. According to it, superstitions are divided into four categories, and each type is given a separate definition.*

Key words: *Superstition, semantic, lexical analysis, wedding, death, happiness.*

Аннотация: *Статья основана на исследовании российских лингвистов Екатерины Флигинских и Галины Семеновой по теме суеверий. В статье рассматривается классификация суеверий, выдвинутая лингвистами. Согласно ему, суеверия делятся на четыре категории, и каждому виду дается отдельное определение.*

Ключевые слова: *суеверие, семантика, лексический анализ, свадьба, смерть, счастье.*

The term superstition means a belief or notion, not based on reason or knowledge, in or of the ominous significance of a particular thing, circumstance, occurrence, proceeding, or the like a system or collection of such beliefs, belief that is not based on human reason or scientific knowledge, but is connected with old ideas about magic a custom or act based on such a belief, irrational fear of what is unknown or mysterious, especially in connection with religion or any blindly accepted belief or notion⁵².

Gordon Allport was one of the most famous scientists who dealt with the phenomenon of superstition in social psychology. he worked as a psychologist at Harvard University. In his work "The Nature of Superstition" (1954), he considered the place of superstition in the development of the individual as an important factor in the situation of people and the family, especially the negative signs formed on the basis of beliefs that appeared in childhood and in the family.

⁵² <https://openscience.uz/index.php/sciedu/article/view/3700>

Indeed, cultural factors are of great importance in the emergence of superstitions. Superstitions that are accepted as "correct" by people in a family or a certain culture are passed down from generation to generation. Although it does not correspond to any cultural rules or religious views⁵³, people follow superstitions without knowing it. Such people are sometimes considered as stereotypes.

As F.B.Dresslar said "Superstitions grow out of a naïve belief in the all-pervasiveness of mind or spirit, and the possibility that man may know this universal mind through the suggestions made to him by the common things and events about him"⁵⁴.

In our research, we tried to analyse types of superstitions and their lexical-semantic, stylistic analysis.

According to Ekaterina Fliginskikh and Galina Semenova⁵⁵, they distinguish four types of superstitions:

- prognostic superstitions
- intention superstitions
- taboo superstitions
- apotropaic superstitions.

Each of these types of superstition have their own function and different structure.

PROGNOSTIC SUPERSTITIONS

A subset of superstitions known as prognostic superstitions makes predictions about the future based on current circumstances. They merely describe the predicament and potential course of action. It is independent of the actors' personal preferences and intentions. It does not provide an evaluation of the incident, offer any guidance, or issue any cautions. Both positive and negative predictions are possible.

*A pearl engagement ring is said to bring bad luck because its shape echoes that of a tear*⁵⁶

INTENTION SUPERSTITIONS

One category of superstitions known as intention superstitions advises people on what to do to accomplish their goals or avoid certain issues. Intentional superstitions can take many different forms.

*The clock should be stopped at the time of death, as its running will bring ill luck*⁵⁷

Taboo superstitions

Taboo superstitions are the opposite of the previous group of superstitions. This group's superstitions also provide guidance, but they warn against certain behaviours and occasionally even establish strict taboos for particular behaviours by foretelling

⁵³ <https://uz.wiktionary.org/wiki/xurofot>

⁵⁴ F.B.Dresslar. Superstition and education., University of California Publications. Vol.5., 1907. P-141.

⁵⁵ https://web.archive.org/web/20220519063026id_/https://www.ocerints.org/intcess22_e-publication/papers/Ekaterina%20Fliginskikh-2.pdf

⁵⁶ https://web.archive.org/web/20220519063026id_/https://www.ocerints.org/intcess22_e-publication/papers/Ekaterina%20Fliginskikh-2.pdf

⁵⁷ Ko'rsatilgan manba.

unfavourable outcomes. Some taboo superstitions only outline the action that is forbidden, while others also discuss the repercussions.

*A pregnant woman shall not spin not to make a running knot for a baby*⁵⁸

APOTROPAIC SUPERSTITIONS

A group of superstitions known as apotropaic superstitions foretell the likelihood of protection from harmful influences. People frequently use actions, household items, pieces of nature, and personal possessions as forms of protection.

*Sometimes a knife was tied to the crib as well as red string, a traditional protection against witches*⁵⁹

In conclusion, it can be said that superstitions are divided into four semantic groups according to the words, phrases and tenses, the purpose of the action, the cause and the result. This classification can be used within all languages, and the place of words in superstitions and their meanings can be the research object of other branches of linguistics like pragmatics, stylistics, and syntax.

USED LITERATURE:

1. Ekaterina Fliginskikh, Galina Semenova. Syntactical analysis of the english and russian superstitions. Proceedings of INTCESS 2022- 9th International Conference on Education & Education of Social Sciences 17-18 January 2022- Online Conference
2. Adrian Holliday, Martin Hyde and John Kullman. (2004) Intercultural Communication. An Advanced Resource Book. New York.
3. Brooks Peterson. Cultural intelligence. (2004) USA.
4. Day, L., & Maltby, J. (2003). Belief in good luck and psychological well-being: The mediating role of optimism and irrational beliefs. The Journal of Psychology
5. Conrad Phillip Kottak. (2009). Mirror for humanity. New York.
6. Hamerman, E. J., & Morewedge, C. K. (2015). Reliance on luck: Identifying which achievement goals elicit superstitious behavior. Personality and Social Psychology Bulletin
7. Lysann Damisch(2008) "Keep your fingers crossed. The influence of superstition on subsequent task performance and mediating mechanism
8. Harry Collis(1998) "101 American superstitions: understanding language and culture through superstitions" February 9,1998.McGraw-Hill Education ISBN-10.

⁵⁸ Ko'rsatilgan manba.

⁵⁹ Ko'rsatilgan manba.

УДК -632

БИОЛОГИЧЕСКИЙ МЕТОД ЗАЩИТЫ РАСТЕНИЙ

Юсупова Махпуза Нумановна

Профессор, Наманган муҳандислик технология институти

Нўмонов Отабек Ўрмонжон ўғли

Студент, Наманган муҳандислик технология институти

Аннотация: *Существуют две пути практического использования лабораторно разведённой златоглазки. Первое - раннее (весеннее) обогащение межей, обочин, люцерников и ранних посевов и второе - локальное использование больших норм выпуска энтомофага на ранне-весенних укрытых посевах овощных и в теплицах с преимуществом выпуска личинок хищника в соотношениях 1:10-15 жертвам, а также имаго - для обогащения конкретного агробиоценоза.*

Ключевые слова: *Вредитель, биометод, энтомофаг, вредность, численность хлопкового совка, экономическая эффективность, биологическая эффективность, высокая плотность, бракон, трихограмма, златоглазка, биолaborатория, биологический метод.*

Как известно, всеобщее признанная и широко используемая во многих странах мира, в том числе и в Узбекистане, так называемая интегрированная система защиты растений (ИСЗР) предусматривает проведение такой тактики защиты растений, при которой численность (плотность) вредителя (лей) сдерживается на хозяйственно-безвредном уровне, практически снижая их численность до критерий экономических порогов вредоносной численности (ЭПВ). Рычагами управления такой системы являются все возможные методы, в той или иной степени способные снизить численность вредного (ных) организма (организационно-хозяйственные, агротехнические, механические, селекционные, генетические, биологические, химические и др.) до хозяйственно неощутимого уровня.

Следовательно, биологический метод защиты растений рассчитанный на эффективность не только искусственно наводняемых биоагентов (трихограмма, бракон, златоглазка и др.), но и на естественную саморегуляцию членистоногих животных, является одним из элементов ИСЗР. А так как значение этого метода велико, метод биологической защиты растений является одним из основных и решающих в ИСЗР. Тем не менее, нельзя забывать, что это лишь один из методов защиты, элементов ИСЗР и что он не всемогущ. Имеются результаты многочисленных опытов, которые говорят о том, что во-первых, в естественных условиях энтомофаги редко уничтожают свою жертву на 100%. По крайней мере для этого необходимо

совпадение двух факторов: высокой плотности и жизненных показателей одного или нескольких целевых энтомофагов и неблагоприятность климатических условий для успешного развития вредного организма,

В Андижанской области, после продолжительных депрессивных для развития хлопковой совки (*Helicoverpa armigera* Hb.) лет в 2018 и 201-х годах наблюдалось массовое развитие этого вредителя на уровне вспышки. В 2018-м году в хозяйствах Баликчинского района были проведены серии опытов для изучения эффективности трихограммы (*Trichogramma pintoi*) и бракона (*Bracon hebetor*), произведённых в местных биолaborаториях и привезённых из биофабрики Ташкентского государственного аграрного университета (ТашГАУ). В таблице приведены схемы вариантов опыта: эффективность трихограммы (по показателям заражённости яиц), а также бракона по заражённости гусениц хлопковой совки.

Определение оптимальных сроков выпуска трихограммы производилось по сигналам феромонных ловушек, предоставленных институтом биоорганической химии Академии наук республики Узбекистан.

Из полученных результатов следует, что использование лабораторно разведённых биоагентов дали невысокие результаты. При естественной фертильности (стерильности) яиц на уровне 35-41% и естественной заражённости яиц трихограммой - 2,1-3,7% (контроль-I), местная популяция паразита показала лишь эффективность на уровне 13,2-21,2%, а произведённая в ТашГАУ лучше, но и та лишь 24,3-44,3%.

Таблица-1. Зависимость эффективности трихограммы и бракона против хлопковой совки от их качества
(Производственный опыт, Андижанская область, 22.VII-9.VIII.2018 г.)

№	Варианты опыта	Заражённость % по дням:					
		Яиц			Гусениц		
		3	6	9	3	6	9
1.	<u>Трихограмма</u> (местная популяция) - 3-х кратный выпуск	13,2	21,2	16,5	-	-	-
2.	<u>Трихограмма</u> (ТашГАУ)-3-х кратный выпуск	24,3	37,2	44,3	-	-	-
3.	Контроль-I (естественное заражение яиц <u>трихограммой</u>)	2Д	3,3	3,7	-	-	-
4.	Контроль-II (естественная фертильность яиц)	41,5	36,1	35,0	-	-	-
5.	<u>Бракон</u> (местная популяция)-2х кр. выпуск в соот. 1:15-20. Общая норма 5000 экз/га	-	-	-	17,5	34,2	30,5
6.	<u>Бракон</u> (ТашГАУ)-2х кр. выпуск в соот. 1:15-20. Общая норма выпуска 5000 экз/га	-	-	-	21,4	45,4	47,2
7.	Контроль (естественно)	-	-	-	3,4	11,2	7,3

Численность гусениц хлопковой совки была высокой на столько, что пришлось выпускать необычно большое количество бракона — 5000 экз/га. Результаты также

показали, что местные популяции и этого паразита менее эффективны — 17,5-34,2% в течение 9-ти дней после 2-х выпусков, а из ТашГАУ, соответственно - 21,4-47,2%.

Приблизительно такие же результаты были получены в другом нашем опыте, проведённом в предыдущем (2017) году в условиях Андижанской области. Таким образом, можно заключить, что проведение биологической борьбы против хлопковой совки при помощи трихограммы и бракона оправданы на участках с умеренной численностью вредителя в пределах до 20-25 яиц и гусениц на 100 растений в среднем. В случаях опасности возникновения очагов с более высокой плотностью хлопковой совки целесообразно использовать инсектицидную защиту. При этом, эффективность метода опять таки будет зависеть от правильности подбора научно-обоснованных сроков проведения обработок. А именно, она будет эффективна в подавляющих случаях лишь тогда, когда совпадёт с моментом массовой яйцекладки и отрождения гусениц вредителя. Эти сроки могут быть определены лишь частыми квалифицированными учётами наблюдателей - учётников с вовлечением метода феромонного контроля.

Особый интерес в биологическом методе защиты растений представляет разведение и применение хищных златоглазок (сем. Chrysopidae). Как известно в агробиоценозах республики обитают свыше 10 видов хризоп (О.Ш. Юзбашьян, 1975). Среди видов доминируют: обыкновенная златоглазка - *Chrysopa carnea* Steph., семиточечная - *Ch. septempunctata* Wesm. и красивая - *Ch. formosa* Br.

Златоглазка — это хищник-полифаг, уничтожающий представителей многих видов членистоногих животных в биотопах с посевами сельско-хозяйственных культур. Ей свойственны ряд положительных качеств, выгодно отличающих её от других энтомофагов. Но вместе с тем, имеются и недостатки, сдерживающие более широкое её использование, чем она сейчас есть. Так, ей свойствен выраженный каннибализм в стадии развития личинок. Это существенно тормозит процесс лабораторного разведения вида. А механизированный процесс размножения, основанный на индивидуальное развитие особей с использованием ИПС (искусственных питательных средств) - дорог и экономически невыгоден (Кузнецова, Бегляров, 1984).

А между тем в Узбекистане налажена методика лабораторного разведения златоглазок на яйцах ситотроги и выпуск хищника на поля в фазе яиц и имаго (Мирзалиева, 1986). Насколько эффективна и рентабельна эта методика? Учитывая результаты многочисленных экспериментов, которые показали, что златоглазка эффективна при выпуске её личинок в соотношениях к жертвам 1:10-15, можно констатировать, что одной златоглазкой желаемой эффективности, как правило, не достичь. Во-первых потому, что такого необходимого количества личинок в лабораториях никогда не наработать: во-вторых, яйца, расселяемые на поля становятся лёгкой добычей муравьев, а также вторичных паразитов (учёты показали,

что в июне на хлопковых полях Ферганской области можно сосчитать до 350 муравьев на м²). В-третьих, это может обойтись очень дорого в финансовом выражении.

Существуют два пути практического использования лабораторно разведённой златогазки. Первое - раннее (весеннее) обогащение межей, обочин, люцерников и ранних посевов и второе - локальное использование больших норм выпуска энтомофага на ранне-весенних укрытых посевах овощных и в теплицах с преимуществом выпуска личинок хищника в соотношениях 1:10-15 жертвам, а также имаго - для обогащения конкретного агробиоценоза.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1) Юсупова М. Н., Ахмедова М. М. МЕВАЛИ ДАРАХТЛАРНИ ЗАРАКУНАНДАЛАРИГА УЙҒУНЛАШГАН КУРАШ ЧОРАЛАРИ //ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ. – 2020. – Т. 2. – №. 8.

2) Ходжаев, Ш. Т., Сагдуллаев, А. У., Исаев, О. Б., & Юсупова, М. Н. (2011). Проблемы защиты растений в Узбекистане. Защита и карантин растений, (8), 23-24. Юсупова М. Особенности защиты хлопчатника посеянного под пленки от вредных организмов //Автореф. канд. дисс./М. Юсупова–Ташкент. – 2001.

3) Ходжаев, Ш. Т., Юсупова, М. Н., Курязов, Ш., & Саттаров, Н. (2008). Перспективы биологической защиты хлопчатника от хлопковой совки. Сб. трудов.- Ташкент: Таллин, 44-49.

4) Yusupova M. N., Nosirov B. Z. Pests of cotton and straw control at collection //EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)-Peer Reviewed Journal. – 2020. – Т. 6. – №. 12. – С. 57-61.

5) Yusupova M. N., Axmedova M. M. Mevali daraxtlarni zararkunandalariga uygunlashgan kurash choralari //Jurnal JURNAL АГРО PROTSESSING. Data publikatsii. – 2020. – №. 8. – С. 12.

6) Yusupova M. N. Biological method of crop protection in the fergana valley //Agrarian sci-ence. – 2018. – №. 6. – С. 68-70.

7) Urmonovich, Numonov Otabek. "MANGOSTEEN NUTRITIONAL PRICE AND FUNCTIONAL PROPERTIES." ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ 14.5 (2023): 3-5.

8) MN, Yusupova, and B. Z. Nosirov. "Control Of Cotton Pests On Stubble Lands." International Journal of Applied 10.2 (2015): 99-108.

9) Юсупова М. Н., Тургунова А. Н., Очиллов С. Н. Система интегрированной защиты растений //Российский электронный научный журнал. – 2015. – №. 1. – С. 169-174.

- 10) Alimzhanova Z. I., Kadyrova D. S., Yusupova M. N. Ceramic pigments based on raw materials from Uzbekistan //Glass and Ceramics. – 2014. – Т. 70. – №. 11-12. – С. 441-443.
- 11) Yusupova M. N., Gapparov A. M. Biological Method Of Plant Protection In Uzbekistan //The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering. – 2020. – Т. 2. – №. 11. – С. 29-32.
- 12) Rashidovna M. N., Urmonovich N. O. Comparative Characteristics of the Leaving of Glu-tathione From Cells of Different Types //International Journal on Orange Technologies. – Т. 2. – №. 10. – С. 79-82.
- 13) Юсупова М. Н., Носиров Б. З. БИОЛОГИЧЕСКИЙ МЕТОД ЗАЩИТЫ РАСТЕНИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ //Научно-практические пути повышения экологической устойчивости и социально-экономическое обеспечение сельскохозяйственного производства. – 2017. – С. 498-501.
- 14) Urmonovich, N. O. (2023). MANGOSTEEN NUTRITIONAL PRICE AND FUNCTIONAL PROPERTIES. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 14(5), 3-5.
- 15) Yusupova M. et al. Protection of after harvest cultures-as a reservetors of cotton pests //Agriculture and Biology Journal of North America. – 2013. – Т. 4. – №. 5. – С. 576-582.
- 16) Ходжаев, Ш. Т., Юсупова, М. Н., Юлдашев, Ф., Исаев, О. Б., & Шокирова, Г. (2011). Борьба с вредителями хлопчатника на пожнивных культурах в севообороте. Вестник защиты растений, (2), 46-52.
- 17) Yusupova M. N. et al. Possibilities of the biological method of cotton plant protection //Agriculture and Biology Journal of North America. – 2011. – Т. 2. – №. 5. – С. 742-744.
- 18) Ходжаев, Ш. Т., Юсупова, М. Н., Юлдашев, Ф., & Жамалов, А. Г. (2010). Хлопковая совка на пожнивных культурах. Защита и карантин растений, (12), 22-23.
- 19) Хайдарова, Х. А., Юсупова, М. Н., Ихтиярова, Г. А., & Хайдаров, А. А. ПОЛУЧЕНИЕ ХИТОЗАНА ИЗ ПОДМОРА ПЧЕЛ APIS MILLIFERA. Сучасний рух науки: тези доп. XI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 8-9 жовтня 2020 р.– Дніпро, 2020.–Т. 2.–426 с., 352.
- 20) Yusupova M., Turgunova A., Ochilov S. INTERGRATED PLANT PROTECTION SYSTEMS.
- 21) “Фарғона водийси шароитида игна баргли дарахтларни зараркунандалардан ҳимоялаш” Юсупова Махпуза Нумановна, Нўмонов Отабек Ўрмонжон ўғли <https://bestpublication.org/index.php/sit/article/view/4839>
- 22) АНОРНИ ЗАРАРКУНАНДАЛАРДАН ҲИМОЯЛАШ Юсупова Махпуза Нумановна, Нўмонов Отабек Ўрмонжон ўғли <https://bestpublication.org/index.php/pedg/issue/view/86>

UMUMTA'LIM MAKTABLARIDA ARALASH TA'LIM METODIKASIDAN FOYDALANISH

Nilufar Xabibullayeva

Guliston davlat universiteti

Pedagogika-psixologiya yo'nalishi

Annotatsiya: *Maqolada umumta'lim maktablarida aralash ta'lim metodikasini ishlab chiqishva ulardan foydalanish aralash ta'lim metodlari turlari, ularning afzalliklari va kamchiliklari keltirilgan.*

Kalit so'zlar: *Aralash ta'lim(blended learning), mixed modern struction, texnologiya, zamonaviy metodlar online, offline, mustaqil ta'lim.*

KIRISH

Internet texnologiyalarining rivojlanishi internetda o'qish va o'qitish jarayonini amalga oshirishga imkon yaratdi. Onlayn ta'lim masofaviy shaklda talabalarga ta'lim olish imkoniyatini berdi va bundan tashqari o'qituvchilar endilikda o'z kurslarida tanqidiy fikrlashni, hamkorlik va muammolarni hal qilishni, o'quvchilarni rag'batlantirishni onlayn ilovalarni boshqarish orqali amalga oshirmoqda. Biroq o'qituvchi va talabalar o'rtasida yuzma-yuz muloqotning yo'qligi o'quvchilarning yetarli darajada pedagogik bilimga ega bo'lmaslikka to'siq yaratadi. Masalan, o'zini o'zi boshqarish ko'nikmasiga ega bo'lmagan talaba onlayn ta'limda topshiriqlarni bajarishda vaqtni to'g'ri taqsimlay olmasligi mumkin.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Rossiyada dastlab «aralashtirilgan ta'lim» atamasi aniq ta'rifga ega emas edi. Adabiyotda bir vaqtning o'zida o'xshash ma'noga ega bo'lgan bir nechta atamalar ishlatilgan: «aralashtirilgan ta'lim» (blended learning), «gibrid ta'lim» (hybrid learning), shuningdek, «texnologiya-vositachi ta'lim» (technology-mediated in struction) va «aralash rejimdagi ta'lim» (mixed-mode in struction). Online ta'limning kamchiliklarini yengillashtirish uchun yangi yondashuv aralash ta'lim (Blended Learning) paydo bo'ldi. Aralash ta'lim ko'p qirrali ta'lim tizimi bo'lib, o'quv tajribasini samaralashtiradi va mazmunli ta'lim natijalarini oshiradi. Aralash ta'lim an'anaviy, masofaviy va ineraktiv ta'limning birgalikda olib borilishidir. Shu ma'noda, ko'pchilik tadqiqotchilar orasida aralash ta'lim ommalashdi. Ammo 2006 yilda «Aralash ta'lim qo'llanmasi» nashr etilishi bilan vaziyat o'zgardi. Aynan u yerda aralash ta'limning aniq ta'rifi yuzma-yuz o'qitish bilan kompyuter boshqariladigan ta'limning kombinatsiyasi sifatida berilgan edi. «Aralash ta'limni aniqlash» ma'ruzasida aralash ta'lim tushunchasi "internet va electron ommaviy axborot vositalarini, o'qituvchi va talabalarining sinfda jismoniy ishtirokini talab qiladigan shakllar bilan birlashtirish orqali taqdim etilgan imkoniyatlar qatori" deb ta'riflaydi. Blended learning (aralash o'qitish).

Axborot texnologiyalari ta'limning turli yangi ko'rinishlarini taklif etmoqda, xususan keyingi vaqtlarda modulli ta'lim tizimida majmuaviy yondashuv tamoyil kuchayib

bormoqda. Unda turli shakl, usullar moslashtirilgan holda joylashtirilishi aralash ta'limning innovatsiya sifatida kirib kelishiga sabab bo'ldi. Deklan Bern «blended learning» (aralash ta'lim) haqida shunday deydi – “ushbu ta'lim boy pedagogik tajribadan samarali foydalanishga qaratilgan”. Bunday yondashuv axborotni taqdim etishda turli uslubiyotlardan foydalanishni, ta'limni tashkil etishda va ta'lim jarayonida axborot texnologiyalari, yakka tarzda va guruhlarda an'anaviy faoliyatni tashkil etishga asoslanishi mumkin. Bunday turlicha yondashuv o'quvchini charchatmaydi va o'qishga bo'lgan motivlarini kuchaytiradi. Asosiy masala –tanlangan uslubiyotlarning o'zaro mutanosibligini ta'minlash va kam harajat asosida yuqori samaradorlikka erishish hisoblanadi.

Aralash ta'limda talabalarga universitetlarning masofaviy ta'lim tizimidan va o'quv materiallaridan foydalanishga to'liq ruxsat beriladi. Bu tizimda online kutubxonalar va manbalar mavjud bo'ladi.

Blended learning (Aralash ta'lim) tushunchasi Talabalar bir qism nazorat ishlarini talabalar on-layn tizimida topshirishadi. Shuningdek, tizimda guruhli muloqotlar uyushtiriladi va tuli loyihalar amalga oshiriladi. Blended learning modeli talabalarga quyidagi imkoniyatlarni beradi: Online rejimida o'quv material bilan hohlagan vaqtda tanishish. Sinov testini topshirib bilimni sinash; Nazorat testini topshirish; O'tilgan mashg'ulotlarga mos qo'shimcha manbalar bilan tanishish; Audio va video yo'zuvlardan, animatsiya va simulyatsiyalardan foydalanish; E-maildan foydalanish va forumlarda ishtirok etish;

Ma'ruzadan tashqari o'qituvchi-talaba va talabalar o'rtasida muloqot tashkil etish. An'anaviy ta'lim elementlari ming yillardan beri mavjud, biroq aralash ta'lim paydo bo'lganiga hali 10 yilcha ham bo'lgani yo'q. Shu sababli bu ta'lim turlarini aralash tarzda olib borish maqsadga muvofiq.

Respublikamiz ta'lim tizimida olib borilayotgan islohotlar o'qitish tizimini jahon andozalariga moslashtirishni va eng samarali usullarga asoslanishni taqoza etmoqda. Elektron ta'lim jarayonini tashkillashtirish hozirgi zamon talabidir. Shuning uchun aralash ta'lim (Blended Learning) asosida ta'lim tizimi tashkil etishni yo'lga qo'yish ta'lim samaradorligini oshirishga olib kelishi shubhasiz. Bizning nazarimizda, bu borada aralash ta'lim an'anaviy va elektron ta'lim tizimida o'qitish ishlarini takomillashtirish, ommalashtirish, aralash ta'lim bo'yicha rivojlangan davlatlar tajribasini chuqur o'rganish aralash ta'lim milliy modelini yaratilishiga imkon yaratadi.

Bugungi globallashtirish jarayonida ta'lim olishning internet texnologiyalariga asoslanganligini inobatga olgan holda, aralash ta'limni qo'llash metodikasini ishlab chiqish ahamiyatga molik masalalardan hisoblanadi. Aralash ta'lim zamonaviy ta'limning nisbatan yangi va tobora ommalashib borayotgan shakli sanalib, onlayn o'quv materiallari hamda o'qituvchi rahbarligida guruhda ta'lim olishga soslangan o'qitish shaklidir. Elektron ta'lim qanchalik qulay bo'lmasin, ana'anaviy ta'lim natijasida olinadigan nutq va ijtimoiy-madaniy ko'nikmalarning rivojlanish darajasini bera olmaydi. Shunga qaramay elektron ta'lim

an'anaviy ta'limga nisbatan samarali natija bermoqda. Buning natijasida an'anaviy ta'limning elektron ta'lim bilan irgalikdagi, ya'ni aralashgan holdagi turi samarali natija berishi yaqqol ko'rinmoqda. Aralash ta'lim an'anaviy, masofaviy va ineraktiv ta'limning birgalikda olib borilishidir. An'anaviy ta'lim insonlarda muloqot qobiliyatini rivojlantirib, ijtimoiylashtirsa, elektron ta'lim bilim olish jarayonini tezlashtiriradi. Aralash ta'lim modeli on-line rejimida o'quv materialini bilan hohlagan vaqtda tanishish.

- Sinov testini topshirib bilimini sinash;
- Nazorat testini topshirish;
- O'tilgan mashg'ulotlarga mos qo'shimcha manbalar bilan tanishish;
- Audio va video yo'zuvlardan, animatsiya va simulyatsiyalardan foydalanish;
- E-mail dan foydalanish va forumlarda ishtirok etish;
- Ma'ruzadan tashqari o'qituvchi-talaba va talabalar o'rtasida muloqot tashkil etish.

An'anaviy ta'lim elementlari ming yillardan beri mavjud, biroq aralash ta'lim paydo bo'lganiga hali 10 yilcha ham bo'lgani yo'q. Shu sababli bu ta'lim turlarini aralash tarzda olib boorish maqsadga muvofiq.

An'anaviy ta'lim modeli

-O'quv yili (semestri) boshida dars jadvallari belgilanadi, fanlar bo'yicha kirish darslari o'tiladi.-Bunda talabalarga fanning tuzilishi, nazorat tizimi, adabiy manbalar va uslubiy maslahatlar beriladi.-Semestr davomida ma'ruza, amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya mashg'ulotlari, kurs va diplom ishlari, referatlar, nazorat ishlari shaklida mash'ulotlar bo'ladi. -Semestr oxirida o'zlashtirilgan bilimlar baholanadi. Bunday o'qish usuli dastlabki oliy ta'limni olayotgan yosh talabalarga juda mos keladi. Lekin, bu usul, kun bo'yi ishda bo'ladigan, universitetga kelishga imkoni mavjud bo'lmagan, katta yoshli, qo'shimcha ta'lim olishni hohlovchi va malakasini oshiruvchi, uzoq masofada yashovchi, sirtidan o'qishni hohlaydigan talabalar uchun biroz noqulay hisoblanad

MUHOKAMA

Ushbu metodni 2007 yilda Amerika maktabining kimyo o'qituvchilari Jonatan Bergman va Aaron Sams ixtiro qilgan. Keyinchalik boshqa fan o'qituvchilari ham undan foydalana boshladilar. O'quvchilar uyda internetga kirish imkoniga ega bo'lgan o'zlarining elektron qurilmalari yordamida onlayn o'quv muhitida ishlaydilar, yangi material bilan tanishadilar yoki o'rganilayotgan materialni mustahkamlaydilar. Darsda o'rganilganlar mustahkamlanadi va olingan bilimlar yangilanadi, ular seminar, rolli o'yin, loyiha faoliyati va boshqa interaktiv shakllarda o'tkazilishi mumkin. Yangi material bilan ishlashda, Moodle kabi LMS (ta'limni boshqarish tizimlari) dan foydalanish o'qituvchiga o'quvchilarning yangi materialni tushunishlarini darhol tekshirish imkonini beradi. Buning uchun faqat tegishli vazifalarni yaratish va ularni LMSga yuklash talab etiladi.

Uyda yangi materialni o'zlashtirish muvaffaqiyati haqida ma'lumot har bir talaba o'qituvchiga dars ssenariysini tezda tuzatishga imkon beradi. Masalan, o'qituvchi yangi materialni muvaffaqiyatli o'zlashtirgan o'quvchilar uchun rolli o'yin tashkil qilishi va ayni

shu vaqt ichida uyda yangi material bilan tanishmagan yoki uni tushunmagan talabalar guruhi bilan ham ishlashi mumkin.

▶ Amalga oshirish uchun texnik talablar: O'quvchilar uyda Internetga ulangan elektron qurilmalarga ega.

▶ Afzalligi: butun sinfni yangi material bilan frontal ravishda tanishtirish zaruratini yo'q qiladi, LMS dan foydalanganda talabalarning darsga tayyorligini hisobga olgan holda dars qurish imkonini beradi.

▶ Kamchiliklari: O'qituvchi bolalar uchun test topshiriqlarini tayyorlashi kerak.

▶ O'qituvchiga qo'yiladigan talablar: darslarni interfaol shaklda o'tkazish qobiliyati va LMS bilan ishlash qobiliyati.

▶ Amalga oshirishning murakkabligi: bitta o'qituvchi o'z fanidan amalga oshirishi mumkin.

XULOSA

Xulosa o'rnida shuni aytish kerakki, elektron ta'lim jarayonini tashkillashtirish hozirgi zamon talabidir. Shuning uchun blended learning (aralash ta'lim) asosida ta'lim tizimi tashkil etishni yo'lga qo'yish ta'lim samaradorligini oshirishga olib kelishi shubhasiz. Bizning nazarimizda, bu borada aralash ta'lim ananaviy va masofali ta'lim tizimida o'qitish ishlarini takomillashtirish, ommalashtirish, aralash ta'lim bo'yicha rivojlangan davlatlar tajribasini chuqur o'rganish aralash ta'lim milliy modelini yaratilishiga imkon yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Абрамова Я.К. Смешанное обучение как инновационная образовательная технология // Перспективы развития информационных технологий. 2014. №17. С. 115-119.

2. Богоряд Н.В., Лысунец Т.Б. Изменение роли преподавателя в концепции смешанного обучения // В мире научных открытий. 2014. №3(51). С. 76-81.

3. Н.А.Муслимов, М.Ҳ.Усмонбоева, Д.М.Сайфуров, А.Б.Тўраев. Инновацион таълим технологиялари. Тошкент, 2015.

4. Н.Боймуродов. Амалий психология. Ўқув қўлланма. Тошкент, 2008.

5. Каримов, Ў. К. Г. К. ИЛМ-ФАН ВА ТАЪЛИМ СОҲАСИДАГИ АХБОРОТЛАШУВ.

6. Karimov, U. U., & Karimova, G. Y. (2021). THE IMPORTANCE OF INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN ACHIEVING EDUCATIONAL EFFECTIVENESS. Журнал естественных наук, 1(1).

7. Каримов, У., & Каримова, Г. (2018). ГЕОПОЛИТИЧЕСКАЯ КОНКУРЕНЦИЯ В ИНФОРМАЦИОННОМ ПРОСТРАНСТВЕ. In Перспективные информационные

УЎТ: 635

САБЗАВОТ ЭКИНЛАРИГА БИОЛОГИК КУРАШ ҲАҚИДА МУЛОХАЗАЛАР

Юсупова Махпуза Нумановна

Профессор, Наманган муҳандислик технология институти

Нўмонов Отабек Ўрмонжон ўғли

Студент, Наманган муҳандислик технология институти

Аннотация: *Иссиқхоналардаги сабзавот экинларига хашарот ва касалликлар кучли зарар етказмоқда. Бу зарарни камайтириш мақсадида Фарғона водийси шароитида зараркунандаларга қарши биологик кураш бўйича тажрибалар олиб бордик. Иссиқхона оққанотига қарши энкарзия паразити билан химоя қилинганда сабзавот экинларида захарли кимёвий моддалар эмас кишилар саломатлиги учун хавфсиз махсулотлар ишлаб чиқарилди.*

Калит сўзлар: *Иссиқхона, зараркунанда, оққанот, энкарзия, трихополус, паразит, табиий кушанда, химоя қилиш, сабзавот, биологик кураш, иқтисодий самадорлик, биологик самадорлик, зарар мезони,*

Аннотация: *В теплицах вредители и болезни продолжают сильно вредить овощам. Для снижения этого вреда мы провели опыты по биологической борьбе против вредителей в условиях Ферганской долины. При использовании энкарзии против тепличной белокрылки пользовались не ядохимикаты, а безвредные для людей продукты.*

Ключевые слова: *Теплица, вредитель, белокрылка, энкарзия, трихополус, паразит, защита, овощи, биологическая борьба, экономическая эффективность, биологическая эффективность, норма вреда*

Annotation: *In greenhouses, pests and diseases continue to severely damage vegetables. To reduce this damage, we conducted experiments on biological control of pests in the Ferghana Valley. When using encarzii against greenhouse whitefly, they used non-toxic chemicals, and harmless to humans products.*

Key words: *greenhouse, pest, whitefly, encarzia, trichopoles, parasite, protection, vegetables, biological fight, economic efficiency, biological effectiveness, harm rate*

Саломатлик ва гигиена соҳаси олимларнинг ҳисобларига қараганда жон бошига ҳар йили 120 кг сабзавот, шундан 25-35 кг дан помидор ва бодринг истеъмол қилиниши лозим экан. Ўзбекистон Республикасида нафақат помидор ва бодринг экиладиган майдонлар ҳажмини, балки уларнинг ҳосилдорлигини муттасил ошириб бориш лозим ва бу борда иссиқхоналарда сабзавот етиштиришга алоҳида эътибор бериш талаб этилади. Зеро, иссиқхоналарда етиштирилаётган сабзавот экинлари

фитофагарига қарши ўз вақтида, самарали кураш олиб бормай, экинларнинг бир меъёрда ўсиши ва ривожланишини таъминланмай туриб улардан мўл-кўл ва сифатли ҳосил етиштириш мумкин эмас.[1;3;5] Аҳолининг сабзавот маҳсулотларига бўлган ва ошиб бораётган эҳтиёжларини биргина мавсум давридагина эмас, балки йил давомида мунтазам равишда қондириб бориш, витаминларга бой сабзавотлар билан таъминлашда иссиқхоналарнинг аҳамияти каттадир.[6;7] Ҳосилдорликни оширишнинг асосий омилларидан бири – бу серҳосил, турли касаллик, ҳашаротлар, экстримал шароитга чидамли навлар уруғларини танлаб экиш ва экинларни юқори технология асосида парваришлашдир Биз Андижон қишлоқ хўжалик институти иссиқхонасида 2012-2015 йилларда иссиқхоналарда зарар келтирадиган иссиқхона оққанот ҳашарот қарши энкарзия энтомофагини қўллаб экологик тоза маҳсулотлар ишлаб чиқариб қишлоқ хўжалигига қўллаш учун тавсиялар бердик. Иссиқхона оққаноти тропик тур бўлиб, асосан ҳимояланган майдонда эрта баҳордан кеч кузгача ривожланади. Ўзбекистон шароитида очиқ майдонда ҳам тарқалиб итузумдошлар ва қовоқдошлар оиласи вакилларини кучли зарарлайди. Ҳимояланган ва пана жойларда қишлоқдан чиқади. Ўзбекистон жанубидаги ўсимликлар, қишда ҳам ўз вегетациясини давом эттирадиган шароитларда, очиқ майдонда ҳам бемалол қишлоқдан чиқа олади. Йил давомида 9--10 та авлод беради. Зараркунанда ҳаётий цикли давомийлиги, тухум қўйиш даври, тухумини кўп ёки оз қўйилиши, яшовчанлиги турли омилларга боғлиқ бўлади. Бу омиллар ичида асосийлари ҳарорат ва ҳавонинг нисбий намлиги ҳамда ўсимлик тури ҳисобланади. Юқоридагиларни инобатга олиб 2012-2015 йиллари оққанотнинг пуштдорлигига ҳаво ҳарорати ва намликнинг таъсирини ўргандик Кузатувларга кўра агар муҳит 15°C ҳарорат ва намлик 30% бўлса, 46 дона тухум қўйилган, намлик 60% бўлганда 87 ва 90% намликда эса 96 дона тухум қўйган. Ҳарорат 20°C ва 30% намликда 108 та, 60% намликда 211 та ва 90% намликда эса 208 дона тухум қўйган. 25°C оққанот учун оптимал ҳарорат ҳисоблансада, аммо намлик паст бўлса тухум қўйиш ҳам кам бўлади.[6;7]

Жумладан, 25°C ҳарорат ва 30% намликда 93 дона, 60% намликда эса 333та, 90% намликда 290 та тухум қўйган. Ҳаво ҳарорати 30°Cдан ошганда тухум қўйиш 30, 60, 90% намликларда тухум қўйиш 2,2; 3,7; 8,5 мартага камайиб кетган. Оққанотнинг Ўзбекистон иссиқхоналарида кенг тарқалган даври феврал-март ойларида тўғри келади. Иссиқхона оққаноти Ўзбекистонда помидор, бодринг, бақлажон, гаримдори ва бошқа маданий ўсимликларнинг ҳам иссиқхонада ҳам очиқ даладаги асосий зараркунандалардан бири бўлиб қолди. Янги ва қулай экологик шароитга келиб қолган оққанот қисқа вақт ичида Ўзбекистоннинг кўпчилик ҳудудларига тарқалиб улгурди. Унинг оммавий тарзда кўпайишига фақатгина иссиқхоналарнинг кенгайиши эмас, балки Ўзбекистонда очиқ даладаги қулай муҳит ва озуқа ўсимликларининг турлари бўйича кўпгина етарли бўлиши ҳам сабабчи бўлди. Иссиқхонадаги кузатувларимизга кўра иссиқхона оққанотининг зарар келтириши унинг барг юзасини

эгаллаш даражасига қараб ортиб бориши маълум бўлди, ҳамда бодринг ўсимлиги иссиқхона оққаноти билан 4-5 балл даражада эгаллаганда амалий жиҳатдан деярли барча ҳосил нобуд бўлиб, қолган ҳосил ҳам қаттиқ зарарланиш натижасида майда, сифатсиз бўлиши кузатилди.[5;7] Ҳақиқатдан ҳам иссиқхоналарда оққанотни сонини энкарзия паразити бошқара оладими деган саволни олдимизга қўйиб иссиқхоналарда ишлаб чиқариш тажрибаларини қўйдик. Республикаимизнинг иқлимидан келиб чиқиб, иссиқхоналарда 2 марта экин алмашлаб экилади. Биринчи экин экиш (кузги-қишки) август ойида бошланиб келгуси йилнинг январ ойигача давом этади, иккинчи экин экиш (қишқи-баҳорги) феврал ойининг биринчи декадасидан бошланиб июн ойининг учинчи декадасигача тўғри келади. Кўчат экиладиган сўнг, иссиқхоналарга оққанотни учиб келиши, ҳамда кўчат билан кириб келишини ҳисобга олиб энкарзияни зараркунанда сонига қараб 1:10 нисбатда қўйиб юборилади. Энкарзия октябр ойига келиб, оққанотнинг ривожланиб ва тарқалиб барча ўсимликларда борлиги кузатилди. Шу билан бирга унинг 60-70% ни энкарзия зарарлаганлиги кузатилди.[5;7] Ноябрь ва декабр ойларида ҳам оққанотнинг сонини паразит бошқариб турди. Бу даврда иссиқхонада зараркунанда ва паразит сони ҳам юқори бўлди. Октябр ойига келиб, оққанотнинг ривожланиб ва тарқалиб барча ўсимликларда борлиги кузатилди. Шу билан бирга унинг 60-70% ни энкарзия зарарлаганлиги кузатилди. Ноябрь ва декабр ойларида ҳам оққанотнинг сонини паразит бошқариб турди. Бу даврда иссиқхонада зараркунанда ва паразит сони ҳам юқори бўлди. Зараркунандаларнинг сони иқтисодий ҳавфлилик чегара мезонидан (ИХЧМ) паст ҳолатда ушлаб турилди. Январ ойининг иккинчи ўн кунлигида помидор ўсимлиги олиб ташланиб, тупроқ ишланиб, тупроққа гўнг ва минерал ўғитлар киритилди ва экин экишга тайёр қилиб қўйилди. Февралнинг иккинчи ўн кунлигида иккинчи экин (қишқи-баҳорги) экилди. Хулоса қилганимизда ҳозирги кунда иссиқхона оққанотига қарши энкарзия паразити билан химоя қилинганда сабзаёт экинларида захарли кимёвий моддалар эмас кишилар саломатлиги учун хавфсиз маҳсулотлар ишлаб чиқарилди.[1;4;6]

Фойдаланилган адабиётлар:

1) Юсупова М. Н., Ахмедова М. М. МЕВАЛИ ДАРАХТЛАРНИ ЗАРАРКУНАНДАЛАРИГА УЙЎНЛАШГАН КУРАШ ЧОРАЛАРИ //ЖУРНАЛ АГРО ПРОЦЕССИНГ. – 2020. – Т. 2. – №. 8.

2) Ходжаев, Ш. Т., Сагдуллаев, А. У., Исаев, О. Б., & Юсупова, М. Н. (2011). Проблемы защиты растений в Узбекистане. Защита и карантин растений, (8), 23-24. Юсупова М. Особенности защиты хлопчатника посеянного под пленки от вредных организмов //Автореф. канд. дисс./М. Юсупова–Ташкент. – 2001.

- 3) Ходжаев, Ш. Т., Юсупова, М. Н., Курязов, Ш., & Саттаров, Н. (2008). Перспективы биологической защиты хлопчатника от хлопковой совки. Сб. трудов.- Ташкент: Таллин, 44-49.
- 4) Yusupova M. N., Nosirov B. Z. Pests of cotton and straw control at collection //EPRA International Journal of Multidisciplinary Research (IJMR)-Peer Reviewed Journal. – 2020. – Т. 6. – №. 12. – С. 57-61.
- 5) Yusupova M. N., Axmedova M. M. Mevali daraxtlarni zararkunandalariga uygunlashgan kurash choralari //Jurnal JURNAL AGRO PROTSESSING. Data publikatsii. – 2020. – №. 8. – С. 12.
- 6) Yusupova M. N. Biological method of crop protection in the fergana valley //Agrarian science. – 2018. – №. 6. – С. 68-70.
- 7) Urmonovich, Numonov Otabek. "MANGOSTEEN NUTRITIONAL PRICE AND FUNCTIONAL PROPERTIES." ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ 14.5 (2023): 3-5.
- 8) MN, Yusupova, and B. Z. Nosirov. "Control Of Cotton Pests On Stubble Lands." International Journal of Applied 10.2 (2015): 99-108.
- 9) Юсупова М. Н., Тургунова А. Н., Очиллов С. Н. Система интегрированной защиты растений //Российский электронный научный журнал. – 2015. – №. 1. – С. 169-174.
- 10) Alimzhanova Z. I., Kadyrova D. S., Yusupova M. N. Ceramic pigments based on raw materials from Uzbekistan //Glass and Ceramics. – 2014. – Т. 70. – №. 11-12. – С. 441-443.
- 11) Yusupova M. N., Gapparov A. M. Biological Method Of Plant Protection In Uzbekistan //The American Journal of Agriculture and Biomedical Engineering. – 2020. – Т. 2. – №. 11. – С. 29-32.
- 12) Rashidovna M. N., Urmonovich N. O. Comparative Characteristics of the Leaving of Glutathione From Cells of Different Types //International Journal on Orange Technologies. – Т. 2. – №. 10. – С. 79-82.
- 13) Юсупова М. Н., Носиров Б. З. БИОЛОГИЧЕСКИЙ МЕТОД ЗАЩИТЫ РАСТЕНИЙ В УЗБЕКИСТАНЕ //Научно-практические пути повышения экологической устойчивости и социально-экономическое обеспечение сельскохозяйственного производства. – 2017. – С. 498-501.
- 14) Urmonovich, N. O. (2023). MANGOSTEEN NUTRITIONAL PRICE AND FUNCTIONAL PROPERTIES. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 14(5), 3-5.
- 15) Yusupova M. et al. Protection of after harvest cultures-as a reservetors of cotton pests //Agriculture and Biology Journal of North America. – 2013. – Т. 4. – №. 5. – С. 576-582.

16) Ходжаев, Ш. Т., Юсупова, М. Н., Юлдашев, Ф., Исаев, О. Б., & Шокирова, Г. (2011). Борьба с вредителями хлопчатника на пожнивных культурах в севообороте. Вестник защиты растений, (2), 46-52.

17) Yusupova M. N. et al. Possibilities of the biological method of cotton plant protection //Agriculture and Biology Journal of North America. – 2011. – Т. 2. – №. 5. – С. 742-744.

18) Ходжаев, Ш. Т., Юсупова, М. Н., Юлдашев, Ф., & Жамалов, А. Г. (2010). Хлопковая совка на пожнивных культурах. Защита и карантин растений, (12), 22-23.

19) Хайдарова, Х. А., Юсупова, М. Н., Ихтиярова, Г. А., & Хайдаров, А. А. ПОЛУЧЕНИЕ ХИТОЗАНА ИЗ ПОДМОРА ПЧЕЛ APIS MILLIFERA. Сучасний рух науки: тези доп. XI міжнародної науково-практичної інтернет-конференції, 8-9 жовтня 2020 р.– Дніпро, 2020.–Т. 2.–426 с., 352.

20) Yusupova M., Turgunova A., Ochilov S. INTERGRATED PLANT PROTECTION SYSTEMS.

21) “Фарғона водийси шароитида игна баргли дарахтларни зараркунандалардан ҳимоялаш” Юсупова Махпуза Нумановна, Нўмонов Отабек Ўрмонжон ўғли <https://bestpublication.org/index.php/sit/article/view/4839>

22) АНОРНИ ЗАРАРКУНАНДАЛАРДАН ҲИМОЯЛАШ Юсупова Махпуза Нумановна, Нўмонов Отабек Ўрмонжон ўғли <https://bestpublication.org/index.php/pedg/issue/view/86>

SPECIAL TECHNIQUES OF IMPROVING WRITING SKILLS

Scientific supervisor: PhD, Docent, Adash Eshankulovna Rustamova

Student of SamSIFL, Qayumova Shaxnoza Anvar qizi

Abstract: *Special techniques of increasing writing skills in English are given in this article. Learning the main techniques of writing skills can boost students' writing skill.*

Key words: *special techniques, writing skills, developing writing skills, tips of improving writing skills.*

Writing gives a person confidence. We can write and explain what we can not say in conversation. As well as writing skill is the most important skill English as a second language learners. This skill is easier than other skills like a speaking, listening. Writing, a little, each day can help you in building your momentum of writing with an attitude of gratitude for the new prospects. If you write something in a foreign language, you may mistake in spelling, grammar and word choice. This is a natural state for new language learners. Writing is a technical skill that you use to communicate effectively through the written word. Though these may vary depending on what you are writing, there are several categories. Writing skills can more specifically include:

- Grammar
- Vocabulary
- Spelling
- Sentence construction
- Structure
- Research and accuracy
- Clarity
- Persuasiveness

Each of these components can influence the quality of writing. Writing is something we can get better at with time and practice. Here are some techniques for developing written communication.

Adapting language to readers: Adaptation means fitting the message to the specific reader. While writing, the writer must keep in mind that all the readers do not have the same level of understanding. They do not all have the same vocabulary, the same knowledge, or the same mentality. For this, the written words should be suitable for the reader.

Read what you want to write: Make reading a part of your everyday life to improve your writing. Try reading the news in the morning or picking up a book before you head to bed. If you haven't been a big reader in the past, start with topics you're interested in, or

ask friends and family for recommendations. You'll gradually begin to understand what subjects, genres, and authors you enjoy.

Think about structure: Grammar and spelling keep your writing consistent and legible, but structure ensures the big ideas get across to the reader. Structure might look different depending on what you're writing

Choose your words correctly: There are many ways to write a sentence, and there are different words you can choose to your writing. Always choose the simpler of two words. Use familiar vocabulary instead of lofty words from the English language. Simple words are more direct and easier for all readers to understand.

Be direct in your writing: Good writing should be clear and concise. Lose filler words, like unnecessary adverbs and prepositional phrases, simply take up space and weigh a sentence down. Say exactly what you mean in the most direct way.

Check your spelling after writing: This also can help to not mistake in spelling. At the end, it is necessary to read again and find the mistakes. Poor spelling can spoil an otherwise interesting piece to read.

Learn how to expand your sentences: Sentences should have a clear meaning and be extended. In your writing there should be complex sentences and compound sentences. In addition, it is crucial that the sentences are related to each other.

Imitate writers that you admire: That is not plagiarism, so you can rewrite stories, letters and others. It helps you to get information and know how to write. Also you can learn structure of the sentences.

Using active voice: Active voice is stronger than passive voice. It emphasizes the action and it saves words. As well as, this type of sentences are clear to understand for the readers.

Boost your vocabulary: Developing vocabulary system is the most necessary side of writing. If you have good word to use, your writing will be perfect. Your vocabulary influences to the specific readers. That is why, you should avoid repeating words and know how to use it correctly.

Read more: Reading magazines and articles also helps to rise your writing skill. By reading something, your thinking level will grow. You will have more ideas. What's more you will learn structure of sentences that you do not know.

Edit your work: After writing, you should correct the mistakes you made by editing. Editing is a tough skill to learn writing. Rewriting increases your writing skill. You will not repeat your old mistakes, if you rewrite.

Do practice: Every day, you should write texts, essays and etc. Practice makes perfect. Becoming a good writer takes a practice. So, you should write a lot.

Topic sentences: In each paragraph, you should write a topic sentence that is related to a text or something. The readers should realize context from the first topic sentence of the paragraph.

In conclusion, all the techniques mentioned above help to strengthen writing skills. Writing skills are an important part of communication. Good writing skills allow you to communicate your messages with clarity and ease to far larger audience than through face-to-face or telephone conversations.

REFERENCES:

1. Coursera. 7 Ways to improve of your writing skills. On 28th February, 2023.
2. Dan Shewan. Easy ways to improve writing skills. October 24, 2022.

DEVELOPMENT OF LISTENING AND SPEAKING SKILLS IN PRIMARY EDUCATION BASED ON AUTHENTIC MATERIALS

Scientific supervisor: PhD, docent Adash Eshankulovna Rustamova

Student of SamSIFL, Adashboyeva Makhliyo Olim qizi

Abstract: *Information about improving primary school students' listening and speaking skills is given in this article.*

Keywords: *listening, speaking, authentic materials, alphabet, primary education, elementary school, high school.*

In all regions of our republic, from the 2013-2014 academic year, learning foreign languages is mainly focused on learning English, improving speaking skills and oral speech with help of games for first grades of general education schools, and paying special attention to the improving of oral speech. Next, that is, second, third and fourth graders begin the learning English from alphabet, after that simple grammar rules are taught them by games and interesting materials. Currently, great attention is being paid to improve primary school students' speaking skill and it is one of our current problems. Children's speech namely speaking skill will get better by listening as well as practical exercises. In preschool education, they form skills, and primary education provides with practical support in their development. However, some children studying in primary education lose interest in learning foreign languages, due to insufficient qualifications of preschool teachers. They organize lessons without interesting and child-friendly methods, which creates with problems for elementary teachers. We know that there are four skills for learning every language. As Malika Ibadullayevna said, listening comprehension is the first skill to be developed. The following are examples of useful and advantageous aspects of the formation of listening skills:

- successful listening comprehension ensures full understanding of the language;
- serves to speak fluently and without errors;
- helps students to correctly assess the speech situation;
- forms students' skills to adequately respond to the opinions expressed by the interlocutor;
- helps to understand fully the content;
- useful in mastering new concepts and content given in material;
- helps to strengthen existing knowledge and skills;
- helps to gain the interlocutor's trust and respect;

In order to develop listening comprehension skills, the teacher should make extensive use of interesting games, presentations, videos and radio broadcasts during the lesson. Various exercises and tasks also have a good effect. The reason is that elementary

school students are more playful and interested in pictures and colorful things. Speaking skill can be developed only through practice, fluency in our speech requires a lot of practice. Speaking is the most difficult skill for foreign language learners, because it is necessary to answer the question during the conversation at the same time. Many people are shy to speak in public and on stage, they are afraid of making mistakes. In such a situation, the role of teachers becomes very important. If every second lesson the teacher asks from pupils to talk to their classmates about the topics they are interested in methods will provide practical exercises in the formation of both listening and speaking skills, and grammatical errors in the speech process will gradually disappear, but also fear excitement. The formation of speaking skills can achieve the following achievements:

- increase self-confidence of students;
- development of students' critical and healthy thinking;
- teaching students to express their opinions freely and independently;
- development of speech skills at various events;
- be ready for interviews before starting work;
- participating in discussions and debates and freely expressing their opinions;
- going to the international arena;
- to continue studying at international universities.

In conclusion, it can be said that there are definitely differences between elementary school students and high school students learning foreign languages. The use of more pictures, interesting games and videos for elementary school students will be more effective. It is better to teach students of higher classes in a more complicated way. But in both classes, each lesson should be provided with unique and interesting methods.

REFERENCES :

1. X.K.Muhammadiyah, Go'zal Ergasheva. Boshlang'ich sinf o'quvchilarining nutq madaniyatini shakllantirish metodikasi. Central Asian Research Journal For Interdisciplinary Studies.2021.
2. D.R.Babayeva. Nutq o'stirish nazariyasi va metodikasi. TASHKENT, 2018.
3. Malika Ibadullayevna Xolmatova. Umumta'lim maktablari ingliz tili darslarida til ko'nikmalarini rivojlantirish". SCIENCE AND EDUCATION" Scientific journal.2022.

ЭФФЕКТИВНЫЕ ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ТЕХНОЛОГИИ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Якубов Абдурасул Соатович

преподаватель Денауского института предпринимательства и педагогики

Аннотация: В данной статье ставится задача рассмотреть эффективные современные педагогические технологии, которые может применить в своей работе учитель русского языка и литературы. Особое внимание уделяется технологиям деятельностного метода, которые формируют у обучающихся умения самостоятельно добывать новые знания, собирать необходимую информацию, выдвигать гипотезы, делать выводы и умозаключения, не теряться в ситуации неопределенности, уметь налаживать эффективные коммуникации с разными людьми, оставаться нравственными.

Ключевые слова: образовательные технологии деятельностного типа, личностно-ориентированное развивающее обучение, технология уровневой дифференциации, проблемное обучение, проектное обучение, педагогические мастерские, технология развития критического мышления.

ВВЕДЕНИЕ

Изменения в обществе и экономике требуют от человека умения быстро приспосабливаться к новым условиям, находить нестандартные решения возникающим проблемам. Чтобы сформировать данные умения у современных школьников, педагогу необходимо применять современные педагогические технологии, способствующие повышению качества обучения [1].

Повышению качества обучения русскому языку способствует использование технологии личностно-ориентированного развивающего обучения. Сегодня на уроках русского языка педагог должен научить детей учиться. Кроме этого важно, чтобы школьники умели думать, анализировать, критически относиться к информации разного рода, подходить к любому делу творчески, т.е. осуществляли творчески-продуктивную деятельность [2].

Метод. Эффективность личностно-ориентированного урока видна, если у школьников положительный настрой на работу, если дети формулируют тему и ставят цель, работают по плану, применяют свой жизненный опыт, умеют связать прошлый опыт с новым знанием. Для большего эффекта педагогу необходимо сотрудничать с детьми, сочетать фронтальную работу с групповыми формами деятельности. В своей работе учитель русского языка обязан применять личностно-ориентированный подход, используя технологии уровневой дифференциации, проблемное обучение. Языковед должен не увеличивать объем заданий, а стараться

разнообразить их, быть консультантом при групповой работе по составлению детьми текстов диктантов, карточек-заданий по изученным орфограммам, обобщающих таблиц по темам и разделам русского языка, по написанию сочинений, индивидуальных заданий для детей, испытывающих трудности в изучении языка [3].

Экспериментальная часть. Одним из эффективных путей повышения грамотности школьников является формирование умения составлять алгоритм применения правил и таблиц обобщающего характера. Применяя алгоритмы, школьники приобретают навыки применения правил, что облегчает усвоение орфограмм. Новизна, удивление от открытия нового знания должны всегда присутствовать на уроке, потому что это приучает ребенка самостоятельно работать, решать поставленные на уроке задачи, находить нестандартные ответы на нестандартные задания [4].

Этому способствуют разнообразные проблемные ситуации на уроке. Технология проблемного обучения придает обучению поисковый, исследовательский и интерактивный характер. Такие уроки помогают ребенку быть исследователем, первооткрывателем в процессе своего труда. Благодаря этому формируются регулятивные, познавательные, коммуникативные действия. Школьники начинают с легкостью фиксировать затруднения в собственной деятельности, выявлять причины этих затруднений, определять цель своей дальнейшей работы, выбирать средства и способы достижения поставленной цели, осуществлять поиск необходимой информации [5].

Эта технология эффективна при объяснении новой темы. Когда ставится проблема, появляется вопрос для исследования. Опыт учителей-языковедов показывает, что проблемное название урока устраняет однообразие, повышает интерес учащихся. Например, «После бала» — это рассказ о любви или жестокости?» или «Герасим победитель или покоренный?» Как результат такой работы - углубление уровня понимания, формирование информационной и учебно-познавательной компетентности.

В своей практической деятельности языковедам необходимо использовать элементы технологий деятельностного типа, таких, как информационно-коммуникативную технологию, технологию проектов, модульного обучения, мастерской педагога, технологии по здоровью сбережению.

Работа по методу проектов является сложным уровнем педагогической деятельности и предполагает высокий профессиональный уровень учителя. Проектная деятельность формирует и развивает у школьников поисковые (исследовательские), рефлексивные умения, работу в команде, навыки самостоятельности, а также умения грамотно представлять и защищать свою проектную работу. На уроках русского языка и литературы, во внеклассной работе по предметам нужно помогать учащимся как в групповой, так и в индивидуальной

форме создавать интересные проекты. У ребенка сразу же повышается интерес к изучаемому предмету.

Считается, что проектная деятельность - лучший способ совместить самостоятельную работу школьников с применением современных информационных технологий и личностно-ориентированного обучения. Метод проектов эффективен при проверке домашнего задания на уроке в форме сообщения или доклада, при изучении новой темы в форме защиты реферата, выполнения творческой работы в форме презентации, сочинения, создания сборников.

Мастерская педагога (или педагогическая мастерская) - технология проведения нестандартной формы урока. Принципы построения данной мастерской в том, что мастер в атмосфере доброжелательности, открытости, сотворчества заставляет заработать эмоции школьника, чувства, проявить личную заинтересованность ребенка в изучении темы.

Оценивание работы ученика исключается, но представление работы перед одноклассниками дает возможность обучающемуся оценить ее достоинства, либо что-то изменить, исправить. Особенностью мастерской является то, что учитель нужен ученикам лишь тогда, когда их самостоятельный поиск не завершается открытием. Когда ребенок начинает сравнивать свои имеющиеся знания по какому-то вопросу с новым знанием, которое он приобрел самостоятельно, то тогда он верит в свои возможности, раскрывается.

Русский язык и литература - серьёзные и сложные предметы. Здесь учащийся много пишет, читает, и поэтому учитель должен уделять особое внимание сохранению здоровья ученика. Следовательно, применять здоровьесберегающие технологии.

Важно начать с главного момента - организации урока. Учитывая динамику внимания учащихся, необходимо строить урок так, чтобы при чередовании разных видов работ учитывалось время для каждого задания. Чтобы избежать усталости учащихся, нужно чередовать виды работ: работа с учебником, работа у доски, самостоятельная работа, работа в группе и т.д. Все это способствует развитию мыслительных операций памяти и одновременно отдыху. Применение гибких вариативных форм построения учебного процесса способствует налаживанию индивидуального дозирования объёма учебной нагрузки и рациональное её распределение. Разноуровневые задания также способствуют сохранению здоровья учащихся. Различные задания на перегруппировку, на распознавание и поиск ошибок, задания с выбором ответа (тесты) позволяют избежать усталости. Чтобы избежать перегрузки учащихся, языковеду необходимо строго соблюдать объём всех видов работ: диктантов, изложений, а контрольные работы проводить строго по календарно-тематическому плану. На каждом уроке нужно устраивать игровые

паузы, использовать зрительную гимнастику и эмоциональную разгрузку (2-3 минуты).

Обсуждение результатов эксперимента. Актуальной проблемой современной методики преподавания филологических дисциплин является использование информационных технологий. Школьники уже не удовлетворены только материалами учебника и словом учителя. Интернет-ресурсы, представляющие обширные материалы, целесообразные для изучения литературного произведения, становятся источником накопления литературных знаний, служат средством, позволяющим осуществить литературное развитие учащегося. Новые информационные технологии создают основу для организации самостоятельной аналитической деятельности учащихся и для умения обобщать материал при широком использовании индивидуальных и групповых форм организации учебного процесса. Образовательная медиатека позволяет представить самый разнообразный материал, выбрать нужную информацию, использовать извлеченный материал и применить его в самостоятельных работах учащихся, озвучить любой текст.

Информационные технологии применимы на всех типах уроков. На уроках русского языка и литературы можно использовать такой инструмент исследования, как презентации, тесты с использованием мультимедийного проектора. Часто на уроках не хватает восприятия через визуальный и кинестетический каналы, а компьютер, мультимедиа аппаратура позволяют привлечь и удерживать внимание детей, т.к. воздействуют более чем на один орган чувств. Школьник сам выбирает вид деятельности (обучение, тренировка, контроль), темп работы. Созданные детьми презентации можно использовать на этапе постановки цели, формулирования темы урока, при организации словарной работы, при изучении нового материала, при закреплении, на этапе рефлексии.

Еще одна эффективная технология обучения русскому языку и литературе - интегрированные уроки. Ученику на таких уроках дается широкое и яркое представление о мире, в котором он живёт, о взаимопомощи, о существовании многообразного мира материальной и художественной культуры. Уроки литературы чаще всего интегрируются с предметами гуманитарной направленности, такими как история, иностранные языки, музыка, изобразительное искусство. Например, когда изучается рассказ «Васюткино озеро» В.П. Астафьева, необходимо говорить о взаимоотношении человека и природы, о необходимости слышать и слушать голос природы, потому что природа — это живой организм. К природе необходимо относиться бережно, только тогда она ответит тебе взаимностью. Так проводится интеграция литературы, географии, биологии. При изучении произведений, посвященных морали, нравственности, культурным нормам (А.С. Пушкин «Капитанская дочка», рассказ «Станционный смотритель»), возможно проведение уроков в форме нравственных проповедей: «Береги честь смолоду», «Совість -

мерило ценности человека». Урок жизни, доброты, душевной щедрости по поэме Н.В. Гоголя «Мертвые души» интегрируется с темами по экономике «Товар и деньги». Способствуют социализации личности ученика, развивают навыки свободного рассуждения на философские и жизненные темы, обогащают эмоциональный мир растущего человека, углубляют знания о материальных и духовных ценностях, формируют его гражданские чувства интегрированные уроки литературы и обществознания. Целесообразнее проводить в форме интегрированных уроков уроки внеклассного чтения, уроки знакомства с биографией писателя и его творчеством, обобщающие уроки, внеклассные мероприятия.

Так же эффективны на уроках русского языка и литературы игровые технологии. Игра - одно из наиболее мощных средств формирования культуры поведения. Игра является способом познания окружающего мира, дает ребенку в доступной и интересной форме представления о том, как принято себя вести в той или иной ситуации, заставляет задуматься над своим поведением и манерами. Игра приучает ребенка к дисциплине. На уроках русского языка и литературы можно использовать самые разнообразные виды игр: инсценировка басен И.А. Крылова, постановка сказки «Двенадцать месяцев», литературные, сюжетно-ролевые игры, учебно-игровые занятия.

Учителям русского языка особо рекомендуется применять инновационную технологию развития критического мышления для реализации поставленных образовательных задач. Инновационный подход к обучению позволяет так организовать учебный процесс, что ребёнку урок и в радость, и приносит пользу, не превращаясь просто в забаву или игру.

При обучении русскому языку и литературе эффективными являются следующие приемы данной технологии: кластеры, групповая дискуссия, чтение с остановками и вопросы Блума, опорный конспект, ассоциативный ряд, мозговая атака, синквейн, «продвинутая лекция», нетрадиционные формы домашнего задания, ключевые термины, лингвистические карты, дидактическая игра, перепутанные логические цепочки, лингвистическая аллюзия (намек), работа с тестами.

Наиболее приемлемым на уроках литературы считается такой прием, как дискуссия - одна из весьма сложных форм речи, для овладения которой необходима предварительная подготовка. Поэтому при проведении такого урока необходимо познакомить ребят с правилами ведения дискуссии, с речевыми штампами, помогающими выражать свои мысли. Данный прием особенно эффективен при обсуждении и анализе художественного произведения на уроках литературы. Групповая дискуссия может использоваться как на стадии вызова, так и на стадии рефлексии.

Повысить интерес ученика как к предмету, так и к обучению в целом, развить критическое мышление способствуют и нетрадиционные уроки. Творчество на таких

уроках не развлекает, а помогает подобрать такие задания, такой дидактический материал, который своей необычностью подачи (путешествие, заседание, конкурс, викторина и т.д.) вызывает удивление, активизирует внимание, мышление ученика. Нетрадиционные уроки русского языка и литературы развивают языковую наблюдательность, обеспечивают системный анализ лингвистических сведений.

Выводы. Языковеды всегда мечтают об увлекательном, интересном, эмоциональном общении с учащимися, чувствующими слово и думающими над ним, умеющими ощущать и воспринимать современный мир, видящими мощь русского языка. Использование эффективных современных технологий на уроках русского языка и литературы помогает воспитать образованных, нравственных людей, которые способны к сотрудничеству, отличаются мобильностью, динамизмом, конструктивностью.

Несмотря на все преимущества современных технологий, при их использовании, безусловно, должно присутствовать чувство меры. Не перегрузить, не навредить - эти слова должны стать девизом современного учителя.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Веденина Т. И. Дифференциация обучения как важный фактор развития познавательных интересов школьников. <http://festival.1september.ru>.
2. Вишнякова Е.Е. Не только о технологии «Развитие критического мышления через чтение и письмо». ИД «Первое сентября», газета «Русский язык» №15/2004.
3. Павлова А.И. О технологии развития критического мышления учащихся на уроках русского языка. РЯШ, №3, 2007.
4. Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий, Москва, НИИ школьных технологий, 2006.
5. Технология развития критического мышления через чтение и письмо. ИД «Первое сентября», газета «Русский язык» №18, 19/2005.

LEXICAL-MORPHOLOGICAL MEANS OF TEXT DERIVATION IN ENGLISH

A teacher of Samarkand State Institute of Foreign Languages

Qurbonov Jamol Bahodirovich

*Second year student of Master degree of
Samarkand State Institute of Foreign Languages*

Furkatova Maxliyo To'lqin qizi

The holder of a State Scholarship named after Navoi

Abstract: *Derivation is one of the most important aspect in language. Several articles and research work have been carried out on this topic in different of its peculiarities. This scientific article gives will be about lexical and morphological features of text derivation alongside with vivid examples. Thus, writers, their works, the evidence of picture stories in words, their definitions and examples in which the words are used, are taken from the authentic English sources, so that the evidence of the research results could be doubtless*

Key words: *lexical repetition, etymology, synonyms, connotation, conjunction, part of speech.*

INTRODUCTION

The English language is a highly flexible one, with a great deal of freedom when it comes to the creation of new words and phrases. In order to better understand the ways in which English is spoken, written, and understood, it can be helpful to look at how lexical-morphological means of text derivation are used.

Lexical-morphological means of text derivation involve the process of taking an existing word or phrase, and changing it slightly to create a new and unique one. This is done through the use of prefixes and suffixes, as well as words and phrases like “-ize” and “-ment”, which can be added to an existing word in order to create a new one.

For example, the suffix “-ize” can be added to an existing word, such as “computer”, in order to create a new word, “computerize”. This new word has a different meaning than the original one, as “computerize” means to make use of computers or to develop something using computer technology. Another example is the suffix “-ment”, which can be added to an existing word in order to create a new one, such as “movement”. Movement has a completely different meaning than the original word, “move”, as it refers to an organized or concerted effort to achieve a certain goal.

These examples demonstrate how a word can be changed using a variety of different morphological methods. By understanding the various ways in which English can be changed and altered through the use of prefixes, suffixes, and other lexical-morphological means, it is possible to create more effective communication, and to create better written works [2].

Lexical repetition and its derivational features

Lexical features refer to the properties of individual words and phrases. They enable readers to understand the meaning of words and phrases and how they are used in a particular context. Lexical features can include:

- Parts of speech – nouns, verbs, adjectives, adverbs, etc.
- Connotation (positive, negative, neutral)
- Frequency of use
- Morphology (word formation, roots, prefixes/suffixes)
- Etymology (word origin)
- Synonyms and antonyms [3]

By analyzing lexical features, readers can better understand the meaning of words and phrases within a text, providing a more comprehensive understanding of the material.

Repetition is the act of repeating a phrase, statement, or action. It can be used to create emphasis or to draw attention to an idea or concept. It can also be used to create a sense of rhythm or unity within a piece of writing, or to create a sense of familiarity and comfort. Repetition can also be used to impress a thought or idea upon the reader or listener, or to create a sense of suspense and anticipation. Repetition can also be used to create a sense of nostalgia.

Pronoun and its derivational features

A pronoun is a word that stands in for a noun, often to avoid the need to repeat the same noun over and over. Like nouns, pronouns can refer to people, things, concepts, and places. Most sentences contain at least one noun or pronoun.

People tend to use “pronouns” to mean personal pronouns specifically, but there are many other kinds of pronouns that are just as important to English grammar. The words highlighted in bold below are all pronouns.

Examples: Pronouns

- I asked her if the headphones were hers, but she said they belonged to someone else.
- It might rain tomorrow, but there isn't much we can do about that.
- These are the days that I like best.
- Which of them do you prefer? Help yourself to whichever you like.

Conjunction and its derivational properties

A conjunction is a word or phrase that connects words, phrases, clauses, and sentences together. The word and is a commonly used example of a conjunction. Here are two examples of how we can use a conjunction like and in both a simple and complex way:

- The flower is yellow and white. (connects two adjectives)
- The flower is yellow, and it has a particular smell. (connects two sentences)[9]

Conjunctions are useful in writing and speech to connect related ideas together, and they help us make our sentences shorter, less repetitive, or less confusing.

Some of the most commonly used words are conjunctions. Let's take a look at some examples and how we would use them in sentences.

Here are some example sentences that show the different ways we can use conjunctions: [7]

- The parking lot was filled with cars, trucks, and buses.
- Natalie thinks cats are cute, but she can't have any because she is allergic to them.
- Before we can travel to Europe, we have to get passports.
- He showed me the jacket that he bought yesterday.
- The talented acrobats impressed both the children and their parents [4]

Synonymous means and their derivational properties

A synonym is a word, morpheme, or phrase that means exactly or nearly the same as another word, morpheme, or phrase in a given language. For example, in the English language, the words begin, start, commence, and initiate are all synonyms of one another: they are synonymous. The standard test for synonymy is substitution: one form can be replaced by another in a sentence without changing its meaning. Words are considered synonymous in only one particular sense: for example, long and extended in the context long time or extended time are synonymous, but long cannot be used in the phrase extended family. Synonyms with exactly the same meaning share a seme or denotational sememe, whereas those with inexactly similar meanings share a broader denotational or connotational sememe and thus overlap within a semantic field. The former are sometimes called cognitive synonyms and the latter, near-synonyms, plesionyms or poecilonyms [5].

CONCLUSION

The preceding sections of this paper provide an outline of particular available means for production of new meanings in established forms of words in the English language. In order to present two major types of production of complex forms (derivation and compounding), it was prerequisite to provide some definitions and generalisations. In the focus of the theoretical part were word formation and related topics as viewed by different authors. Following are the conclusions that can be drawn:

Concerning the theoretical part of the paper, generally speaking, word formation is a largely explored area. Many authors agree on the basic principles that motivate and govern the process of word formation.

REFERENCES:

1. Aronoff, M. (1976), Word formation in generative grammar, Mass.: MIT Press, Cambridge
2. Bauer, L. (1983), English Word-formation. Cambridge University Press, Cambridge
3. Chomsky, N. (1976), Reflections on Language. Fontana/Collins, Glasgow

4. Collins English Dictionary (1999), Millennium edition. HarperCollins Publishers, Glasgow
5. Зыкова И.В. Практический курс английской лексикологии. – М.: Издательский центр «Академия», 2007. – 288 с.
6. A Course in Modern English Lexicology \ R.S. Ginzburg, S.S Khidekel and others. – М.: Vyssaya Skola, 1979. – 269 p.
7. Modern English Lexicology / L.E. Grinberg. – М., 1980. – 238 p.
8. Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. – Изд.3-е. – М.: Высшая школа, 1986. – 295 с.
9. Английская лексикология в выдержках и изречениях \ С.С. Хидекель и др. – Л.: Просвещение, 1975. – 238 с.

**«JISMONIY SIFATLARNI TARBIYALASHDA HARAKATLI O'YINLARNI QO'LLASH
USLUBIYATI»**

Xalimova Madinabonu Xusanboy qizi

*Andijon Mashinasozlik Instituti Sirtqi fakultet MSMSM (Metralogiyani standartlashtirish va Mahsulot sifati menejmenti) yo'nalishi 4-bosqich talabasi
Andijon viloyati Marhamat tumani 4-DMTT Jismoniy tarbiya o'qituvchisi*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada umumiy o'rta ta'lim maktablari jismoniy tarbiya darslarida o'quvchilarining jismoniy sifatlarini tarbiyalashda harakatli o'yinlarni qo'llash uslubiyati haqida bayon etilgan.*

Kalit so'zlar: *harakatli o'yinlar, jismoniy tarbiya darsi, jismoniy sifatlar .*

O'quvchi bolalar sog'ligini mustahkamlash va yosh sportchilarni tarbiyalashda harakatli o'yinlarning o'rni beqiyosdir. Buning isboti shundan iboratki, dars yoki trenirovka mashg'ulotlari davomida qo'llaniladigan standart va me'yoriy (chegaralangan) jismoniy mashqlar (yurish, yugurish, osilib chiqish, tortilish, oyoq va qo'llarni bukish-yozish, egilish va h.) aksariyat hollarda bolalar qiziqishini so'ndiradi, kayfiyatini tushiradi. Ko'pincha bunday mashg'ulotlar unumli o'tmaydi. Ko'pchilik mutaxassis olimlarning fikriga ko'ra, aynan harakatli o'yinlar sog'liqni kuchaytirish, jismoniy sifatlarini rivojlantirishda o'ta samarali vosita deb tan olingan (Bril, 1980; A.I.Lisitsina, T.U.Usmonxo'jaev, 1992; M.N.Jukov, 2002; G.I.Berger 2003; I.M.Korotkov, L.V.Bileeva 1982,2005,; M.A.Qurbonova, 2006, 2009).

Lekin, ushbu mutaxassislar sakrovchanlik sifatleri va umuman barcha jismoniy sifatlar hamda harakat ko'nikmalarini rivojlantirishda qo'llaniladigan harakatli o'yinlardan foydalanishdan avval shu o'yinlarni tashkil qilish, tartib-qoidalari, shart-sharoitlarir, pedagogik talablar haqida muayyan ma'lumotlarga ega bo'lishi zarurligini ta'kidlaydilar.

Azaldan ma'lumki, pedagog – trener va o'qituvchi – harakatli o'yinlar tashkilotchisi va boshqaruvchisi. Jismoniy tarbiya o'qituvchisi harakatli o'yinlarni tashkil qilish va o'tkazishda quyidagilarni nazarda tutish lozim: O'quvchilarning jismoniy barkamolligiga, salomatligining yaxshilanishiga, chiniqishiga, tana a'zolari va umumiy ish qobiliyatining o'sishiga yordam berish;

O'quvchilarda har xil sharoitlarda erkin harakat qila olish imkonini beradigan bilimlar va kerakli harakat malakalarini hosil qilish;

O'quvchilarda hayotiy faoliyatda yordam beradigan aqliy va irodaviy sifatlarini tarkib toptirish;

O'quvchilarni turli o'yinlar va jismoniy mashqlarga qiziqtirish, rejimga rioya qilishga odatlantirish;

O'quvchilarda harakatli o'yinlarni mustaqil holda tashkil etish va o'tkazish uchun zarur bilim va malakalar hosil qilish.

Harakatli o'yinlarni o'tkazishda o'qituvchining tashkilotchi va tarbiyachi sifatidagi vazifasi juda mas'uliyatlidir (I.M.Korotkov, 2009; L.V.Bileeva 2005, 2009; T.U.Usmonxo'jaev, 1992).

Darsda, shuningdek, turli o'yinlarni o'tkazish jarayonida o'rganiladigan materiallarning metodik jihatdan izchilligiga alohida e'tibor berish muhim ahamiyatga ega. Chunki izchillik birinchidan, darsning ta'limiy va tarbiyaviy vazifalarini to'g'ri hal qilish, ikkinchidan, dars materiallarini to'liq o'tishga erishish, uchinchidan, butun dars davomida har bir mashqni muayyan me'yorida amalga oshirish imkonini beradi.

Darsning boshida yoki o'rtasida zo'r e'tibor berishni va o'zaro muvofiq murakkab harakatlarni qilishni taqazo etadigan o'yin hamda mashqlar o'tkazilsa, dars oxirida o'quvchilarning tana a'zolarini birmuncha tinch holatga keltiradigan o'yin va mashqlarni o'tkazish kerak. Masalan, dars boshida bolalarning diqqatini to'plash uchun "O'ylab top", "Hamma o'z joyiga", "Man qilingan harakat" singari o'yinlar o'tkazilsa, darsning asosiy qismida "Quvnoq bolalar", "Qoch bolam, kelxat keldi" kabi serharakat o'yinlarni o'tkazish tavsiya etiladi.

O'rta yoshdagi o'quvchilar bilan darsning asosiy qismida "cho'pon, qo'y va bo'ri", "Oq tosh", "Oq ayiqlar" va boshqa o'yinlarni o'tkazish, darsning yakunlovchi qismida esa kam harakatli "Daqiqa", "To'g'ri burilish" o'yinlarni o'tkazish maqsadga muvofiqdir (T.Usmonxo'jaev, F.Xo'jayev).

Agar butun dars faqat o'yinlardan iborat bo'lsa, serharakat o'yinlarni kam harakatli o'yinlar bilan bir xil yo'sindagi o'yinlarni ikkinchi xil yo'sindagi o'yinlar bilan navbatlashtirib o'tish kerak.

Agar o'qituvchi bir sport turi texnikasining ayrim qismini o'yin orqali bolalarga o'rgatishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ysa, avval o'yinning mazmuni va yo'nalishini puxta o'ylab olishi zarur.

Masalan, "To'pni oldirma" yoki "To'p ilish" o'yinlari yordamida bolalarga to'p uzatish va ilib olish harakatlarini o'rgatish belgilangan bo'lsa, bu ishni faqat mazkur o'yinlar orqali amalga oshirib bo'lmaydi. Chunki o'ynayotganlarning asosiy e'tibori to'pni tez uzatish va ilib olish bilan band bo'lib, o'yin texnikasi elementlarini bajarish e'tibordan chetda qoladi. Agar bu ish tegishli metodik ko'rsatmalarga amal qilib va ba'zi bir o'zgarishlar kiritib o'tkaziladigan o'yinlar yordamida bajarilsa, maqsadga erishish mumkin (M.A.Qurbonova, 2006).

O'ynovchilarni ortiq charchatib qo'ymaslik hayajonli va ermak o'yinlarni ko'p o'tkazavermay, ularni bolalarning jismoniy tayyorgarlik darajasi va organizmi imkoniyatini hisobga olgan holda boshqa xildagi o'yin va mashqlar bilan qo'shib olib borish kerak.

Xushyor o'qituvchi ayrim bolalarning charchash belgilarini (rang o'chishini, harakatlari sustligini va o'yinni davom ettirish istagi yo'qligini) darhol sezib oladi.

Jismoniy tarbiya darsining muhim xususiyatlaridan biri vaqtdan unumli foydalanishdir. Bu tadbir darsni samarali o'tish imkonini beradi. O'qituvchi o'quvchilarni darsda faol qatnashtirish uchun barcha imkoniyatlardan foydalanishi, shuningdek, hamma o'quvchilarga beraladigan topshiriqlar bir me'yorda bo'lishiga erishish lozim.

Bunga esa har bir o'yin va har bir ishtirokchi uchun vaqtni aniq taqsimlash yo'li bilan erishish mumkin. Agar o'ynovchilar soni juda ko'p bo'lsa, bir necha guruh yoki komanda tuzish, topshiriqni bajarish uchun belgilanadigan vaqtni qisqartirish lozim.

O'yin paytida uning qoidalarini buzgan o'quvchilarni o'yindan chiqarib yuborish emas, balki ularga shtraf ochkolari berish orqali "jazolash" maqsadga muvofiqdir.

O'yin bo'linib qolishiga yo'l qo'yimaslik uchun unga yaxshi tayyorgarlik ko'rish, o'yin o'tkaziladigan joyni va kerakli asbob-uskunalarni oldindan taxt qilib qo'yish lozim.

O'qituvchi maktabning imkoniyatlari va o'quvchilarning tayyorgarlik darajasini hisobga olib, o'quv dasturida tavsiya etilgan o'yinlarni o'zgartirishi va ularga qo'shimchalar kiritishi mumkin.

Harakatli o'yinlarni o'quv yilning choraklari bo'yicha rejalashtirishda ob-havo sharoitlarini hisobga olish kerak, albatta. Masalan, O'zbekistonda dekabr, yanvar, fevral oylaridan boshqa paytlarda mashg'ulotlarni ochiq havoda o'tkazish mumkin. Biroq ob-havo yaxshi vaqtga mo'ljallangan "CHillak", "Oq tosh", "Qoziq", "Tegizsang-minasan", "Bayroq uchun kurash" singari o'yinlar rejalashtirilganida ehtiyoj uchun ularning o'rniga bino ichkarisida o'tkazsa bo'ladigan o'yinlarni ham belgilab qo'yish kerak (I.M.Korotkov, 1979, 2009; L.V.Bileeva 2005, 2009; T.U.Usmonxo'jayev, 1992).

Har bir chorak oxirida o'tkaziladigan tekshirish mashg'ulotlari uchun turli jismoniy mashqlardan iborat o'yinlarni rejalashtirish lozim. Bunday o'yinlar o'quvchilarning tayrgarligini, egallagan malakalarini, harakatlarining tezligi va o'zaro muvofiqligini sinab ko'rishda yordam beradi.

O'yin vaziyatida tez fikr yuritishni o'stirish maqsadi bilan o'yinning ayrim usullarini o'rgatishda sharoitga muvofiq holda o'yinga "raqib" o'yinchini kiritish ham mumkin.

Bolalar uchun harakatli o'yinlarning ahamiyati ularda muayyan jismoniy sifatlarni hosil qilish va ularni takomillashtirish bilan cheklanmaydi. Harakatli o'yinlar bolalarda intizomlilik, jamoada o'zini tuta bilish va uning sharafi, obro'si uchun kurashish, o'rtoqlariga beg'araz yordam berish kabi fazilatlarni ham shakllantiradi.

I-IV sinf o'quvchilarida uyushqoqlik bilan bir maromda yurish ko'nikmalarini hosil qilish uchun xorovodli (doira bo'lib aylanib raqsga tushiladigan, ashula aytiladigan) O'yinlarni, musiqa jo'rligida o'ynaladigan o'yinlarni, shuningdek, aytilayotgan she'r vazniga mos harakatlar bajariladigan o'yinlarni tanlash lozim. SHu maqsadda "Musiqa jo'rligida yurish", "Karusel", "O'ylab top", "Kimning ovozi" singari ommaviy o'yinlardan, shuningdek, "O'razan-bo'razan", "Pat", "Pr-r-r...", "Oq terakmi, ko'k terak" kabi milliy

o'yinlardan foydalanish mumkin. Bu o'yinlar juda oddiy va oson bo'lib, ulardan jismoniy tarbiya darslarida, xususan darsning boshi va oxirida samarali foydalanib kelinayotir (T.S.Usmonxo'jaev, F.Xo'jaev).

Turli harakatlarni bajarishda hayol va mustaqillikni o'stirishga bevosita yordam beradigan "Daqiqa", "Aniq burilish", "Kim keldi?" singari mazmunli o'yinlarni tanlash va o'tkazish ham muhimdir.

Agar bir nechta o'yin o'tkazilsa, ular turli yo'sinda bo'lishi, ularga har xil mashqlar va harakatlar kiritilishi lozim. O'qituvchi har bir darsning aniq vazifasini nazarda tutib, ana shu vazifani amalga oshirishga yordam beradigan o'yinlardan tanlashi kerak (T.S.Usmonxo'jaev, F.Xo'jaev, 1990,1992).

Kichik maktab yoshidagi o'quvchilarga mos harakatli o'yinlar jismoniy tarbiya darsining asosi hisoblanadi. Uning uchun maktab dasturida o'yinlar boshqa materiallarga nisbatan ko'proq o'rin oladi. Buning sababi shuki, dasturga kiritilgan har xil jismoniy mashqlarni bolalar turli o'yinlar vositasida osonroq idrok qiladilar va o'zlashtiradilar. Masalan, ularga yugurib kelib uzunlikka sakrashni o'rgatish bo'yicha alohida mashg'ulot o'tkazilsa, o'qituvchi qo'ygan vazifa amalda ko'rsatish, bajarish va qanday bajarilganini aniqlash, xatolarni tuzatish va hokazolar bolalar uchun zerikarli bo'ladi. Agar bu ishda "Bo'ri zovur ichida" o'yinidan foydalanilsa maqsadga osongina erishiladi.

III-IV sinflarda harakatli o'yinlarni asosan darsning asosiy va yakunlovchi qismida o'tkazish tavsiya etiladi, chunki dasturda darsning kirish qismida saf mashqlarini o'tkazish belgilangan.

O'yinlarda yugurish, sakrash, uloqtirish yoki irg'itish kabi harakatlar bajarilishiga alohida e'tibor berish lozim. Bu yoshdagi bolalar bilan asosan oddiy va o'rtacha murakkablikdagi o'yinlar o'tkaziladi. Agar bolalar yetarli darajada tayyorlangan bo'lsa, yanada murakkabroq, ya'ni komandalarga bo'linib ijro etiladigan o'yinlarni ham o'tkazish mumkin. Bolalar bu o'yinlarda "Bir kishi hamma uchun, hamma bir kishi uchun" printsiplari bo'yicha birgalikda harakat qilishni o'rganadilar. Bu hol butun jamoaning, komandadagi barcha ishtirokchilarning mas'uliyatini orttiradi. Komandali o'yinlar yetarli darajada chaqqonlik, hozirjavoblik, farosatlilik va jismoniy tayyorgarlikni talab qiladi va ayni vaqtda bu xususiyatlarni takomillashtiradi.

Jismoniy tarbiya darslari ko'pincha turli o'yinlardan iborat bo'ladi va ularga gimnastika hamda sport o'yinlarining asosiy turlari – basketbol, voleybol va hokazolar ham kiritiladi.

O'qituvchi harakatli o'yinlar yordamida jismoniy mashg'ulotlarni qiziqarli o'tkazadi va III-IV sinf o'quvchilarida turli harakat ko'nikmalarini hosil qiladi.

III-IV sinf o'quvchilari harakatli o'yinlarda qatnashganlarida ularning harakatlari faollashib, tartibli va aniqroq bo'lib boradi.

9-10 yoshli bolalarning o'yinlari birmuncha murakkablashtiriladi.

Agar o'qituvchi o'z oldiga o'quvchilarda sportning biror turi bo'yicha harakat ko'nikmalarini hosil qilish vazifasini qo'ysa, ayrim darslar shu vazifani bajarishda yordam

beradigan o'yinlardan iborat bo'lishi mumkin. SHuni ham nazarda tutish kerakki o'yin darslarini o'tkazish o'quvchilardan ayrim o'yin harakatlari ko'nikmalariga ega bo'lishni talab qiladi.

O'yin darslarini har o'quv choragining oxirgi o'n kunliklarida o'tkazish maqsadga muvofiqdir. Chunki, shunda o'qituvchiga bolalar qanday harakat ko'nikmalarini egallagani aniqlash imkonini beradi.

Harakatli o'yinlar III-IV sinf darslarida ham ancha keng o'rin oladi. Bu sinflardagi harakatli o'yinlar jismoniy tarbiya darslarida hosil qilingan harakat ko'nikmalarini takomillashtirish va mustahkamlash uchun xizmat qiladi. Darsning asosiy qismi muayyan vazifani amalga oshirishga, masalan, basketbol o'yinining asosiy elementlarini o'rgatishga doir o'yin materiallaridan iborat bo'lsa, uning kirish qismida "To'plar poygasi" singari harakatli o'yinlardan foydalanish mumkin. Bunday hollarda darsning asosiy qismiga "Ovchilar va o'rdaklar", "Otishma" o'yinlari kiritiladi.

O'yinlardan foydalanishda faqat ularning elementlari qanchalik tez bajarilganini emas, balki bajarilish sifatini ham alohida hisobga olish zarur (T.S.Usmonxo'jaev, 1990).

O'rta maktab yoshidagi o'quvchilar bilan o'tkaziladigan darslarda harakatli o'yinlar jismoniy tarbiyaning boshqa vositalariga o'rin bera boshlaydi. Ammo ana shu yoshdagi bolalarga har xil harakatli o'yinlar ham uyushtirib turiladi.

O'qituvchi harakatli o'yinlarni o'tkazishda uchun V-VII sinf o'quvchilarining yosh xususiyatlari ularning organizmi tezroq o'sishi bilan ifodalanishini unutmashligini va shuning uchun darslarda o'tkaziladigan mashg'ulotlar vaqtida uyushtiriladigan o'yinlarni asta-sekin murakkablashtirib, maqsadga muvofiqlashtirib berishi lozim.

O'yin jarayonida mazkur yoshdagi o'quvchilar haddan tashqari og'ir jismoniy harakat qilmasligi va o'qituvchi ularning har biriga tegishli munosabatda bo'lishi zarur.

V-VII sinflarda foydalaniladigan harakatli o'yinlar miqdori ancha kam bo'lib, ularning materiallari hajmi ta'lim-tarbiyaviy vazifalardan kelib chiqadi.

Mazkur sinflarda o'tkaziladigan harakatli o'yinlar tashkiliy jihatdan ham, harakatlarning mazmuni jihatdan ham birmuncha murakkabroq bo'ladi. Bunda sport elementlarini o'z ichiga olgan o'yinlarga, shuningdek, sport o'yinlariga kengroq o'rin beriladi.

V-VII sinflarda harakatli o'yinlarni darsning ikkinchi va uchinchi qismlarida o'tkazish tavsiya etiladi. Darsning asosiy qismida o'quvchilarni birorta murakkab sport o'yinini o'rganishga tayyorlash uchun darsning tayyorgarlik qismiga ba'zi o'yinlarni kiritish mumkin.

Harakatli o'yinlardan ko'zda tutiladigan asosiy maqsad o'quvchilarni sport o'yinlariga tayyorlashdir. Bunday o'yinlarda birorta sport o'yini texnikasi va taktikasining elementlari takomillashtiriladi.

Ishlab chiqilgan metodikaga asosan harakatli o'yinlardan foydalaniladigan darslar chorak oxirida, ta'til oldidan tekshirish normativlariga baho qo'yilganidan keyin o'tkaziladi. Darsning puxtarok bo'lishiga erishish, shuningdek, orttirilgan ko'nikmalarni mustahkamlash

va o'quvchilarga beriladigan nagruzkani oshirish maqsadida o'yinlarda darsning asosiy qismi so'ngida foydalanish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. M.A.Qurbonova, M.U. Qosimova Milliy va harakatli o'yinlar: O'quv-uslubiy qo'llanma. T., 2009, 66 b.
2. Usmanxodjayev T.S., Sh.X.Isroilov, A.A.Pulatov, Sh.A.Pulatov "Milliy va harakatli o'yinlar" Darslik. - Toshkent, 2015, 300 b.
3. Абдуллаев У. "Халқ ўйинлари миллий спорт турларини тиклаш ва аҳолини жисмоний тарбиялашда улардан кенг фойдаланиш усуллари" мавзусига бағишланган жумҳурият миллий-амалий анжуманининг тезислари. 19-20 апрель 1991 йил 1-қисм, Б-12-15.
4. Былеева Л., Коротков И., Яковлев В. Подвижные игры. (учебные пособие для институтов физической культуры). М.: Физкультура и спорт, 1974 г., 208 с.
5. Былеева Л.В. Подвижные игры: Практический материал: Учеб.пособие. – М.: ТВТ Дивизион, 2005, 277 с.
6. Қорабоев У. Ўзбек халқ ўйинлари Тошкент 2001. б 3-5

ZAMONAVIY TA'LIMDAGI MUAMMOLAR

Muhayyo Xolikulova Davlatjon Qizi

Farg'ona davlat universiteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim fakulteti Ta'lim va tarbiya nazariyasi va metodikasi yo'nalishi

Xolikulova Muhayyo

Ilmiy rahbarim D. Yuldasheva

Filologiya fanlari doktori (Ds) Maktabgacha ta'lim kafedrası dotsenti

Annotatsiya: *Maqolada muallif zamonaviy maktab ta'limi muammolarini eslatib o'tadi va ularni hal etish yo'llarini belgilab beradi, yoshlarni ta'lim jarayoniga jalb qilish uchun innovatsion yondashuvni taklif qiladi, shuningdek, ajdodlarimiz erishgan ulkan yutuqlarni sanab o'tkan holda, nima uchun bizning zamonamizda ilm-fan nuqtai nazaridan regress, shuningdek, hamma narsani yaxshiroq tomonga o'zgartirish uchun yechimlar taklif qiladi.*

Kalit so'zlari: *texnologik inqilob, innovatsiya, zamonaviy ta'lim tizimi.*

PROBLEMS OF MODERN EDUCATION

Abstract: *In the article, the author mentions the problems of Modern School Education and sets out the ways to solve them, offers an innovative approach to attracting young people to the educational process, and also, having listed the enormous achievements of our ancestors, he explains why in our time from the point of view of science, regress also offers solutions to change everything to.*

Keywords: *technological revolution, innovation, modern education system.*

KIRISH

Biz texnologik inqilob va tartibni shakllantirish davrida yashamoqdamiz. Kecha hayoliy tuyulgan narsa bugun oddiy va ommalashib bormoqda. Nanotexnologiyalar dunyosining ajoyib imkoniyatlari, genetik va bioinjeneriyaning ajoyib imkoniyatlari, axborot texnologiyalari biz uchun ochilmoqda. Bularning barchasi insoniyat xizmatiga aylandi. Kvant mexanikasi qanday qilib bizning cho'ntagimizda uyali telefonlar, smartfonlar bilan har qanday uyga ulkan tekis ekranli zamonaviy televizorlar, kompyuterlar, noutbuklar, planshetlar, "aqlli" changyutgichlar va uy robotlari bilan kirib kelganini sezmadik. Aloqa kosmosga ko'chib o'tdi va odamlar aloqa qilishlari uchun juda ko'p bulutli texnologiyalar ixtiro qilishdi.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Bolalar bog'chasi, maktab ostonasini endigina bosib o'tgan bolalarimiz nanokarbonli tizimlar, spin elektronigi, kvant kompyuterlari va gen muhandisligi tibbiyotining yanada ajoyib davrida yashashlari kerak bo'ladi.

Demak, zamonaviy ta'limning o'ta muhim vazifasi - bu bolalarda dunyoqarash va bu vazifaning asoslarini yaratishdir, ular bilan 15-20 yil ichida ular hayotlarining faol bosqichiga bermalol kirishadilar.

Bunday natijalarga erishish uchun, avvalambor, biz maktablarimizni sanitariya me'yorlariga moslashtirishimiz va ularni eng zamonaviy gadjetlar, projektorlar, so'nggi avlod kompyuterlari, yuqori tezlikdagi Internet va boshqa hokazo vositalar bilan ta'minlashimiz kerak.

Biroq, qulay binolar yaxshi ta'lim olish uchun yetarli emasligiga rozi bo'lishimiz kerak. Bizga professional o'qituvchilarning mehnati, o'qitishning yangi texnologiyalari va, albatta, ijod, sport, qo'shimcha ta'lim va boshqalar uchun imkoniyatlar kerak.

Bugun maktab qanday? Bu zamonaviy bolaning xususiyatlari va ehtiyojlariga qay darajada mos keladi? Maktabda o'quvchi o'zini qanday his qiladi? U u yerga borishni xohlaydimi? Bola maktabga qiziqadimi?

Ma'lum bir fikrlarga yondashadigan bo'lsak: bir tomondan, bitiruvchilarning kelajakdagi hayotning ba'zi jihatlariga tayyorligini baholash yildan-yilga o'sib bormoqda, ikkinchidan, bu jarayonga maktabning ta'siri shunchaki emas albatta.

Maktabga qiziqmaydigan o'quvchilarning ulushi o'sib bormoqda. «Qiziqishsiz o'rganish»ning tan olinilishi o'quvchilarning kattalar hayotiga tayyorligini shakllantirishda va hayotning ushbu bosqichining qashshoqlashuvida maktabning rolining pasayib ketishining alomatidir.

Tabiiyki, shu o'rinda savol tug'iladi: Maktablarning yoshlar hayotini shakllantirishdagi rolini baholashning amalda pasayish sabablari nimada?

Maktab va maktabdan tashqari sotsializatsiya o'rtasidagi sezilarli farq, asosan, kitob madaniyati va ommaviy Internet madaniyati o'rtasidagi to'qnashuv bilan bog'liq. Ushbu qarama-qarshilikda klassik maktab o'zining oqilligi, o'zini o'zi boshqarish, bilimga yo'naltirish va xotirani boyitish bilan hayotga tayyorgarlikning samarali shakli bo'lishni to'xtatadi. Xuddi shunday jiddiy sabab (va shu bilan birga bitiruvchilarning hayotiy pozitsiyasining natijasi) ularning maktab hayoti bilan bog'liq muammolarni hal qilishda faolligi yo'qligi. Ularning maktab hayotiga ta'siri asta-sekin o'sib borishiga qaramay, mohiyatan maktab o'quvchilari avtonomdirlar. Ularning aksariyati maktabni "ikkinchi uy" deb atashlari qiyin, garchi ular hayotlarining katta qismini shu yerda o'tkazganlar.

Ammo yaxshi maktab va yaxshi o'qituvchining mezonlari sodda va tushunarli: bolalar maktabga borishni xohlaganlarida, bolalar darslarga qatnashishni xohlashadi. Va biz bolalarni ko'pincha boshlang'ich maktabda o'qish motivatsiyasini yo'qotamiz (tabiiy, o'ziga xos motivatsiya).

Biz hammamiz zamonaviy bolaning xususiyatlari haqida gapirganda, o'qituvchilarning ham xususiyatlari haqida gapirib o'tish joiz. Zamonaviy o'qituvchi qanday bo'lishi kerak?

Nazarimda ideal va haqiqiy ustoz haqida talabalarning fikrini bilish qiziq tuyuladi. Bitiruvchilar ideal o'qituvchining fazilatlarini orasida birinchi o'rinda adolatni, haqiqiy talab sifatida esa talabchanlikni qo'yadilar.

Maktab hayotining ko'plab muammolari kerakli va dolzarblik o'rtasidagi farqda aks etadi. Bevosita oqibat - bu talabalarning o'qituvchilardan, o'z navbatida, o'qituvchilarni talabalardan chetlashtirishi.

Maktabdagi bolalar nafaqat bilimlarni o'rganadilar, balki hayot qonunlaridan chuqur ko'nikma hosil qiladilar, tuyulishi mumkinki, o'qituvchilar ularni maxsus o'rgatishmaydi. Shunday qilib, o'g'il va qiz bolalar juda yaxshi "o'rganadilar", ularning baholashi bilimga qaraganda ko'proq o'qituvchining munosabatiga bog'liq. Shunday qilib, so'rovda qatnashgan bitiruvchilarning 32,4 foizi baho o'qituvchining o'quvchiga bo'lgan munosabatini sezilarli darajada belgilaydi deb hisoblaydi. Bolalar konformizm fanini mukammal egallaydilar – "agar siz muammolarga duch kelishni istamasangiz, "xo'jayin-o'qituvchilar" ga itoat eting.

Tadqiqotlar, hatto universitetga kirishga tayyorgarlik paytida ham maktablarning «hissasi» kamayganligini qayd etdi. Bitiruvchilarning atigi 16 foizi o'zlarining tayyorgarligini universitetga kirish uchun yetarli deb hisoblashadi, respondentlarning 38 foizi salbiy javob berishadi, 41 foizi bu faqat ma'lum darajada yetarli deb hisoblashadi. Respondentlarning 53% «maktabda o'qitiladigan narsalarning yarmidan ko'pi mening hayotimda kerak bo'lmaydi» degan so'zlarga qo'shilishdi.

Respondentlarning atigi 45 foizi o'qituvchilar talabalarda mustaqil fikr yuritishni rag'batlantiradi, hatto bu o'qituvchining fikri bilan farq qilsa ham. Ammo buyuk o'qituvchi Yanush Korchzak "qulay va itoatkor bola, qoida tariqasida, birovga beparvo itoat etish odatini tarbiyalash natijasi, hatto undan ham achinarlisi, bu bolada o'ziga nisbatan qo'rquvni tarbiyalash," deb ogohlantirgan va bu komplekslarni shakllantirgan. Ma'lumki, psixologiyada har qanday majmua noto'g'ri o'z-o'zini hurmat qilishga asoslanadi va agar kelajakda kattalar undan past darajadagi (o'ziga ishonmaydigan) yoki undan kattaroq o'sib chiqishsa, bola qanday qilib ochilishi mumkin? – to'g'ri (o'z-o'zini yuqori baholash, bu bolaning haqiqiy imkoniyatlari va uning ijtimoiy intilishlari o'rtasidagi farqga olib keladi).

O'rta maktab o'quvchilari zamonaviy, har tomonlama tarbiyani shunday aniq belgilaydilar. Bizning har tomonlama ta'lim olishimiz uchun juda ko'p narsa kerakdek tuyuladi.

Bizning fikrimizcha, zamonaviy ta'lim tizimidagi asosiy muammolardan biri bu zamonaviy bolalarni tushunmaslik, bizning bolalarga nisbatan tubdan noto'g'ri munosabatimizdir. Avlod boshqacha va biz ular bilan dunyoqarashimiz asosida ishlashimiz zarur.

Zamonaviy bolani tushunish uchun biz unga ko'tarilishimiz kerak. Ha, biz aksariyat hollarda o'tgan asrning avlodimiz, ammo hozirgi asrda yashayapmiz, shuning uchun zamonaviy avlodni bilish va innovatsion tajribalarni, ta'lim va tarbiya texnologiyalarini o'zlashtirish endi biz uchun shunchaki muammo emas balki davlat talabi deb hisoblash mumkin.

Biz "innovatsiya" tushunchasiga fursatparvarlik deb qaramasligimiz kerak deb ta'kidladik. Ba'zida "innovatsiya" deb ataladigan narsa, ba'zida ish samaradorligini emas, balki ko'rgazmaga intilishdir.

"Innovatsiya" atamasi uning semantik ma'nolarining kengligi bilan tavsiflanadi va shuning uchun uni tushuntirish zarurati tug'iladi:

- bu har xil turdagi yangiliklarni yaratish va amalga oshirish;
- bu texnologiya va texnologiyalar avlodlarining o'zgarishi;
- bu shuningdek, madaniyatli hayotga berilgan ob'ektivdir. Muhim ahamiyatga ega bo'lgan innovatsion jarayon;

ijtimoiy amaliyotdagi va eng avvalo ta'limdagi o'zgarishlar rivojlanishning bir necha bosqichlaridan o'tadi:

1. Yangi g'oyaning tug'ilishi.
2. Ixtiro, ya'ni obyekt, moddiy yoki ma'naviy mahsulotda mujassam bo'lgan yangilik yaratish - namuna.
3. Innovatsiya (dastur), uning mohiyati yangilikni amaliy qo'llash muammolarini hal qilishda, uni takomillashtirishda.
4. Innovatsiyalarni tarqatish, uni keng tatbiq etish.

MUHOKAMA

Endi siz uchun zamonaviy umumiy ta'lim maktabining 8ta asosiy kamchiliklarini sanab o'tamiz.

1-muammo. Maxsus o'qitish tizimining yetishmasligi.

Zamonaviy ta'limning birinchi muammosi shundaki, aksariyat ta'lim dasturlari gumanitar, aniq va tabiiy fanlarni teng ravishda o'rganishni o'z ichiga oladi. Muayyan bolaning qiziqishlari va moyilliklari hisobga olinmaydi. Har bir fan o'z intizomini asosiy deb biladi va talabalarni maksimal darajada yuklashga harakat qiladi.

Faqatgina o'rta maktab o'quvchilari odatda profilni tanlash imkoniyatiga ega, hatto undan keyin ham barcha maktablarda emas. Bolalar nafratlanadigan va keraksiz mavzularga vaqt sarflashadi - bu zamonaviy maktab ta'limining muhim kamchiliklari.

2-muammo. Ishlash uchun poyga

Har bir maktab o'z reytingiga ega. U qanchalik baland bo'lsa, ta'lim tashkiloti shuncha ko'p imtiyozlarga ega. Reyting ko'plab ko'rsatkichlardan iborat. Bu umumiy ta'lim maktablarida yuqorida ta'kidlangan muammoga olib keladi.

Ko'pincha, taxminlar haqiqiy bilim bilan bog'liq emas. Bundan tashqari, ko'plab talabalar uchun sinflar komplekslar yaratadi va maktabdagi bezorilik va boshqa muammolarga sabab bo'ladi.

3-muammo. Byurokратиya

Formalizm maktab hayotining barcha sohalarini qamrab oladi - elektron jurnallardan tortib, taniqli "to'rtta hujayra ikkitadan o'ngga". Birinchi sinfdan boshlab bolani "Sen qog'ozsiz bug'san" qoidasiga o'rgatishadi va o'nlab keraksiz qoidalarni bajarishga majbur qilishadi, bu esa ta'lim sohasida yangi muammolarni keltirib chiqaradi.

4-muammo. Talabalarni tayyorlashning har xil darajasi

Ba'zi ota-onalar farzandlarini maktabga o'zlari tayyorlaydilar, boshqalari bu o'qituvchilarning mas'uliyati sohasi deb hisoblashadi. Ba'zi bolalar uch yoshida o'qiydilar va hisoblashadi, boshqalari esa hisoblangan narsalarga qo'shilishadi va keyin bir sinfdan 30-40 mutlaqo boshqa bolalar to'planishadi.

Rahbarlar va ularga bo'ysunuvchilarning paydo bo'lishi ajablanarli emas va bu zamonaviy maktab uchun ham o'ziga xos muammo. Klassik maktab tizimi u yoki bu manfaatlarni hisobga olmaydi. Materialni tezda anglagan bolalar sinfdan zerikishadi va maxsus yondashuvga muhtoj bo'lganlar doimiy stressda.

5-muammo. Ta'lim samaradorligining pastligi

Maktabdagi klassik dars 45 daqiqa davom etadi. Ulardan 10-15tasi tashkiliy masalalarga (hamma joyida bo'ladimi, kim navbatchi va hokazo), yana 10-15tasi uy vazifasini tekshirish va tushuntirishga sarflanadi. Sinf tinch bo'lishi va o'quvchilarning sabotajiga yo'l qo'ymaslik sharti bilan yangi materialni kiritish uchun 15-20 daqiqa vaqt qoladi. Bunday rejim maktabdagi ta'lim sifatiga salbiy ta'sir qiladi.

6-muammo. Katta uy vazifasi

Darsda o'tishga ulgurmagan hamma narsa uyda ishlanadi.

Boshlang'ich maktabda uy vazifasini bajarish uchun 1,5-2 soat, 6-sinfdan 2,5 soat, 9-sinfdan 3,5 soat vaqt talab etiladi. Haqiqiy raqamlar ancha yuqori. Uy vazifasi ko'pincha juda katta bo'lib, darslarga kechikishingizga to'g'ri keladi. Ayniqsa, agar bola o'zini o'zi yetarli darajada ta'minlamasa va onasi va otasi ishdan kelib, topshiriqlarda yordam berishini kutib tursa. Zamonaviy ta'limning ushbu dolzarb muammosi ko'plab ota-onalarni tashvishga solmoqda.

7-muammo. Yosh o'qituvchilarning malakasi pastligi

Ta'lim natijalariga bo'lgan qiziqishning sustligi yosh va tajribali o'qituvchilarda namoyon bo'ladi. Bu yurtimizda zamonaviy maktab tizimida keng tarqalgan muammo.

Birinchi bo'lib munosib ish haqi olish uchun ko'proq soat, sinfga rahbarlik qilish va o'qitish kerak. Shu bilan birga, o'qitish sifati ko'p narsalarni talab qiladi. O'qituvchilarning darslariga tayyorgarlik ko'rish uchun vaqti yo'q; og'ir yuk muqarrar ravishda jismoniy va hissiy charchashga olib keladi.

8-muammo. Eskirgan ish usullari

Keksa o'qituvchilar ko'pincha elektron hujjat aylanishiga moslasha olmaydilar, eng muhimi, ular yangi avlod qadriyatlarini tushunmaydilar. Shuning uchun, ular faqat "nafaqaga chiqqunga qadar ishlashni tugatish" uchun ishlashga borishadi va ba'zida hayotdan noroziligini ochiq namoyish qiladilar. Ammo bunday o'qituvchilar ko'pchilikni tashkil qiladi va ularning yondashuvi, shubhasiz, zamonaviy ta'limning kamchiliklari.

NATIJA

An'anaviy maktab tizimida ko'plab muammolar va kamchiliklar mavjud va ularni isloh qilish kerak.

Yurtboshimiz Shavkat Mirziyoev 2021-yilni "Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va aholi salomatligini mustahkamlash yili" deb e'lon qilgani bejiz emas albatta.

"Umuman olganda, har qanday jamiyat taraqqiyotida hal qiluvchi rolni ushbu jamiyatning kelajagi bog'liq bo'lgan yosh avlodning sog'lom va barkamol rivojlanishi o'ynaydi. Shuning uchun islohotlarimizni kengaytirish va samaradorligini yanada oshirish masalalarida biz zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lgan g'ayratli, tashabbuskor, har tomonlama rivojlangan yoshlarimizni o'zimizga tayanch deb bilamiz", dedilar davlatimiz rahbari. Ular mamlakatda yangi Uyg'onish davrining poydevorini shakllantirish uchun yangi Xorazmiy, Beruniy, Ibn Sino, Ulug'bek, Navoiy va Boburlarni tarbiyalash uchun muhit va sharoit yaratish zarurligini ta'kidladilar.

XULOSA :

"Bizning eng katta ustuvor vazifamiz yoshlarga ulkan maqsadlar qo'yish va ularga erishish uchun imkoniyat berishdir. Shundagina bolalarimiz xalqimizning azaliy orzularini amalga oshiradigan haqiqiy kuchga aylanadi", dedilar prezident.

REFERENCES :

1. The ideal appearance of a modern teacher // AK Aripova, KS Khodjayeva - ACADEMICIA: An International Multidisciplinary ..., 2020.
2. Межкультурная коммуникация-как необходимый процесс глобализации // А.Арипова, 2019.
3. The Live Word Is An Important Tool That Constitutes The Content-Essence Of The Oratory Art // A.A.Khasanovna - The American Journal of Social Science and Education ..., 2021

MAKTAB O'QITUVCHILARI ZAMONAVIY PROFESSIOGRAMMASIDA PEDAGOGIK IMIJ KOMPONENTLARINI TAKOMILLASHTIRISH TEXNOLOGIYASI

Qashqadaryo viloyati
57-maktab o'qtuvchisi
Dilrabo Toshtemirov

Annotatsiya: *Ushbu maqolada aktab o'qituvchilari zamonaviy professioqrammasida pedagogik imij komponentlarini takomillashtirish texnologiyasi Pedagog imijini yaratish – bu uning yuzi, kiyinishi, qalbi, sog'lom fikri, muomala madaniyati, boshqaruvchilik san'atini mukammal egallovchi shaxs, kompetentlik: bilimi, tafakkuri, kasbiy mahorati, farosati, kamtar, xushmuomalali kabi insoniy fazilatlar, go'zallik, axloqiylik, o'git va ibrat, ustoz va shogird an'analariga tayangan holda insonning nufuzini ko'tarish, obro'yini oshirish, hurmatga sazovor bo'lishdir.*

Kalit so'zlar: *Qat'iy, verbal, kinetik, korxonona, korporatsiya, vizual.*

Rahbar imijini taqdim etish – birinchi ta'surot qoldirish. Menkonsepsiyasi, qabul qilish. Vositalari: muloqot o'rnatish, tabassum qilish, qo'l siqib ko'rishish, ismi sharifi bilan chaqirish, vizitkalar bilan almashish, do'stona munosabat o'rnatishda xajviyadan foydalanish, ko'z qarashlarda so'zlarni ifoda etish. Ko'zlar inson qalbining ko'zgusi hisoblanadi. Qat'iy, o'ziga ishonch qarashlar – qat'iyatli imij sanaladi. Atrofdagilarga innovatsiyani olib kirish.

Imijni boshqarish – vaqtdan unumli foydalanish, yozma ish yuritish, qattiq ruhiy holat, hayajonni boshqarish. Vositalari: sog'lom turmush tarzini ta'minlash (uyda, ishda), uy, ishxona, farzand tarbiyasi, xizmat safarlari orasidagi tenglikni saqlash, ong ostida omadni dasturlash (programmallashtirish), his-hayajonni oldini olishda o'z vaqtida muammolarni hal qilish, hamkorlik munosabatlarini mustahkamlash, mehnat unumdorligini oshirish, o'ziga hamda atrofdagilarga real yondashuv, uyishxonada emotsional his-hayajonni bartaraf etishda madaniyatni rivojlantirish, innovatsiyani pozitiv qabul qilish, turli his-hayajonni bartaraf etish monitoringini olib borish, g'oyalar yo'nalishlarini o'zgartirish ya'ni ba'zan biz "ovuntirish" usuli ham deyishimiz mumkin.

Ob'ektiv – sub'ektiv. Bu tashkilot (korxonona, korporatsiya) faoliyatining sirdagi ko'rinishlari sifatida tushuniladi. Bunda tashkilot (korxonona, korporatsiya) mahsuloti, xodimlarining uniformasi va xulq-atvor uslubi, korporatsiya doirasidagi munosabatlar kiradi.

Tabiiy – sun'iy. Tashkilot imijini ikki xil usul yordamida yaratish mumkin. Birinchisi, kompaniya tovarlarini xarid qilish, xizmatlaridan foydalanish. Ikkinchisi, o'ziga vazifa "yuklash" xususiyatlariga qaratilgan.

Kognitiv – emotsional. Tashkilot imiji xayoliy obrazlar va ruhiy komponentlar yig'indisi sifatida tavsiflanadi. Xayoliy obrazlarga kognitiv jarayon tavsiflari, ya'ni eshitish va ko'rish orqali axborot olinganidan so'ng yaratiladigan obrazlar vositasida fikrlash tizimlari kiradi. Imijning emotsional jihatlariga ayni holda assotsiatsiyalar, sezgilar, ruhiy holatning shaxsiy xususiyatlari, sharoit ta'siri va hokazolar kiritiladi.

Imij vazifalari:

Hozirgi zamon odamini tarbiyalash;

-turli soha mutaxassislari kasbiy mahoratini oshirish;

-kasbiy faoliyatning piar bo'yicha mutaxassis, stilist, imijmeyker kabi turlarini farqlash;

-odamlarga xos bo'lgan jismoniy tortinchoqlikni engish va ularning ma'naviy boy dunyosini namoyon etishga yordam berish;

-shaxsda yashirinib yotgan ijobiy fazilatlarni aniqlash va ularni ro'yobga chiqarishga yordam berish;

-turli yoshdagi odamlarga imij haqida bilimlar berish, ularni o'zlashtirishda hamda shaxslararo va ishga doir munosabatlarni yo'lga qo'yishda ushbu bilimlardan mohirona foydalanishda ko'maklashish.

Ilm-fan, texnika, ishlab chiqarish va texnologiyaning jadal rivojlanishi jamiyat hayotining barcha sohalarida taraqqiyotining yangi istiqbollarini ochib berdi. Insoniyatning davlat va jamiyat qurilishiga doir asriy tajribalari ijtimoiy munosabatlarni yangicha yondashuvlar asosida tartibga solish borasidagi ilg'or yondashuvlarning qaror toptirilishiga olib keldi.

Mamlakatimizda ta'lim taraqqiyotning dolzarb bosqichi yangi federal standartlari (ikkinchi) avlod amalga oshirish asoslanadi. takomillashtirish va ta'lim optimallashtirish kiritsin maktablar va o'qituvchilar guruhlar oldin. maktablarining barcha darajadagi tashqari, bu standartlar maktabgacha joriy etildi.

Ta'lim innovatsion jarayonlar bolalar boo'chalari, maktablar, litsey va sport maktablarida mavjud muammolar ko'p hal qaratilgan. Avvalo e'tibor ta'limi vazirligi texnik kadrlar tayyorlash tizimini takomillashtirish berildi. Bu talabalar va ularning ustoz o'rtasida axborot almashinuvini samaradorligini oshirish imkonini beradi. ta'lim va maktabgacha ta'lim muassasalari devorlari paydo innovatsion axborot texnologiyalari, isloh qilish va o'quv jarayonini takomillashtirish uchun yangi ta'lim muhiti yaratish imkonini berdi.

Shunday qilib, pedagogik nima yangilik? Ingliz tilida soʻz kerakli natijaga ishlab chiqarish uchun minimal vaqt, moddiy va intellektual resurslarni jalb yangi koʻnikmalar, texnik, shakllari, foydalanish kabi tovushlar. ‘Pedagogik innovatsiyalar’ tushunchasi bir shunga oʻxshash maʼnoga, biroq ilovalar tor doiradagi ega. Yaqinda oʻzgartirish aloqa nafaqat mamlakatimiz iqtisodiy hayoti, balki intellektual faoliyat (universitetlar, maktablar, maktab oldin).

Pedagogik innovatsion nima? ning batafsil muddatini koʻrib chiqaylik. Avvalo, biz turli qismlarida, shuningdek, butun tizimini individual komponentlarini xususiyatlarini oshirish, taʼlim, atrof-muhit oʻzgartirish hissa mumkin maqsadli harakatlar baʼzi turdagi haqida bormoqda.

taʼlim sohasidagi innovatsion jarayonlar uchun qidiruv va yangi texnik, texnologiyalar, fondlari, dasturlari ishlab chiqish bilan booʻliq.

Yangi dasturlar uchun bunday faoliyat qoʻnoʻiroqlar, oʻquv jarayoniga ularning joriy oʻz ahamiyatini va ahamiyatini qayta oʻylab.

A maxsus joy oʻqituvchilar va talabalar, sotib olingan bilim tasnifi mezonlarini oʻzgarishi oʻrtasidagi oʻzaro tashkil beriladi.

ta'lim jarayonida pedagogik innovatsiyalar yangilangan texnologiyasi ta'lim va yosh avlodni tarbiyalash foydalanishni o'z ichiga oladi. Ular siz amaliyotga yangi ta'lim tizimini yo'lga qo'yish mumkin orqali bir vositasi bo'lib xizmat qiladi. Bunday ta'lim, uning psixologik va fiziologik xususiyatlari, vazifalarni keyingi amalga oshirish ko'rinishida mumkin bola ta'lim va o'quv jarayonining yo'nalishini hisoblanadi. Bu zamonaviy pedagogik innovatsiyalar murakkab muammolarni hal qilish uchun ijodiy metodlarni topish, ishlash innovatsion mexanizmlarini rivojlantirishga hissa kerak, normal ijodiy jarayonning o'zgartirish.

Innovatsion maqsad. Barcha uning birinchi an'anaviy ta'lim tizimi bilan solishtirganda shaxs xususiyatlari sifatini o'zgarishlarni qabul qilinadi. Xuddi shunday o'zgarishlar, ularning tabiiy mayl bir ochilish bor maksimal darajada, bolalar noan'anaviy ijodiy fikrlash hosil ta'lim va tarbiya dasturlari o'qituvchilarning amaliy faoliyatni amalga oshirish mumkin bo'ladi. ta'lim barcha yangiliklar mustaqillik yosh avlod, ta'lim faoliyati davomida shakllangan kundalik hayot tajribamiz, foydalanish uchun ilm-fan, ularning innovatsion yutuqlarini tushunish istagi rivojlantirish bilan boo'liq.

Innovatsiya navlari. Pedagogik innovatsiyalar tasniflash quyidagi variantlardan ajratish o'z ichiga oladi:

- sinf-dars tizimi foydalanish bilan treninglar tashkil etish;
- ixtisoslashtirilgan sinflar shakllantirish;
- o'quv jarayoni o'yin texnikasi dastur.

Innovatsiya ilmiy-tadqiqot faoliyati bilan uning jalb qilish orqali zarur bilim o'xshatmoq uchun talaba beruvchi, klassik va dars tizimidan tark va dizayn texnik ariza beradi. Alohida e'tibor o'qituvchi va talaba, ota-onalar va o'quvchilar o'rtasidagi uzoq hamkorlikning mikrosxemalar yaratishga alohida e'tibor qaratilmoqda. Bu mumtoz vazifa tizimida saqlab qolish yoki baland bo'lishi mumkin. Yana bir qiziqarli trend maxsus (individual) ta'lim usullari va dasturlarini yaratish kabi pedagogik bir yangilik.

ASOSIY ADABIYOTLAR:

1. 5111700 – Boshlang'ich ta'lim va sport-tarbiyaviy ish. Fan dasturlari. T., 2020-yil.
2. Mavlonova R.A., To'raeva O.T., Xoliqberdiev K.M. -«Pedagogika» T., «O'qituvchi » - 2008-y.
3. M.X.Toxtaxodjaevaning umumiy tahriri ostida. "Pedagogika" – T.: Faylasuflar Milliy jamiyati, 2010-y.
4. Yo'ldoshev J.G', S.Hasanov, M.Shirinov. "Magistrantlarni kasbiy pedagogik faoliyatga tayyorlash. O'quv metodik qo'llanma. Fan va texnologiyalar. T: 2011-y.
5. Juraev R.H., Tolipov U.Q., SHaripov SH.S., "Uzluksiz ta'lim tizimida o'quvchilarni kasbhunarga yo'nalitirishning ilmiy-pedagogik asoslari" T.: Fan nashiryoti, 2004- yil.
6. M.Nuritdinova. "Tabiatshunoslik o'qitish metodikasi" T.: O'qituvchi 2005-yil.
7. Mavlonova R.A, Sanaqulov X.R, Xodieva D.P. Mehnat va uni o'qitish metodikasi. TDPU, O'quv qo'llanma. 2007-yil.
8. Qosimova K., Matjonov S., G'ulomova X., Yo'ldosheva SH., Sariev SH. Ona tili o'qitish metodikasi. –T.: Noshir, 2009. –163 b.

TEKNIK YO'NALISHIDA TA'LIM OLAYOTGAN TALABALARNI KREDIT-MODUL TIZIMI SHARTLARI ASOSIDA O'QITISH

Mashrapov Qaxramon Olimjonovich
Djurayeva Dildora Umarjonovna
Namangan muhandislik-qurilish instituti

Ushbu ilmiy maqolada: kredit-modul tizimi to'g'risida tushuncha hamda texnik sohasidagi oliy ta'lim muassasalarida tahsil olayotgan talabalarning o'z mutaxassisliklari bo'yicha yetuk kadr bo'lib yetishishlarida kredit-modul tizimining o'rni haqida ma'lumot berib o'tilgan.

В данной научной статье: дается представление о кредитно-модульной системе и роли кредитно-модульной системы в развитии студентов, обучающихся в высших учебных заведениях в сфере строительства, как зрелых кадров по своим специальностям.

This scientific article: provides an understanding of the credit-module system and the role of the credit-module system in the development of students studying in higher education institutions in the field of construction as mature personnel in their specialties.

Kalit so'zlar: texnika, oliy ta'lim, mutaxassis, talaba, mehnat, yuk, kadr, semester, kredit-modul.

Ключевые слова: техника, высшее образование, специалист, студент, труд, нагрузка, кадры, семестр, кредитный модуль.

Key words: technique, higher education, specialist, student, labor, load, personnel, semester, credit module

KIRISH

Bugungi kunda barcha sohalarda faoliyat olib borayotgan kadrlarni bilimli, o'z mutaxassisliklari bo'yicha yetuk kadr bo'lib yetishishlari muhim vazifa sifatida qaralib kelinmoqda. Bu esa oliy ta'lim muassasalariga katta mas'uliyat yuklaydi. Shunday ekan oliy ta'lim muassasalarida talabalar o'z mutaxassisliklari bo'yicha bilimli, yetuk kadr bo'lishlari uchun bilim berish usullarini zamon talabi darajasida olib borish maqsadga muvofiqdir. Qurilish sohasi yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarni bilimini oshirish ham yurtimizda zamonaviy texnikalar va texnika sohaslarini rivojlanishiga olibkeladi. Bugun texnika yo'nalishi sohaslarini rivojlantirish uchun yurtimizda barcha shart-sharoitlar yaratilib berilmoqda. Bu ishlarning jadal sohada rivojlanishi uchun texnika sohasiga kadrlarni yetkazib beruvchi OTMlarida o'qitish tizimi bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tkazilmoqda.

OTMlarining kredit-modul tizimiga o'tkazish jarayonning dastlabki qadami 2019 yil 8 oktyabr PF-5847 sonli O'zbekiston Respublikasi Prezidentining "O'zbekiston Respublikasi

Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoniga muvofiq, oliy ta'lim muassasalarida o'quv jarayonini bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tkazish, xalqaro tajribalardan kelib chiqib, oliy ta'limning ilg'or standartlarini joriy etish, o'quv dasturlarida nazariy bilim olishga yo'naltirilgan ta'limdan amaliy ko'nikmalarni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim tizimiga bosqichma-bosqich o'tish, oliy ta'lim mazmunini sifat jihatidan yangi bosqichga ko'tarish. Kadrlar tayyorlashni tashkil etishni yanada takomillashtirish uchun respublikamiz va xorijiy mamlakatlarning oliy o'quv yurtlarining ilg'or tajribalarini hisobga olgan holda, kasbiy munosabatning munosib darajasini ta'minlash, ularning dunyoqarashini va bilimini kengaytirish, o'z-o'zini o'qishga rag'batlantirishi uchun shart-sharoit yaratishdan iboratligi takidlab o'tilgan[1]. Bu qabul qilingan farmondan so'ng O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o'tkazish ishlari amalga oshirilmoqda.

Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 31 dekabrda qabul qilingan "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi[2] qaroridan so'ng O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimida o'quv jarayonini kredit-modul tizimiga o'tkazish bo'yicha katta jarayon boshlandi. Dastlab 2020-2021 o'quv yilidan 2 tadan 33 tagacha bo'lgan oliy ta'lim muassasalari kredit-modul tizimiga o'tkazildi. Oliy ta'lim muassasalarining kredit-modul tizimiga o'tkazishdan maqsad xalqaro e'tirof etilgan tashkilotlar (Quacquarelli Symonds World University Rankings, Times Nigher Education yoki Academic Ranking of World Universities) reytingining birinchi 1000 ta va 500 ta o'rindagi oliy ta'lim muassasalari ro'yxatiga kiritish va O'zbekiston Respublikasini Bolonya deklaratsiyasiga a'zo bo'lishini ta'minlash[4].

ASOSIY QISM

Xo'sh o'qitishning kredit-modul tizimi o'zi nima?

Yuqoridagi savollarga javob berib o'tsak:

Modul—bu, bir nechta fan hamda kurslar o'rganiladigan o'quv rejasining bir qismi. U talabalarda ma'lum bir bilim va ko'nikma hosil qilish, tahliliy-mantiqiy mushohada yuritish salohiyatiga ega bo'lishiga qaratilgan bir nechta fanlar (kurslar) majmui hisoblanadi. Xorijiy tajribaga ko'ra, kredit-modul tizimida o'quv jarayoni har semestrda 2 — 4tagacha moduldan iborat bo'ladi. Modulda jamlangan fanlar osondan murakkablik sari, nazariy-uslubiy fanlardan amaliy fanlarga qarab hamda mantiqiy jihatdan bir-birini o'zaro uzviy to'ldirish prinsipi asosida shakllantiriladi[5].

Kredit (credit)— talabaning alohida ta'lim yo'nalishi yoki dasturi (kurs) bo'yicha fanlarni o'qib o'rganishi va o'zlashtirishi uchun sarflangan o'quv yuklamasining (vaqtning) o'lchov birligidir. Kredit — talabaning me'yoriy hujjat bilan belgilangan, odatda bir hafta davomida auditoriyada va mustaqil ravishda ta'lim olishi uchun ajratilgan minimal vaqt o'lchovidir. Talabaga kredit ma'lum bir fandan belgilangan topshiriqlarni bajarib, yakuniy imtihondan muvaffaqiyatli o'tgandan so'ng beriladi. Har bir talaba kelajakda tanlagan yo'nalishi va mutaxassisligi bo'yicha diplomga ega bo'lishi uchun kreditlarni yig'ib borishi

lozim. To'plangan kredit talabaga butun umr davomida o'zining malakasini oshirib borish yoki qo'shimcha oliy ma'lumot olishiga xizmat qilib boraveradi. Iqtisodiy tilda aytganda, to'plangan kredit talabani akademik "aktivi"ga aylanib boradi[6].

Texnika yo'nalishida tahsil olayotgan talabalarni bilimni yanada oshirish ularni mehnat bozorida raqobatbardoshligini ta'minlash uchun o'qitishning yangicha usulini ya'ni o'qitishning "Kredit-modul" tizimini joriy qilish maqsadga muvofiqdir. Bu tizimda amaldagi an'anaviy (kredit-modul tizimi yo'lga qo'yilmagan texnik yo'nalishdagi OTMlar uchun) o'qitish tizimidan farqli o'laroq o'qitishning kredit-modul tizimida majburiy fanlardan tashqari tanlov fanlari hamda talabani shaxsiy dars jadvali bo'ladi. Talabalar o'qishdan haydalmaydi yoki kursdan-kursga qolmaydi. Qaysi fandan belgilangan kreditlarni yig'a olmasa, faqat o'sha fanning o'zidan qayta imtihon topshiradi. Oliy ma'lumot olganligi to'g'risidagi diplom esa belgilangan kreditlarni yiqqanidan so'nggina beriladi. Semestr yakunida talabalar bahosining 50 foizini fan o'qituvchisi, 50 foizini universitet rahbariyati tomonidan qo'yiladi. Ya'ni, bir semester davomida oraliq nazorat, uyga vazifalar va amaliy mashg'ulot (laboratoriya) ishlarini professor-o'qituvchilar baholaydi. Yakuniy nazorat OTM rahbariyati tomonidan olinadi. Unda fan o'qituvchilari ishtirok etmaydi.

Kreditlarni yig'ish uchun talabadan darslarda qatnashish, berilgan vazifalarni vaqtida bajarish, o'z bilim saviyasini namoyon etish talab etiladi. O'zlashtirishi yuqori talabalar mustaqil ish mavzularini o'rganib, ularni muddatidan oldin topshirishi mumkin. Bu bo'lajak mutaxassislarining vaqtini tejaydi. Zimmasidagi "yuk" dan xalos bo'lganlar semester yakuniga qadar qolgan vaqtini amaliy mashg'ulotlarga sarflaydi. Misol uchun, talaba bir semestrda 30 (bir o'quv yilida 60) kredit yig'ishi kerak. Unga "Qurilish materiallari va buyumlari" fanidan 8 kredit ajratilgan bo'lsa, bundan 4 kreditni ma'ruza mashg'ulotidan, qolgan 4 kreditni esa amaliy mashg'ulotdan to'playdi. Agar u "Qurilish materiallari va buyumlari" fanini o'zlashtira olmasa, unga ta'til vaqti bu fanni qayta o'qish imkoni beriladi. Lekin bu imkoniyat — pullik. Bir kredit qiymati o'quv yili davomidagi ta'lim olish uchun to'planadigan umumiy summani kreditlar miqdoriga bo'lish yo'li bilan aniqlanadi. Deylik, to'lov-shartnoma puli 10500000 so'm bo'lsa, bu raqam 60 ga bo'linadi. Hosil bo'lgan bo'linma (175000) bir kredit bahosi. Demak, ushbu bo'linmani "Avtomobillarni ishlab chiqarish va ta'mirlash" fani uchun ajratilgan kredit — 8 ga ko'paytirsak, qayta o'qish fani narxi (1400 000) kelib chiqadi. Shu summa evaziga "Qurilish materiallari va buyumlari" fanini qayta o'qishi va imtihon topshirishi va kerakli kredit birliklarini yig'ishi mumkin.

Bu tizimda hatto davlat granti asosida o'qishga qabul qilinganlar ham agarda belgilangan fanlardan kerakli kreditlarni to'play olmasa qaysi fandan to'play olmagan kreditni topshirish uchun belgilangan summani to'lagan holda qayta o'qib belgilangan kreditni to'playdi. Kim ortiqcha pul to'lashni xoxlaydi albatta hech kim. Ko'rinib turibdiki bu tizim har bir talabani o'z ustida ishlashni, fanlardan berilgan topshiriqlarni o'z vaqtida topshirishlarini taqazo etadi. An'anaviy tizimda talabalar o'rganishi kerak bo'lgan fanlar soni ko'p va qolaversa nazariy mashg'ulotlarga ko'p dars soati ajratilgan va talabalarning

ko'p vaqti auditoriyalarda o'tmoqda. Bunda esa talabalarning fanlardan berilgan topshiriqlar uchun tayyorlanishlariga vaqtlari yetishmasdan ko'plab qiyinchiliklarga duch kelishlariga sabab bo'lmoqda. O'qitishning kredit-modul tizimida esa fanlar qisqartiriladi va asosan mutaxassislikka yo'naltiriladi mashg'ulotlar 50% nazariy (auditoriyada) 50% amaliy, mustaqil ta'lim mashg'uloti xissasiga to'g'ri keladi. Bundan ko'rinib turibdiki talabalarning fanlardan mustaqil tayyorlanishlari uchun vaqtlari ko'proq. Talabalar fanlardan berilgan topshiriqlarni o'z vaqtida topshirishlariga imkon yaratadi. Rivojlangan davlatlarda o'qitishning kredit-modul tizimi tajribadan o'tib o'z samarasini bermoqda. Bu tizimning texnik yo'nalishlarga ixtisoslashtirilgan OTMlarida joriy qilinishi o'qitish sifatini oshirish, shaffoflikni ta'minlash, ta'lim oluvchining haqiqiy bilimini yuzaga chiqarish hamda talabaning mustaqil o'qib-o'rganib, o'z ustida ishlash, bilim olish imkonini beradi. Texnik yo'nalishlarda o'qitishning kredit-modul tizimini qo'llash albatta OTMning nufuzini oshishiga, texnik yo'nalishidagi OTMni tamomlayotgan talabalarning mehnat bozorida o'z o'rinlarini topishda hech qanday qiyinchiliklarga duch kelmasliklariga katta yordam beradi. Bu esa albatta texnik yo'nalishdagi OTM talabalariga mehnat bozorida taklif ko'p bo'lishiga va kelajakda yetuk kadr bo'lib yetishishidan dalolatdir.

XULOSALAR:

O'tkazilgan ilmiy-tadqiqot natijalarida quyidagi yangi xulosalar olindi:

1. Kredit-modul tizimining mazmun mohiyatini talabalar to'la qonli tushunib yetdilar;
2. Kredit-modul tizimida talabalar fanlardan joriy, oraliq, yakuniy nazoratlarni topshirish va baholanish tartibini tushunib yetdilar;
3. Ilmiy-tadqiqot so'ngida kredit-modul tizimi talabalarning o'z mutaxassisliklari bo'yicha yetuk kadr bo'lib yetishishlarida muhim ahamiyatga ega ekanligi to'g'risida xulosa qilindi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabr PF-5847 sonli "O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish Konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi farmoni.
2. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020 yil 31 dekabrda qabul qilingan "Oliy ta'lim muassasalarida ta'lim jarayonini tashkil etish bilan bog'liq tizimni takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi qarori.
3. Q.Mashrapovning "O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimiga kredit-modul tizimining kirishi undagi muammolar va unga yechimlar"- PEDAGOGS international research journal Volume-1, Issue-1, January-2022.

4. N.X.Avliyovqulov, N.N.Musayeva: "Pedagogik texnologiya" "Tafakkur Bo'stoni – 2012. 117-b.
5. Mashrapov, Q. O. (2021). HARBIY TALIM OQUV JARAYONIGA KREDIT-MODUL TIZIMINING KIRISHI. Интернаука, (19-6), 10-14.
6. Mashrapov, Q., Yoqubjanova, Y., Djurayeva, D., & Xasanboyev, I. (2022). THE ROLE OF CREDIT-MODULE SYSTEM IN DEVELOPMENT OF STUDENTS'SPECIALTIES IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(6), 332-336.
7. Mashrapov, Q., Yoqubjanova, Y., Djurayeva, D., & Xasanboyev, I. (2022). THE ROLE OF CREDIT-MODULE SYSTEM IN DEVELOPMENT OF STUDENTS'SPECIALTIES IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(6), 332-336.
8. Mashrapov, Q., Yoqubjanova, Y., Djurayeva, D., & Xasanboyev, I. (2022). THE ROLE OF CREDIT-MODULE SYSTEM IN DEVELOPMENT OF STUDENTS'SPECIALTIES IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(6), 332-336.
9. Mashrapov, Q., & Xasanboyev, I. (2022). TEXNIK OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA BILIM OLAYOTGAN TALABALARNING O 'Z MUTAXASSISLIKLARI BO 'YICHA YETUK KADR BO 'LIB YETISHISHLARIDA KREDIT-MODUL TIZIMINING O 'RNI. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(6), 82-87.
10. Mashrapov, Q. O. (2021). HARBIY TALIM OQUV JARAYONIGA KREDIT-MODUL TIZIMINING KIRISHI. Интернаука, (19-6), 10-14.
11. Khoshimjon, Y. S., Olimjonovich, M. K., & Ibrahim, H. (2022). ASSESSMENT OF THE SEISMIC RESISTANCE OF BUILDINGS AND STRUCTURES AND METHODS OF CREATING ELECTRONIC TECHNICAL PASSPORTS. Scientific Impulse, 1(5), 163-166.
12. Olimjonovich, M. Q. (2022, December). HARBIY FAKULTETLARDA TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA O 'QITISHNING KREDIT-MODUL TIZIMIDAN FOYDALANISH. In Proceedings of International Educators Conference (Vol. 1, No. 3, pp. 200-210).
13. Mashrapov, Q. O. (2023). OZON QATLAMINING YEMIRILISHIGA SABAB BO 'LUVCHI OMILLAR VA ULARNI BARTARAF ETISH YO 'LLARI. BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI, 3(3), 361-365.
14. Бахриддинов, Н. С., Мамадалиев, Ш. М., & Джуроева, Д. У. (2022). Современный Метод Защиты Озонового Слоя. Central Asian Journal of Medical and Natural Science, 3(3), 1-4.
15. Vaxriddinov, N., Mamadaliev, S., & Djuraeva, D. (2022). OLIY TA'LIM MUASSASALARIDA ЭКОЛОГИЯДАН ЎҚУВ МАШҒУЛОТЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШ. Science and innovation, 1(B8), 10-15.

16. Atamirzaeva, S. T., & Juraeva, D. U. (2022). INTERFAOL IN THE ORGANIZATION OF THE SCIENCE OF ECOLOGY USING METHODS. Экономика и социум, (3-2 (94)), 55-57.
17. Umarjonovna, D. D., & Gulomjonovna, Y. Y. (2022). CHALLENGES OF FOOD SECURITY. Conferencea, 505-507.
18. Отамирзаев, С. О. У., & Джураева, Д. У. (2022). АНАЛИЗ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ ЛАБОРАТОРНЫХ РАБОТ ПО ХИМИИ. Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences, 2(7), 760-765.
19. Mashrapov, Q., Yoqubjanova, Y., Djurayeva, D., & Xasanboyev, I. (2022). THE ROLE OF CREDIT-MODULE SYSTEM IN DEVELOPMENT OF STUDENTS'SPECIALTIES IN TECHNICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(6), 332-336.
20. Джураева, Д. У., & Мамадалиев, Ш. (2022). ЗАЩИТА ОЗОНОВОГО СЛОЯ-ЗАДАЧА КАЖДОГО ЧЕЛОВЕКА. Conferencea, 29-31.
21. Уктамов, Д. А., & Джураева, Д. У. (2020). ПОЛУЧЕНИЕ МИКРОЭЛЕМЕНТСОДЕРЖАЩЕГО НИТРОФОСА НА ОСНОВЕ ТЕРМОКОНЦЕНТРАТА И ВТОРИЧНОГО СЫРЬЯ ГИДРОМЕТАЛЛУРГИИ. Universum: технические науки, (12-4 (81)), 82-85.
22. Djurayeva, D., & Ikromova, M. (2022). KIMYO LABORATORIYALARIDA DARSLARNI TASHKIL QILISHDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNI QO'LLASH. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(4), 52-55.
23. Джураева, Д., & Эргашходжаев, Ш. К. О. (2022). РОЛЬ ЗЕЛЕННЫХ РАСТЕНИЙ В ЗАЩИТЕ ОКРУЖАЮЩЕЙ СРЕДЫ. Conferencea, 62-63.
24. Каххаров, А., & Джураева, Д. (2022). ЗНАЧЕНИЕ ХИМИИ В ПОДГОТОВКЕ КАДРОВ В ОБЛАСТИ СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(6), 88-91.
25. Djurayeva, D. (2022). EKOLOGIYA VA ATROF MUHIT MUHOFAZASI YO'NALISHIDA TAHSIL OLUVCHI TALABALARGA EKOLOGIYA FANINING O'RNI VA ANAMIYATI. Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences, 1(7), 124-128.
26. Джураева, Д. У., & Собиров, М. М. (2022, December). ТЕХНОЛОГИЯ ПОЛУЧЕНИЯ СУСПЕНДИРОВАННЫХ СЛОЖНЫХ УДОБРЕНИЙ С ИНСЕКТИЦИДНОЙ АКТИВНОСТЬЮ. In Proceedings of International Educators Conference (Vol. 3, pp. 175-190).
27. Джураева, Д. У., & Собиров, М. М. (2022, December). ТЕХНОЛОГИЯ ПОЛУЧЕНИЯ СУСПЕНДИРОВАННЫХ СЛОЖНЫХ УДОБРЕНИЙ С ИНСЕКТИЦИДНОЙ АКТИВНОСТЬЮ. In Proceedings of International Educators Conference (Vol. 3, pp. 175-190).

28. Djuraeva, D. (2010). ADDING THE CRIME OF INTERNATIONAL TERRORISM INTO THE STATUTE OF INTERNATIONAL CRIMINAL COURT: DEFINITION, BENEFITS TO JUSTICE AND OBSTACLES: дис. Central European University.
29. Umarjonovna, D. D. (2023). Noorganik Kimyo Fanini O'qitishda Pedagogik Texnologiyalar Va Fan Yangiliklaridan Samarali Foydalanishning Ahamiyati. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(1), 86-90.
30. Umarjonovna, D. D. (2023). Elekt Energetikasi Yo'nalishida Tahsil Oluvchi Talabalarga Ekologiya Fanining O'rni Va Ahamiyati. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(1), 77-81.
31. Umarjonovna, D. D., & Akbaraliyeva, Y. M. (2023). Global Environmental Problems and Their Solution. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(3), 326-330.
32. Umarjonovna, D. D. (2023). The Role of Green Plants in Protecting the Environment. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(3), 303-306.
33. Umarjonovna, D. D. (2023). Interactive Methodology of Teaching the Science of Environmental Protection to School in Educational Institutions. Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education, 2(3), 295-302.
34. Bakhriddinov, N. S., & Djuraeva, D. U. (2023). Efficiency of Using Apatite in Obtaining Epa. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(3), 291-297.
35. Djurayeva, D., & Fayzullayeva, S. (2023). KIMYO FANINI O'QITISHDA KREDIT MODUL ASOSIDA MUSTAQIL TA'LIMNI TASHKIL QILISH. Наука и технология в современном мире, 2(12), 9-11.
36. Djurayeva, D. (2023). MODERN ENVIRONMENTAL PROBLEMS. Наука и технология в современном мире, 2(12), 5-8.
37. Umarjonovna, D. D., & Olimjon o'g'li, O. S. (2022). O'QUV MAQSADLARI IERARXIYASI TARTIBIDAGI DARSNING TA'LIM SAMARADORLIGIGA TA'SIRI.
38. Djurayeva, D. (2023). KIMYO FANIDAN VIRTUAL LABORATORIYALARDAN SAMARALI FOYDALANISH USULLARINI YARATISH. Естественные науки в современном мире: теоретические и практические исследования, 2(4), 27-29
39. Djurayeva, D. (2023). MODERN ENVIRONMENTAL PROBLEMS AND SOLUTIONS. Инновационные исследования в современном мире: теория и практика, 2(12), 13-17.
40. ATAMIRZAEVA, S., & JURAEVA, D. INTERFAOL IN THE ORGANIZATION OF THE SCIENCE OF ECOLOGY USING METHODS. ЭКОНОМИКА, 55-57.
41. Джураева, Д. У. (2022). АНАЛИЗ И ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ИНТЕРАКТИВНЫХ МЕТОДОВ ПРИ ВЫПОЛНЕНИИ ЛАБОРАТОРНЫХ РАБОТ ПО ХИМИИ Отамирзаев Самаджон Олимжон угли.

42. Джураева, Д. (2023). ОБУЧЕНИЕ МЕТОДАМ ЭФФЕКТИВНОГО ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ВИРТУАЛЬНЫХ ЛАБОРАТОРИЙ В ХИМИИ. Инновационные исследования в современном мире: теория и практика, 2(15), 16-19.

43. ATAMIRZAEVA, S., & JURAEVA, D. INTERFAOL IN THE ORGANIZATION OF THE SCIENCE OF ECOLOGY USING METHODS. ЭКОНОМИКА, 55-57.

44. Turgunovna, A. S., Sadriddinovich, B. N., & Mahammadjanovich, S. M. (2021, April). Kinetics of Decomposition of Washed Roasted Phosphoconcentrate in Hydrochloric Acid. In E-Conference Globe (pp. 194-197).

SUR TUSLI QO'NG'IR TUPROQLARNING AGROKIMYOVIY XUSUSIYATLARI

Toxirova Zarnigor Raxmatullayevna

Buxoro davlat universiteti

Annotatsiya: *Kenglik sahro zonasi hududida Qoraqalpog'iston Respublikasi, Buxoro va Xorazm viloyatlari joylashgan bo'lib, unga Qashqadaryo viloyatining g'arbiy qismi, Navoiy viloyatining katta qismi, Surxondaryo viloyatining janubiy qismi va Farg'ona vodiysining markaziy qismi ham kiradi. Sahro zonasining uchlamchi qoldiq platolaridan, qadimiy konus yoyilmalaridan hamda Markaziy Qizilqum va boshqa past tog'lar prolyuvial shleyflaridan iborat qadimiy yuzalarda shimoliy, tipik va kam rivojlangan sur tusli qo'ng'ir tuproqlar shakllangan. Shu haqida maqolada yoritilgan.*

Kalit so'zlar: *Sur tusli, -taqir, sho'rxok, Buxoro, Navoiy, Namangan, Surxondaryo va Xorazm.*

Tub jinslar elyuviyida rivojlangan sug'oriladigan sur tusli qo'ng'ir, sur tusli qo'ng'ir-o'tloqi va o'tloqi tuproqlar kam unumdor bo'lib, meliorativ jihatdan yaxshilash hamda ishlab chiqarish qobiliyatini oshirishga muhtoj. Bu tuproqlarning eng ko'p er maydonlari Buxoro, Navoiy, Namangan, Surxondaryo va Xorazm viloyatlarida uchraydi.

Sahro-qumli tuproqlar o'simliklar bilan mustahkamlangan qumlarda shakllanadi. Doimiy sug'orish va grunt suvlari sathining 2-3 metrgacha ko'tarilishi sahro-qum tuproqlari gidrogeologik sharoitlarining o'zgarishiga va ularning sahro-o'tloqi tuproqlarga aylanishiga olib keladi.

Sur tusli qo'ng'ir va sahro-qum tuproqlar hamda tekis tubli pastqamliklardagi qumlar orasida o'ziga xos tuproqlar-taqirlar shakllanadi. Taqirlarning usti poligonal yorilgan, zich va o'simliksizdir.

Qoraqalpog'iston Respublikasi, Buxoro va Qashqadaryo viloyatlarining allyuvial tekisliklarida, Surxondaryo viloyatining prolyuvial tekisliklarida taqirli tuproqlar shakllanadi. Sug'oriladigan taqirli tuproqlar Buxoro, Surxondaryo va boshqa viloyatlarda uchraydi. Sug'orish natijasida taqirli tuproqlar taqirli-o'tloqi tuproqlarga aylanadi.

Sahro zonasining daryo terrasalari va allyuvial-qayir tekisliklari hududida o'tloqi allyuvial tuproqlar keng tarqalgan.

Sahro zonasida sho'rxoklar ham keng tarqalgan bo'lib, ular orasida egallagan er maydoni bo'yicha eng ko'p tarqalgani Orol dengizining qurigan tubida rivojlangan sho'rxoklar hisoblanadi.

Sahroni tashkil etuvchi qumlar genezisi turlicha. Ular neogen qumliklar, qadimiy va zamonaviy allyuvial yotqiziqqlar va boshqa jinslarning parchalanishi hosilasidir.

O'zbekiston qishloq xo'jaligi hozirgi kunlarda katta yuksalish davrini o'tkazmoqda. O'lkamizdan olinadigan qishloq xo'jalik mahsulotlarining hosilini yanada oshirish suv,

qishloq xo'jalik texnikasi va mineral o'g'itlarni samarali qo'llash bilan bir qatorda tuproq unumdorligidan to'g'ri va ongli foydalanish, tuproq sirlarini yaxshi bilish, uni jamiyat uchun foydali tomonga bura olish va boshqarishning yangi usullarini topishga asoslangan va ishlab chiqilgan yangi texnologiya va ilmiy tavsiyalar asosida tuproq unumdorligi tiklanib bormoqda.

Cho'l mintaqasi tuproqlarining chirindisi juda oz (0,5-1%) singdirish sig'imi kichik (100 gramm tuproqqa 8-10 mg/ekv) singdirish kompleksi kalsiy va magniy kationlari bilan to'yingan bo'lib, tuproqlari sirtidanoq yuqori karbonatlidir.

Keltirilgan hususiyatlar cho'l mintaqasida paydo bo'luvchi avtomorf tuproqlarning hammasiga ham umumiy bo'lsada, lekin ifodalanishi har qaysi tuproq tipida turlichadir.

Yuqorida aytilganlarni hisobga olib, cho'l mintaqasida to'rt xil avtomorf tuproq tiplari ajratilgan. Bularga qisqacha to'xtalib o'tish joizdir.

Sur tusli qo'ng'ir tuproqlar. Sur tusli qo'ng'ir tuproqlar asosan Ustyurt platosi, Qizil qum cho'lining janubi va cho'l zonasi bilan tutashgan qadimgi tog' osti baland tekisliklarida (Farg'ona vodiysi) keng tarqalgan bo'lib, bu tuproqlarda asosan shuvoq, keurek, biyurgun, tetir kabi yarim buta o'simliklar o'sadi.

Sur tusli qo'ng'ir tuproqlarning tuzilishida quyidagi genetik qatlamlarni ko'rish mumkin. Tuproq yuzasi qalinligi 1-3 sm ga teng bo'lgan och kul rang tusli g'ovak qatqaloq bilan qoplangan, uning ostida esa och sur tusli qo'ng'ir rang, mayda qatlamsimon, uvoqchali strukturaga ega bo'lgan, sochilib turuvchi, qalinligi 10-12 sm keladigan qatlam bo'ladi. Bu qatlamning ostida ancha zichlashgan, qizg'ish-qo'ng'ir tusli 15-20 cm qalinlikdagi genetik qatlam yotadi. Nihoyat, 40-50 sm chuqurlikda sur tusli qo'ng'ir tuproqlarga xos bo'lgan qalin gipsli qatlam boshlanib, uning ostida esa tuproq hosil qiluvchi ona jins-berch yotqiziq yoki toshloq yotadi.

Sur tusli qo'ng'ir tuproqlarda maksimum karbonatlar tuproq yuzasida joylashgan. Uzoq davom etgan biologik yo'l bilan paydo bo'lgan bu karbonatlar shu tuproq tipi uchun juda xosdir. Sur tusli qo'ng'ir tuproqlarning gips qatlami alohida e'tiborni o'ziga jalb qiladi. Sur tusli qo'ng'ir tuproqlar sho'rhoklashgan bo'lib, u yoki bu chuqurlikda ma'lum miqdorda sulfat va xlorid tuzlarini saqlaydi. Misol uchun, sur tusli qo'ng'ir taqirlashgan sho'rtob tuproqlar hamma vaqt kuchli sho'rtoblashgan bo'lib, 15-20 sm chuqurlikdan boshlab o'zida 0,3-0,7% miqdorida suvda eruvchi xlorid va sulfat tuzlari saqlaydi. Bu tuproqlar ko'p hollarda og'ir va o'rta qumoqli mexanik tarkibga ega bo'lib, ularda asosan siyrak byurgun o'sadi. Bularning qatqaloq qatlami o'zidan namni yomon o'tkazishi bilan haqiqiy taqir tuproqlaridan juda oz farq qiladi.

Sho'rtoblashgan sur tusli qo'ng'ir tuproqlar. Ushbu tuproqlar har xil mexanik tarkibli va sho'rlangan qatlamining turli chuqurlikda joylashganligi bilan xilma-xil bo'lishi mumkin. Bu farqni tuproq yuzasidan ham ilg'ab olsa bo'ladi. Bu tuproqlarning qatqaloq ostida qatlami yoki uning osti 1-2% suvda eruvchi sulfat va undan ko'proq xlorid tuzlari bo'lib, bu

tuzlar yog'in-sochinlardan so'ng tuproq yuzasiga (atmosfera niig yuqori harorati ta'sirida) dog' shaklida ko'tariladi.

Sur tusli qo'ng'ir tuproqlarning chirindisi juda oz (0,5-1,0%) va chirindi qatlamining qalinligi juda kichik (15-20sm). Gumusning umumiy miqdori mexanik tarkibi engil va toshloq bo'lgan sur tusli qo'ng'ir tuproqlarda gektariga 8-10, og'ir tuproqlarda esa 15-20 tonnaga etadi. Sur tusli qo'ng'ir tuproqlarning gumusi azotga boy, fosfor esa bu tuproqlarda nisbatan ko'pdir. Sur tusli qo'ng'ir tuproqlardan asosan, chorvachilikda va ayniqsa, qorako'lchilikda keng foydalanamiz.

Cho'llarda yuqorida bayon qilingan sur tusli qo'ng'ir, taqirsimon, taqir va qum tuproqlaridan tashqari boshqa zonalarda ham uchrashi mumkin bo'lgan introzonal tuproqlar ham bor. Bularga o'tloqi, botqoq-o'tloqi, allyuvial o'tloqi, allyuvial botqoqli o'tloq va sho'rxok tuproqlar kiradi.

Cho'l mintaqasining o'tloqi tuproqlari atmosfera yog'in-sochin suvlaridan tashqari qo'shimcha chuchuk sizot suvlari bilan namlanadigan pastki daryo deltalari, shuningdek, ba'zi tog' osti past tekisliklarining etaklarida paydo bo'ladi.

Cho'l mintaqasining o'tloqi tuproqlari dasht va tog' zonalarda paydo bo'luvchi o'tloqi tuproqlardan gumus miqdorining ozligi, o'ta serkarbonatligi, turg'un kuchsiz ishqoriy muhiti bilan farq qiladi. Bu tuproqlarda chirindi qatlamining qalinligi 40 sm gacha etadi, gumus miqdori esa 1-2 % dir. Chirindi qatlamining rangi sur tusli bo'lib, unchalik mustahkam bo'lmagan donador strukturali. Chirindi osti qatlamida sernamlik alomatlar, jumladan ko'kimtir tomir zangidan hosil bo'lgan sarg'ish-qizg'ish dog'larni, sizot suvning chuqurligiga qarab darajada gillanish kabilarni yaqqol ko'rish mumkin.

Deyarli hamma o'tloqi tuproqlar turli darajada sho'rtoblashgan bo'lib, kuchsiz sho'rlanganlari (umumiy tuzlarning miqdori 0,3-0,5%) qatorida kuchli sho'rlangan (1,5-2 %) tuproqlar ham uchraydi.

Allyuvial-o'tloqi va allyuvial-botqoqli o'tloqi tuproqlar (to'qay-tuproqlari) daryo pillapoyalarining vaqti-vaqtida toshqin suvlari bosadigan erlarida paydo bo'ladi. Toshqin suvlari bir tomondan bu erlarning yuvilib ketishiga sabab bo'lsa, ikkinchidan suv bilan keltirilgan loyqa va qum bu erlarga cho'kib, tuproq yuzasini qalinlashtiradi. Bu tuproqlar toshqin suvlari qaytganda ham sizot suvlaridan doimiy namlanib turadi.

Bulardan tashqari cho'l mintaqasida sho'rhoklar ham ko'p tarqalgan bo'lib, o'ziga xos joylarni egallaydi. Bu tuproqlar kuchli darajada sho'rlangan bo'lib, tuzining eng ko'p miqdori tuproq yuzasida to'plangandir. Sho'rxok tuproqlarda umumiy tuzlarning miqdori 3-4% dan 10-15% gacha etadi (yuqori qatlamlarida). Bunday sho'rlanishda faqatgina sho'rlikka moslashgan sho'ra o'tlari o'sa olishi mumkin, ba'zida bular ham chiday olmaydi va tuproq yuzasi faqat tuz qatloqlari bilan qoplanadi.

Tuproqning organik qismi turli-tuman organik moddalarning majmuidan iborat. Ular ikkita guruhga ajratiladi:

- o'simlik va hayvon qoldiqlaridan hosil bo'lgan gumusga aylanmagan organik moddalar;

- chirindi holatidagi o'ziga xos tabiatli organik moddalar.

Chirindiga (gumusga) aylanmagan organik moddalar, tuproqdagi chirib ulgurmagan yoki chala chirigan o'simlik qoldiqlari (ildizi, shox-shabbalari) hamda tuproqda hayot kechiradigan hayvonlar (chuvalchanglar va hashoratlar) va mikroorganizmlarning qoldiqlari tushuniladi.

I.V.Tyurinning ma'lumotlariga ko'ra tuproqlarga yil davomida 5-8 tonna (1 gektar maydonga) o'simlik qoldiqlari tushadi. Shundan 1-10 foizigina tuproq haydalma qatlamining organik moddasiga aylanadi. Tuproqning 0-20 santimetrli qatlamida 0,7-2,7 t/ga (ayrim ma'lumotlarga ko'ra 5-8 t/ga) bakteriyalar bo'lib, shulardan ko'pi bilan 1-2 foizi organik moddaga aylanadi. Tuproqlarda kamroq miqdorda bo'lsa ham kimyoviy jihatdan o'ziga xos organik birikmalar mavjud, ular asosan organik kislotalar, oqsillar va boshqa o'zida azot tutgan organik moddalar, smolalar, yog'lar, aldegidlar, poliuron kislotalar, oshlovchi moddalar, lignin ko'rinishida uchraydi.

Gumusga aylanmagan organik moddalar umumiy organik moddalarning 10-15 foizini tashkil qiladi, lekin shunday bo'lsada, ularning tuproq unumdorligidagi ahamiyati katta.

Gumus moddalari tuproq organik qismining 85-90 foizini tashkil qiladi. Ular o'zining tarkibi va xususiyatlariga ko'ra asosan 3 ta guruhga bo'linadi:

- gumin kislotalar;
- fulvo kislotalar;
- guminlar.

Aytilganlar ichida gumin kislotalar yaxshi o'rganilgan. Buni M.A.Pankovning "Tuproqshunoslik" darsligida to'liq bayon qilingan. Gumin kislotalar o'z ichiga tarkibi va xossalari jihatidan o'xshash, lekin aynan bir xilda bo'lmagan moddalarni oladi. Gumin kislotalarning eng sodda tarkibi quyidagichadir: uglerod- 55-62%, kislorod 31-39% , vodorod 2,8-6,6% va azot 3,3-5,1% .

Gumusning tarkibidagi ikkinchi modda – fulvo kislotalar bo'lib, ular azotli yuqori molekulyar oksikarbon kislotalardan hisoblanadi. Fulvo kislotalar gumin kislotalardan o'zining och tusli, suvda va mineral kislotalarda eruvchanligi va kislotali gidrolizga oson uchrashi bilan farq qiladi.

Fulvo kislotalarning eng sodda kimyoviy tarkibi quyidagicha: uglerod 45-48% , vodorod 5-6% , kislorod 43- 48,5% va azot 1,5 -3,0%.

Fulvo kislotalar tarkibidagi azot tuproq umumiy azotining 20-40% ini tashkil qiladi.

Tuproq chirindisi tarkibidagi guminlar tabiatan gumin kislotalarga o'xshash bo'lsada, tuproqning mineral qismiga kuchli bog'langanligi bilan farq qiladi. Shu sababdan ham ular kislota va ishqorlarning ta'siriga ancha chidamli bo'ladi. Chirindining bu fraksiyasi

tarkibidagi azot tuproqdagi umumiy azotning 20-30% ini tashkil qiladi, nisbatan kuchli bog'langan va mikroorganizmlarning ta'siriga chidamlidir.

Turli tuproq tiplari o'zaro faqatgina chirindining miqdori bilan emas, balki gumin kislotalarning fulvo kislotalariga nisbati va ularning xossalari bilan farqlanadi. Masalan, chimli podzol tuproqlarda Sgk:Sfk teng 0,4-0,6 bo'lsa, qora tuproqlarda bu nisbat 1,0-1,5 ga tengdir. O'rta Osiyoning bo'z tuproqlarida bu nisbatan ancha o'zgaruvchan bo'lib, cho'l va bo'z tuproqlar mintaqalarida sezilarli darajada farq qiladi.

Tuproqlardagi chirindi moddalarning juda kam qismigina erkin holatda bo'lishi mumkin. Gumin va fulvo kislotalari tuproqning mineral qismi bilan kimyoviy va kolloid-kimyoviy ta'siriga kirishib turli tuman organo-mineral birikmalarni hosil qiladi. Bundan tashqari ular loyli minerallar tomonidan kuchli yutiladi va mikroorganizmlarning ta'siriga bardoshli bo'lib qoladi.

Umuman olganda, chirindi moddalari mikrobiologik parchalanishga unchalik berilmasligi, qiyin minerallashishi bilan ajralib turadi. Lekin shunday bo'lsada, ularda asta sekinlik bilan parchalanish sodir bo'lib turadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR :

1. Агрохимическая характеристика почв СССР. (Республики Средней Азии). Изд. "Наука", Москва, 1967.
2. Мачигин Б.П. Агрохимические свойства почв и влияние удобрений на развитие хлопчатника. В сборнике научных работ по применению удобрений под хлопчатник. Ташкент, 1957.
3. Почвы Узбекистана. Изд. ФАН. Узбекской ССР. Ташкент, 1975.
4. Рыжов С.Н., Сучков С.П. Принципы агрономического районирования орошаемых земель и дифференциация агротехнических мероприятий при культуре хлопчатника Ж. Почвоведение, 1951, №3.
5. O'zbek Sovet ensiklopediyasi. 14-tom, Toshkent 1980.
6. Qo'zиеv R.Q. Bo'z-voha tuproqlari, ularning tadrijiy rivojlanishi va unumdorligi. Toshkent, 1991.
7. Qўziев P.Қ., Сектименко В.Е. Почвы Узбекистана. Тошкент. "EXTREMUM PRESS" 2009.
8. Mahsudov X. va boshqalar. Tuproqshunoslik. "O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti. T, 2013.
9. J. Benton Jones, Jr. Agronomic handbook. London, New York.2003. ISBN: 1418050377.
10. Allen V. Barker. Science and Technology of Organic Farming. USA/ 2010. ISBN 9781439816127 - CAT# K10828

SHAXS PSIXOLOGIYASINING DOLZARB MUAMMOLARI

Sharipova Kamola G'aybulla qizi

Osiyo xalqaro universiteri

Pedagogika va psixologiya yo'nalishi

1- kurs talabasi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada shaxs o'rganishning psixologiya uchun xosligi, shaxsning shakllanish jarayoniga shaxslararo munosabatlardan tashqari jamiyatdagi mavjud siyosiy doiralar va mafkuraviy qarashlar ham katta ta'sir ko'rsatishi to'liqroq yoritib berilgan.*

Kalit so'zlar: *Sotsial psixologiya, ijtimoiy-psixologik yondashish, yondashuv sotsializatsiyasi, shaxslararo munosabatlar.*

Muloqot jarayonining ham, guruhiy jarayonlarning ham egasi - subyekt hamda obyekt aslida, alohida shaxs, konkret odamdir. Shuning uchun ham Ijtimoiy psixologiya alohida shaxs muammosini ham o'rgandiki, uni o'sha turli ijtimoiy jarayonlarning ishtirokchisi va faol amalga oshiruvchisi degan nuqtai nazardan tekshiradi. Ma'lumki, shaxs muammosi umumiy psixologiyada ham, pedagogik psixologiyada ham, differensial, huquqiy psixologiya va psixologiyaning qator maxsus bo'limlarida ham o'rganiladi. Har bir bo'lim yoki tarmoq uni oz mavzu va vazifalari nuqtai nazaridan shaxsga taalluqli bolgan muammolarni yoritadi. Masalan, umumiy psixologiya shaxsni psixologik faoliyatning maxsuli, alohida psixik jarayonlarning egasi deb hisoblansa, sotsiologiya uni ijtimoiy munosabatlarning obyekt deb qaraydi.

Shaxs muammosiga ijtimoiy-psixologik yondashishning o'ziga xosligi shundaki, u turli guruhlar bilan boladigan turli shakldagi o'zaro munosabatlarning oqibati sifatida qaraladi. Ya'ni Ijtimoiy psixologiya, avvalo, biror guruhning a'zosi hisoblangan shaxs xulq-atvori qanday qonuniyatlarga bo'ysunishini, shaxsning muloqotlar sistemasida olgan ta'sirlari uning ongida qanday aks topishini o'rganadi. Guruhning shaxs psixologiyasiga ta'siri qay yo'sinda sodir bolishi ijtimoiy psixologiyada sotsializatsiya muammosi bilan uzviy bog'liq bo'lsa, bu ta'sirlarning shaxs xatti-harakatlari, xulqida bevosita qanday namoyon bolishi ijtimoiy yo'l-yo'riqlar muammosi bilan bog'liqdir. Ana shular asosida shaxsda shakllanadigan fazilatlar va ularning turli tipdagi shaxslarda namoyon bolishini aniqlagan holda, shaxs xulq-atvorini boshqarish mexanizmlarni ishlab chiqish Ijtimoiy psixologiyaning asosiy vazifalaridan biridir.

Shaxs psixologiyasining shakllanishiga u mansub bo'lgan ma'lum bir ijtimoiy guruhlarning munosabatlari ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bunday o'zaro ta'sir va muloqot jarayonida shaxslarning bir-biriga ta'siri sodir bo'lishi bilan birgalikda, jamiyatga, mehnatga, odamlarga, o'zining shaxsiy sifatlariga nisbatan o'z qarashlariga,

Ijtimoiy ustanovkalariga ta'sir o'tkazishi sodir bo'ladi. Ma'lum bir ijtimoiy muhitda yashar ekan, shaxs u yerda o'ziga xos o'ringa, obro'ga, rolga ega bo'ladi. Hozirgi zamon ijtimoiy psixologiyasi sohasida shaxsni o'rganish ustida olib borilayotgan tadqiqotlar masalasi, ayniqsa bu boradagi amaliy vazifalar ijtimoiy psixologiya fanining markazida turuvchi psixologik va sotsiologik yondashuv yo'nalishlari asosida hal qilinmoqda. Masalan, Amerika va boshqa barcha g'arb davlatlarida shaxsni o'rganishga nisbatan ikki xil ijtimoiy psixologiya - «Psixologik ijtimoiy psixologiya» va «Sotsiologik ijtimoiy psixologiya» mavjud. Bu yo'nalishlar bir-biriga o'xshasada, ularning bir-biridan farqli jihatlari ham mavjud. Ya'ni psixologik ijtimoiy psixologiya shaxs va faoliyat, muomala, shaxslararo munosabat, shaxsning ijtimoiy-psixologik tuzilishi, shaxsning kognitiv, konativ, xulq-atvor imkoniyatlarini o'z ichiga olgan ijtimoiy ustanovkalar, shaxs va jamoaning ijtimoiy-ruhiv kechinmalari kabi muammolar ustida tadqiqot olib borishni maqsad qilib olgan bo'lsa, sotsiologik ijtimoiy psixologiyada esa ko'pincha jamiyatning ijtimoiy qatlamlarini tahlil qilish, xalqlar psixologiyasi, ommaviy hodisalar psixologiyasi, sinflar, guruhlar, gumanistik psixologiya kabilarga alohida urg'u beriladi. Ijtimoiy psixologiyada shaxsni o'rganishning o'ziga xosligini tushuntirish va ko'rsatish maqsadida bu sohada ish olib borayotgan barcha olimlar o'z qarashlarini o'ziga xos tarzda ifodalay olgan. Shulardan biri D.Mayers ijtimoiy psixologiyada shaxsni o'rganishning o'ziga xosligini tahlil qilish uchun barchaga ma'lum bo'lgan bir ertakdan foydalanadi. Bu ertak yoqimtoy Zolushka haqidagi ertak bo'lib, unda quyidagicha mazmun aks ettiriladi:

Taqdir taqozosi bilan Zolushka shahzoda uyushtirgan katta bal (qadimda boy xonadonlar tomonidan maxsus uyushtiriladigan raqs kechasi) ga tushib qoladi va shahzodaning e'tiboriga sazovor bo'ladi. Zolushkani qattiq sevib qolgan shahzoda uni izlab kelib, o'gay onaning xonadonida ko'rganida avvaliga tanimaydi.

Nega?

Bu ertak shaxs va uning atrofidagi muhit munosabatlarini tushunib olish uchun juda sodda misoldir. Zolushka shahzoda huzuridagi balda go'zal, xushchaqchaq, jozibali ko'ringan bo'lsa, o'gay ona huzurida butunlay boshqacha ko'rinadi va o'zini boshqacha tutadi. Balda u o'ziga nisbatan ijobiy munosabatlar doirasida o'zini go'zal va ajoyib qiz ekanligiga ishonib aloqaga kirishgan bo'lsa, o'gay onasining uyida unga nisbatan salbiy munosabatlar ta'sirida o'ziga nisbatan past baho berishi natijasida o'zini tortinchoq, kamgap tutadi.

Fransuz filosofi Jan Pol Sartrning ta'kidlashicha, Zolushka bilan sodir bo'lgan voqeada hech qanday hayratlanarli narsa yo'q, uning fikricha, biz odamlar «hamisha vaziyatlarga bog 'liqmiz. Bizni vaziyatlardan ajratib bo 'lmaydi, vaziyatlar shaxs sifatida bizni va bizning imkoniyatlarimizni shakllantiradi».

Ijtimoiy psixologiya predmetining qabul qilingan ta'rifiga, shuningdek, A.N.Leontiev tomonidan taklif qilingan shaxsni tushunishga asoslanib, qo'yilgan savolga javobni shakllantirish mumkin. Ijtimoiy psixologiya shaxsning ijtimoiy shartlanishi masalasini

maxsus tadqiq qilmaydi. Avvalo, qaysi aniq guruhlarda shaxs, bir tomondan, ijtimoiy ta'sirlarni (o'z faoliyatining qaysi tizimlari orqali) o'zlashtiradi, boshqa tomondan qanday qilib, qaysi aniq guruhlarda o'zining ijtimoiy mohiyatini (qo'shma faoliyatning qanday aniq turlari orqali) amalga oshiradi. Buning uchun ko'proq darajada ichidan ko'ra garchi mikromuhit shaxsiyatning shakllanishi, garchi bu tadqiqotni va uning shakllanishining makro muhitini rad etishni anglatmasa ham sotsiologik tahlil qilish, asosiy e'tibor qaratiladi. Sotsiologik yondashuvga qaraganda, bu yerda shaxslararo munosabatlarning butun tizimi va ularning hissiy jihatdan tartibga solinishi kabi shaxsning xatti-harakati va faoliyatini tartibga soluvchi omillar hisobga olinadi.

Ushbu maqola O'zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko'lamli islohotlar va asosiy vositalarni jadal yangilash zarurati sharoitida lizing xo'jalik yurituvchi sub'ektlarning investitsiya faoliyatini moliyalashtirish shakli sifatida alohida ahamiyatga ega.¹

Zamonaviy dunyoda oila yangi shakllarga ega va bilan taqqoslaganda sezilarli darajada o'zgartirilgan oldingi avlodlar davomida qabul qilingan oilaviy munosabatlarning an'anaviy shakllari.

Ijtimoiy psixologiya "ijtimoiy jihatdan aniqlangan shaxs" ning xatti-harakati va faoliyatini ko'rib chiqadi. beton real ijtimoiy guruhlar, individual hissa guruh faoliyatida har bir shaxs, sabablari, umumiy faoliyatga ushbu hissaning qiymati bog'liq. Aniqrog'i, bunday sabablarning ikkita turkumi o'rganiladi: shaxs harakat qiladigan guruhlarning tabiati va rivojlanish darajasiga bog'liq bo'lganlar va shaxsning o'zida, masalan, uning sotsializatsiyasi sharoitida.

Xulosa qilib aytganda, shaxsga sotsial-psixologik yendoshish uni ma'lum guruhlarning a'zosi, konkret sharoitda o'ziga o'xshash shaxslar bilan muloqotga kirishuvchi konkret odam deb tushunishdir. Shaxs sotsializatsiyasi to'g'risida gap ketarkan, uning fanda ko'pincha "Shaxs taraqqiyoti" yoki "Tarbiyasi" tushunchalari bilan sinonimdek ishlatilishiga alohida e'tibor berish kerak. Lekin sotsializatsiya sof ijtimoiy-psixologik tushuncha bo'lib, aytib o'tilgan tushunchalardan farq qiladi. Sotsializatsiya - bu individning ijtimoiy muhitga qo'shilishi, ijtimoiy ta'sirlarni o'ziga singdirishi va aktiv ravishda muloqot sistemasiga kirib borish jarayonidir. Bu jarayon ikki tomonlama bolib, bir tomondan, shaxs aktiv ravishda ijtimoiy ta'sirlarni qabul qiladi, ikkinchi tomondan esa, ularni hayotda o'z xulq-atvorlari, munosabatlarida namoyon boladi. Bu jarayon normal individda tabiiy tarzda ro'y beradi, chunki

individda shaxs boTishiga extiyoj hamda shaxs boTishiga imkoniyat va zaruriyat bordir. Shuning uchun ham bola tug'ilib, ijtimoiy muhitga qo'shilgan ondan boshlab, undagi shaxs boTishiga intilishni, undagi shakllanish jarayonni kuzatish mumkin(masalan, chaqaloqlardagi bevosita emotsional muloqotda extiyojning borligi).

Shaxsning shakllanishi asosan uch sohada amalga oshiriladi:

1) Faoliyat sohasi, ya'ni umr mobaynida shaxs turli faoliyatlarga bevosita yoki bilvosita jalb etilgan bo'Tib, bu jarayonda fan katalogi kengayib, boyib boraveradi. Har bir faoliyat turi individdan maxsus fazilatlarning, malaka va ko'nikmalarining, bilimlarning borligini talab etadiki, ularni qoniqtirish yo'lidagi aktivligi unda o'ziga xos ijtimoiy-psixologik xususiyatlar kompleksini shakllantiradi;

2) Muloqot sohasi, ayniqsa maktabgacha yosh davrdagi va o'smirlik davrlaridagi muloqot sistemalari bolada bir qancha ijtimoiy hislatlarni paydo qiladiki, uning natijasida u faol hayotiy mavqega ega bo'ladi, jamiyatda o'z o'rnini tasavvur qilishga erishadi.

3) Oz-o'zini anglash sohasi, ya'ni "MEN" obrazining yil sayin o'zgarib borishi jarayoni bo'lib, avval o'zini boshqalardan farqliligini, o'zicha mustaqil harakat qilish, mustaqil fikr yurita olish qobiliyatini anglash, so'ngra oz-o'zini baholash, anglash, nazorat qilish xususiyatlari rivojlanadiki, ular ham faol shaxs psixologiyasining tarkibiy qismidir. Shaxs sotsializatsiyasi, yuqorida ta'kidlab o'tganimizdek, bola tug'ilishi bilan boshlansa-da, sezilarli, samaradorlik nuqtai nazaridan uning bosqichlari farqlanadi. Masalan, birinchi bosqich - mehnat faoliyatigacha bo'Tgan bosqich bo'Tib, unga bolaning maktabgacha yosh davri hamda o'qish yillari kiradi. Bu davrdagi sotsializatsiyaning ahamiyati va o'ziga xosligi shundaki, bu davrda, asosan, tashqi ijtimoiy muhit, ijtimoiy ta'sirlar faol ravishda ongda singdiriladi, mustaqil hayotga tayorgarlik borasida muhim bosqichga o'tiladi. Ikkinchi bosqich - mehnat faoliyati davri - bu davr odamning yetuklik yillari bilan bog'liq bo'lib, avvalgi davrlarda singdirgan ijtimoiy ta'sirlarni bevosita faoliyatida, shaxslararo munosabatlar sistemasida namoyon etadi. Kasbga ega bo'Tib, aniq hayot yo'lini tanlagan, turmush qurib, kelgusi avlodni tarbiyalayotgan shaxsda namoyon bo'Tadigan barcha ijtimoiy fazilatlar shu davrning maxsulidir. Nihoyat, uchinchi bosqich - mehnat faoliyatidan keyingi davr bo'Tib, bunga, asosan, aktiv mehnat faoliyatidan so'ng qarilik gashtini surayotganlar kiradi. Bu davrda ham shaxs sotsializatsiyasi davom etaveradi, chunki endi ilgari davrlarda orttirilgan tajriba boshqalarga uzatiladi, shunga ko'ra shaxs strukturasi ham xususiy o'zgarishlar ro'y beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Madumarov Talatbek Tolibjonovich, & Gulomjonov Odiljon Rahimjon o'g'li. (2021). PREREQUISITES FOR THE DEVELOPMENT OF A LEASING MECHANISM IN PUBLIC - PRIVATE PARTNERSHIP. International Engineering Journal For Research & Development, 6(SP), 5. <https://doi.org/10.17605/OSF.IO/7MXR3>
2. Abdullayev Akmal Nasriddinovich (2020). THE FEATURES OF APPEARING FAMILY IN MODERN SOCIETY. European science review, (3-4), 69-72.
3. N. Ismoilova, D.Abdullayeva. Ijtimoiy psixologiya. 2013. Qisqacha psixologik lug'at. - Rostov-na-Donu: FENiKS. L.A.Karpenko, A.V.Petrovskiy, M.G.Yaroshevskiy.1998.

4. G'oziyev E. G. Umumiy psixologiya. Toshkent 2002. 1-2 kitob
5. G'oziyev E. G. Muomila psixologiyasi.
6. Belinskaya E. P., Tixomandritskaya O.A. Shaxsning ijtimoiy psixologiyasi. M., 2001.
7. Kon I. S. Shaxs sotsiologiyasi. M., 1967.
8. Leontiev A.N. Faoliyat. Ong. Shaxsiyat. M., 1975.

TAKRORIY EKIN YER UCHUN HAM, DEHQON UCHUN HAM FOYDALIDIR

Qoraqolpog'iston qishloq xo'jaligi va agrotexnologiya instituti

R. O. Sodiqov - *Texnika fanlar doc;*

Yangiboyev Xursand Hamid o'g'li – *2-kurs magistranti*

Anotatsiya: *Ushbu maqolada takroriy ekin ahamiyati va hosildorlik tasiri haqida ma'lumotlar berilgan bo'lib, undan tashqari takroriy ekin ekish texnologiyasi va usullari haqida ham muhim tavsiyalar bayon etilgan. Ushbu izlanishlar va yig'ilgan ma'lumotlar orqali yuqori hosildorlikka erishish mumkin.*

Kalit so'zlar: *takroriy ekinlar, g'alla, oziq moddalar, mikrobiologik jarayonlar, shudgor yer, chizellash, uvoqlanish, o'g'itlar, eksport.*

REPEAT CROPPING IS GOOD FOR BOTH LAND AND THE FARMER

Abstract: *This article provides information on the importance of repeated cropping and effect on productivity, and also provides important recommendations on the technology and collected data, higher yields can be achieved.*

Key words: *Repeated crops grain, nutrients, microbiological processes, arable land, tillage, fertilization, fertilizers, export.*

Hozirgi vaqtda xorijiy mamalakatlarda kombinatsiyalashgan agregatlarning ko'p variantlari yaratilgan va ular keng qo'llanilmoqda. Tuproqqa asosiy ishlov berish uchun mo'ljallangan mashinalarda ishchi organlarining asosan quyidagi birikmasidan foydalaniladi: lemex-ag'dargichli korpus, chuquryumshatgich, g'altak-kesakezgich, o'g'itsolgich; kalta ag'dargichli korpus, aylanish o'qi tik bo'lgan faol rotor (kombinatsiyalashgan ishchi organli plug); yumshatgich panja, aylanish o'qi gorizonta bo'lgan pichoqli baraban, g'alvir (tuproqqa ishlov berish uchun kombinatsiyalashgan mashina AKPR); diskli batareyalar, tekiskesgichlar, borona, g'altak (kombinatsiyalashgan tuproqqa ishlov berish agregati AKP) va hokazo.

Ekish oldidan tuproqqa ishlov berish mashinalarida quyidagi ishchi organlar birikmasi qo'llaniladi: prujinasimon yumshatgich panjalar, tekiskesgich, g'altak (RVK); ninasimon rotatsion motiga, tekislagich taxta, g'altak; ariqochgich korpuslar, frezali yumshatgich seksiyalar; panja okuchniklar, freza (frezali kultivator-pushta hosil qilgich KGF) va hokazo.

Takroriy ekinlar daladagi asosiy ekin hosili o'rib-yig'ib olinganidan keyin o'rniga ikkinchi marta ekiladigan ekinlar; ekilgan yilining o'zidayoq hosil beradi. Yerdan unumliroq foydalanishga va maydon birligidan ko'proq miqdorda qishloq xo'jaligi mahsuloti olishga imkon beradi. Kuzi iliq, uzoq davom etadigan sernam rayonlarda va sug'orma dehqonchilik

mintaqalarida qo'llaniladi. O'rta Osiyoda ang'iz ekinlar ekiladi (kuzgi arpa o'rib olinganidan keyin o'rniga boshqa don ekini — makkajo'xori, jo'xori, no'xat, mosh ekiladi) va 2 hosil olinadi (don yoki ko'k massa). Bu joylarda o'rib olinadigan ekinlar ham ekiladi. Asosiy ekin fiziologik yetilmasdan (ko'k ozuqa uchun kuzgi javdar) o'rib olinganidan keyin o'rniga ozuqa uchun makkajo'xori ekish ham mumkin; bir ekinning o'zini bir maydonga bosim ikki yoki bir necha yil mobaynida qayta ekish. G'o'za, iyuli, bug'doy va boshqa ekinlar yetishtirishga ixtisoslashtirilgan zonalarda keng qo'llaniladi. O'g'itlar yetarli va sug'oriladigan sharoitlarda takror ekilganda hosildorlik pasaymaydi. Bu usul almashlab ekishga kirmaydigan uchastkalarda ham qo'llaniladi. bir dalada surunkasiga 2—3 yil kanop yetishtirish shular jumlasiga kiradi. Kuzda yoki bahorda shudgorlangan va sho'ri yuvilgan yoki sug'orilgan dalalarga ekish oldidan mineral o'g'itlarni solish bilan birga tuproqni qatlamli yumshatish va tishli boronalar yordamida boronalash uchun mo'ljal langan. Qo'shimcha ishchi organlar: ariq ochgich, mola va o'toq panjalari qo'shimcha sug'orish uchun egatlar olish, molalash va begona o'tlar tomirini kesish bilan tuproqni yumshatishga imkon beradi. Tuproq 10 sm dan 15 sm gacha yumshatiladi, ba'zan esa 25 sm gacha. Chizel -kultivator bilan asosan tekis yuzaga ega bo'lgan va sug'orish ta'sirida cho'kkan va zichlangan shudgorlangan dalalarga ishlov beriladi. U bilan bahorda yangi shudgor qilingan dalalarga tekislagich-mola bilan navbatma-navbat 2-3 marta ishlov berilganda chizelning panjalari katta kesaklarni yuzaga surib chiqaradi, mola esa ularni ezadi va tuproq yuzasini tekislaydi. CHKU-4 gidravlik boshqariladi va T-4A markali traktor bilan ishlatiladi. Ko'ndalang kesimi to'g'ri burchak shaklidagi rama bu mashinaning asosini tashkil etadi. Ishchi organlari ramaga pog'ona hosil qilib uch qator joylashtirilgan. Takroriy ekinning dalaga ham foydasi katta. G'alladan bo'shagan yerga takroriy ekin ekilganda yerga biologik azotning yetishmaslik muammosi bartaraf etiladi, maydonlar yanada madaniylashadi. Sanoat yo'li bilan ishlab chiqarilayotgan azotning suv havzalariga quyilishi, inson salomatligiga salbiy ta'sir ko'rsatishidek oqibatlarning oldi olinadi. Bundan tashqari, takroriy ekin qo'shimcha hosil manbai bo'lib, aholining moddiy ne'matlarga bo'lgan ehtiyojini qondiradi, narx-navoning arzonlashuvi va ziroatchilikda ko'p hosilli tizimning barqaror rivojlanishini kafolatlaydi. Qolaversa, tuproq unumdorligini muttasil oshirib, organik modda bilan boyitadi, uning xossalarini yaxshilab, biologik jarayonni kuchaytiradi va dehqonlarga qo'shimcha daromad keltiradi. Asosiysi, aholini yil davomida vitaminlarga boy sabzavot, poliz va kartoshka mahsulotlari bilan ta'minlash imkoniyati yaratiladi.

Joriy yilda viloyatimiz dehqonlari g'alladan bo'shagan 78 ming 600 gektardan ortiq maydonga takroriy ekin ekmoqda. Jumladan, 6 ming 600 gektardan ortiq poliz-sabzavot, 35 ming 214 gektarda dukkakli, 350 gektar moyli, 26,5 ming gektardan ortiq maydonda ozuqa ekinlari, 9 ming 920 gektarda kartoshka va boshqa ekinlar ekmoqda. Eng muhimi, bu yil takroriy ekin uchun zarur bo'lgan suv yetarli. Qolaversa, viloyatimizda 11 ming 988 gektar maydonda tomchilatib, yomg'irlatib, pulsar usulida va plyonka to'shab sug'orish loyihalari

tadbiq etilmoqda. Mutaxassislar tomonidan takroriy ekin ekiladigan maydonlar ham o'rganildi va loyihalarning aksariyati takroriy ekinlarga ham joriy etiladi.

Dastlabki hisob-kitoblarga ko'ra, bu yilgi takroriy ekindan viloyat bo'yicha 320 ming tonna hosil olish rejalashtirilgan. Dehqon-fermerlarimiz yetishtirgan mahsulotini sotish uchun xaridor qidirishlariga hojat yo'q. Chunki ularning mahsulotiga viloyatimizdagi 50 dan ortiq qayta ishlovchi va eksportyor korxonalar shartnoma imzolashgan bo'lsa, korxonatashkilotlar, savdo majmualari ham takroriy ekin hosiliga xaridor bo'lmoqda. Qolaversa, takroriy ekin hosili, avvalo, aholining ichki iste'moli, qishloq xo'jalik mahsulotlari yarmarkalariga chiqariladi. Dehqonlarimizning mo'l hosil yetishtirishi va uni oldindan xaridori tayin bo'lgani yaxshi. Lekin viloyatimizda yetishtirilgan mahsulotni qayta ishlashgacha va eksport qilishgacha saqlash uchun imkoniyatlar yetarli mi?

- Hozir viloyatimizda 162,9 ming tonna sig'imga ega 229 ta muzxona va sovutkichli omborxona bor, - deydi viloyat qishloq xo'jalik boshqarmasi bo'lim boshlig'i Xurshid Boltayev. – Shundan uzoq muddat saqlanadigan mahsulotlar uchun 25,2 tonna quvvatga ega bo'lgan 154 ta muzlatkichli, 37,7 ming tonna sig'imga ega 75 ta sovutkichli omborxona mavjud. Albatta, xorijga qishloq xo'jalik mahsuloti sotishda logistika tarmog'i beqiyos ahamiyatga ega. Shu bois, joriy yilda Jomboy tumanida "Maroqand meva-sabzavot" mas'uliyati cheklangan jamiyati tomonidan yillik quvvati 20 ming tonna bo'lgan logistika markazini ishga tushirish rejalashtirilgan. Buning uchun kerakli bo'lgan barcha ishlar olib borilmoqda.

Xulosa qilib aytganda: Hozirda viloyatimiz dehqonlari tomonidan yetishtirilgan qishloq xo'jalik mahsulotlari dunyoning 80 dan ortiq davlatlar bozorlariga yetkazib berilmoqda. Bu yildan esa eksport hajmini yanada oshirish, 251 ming tonnadan ortiq mahsulotni xorij bozorlariga sotish rejalashtirilgan. Shu o'rinda tabiiy savol tug'iladi: rejalar yaxshi albatta, ammo u amalga oshadimi, to'liq bajarilgan taqdirda viloyat eksportida qishloq xo'jaligi mahsulotlari hajmi ortadimi? Negaki, joriy yilning birinchi yarim yilligida qishloq xo'jaligi mahsulotlarini xorij bozorlariga chiqarish ko'rsatkichlari deyarli qoniqarsiz bo'ldi.

xo'jalik ahamiyati, o'simlikning oziqlanish maydoniga bo'lgan talabi, ekish vaqti, usullari va boshqalar asosida belgilanadi. Urug'ni ekishga tayyorlashda ularning sifati, tozaligi, unuvchanligi tekshiriladi. Har bir xo'jalikda ekish agregatlari, ishning vaqti va qay tartibda bajarilishini ko'rsatuvchi reja tuziladi. Ekish sifatini baholashda uning vaqtida amalga oshirilishi, urug'ning bir xil chuqurlikda ekilishi, urug'lik ekish me'yori, qatorlar va to'g'riligi tekshiriladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. S.A.Azimboyev. Dehqonchilik, tuproqshunoslik va agrokimyo asoslari. Toshkent – 2006 yil. - 200 b.
2. Z.A.Artukmetov. Qishloq xo'jaligi asoslari. "O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati" nashriyoti. Toshkent -2012. 128 b.
3. S.Ochilov, Sh.Ergasheva. Qishloq va suv xo'jaligi statistikasi. Toshkent -2008
4. F.M.MAMATOV, I.G'.TEMIROV „QISHLOQ XO'JALIK MASHINALARI" TOSHKENT-2019
5. www.agro.uz
6. www.agro-olam.uz

ИСТОРИЯ ДИПЛОМАТИЧЕСКИХ ОТНОШЕНИЙ ТУРЕЦКОГО ХАНСТВА С САСАНИДАМИ И ВИЗАНТИЙСКОЙ ИМПЕРИЕЙ

Утаганов Бехруз Чори угли

*магистрант исторического факультета,
Национальный Университета
Узбекистана имени Мирзо Улугбека*

Аннотация: *В данной статье на основе сведений, собранных антиохийскими туристами, путешествовавшими по странам Средней Азии, где складываются отношения тюркского ханства, правившего в Средней Азии в первое средневековье, с сасанидским государством Ирана и Византийская империя, проанализированная на основе работ византийских историков, предоставивших информацию об этом в своих трудах.*

Ключевые слова: *источники иранского Сасанидского государства, византийские источники, портовые города, политико-административное деление, каган, раннее средневековье, Восточная Европа, зороастризм.*

В раннем Средневековье есть сведения, уточняющие тему, в трудах, выявленных византийскими историками. Они ценны первичной информацией о общественно-политической обстановке, международных отношениях, караванных путях и населенных пунктах. Особенность византийских источников состоит в том, что они содержат первичные сведения о взаимоотношениях Византии и Средней Азии, Сасанидского Ирана и Средней Азии. Поэтому они не только дополняют сведения, содержащиеся в китайских хрониках, документах на бактрийском и согдийском языках, но и имеют сведения, освещающие то, что не отражено в других родственных языках. В то же время послы Византии признавали тюрков, особенно эфталитов, кочевниками и живущими в качественных городах, регулирующее наличие у тюрков собственных городов по Сырдарье и Еттисув в византийских источниках.

Византийские источники, написанные на греческом языке, выделяются тем, что освещают историю политических объединений и их взаимоотношений, сложившихся в Средней Азии в древности и раннем средневековье. Союз скифских племен, одно из первых кочевых государственных объединений региона (7-4 вв. до н.э.), Гуннское царство (2-3 вв. до н.э.), Европейское гуннское царство (4-5 вв.), Хионийцы (IV-V вв.), Эфталитское государство (V-VI вв.) и Турецкое ханство (VI-VIII вв.) отражены в произведениях на греческом языке. Среди них особенно выделяются в ряде аспектов сведения, содержащиеся в византийских источниках, относящиеся к истории Турецкого ханства. Во-первых, Византия стала непосредственным соседом Турецкого каганата через Северный Кавказ и районы к северу от Черного моря, и, таким

образом, византийские авторы были близко знакомы с внешней и внутренней политикой каганата, а во-вторых, как дипломатические отношения, установленные между государствами дали возможность византийским историкам подробно осветить политические реалии своего времени. Сведения об истории Турецкого ханства из византийских источников проливают свет на отношения между ханством и Сасанидским Ираном, а также между ханством и Византийской империей. Византийские историки Менандр (конец VI века), Феофан (начало VII века) и Феофиликт Симокатта (первая половина VII века) в своих трудах, цитируя сведения о Турецком каганате, ссылались на сообщения, привезенные византийскими послами, посетившими каганатский дворец. В то же время ответные посольства каганата посещали Константинополь, столицу Византии, в течение нескольких лет, начиная с 560 г., и содержание источников, записанных византийскими историками, показывает, что они опирались на сведения послов каганата.

Вопрос взаимоотношений Турецкого ханства с Сасанидским Ираном, Турецкого ханства и Византийской империи изучен в той или иной степени, и большинство исследователей сосредоточили свое внимание на политических вопросах. В частности, исследования торговых и дипломатических отношений Турецкого ханства с Сасанидским государством Ирана и Византийской империей, основанные на византийских источниках, начались в конце 19 - начале 20 веков, в том числе Ю. Марквардтом, Э. Шаваном, В.В. Бартольд, Л.Н. Гумилев, М.Е. Массон, И.С. Чичуров П. выделяется в исследованиях, проведенных Шувенсом [6]. В частности, М.Ю. Массон утверждает, что связи Средней Азии с Византийской империей были «древними», основываясь на нумизматических данных, что мы считаем обоснованным. Первые отношения Турецкого ханства с крупными царствами относятся к началу 560-х гг. и установились сначала с Сасанидами, а несколько позже с Византией. В основном из византийских, а отчасти из китайских и арабских источников известно, что первые политические и дипломатические отношения были инициированы основателями каганата Бумином (552-553), муганским каганом (553-572) и Истами Яггу (552-553 гг.). 576). В частности, отношения между Турецким каганатом и Византией стали последовательными во время многолетнего правления Муганского кагана. Я говорю о названных людях) отрубив голову главе племени, этот каган победил их и установил его власть над ними. Сильно возгордившись этой победой, Стамвис (Истами) сделал кагана своим союзником и начал работать (против) аварского племени. Конфликты тюрок с Сасанидским Ираном привели к установлению прочных торговых и дипломатических отношений между Турецким ханством и Византией. Известно, что в 568 г. знаменитый согдийский купец Маниах, отправившийся в Византию послом тюркского хана, достиг Константинополя из Еттисува через степи Казахстана, а из Хорезмского оазиса через Мангышлок, Нижнее Поволжье, Кавказ и Черное море,

через Трапезунд [9]. В дипломатических отношениях Турецкого ханства с Византией есть политические проблемы.

В частности, это был конфликт между Аварским каганатом в Восточной Европе, созданным Байон-ханом в 565 году, и Турецким каганатом. В такой политической ситуации Византия поначалу проявляла симпатии к аварам, но когда авары напали на территории Византийской империи, Византия стала заключать союз с Тюркским каганатом для отражения их нападений. В 563 г. Истами, управлявший западной частью каганата, отправил в столицу Византии послов во главе с Эскилом, одним из чиновников каганата. Такое развитие политических и экономических отношений, отвечавшее интересам Тюркского ханства и Византии, осложняло отношения с третьей стороной — Сасанидами Ирана. Примечательно и следующее сообщение Менандра от 568 г.: «На четвертом году правления Юстиниана (царствование Юстиниана 565–578 гг.) в Византию прибыли послы от турок. К этому времени турки были очень сильны. Согдийцы, освобожденные от власти эфталитов и находящиеся в зависимости от тюрков, просили тюрков прислать своего правителя в Иран (к персам - Ш.Т.) послом. Турецкий правитель Силзивул отправил в Иран послов во главе с согдийским предводителем Маниахом. Персы не желали устанавливать дружеские отношения с тюрками и согдийцами. Вот почему они сожгли шелк, принесенный послами перед ними». Из этого отрывка, приведенного Менандром в его труде, можно понять, что Истами, правивший непосредственной западной частью каганата, и главный каган Муган-каган (553-572) тоже понимали торговый путь и его значение и старались решить этот вопрос мирным путем. Они начинают делать. Каганат направляет в Иран группу послов под предводительством согдийского купца и дипломата Маниаха. Шаханшах Хусров I (531-579) посоветовался с окружавшими его чиновниками, купил шелк, привезенный согдийцами, затем собрал его и сжег на глазах у послов. Менандр приводит следующие сведения о втором перевороте: «Они пытались отравить членов второго посольства турок и согдийцев (соответствует около 570 г. н. э.)».

Анализируя информацию, предоставленную Менандром, турецкий вельможа Истами был глубоко оскорблен этим событием, но вторично отправил своих послов к сасанидскому царю Хусрау I. Эта группа послов теперь состояла только из турок, и ее результаты должны были выявить политику в ближайшем будущем. На этот раз были отравлены турецкие послы. Лишь немногие из них доходят до кагана. Сасаниды прикрывают свои действия тем, что «тюрки не выдержали жаркой погоды». Такое обращение с Сасанидами не оставило каганата равнодушным. Истами Хусрау I разгромил войска Ануширвана и вторгся на север Ирана. Та часть эфталитов, которая была переведена в Иран, войдет в состав каганата. Иран обязан заплатить 40 000 византийских золотых после заключения мирного договора. Феофан Византийский повторяет некоторые сообщения Менандра об истории Средней Азии в своем

произведении «История», созданном в конце VI века. По сведениям, приведенным Феофаном: «К востоку от Танаиса (река Дон – С.Т.) в древности живут тюрки, называемые массагетами. Турки заняли города и порты Сиров, находившиеся ранее в руках персов. Эфталиты, названные в честь своего правителя Эфталона, победили персидского царя Перуза и заняли его земли. Но вскоре турки победили эфталитов и завоевали все земли. Юстин отправил послов к туркам при Зимархе (в 568 г.). Если проанализировать эти сообщения, то прежде всего Феофан, как и Менандр, считает их потомками массагетов тюрков и включает в разряд белых переселенцев. Во-вторых, согдийцев, владельцев городов и портов, Феофан почему-то называет «господами». Эта проблема требует дополнительных исследований. В византийских источниках упоминается, что в 626 году «каган Севера» послал войско под предводительством своего племянника Шада для борьбы против Ирана вместе с имперскими войсками.

Сначала он захватывает Дербанд, оплот Сасанидов на Северном Кавказе, а позже захватывает Кавказскую Албанию (Азербайджан). Войска под предводительством Шада возвращаются с Кавказа с большой добычей. В это время сасанидский император начал вести серьезные военные приготовления против союза тюркских ханств и византийцев на Кавказе. Зная об этом, Тун Ябгу-Хокан решил выступить против персов. В 626 году он встретил Ираклия Зибиля (Тун Ябгу-Хокан) недалеко от Тбилиси. Византийские историки, в частности Никофор и Феофан, приводят эти факты так: «Цибель и окружавшие их преклонились (преклонились) перед императором, и император снял корону со своей головы и возложил ее на голову Зибея». Однако первая попытка союзников взять город встретила ожесточенное сопротивление персидских войск и местных войск и закончилась неудачей. После этой неудачи Тун Ябгу-Хокан, вернувшийся на родину – Йеттисув, в 627 г. подошел к Тбилиси с большим войском и занял город. После этого он покинул город и вернулся в свою столицу, оставив здесь своего сына Шада, и приказал ему завоевать такие кавказские земли, как Агвания и Армения. Каганат, занимавший центральное место в международных отношениях своего времени, как в географическом, так и в политическом (в сегодняшнем выражении геополитическом) аспектах должен был конкурировать с тремя крупными странами: Китаем, Ираном, Византией. Кроме того, в это время обострились отношения как Ирана, так и Византии с эфталитами. По этой причине Сасаниды и Турецкий каганат проводили такую политику для достижения союза против эфталитов, что в результате этой политики даже иранские правители женились на турецких принцессах, а тюркские каганы имели своих приближенных при иранском дворе.

В результате союза двух могущественных государств государство эфталитов исчезнет с исторической сцены. Турецкое ханство было в свое время крупнейшим государством, раскинувшимся на огромных территориях. Его правители на

протяжении многих лет оказывали влияние на отношения с Китаем, Ираном и Византией. В то же время материальная и духовная культура периода каганата, ее редкие образцы не только по-своему отражают полноценный образ жизни народа Туронзамин, но и свидетельствуют о глубине гениальности наших предков, их высокая креативность и любознательность.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА:

1. Моравчик ХЕ "Моравчик" G. Byzantinoturcica. II. - Берлин, 1958. - С. 376.;
2. Феофилакт Симокатта. История // Великая степь и античные и византийские источники. Сбор материалов. Сост. я изд. А. Н. Гаркавса. – Алматы: Баур, 2005. – С. 583-639;
3. Ахмедов А. Византийские источники // История Узбекистана. Хрестоматия 211. - Т.: Фан, 2014. - С. 6-20.
4. Моравчик ХЕ "Моравчик" G. Byzantinoturcica. II. - Берлин, 1958. - С. 376.; Феофилакт Симокатта. История // Великая степь в древних и византийских источниках. Сбор материалов. Составитель и изд. А. Н. Гаркавец. - Алматы: Баур, 2005. - С. 583-639;
5. Ахмедов А. Истоки Византии // История Узбекистана. Читатель 211. – Т.: Наука, 2014.
6. Исоматов М.М. Ирано-среднеазиатские взаимосвязи по византийским источникам // Актуальные вопросы современной таджикской историографии. - Душанбе: Эр-граф., 2005. - С. 35-36.
7. Исоматов М.М. Ирано-центральноазиатские отношения по византийским источникам // Актуальные проблемы современной таджикской историографии. - Душанбе: Эр-граф., 2005. - С. 35-36.
8. Ташагил А. Гёк-Тюклер. - Анкара, 1995. - С. 64; Haussig HW Шелковый путь и история культуры Центральной Азии. шев. М. Каяерли. - Стамбул, 2001. - С. 187.
9. Ртвеладзе Е. В. Сивилизации, государства, культуры Центральной Азии. — Т., 2005. — С. 242.
10. Исоматов М.М. Ирано-среднеазиатские взаимосвязи по византийским источникам... С. 35-36. Исоматов М.М. Ирано-центральноазиатские отношения по данным византийских источников... стр. 35-36.

ТҮРТ ҒИЛДИРАКЛИ УНИВЕРСАЛ-ЧОПИҚ ТРАКТОРЛАРИНИНГ МАНЕВРЧАНЛИГИНИ ТАҲЛИЛ ҚИЛИШ

Каримов Аббор Қаюмович

Аширов Бойбури Шералиевич

Қарши муҳандислик иқтисодиёт институти

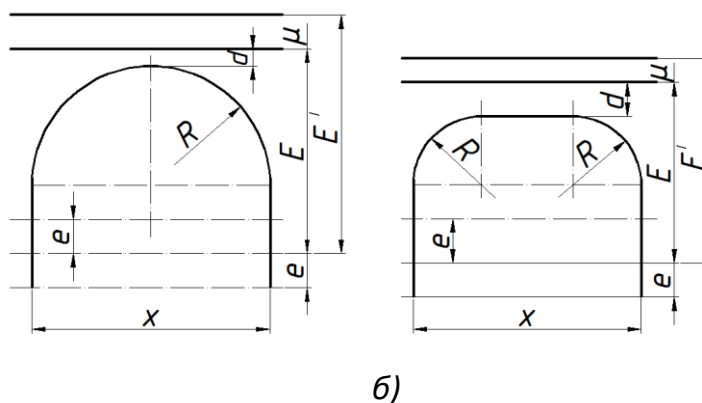
Аннотация: Ушбу мақолада кичик экин майдонларида тўрт ғилдиракли универсал-чопиқ тракторларининг маневрчанлигини оширишда ғилдиракли тракторлар бурилишининг турли усулларини таҳлил қилиш чопиқ тракторининг рул юритмасини такомиллаштириш учун энг истиқболли ҳаракатланиш усуллари ҳақидаги тадқиқот натижалари келтирилган

Калит сўзлар: маневрчанлик, салт ҳаракат, рул юритмаси, бошқарилувчи ғилдирак, конструкция, синувчи рама, гидроцилиндр.

Экин майдонлари охирида трактор агрегатининг бурилиши унинг ишчи йўли ва кетма-кет кечадиган салт ҳаракати ҳисобланади. Бунинг натижасида агрегатнинг бир иш сменасидаги унумдорлигини шакллантиришда бурилишга кетадиган вақт сарфи катта рол ўйнайди.

Кичик майдонларда бурилишларнинг умумий вақтининг 30 % гача ва шу вақтда трактор босиб ўтган умумий йўлининг 10-15 % гача қисми тўғри келади [1,3].

Экин майдонларида С.М. Базаров [1] томонидан олиб борилган тадқиқотлар шу майдон хусусиятларини ўзида акс эттиради ва турли қишлоқ хўжалик ишларида трактор агрегатларининг ҳаракатланиш усуллари классификациясини ва уларни бурилиш йўли узунлиги, ишчи йўл коэффициенти ва бурилиш йўлаги кенглиги бўйича солиштиришни ўзида қамрайди. Унинг фикрича, экин майдонларида қурилмалар қамрови кенглиги, шунингдек майдон ўлчамлари ва шаклига қараб, ёки сиртмоқсиз (1-расм), ёки ноксимон бурилиш усуллари энг яхши ҳисобланади [1, 2].

1-расм. Бурилиш турлари

а) ярим айлана бўйлаб б) тўғри чизиқли ҳудудда сиртмоқсиз

Бурилиш усулини тўғри танлаш бурилиш узунлиги ва бурилиш йўлаги кенглигини камайтиришда катта аҳамиятга эга, чунки ўсимликнинг бир қисми трактор ғилдираклари билан нобуд бўлади.

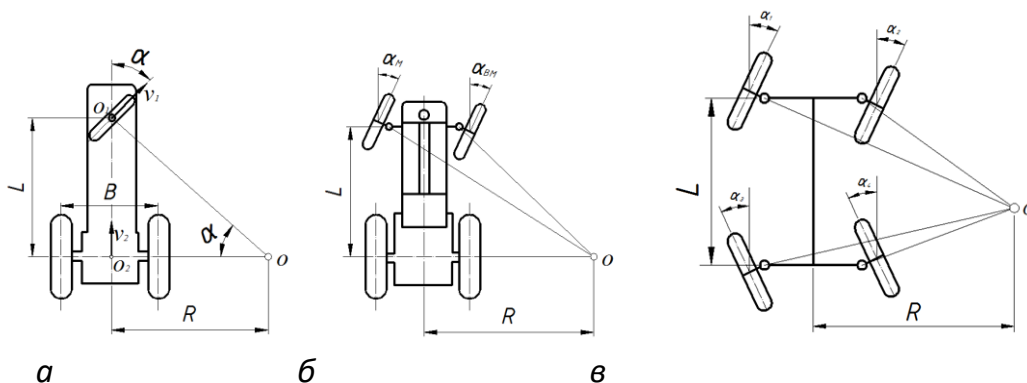
В.З.Бубнов ва В.Н.Куликов [4, 5] ўзларининг ишида қатор оралаб ишлов беришда зарар кўрадиган бурилиш йўлагигадаги ўсимликлар миқдори бурилиш усули, унинг йўлининг узунлиги, трактор ғилдираклари изининг катталиги билан бирга ўсимликларни экиш схемасига ҳам боғлиқ эканлиги такидланди.

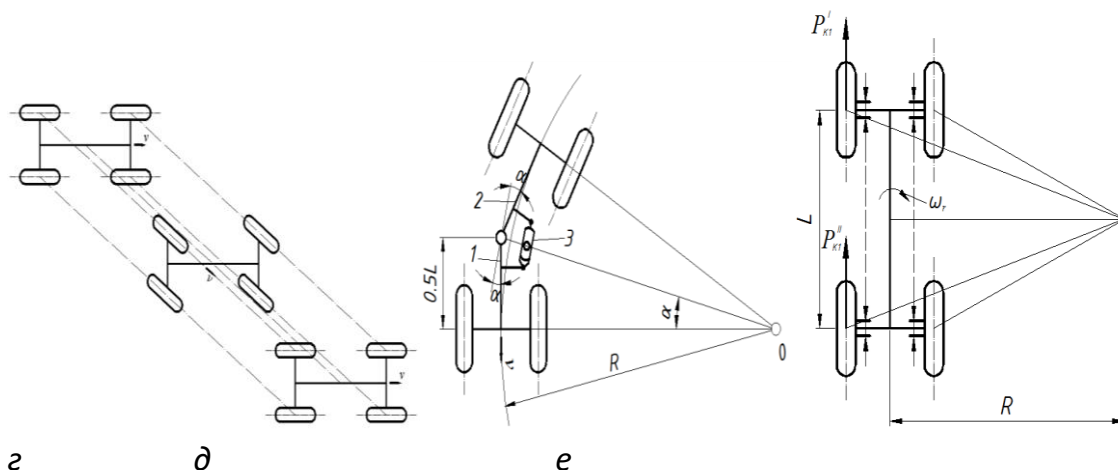
Трактор бурилгандаги маневрчанлик қобилияти сезиларли даражада бошқарилувчи ғилдиракларнинг бурилиш бурчагига боғлиқ. Муаллифлар экин майдонлари учун тўрт ғилдиракли чопиқ тракторлари бурилишларда уч ғилдиракли тракторларникига яқин МТАнинг маневрчанлик қобилиятларини таъминловчи талабларни ишлаб чиқиш вазифасини қўйди. Натижада улар томонидан тракторнинг ички бошқарилувчи ғилдирагини 55° гача буришга таъминланиши учун рул сошқаси ўлчамини ўзгартириш ва рул трапециясини такомиллаштириш кераклиги аниқланди.

Тадқиқотларда ички бошқарилувчи ғилдирак бурилиш бурчаги 35° дан 55° гача ортганда бурилиш йўлаги кенглиги 10,18 дан 6,5 м гача (1,56 мартага) камайиши аниқланган. Бунда тажрибавий рул сошқасига эга тракторнинг бурилиш йўлаги кенглиги юргизгич схемаси 3К2 бўлган тракторникига нисбатан 0,78 м га катта бўлган.

Шундай қилиб, илгари ўтказилган тадқиқотларни таҳлил қилиш шуни кўрсатдики, ҳаракат туридан қатъи-назар, МТА иш циклини яқунлаётганда бурилиш ҳудудида қайрилиш ва тесқари йўналишда ишчи юришни амалга ошириш техник имкониятига эга бўлиши керак, бунда етарли маневрчанлик сифатлари ҳам таъминланади, чунки уларнинг барчаси чамбарчас боғлиқ ҳисобланади.

Бунда доимий равишда юқори маневрчанлик сифатларига эга 3К2 ғилдирак схемасига эга бўлган замонавий чориқ тракторларини мўлжал олиб ва шу юқори маневрчанлик кўрсаткичларини сақлашга уринган ҳолда экин майдонлари учун 4К4 схемали тракторларни ишлаб чиқиш ва яратиш муаммосини ҳал этиш керак.

2-расм. Ғилдиракли тракторларнинг бурилиш усуллари

В.А.Скотников ва А.А.Маншенский [4], И.Б.Барский ва бошқалар [6] ғилдиракли машиналар бурилишининг асосий усули – горизонтал текисликда бошқарилувчи ғилдиракларни бурилиши деб ҳисоблайди (2-расм, д).

Баъзи тракторлар, асосан тўлиқ юритмали, бурилишни барча бошқарилувчи ғилдираклари билан амалга оширади:

1) олд ва орқа ғилдираклар турли томонларга бурилади (2-расм, в) ва машина маркази O ғилдираклар айланиш ўқларининг давомий чизиқлари кесишиш нуқтасида бўлган айлана бўйлаб ҳаракатланади;

2) барча ғилдираклар бир томонга бурилади (2-расм, г) – “краб” усули. “Краб” усулида бурилганда қияликларда ишловчи тракторларни барча ғилдиракларини бир неча градус бурчакка сирпанишга қарши томонга суриб, сирпанишни олдини олиш мумкин. Бунда тракторнинг кўндаланг турғунлиги ҳам яхшиланади.

Лекин машина барча бошқарилувчи ғилдираклари билан бурилганда кичик радиусли бурилишни амалга ошириш қийин бўлади. Бу машиналарнинг рул бошқаруви юритмаси, айниқса барча ғилдираклари бошқарилувчи бўлган машиналарда, мураккаб конструкцияга эга.

Бунинг натижасида янги – “синувчи рамалар” ёрдамида бурилиш усули яратилди (2-расм, д). Бундай машиналар икки текисликда бири иккинчисига нисбатан буриладиган 1 ва 2 шарнир-бўғимли секциялардан ташкил топган тизимни ўзида акс эттиради. Бундай машинанинг ҳаракат йўналишини ўзгартириш учун горизонтал текисликда бир секцияни бошқасига нисбатан гидроцилиндр 3 ёрдамида буриш орқали ўзгартирилади.

Юқори маневрли ва конструкцияси содда бўлган ғилдиракли тракторни яратишга ҳаракатлар ғилдирак формуласи 4К4 бўлган ва бошқарилиши занжирли трактор бурилиш схемаси бўйича, яъни бортли бурилувчан қилиб яратилган машиналарнинг пайдо бўлишига олиб келди (2-расм, е). Тракторнинг текис бурилишида битта бортнинг ғилдираги ўчирилади, кескин бурилишга тўғри келганда – улар тормозланади.

Шундай қилиб, ғилдиракли тракторлар бурилишининг турли усуллари таҳлил

қилиш шуни кўрсатадики, чориқ тракторининг рул юритмасини такомиллаштириш учун энг истиқболли йўналиш олд ва орқа ғилдираклар турли томонларга бурилиши ва машина маркази О ғилдираклар айланиш ўқларининг давомий чизиқлари кесишиш нуқтасида бўлган айлана бўйлаб ҳаракатланиш усули ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Базаров С.М. Исследование кинематики и динамики поворотов пропашного трактора Т-28ХЗ при междурядной обработке хлопчатника. - Дисс. к.т.н., - Янгиюль. -1967.
2. Базаров С.М. О способах поворота пропашных агрегатов при междурядной обработке хлопчатника. //Механизация хлопководства. -1967, -№2, -С. 21-24.
- 3.Киртбая Ю.К. Резервы и использование машинно-тракторного парка. 2-е изд. Перераб. и доп. -М.: -Колос. -1982. -319 с. ил.
- 4.Скотников В.А. и Маншенский А.А. Основм теории и расчета трактора и автомобиля. -М.: «Агропромиздат». -1986. -383 с.
- 5.Барский И.Б. Конструирование и расчет тракторов. -М.: Машино- строение. - 1968. -373 с.
6. Осепчугов В.В., Фрумкин А.К. Автомобиль. Анализ конструкций, элементы расчета. -М.: «Машиностроение». -1990. -С. 164-170.

РАЗРАБОТКА ТИПОЛОГИЧЕСКОГО РЯДА ПОЛНЫХ ФИГУР НА ОСНОВЕ ИССЛЕДОВАНИЯ АНТРОПОЛОГИЧЕСКИХ ХАРАКТЕРИСТИК ЖЕНЩИН

Бабаджанова Мунира Абдукуддусовна

д.ф.т.н. доцент Туланов Шамсидин Эркаевич

Магистр Ибрагимова Умида Искандаровна

Ташкентский институт текстильной и легкой промышленности

Ташкент, Узбекистан

Аннотация: *при конструировании и пошиве одежды должны учитываться все особенности строения тела. В статье определены главные размерные признаки фигуры, являющиеся основой при определении размерных вариантов (типов, групп), и наилучшим образом характеризующие форму тела. Сведения о форме и размерах человеческого тела получают на основе антропометрических исследований. Типовые фигуры женщин сгруппированы в полнотные группы.*

Ключевые слова: *Антропометрические признаки, ведущие размерные признаки, типовые фигуры, размерная типология.*

Abstract: *when designing and tailoring clothes, all features of the body structure should be taken into account. The article defines the main dimensional features of the figure, which are the basis for determining dimensional options (types, groups), and best characterize the shape of the body. Information about the shape and size of the human body is obtained on the basis of anthropometric studies. Typical figures of women are grouped into complete groups.*

Key words: *Anthropometric features, leading dimensional features, typical figures, dimensional typology.*

Annotatsiya: *kiyimni loyihalash va tikishda tana tuzilishining barcha xususiyatlarini hisobga olish kerak. Maqolada o'lchamli variantlarni (turlar, guruhlar) aniqlash uchun asos bo'lgan va tananing shaklini eng yaxshi tavsiflovchi shaklning asosiy o'lchovli xususiyatlarini belgilaydi. Inson tanasining shakli va hajmi haqidagi ma'lumotlar antropometrik tadqiqotlar asosida olinadi. Ayollarning tipik raqamlari to'liq guruhlarga birlashtirilgan.*

Kalit so'zlar: *Antropometrik xususiyatlar, etakchi o'lchov belgilari, tipik figuralar, o'lchovli tipologiya.*

Одежда прекрасный инструмент, умело используя который вы можете представить себя в самом выгодном свете, независимо от ваших размеров и пропорций. Зная свои достоинства и недостатки, с помощью одежды можно привлечь внимание к первым и скрыть или замаскировать другие.

Тип женской фигуры это особенность строения женского тела, при которой жировые отложения производятся в определенных участках фигуры, в зависимости от индивидуальной генетической предрасположенности человека [1, 2].

Антропометрия (от греч. antropos человек, metreo измеряю) - измерение основных физических показателей человека (массы тела, роста, окружности грудной клетки, живота). Антропометрические признаки характеризуют размеры тела человека анфас и в профиль, которые представлены в размерной типологии тремя ведущими размерными признаками и рядом подчиненных размерных признаков.

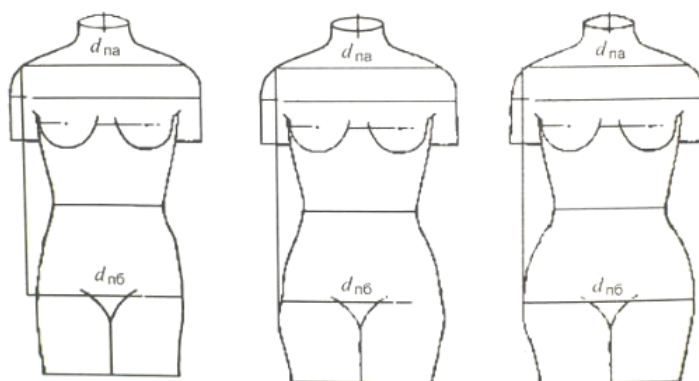
Главные (ведущие) размерные признаки фигуры, являющиеся основой при определении размерных вариантов (типов, групп), и наилучшим образом характеризующие форму тела. Это наиболее крупные размеры тела, находящиеся в разных плоскостях измерения, минимально связанные между собой, но в наибольшей степени связаны с подчиненными и дополнительными размерными признаками, располагающимися с ними в одной плоскости измерения. Интервал безразличия – это промежуток, внутри которого разница между размерами изделия не имеет значения для потребителя [3].

Главные (ведущие) размерные признаки для женской фигуры:

Рост – Обхват груди III – Обхват бедер P – OrIII – Об

Интервал безразличия Рост (P) = 6 см (± 3) Обхват груди III (OrIII) = 4 см (± 2)
Обхват бедер (Об) = 4 см (± 2) Обхват талии (От) = 6 см (± 3)

Антропометрические плоскости - профильная (срединная сагиттальная) проходит вертикально, строго посередине тела и рассекает его на левую и правую половины. Фронтальная плоскость проходит вертикально и рассекает тело на переднюю и заднюю части. Горизонтальная (трансверсальная) плоскость проходит перпендикулярно к фронтальной и профильной плоскостям (рисунок 1).

Форма тела в фас определяется соотношением ширины плеч и бедер и оценивается коэффициентом Кг.п

$$\text{Кг.п} = d_{на}/d_{нб}$$

По этому признаку установлено три типа (рис):

- Верхний Кг.п > 1,1;
- Равновесный Кг.п = $1 \pm 0,1$;
- Нижний Кг.п < 0,9.

Рис. 1. Горизонтальные пропорции формы тела человека.

Для разработки конструкции одежды необходима прямая информация об объекте – человеческой фигуре. Сведения о форме и размерах человеческого тела получают на основе антропометрических исследований. Отдельные измерения тела человека, дающие его размерную характеристику, называются размерными признаками [6].

Размерные признаки делятся на дуговые и линейные. Для точного измерения тела человека необходимы ориентирные точки на его поверхности – антропометрические точки. Отраслевые стандарты на размерные признаки используют 16 антропометрических точек (рисунок 2).

Основой промышленного производства одежды является размерная характеристика типовых фигур. Во всём мире размерная типология населения пересматривается через каждые 15 лет, так как за этот период в результате процесса акселерации происходит изменение размерных признаков, особенно это касается детей. При измерении женского населения было выявлено существенное увеличение большинства продольных признаков (длины тела, высоты линии талии, высоты верхнегрудной точки и т.д.), величины обхвата талии и обхвата бедер уменьшились. Обхват груди и обхват плеча изменились мало, а обхват бедра увеличился (рисунок 3). Не остались без изменения и пропорции тела – при одинаковой длине туловища у женщин стали более длинные ноги, поднялась линия талии, увеличилась длина руки, плечи стали более широкими, изменилась осанка [4, 5].

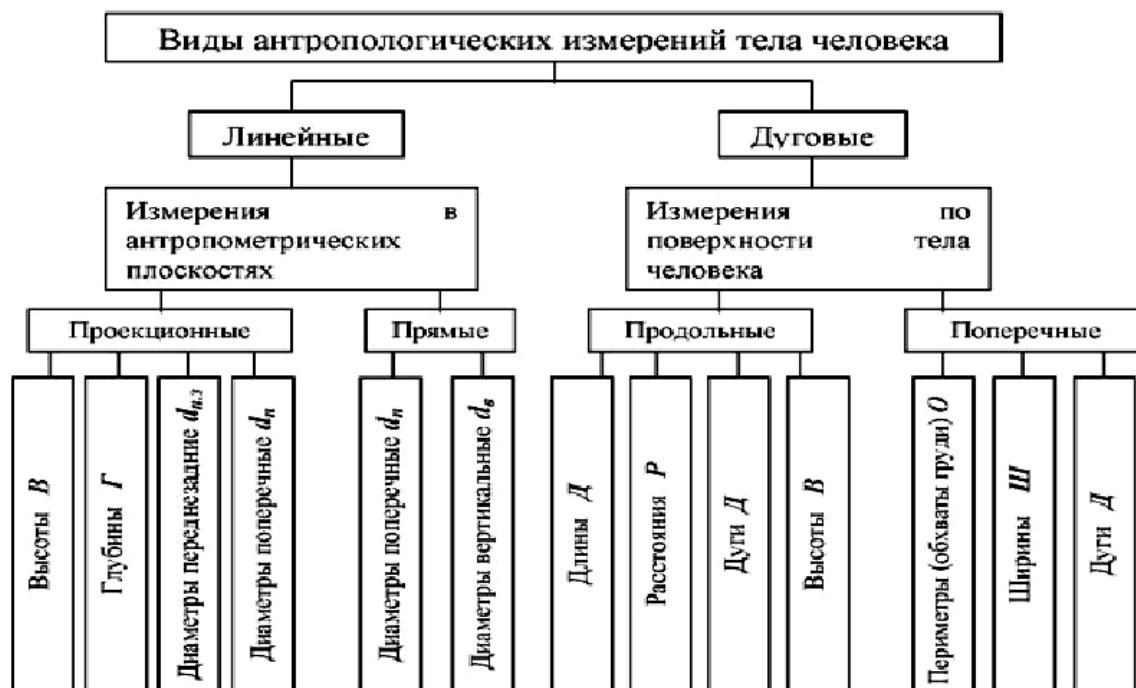

Рис. 2. Антропометрические точки тела человека.

Высота плеч

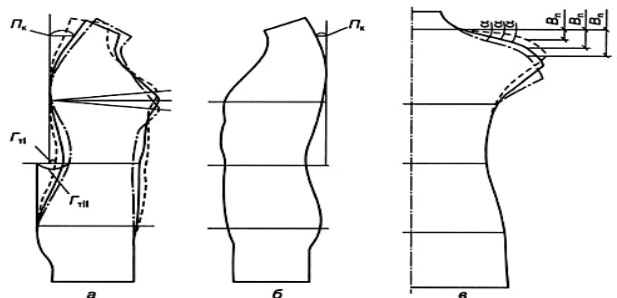

Рис. 1.4. Типы фигур:
а — среднего размера, роста и полнотной группы по осанке; б — условно-типовая;
в — по высоте плеч

- По высоте плеч выделяют фигуры низкоплечие, нормальные и высокоплечие. Для определения используют размерный признак $B_{пл}$, определяемый разностью высот шейной точки и плечевой
- (для норм.
- у м. $B_{пл} = 6,4 \pm 0,75$ см,
- у ж $B_{пл} = 5,9 \pm 0,75$ см

Рис. 3. Размерная характеристика типовых фигур.

Типовые фигуры женщин сгруппированы в полнотные группы. По сравнению предыдущей типологией впервые в классификацию типовых фигур женщин введена нулевая полнотная группа, в которой величина обхвата груди превышает обхват бедер на 2 см, встречающаяся со значительным процентом. В каждой полнотной группе расширен диапазон ростов и размеров, а вторая и третья дополнены подгруппой фигур больших размеров с обхватом груди 128, 132 и 136 см. Дополнительно в классификацию включена пятая полнотная группа с разницей между обхватом бедер и обхватом груди в 18 см.

На основе антропометрического обследования женского населения были разработаны межгосударственные стандарты на классификации типовых фигур:

ГОСТ 31396-2009 «Классификация типовых фигур женщин по ростам, размерам и полнотным группам для проектирования одежды»;

ГОСТ 31397-2009 «Классификация типовых фигур женщин особо больших размеров»;

ГОСТ 31398-2009 «Классификация типовых фигур беременных женщин».

Серийное или массовое производство одежды промышленными методами исключает возможность измерения фигуры каждого человека. Поэтому одежду изготавливают по измерениям стандартных (типовых) фигур ограниченного числа размеров, определяемых в соответствии с размерными стандартами.

Рациональная система типовых фигур называется размерной типологией населения.

Во всем мире размерная типология пересматривается каждые 15 лет, так как за этот промежуток времени в результате процесса акселерации происходит изменение параметров человеческого тела, размеров, пропорций и формы тела человека. Размерная типология населения является основой промышленного производства одежды, поэтому информация о размерах типовых фигур необходима для разработки лекал деталей одежды [7].

Типовые фигуры женщин определяют тремя размерными признаками: ростом (размерный признак №1); обхватом груди третьим (размерный признак №16); обхватом бедер с учетом выступа живота (размерный признак №19).

Использование устаревшей типологии ведет к тому, что качественно изготовленные изделия из качественных текстильных материалов не находят своих потребителей, т.е. изделия не соответствуют размерам, форме тела и пропорциям фигур значительной части населения. С целью разработки новой размерной типологии, соответствующей современному состоянию населения, было проведено антропометрическое обследование взрослого и детского населения. Были установлены различия в величинах антропометрических признаков, в соотношении размеров и их процентном распределении во всех группах взрослого и детского населения.

Анализ результатов антропометрического обследования женщин показал существенные различия в ряде размерных признаков по сравнению с ныне действующей типологией:

- увеличение продольных размеров тела;
- уменьшение обхвата талии и бедер;
- увеличение обхвата бедра;
- увеличение длины рук в пределах одного роста;
- изменение пропорций тела (более длинные ноги, более высокий уровень линии талии, более широкие плечи при той же величине туловища);
- улучшилась осанка.

Исходя из проделанных исследований, можно сделать вывод, что молодое и среднее поколения женщин стали выше и стройнее, а старшее поколение больше по размерам.

Для производства женской одежды ГОСТ 31396–2009 устанавливает 356 типовых фигур женщин с вариантами величин ведущих признаков:

- обхват груди третий 80–132 см с интервалом 4 см (14 размеров);
- обхват бедер с учетом выпячивания живота 82–142 см с интервалом 4 см (6 полнотных групп);
- рост 152–182 см с интервалом 6 см (6 ростов).

Впервые установлен тип женской фигуры нулевой полноты. Это типовые фигуры, у которых обхват груди больше обхвата бедер. Одновременно с этим в пятой полнотной группе обхват бедер превышает обхват груди на 18 см.

ГОСТ 31397–2009 устанавливает 35 типовых фигур женщин особо больших размеров с величинами ведущих признаков:

- обхват груди третий 136–156 см с интервалом 4 см (6 размеров);
- обхват бедер с учетом выпячивания живота 134–162 см с интервалом 4 см (3 полнотные группы);

- рост 158–176 см с интервалом 6 см (4 роста).

Согласно ГОСТ 31396–2009 принадлежность женской типовой фигуры к определенной полнотной группе определяется значением размерного признака «обхват бедер с учетом выпуклости живота» (Об). Разница между величинами обхвата бедер и обхвата груди третьего (Об – Ог3) в каждой из 6 полнотных групп постоянна и равна соответственно 2, 2, 6, 10, 14, 18 см, то есть величина межполнотного интервала для женских фигур равна 4 см.

Новая типология женщин нашла отражение в ГОСТ 52771-2007:

- 0,1,2,3,4,5- полнотные группы;

- размерные признаки объединены 84-104, 108-124, особо больших размеров;

- добавлены антропометрические точки: передняя точка талии ϕ^I - точка на линии талии посередине переда.

Задняя точка талии ϕ^{II} .

Выступающая точка живота ϕ .

Икроножная точка.

Точки имеют другое название – точка основания шеи спереди, сбоку, сзади. Точка уровня линии талии.

Новая размерная типология населения является фундаментом промышленного производства одежды, поэтому информация о размерах типовых фигур необходима для проектирования лекал.

Типовые фигуры женщин сгруппированы в полнотные группы. Исходя из процентного соотношения сочетания обхвата груди и обхвата бедер, выделено шесть полнотных групп. По сравнению с действующей типологией впервые в классификацию типовых фигур женщин введена, ставшая достаточно распространенной, нулевая полнотная группа, в которой величина обхвата груди превышает обхват бедер на 2 см.

Дополнительно в классификацию включена пятая полнотная группа с разницей между обхватом бедер и обхватом груди в 18 см.

Введение нового полнотного показателя позволило повысить уровень удовлетворенности соразмерной одеждой. В классификации типовых фигур в каждой полнотной группе и подгруппе размеров установлена типовая фигура, на которую должна разрабатываться конструкция изделия.

Разработанная новая размерная типология населения обеспечит предприятия легкой промышленности документацией для выпуска конкурентоспособной соразмерной одежды.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Безкаравайнова Г.П. Конструирование одежды для индивидуального потребителя / Учеб. пособ. – М.: Мастерство, 2001. - 115 с.
2. Савостицкий Н.А., Амирова Э.К. Материаловедение швейного производства / Учеб. пособ. для студ. учреждений сред. проф. образования.- М.: Изд. центр «Академия»: Мастерство: Высшая школа, 2000. - 240с.
3. Волевич Г.К. Одежда для полных женщин, М.: изд-во «Легкая индустрия», 1998. – 336 с.
4. Момот Т.В., Коблякова Е.Б. Особенности конструкций женской одежды на типовые фигуры больших размеров//Швейная промышленность. 2002.- № 5.- С. 28.
5. Шершнева Л.П. Конструирование одежды на типовые и нетиповые фигуры. М.: Легкая индустрия, 1980. – 232 с.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ НОВЫХ ЭЛЕКТРОННЫХ УЧЕБНЫХ МАТЕРИАЛОВ ПО ФИЗИКЕ

Каршибоев А

Хакимов П

Абдуазимов В

*Андижанский институт сельского хозяйства и агротехнологий
Андижанский государственный университет*

Аннотация: *Данная работа освещает проблему изучения дополнительных источников по учебному материалу по предмету физика при изучении физических процессов. Приводится анализ контента по свойствам распространения звука в воздухе. Рассматривается анализ с точки зрения различных предметов.*

Ключевые слова: *скорость звука, энергия, амплитуда колебания, волна.*

Аннотация: *Ушбу ишда физик жараенларнинг физика фанидан ўрганилиниладиган ўқув материал бўйича қўшимча манбаларнинг қўлланилиши кўриб чиқилган. Товуш тарқалиш ходисаси бўйича контент келтирилиб, унинг тахлили кўрсатилган. Турли хил фанлар бўйича таққослаш амалга оширилган.*

Калит сўзлар: *товуш тезлиги, энергия, тебраниш амплитудаси, тўлқин.*

Abstract: *This work highlights the problem of studying additional sources of educational material on the subject of physics in the study of physical processes. An analysis of the content on the properties of sound propagation in the air is given. The analysis is considered from the point of view of various subjects.*

Key words: *speed of sound, energy, oscillation amplitude, intensity, wave.*

Состояние подготовки молодых кадров, уровень знаний по специальности и другим техническим направлениям сегодня определяют общий уровень развития общества. Вложение финансовых средств в сферу образования сегодня наиболее выгодно, так как в будущем это определит получение экономической прибыли за счет повышения уровня молодого поколения специалистов. Это в будущем даст новый толчок для улучшения контента по физике.

Наличие комплексных знаний у молодого поколения становится необходимым условием для осуществления своей деятельности. Для получения молодых кадров такого уровня проводится большая работа. Создаются условия для получения информации по своей специальности, осуществляется обмен специалистами и студентами, налаживается работа в области коммуникационных технологий. Эти процессы надо учитывать при проведении учебного процесса по выбранному учебному предмету [1, 2].

В сфере образования, особенно, при подготовке молодых специалистов по физике необходимо иметь широкий кругозор. С одной стороны, надо иметь хорошую

базу по математике, химии, географии. С другой стороны, иметь хорошую память, способность быстро осмысливать информацию касательно данной тематики.

Попробуем рассмотреть вышеприведенное на простом примере. При анализе темы «Акустика» для более полного понимания учебного материала рассмотрим теоретический материал с практической точки зрения. Дополнительное представление информации поможет лучше понять сущность, изучаемой темы по предмету. Полезно будет составить следующую таблицу.

Таблица 1
Представление анализа информации

Понятие	Комментарий		
	Физика	Математика	Информационные технологии
Амплитуда волны	Изменения колебания	Состояние системы	Дисперсия
Интенсивность	Энергия волны	Окружность	Программа
Тип колебания	Свободные колебания	График	Анализ и статистика
Температура внешней среды	Влияет на волну	Анализ функции распределения	Моделирование
Состояние среды	Изменение скорости звука	Описываются параметры системы	Параметры расчетов

В воздухе распространение звуковых волн происходит подобно волнам на поверхности воды. Только имеются некоторые отличия:

- среды различаются по плотности, т.е. имеется различия в энергии связи между молекулами,
- скорость распространения звуковых волн в воздухе более сильно зависит от внешней среды по сравнению с водной средой,
- в отношении звуковых волн более проще провести эксперимент, чем с водной поверхностью,
- лучше использовать источники с малой интенсивностью, так как их влияние биологические объекты не оказывает отрицательного воздействия,
- воздух можно рассматривать как изотропную среду в ограниченной области или с помощью ограничений,
- для анализа, происходящих процессов можно использовать модельное представление параметров.

Ознакомление с теорией процесса и практическое выполнение экспериментов наряду с обсуждением нужно проводить с применением использования комплексного подхода, т.е. анализировать теоретический материал с учетом знаний по математике, химии, физике [3]. Практическое осмысление и анализ учебного

контента по физике можно использовать для самообразования. Самостоятельное осмысление процесса изучения материалов по физике дает широкое представление о теме по данному предмету. Электронные источники дают широкое представление для процесса самообразования [6, 7].

Или дать анализ зависимости скорости от условий внешней среды, т.е. температура, агрегатное состояние, состав компонентов.

Знание дополнительной информации при подготовке к лабораторным занятиям или по самообразованию даст новый уровень понимания данной темы. Учебный контент по предмету физика следует использовать в комплексном исполнении, т.е. электронные и новые видео материалы.

При изучении информации по данной тематике необходимо отметить следующее:

- надо обратить внимание на зависимость скорости звука от состояния среды распространения,
- учесть температуру и плотность среды,
- провести анализ влияния на скорость звука вышеуказанных факторов,
- более широко вводить в использование новые электронные источники.

При подготовке по данной тематике желательно ознакомиться с учебным контентом по биологии, химии, математике.

Комплексность учебного процесса, т.е. использование учебного материала по нескольким учебным предметам для понимания учебного контента дает положительное влияние на усвоение учебного материала. Потому что увеличивается срок и глубина понимания контента. Усвоение учебного контента позволяет более широко осмыслить теоретический материал по данному предмету.

При помощи информационных технологий можно намного быстрее найти решение физических задач. Так в работе [5] показано представление решения в графическом виде. С другой стороны, появляется возможность постепенно увеличивать кругозор по знаниям в области физики, так решение задач требует постоянного изучения теоретического материала и одновременно подготовки в области программирования.

Учебный процесс рассматривается с точки зрения проточной модели и приводятся критерии его оценки [5]. По идее учебного контента со стороны студентов и преподавателей надо широко пользоваться электронными источниками в учебном процессе [6].

Обратная связь происходит появление новых понятий и информации по данному учебному материалу, дает возможность на более высоком уровне усвоить контент по данному предмету. Роль электронных источников важна для оформления и осмысления учебного процесса по физике. Можно понять в каком

ракурсе понимания трактуется учебный контент по акустике, акустическим явления и используемому оборудованию.

В общем, в процессе образования намного облегчается понимание необходимого объема информации с одновременным усвоением большего объема информации при формировании навыков работы с литературой. Электронные источники надо широко вводить в учебный процесс, так как они важны удобны самообразования.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Кирйигитов Б., Каршибаев А. Аспекты и анализ процесса подготовки специалистов – основа будущего. //Вопросы науки и образования.-2020.-№7.-С.77-80.

2. Кирйигитов Б., К.Косимов. Новые возможности использования интерактивных технологий.//Вопросы науки и образования.-2020.-№7.-С.81-85.

3. Кирйигитов Б., Каршибоев А., Носирова М. Значение источников на иностранных языках в процессе обучения/ “Innovative achievements in science 2020” /I International scientific Online conference. 2020. С.76-78.

4. Маматохунوف Ё.А., Омонбоева Ф.Л., Носиров М.З., Олимов Л.О. Физик масалаларни ечишда замонавий ахборот технологияларидан фойдаланиш орқали таълим самарадорлигини ошириш //Илмий хабарнома. АДУ. -2015. №3.-99-103-бетлар.

5. Носирова М., Исаков М., Турсунбоева К. Иқтидорли ўқувчилар билан ишлаш/«Вопросы инновационного развития науки, образования и техники». Материалы Международной научно-практической онлайн конференции. Андижан, 2022, 1-шўъба. 12 апрел.С.309-311.

6. <https://library.andqxai.uz/#/book/5255/view>

7. <https://library.andqxai.uz/#/book/3653/view>

8. Kadirov R.N. Kuzgi bug'doyning Asr va Durdoni navlari dalasining yer-suv muvozanati//Ekologiya xabarnomasi jurnali. – 2018. №11.-P.19-21.

BUGUNGI KUNDA TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA MEDIATA'LIMNING AHAMIYATI

Sharaxbarova Dilorom

O'zJOKU 2- KURS MAGISTRANTI

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Bugungi kunda multimedia texnologiyalari — ta'lim jarayonini axborotlashtirishning istiqbolli yo'nalishlaridan biri ekanligi, Ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot texnologiyalarining joriy etilishi dasturiy va metodik ta'minotni takomillashtirish haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *multimedia, texnologiya, jarayon, axborot oqimi, takomillashtirish, o'zgarishlar, ma'lumot.*

Shiddat bilan o'zgarib borayotgan hozirgi davrda axborot oqimini ko'p ekanligi undan o'zimizga foydali va kerakligini ajrata olish ham hozirda muhim va dolzarb muammoga aylanmoqda desak ham bo'ladi. Bunday vaziyatlarda o'quvchi yoshlarni ham ongini zaharlamaydigan yengil yelpi axborot oqimlaridan himoya qilish vazifasi ham barchamizning burchimizga aylanib ulgurdi. Turli vositalarda, tarmoqlarda kelayotgan axborotning rost yoki yolg'on foydali yoki befoyda ekanligini bilish uchun esa barchamiz fikrlashimiz ishonchli va ishonchsiz manbalarni ajrata olishimiz juda muhimdir. Ma'lumotlarning ko'pligi sinflarda darslarning qiziqarli va mazmunli o'tishiga ham sabab bo'layotganligini ham aytib o'tish muhim. Respublikamizda ta'lim tizimi tubdan isloh qilinib, uzluksiz ta'lim, jumladan, oliy va o'rta maxsus ta'lim tizimida katta o'zgarishlar amalga oshirildi. Xususan, bu borada pedagogika oliy ta'lim muassasalari talabalarining mediakompetentligini rivojlantirish samaradorligiga erishish katta ahamiyat kasb etadi.

Multimedia vositalari yordamida shaxsga yo'naltirilgan ta'limni amalga oshirish jarayoni zamonaviy, ko'ptarmoqli, predmetga yo'naltirilgan multimediali o'quv vositalarini ishlab chiqishni va foydalanishni talab etadi. Ular tarkibiga keng ma'lumotlar bazasi, ta'lim yo'nalishi bo'yicha bilimlar bazasi, sun'iy intellekt tizimlari, ekspert-o'rgatuvchi tizimlar, o'rganilayotgan jarayon va hodisalarning matematik modelini yaratish imkoniyati bo'lgan laboratoriya amaliyotlari kiradi.

Multimedia tushunchasi — turli shakldagi axborotlarni qayta ishlovchi vositalar majmuasini anglatadi [2, 36]. Multimedia texnologiyalari — bu turli shakldagi axborotlarni qayta ishlovchi vositalar majmuasidir. Multimedia texnologiyalariga avvalo, tovushlar, video-elementlarni qayta ishlovchi vositalar kiradi. Bundan tashqari, multiplikatsiya (animatsiya) va yuqori sifatli grafika ham multimedia texnologiyalari qatoriga kiradi. Ehtimol, kelajakda multimedia vositalari ma'lumotning boshqa turlari, masalan, virtual voqelik bilan ishlash imkonini berishi ham mumkin.

Multimedia vositalarini ta'limda qo'llash quyidagilarga imkoniyat yaratadi:

- ta'limning gumanizasiyalashuvini ta'minlash;
- o'quv jarayonining samaradorligini oshirish;
- ta'lim oluvchining shaxsiy fazilatlarini rivojlantirish (o'zlashtirganlik, bilimga chanqoqlik, mustaqil ta'lim olish, o'zini o'zi tarbiyalash, o'zini o'zi kamol toptirishga qaratilgan qobiliyatlilik, ijodiy qobiliyatlari, olgan bilimlarini amaliyotga qo'llay olishi, o'rganishga bo'lgan qiziqishi, mehnatga bo'lgan munosabati);
- ta'lim oluvchining kommunikativ va ijtimoiy qobiliyatlarini rivojlantirish;

Multimedia vositalari ta'lim berishning samarali va istiqbolli quroli (instrumentlari) bo'lib, u o'qituvchiga an'anaviy ma'lumotlar manbaidan ko'ra keng ko'lamdagi ma'lumotlar massivini taqdim etish; ko'rgazmali va uyg'unlashgan holda nafaqat matn, grafiklar, sxemalar, balki ovoz, animasiyalar, video va boshqalardan foydalanish; axborot turlarini ta'lim oluvchilarning qabul qilish (idrok etish) darajasi va mantiqiy o'rganishiga mos ravishda ketma-ketlikda tanlab olish imkoniyatini yaratadi.

Bugungi kunda multimedia texnologiyalari — ta'lim jarayonini axborotlashtirishning istiqbolli yo'nalishlaridan biridir. Ta'lim jarayoniga multimedia texnologiyalarini joriy etish talabalar va o'quvchilarni intellektual rivojlantirish hamda jamiyatimizni ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiy ettirishning muhim shartidir. Shu sababli ham bugungi kun o'qituvchisi tinimsiz o'z ustida ishlashi, keng ijodiy tafakkurga ega, ilg'or pedagogik va multimedia texnologiyalarini samarali qo'llay oladigan shaxs sifatida o'z kasbiy-mutaxassisligi uchun zarur fazilatlar egasi bo'lishi davr talabidir. Ta'lim jarayoniga zamonaviy axborot texnologiyalarining joriy etilishi dasturiy va metodik ta'minotni takomillashtirish, moddiy baza, shuningdek, o'qituvchi mutaxassislar malakasini oshirishni talab etadi. Multimedia vositalari pedagog-kadrlarining malakasini va mahoratini yanada oshirishlarida ham muhim ahamiyatga molikdir.

Bugungi kunda media, ya'ni ommaviy axborot vositalari, kino, teatr, san'atning turlari, madaniyat sarchashmalari, internet orqali uzatilayotgan har qanday ma'lumot insonongiga o'zining ma'lum bir ta'sirini o'tkazib, uning dunyoqarashini o'zgartirishga sabab bo'lmoqda. Yuqorida tilga olingan tushunchalarning qo'llanilishi va bugungi kunda media ta'lim, media savodxonlik, media tanqid va mediani o'rganishga bo'lgan intilishning asosiy maqsadi ham axborotning yaratilishi, uning tarqalish jarayonini tushunib yetish, tijorat, siyosiy, iqtisodiy, ma'naviy va madaniy maqsadlarda tarqatilayotgan axborotning mohiyatini anglagan holda uni baholay olishdir.

Ayni paytda media ta'lim asoslarini har bir ta'lim muassasasiga o'quv dasturiga kiritish, o'quvchilarga yoshlarga maktablarda ta'lim jarayonida uning asoslarini interaktiv, turli o'yinlar shaklida tushuntirish, o'sib kelayotgan avlod tomonidan shiddatli axborot oqimida zarurini tanlash va unga tanqidiy yondoshgan holda baholay olish imkonini beradi. Bu esa o'z navbatida yoshlarning kelajakdagi fuqarolik pozitsiyasini yanada mustahkamlanishiga, jahonda yuz berayotgan voqea-hodisalarni xolis baholab, to'g'ri qaror qabul qila olishiga asos bo'lib xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR RO`YHATI:

1. Isoqovich O. F., Qizi I. M. F., O'g'li F. S. B. MEDIA TA'LIM //Yosh Tadqiqotchi Jurnal. – 2022. – T. 1. – №. 8. – C. 22-28.
2. Asfandiyorovich F. M. TA'LIM SOHASIDA MEDIA VOSITALARIDAN FOYDALANISHNING PSIXOLOGIK-PEDAGOGIK JIHATLARI //INTEGRATION OF SCIENCE, EDUCATION AND PRACTICE. SCIENTIFIC-METHODICAL JOURNAL. – 2021. – T. 2. – №. 5. – C. 50-62.
3. Maqsudov U. B. Q., Eraliyev Y. L., Qosimova G. TA'LIMDA MULTIMEDIALI VOSITALARDAN FOYDALANISHNING PEDAGOGIK XUSUSIYATLARI //Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences. – 2022. – T. 2. – №. 11. – C. 973-980.

ELEKTRON HUKUMAT DOIRASIDA ELEKTRON XIZMATLARNI KO'RSATISHNING ASOSIY TAMOYILLARI TAHLILI

Jumaniyazova Ulbosin Polatbay qizi

*Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Nukus filiali, talaba*

Bugungi kunda elektron hukumat portallari turli xil xizmatlarni taqdim qilishadi, masalan, elektron hukumatning keng qamrovli takliflaridan, fuqarolikni olish, ro'yxatga olish va elektron sog'liqni saqlash xizmati yoki onlayn biznes portallariga trafikni to'ldirish. Bundan tashqari, elektron hukumatning ko'plab provayderlari shikoyatlarni boshqarish uchun, onlayn uchrashuv xizmati uchun, onlayn rejimida ishlov berish holatini tekshirish uchun, mahalliy sport va onlayn bo'sh vaqtlar xizmati uchun, mahalliy informatsiya bilan ta'minlovchi onlayn gazetalar uchun xizmatlar taqdim etadi.

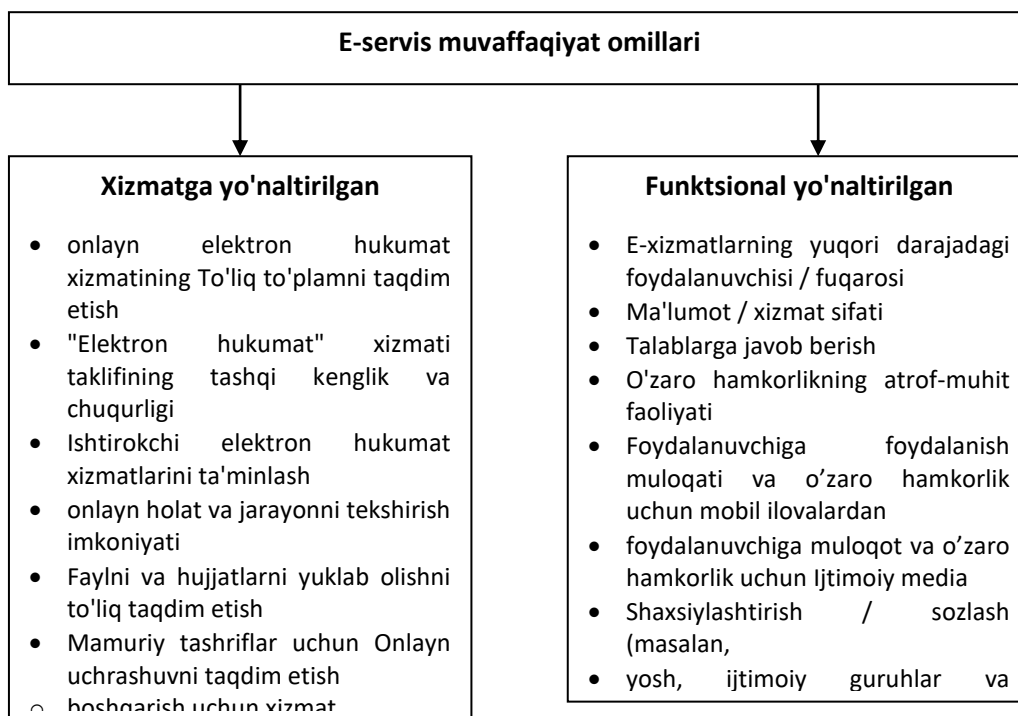
Biroq, foydalanuvchilarga faqat elektron hukumat xizmatlarini taqdim etishgina emas. Bu elektron hukumatning foydalanuvchilarning muhtojlik va talablari va takliflarini moslashtirish uchun muhimdir. Shu sababli, elektron hukumat xizmatlarini taqdim etish bilan bog'liq muayyan muvaffaqiyatga ega omillar mavjud. Ularni ikkiga bo'lish mumkin: xizmatlarga yo'naltirilgan va funktsional yo'naltirilgan muvaffaqiyat omillari (1-rasm).

Xizmatga yo'naltirilgan muvaffaqiyatlar omillari birinchi navbatda qanday xizmatlarni taklif qilish kerak degan savol bilan bog'liq bo'lsa, funktsional yo'naltirilgan muvaffaqiyat omillari bo'lsa bu xizmatlarni qanday taqdim etish kerak degan savol bilan ishlaydi. Shunday qilib, 2-si elektron hukumatning xatti-harakati jihatlarini hisobga olish, fuqarolar so'rovlariga javob beruvchi sektorlarni o'z ichiga oladi.

Xizmatga yo'naltirilgan nuqtai nazardan, to'liq onlayn elektron hukumat xizmatlarining takliflarining toplamin ta'minlanganligi juda muhim ahamiyatga ega. Foydalanuvchilarning foyda olishga haqiqatdan imkoniyati ko'p bo'lsa, uzoqqa-etuvchi elektron hukumat xizmati taklifidan butunlay foydalanish mumkinligi onlayn rejimida o'tkaziladi.

Bundan tashqari, ishtirok etuvchi elektron hukumat xizmatlarini taqdim etish tavsiya etiladi va holatini onlayn tekshirish xizmatini, ma'muriy tashriflar uchun onlayn uchrashuvlar, shuningdek, fayl va hujjatlarni yuklab olishlar keng qamrovli taqdim etish portalda mavjud bo'lishi kerak.

Shu tarzda, foydalanuvchi elektron hukumat provayderi bilan aloqada bo'lib turishi mumkin, fikr-mulohaza bildirishlari va tizim o'zgarishlari va yangi elektron hukumat xizmatlari haqida xabardor bo'lishlari mumkin.

1-rasm. E-servisning muvaffaqiyati omillari

Funksiyaga yo'naltirilgan muvaffaqiyat omillarini inobatga olgan holda, xizmat ko'rsatuvchi provayderlar foydalanuvchi ehtiyojlari va talablari bilan taqdim etilgan xizmatlarni moslashtiruvchi elektron hukumatning ajralmas qismi hisoblanadi. Shunday qilib, foydalanuvchi / fuqarolik-orientatsiyaga kuchli e'tibor elektron hukumat xizmatlarini ishlab chiqishda va amalga oshirishda tavsiya etilishida bo'lishi mumkin.

Yana bir muhim jihat - axborot va xizmat ko'rsatish sifati. Bu degani Elektron hukumat takliflari - taqdim etiladigan axborot va xizmatlar - yuqori standartlarda kutib olish kerak. Shuning uchun barcha elektron hukumat axborot va xizmatlar tegishli, ishonchli, foydali va qulay, ishonchli bo'lishi kerak.

Elektron so'rovlarga javob berish - elektron hukumat xizmatining yana bir muhim omilidir ta'minlash. Bu yerda javob berish kerak bo'lgan vaqtni anglatadi so'rovlar, shuningdek javobning sifati aniqlangan. Mas'ul xodimlar malakali yordam ko'rsatishi uchun malakali va empatik tarzda o'qitilishi kerak.

O'z aro muhitning funktsionalligi - bu elektron hukumat xizmati provayderlari e'tiborga olishlari kerak bo'lgan boshqa dolzarb mavzular. Zamonaviy axborot axborot tizimi bilan foydalanuvchilarning hukumat bilan o'zaro munosabatini aniq ko'rsatadigan muloqot texnologiyalari va ularning o'zaro muloqatlarini qulayroq qiluvchi boshqa ilovalar bilan avtomatlashtirilgan axborot almashinuviga ruxsat bergandan beri, bu imkoniyatning to'liq qulayliklarini olishi kerak.

Mobil qurilmalarining qo'llanilishi kengayib borayotganligini hisobga olgan holda, elektron hukumat xizmatlari foydalanuvchilarning muloqat va o'zaro aloqalar uchun mobil ilovalardan foydalanishlarini etkazib berishlari kerak. Shu tariqa, foydalanuvchilar elektron hukumat ma'lumotlarini va xizmatlaridan hech qanday vaqtinchalik yoki mahalliy

cheklovsiz foydalanishlari mumkin. Bundan tashqari, mobil texnologiyalar davlat xizmatiga nisbatan qo'llanilishi mumkin bo'lgan yangi xizmat imkoniyatlarini taqdim etadi.

Shu bilan bir qatorda, foydalanuvchi muloqot va o'zaro aloqa qilishi uchun ijtimoiy media dasturidan foydalanish mumkin. Ijtimoiy axborot vositalari har ikki tomonga ta'sir ko'rsatadigan ikkita faol ishtirokchi o'rtasida axborot almashishining o'sishi uchun yangi kanalni taqdim etish orqali hukumatni va uning manfaatdorlarining o'rtasidagi munosabatlarga katta ta'sir ko'rsatdi. Shu sababli, ijtimoiy media ko'p kanalli boshqaruvni amalga oshirish va elektron hukumatni qo'llashda, ommaviy ravishda jamiyat imkoniyatlarini kengaytirishda muhim ustun sifatida ishlatilishi kerak.

Elektron hukumat xizmatlarini taqdim etishning yana bir muhim jihati - bu shaxsiylashtirish va onlayn taklifni moslashtirish (masalan, yosh, ijtimoiy guruhlar va boshqalar). Bu ikkita ma'noga ega tomonlari: birinchi navbatda, foydalanuvchilarning shaxsiy istiqbollari qondirish uchun veb-takliflarni o'zgartirish va ikkinchi, provayder tomonidan tayyorlangan veb-takliflar.

Raqamli mahalliy avlod, masalan, aholiga yaxshi xizmat ko'rsatish qulay foydalanishni, xususiylashtirish imkoniyatini berish kabi va o'zaro aloqada bo'lish uchun talab qiladi. Keksa odamlarni ko'rib chiqaylik allaqachon ushbu maxsus maqsadli guruhning ehtiyojlariga moslashtirilgan.

Foydalanuvchilarga xizmat ko'rsatishning muvaffaqiyat omillari va elektron xizmatning muvaffaqiyat omillari haqida ma'lumot berib, Elektron hukumatning tegishli muvaffaqiyat omillarining uchinchi toifasi saqlanib kelmoqda: IT muvaffaqiyat omillar. Texnologik bo'lgan ushbu muvaffaqiyat omillari Keyingi bo'limda berilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

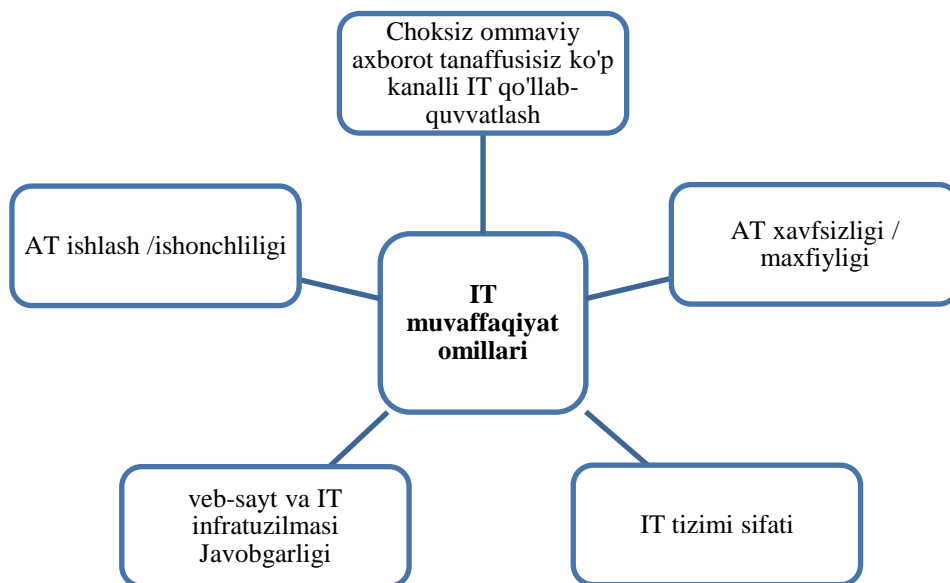
1. Барбаков Г.О., Устинова О.В. К проблеме внедрения «Электронного правительства» Вестник Челябинского государственного университета №26(381), 2015. S.109-113.
2. Бестолкова Г.В. Государственные электронные услуги: виды особенности. Государственноэ управление. Электронный вестник. №65. 2017. С.23-44.
3. Zaynidinov H., Yakubov M., Qoraboev J. Elektron hukumat // To'ldirilgan 2-nashr. O'zR Prezidenta xuzuridagi Davlat boshkaruvi akademiyasi, T.: Akademiya. 2014. 273 b.

ELEKTRON HUKUMAT TIZIMIDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARINING MUVAFFAQIYAT OMILLARI VA ULARNING TAHLILI

Jumaniyazova Ulbosin Polatbay qizi

*Muhammad al-Xorazmiy nomidagi Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Nukus filiali, talaba*

Zamonaviy AKT hukumatga ish jarayonlarini tezlashtirish, siyosatning samaradorligi va samaradorligini oshirish, yanada yaxshi va ko'proq moslashtirilgan xizmatlarni taklif qilish va byurokratiya yukini engillashtirish uchun juda ko'p istiqbolli imkoniyatlar taqdim etadi. Elektron hukumatning bayrog'i ostida axborot-kommunikatsiya texnologiyalari davlat boshqaruvini osonlashtiradigan hamda fuqarolar va mijozlarning ehtiyojlarini qondiradigan raqamli texnologiyalar va xizmatlarga bo'lgan ehtiyojni qondirish uchun taqdim etildi. Yaqin o'tmishda AKT sohasi siyosat, ijtimoiy xavfsizlik va xalqaro xavfsizlik nuqtai nazaridan tobora ko'proq foydalanilmoqda. Yangi texnologiyalarni innovatsion ishlatish tezkor xizmat ko'rsatish, parvarish qilish va nazorat qilishning barcha sohalarida zamonaviy davlat siyosatining asosi bo'lib qolmoqda.

1-rasm. IT muvaffaqiyati omillari

Elektron hukumat tizimining muvaffaqiyatini hisobga olib, IT muvaffaqiyat omillari tizimini saqlash haqida bir necha muhim ma'lumotlar bor, ya'ni loyihalash, tadbqiq etish va amalga oshirishda e'tiborga olish kerak kabi. Ushbu omillar texnologiyaga taalluqli jihatlarni nazarda tutgani uchun, texnik bilim va ko'nikmalarga uyda yoki tashqarida ega bo'lishi kerak. 1-rasmda IT muvaffaqiyat omillarini umumlashtiradi.

Juda muhim omillar quyidagilardir: AT xavfsizligi va maxfiyligi, bu elektron hukumat foydalanuvchilari uchun ishonch va foydalanuvchilarni qabul qilish uchun ikki muhim muhim shart hisoblanadi. Shu nuqtai nazardan, xavfsizlik va maxfiylik foydalanuvchi

ma'lumotlari va tarmoq asosida axborotni qayta ishlashda shaxsiy daxlsizligi, maxfiyligini anglatadi.

Foydalanuvchilar shaxsiy ma'lumotlarining xavfsiz emasligiga ishonishsa, ular elektron hukumat operatsiyalarini onlayn tarzda amalga oshirishga ko'proq istaksiz bo'ladi. Shuning uchun jamoatchilik rahbarlari etarli xavfsizlik qoidalariga rioya qilishlari kerak, ular tegishli davlat manfaatdor tomonlariga bog'liq etarli axborot xavfsizligi va maxfiylik to'g'risida xabardorlikni ta'minlash.

IT tizimining sifati - qulay elektron hukumatning atrof-muhit shakllantirishning yana bir muhim omilidir. Bu axborot tizimining barcha texnik tomonlarini, yana elektron hukumat jarayonlari va resurslari bilan bog'liqligini ham o'z ichiga oladi. Tizimdan boshqaruv nuqtai nazari, elektron hukumat provayderi Tizim sifatiga aniq e'tibor beradigan transparent ishlash monitoringiga rioya qilish kerak.

IT-infratuzilmasi xato tolerantlari, serverning ishlash qobiliyatlari kabi tekshirish va xavfsizlik tartib-qoidalari, masalan, IT tizimining sifatni boshqarish muhim tomonlari hisoblanadi. Bundan tashqari, barcha elektron hukumat jamoasi portalning uzilishi, vaqtining zararli oqibatlarini, ishonchsiz xizmat ko'rsatish va h.k. xabardor bo'lishi kerak. Potensial hujum yoki to'siq yuzaga kelgan taqdirda, samarali favqulodda vaziyat rejalari darhol qo'lingizda bo'lishi kerak.

Veb-sayt va IT-infratuzilmasining javobgarligi AT-tizimi sifati bilan chambarchas bog'liq. Bu erda elektron hukumat provayderlari veb-saytning javob berishiga ishonch hosil qilishlari kerak va ma'lumotlar almashinuvi o'rtacha vaqt ichida amalga oshiriladi. Bugun, yangi sahifalar yoki ma'lumotlarni qayta ishlash uchun foydalanuvchi tarafidan uzoq kutish talab etilmaydi.

E'tiborli IT samaradorligi va ishonchliligi elektron hukumat tizimidan foydalanishning muhim omili. Avvalgi omil singari, u IT-tizim sifati bilan ham bog'liq. Agar elektron hukumat tizimining ishlashi yoki ishonchliligi kuchsiz deb hisoblansa, bu foydalanuvchining elektron hukumat xizmatlaridan foydalanish istagini bildirdi.

Texnologiya nuqtai nazaridan yana bir muhim omil – foydalanuvchilarning turli onlayn kanallar yordamida ko'p kanalli IT qo'shimcha ommaviy axborot tanaffusisiz qo'llab-quvvatlashi, elektron onlayn hukumat xizmatlaridan to'liq foydalanish imkoniyati texnologik jihatdan bo'lishi kerakligini anglatadi. Bu esa ilovalarning elektron hukumat tizimi va kanallari birgalikda ishlashiga yuqori talablar qo'yadi.

E-hukumatning muvaffaqiyat omillarini hisobga olgan holda foydalanuvchi, elektron pochta xizmati va AT-perspektivi loyihalashtirish, amalga oshirish va mustahkamlash, muvaffaqiyatli elektron hukumat tizimini saqlab qolish uchun mustahkam asosni yaratishi kerak. Biroq, elektron hukumat tizimini amalga oshirishda e'tiborga olish kerak bo'lgan muhim jihatlar bor. Bular keyingi bobda keltirilgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1) Барбаков Г.О., Устинова О.В. К проблеме внедрения «Электронного правительства» Вестник Челябинского государственного университета №26(381), 2015. S.109-113.
- 2) Бестолкова Г.В. Государственные электронные услуги: виды особенности. Государственное управление. Электронный вестник. №65. 2017. С.23-44.
- 3) Zaynidinov N., Yakubov M., Qoraboev J. Elektron hukumat // To'ldirilgan 2-nashr. O'zR Prezidenta xuzuridagi Davlat boshkaruvi akademiyasi, T.: Akademiya. 2014. 273 b.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ПОСЛОВИЦ НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА В НЕЯЗЫКОВЫХ ФАКУЛЬТЕТАХ

Нажмидинов Нозим магистр 2 курса
Бухарского государственного университета

Ключи: *пословица: поговорка, труд создаёт, белые ручки, трудолюбивый, бездельник.*

Аннотация: *В данной статье раскрыты особенности использования пословиц и поговорок в обучении русскому языку. Использование поговорок и пословиц является целесообразным в ходе развития речи.*

Овладения богатствами русского языка студентами национальной аудитории предполагает также изучение пословиц, как один из средств развития стилистических навыков повышение культуры речи.

Умело и вдумчиво отобранные пословицы передают речи экспрессивность и яркость способствуют лучшему её восприятию. Главная задача работы над пословицами расширение активного лексического запаса студентов, формирование у них навыков осознанного активного лексического запаса, использование пословиц в различных целях и в различных условиях речевого общения.

Работа над пословицами является источником пополнения словарного запаса студентов. На занятие мы используем пословицы о труде.

Труд, трудиться, трудовой- эти слова неотделимы от жизни человека. Ведь именно в труде он находит смысл жизни, в труде раскрывается его талант, именно труд определяет место человека в обществе людей.

С раннего детства родители приучают своего ребёнка к труду, приучают уважать любую работу, приносящую пользу. Об уважении человека к труду прекрасно написал русский поэт Валерий Брюсов:

В мире слов разнообразных,
Что блестят, горят, жгут,
Золотых, стальных, алмазных
Нет священной слова "Труд!"

Преклонение народа перед великой силой созидательного труда нашло отражение в поговорках и пословицах, в которых сформулирован весь жизненный исторический опыт человека. Вот что пишет об этом поэт Гафур Гулям.

"Блеснет драгоценно пословица смысл
Крупинка в мире песчаного...
А тысячи судеб просеял и смысл
Времени так беспечальный..."

Смысл поговорок и пословиц о труде глубок и доходчив. Каждый народ отражает в пословицах свой опыт, но как часто он совпадает с опытом другого народа! Прочитаем и сравним жемчужины мысли узбекского и русского народа.

Только по делам и труду судят о человеке:

Тот не дехканен, кто пота не пролил,

Дерево ценят по плодам, а человека по делам.

Народная педагогическая мудрость резко осуждает нерадивость и лень : Ленивый работу делает дважды. У бездельника праздник каждый день. Труд кормит, а лень портит.

Лентяев зовут в народе бездельниками и белоручками, а людей трудолюбивых и умелых-мастерами на все руки: За дело возьмётся - дело найдётся. Прольёшь пот - получишь доход. Дело мастера боится. Белые ручки чужие труды любят.

В труде люди видят добро и счастье, они радуются плодам своего труда: Честный труд - сочный плод. Тот, кто работает не унывает. Доброе стремление - половина дела. Где труд, там счастье. Труд всё создаёт, а война разрушает.

Трудом люди заслуживают уважение к себе, реализуют себя как личности: Уважение не ищут- трудом добывают. Живи своим умом, а честь расти трудом.

После чтения пословиц студенты отвечают на вопросы.

Задание 1 В чём находит человек смысл своей жизни?

2.) Что писал В. Брюсов об уважении человека к труду?

3.) В чём нашло отражение преклонение народа перед трудом?

4). Что пишет о пословицах Гафур Гулям?

5). С какими русскими и узбекскими пословицами вы познакомились в тексте?

Задание 2.. Переведите пословицы на родной язык,

Ленивый работу делает дважды.

Труд кормит, а лень портит

Честный труд- сочный плод.

Доброе стремление - половина дела.

Задание 3. Прочитайте четверостишие Н. Заболоцкого. Как вы понимаете эти строки?

Не позволяй душе лениться!

Чтоб в ступе воду не толочь,

Душа обязана трудиться

И день и ночь, и день и ночь.

Задание 4. Расскажите о своём отношении к труду и лени, в рассказе используйте пословицы из текста.

Таким образом, использование пословиц и поговорок является целесообразным для развития речи. И зучение пословиц и поговорок способствует

обогащению словарного запаса, позволяет развить память, а также приобщает к народной мудрости.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Даль В. И. Пословицы русского народа / В.И.Даль, -М.: Изд_во Эксмо,, Изд- во ННН.- 2003,- 616.с.

2. Палей О. И. Работа с пословицами и поговорками на уроке английского языка в IX классе,/ О.И. Палей // Иностранные языки в школе. - 2000.- №1.- С. 40- 42.

KARBAMID-FORMALDEGID SMOLALARI: ISHLAB CHIQRISH, FOYDALANISH VA XOSSALARI

*Magistr S.M.Samatov Termiz muhandislik-texnologiya instituti, Termiz sh
k.f.d., professor F.B.Eshqurbonov Termiz muhandislik-texnologiya instituti, Termiz sh*

Аннотация: Ushbu maqolada Karbamid-formaldegid smolalarining hosil bo'lish jarayonlari va ishlatilishi va ishlab chiqarish bilan bog'liq holatlar umumiy ko'rinishda bayon etilgan.

Аннотация: В данной статье в общем виде описаны процессы образования и использования и производства карбамидоформальдегидных смол.

Калит so'zlar: Karbamid-formaldegid smolasi, polikondensatsiya, gidrofillik, polimer, teosmola, suspenziya, poliefir.

Ключевые слова: Смола карбамидоформальдегидная, поликонденсационная, гидрофильная, полимерная, теосмольная, суспензионная, полиэфирная.

Karbamid-formaldegid smolalari qurilishda, yog'ochga ishlov berishda va xalq xo'jaligining ayrim boshqa tarmoqlarida keng qo'llaniladi. Ular birinchi marta 1927 yilda Qo'shma Shtatlarda sanoatda ishlab chiqarilgan. Suvga chidamliligi va mustahkamligi jihatidan bunday smolalar poliefir va epoksi materiallardan biroz pastroq. Ammo ularni tayyorlash ancha arzon[1].

KFS smolalari, nomidan ko'rinib turibdiki, formaldegidni karbamid bilan polikondensatsiya qilish orqali olinadi. Ular yonmaydigan suvli suspenziya bo'lib, ularning yopishqoqligi va rangi markaga qarab farq qilishi mumkin. Karbamid-formaldegid smolaini ishlab chiqarish odatda ko'ylagi va maxsus aralashtirish moslamasi bilan jihozlangan maxsus apparatlardan foydalanishni o'z ichiga oladi. Umuman olganda, bunday mahsulotlarni ishlab chiqarish jarayoni uchta asosiy bosqichni o'z ichiga oladi:

- polikondensatsiya;
- kislota kondensatsiyasi;
- quritish.

Smola polikondensatsiyasi ishqoriy muhitda reaksiya eritmasining pH 7,5-8 ga teng bo'lganida amalga oshiriladi. Ishlab chiqarish jarayonida karbamid: formaldegidning molyar nisbati 1: 1,6-1,9 bo'lishini ta'minlanadi.

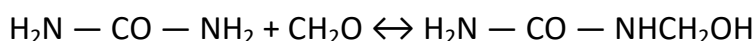
Kislota kondensatsiyasi pH=4,5-4,8 bo'lgan muhitda amalga oshiriladi. Bu bosqichda molekulyar massaning ortishi hisobiga eritmaning qovushqoqligi keskin oshib keta boshlaydi. Kislota kondensatsiyasi reaksiyasi oxirida smolaga karbamidning yana bir qismi qo'shiladi. Ushbu moddaning kerakli miqdori tayyor eritmadagi komponentlarning molyar nisbati 1: 1,3-1,4 bo'lishi uchun hisoblab chiqiladi. Quritish bosqichida smola an'anaviy

yopishqoqlikning kerakli qiymatlariga keltiriladi. Yakuniy bosqichda mahsulot sovutiladi va uning zaharliligini kamaytirish uchun o'zgartiriladi[2].

Ba'zi tadqiqotchilar karbamid-formaldegid smolalarini karbamidning metilol va metilen hosilalari aralashmasi deb hisoblashadi. Shu bilan birga, suvda eriydigan va himoya kolloid vazifasini bajaradigan metilol birikmalarining barqarorlashtiruvchi ta'siri tufayli metilen birikmalari eritmadan cho'kmaga tushmaydi, deb ishoniladi. Boshqa qarashlarga ko'ra, karbamidning formaldegid bilan o'zaro ta'sirida smolalar hosil bo'lish jarayoni dimetilenkARBAMIDNING polimerizatsiya reaksiyasi sifatida qaraladi, uning molekularida ikkita qo'sh bog' mavjud. Biroq, metilenkARBAMIDNING oraliq hosil bo'lishi va uning keyingi polimerizatsiyasi orqali smolali mahsulotlarni olish dargumon, chunki metilenkARBAMIDNING smola olish faqat bosim ostida qizdirilganda mumkin. Shu bilan birga, metilenkARBAMIDNING qisman karbamid- formaldegid smolalari tarkibiga kirishi ehtimolini inkor etib bo'lmaydi. Eng mashhuri teosmolalar hosil bo'lish mexanizmini dastlabki bosqichda hosil bo'lgan kristalli mahsulotlar - mono- va dimetilolkARBAMIDNING polikondensatsiya reaksiyalariga asoslangan jarayon sifatida ko'rib chiqadigan nazariya. Darhaqiqat, metilol birikmalarining yuqori funkcionalligi bilan polikondensatsiya reaksiyasi metilenkARBAMIDNING taxmin qilingan o'zgarishlariga qaraganda ancha oson kechadi. Shunday qilib, karbamid-formaldegid tizimida sodir bo'ladigan reaksiyalarning ko'plab tadqiqotlari natijasida karbamid-formaldegid smolalarining hosil bo'lishi va tuzilishi uchun bir nechta kontseptsiyalar taklif qilindi va tadqiqotlar hali ham davom etmoqda. Biroq, suvli eritmalarda formaldegidning karbamidga qo'shilish reaksiyalarini o'rganish eng katta amaliy qo'llanilishini topdi, buning natijasida ularning o'zaro ta'sirining smolali mahsulotlarini shakllantirishning quyidagi sxemasi keng e'tirof etildi[2,3].

Karbamid formaldegid eritmasida xona haroratida ham yaxshi eriydi va qizdirilganda juda tez eriydi. Eritma jarayoni endotermikdir. Karbamidni formaldegid bilan reaksiyaga kirishish shartlaridan qat'iy nazar, uning birinchi bosqichida oksimetilen (metilol) guruhlari hosil bo'ladi. Karbamid to'rtta reaktiv vodorod atomiga ega va nazariy jihatdan tetrametilolkARBAMID hosil qilish uchun formaldegidning to'rt molekulasini birlashtirishi mumkin. MetilolkARBAMIDNING hosil bo'lish reaksiyasini quyidagicha ifodalash mumkin:

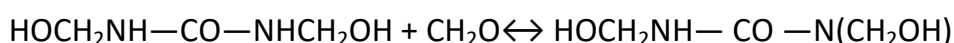
1. MonometilolkARBAMID

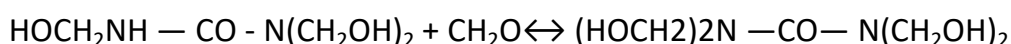
2. DimetilolkARBAMID

3. TrimetilolkARBAMID

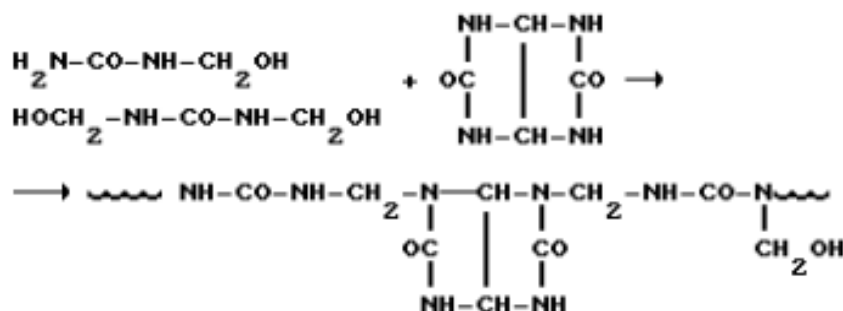

4. TetrametilolkARBAMID

Suvli eritmadagi bu reaksiyalar teskari bo'lib, muvozanat o'rnatilguncha davom etadi. Har bir keyingi metilol guruhining kiritilishi amin guruhining qolgan vodorod atomlarining qo'shilish reaksiyalarida ham, kondensatsiya reaksiyalarida ham reaktivligini kamaytirishi eksperimental ravishda aniqlangan. Mono-, di- va trimetilolkarbamidni olish reaksiyalarining tezlik konstantalari nisbati taxminan 9:3:1 ni tashkil qiladi. Trimetilolkarbamidning katta miqdori formaldegid molyar nisbati 2:1 dan ortiq bo'lganida hosil bo'ladi, ammo formaldegidning 20 barobar ko'p bo'lishi bilan ham, 1 mol karbamid uchun atigi 2,8 mol formaldegid reaksiyaga kirishadi. Tetrametilolkarbamid miqdori ko'p miqdorda formaldegid bilan ham ahamiyatsiz. tomonidan

Sanoatda karbamid smolalarini sintez qilishda formaldegid va karbamidning dastlabki molyar nisbati kamdan-kam hollarda 2:1 dan oshib ketganligi sababli monova dimetilolkarbamid hosil bo'lish reaksiyalari amaliy ahamiyatga ega. Metilol guruhlari karbamid smolalarining suvda eruvchanligini aniqlaydi. Ular, ehtimol, vodorod aloqalarini hosil qiladi, bu esa smola molekularining birlashishiga, uning molekulyar og'irligining aniq ortishiga va yopishqoqlikning oshishiga olib keladi. Metilol guruhlari neytral yoki zaif ishqoriy muhitda, ayniqsa erkin formaldegidning ortiqcha bo'lishida eng barqaror hisoblanadi [1]. Chiziqli strukturaning polimerlari keyinchalik monometilolkarbamiddan hosil bo'ladi:

Karbamidning formaldegid bilan polikondensatsiyasining smolali mahsulotlari tarkibida metilol ($-\text{CH}_2\text{OH}$) va metilen ($-\text{CH}_2-$) guruhlari mavjudligi bilan tavsiflanadi. Smolalar tarkibidagi ushbu guruhlarning nisbiy tarkibi yopishqoq karbamid-formaldegid smolalarining yopishqoqligi, saqlash barqarorligi, suv bilan aralashish qobiliyati, jelatinlanish muddati va boshqa xususiyatlariga katta ta'sir ko'rsatadi. Karbamid-formaldegid smolalari molekulyar og'irligi 700 dan ortiq bo'lmagan past molekulyar og'irlikdagi polikondensatsiya mahsulotlarining aralashmalari bo'lib, ular deyarli ajralmasdir. Maxsus qattiqlashtiruvchi moddalar (qattiqlashtiruvchi moddalar - kislotali katalizatorlar: organik va mineral kislotalar, kislotalarning ba'zi tuzlari va efirlari) va issiqlik ta'sirida yoki faqat bitta qattiqlashtiruvchi ta'sirida karbamid-formaldegid smolalari erimaydigan va erimaydigan holatga o'tadi.

Bu o'tish o'rtasidagi oqimning natijasidir o'zaro zanjirlar shakllanishi bilan birga kimyoviy reaksiyalarning besh molekulasi. O'zaro bog'lanishlar molekular zanjirlarida

joylashgan faqat bitta metilol guruhlarining o'zaro ta'sirida ham, metilol va amid guruhlarining o'zaro ta'sirida ham paydo bo'ladi. Davolangan smolalarning sifati (ayniqsa, ularning suvga chidamliligi) smoladagi metilol guruhleri miqdoriga juda bog'liq. O'z navbatida, ularning tarkibi reaksiyaga olingan formaldegid miqdoriga bog'liq. Smolalarni davolash jarayoni suv va formaldegidning chiqishi bilan birga keladi; bu holda metilen va efir bog'lari hosil bo'lishi hisobiga molekulalar o'rtasida o'zaro bog'lanishlar hosil bo'ladi. Karbamid-formaldegid polikondensatsiyasi mexanizmining xususiyatlari va qattiqashtirilgan smolaning fazoviy tuzilishi karbamid-formaldegid smolalari asosidagi yopishtiruvchi moddalarning ayrim xususiyatlarini aniqlaydi. Asl smolada metilol va efir guruhleri miqdori ortishi bilan, yopishtiruvchi moddalarni davolashda formaldegid va suvning chiqishi ortadi. Agar qattiqashtirilgan smolada sezilarli miqdordagi erkin metilol guruhleri saqlanib qolsa, yopishqoq qatlamning mustahkamligi va suvga chidamliligi sezilarli darajada kamayadi. Karbamid-formaldegid qatronlari to'g'ridan-to'g'ri ishlab chiqarish zavodida mahsulotga qayta ishlanishi yoki ishlab chiqaruvchi tomonidan eritmalar shaklida (suvda va boshqa gidrofil erituvchilar, masalan, quyi spirtlar) yoki quruq holatda quritilmagan holda fabrikalarga etkazib berilishi mumkin. . Bundan tashqari, sanoat mono- va dimetilokarbamid aralashmalarining suvdagi kondensatsiya eritmalarini ishlab chiqaradi. Ushbu echimlar yog'och unini, qog'ozni, matolarni singdiradi; ular yopishtiruvchi moddalar tayyorlash uchun ishlatiladi. Kislotali muhitda qizdirilganda, mono- va dimetilourea qatronga aylanadi, so'ngra davolanadi, bu muhitning kislotaliligini oshirish orqali erishiladi. Shuni ta'kidlash kerakki, qatronlarni quruq holatda ishlab chiqarish va qayta ishlash juda qiyin. Smolalar, gidrofilik modda bo'lib, namlikni osongina singdiradi va jelatinizatsiyaga uchragan beqaror yuqori yopishqoq eritmalar hosil qiladi.

Bunday eritmalaridan ajratilgan qatronning suvda eruvchanligi pasaygan va gidrofil xossalari past. Karbamid-formaldegid qatronlaridan parchalanishga, yog'och zararkunandalariga yorug'lik ta'siriga chidamli yopishtiruvchi moddalar olinadi. Ular mebel qismlarini yopishtirish va shponlash, egilgan yopishtirilgan mebel elementlarini ishlab chiqarish, zarrachalar, qurilish konstruksiyalari ishlab chiqarish, panel qismlarini shponlash, fanerani yopishtirish uchun ishlatiladi. Shpon, musiqa asboblari va shunga o'xshashlar ishlab chiqarishda. Yog'ochni, to'qimachilik materiallarini yopishtirish uchun birlashtirilgan yopishtiruvchi deb ataladigan materiallar qo'llaniladi. Kino hosil qiluvchi modda sifatida karbamid yoki melamin-formaldegid qatroni va kazein elim ishlatiladi. Bunday yopishtiruvchi moddalar karbamid-oqsil yopishtiruvchi moddalar deb ataladi. Ular chirishga, yog'och zararkunandalariga chidamli [5].

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Doronin Yu.G., Miroshnichenko S.N. Svitkina M.M. Yog'ochga ishlov berishda sintetik qatronlar. M .: Dars. prom-st, 1987. 224 b.
2. Organik kimyo kursi: darslik / Karrer P. / ed. M.N. Kolosov. - Leningrad: Davlat ilmiy-texnika instituti. Kimyo nashriyoti. adabiyot, 1962. 1216 b.
3. Shchegolev V.P. Yog'ochga ishlov berish sanoatida qo'llaniladigan makromolekulyar birikmalar: ma'ruza matni. Leningrad: RIO LTA, 1974. 122 b.
4. Berge A., Kvaeven B., Ugelstad J. European Polymer Journal, 1970, № 6, 981-bet.
5. Jons F.N., Ramachandran P.S. Polimerik materiallarshunoslik va muhandislik, 1997. No 77. P. 389.

INTELLEKTUAL MULK HUQUQI

Maqola mualliflari: Allayorova Muattar Choriyorovna

Ish joyi: Termiz davlat universiteti Yuridik fakultetii

Saitqulova O`g`iloy Zokir qizi

o`qish joyi: Termiz davlat universiteti

Yuridik fakulteti lavozimi: talaba

Annotatsiya: *Intellectual faoliyat natijalarini qo`llash orqali iqtisodiyot tarmoqlari, ijtimoiy va boshqa sohalarga zamonaviy axborot-innovatsion texnologiyalarni tezkor joriy qilish O`zbekiston Respublikasini jadal rivojlantirishning muhim shartlaridan biri sanaladi.*

Annotation: *The rapid introduction of modern information and innovative technologies to economic sectors, social and other fields by applying the results of intellectual activity is considered one of the important conditions for the rapid development of the Republic of Uzbekistan... The rapid introduction of modern information and innovative technologies to economic sectors, social and other fields by applying the results of intellectual activity is considered one of the important conditions for the rapid development of the Republic of Uzbekistan...*

Kalit so`zlar: *Intellect, mulk huquqi, ixtirolar, patent, intellektual faoliyat natijalari, intellektual mulk obyektlari, muallaiflik huquqi, turdosh huquqlar.*

Key words: *Intellect, property rights, inventions, patents, results of intellectual activity, intellectual property objects, copyright, related rights.*

Mamlakatimizda iqtisodiyot tarmoqlariga intellektual faoliyat natijalari va innavotsiyalarini joriy etish mexanizmlarini takomillashtirish, mintaqaviy brendlarni yaratish, kontrafakt mahsulotlar realizatsiyasining oldini olish, intellektual mulkning ishonchli himoyasini ta`minlash borasida izchil ishlar amalga oshirilmoqda. Jumladan 26-aprel 2022-yil 221-son PQ "Intellectual mulk sohasini yanada rivojlantirishga oid qo`shimcha chora tadbirlar to`g`risida" gi qaroriga muvofiq intellektual mulkni ishonchli himoya qilish, intellektual mulk sohasida davlat boshqaruvini yanada takomillashtirish, mamlakatning investitsiyaviy jozibadorligini oshirish hamda kontrafakt mahsulotlarga samarali qarshi kurashish, shuningdek, Yangi O`zbekistonning 2022-2026-yillarga mo`ljallangan taraqqiyot strategiyasida belgilangan vazifalarni bajarish uchun bir qator maqsad qo`ygan. Unga ko`ra intellektual mulk obyektlarining oldi-sotdisiga qulay shart-sharoitlar yaratish uchun "Intellectual mulk- barcha uchun" maxsus internet- aukcion savdo platformasi Adliya vazirligi tomonidan ishlab chiqilmoqda.

Intellectual mulk obyektlari- intellektual faoliyat natijalari, fan, adabiyot va san`at asarlari hamda sanoat namunalari barcha davlatda huquqiy himoyaga olingan. Bu toifadagi mahsulotlardan dunyo jamoatchiligi bahramand bo`lishi uchun esa kelishuv va

shartnomalar asosida boshqa davlatlarda ham foydalanishga yo‘l qo‘yilgan. Buning uchun ham milliy, ham xalqaro-huquqiy asoslar va mexanizmlar yaratilgan. Davlatlararo xalqaro hamkorlikni ta‘minlash maqsadida xalqaro universal hukumatlararo tashkilotlar tuzilgan. Har qanday mamlakatning rivojlanganlik darajasi undagi intellektual mulkning rivojlanganlik darajasiga qarab belgilanadi. Shuning uchun barcha mamlakatlarda o‘z intellektual mulkini rivojlantirish borasida, ayniqsa, bu mulkning davlatda va butun dunyoda himoyalashiga katta e‘tibor qaratiladi.

1967-yil 14-iyul kuni Stokgolm shahrida imzolangan Butunjahon intellektual mulk tashkilotini tashkil etish haqidagi konvensiya asosida tashkil etilgan Butunjahon intellektual mulk tashkilotining (BIMT) intellektual mulkni xalqaro himoya qilishda o‘rni katta. Ushbu tashkilot 1974-yil dekabr oyida BIMTning hukumatlararo xalqaro tashkiloti degan maxsus maqomni olgan. Tashkilotning vazifasi – dunyoda davlatlar o‘rtasida kelishuv va bitimlar asosida intellektual mulkni himoya qilishni muvofiqlashtirish hamda shu sohadagi turli shartnoma va konvensiyalarning ma‘muriy boshqaruvini ta‘minlashdan iborat.

Bugungi kunda dunyoning 180 dan ortiq davlati BIMTning a‘zosi hisoblanadi. O‘zbekiston 1991-yil 25-dekabrden mazkur Tashkilotning teng huquqli a‘zosisidir. Mamlakatimiz BIMTning 14 ta xalqaro hujjatini tasdiqlagan. 2000-yili Butunjahon intellektual mulk tashkilotiga a‘zo davlatlari o‘rtasida 26-aprel – “Xalqaro intellektual mulk kuni” sifatida nishonlanishi kelishilgan. 2001-yildan boshlab ushbu sana har yili butun dunyoda nishonlab kelinmoqda.

Intellektual mulk – bu turli zamonlarda insonlar o‘zining ongi va tafakkuri, bilimi va qobiliyati yordamida kundalik ehtiyojlaridan kelib chiqqan holda turli sohalarda yaratgan ijod mahsulotlari yoki mulklari. “Intellekt” lotincha so‘z bo‘lib, “aql” degan ma‘noni anglatadi.

Bu mulklarni zamonaviy texnologiya sohasi, fan va adabiyot sohasi yoki sanoat va kimyo sohasi singari boshqa bir qator sohalarning rivojlanishi, yangiliklar yaratilishi va tatbiq etilishi misolida sanab o‘tish mumkin. Inson salohiyati bilan yaratilgan intellektual mulkning himoya qilinishi, ommaga taqdim etilishi, moliyalashtirilishi, shuningdek faoliyatini davom ettirishi, ayniqsa, uning muhofaza etilishi O‘zbekiston Respublikasi Qonunlari, Fuqarolik Kodeksida alohida belgilab o‘tilgan.

Intellektual faoliyat natijalari. Intellektual faoliyat o‘z xarakteriga ko‘ra, inson faoliyatining eng oliy ko‘rinishi – ijodiy faoliyat hisoblanadi. Inson ijodiy faoliyati bu faoliyatni amalga oshirish usul-vositalari, faoliyat mahsullari xususiyatlariga ko‘ra inson ongli faoliyatining boshqa ko‘rinishi odatdagi, kundalik faoliyatidan farq qiladi.

Intellektual faoliyat natijalariga quyidagilar kiradi:

- fan, adabiyot va san‘at asarlari;
- ijrolar, fonogrammalar, efir yoki kabel orqali ko‘rsatuv yoki eshittirish beruvchi tashkilotlarning ko‘rsatuvlari yoki eshittirishlari;

- elektron hisoblash mashinalari uchun dasturlar va ma'lumotlar bazalari;
- ixtirolar, foydali modellar, sanoat namunalari;
- seleksiya yutuqlari;
- oshkor etilmagan axborot, shu jumladan ishlab chiqarish sirlari (nou-xau).

Fuqarolik muomalasi ishtirokchilarining tovarlari, ishlar va xizmatlarning xususiy unsurlarini aks ettiruvchi vositalarga nisbatan bo'lgan huquqlarga ham mutlaq huquqlar haqidagi qoidalar qo'llaniladi. Ma'lumki, fuqarolik muomalasida turli-tuman subyektlar ishtirok etadi, ayni vaqtda, muomalada xilma-xil mahsulot va xizmatlar harakatda bo'ladi. Mana shunday sharoitda subyektlar, ular ishlab chiqargan tovarlar va ko'rsatadigan xizmatlar alohida farqlash belgilariga ega bo'lishi shart, aks holda, turli anglashilmovchilik, qiyinchiliklar vujudga kelishi mumkin. Ana shunday farqlash belgilari fuqarolik muomalasi ishtirokchilarining o'zlarini, uning ishlab chiqargan tovarlari, bajaradigan ishlari va ko'rsatadigan xizmatlarining xususiy alomatlarini (individual belgilarini) aks ettiruvchi vositalar hisoblanadi. Bunday alohida farqlash belgilarining quyidagi turlari mavjud:

- firma nomlari;
- tovar belgilari (xizmat ko'rsatish belgilari);
- tovar chiqarilgan joy nomi.

Ma'lumki, intellektual faoliyat eng tez rivojlanib borayotgan dinamik jarayon hisoblanadi. Yuksak sur'atlar bilan davom etayotgan bu jarayon natijasida intellektual faoliyatning yangi mahsullari vujudga kelmoqda. Masalan, topogral va integral mikroshemalar. Garchi ular mavjud qonunlarda nazarda tutilmagan bo'lsa ham ularga nisbatan O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksining 1031-moddasi uchinchi qismida belgilangan qoidalar mazmunidan kelib chiqib, intellektual mulk haqidagi qoidalar qo'llaniladi. Fuqarolik muomalasi ishtirokchilarining ular ishlab chiqarayotgan tovarlar, ko'rsatadigan xizmatlarining yangi farqlash belgilari vujudga kelishi mumkin va bunday holda ham ularga nisbatan O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksining IV bo'limiga tegishli qoidalar qo'llaniladi.

Intellektual mulk obyektlarini huquqiy muhofaza qilish deganda bu obyektlarga nisbatan subyektiv huquqlar sohibi huquqlarining qonuniy jihatdan qo'riqlashini vujudga keltirish asoslari tushuniladi. Binobarin, intellektual mulk obyekti o'z-o'zidan huquqiy muhofaza ostiga olinmaydi, balki bu obyektga nisbatan sub'ektiv huquqlarga ega bo'lgan shaxslar muallifning shaxsiy huquqlari, mutlaq huquqlar sohibining huquqlari, litsenziya asosida foydalanuvchining huquqlari, avvaldan foydalanuvchining huquqlari va shu kabilar huquqlari huquqiy jihatdan muhofaza ostiga olinadi.

Intellektual mulk obyektlarini huquqiy muhofaza ostiga olish:

- ularning yaratilganlik fakti asosida;
- O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksida yoki boshqa qonunlarda nazarda tutilgan hollarda va tartibda vakolatli davlat organi tomonidan huquqiy muhofaza hujjati berilishi asosida vujudga keladi.

Oshkor etilmagan axborotga nisbatan huquqiy muhofaza berish shartlari qonun bilan belgilanadi.

Intellectual ob'ektlarning quyidagi turlari bo'yicha ularni huquqiy muhofaza qilish ularning yaratilishi (vujudga kelish) fakti asosida sodir bo'ladi:

- fan, adabiyot va san'at asarlari;
- EHM uchun dasturlar va ma'lumotlar bazalari;
- ijrolar, ijrolarni sahnalashtirish, eshittirish va ko'rsatuvlar;
- topologik va integral sxemalar.

Intellectual mulk quyidagi obyektlarining huquqiy muhofazasi davlat organi tomonidan huquqiy muhofaza yorlig'i berilishi asosida vujudga keladi:

- ixtiro, sanoat namunasiga nisbatan – patent beriladi;
- foydali modelga nisbatan – guvohnoma beriladi («Ixtirolar, sanoat namunalari, foydali modellar to'g'risida»gi Qonundan);
- seleksiya yutuqlariga nisbatan – patent beriladi;
- tovar (xizmat ko'rsatish) belgisiga nisbatan u davlat ro'yxatidan o'tkazilib – guvohnoma beriladi;
- firma nomi davlat ro'yxatidan o'tkazilib (reestrda kiritilib) bu haqda – dalolatnoma beriladi;
- tovar chiqarilgan joy nomiga bo'lgan huquq davlat ro'yxatidan o'tkazilib – undan foydalanish huquqi to'g'risida guvohnoma beriladi.

Mutloq huquqlar- bunday huquq egalari turli harakatlar sodir etish (ijodiy faoliyat mahsulidan foydalanish, uni tasarruf etish kabi) bo'yicha haqdorligi, vakolatligini va ayni vaqtning o'zida boshqa har qanday shaxslarga bunday yuqorida ko'rsatilgan harakatlarni sodir etishning taqiqlanishini ta'minlovchi subyektiv mutloq huquq tushuniladi.

Mamlakatimizda olib borilayotgan tahlillar intellektual faoliyatni rivojlantirish, ilg'or intellektual faoliyat natijalarini qo'llash orqali ishlab chiqarish jarayonlarini modernizatsiya qilish, intellektual mulkni huquqiy himoya qilish, davlat organlari va tashkilotlarining ushbu yo'nalishdagi o'zaro hamkorlikdagi faoliyatini zamon talablariga moslashtirish, intellektual mulk obyektlari qo'llangan mahsulotlar hajmini oshirish hamda ichki va tashqi bozorlarda o'z nomiga (brendiga) ega bo'lgan raqobatbardosh mahsulotlar turlarini kengaytirish borasidagi ishlar lozim darajada olib borilmayotganini ko'rsatadi. Xususan: intellektual mulk obyektlarini ishlab chiqarish jarayonlariga jalb qilish ko'rsatkichlari juda pastligi, aholi va tadbirkorlik subyektlari intellektual mulk sohasi bo'yicha yetarli bilim va ko'nikmalarga ega emasligi hamda xo'jalik yurituvchi subyektlar o'z faoliyatiga intellektual faoliyat natijalarini joriy qilishdan manfaatdor emas va ixtirochilar va novatorlar uchun qulay shart-sharoitlar yaratilmaganligidir.

Qayd etilgan kamchiliklar mamlakatimizda intellektual mulk sohasining jadal rivojlanishiga, jahon bozorlarida O'zbekiston nomini ifoda qiluvchi mahsulotlar eksporti

hajmining ortishiga, xorijiy investitsiyalarni jalb etishga, iqtisodiyotning o'sishiga hamda davlat va jamiyat hayotining boshqa sohalarini rivojlantirishga to'sqinlik qilmoqda.

Shu munosabat bilan 2022 — 2026-yillarda O'zbekiston Respublikasida intellektual mulk

sohasini rivojlantirish strategiyasi qabul qilinishi alohida ahamiyat kasb etmoqda.

“Intellektual mulkning samarali huquqiy muhofazasidan — kuchli huquqiy himoyasi sari” tamoyili asosida intellektual mulkni jamiyat va davlatning ijtimoiy-iqtisodiy hayotini rivojlantiruvchi asosiy drayverga aylantirish orqali O'zbekistonni ilmiy-texnikaviy va ixtirochilik jihatdan taraqqiy etgan davlatlar qatoriga kiritish hamda mintaqaviy brendlarni hududlarni har tomonlama rivojlantiruvchi vosita sifatida yuzaga chiqarish mumkin. Shuningdek 26-aprel 2022-yil 221-son PQ “Intellektual mulk sohasini yanada rivojlantirishga oid qo'shimcha chora tadbirlar to'g'risida” gi qaroriga muvofiq intellektual mulk sohasi bo'yicha qonunchilikda mavjud bo'shliq va ziddiyatlarni bartaraf

qilish, ilg'or jahon tajribasi asosida uni doimiy takomillashtirib borish, respublikada amalga oshirilayotgan ma'muriy islohotlar doirasida intellektual mulk sohasidagi davlat boshqaruvi tizimini mas'ul vazirlik va idoralar faoliyatidagi bir-birini takrorlovchi vazifa va funksiyalarni bartaraf qilish orqali takomillashtirish, intellektual mulk obyektlarini huquqiy muhofaza qilish jarayonlarini zamonaviy tendensiyalarni inobatga olgan holda muntazam takomillashtirib borish va intellektual mulk obyektlari yaratilishini qo'llab-quvvatlash intellektual mulk obyektlarining ta'sirchan huquqiy mexanizm bilan himoya qilinishini ta'minlash intellektual mulk sohasini byurokratiyadan holi qilish maqsadida zamonaviy axborotkommunikatsiya texnologiyalarini joriy qilish orqali to'liq raqamlashtirish, fuqarolar va tadbirkorlik subyektlarining intellektual mulkka bo'lgan munosabatini o'zgartirish va huquqiy madaniyatini yuksaltirish bo'yicha innovatsion usullarni qo'llagan holda manzilli targ'ibot tadbirlarini muntazam o'tkazib borish intellektual mulk sohasi bo'yicha global integratsiya jarayonlarida faol ishtirok etishi intellektual mulk sohasida davlat boshqaruvini takomillashtirishda muhim ahamiyatga ega.

ADABIYOT, MONOGRAFIYA, TO'PLAMLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi
2. Fuqarolik kodeksi darslik Topildiyev
3. Fuqarolik kodeksiga sharx III TOM

INTERNET JURNALLAR:

1. Lex.uz
2. Adliya.uz

DAVLAT INTERAKTIV XIZMATLARINI TAKOMILLASHTIRISHDA BANK VA MOLIYA TIZIMI FUNKSIYALARIDAN SAMARALI FOYDALANISH

Rixsiev Izzatilla Raxmatulla o'g'li

203-21 1-kurs magistranti

Annotatsiya: Ushbu maqolada Yagona portal, uning asosiy vazifalari, moliya tizimining xalq xo'jaligidagi pul resurslari bilan bog'langanligi, Davlat va nodavlat moliyasi, moliyaning o'ziga xos vazifalari hamda bozor munosabatlari sharoitida banklarning iqtisodiyotimizdagi tutgan o'rni haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Yagona portal, uning asosiy vazifalari, davlat interaktiv xizmatlari, moliya tizimi, Davlat va nodavlat moliyasi, banklar, iqtisodiyot.

Yagona portal O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2012 yil 30 dekabrda "Interaktiv davlat xizmatlari ko'rsatishni hisobga olgan holda Internet tarmog'ida O'zbekiston Respublikasining Hukumat portalini faoliyatini yanada takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 378-son qarori asosida tashkil etilgan hamda mazkur Qaror bilan qabul qilingan Nizomga ko'ra faoliyat yuritadi.

Aslida internet tarmog'ida hukumat portalini yaratish g'oyasi normativhuquqiy hujjatlarda ancha oldin paydo bo'lgan edi. Xususan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2007 yil 17 dekabrda "Internet tarmog'ida O'zbekiston Respublikasining Hukumat portalini yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 259-son qarorini alohida ko'rsatib o'tish mumkin.

Yagona portalning asosiy vazifalari:

— foydalanuvchilarga davlat organlariga to'g'ridan-to'g'ri murojaat qilish uchun imkoniyat berish;

— foydalanuvchilarni axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasidagi boshqa loyihalar bilan integratsiyalash;

— foydalanuvchilarning davlat organlari bilan o'zaro hamkorligi samaradorligini oshirish;

— davlat organlariga murojaat qilinganda foydalanuvchilar uchun byurokratik to'siqlarni qisqartirish va ularni bartaraf etish;

— «Elektron hukumat» tizimini yanada rivojlantirish va davlat boshqaruviga zamonaviy axborot texnologiyalarini joriy etishda ko'maklashishdir.

Bozor iqtisodiyotidagi har qanday faoliyat pul talab qiladi, moliyani yuzaga keltiradi. Umuman, moliya xalq xo'jaligidagi pul resurslari bilan bog'langan bo'lib, bunday resurslarni hosil qilish, taqsimlash va ishlatish jarayonlarining shakllanishi tushunchasidan iboratdir. Ma'lumki, ishlab chiqarish iste'moldan oldin taqsimotni talab etadi. Avvalo qiymat

shaklidagi taqsimot amalga oshib, mahsulot ana shu qiymatlar hissasiga qarab taqsimlanadi.

Davlat va nodavlat moliyasi mavjud bo`lib, birinchisi asosan umumjamiyat mohiyatini kasb etsa, ikkinchisi tadbirkorlar, oila, jamoa moliyasidan iboratdir. Moliyaviy munosabatlar va aloqalarning sub`ektlari bo`lib, bularga moliyaviy resurslarni tashkil etish, taqsimlash va ishlatishda ishtirok etuvchi korxonalar, davlat, tashkilot, muassasa, fuqaro kabilar kiradi. Har bir sub`ekt o`ziga qaratilgan mahsulotlarga teng bo`lgan pul fondlarini tashkil etadi. Bu fondlar turlicha bo`lib, har biri ma`lum maqsadni ko`zlaydi. Masalan, davlat moliyasi davlatni boshqarish, mudofaani ta`minlash, aholini ijtimoiy himoyalash, zahiralarni tashkil etish kabilarga sarf etiladi.

Moliyaning o`ziga xos vazifalari mavjud bo`lib, bulardan asosiy to`rt xilini ko`rsatish mumkin: taqsimlash, rag`batlantirish, ijtimoiy himoyalash, iqtisodiy axborot vazifalari. Moliyaning vazifalari (funktsiyalari) deganimizda uning xo`jalik faoliyatida mazmunlashuvini, aniq ifodalanishini tushunamiz. Haqiqatan ham qiymatning taqsimlanishi pul fondi va resurslarning ishlatilishi tufayli moliya mahsulotlarni taqsimlash, shaxslar va jamoalarni rag`batlantirish, aholining ijtimoiy himoyalalanishini amalga oshirish, iqtisodiy axborot kabilarda o`z aksini topadi.

Taqsimlash vazifasi milliy mahsulot, milliy daromadning pul fondlari shakllanishi asosida taqsimlanishi iboratdir. Birlamchi va qayta taqsimlash mavjud. Bevosita ishlab chiqarishdagi taqsimlash birlamchidir, bundan keyingi taqsimlanish qayta taqsimlashdan iboratdir. Aytaylik, ish xaqi, foyda, ijtimoiy sug`urta, amortizatsiya kabi fondlarga bo`linish birlamchi taqsimotga kiradi. Soliqlar, turli to`lovlar, maishiy xizmat xaqi kabilar ikkilamchi yoki qayta taqsimlashga kiradi. YAlpi milliy mahsulotni 100 foiz deb olsak, shundan 60 foizi ishlab chiqarishni tiklash, 20 foizi ish xaqi, 15 foizi foyda, 5 foizi ijtimoiy sug`urta fondlari uchun taqsimlanishi mumkin.

Bundan tashqari, bozor munosabatlari sharoitida banklar iqtisodiyotni samarali boshqarishning muhim subyekti hisoblanadi. Banklar bozor munosabatining boshqa subyektlaridan farq qilib pul bilan ishlovchi, vaqtincha bo`sh turgan pul mablag`larini yig`uvchi, uni unga ehtiyoj sezgan subyektlarga vaqtincha foydalanishga berib turuvchi va pul mablag`larini samarali ishlatish asosida o`z faoliyatini olib boruvchi muassasa hisoblanadi.

Banklar bozor iqtisodiyoti sharoitida iqtisodiyotni xarakatga keltiruvchi subyekt hisoblanib moddiy ishlab chiqarishni tashkil qilish va olib borishda vositachi sifatida kapital aylanishining uzluksizligini ta`minlab jamiyatning ravnaq topishiga, iqtisodiyotning rivojlanishiga, jamiyat a`zolari farovonligiga zamin yaratadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2012 yil 30 dekabrda
“Interaktiv davlat xizmatlari ko'rsatishni hisobga olgan holda Internet tarmog'ida
O'zbekiston Respublikasining Hukumat portali faoliyatini yanada takomillashtirish chora-
tadbirlari to'g'risida”gi 378-son qarori.

2. Шуляк П.Н. Финансы предприятия: Учебник.- 5-е изд., перераб. и доп.-М.:
Дашков и К, 2004.

3. Xodiev B.Yu., Samatov G`.A., Yusupov M.S., Meliboev Sh.A. «Kichik
tadbirkorlikning moliyaviy menejmenti» o`quv-amaliy qo`llanma. – Toshkent: EH TEMPUS
dasturi «Matador-2000» loyihasi 2004

4. Bozor iqtisodiyoti va biznes asoslari: O`quv qo`llanma /A.E.Ishmuxamedov va
boshk.-T.: TDIU, 2004.

AMIR TEMURNING DAVLAT BOSHQARUVI SOHASIDAGI ISLOHOTLARI

Nasibjonov Nurillo Nasibjono'g'li

Farg'ona davlat universitedi harbiy talim fakul tedi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Amir Temurning davlat boshqaruv sohasida, hamda ichki va tashqi siyosatda amalga oshirgan islohotlari o`z davrida uning saltanatini yanada mustahkam bo`lishiga olib kelgan va hozirgi kunda kundun-kun gullab-yashnab borayotgan Mustaqil O`zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko`lamli islohotlar ham davlat boshqaruv sohasida mamlakatimizning ertangi kuniga bo`lgan ishonchni yanada mustahkamlab, buyuk davlat arbobi Amir Temur tajribasini chuqur o`rganib, amalda buyuk bobolarimiz tajribasidan unumli foydalanilayotganining isboti sifatida ko`rish mumkin.*

Kalit so'zlar: *Buyuk davlat arbobi, diplomat, Temur tuzuklari, adolatli tamoyillar, Temuriylar davlati, musulmon fiqhi qoidalari, Islom qudrati, moliya, iqtisod, insonparvar, qonun-qoida, adolat, tartib-intizom, islomiy-mazhabiy, mo'g'ullar.*

KIRISH

Amir Temur va temuriylar davri davlatchiligi, ma'naviyati o'zining salohiyati, mazmuni, tarbiyaviy kuchi va ta'siri bilan xalqimiz tarixida alohida o'rin tutadi. O'zbekiston o'zining davlat mustaqilligiga erishgach, uning bir necha ming yillik ijtimoiy-siyosiy tarixini har taraflama o'rganish uchun keng imkoniyatlar yaratildi. Ayniqsa, markazlashgan Amir Temur saltanati, uning o'zbek davlatchiligi va madaniyatini rivojlantirishdagi o'zni masalalariga oydinlik kiritilib, tarixchi, sharqshunos olimlarimiz ko'plab birinchi manba ahamiyatidagi asarlarni o'zbek tiliga tarjima qilib, nashr ettirdilar. Davlatimizning siyosati va xalqimiz xohish-irodasiga asoslangan Vazirlar Mahkamasining 1994 yil 29 dekabrda «Amir Temur tavalludining 660 yilligini nishonlash to'g'risida»gi qarori, 1995 yil 26 dekabrda esa Prezidentimizning «1996 yilni Amir Temur yili deb e'lon qilish to'g'risida»gi farmonlari qabul qilindi. 1996 yil martida «Temuriylar tarixi» davlat muzeyini tashkil qilish xususida, «Amir Temur» ordenini ta'sis etish to'g'risida farmonlar chiqdi. YUNESKO qarori asosida Amir Temur tavalludining 660 yilligi butun dunyoda keng nishonlandi. 1996 yil aprelida shu tashkilotning Parijdagi bosh qarorgohida «Temuriylar davrida fan, madaniyat va ta'lim ravnaqi» mavzuida ilmiy konferensiya o'tkazilib, Buyuk davlat arbobining tarixdagi o'rniga yuksak baho berildi. «Amir Temur jahon tarixida qudratli va gullab-yashnagan davlat barpo etgan buyuk sarkarda va davlat arbobi sifatidagina mavqei tutmaydi.

U o'z poytaxti bo'lmish Samarqandni er yuzining chinakam madaniy va ilmiy markazlaridan biriga aylantirdi. Bu ulug' zot qurdirgan me'morchilik va xalq san'atining javohirlari yanglig' bugungacha qad ko'tarib turgan osori atiqalar shahar va qishloqlarimiz ko'rkiga ko'rk qo'shib kelyapti. Sohibqiron zamonasining ajoyib diplomati, davlatlar o'rtasida do'stona munosabatlar o'rnatilishi va iqtisodiy aloqalar rivojlanishining tarafdori

sifatida ham mashhur edi. U olimlar va hokimlar, me'morlar va shoirlarning buyuk homiysi yanglig' dong chiqargan». Bugungi kunda demokratik huquqiy davlat qurayotgan xalqimiz Vatanimiz tarixida huquqiy davlat haqidagi tasavvur va qarashlarning yuzaga kelishi hamda rivojlanishi, uning yuridik manbalari, dunyoviy huquq va qonunchilik masalalarini ham bilishni istaydi, albatta. Ana shu nuqtai nazardan qaraganda, Temur tuzuklarini tarixiy-huquqiy tadqiq etish alohida dolzarblik kasb etadi. Zero, o'tmish merosimiz, uning boy davlatchilik va huquqiy asoslari, xususan, Amir Temur davrida davlat va huquq borasida qo'llanilgan adolatli tamoyillar bugungi kunda mustaqilligimizga ham xizmat qilib, shaxsning yuksak siyosiy, axloqiy va huquqiy madaniyatini shakllantirishda ko'maklashmoqda. Amir Temur hayoti va faoliyatini yorituvchi asosiy tarixiy manbalar benihoya ko'p va xilma-xil bo'lib, bu uning nomi, jahon tarixidagi roli beqiyos ekanligi va g'oyat mashhurligidan dalolat beradi. Amir Temur, Temuriylar davlati, uning tashkil topishi masalalariga bag'ishlangan, chet ellarda va Respublikamizda olib borilgan tadqiqotlarning ilmiy tahlili ham bir qator olimlarimizning kitoblarida yoritilgan. «Temur tuzuklari» ilmiy jamoatchilikni 600 yil mobaynida qiziqtirib kelmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

«XIII asrning 20-yillarida Markaziy Osiyoga mo'g'ul hukmdorlari egalik qila boshlashlari oqibatida Abu Nasr Forobiy, Muso Xorazmiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Ahmad Yugnakiy, Mahmud Koshg'ariy kabilar zakovati bilan tiklangan ilm-fan va madaniyatimiz qoyalari nurashga yuz tutdi, hukmron mafkura hisoblangan islom dini ham o'z maqomidan anchagina mahrum bo'ldi. Chunki Movarounnahrni o'z ulusi o'laroq tasarrufiga olgan Chig'atoyxon islom dinining ashaddiy dushmani edi» Yov asoratida qolgan Movarounnahr xalqi, ozodlik kurashiga shaylanar ekan, ko'ksida asrab-avaylab kelgan istiqlol g'oyasini qudratli kuch va harakatga aylantiradigan ma'naviy asosni axtardi.

. Mo'g'ullar bosqini arafasida shakllanish bosqichida bo'lgan Futuvvat (javonmardlik, jo'mardlik), Yassaviya, Xojagon (keyinroq Naqshbandiya) va Kubraviya tariqatlari namoyandalari ta'sirida xalq e'tiqodini poklab, ma'nau o'zidan tuban turuvchi dushman ustidan ruhiy g'alabaga erishdi.

Temurning ijtimoiy-siyosiy tamoyillari tizimini yanada batafsilroq bayon qilsak, quyidagi manzara hosil bo'ladi: 1. Amir Temur iqtisodiyotni har qanday saltanat poydevori, deb tushungan. «Davlatu saltanat – deb ta'kidlaydi, Temur o'zining «Tuzuklari»da, – uch narsa bilan – mulk, xazina va lashkar bilan tirikdir». Bu bilan Temur davlatning yashashi va ijtimoiy rivoji uchun, avvalo, iqtisodiy imkoniyatlarga ega bo'lishi zarurligini ta'kidlaydi. 2. Amir Temurning qarashlariga ko'ra, har bir mamlakat, turli xil iqtisodiy imkoniyatlaridan kelib chiqib, barcha mintaqalar «xususida to'la ma'lumotlarga ega bo'lishi va ularning iqtisodiy xususiyatlarini hisobga olishi» lozim. 3. Amir Temur asosiy ishlab chiqarish vositasi bo'lgan er egaligiga katta e'tibor qildi va har bir viloyatni idora qilishda davlat, vaqf, xususiy er egaligi tartiblarini saqlab qoldi va bunga er maydonining miqdori, egalik huquqini davlat manfaatini ko'zda tutib, o'zgartirishga harakat qildi. 4. Temur mehnatning yaratuvchanlik

faoliyatini nazarda tutib, uni ijtimoiy qadriyat, deb tushundi. 5. Amir Temur iqtisodiy tamoyillari tizimida moliya masalalariga katta e'tibor bergan. Chunki moliya Temur nazarida davlatning iqtisodiy tayanchi hisoblangan. Temurning siyosiy-huquqiy qarashlari uning axloqiy qarashlari bilan asoslanadi va diniy axloq ustiga quriladi. Shuning uchun ham Temur nazarida har qanday siyosatning muvaffaqiyati podshohning o'z fuqarolariga bo'lgan rahmdilligi, saxovatida-dir. Qur'onda «Taxlaku bi-axloq Alloh» deyilganidek, – deb yozadi Temur, – agar podshoh, biror gunohkorning gunohini kechirsa, bu bilan fuqarosiga rahm qilgan bo'ladi. Mening barcha ishlarimda ana shunday podshohlar menga ibrat bo'ldi». Jumladan, islom diniga munosabat tamoyilini ishlab chiqqanligi butun temuriylar uchun dastur vazifasini o'tadi. Chunki Temur islom diniga davlatni idora qiladigan siyosiy tamoyili yo'qligi uchun emas, balki uning xalqqa eng yaqin va ma'qul bo'lganligi hamda uning insonparvar xususiyati uchun to'la tayangan. Temurning siyosiy tamoyili markazida inson turadi. Temur o'z davrida saltanat manfaatini xalq manfaatiga bo'ysundira olgan davlat rahbari edi. Temur siyosiy qarashlari tizimining yana bir muhim tomoni shundan iboratki, u har bir siyosiy masalani hal etishdan oldin shu sohaning bilimdon odamlari, olimlari bilan maslahatlashib, so'ngra qaror qilar edi. Uning olimlar bilan qiladigan maslahatlari turli shakl va darajada bo'lardi. Shuni ham aytib o'tish kerakki, XIV-XV asr mutafakkirlari o'z ijodlari va g'oyaviy karashlarida adolatli va ma'rifatparvar shohning eng oliy sifati qilib, birlari adolatni ko'rsatsalar, boshqalari aqlni, uchinchi toifadagilar esa - axloqiy sifatlarni ko'rsatganlar. Shunisi qiziqarliki, agar ular o'zlarining «Ideal davlat» nomli g'oyaviy xayolotini nazariy jihatdan ta'riflagan bo'lsalar, XIV asrga kelib, Amir Temur uni amalda qo'llay oldi va o'zida buxslat va xususiyatlarni mujassamlashtirgan adolatli hukumdor sifatida maydonga chiqdi. O'z saltanati siyosatini tasavvuf asosiga qurgan Temur adolat bayrog'ini baland ko'tarib, xalqni quruq qonun-qoidaga emas, balki insoniy tartib-intizomga bo'ysunishga chaqirgan. Chunki Temur insoniy tartib-intizomga ilohiy tus berib, uni muqaddas deb biladi va shuning uchun ham yomonlikni maqsad qilgan kishilarni jilovlovchi va yaxshilik yo'lida jafo chekuvchilarni quvvatlovchi har qanday podsho va hokimga bo'ysunish kerak, deb hisoblaydi. Amir Temur jahonning katta qismini fath etdi, umrining oxirigacha kamtarona amirlik darajasi bilan qanoatlandi. «Tuzuklar»dan ko'p misollar keltirish mumkin: Ularning nazdida dunyo boyligi emas, inson qadri ustun turgan. Shuning bilan birga, Temur tasavvufning Yassaviya tariqatiga ixlosi baland bo'lganligi haqida ham dalillar bor. Buning sababi bir tomondan «... Yassaviya ta'limoti o'zining mustahkam intizomi, pok islomiy-mazhabiy, irfoniy-tasavvufiy g'oyalari bilan Turkiston xalqlarini mo'g'ullar zulmi va istibdodiga qarshi jipslashtirib tarbiyalab borgan»ligida bo'lsa, ikkinchi tomondan, Amir Temur Ko'ragon, Xo'ja Ahmad Yassaviyning (1166-1167 yilda vafot etgan) avliyolik martabasidan ma'naviy, ruhiy oziq, kuch olib kelganligidadir. Shuni aytish lozimki, ba'zi olimlar haqli ravishda, Buyuk Temur saltanati – imperiyasining boshqarish qonunqoidalari Naqshbandiy tariqati g'oyalari bilan asoslangan, deb hisoblaydilar. Temur

tuzuklarining vujudga kelishi, kuchli mafkuraviy nazariya hamda boy amaliy tajribalar mahsuli sifatida maydonga kelganligi ko'rsatib o'tiladi.

NATIJARLAR

Amir Temur o'zi yashab turgan jamiyatni eng etuk ijtimoiy tizimga aylantirish, farovon hayot qurish maqsadidagina kurashib qolmay, balki bu g'oyalarning butun dunyoda tantana qilishiga ham ishongan edi. Faqat shu maqsaddagina u harbiylik libosini kiygan edi. U ana shunday maqsadlarda jahongirlik qilgan har bir davlat boshlig'i, asosan, to'rt narsani xotirasida saqlash kerakligini uqtiradi: birinchidan, qaysi mamlakatni zabt etmoqchi bo'lsa, to'g'ri tadbir va kengash bilan ish tutish; ikkinchidan, xatoga yo'l qo'ymaslik uchun har bir ishni ko'p o'ylab, sergaklik va ehtiyotkorlik bilan qilish; uchinchidan, o'z atrofida aslzoda er yigitlarni (amirlarni) to'plash va birlashtirish; to'rtinchisi, bugungi kunning ishini ertaga qoldirmaslik. Amir Temur dasturi va siyosiy-huquqiy qarashlarida mukammal jamiyatni orzu qilishdan ko'ra, ko'proq uni amalga oshirish hamda uning mas'uliyatini o'z zimmasiga olish yaqqol sezilib turadi. Shuning uchun ham Amir Temurning davlat arbobi, sarkarda va mutaffakir sifatidagi o'ziga xos tomoni shundaki, u o'zi hukmronlik qilgan saltanat (imperiya) timsolida mukammal jamiyatni qurdi va uni har tomonlama mustahkamlashga harakat qildi. Amir Temur siyosiy ta'limotining muhim jihati jamiyatni boshqarishda qonunning ustuvorligi, qonunchilik masalasidir. Temur saltanatini boshqarishning asosiy sharti, qonunning hamma a'mollardan ustunligini tan olish va uning asosiy qoidalarini yaratishdan iborat bo'ldi. Temurning qonun ustuvorligi tamoyili zaruriy shart ekanligi haqidagi xulosasida, qonunning ustuvorligi juda teran qo'yilgan: bu g'oya Sohibqironning ongida Imom Ismoil Buxoriy, Imom Abu Iso at-Termiziy, Forobiy, Taftazoniylarning huquqiy ta'limotlarini, Burhonidin Marg'inoniyning «Hidoya»sini, uning «Muxtasar» ini maktab va madrasada o'rganib, olimlar bilan bo'lgan uchrashuvlarida eshitish natijasida shakllangan va shuning uchun jamiyatda qonun ustuvorligi masalasiga «Tuzuklar»da keng o'rin ajratgan. Ya'ni «Ulug' bobokalonimiz Amir Temur «qaerda qonun hukmronlik qilsa, shu erda erkinlik bo'ladi», degan gaplarini tarix sahifalariga zarvaraqlar bilan yozdirgan edi». Temur davrining mumtoz tarixchilaridan bo'lgan Ibn Arabshoh Amir Temurning fazilatlarini sharhlab: «Temur tengi yo'q fe'l-atvorli, chuqur mulohazali kishi bo'lib, uning tafakkur dengizining qa'ri yo'q va (uning) ta'biri tagiga na tekisligu, na g'adir-budur orqali yo'l topiladi», – deb yuksak baho bergan edi.

MUHOKAMA

Amir Temurning qanday shaxs va davlat arbobi bo'lganligi hamda uning sifatlari haqida juda ko'p mualliflar o'z fikrlarini aytganlar. Ammo aynan uni ko'rib, suhbat qilgan kishilar Ibn Xaldun, don Klavixo hamda Temurning maslahatchisi va, ayniqsa, g'arb mamlakatlariga yuborilgan xristian elchisi Ioann Fransiskning, hozirda Parij milliy kutubxonasida saklanayotgan xotiralari, ayniqsa, qimmatli, ishonchli dalildir. «Amir Temur fors, arab va turk tillarini biladi. Qur'on ilmi va Islom huquqshunosligi ilmida shu qadar kuchli olimki hech bir musulmon olimi u bilan munozara kilishga qodir emas, u olim va

shoirlarga katta hurmat ko'rsatadi. Buning sababi shundaki, uning o'zi olim va donishmanddir».

XULOSA

Xulosa o`rnida shuni aytish lozimki, buyuk sarkarda Amir Temurning davlat boshqaruv sohasida, hamda ichki va tashqi siyosatda amalga oshirgan islohotlari o`z davrida uning saltanatini yanada mustahkam bo`lishiga olib kelgan. Hozirgi kunda kundand-kun gullab-yashnab borayotgan Mustaqil O`zbekiston Respublikasida amalga oshirilayotgan keng ko`lamli islohotlar ham davlat boshqaruv sohasida mamlakatimizning ertangi kuniga bo`lgan ishonchni yanada mustahkamlab, buyuk davlat arbobi Amir Temur tajribasini chuqur o`rganib, amalda buyuk bobolarimiz tajribasidan unumli foydalanilayotganining isbotidir. Bu esa xalqimiz kelajagi uchun adolatli turmush tarzi yaratib berish yo`lida qilinayotgan say-harakatlarning samarasidir.

REFERENCES :

1. Azamat Ziyoy. O`zbek davlatchiligi tarixi.- Toshkent: Sharq, -2000.-365 b.
2. Temur tuzuklari. Ahmedov B. tahriri.- Toshkent: G`afur G`ulom, - 1991.-144 b.
3. Ahmedov B. Tarixdan saboqlar.-Toshkent: O`qituvchi, 1994.-432 b.
4. Muiniddin Natanziy. Muntahab at- tavorix. –Toshkent, 1991.-260 b.